

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM SANATLARI VE TARİHİ BİLİM DALI**

ANADOLU EFSANELERİNDE DİNDAR KADIN VE ERMiŞ KADIN

Yüksek Lisans Tezi

GÜLENAY PINARBAŞI

İstanbul, 2010

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM SANATLARI VE TARİHİ BİLİM DALI**

ANADOLU EFSANELERİNDE DİNDAR KADIN VE ERMiŞ KADIN

Yüksek Lisans Tezi

GÜLENAY PINARBAŞI

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. MELİHA YILDIRAN SARIKAYA

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi GÜLENAY PINARBAŞI'nın ANADOLU EFSANELERİNDE KADIN TIPLARI VE ERMIŞ KADIN TIPI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 07.06.2010 tarih ve 2010/10-23 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 29.06.2010

- 1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. MELİHA YILDIRAN SARIKAYA
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. ŞEYMA GÜNGÖR
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA UZUN

Özet

“Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın” genel başlığı altında hazırlanan bu tezde, efsanelerde zikri geçen kadınlar ferd ve sosyal ilişkiler içindeki rollerine göre tasnif edilmiş ayrıca ermiş kadın tipi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Abstract

In this thesis which prepared based on the title "Religious Woman and Saint Woman in Anatolian Legends", Women who are named in legends are classified according to their roles in personal and social relations, also saint woman type has been tried to be explained.

İçindekiler Dizini

Özet.....	13
Abstract.....	13
Önsöz.....	14
KISALTMALAR.....	16
GİRİŞ.....	18
I. ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN METOT.....	19
II. ÇALIŞMAYA TEMEL ALINAN EFSANE METİNLERİNİN KÜNYESİ.....	22
III-ÇALIŞMA ALANI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR.....	25
1-Efsane.....	25
A-Efsane Nedir?.....	25
B- Efsanelerin Özellikleri.....	25
C- Efsanelerin Tasnifi.....	26
D-Efsanelerin Diğer Anlatı Türleriyle Münasebeti.....	27
2-Ermiş.....	30
3-Kerâmet.....	33
4-Ziyâret ve Ziyâretgâh.....	33
BİRİNCİ BÖLÜM	35
EFSANELERDE YER ALAN KADINLARIN ÖZELLİKLERİ.....	36
1.1. EFSANELERDE YER ALAN KADINLARIN FERD OLARAK ÖZELLİKLERİ.....	36
1.1.1. Fiziksel Özellikleri ve Benzetmeler	36
1.1.1.1. Güzellik unsurları	36
1.1.1.2. Kadınlarla ilgili benzetmeler.....	38
1.1.1.3. Çirkin kadın.....	39
1.1.2. Kadın Kahramanların Karakter Özellikleri	39
1.1.2.1. Olumlu özellikler	40
1.1.2.1.1. İffetli kadın	40
1.1.2.1.2. Cömert-misafirperver kadın	41
1.1.2.1.3. Fedakâr kadın	42
1.1.2.1.4. Güler yüzlü - tatlı dilli kadın	43
1.1.2.1.5. Erkeklere akıl veren bilge - zeki kadın	43
1.1.2.1.6. Gazi tipli yiğit kadın	46
1.1.2.2. Olumsuz özellikler	47
1.1.2.2.1. Alaycı kadın - şirret kadın	47
1.1.2.2.2. Entrikacı – kurnaz kadın	48
1.1.2.2.3. Cimri-bencil kadın.....	49
1.1.2.3. Olumsuz özellikleriyle beddua alan kadın.....	49
1.1.2.4. Olumsuz özellikleriyle olağanüstü varlıklar tarafından uyarılan kadın	51
1.1.2.5. Günahı vesilesiyle dönüşüme uğrayan kadın	54
1.2. SOSYAL İLİŞKİLER İÇİNDE KADIN.....	59
1.2.1.1. Genç Kız	59
1.2.1.1.1. Zavallı kız; yetim ve öksüz kız.....	59
1.2.1.1.2. Makam sahibi- Birisinin kızı (Padişah kızı, bey kızı ve kral kızı).....	60
1.2.1.1.3. Evliliği engellenen kız.....	61
1.2.1.2. Evli Kadın	61
1.2.1.2.1. Kocasını kendisi seçen kadın	61

1.2.1.2.2. Gelin	61
1.2.1.2.2.1. Olumlu Gelin-Eş Tipi.....	62
1.2.1.2.2.2. Olumsuz Eş Tipi.....	65
1.2.1.2.3. Eşini boşamak isteyen kadın	66
1.2.1.2.4. Kuması/ortağı olan kadın	67
1.2.1.2.5. Dul kalan gelin.....	67
1.2.1.2.6. Kayınvalide baskısından dönüşüme uğrayan gelin.....	68
1.2.1.2.7. Âsi gelin.....	68
1.2.1.3. Anne	69
1.2.1.3.1. Çocuğu olan kadın	69
1.2.1.3.1.1. Hamile kadın.....	69
1.2.1.3.1.2. Lohusa kadın	70
1.2.1.3.1.3. Evlat acısı yaşayan anne.....	70
1.2.1.3.1.4. Babasız çocuk yetiştiren- yokluk çeken kadın	71
1.2.1.3.1.5. Zâlim anne.....	72
1.2.1.3.1.6. Çocuğunu bırakan anne.....	72
1.2.1.3.2. Çocuğu olmayan kadın	72
1.2.1.3.2.1. Çocuğu olmadığı için suçlanan kadın	73
1.2.1.3.2.2. Üvey anne	73
1.2.1.3. Kayınvalide-Yaşlı kadın	74
1.2.1.3.1. Kötü ve anlayışsız kayınvalide (yabancı gelini kabullenmeyen).....	75
1.2.1.3.2. Akıllı kayınvalide.....	76
1.2.1.3.3. Gelini tarafından istenmeyen kayınvalide.....	77
1.2.1.4. Kadınların Yaptıkları İşler- Geçim Kaynakları.....	77
İKİNCİ BÖLÜM.....	82
ERMİŞ, DİNDAR VE OLAĞANÜSTÜ GÜÇLERE SAHİP KADIN.....	83
2.1. ERMİŞ KADIN.....	83
2.1.1. Akkız.....	85
2.1.2. Alkız	87
2.1.3. Allı Gelin.....	88
2.1.4. Aya Tekla.....	88
2.1.5. Bacım Sultan.....	89
2.1.6. Cimecime Sultan.....	91
2.1.7. Çalı.....	91
2.1.8. Çiçek Ana.....	92
2.1.9. Çifte Sultanlar	92
2.1.10. Çoğalan Ayran.....	94
2.1.11. Destîna Hatun.....	94
2.1.12. Ebe Kayası.....	95
2.1.13. Ehli Hatun- Kuyulu Evliyâ.....	96
2.1.14. Elti Hatun.....	97
2.1.15. Ermiş Kadın.....	98
2.1.16. Evliya Dağı -Çoban'ın Karısı.....	98
2.1.17. Fadîma Ana.....	99
2.1.18. Fatma Hatun.....	100
2.1.19. Gafur Babanın İhvanı Ermiş Kadın.....	101
2.1.20. Gelin.....	102

2.1.21. Gelincik Ana	102
2.1.22. Guguk Kuşu (Allı Gelin)	104
2.1.23. Gülben Evliyası.....	104
2.1.24. Gülvelî.....	105
2.1.25. Güzelce Kız.....	105
2.1.26. Hamile Kadın.....	105
2.1.27. Hatçe Sultan	106
2.1.28. Hatice Sultan.....	106
2.1.29. Hayme Ana	107
2.1.30. Hazal Hatun	107
2.1.31. Hoşbebe.....	108
2.1.32. Kadıncık Ana.....	108
2.1.33. Kani.....	111
2.1.34. Karacakız.....	111
2.1.35. Karyağdı Hatun.....	112
2.1.36. Kel Kız	112
2.1.37. Kırk Kızlar.....	113
2.1.38. Kırmızı Ebe.....	116
2.1.39. Kız Eren.....	117
2.1.40. Kızlar Evcığı.....	117
2.1.41. Kızlar Ziyareti- Şeriflerin Tekkesi	118
2.1.42. Kızlar Türbesi	119
2.1.43. Kümbet Hatun-Künbet Hatun.....	119
2.1.44. Loğusa Hatun.....	120
2.1.45. Mama Hatun.....	120
2.1.46. Melmetun	121
2.1.47. Meryem–Olukbaşı	122
2.1.48. Mine Hatun.....	122
2.1.49. Muhterem Hatun.....	122
2.1.50. Müslüman Ana	122
2.1.51. Ölü Kadın.....	123
2.1.52. Peyam Hatun (Badem Hatun)	124
2.1.53. Rabia Bacı.....	124
2.1.54. Rabia Hatun.....	126
2.1.55. Rahime Hatun	126
2.1.56. Sabire Sultan.....	127
2.1.57. Sabır Kız.....	128
2.1.58. Sarı Kız.....	128
2.1.59. Sarı Ana.....	131
2.1.60. Sağ Ana	131
2.1.61. Sarılık Evliyâsı.....	131
2.1.62. Sidre.....	132
2.1.63. Sitti Zeynep.....	132
2.1.64. Sultan Ana.....	133
2.1.65. Sultan Kadın	133
2.1.66. Şahrüz Hatun (Halkalı Evliya).....	134
2.1.67. Şemsi Ana	134

2.1.68. Şerife Nine.....	135
2.1.69. Şeyh Ömer Dede'nin Kızı.....	136
2.1.70. Şeyh Mümine	136
2.1.71. Şih Zeliha.....	137
2.1.72. Taşbebeğin Annesi	137
2.1.73. Üç Kızlar.....	139
2.1.74. Vasiye Nine.....	140
2.2. DİNDAR KADIN	140
2.2.1. Peygamberimizi rüyasında gören kadın	141
2.2.2. Rüyasında ermiş gören kadın	142
2.2.3. Dua eden kadın	144
2.2.4. Duası kabul edilen kadın	145
2.2.4.1. Dua edip kuşa dönüşen kadın	145
2.2.4.2. Dua edip taş dönüşen kadın	146
2.2.4.3. Dua edip çalıya dönüşen kadın	149
2.2.4.4. Dua edip ayıya dönüşen kadın	149
2.2.4.5. İffetini korumak için dönüşmeyi dileyen kadın	151
2.2.5. Beddua eden kadın	152
2.2.6. Şehid kadın.....	153
2.2.7. İyiliği vesilesiyle Hızır'ın koruması altına giren kadın.....	154
2.2.8. Tefekkür eden kadın	156
2.2.9. Şükreden kadın.....	156
2.2.10. Gayri müslimken müslüman olan kadın.....	157
2.3.OLAĞANÜSTÜ GÜÇLERE SAHİP KADIN	158
2.3.1. Nazar eden kadın	159
2.3.2. Şifa veren kadın	159
2.3.3. Yarı insan yarı yılan kadın	160
2.3.4. Deniz kızı.....	160
2.3.5. Sırlı kadın	161
2.3.6. Büyü yapan kadın.....	162
2.3.7. Kadın kılığında Hızır.....	162
2.3.8. Çarşamba karısı.....	163
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	164
EFSA NELERDE YER ALAN MESKEN VE YER ADLARI.....	165
3.1. KADINLARIN YAŞADIĞI MEKÂNLAR ve ŞEHİRLER.....	165
3.1.1 Efsanelerin Geçtiği Meskenler.....	165
3.2. KAHRAMANI KADIN OLAN YER İSİMLERİ.....	170
3.2.1. Afyon'da Kız Kulesi.....	172
3.2.2. Ağgeline.....	172
3.2.3. Ağlayan Kaya.....	173
3.2.4. Akdağ	173
3.2.5. Akkaya Köyü.....	173
3.2.6. AldırBuba.....	174
3.2.7. Altıntepe.....	174
3.2.8. Anadolu.....	175
3.2.9. Anamas.....	176
3.2.10. Aşa Gız Ölen İni.....	177

3.2.11. Ayazmana.....	177
3.2.12. Ayn-Zeliha Gölü.....	177
3.2.13. Bulanığın Deresi.....	178
3.2.14. Büyük ve Küçük Ağrı.....	178
3.2.15. Cenelti Deresi.....	179
3.2.16. Çelkani / Çilk Kani.....	179
3.2.17. Çökek	180
3.2.18. Dalayman.....	180
3.2.19. Değirmen Deresi Suyu.....	181
3.2.20. Deli Gız Adası.....	181
3.2.21. Dodopallar.....	182
3.2.22. Ebe Kayası.....	182
3.2.23. Eğirdir.....	182
3.2.24. Eşek Taşı.....	183
3.2.25. Fatmacık Kan Kus.....	183
3.2.26. Garip Kadın Kayası.....	184
3.2.27. Gazlı Göl.....	184
3.2.28. Gavur Taşı.....	185
3.2.29. Gelin Alayı Kayaları.....	185
3.2.30. Gelin Battı.....	186
3.2.31. Gelin Geldi Gölü.....	186
3.2.32. Gelingüllü.....	186
3.2.33. Gelin Kayaları.....	186
3.2.34. Gelin Kayası.....	187
3.2.35. Gelin Kız Kayası.....	188
3.2.36. Gelincik Kayaları.....	189
3.2.37. Gelinsini.....	189
3.2.38. Gelin Taşı- Taşları.....	189
3.2.39. Gelincik Tepesi.....	190
3.2.40. Gelin Uçtuğu-Uçağı.....	190
3.2.41. Gelin Yudan.....	191
3.2.42. Gızlar İni, Gızların Yandığı İn.....	191
3.2.43. Göbekli Dağ.....	191
3.2.44. Gülben Evliyası.....	192
3.2.45. Gülnar	192
3.2.46. Güzel Kız.....	193
3.2.47. Hırla.....	193
3.2.49. Kanlıgedik- Kanlıpınar.....	195
3.2.50. Karıaslan.....	196
3.2.51. Kızlar Gedığı.....	196
3.2.52. Kırklar Gedığı- Kızlar Sinisi.....	196
3.2.53. Kırkkızlar Tepesi.....	197
3.2.54. Kral Kızı Kayası	197
3.2.55. Kırmızı Gelin Dağı.....	198
3.2.56. Kızanca.....	198
3.2.57. Kızalcasöğüt.....	199
3.2.58. Kız Bünedi.....	199

3.2.59. Kız Kalesi.....	199
3.2.60. Kız Kulesi.....	200
3.2.61. Kızlar Hisarı.....	201
3.2.62. Kızlar Kayası.....	201
3.2.63. Kızlar Sivrisi	201
3.2.64. Kızıuçan Kayası.....	202
3.2.65. Kızlar Pınarı.....	202
3.2.66. Kız Taş Attığı Tepe.....	202
3.2.67. Kız Taşı.....	203
3.2.68. Kız Tüydü Kayası	203
3.2.69. Mardin.....	204
3.2.70. Melmetun Çeşmesi.....	204
3.2.71. Narlı Göl	205
3.2.72. Oylat.....	206
3.2.73. Rize.....	206
3.2.74. Seydiye Hanım Çeşmesi.....	207
3.2.75. Sit Siras Kilisesi.....	207
3.2.76. Şahitler Kayası.....	208
3.2.77. Tortum	208
3.2.78. Uyuyan Güzel.....	209
3.2.79. Üç Kızlar Kayası.....	209
3.2.80. Yedi Kızlar Çeşmesi.....	211
3.2.81. Yılanlı Çeşme.....	211
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	213
İNCELEMeye ESAS ALINAN EFSANE METİNLERİ.....	214
4.1. Akkaya	214
4.2. Ala geyik.....	214
4.3. Anavarza.....	215
4.4. Ermiş kadın.....	215
4.5. Gafur Babanın İhvanı Ermiş Kadın.....	215
4.6. Gelin Battı.....	215
4.7. Gelin Kayası	217
4.8. Gelin Uçağı.....	217
4.9. Gülek Boğazı'ndaki Ejderha İle Kıral Kızı.....	217
4.10. Kanlıgedik Adı	217
4.11. Kel Kız.....	218
4.12. Taş Bebek.....	218
4.13. Taşkınlı.....	218
4.14. Toğgacı Kadın	219
4.15. Yedi Kardeşler	219
4.16. Garip Kadın Kayası.....	220
4.17. Gazlı Göl.....	220
4.18. Gelin Alayı Kayaları.....	221
4.19. Gelin Kız Kayası.....	222
4.20. Kızlar Evcığı (Kırk Kızlar).....	222
4.21. Kız Kulesi.....	222
4.22. Destina Hatun	222

4.23. Müslüman Ana Sütunu.....	223
4.24. Şahitler Kayası.....	223
4.25. Üç Kızlar.....	223
4.26. Üç Kızlar Kayası.....	224
4.27. Ehli Hatun.....	225
4.28. Ebe Kayası.....	226
4.29. Gülben Evliyâsı	227
4.30. Kümbet Hatun	227
4.31. Sarılık Evliyâsı	227
4.32. Bacım Sultan.....	228
4.33. Cimcime Sultan.....	229
4.34. Hürü.....	229
4.35. Gelinkayası.....	230
4.36. Hoşebe.....	230
4.37. Karyağdı Hatun.....	230
4.38. Kırmızı Ebe.....	231
4.39. Kızlar Pınarı.....	232
4.40. Kurtkaya	232
4.41. Sitti Zeynep.....	233
4.42. Sultan Kadın.....	233
4.43. Meryem–Olukbaşı	234
4.44. Dodopallar.....	235
4.45. Taş kesilen gelin.....	235
4.46. Sarıkız.....	236
4.47. Dikmetaş	237
4.48. Kaybolan Nehir.....	237
4.49. Ayının Kaçırıldığı Kız.....	238
4.50. Emeti Nine.....	238
4.51. Sarıkız.....	238
4.52. Armutlu Kaplıcası (11).....	239
4.53. Çekirge.....	239
4.54. Çıkar Yumurtayı Ağzından ve Terazi Evdedir.....	239
4.55. Emir Sultanın Evlenmesi.....	240
4.56. Güzel Kız.....	240
4.57. Hamile Kadın.....	240
4.58. Hamitler Köyü.....	241
4.59. Hatice Sultan.....	241
4.60. Derekızık- Bayındırkızık.....	241
4.61. Kız Bünedi.....	241
4.62. Mahkemelik Hac ve Ciğer Satan Kadı.....	242
4.63. Oylat.....	242
4.64. Sarıkız.....	242
4.65. Somuncu Baba.....	243
4.66. Şhreküstü.....	243
4.67. Şerife Nine	243
4.68. Akkız.....	245
4.69. Hatçe Sultan	245

4.70. Kırk Kızlar.....	246
4.71. Kızıuçan Kayası.....	246
4.72. Aldır Buba.....	247
4.73. Cömert Kadın	247
4.74. Gızlar İni, Gızların Yandığı İn.....	247
4.75. Guguk	247
4.76. Hızır Kadın	248
4.77. İki Gız.....	248
4.78. Kızlar Gediğı.....	249
4.79. Kızılçasöğüt.....	249
4.80. O Kadın, hızır.....	249
4.81. Taş Olan Kadın	249
4.82. Yusuf Kuşu.....	250
4.83. Ana Hamdo.....	251
4.84. Ahmet'in Annesi Ve Şak'ul Acuz Suyu.....	251
4.85. Ayıya Döner Kadın	251
4.86. Baho Gölü.....	252
4.87. Cembeli İle Benefşe Narin.....	253
4.88. Çermik Kaplıcaları.....	254
4.89. Diyarbakır'ın Müslümanlarca Alınışı.....	254
4.90. Gelin Kayaları.....	255
4.91. Gelin Çalışı Düzlüğü.....	255
4.92. Kızlar Çeşmesi.....	255
4.93. Mine Hatun Ziyâreti.....	256
4.94. Sadık Bey Konağı.....	256
4.95. Suzan Suzi ve Kırklar Dağı.....	257
4.96. Yiğit Kız	257
4.97. Zembilfüroş Burcu	257
4.98. Kız Eren.....	260
4.99. Arap Baba	261
4.100. Beyzade Hazretleri (Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi).....	261
4.101. Gavur Taşı-1.....	262
4.102. Gölcük	262
4.103. Hazar Gölü.....	262
4.104. Hızır (a.s).....	263
4.105. Kırmızı Gelin Dağı.....	263
4.106. Seydiyye Hanım Çeşmesi	263
4.107. Alkız	264
4.108. Cincime Sultan.....	264
4.109. Mama Hatun	264
4.110. Gelin Geldi Gölü.....	265
4.111. Gelin Taşları	265
4.112. Hazal hatun	265
4.113. Rabia Hatun.....	266
4.114. Tortum.....	266
4.115. Kırk Kızlar.....	267
4.116. Hacı Baba ve Çıksorut	268

4.117. Ana Geyik-I.....	268
4.118. Kızanca-II.....	269
4.119. Şuayip Tepesi'ndeki Şifalı Su.....	269
4.120. Çalı Ziyareti.....	271
4.121. Hızır.....	271
4.122. Şıh Zeliha.....	272
4.123. Analı Kız.....	273
4.124. Anamas I.....	273
4.125. Ayazmana	274
4.126. Baykuş.....	274
4.127. Buğday	274
4.128. Cenelti Deresi.....	275
4.129. Çaylak Mevki.....	275
4.130. Çökek-II.....	277
4.131. Değirmen Deresi Suyu-II.....	277
4.132. Eğirdir.....	277
4.133. Eşek Taşı.....	278
4.134. Fatmacık Kan Kus.....	278
4.135. Gelin	279
4.136. Gelincik-I.....	280
4.137. Gelincik-II.....	280
4.138. Gelincik-III.....	280
4.139. Gelincik-IV.....	282
4.140. Gelincik Ana-III.....	282
4.141. Gelincik Ana-IV.....	283
4.142. Gelin Yudan	283
4.143. Guguk Kuşu (Allı Gelin).....	284
4.144. Gümnüt.....	285
4.145. İki Kardeş	285
4.146. Karı Aslan	285
4.147. Kızlar Kayası -IV.....	286
4.148. Kız Tüydü Kayası.....	287
4.149. Ölü Kadın	288
4.150. Sidre.....	288
4.151. Sultan Ana	288
4.152. Uyuyan Güzel.....	289
4.153. Veliyüddin Gazi-I.....	289
4.154. Yağ Döktüm Kuşu-I.....	290
4.155. Yağ Döktüm Kuşu-II.....	290
4.156. Aya Tekla.....	291
4.157. Çamlıyayla'daki Cinlerin Efsanesi.....	291
4.158. Çarşamba Taşı	291
4.159. Çolak Kız.....	292
4.160. Gelinsini.....	292
4.161. Gelin uçtuğu-Uçağı.....	292
4.162. Gülnar.....	292
4.163. Karacakız.....	293

4.164. Kız Kalesi.....	293
4.165. Kızlar Hisarı.....	293
4.166. Kızlar Sivrisi	293
4.167. Kız Taş Attığı Tepe.....	294
4.168. Kız Taşı	294
4.169. Köşekbükü.....	294
4.170. Muğdat Dede ve Amcasının Kızı	294
4.171. Şeyh Ali Semerkandi Türbesi	295
4.172. Çifte Sultanlar-I.....	296
4.173. Kız Kulesi	296
4.174. Loğusa Hatun.....	296
4.175. Elif Ağıtı.....	297
4.176. Gelin Taşı ve Dede Tepesi.....	297
4.177. Evliya Dağı-Çoban'ın Karısı.....	298
4.178. Çiçek Ana.....	299
4.179. Eli Bebekli.....	299
4.180. Fatma Hatun.....	299
4.181. Hırla.....	300
4.182. Kadıncık Ana.....	301
4.183. Kumru.....	301
4.184. Karakurt Kaplıcası	302
4.185. Muhterem Hatun.....	303
4.186. Vasiye Nine.....	304
4.187. Ayı Olan Kadın.....	305
4.188. Dalayman.....	305
4.189. Gelin Kayası.....	306
4.190. Gelin Taşı	306
4.191. Kaşıkçı Güzeli.....	307
4.192. Üç Kızlar.....	308
4.193. Vadi Yetmedik Keyri.....	308
4.194. Allı Gelin.....	309
4.195. Hayme Ana	309
4.196. Gelincik Kayaları.....	310
4.197. Kalat Mara (Kadın Kalesi).....	311
4.198. Kız Kulesi.....	311
4.199. Kral Kızı Kayası	312
4.200. Mardin.....	312
4.201. Melmetun Çeşmesi.....	312
4.202. Sit Siras Kilisesi.....	313
4.203. Şeyh Mümine	313
4.204. Gelin Yudan Göl	314
4.205. Kızlar Türbesi	314
4.206. Sağ Ana	314
4.207. Şemsi Ana.....	315
4.208. Çelkani / Çılk Kani.....	316
4.209. Yılanlı Çeşme.....	316
4.210. Ağlayan Kaya	317

4.211. Angut Kazları.....	317
4.212. Battal Gazi.....	317
4.213. Bulanığın Deresi-Akkız.....	318
4.214. Fadıma Ana ve Burcu Celaleddin Dede-II	318
4.215. Burç Köyü.....	319
4.216. Cami Kapısındaki Kız.....	319
4.217. Göbekli Dağ.....	320
4.218. Gül Ahmed Dede (Huzur Dede)	320
4.219. Hasan Dağı ve Ekecik Dağı.....	320
4.220. Kaçanlar ve Kovalayanlar.....	321
4.221. Kalender Dede	321
4.222. Karayılan.....	321
4.223. Kleopatra'nın Havuzu.....	322
4.224. Narlı Göl	322
4.225. Rabia Bacı.....	322
4.226. Sır Ali-II.....	323
4.227. Somuncu Baba.....	323
4.228. Somuncu Baba-II.....	324
4.229. Şeyh Ömer Dede.....	324
4.230. Taş Olan Anne Ve Oğlu İle Askerler.....	325
4.231. Taş Olan Çobanla Sevgilisi.....	325
4.232. Yılan Kaya.....	326
4.233. Dilektaş.....	327
4.234. Gelin Kayası -II.....	327
4.235. Rize.....	328
4.236. Gelin Kayası-I.....	328
4.237. Çoğalan Ayrar.....	329
4.238. Taş Olan Oğul.....	329
4.239. Pazar Camii Ve Türbesi.....	330
4.240. Kırklar Gediği	331
4.241. Kızlar Ziyâreti-Şeriflerin Tekkesi	331
4.242. Taş Bebek.....	332
4.243. Kırk Kızlar.....	334
4.244. Gelincik Kayaları	335
4.245. Elti Hatun.....	336
4.246. Ayn-Zeliha	337
4.247. Peyam Hatun.....	337
4.248. Rahime Hatun	338
4.249. Kız Taşı.....	339
4.250. Deveci Dağı.....	340
4.251. Gelin Kayaları.....	340
4.252. Gelingüllü.....	341
4.253. Gülveli.....	341
4.254. İbibik.....	341
4.255. Kayış Kanat (Yarasa).....	342
4.256. Kırkkızlar.....	342
4.257. Kızlar Kayası.....	342

4.258. Köroğlu	343
4.259. Keme.....	343
4.260. Leyla ile Mecnun	343
4.261. Oğlan Kayası.....	343
4.262. Taş bebek.....	344
4.263. Yusufçuk.....	344
SONUÇ.....	345
BİBLİYOGRAFYA.....	351
EKLER.....	358
EK 1 FOTOĞRAFLAR.....	358
EK 2 HARİTA.....	358

Özet

“Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın” genel başlığı altında hazırlanan bu tezde, efsanelerde zikri geçen kadınlar ferd ve sosyal ilişkiler içindeki rollerine göre tasnif edilmiş ayrıca ermiş kadın tipi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Abstract

In this thesis which prepared based on the title "Religious Woman and Saint Woman in Anatolian Legends", Women who are named in legends are classified according to their roles in personal and social relations, also saint woman type has been tried to be explained.

Önsöz

Türk-İslâm edebiyatı, bilindiği üzere Türklerin İslâmiyet'i kabul ettikleri dönemden itibaren ortaya koydukları edebiyatın genel adıdır. Özellikle Osmanlı coğrafyasında ve 14. asırdan sonra Türk edebiyatı, Halk edebiyatı ve Divan edebiyatı şeklinde birbirine paralel gelişen iki ayrı edebî gelenek şeklinde gelişme göstermiştir. Bu çalışmanın zeminini teşkil efsaneler ise Halk edebiyatının ürünleridir.

Bu çalışma, doğrudan Halk edebiyatı ile alakalı olmayıp Halk edebiyatının önemli bir kısmını teşkil eden efsane metnlerinin muhtevaları üzerinde bir tetkik mâhiyetindedir. Efsane metnlerinde genel anlamda kadın ile ilgili her husus, özellikle dindarlık ve ilgili unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece halk edebiyatı ürünlerinden olan efsaneleri, kadına dair dinî muhteva yönüyle de okuma imkânına sahip olmuş bulunmaktayız.

Bu çalışmada, Anadolu sahası efsaneleri üzerine yapılan derleme çalışmalarındaki efsane metinleri taranmak sûretiyle efsanelerde yer alan kadınlar, çeşitli özellikleri yönünden tespit edilmiştir. Halkın tahayyülünde teşekkül eden kadın tipleri, karakteristik özellikleri çerçevesinde incelenmeye gayret gösterilmiştir.

İnceleme süresince, üniversitelerin sosyal bilimler enstitülerinde yaptırılmış Türk dili ve Edebiyatı, halk edebiyatı, folklor ağırlıklı yüksek lisans ve doktora tezlerinin efsaneler ile ilgili olanlarının künyeleri (ve bunların içinde kadın ermişler ve kadın tipiyle ilgili olanları) tespit edilmiştir. Tespit edilen tezlerin büyük çoğunluğuna ulaşılmış ve kadınlarla ilgili bölümler, rol, sıfat ve özelliklerine göre fişlenmiştir. Aynı şekilde Edebiyat ve İlahiyat fakülteleri bünyesinde yaptırılan efsanelerle ilgili doktora ve yüksek lisans tezlerinin de ulaşılma imkanı bulunanlar taranarak kadın erenlerle ilgili efsaneler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, kadın erenlerin yer aldığı dinî efsanelerde kutsallık, kabirde, türbede, yatırda yatan kişinin ruhânî yönüyle ilgili olduğundan ilahiyat fakültelerinin özellikle tasavvuf bilim dallarında yaptırılan türbe incelemeleri tespit edilmiş, bu tezler üzerinden de kadın erenlerin efsanelerine ulaşmaya çalışılmıştır. Derlendikleri yöreler ve kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir. Bunların dışında ilmî kriterlere uygun şekilde hazırlanmış efsane derlemelerine yer veren makale ve kitaplar da taranmıştır. İncelememize esas alınan efsane metinleri, çalışmamızın dördüncü bölümünde yer almaktadır.

Derleme kaynaklarının tespitinin ardından, bu derlemelerde bahsi geçen kadın efsane kahramanlarının yaşadığına inanılan bölgelerin bir kısmı ziyâret edilip, derlemede zikri geçen kadın kişinin kabirlerinin tespiti yoluna gidilmiştir. Bu araştırmada, yazılı kaynaklarda belirtilen ermiş

kadın olduğuna inanılan kişilerin türbesinin bir kısmının olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte araştırma yapılan yörelerde yeni kadın kahramanlı efsaneler ve türbeler tespit edilmiştir. Yeni tespit edilen efsaneler de çalışmamıza eklenmiştir. Anadolu efsanelerinde yaşatılan kadın kişilerin tespit edilen mezarları ve türbelerinin fotoğrafları, bulundukları yerleri gösteren Türkiye haritası ekler bölümünde yer almaktadır.

Tezimizin sonuç bölümünde elde ettiğimiz bilgilerin değerlendirmesini yaparak kadın ermişler ve efsanelerde yer alan kadın tipleri hakkında düşüncelerimizi belirttik.

Çalışma konusunu onaylamak ve çalışma süresince karşılaştığımız problemleri çözmek sûretiyle desteğini gördüğüm tez danışmanım Y. Doç. Dr. Meliha Y. Sarıkaya hanımefendiye, değerli tavsiyeleriyle yol gösteren, fikirleriyle bize rehberlik eden kıymetli hocam Prof. Dr. Şeyma Güngör hanımefendiye şükranlarımı arz etmek isterim.

Talebeleri olduğumuz, bize disiplin ve itidal tavsiye eden Türk- İslâm Edebiyatı ana bilim dalının çok kıymetli hocaları Prof. Dr. Mustafa Uzun ve Prof. Dr. Hasan Aksoy'a da bu vesileyle teşekkürlerimi bildirmek görevimdir.

Kartal 2010

KISALTMALAR

<i>a.g.e</i>	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
A.Ü.S.B.E	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
bk.	: bakınız
c.	: cilt
C.B.Ü.S.B.E.	: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
C.M.Ü.S.B.E.	: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ç.Ü.S.B.E.	: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
D.E.Ü.S.B.E.	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dgr	: diğer
E.G.Ü.S.B.E.	: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
E.Ü.S.B.E	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
F.A.Ü.S.B.E	: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
F.Ü.S.B.E.	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
G.Ü.S.B.E.	: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
G.A.Ü.S.B.E	: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
H.z.	: Hazreti
İ.Ü.S.B.E	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K.M.Ü.S.B.E	: Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K.T.Ü.S.B.E.	: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K.Ü.S.B.E.	: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>M. Index/Motif Index</i>	: Motif Index of Folk Literature
N.Ü.S.B.E.	: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
O.M.Ü.S.B.E.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
P.Ü.S.B.E.	: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem

S.A.Ü.S.B.E	: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.D.Ü.S.B.E.	: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.Ü.S.B.E	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
U.Ü.S.B.E	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ünv.	: Üniversite
Y.Y.Ü.S.B.E.	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

Efsanelerde, halkın özlemleri, dünya görüşü ve ideal insan tipleri diğer edebî türlere nisbetle daha kesin ifadelerle ortaya konmaktadır. Bu bakımdan efsaneler, tarihle halk muhayyilesinin doğrudan bir terkididir denilebilir.¹ Efsaneler, halk edebiyatı derlemeleri içinde önemli bir yer tutar. Gerek sözlü gerek yazılı edebiyat ürünleri, içinde şekillendikleri toplumsal yapı ve zihniyetle ilişkilidir ve bu kültürün ait oldukları ortak değerleri yansıtır. Bu çerçevede Anadolu insanının algılama, yorumlama, yargılamasının yansıması olan kültürel birikimlerin en canlı ve anlaşılır örneklerinden biri de, halk edebiyatı ürünleridir denilebilir. "Sosyal yapının güçlü tutulmasında çok önemli görevler üstlenen halk edebiyatı, en önemli kapalı işlevlerinden gelenek taşıyıcılığı fonksiyonuyla kültürel, ahlâki ve sosyal kabulleri yansıtmakta ve destek olmaktadır."² Bu sebeple kadın tipini, bir halk edebiyatı ürünü olarak efsane metinleri üzerinden anlamak ve yorumlamak son derece önemlidir.

Araştırmamızda incelediğimiz ve değerlendirdiğimiz efsaneler, efsanelerin çevresinde oluşan ziyâretgâhlar bize Anadolu ermişleri arasında kadınlar, kızlar bulunduğunu ve onların da ziyâret edildiğini örnekleme bakımından önemlidir.

Anadolu'nun hemen her yöresinde kahramanı kadın olan efsanelere, inanışlara rastlanır. Bu efsaneler bazen bir mezar, makam, ağaç; bazen de bir kaya veya dağ hakkında anlatılır. Efsanelerde, rivâyet farklılıkları olsa da aşağı yukarı benzer kadın tipleri içermektedir.

¹ Saim Sakaoğlu, "Halk edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XV, 347.

² M. Öcal Oğuz ve dğr., *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, 2004, s. 323.

I. ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN METOT

Kadın erenlerin izini sürmek için sözlü kültürün ve edebiyatın önemli bir bölümü dinî efsanelerdir. Eski Türk inançlarının birçok izi, İslâmiyet'in tesiriyle birçok alanda silinmiş veya parçalanmıştır ancak eski baksılar halkın muhayyilesinde efsanevî bir şekil almış ve mutasavvıflara isnat edilir olmuştur.³ Bununla birlikte, Anadolu'da velî kültünün bir neticesi olarak, köy, kasaba, şehir gözetmeksizin her yerde türbeler oluşmuştur. Yörede yaşarken kerâmet gösterdiğine inanılan kişiler için türbeler yapılmış, etrafında menkıbeler oluşturularak da türbenin şöhreti sağlanmıştır. Bunun yanı sıra var olan türbelere de kutsallık atfedilmiştir. Kezâ bu türbelerin bir kısmında hiç kimse olmayabilmektedir. Bu türbelerde yattığına inanılan evliyâ kişilerin bir kısmına yazılı kaynaklarda rastlamak mümkün değildir. Bunlar sözlü gelenekte varlığını sürdüren kişilerdir.⁴ Bu yüzden de konusu din olan efsaneleri incelemek gerekmektedir. Esasen türbeler, ocaklar, yatırlar ve efsaneler birbiriyle ilgisiz değildir.

Kadın erenlere dair efsaneler, makamları, ziyâretgâhları birbirinden farklı olsa da dünyadan elini eteğini çekmiş, kerâmet sahibi, iyiliksever, hoşgörülü ve Allah'ın yardımına mazhar olmuş kız veya kadınlara dair hikâyeler görülmektedir. Efsaneler, içerdikleri mesajlar bakımından çeşitlilik arz ederler. Kimi efsanelerde dinî, kimi efsanelerde millî, ahlâkî, tarihî dersler verilirken, her biri birer ibret tablosu sunar. Bu bakımdan efsanelerin gerçekliğinden çok, verdiği mesaj önemlidir. Sebepler, insanı dağa, taş, ağaca, bitkiye, gök cisimlerine veya hayvana dönüştüremez. Hemen her efsanenin anlattığı olayların bir eğitim yönü vardır. Sözelimi, Anadolu'nun birçok yöresinde aynı motiflerle ve olay örgüsüyle anlatılan, “çocuğunun beden temizliğini ekmekle yapan annenin taş dönüşmesi”nde şüphesiz nimete saygısızlığın önemine dikkat çekme ve sarsarak eğitime yöntemi yatmaktadır.

Efsaneler, motif yapısı bakımından diğer halk edebiyatı türlerinden de ayrılmaktadırlar. Masal ve halk hikâyesi motif bakımından zenginken, efsaneler bu türlere göre daha az motif taşımaktadırlar. Bu çalışmada, üzerinde durduğumuz efsanelerdeki motifler, S. Thompson'ın *Motif Index of Folk Literature*'de yer alan motiflere ve Ahmet Yaşar Ocak'ın tespit etmiş olduğu kerâmet motiflerine göre tâsnif ve terkip edilmiştir.

³ Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, I, Ankara, 2004, s. 78.

⁴ Zekiye Çağmırlar, *Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), Ç.Ü.S.B.E., s. 190.

Anadolu efsaneleri metnlerinin derlendiği bir çok tezde görülen ve kadınlar etrafında anlatılan albastı, cin, peri, karabasan konulu halk anlatımları incelemeye dâhil edilmemiştir. Motif ve kahramanları bakımından bu anlatımlar efsaneye benzese de farklı bir tür olan memoratlar kapsamında değerlendirilmektedir.⁵ Dolayısıyla bu çalışmada memoratlar hariç bırakılmıştır.

Efsane ve menkıbe tanımları üzerinde disiplinler arası bir tartışma vardır. Biz araştırmamızda Bilge Seyidoğlu'nun menkıbe tarifini esas alarak dindar kadınların ve kerâmet hikâyelerinin anlatıldığı metnlerindeki motif incelemesini ise Ahmet Yaşar Ocak'ın *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler* isimli eserindeki motif sistemini esas örnek olarak tespit etmeye çalıştık.

Araştırmamızda ortaya koyduğumuz efsaneler, bize İslâm evliyalari arasında kadınlar, kızlar bulunduğunu onların da ziyâret edildiğini örneklemesi bakımından da önemlidir. Efsanelerdeki kadın velî tipini “mahallî kadın velîler” ve “genel kadın velîler” olarak ikiye ayırabiliriz. Mahallî velîler yazılı kaynaklara yansımamış, şahsiyetler ve mânevî etkileri yaşadıkları inanılan bölgeleri aşmamış olanlardır. Araştırmamızda karşımıza çıkan halkın muhayyilesinde efsaneleri anlatılanların büyük çoğunluğu bu kısımdandır. Bu velî kadınları ve efsanelerini sadece ziyâretgâhın bulunduğu çevre halkı bilmektedir. Bizzat ziyâret ettiğimiz yörelerde de gördüğümüz üzere türbelerde yatan velîlerin hayat hikâyesi kesin bilinmemekle birlikte bazılarının ismi de meçhuldür. Çalışmamız için iki yüz altmış tane efsane metni esas alınmıştır.

Genel velî kadınlar mutlaka yazılı bir kaynakta geçen, mensup oldukları tarikat silsilesi ve soyağaçları sayesinde bütün Anadolu'da şöhrat bulan velî kadınlardır. Bunlar arasında Destîna Hatun (22), Bacım Sultan(32), Karyağdı Hatun(37), Hatice Sultan(59), Mine Hatun(93), Mama Hatun(109) Çifte Sultanlar(172), Fatma Hatun(180) Kadıncık Ana (182), Hayme Ana(195), Elti Hatun(245) sayabiliriz. Efsanesi olmamakla birlikte yörede kutsal kabul edilen tarihi bir kişi Şahrüz Hatun da incelememizde yer almaktadır.

Mahalli Velî olarak karşımıza çıkanlar ise şöyledir: Ermiş Kadın(4) Gafur Babanın İhvanı Ermiş Kadın (5), Kel Kız (11) Toğgacı Kadın(14), Yedi Kardeşler (15), Müslüman Ana Sütunu (23), Ehli Hatun(27), Ebe Kayası(28), Gülben Evliyâsı(29), Kümbet Hatun(30), Sarılık Evliyâsı(31), Hoşbebe (36), Kırmızı Ebe(38), Sitti Zeynep (41), Sultan Kadın (42), Meryem Olukbaşı (43), Sarı Kız (46-51-64), Emeti Nine(50), Güzel Kız (56), Şerife Nine(67), Akkız(68), Hatçe Sultan(69), Kız Eren(98), Alkız(167), Hazal Hatun(112), Rabîa Hatun(113), Çalı Ziyâreti (120), Şih Zeliha (122),

⁵ Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültürü'nde Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara, 2003, s. 25-26. Çobanoğlu, albastı, alkarısı gibi anlatımlara, Türkiye'nin hemen her yerinden yapılmış derlemeler ışığındaki tür analizi çalışmasında, memorat olarak yaklaşmış ve çoğu zaman birçok halkbilimci tarafından efsane bazen de halk inancı başlığı altında ele alınsa da memoratların ve efsanelerin olağanüstü tecrübeye karşı farklı duruş ve düşünüşü ifade ettiklerine dikkat çekmiştir.

Gelincik Ana(140-141), Ölü Kadın (149), Sidre (150), Sultan Ana (151), Aya Tekla (156), Karacakız (163), Loğusa Hatun (174), Çoban'ın Karısı (177), Çiçek Ana (178), Muhterem Hatun (185), Vasiye Nine (186), Üç Kızlar (192), Allı Gelin (194), Kırkkızlar (113-243-256), Melmetun (201), Şeyh Mümine (203), Kızlar Türbesi (205), Sağ Ana (206), Şemsî Ana (207), Kanî (208), Akkız (213), Rabia Bacı (225), Şeyh Ömer Dede'nin Kızı (229), Çoğalan Ayran (237), Kırklar Gediği (240), Kızlar Ziyâreti (241), Peyam Hatun (242), Rahime Hatun (248),Gülvelî (253).

Ermiş olarak kabul edilen kadınların anlatıldığı efsanelerin üçünü biz derledik. Bunlar: Taş Bebeğin Annesi (12), Hamile Kadın (57), Fadıma Ana (209).

Ayrıca erken dönem Türk inanç sisteminde karşımıza çıkan “kadın kamlar ile Anadolu coğrafyasındaki yaygın “kadın evliyâ” tiplerinin ilgisi meselesi önemli olup başka bir incelemenin konusudur.

Ermiş, kerâmet gösteren kadın tipi Motif İndex'te F.565.2. olarak gösterilmiştir.

II. ÇALIŞMAYA TEMEL ALINAN EFSANE METİNLERİNİN KÜNYESİ

Türkiye’de 1930’lu yıllardan sonra araştırılmaya başlanan efsane konusunda, derleme ve inceleme çalışmaları yapılmıştır ve bu çalışmalar devam etmektedir. Birçok akademik yayının yanı sıra, akademik olmayan kitaplarda efsane metinleri yayınlanmıştır. Ayrıca, bazı halk kültürü ve edebiyatı dergilerinde efsanelerle ilgili metinler yayınlanmıştır.

Kitaplar:

- * Amil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul, 1995.
- * Bilge Seyidoğlu, *Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme*, 1985.
- * Eyüp Akman, *Kastamonu Ninnileri ve Taş Bebek Efsanesi*, Ankara, 2007.
- * Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, 1967.
- * İsmail Görkem, *Elazığ Efsaneleri İnceleme-Metinler*, Elazığ, 2006.
- * Mehmet Naci Önal, *Muğla Efsaneleri*, Muğla, 2003.
- * Nezihe Araz, *Anadolu’nun Kadın Erenleri*, İstanbul, 2001.
- Anadolu Erenleri*, İstanbul, 2000.
- * Ruhi Kara, *Erzincan Efsaneleri*, Ankara, 1993.
- * Zeki Başar, *İçtimai Adetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyâret Yerlerimiz*, Ankara, 1972.
- * Muhsine Yavuz Helimoğlu, *Diyarbakır Efsaneleri Derleme-Araştırma-İnceleme*, Ankara, 1993.

Doktora Tezi

- * Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, S.Ü.S.B.E., Konya, 2002.
- * Metin Ergun, *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi*, S.Ü.S.B.E., Konya, 1993.
- * Yusuf Olgun, *Tarihî Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, U.Ü.S.B.E., Bursa, 1989.

Yüksek Lisans Tezi

- * Ali Demirci, *Hız. Ali-Hız. Fatıma Kızları ve Kız Torunlarının Alevi-Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri*, G.Ü.S.B.E., Ankara, 2006.

- * Akif Dündar, *Niğde ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri*, E.Ü.S.B.E, Kayseri, 2001.
- * Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, B.Ü.S.B.E., Balıkesir, 2005.
- * Ayhan Karakaş, *Feke Halk Kültürü Araştırması*, Ç.Ü.S.B.E, Adana, 2005
- * Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri*, E.Ü.S.B.E., Kayseri, 1994.
- * Bayram Akduman, *Tufanbeyli'nin Sosyo-kültürel ve Dini Yapısı Üzerine bir İnceleme*, C.M.Ü.S.B.E., Sivas, 2006.
- * Bengisu Kolcu, *Çankırı Türbeleri*, G.Ü.S.B.E., Ankara, 2007
- * Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri*, K.T.Ü.S.B.E, Trabzon, 1999.
- * Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, S.D.Ü.S.B.E., Isparta, 2006.
- * Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, F.Ü.S.B.E., Elazığ, 2005.
- * Hülya Sağlam Şenkul, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın*, F.A.Ü.S.B.E., İstanbul, 2007.
- * İsa Semiz, *Terme Yöresi Halk Edebiyatı Örnekleri*, O.M.Ü.S.B.E., Samsun, 2007.
- * Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası*, E.Ü.S.B.E., Kayseri, 1995.
- * Mehmet Ali Yılmaz, *Aladağ Halk Kültürü Araştırması*, Ç.Ü.S.B.E., Adana, 2005,
- * Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler*, E.Ü.S.B.E., Kayseri, 1996,
- * Melike Gedik, *Konya İli Derebucak İlçesi Ve Çevresi Halk Edebiyatı Ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme*, S.Ü.S.B.E., Konya, 2008.
- * Murat Sevinç, *Akdağmaden Folkloru*, S.Ü.S.B.E., Konya, 2008.
- * Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları*, D.E.Ü.S.B.E., İzmir, 2008.
- * Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri)*, K.T. Ü.S.B.E, Trabzon, 2000.
- * Nilgün Cıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ç.Ü.S.B.E., Adana, 1993.
- * Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, S.A.Ü.S.B.E., Sakarya, 2008.
- * Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, P.Ü.S.B.E., 2006.
- * Osman Bağcı, *Yozgat ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Tipolojik, Morfolojik ve Fenomolojik Bir Araştırma*, E.Ü.S.B.E., Kayseri, 1998.
- * Özlem Naneci, *Kayseri İli Ziyâret Yerleri*, C.B.Ü.S.B.E., Manisa, 2007.

- * Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları*, O.M.Ü.S.B.E, Samsun, 2006.
- * Rabia Gökçen Şimşek, *Barçın Yaylası (Başyayla-Sarıveliler-Ermenek) Folkloru*, S.Ü.S.B.E., Konya, 2008.
- * Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması*, Ç.Ü.S.B.E., Adana, 1994.
- * Selçuk Peker, *Bedik (Ereğli-Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine İnceleme*, S.E.Ü.S.B.E., Konya, 2005,
- *Yasemin Saral Mirazlı, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma*, E.G.Ü.S.B.E., İzmir, 2006.
- * Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin*, S.Ü.S.B.E.,1992.
- * Zekiye Çağınlar, *Adana Yöresi Yatır- Ziyâret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler*, Ç.Ü.S.B.E., Adana,1994.
- * Zeynep Kök, *Karaisalı Halk Kültürü Araştırması*, Ç.Ü.S.B.E., Adana, 2002.

Makaleler, Bildiriler ve Tanıtma Yazıları

- * *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, sayı 337, İstanbul,1977.
- * *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, sayı 36, İstanbul,1952.
- * Ali Duymaz, “Kaz Dağı Ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”,
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c4s5/makale/c4s5m7.pdf>
- * Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

III-ÇALIŞMA ALANI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1-Efsane

A-Efsane Nedir?

Efsane kelimesi, Türkçe'ye Farsça'dan geçmiştir. Farsça'da efsane ile beraber fesane ifadesi de kullanılmaktadır. Arapça'da ise efsane karşılığı “ustûre” kelimesi kullanılmaktadır. Batı dillerindeyse Latince “legendus” kökünden, İngilizce'de “legend”, Yunanca'da “mitos-mit” kelimeleri efsane karşılığında kullanılmaktadır.

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Türkçe Sözlük* baskısında efsane şöyle tarif edilmektedir: “Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence.” Saim Sakaoğlu, *DİA*, Halk Edebiyatı maddesinde efsaneyi şöyle tanımlar: “Bir olay, yer veya adla ilgili inanışı dile getiren veya bunların ortaya çıkış sebebini açıklayan olağanüstü özelliklere sahip kısa anlatımlardır.” *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*⁶ kitabında Erman Artun, “Efsane, gerçek veya hayalî belli kişi, olay veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir” demektedir. İsmail Görkem, *Elazığ Efsaneleri İnceleme-Metinler* adlı basılmış yüksek lisans tezinde efsaneyi şöyle tanımlamaktadır: “Şahıs, yer ve hadiselerle ilgili olarak anlatılan, esas vasfı inandırıcılık olup, belirli bir üslubu ve şekli olmayan; şahıs ve hadiselerle ilgili olanlarında olağanüstü vasıflar görülebilen, bazılarının kaynakları çok eskilere dayanan anonim halk edebiyatının bir türü.”⁷

Halk edebiyatının anlatmaya dayanan türleri arasında yer alan efsaneler, “dinî, inandırıcı ve olağanüstü” özelliklere sahip kısa hikâyelerdir. Daha çok, “muayyen varlık (canlı-cansız), olay veya yer” hakkında anlatılan efsanelerin, ister gerçek isterse hayalî olsun, inandırıcılık yanı mutlaka vardır ve bununla dinleyicilere bir mesaj iletme veya hisse çıkarma amacı güdülür. Böylece efsanelerde, gerçek hayatla hayal dünyamızın iç içe girdiği görülür.

B- Efsanelerin Özellikleri

Anonim Türk Halk Edebiyatı nesir türlerinden olan efsaneler kısa anlatımlardır. Birden fazla motif taşırlar. *DİA*'daki “Halk Edebiyatı” maddesinde Saim Sakaoğlu, efsanenin özelliklerini şöyle

⁶ Erman Artun, *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, İstanbul, 2004, s. 94.

⁷ İsmail Görkem, *Elazığ Efsaneleri İnceleme-Metinler*, Elazığ, 2006, s. 29.

anlatmaktadır: Efsanelerde yer alan olayların gerçeğe dayandığı kabul edilir; süsten uzak olan efsane anlatımlarında kişi ve zamanla ilgili bazı bilgiler verilir. Efsanelerde halkın özlemleri, dünya görüşü ve ideal insan tipi diğer edebi türlerden daha kesin ortaya konur. Efsanelerin hemen hepsinde ortak bir hususiyet olarak insanların doğruluktan ayrılmamaya davet edilmesi olduğu söylenebilir.⁸ *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri* kitabında Erman Artun, efsanelerin özelliklerini kısaca şöyle sıralamaktadır: Efsaneler, kişi, yer ve olaylar hakkında anlatılırlar. Anlatılanların inandırıcılık özelliği vardır. Genellikle kişi ve olaylarda olağanüstü olma özelliği görülür. Efsanelerin belirli şekilleri yoktur. Kısa ve konuşma diline yer veren anlatmalardır.⁹

C- Efsanelerin Tasnifi

Efsaneler üzerine ilk çalışmaları Grimm Kardeşler yapmıştır. Ardından efsaneleri incelemek için milletlerarası bir katalog hazırlama çabası olmuştur. 1959'da kurulan International Society For Folk Narrative Ve Resarch (Milletlerarası Halk Anlatısı Araştırma Kurumu) 1962-1963 yıllarında yapılan çalışmalardan yola çıkarak efsaneleri dört ana bölüm ve bunların alt bölümleri olarak sınıflandırmıştır.¹⁰

1. Yaratılış ve Dünyanın Sonu ile ilgili Efsaneler

2. Tarihî ve Medeniyet Tarihi İle İlgili Efsaneler

- a- Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın menşei
- b- Bazı yerlerle ilgili efsaneler
- c- Tarih öncesi (Prehistorya) ve ilk zamanlar ile ilgili efsaneler
- d- Harpler ve felaketler
- e- Temâyüz etmiş kişiler
- f- Bir düzenin bozuluşu

3- Olağanüstü Varlıklar ve Güçler/Mitik Efsaneler

- a. Kader
- b. Ölüm
- c. Tekin olmayan yerler ve hayaletler
- d-Hayaletlerin resmi geçidi ve savaşları
- e-Öbür dünyada ikamet

⁸ Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara, 2008, önsöz, s. III.

⁹ Erman Artun, *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, İstanbul, 2004, s. 94.

¹⁰ Artun, *a.g.e*, s. 97.

- f-Cinler, periler, ruhlar
- g-Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler
- h-Değişmiş varlıklar
- i-Şeytan
- j- Hastalık yapan kötü ruhlar (cinler) ve hastalıkları
- k-Tabiatüstü (sihri) kuvvetlere sahip kimseler
- l-Efsanevî (mitik) hayvanlar ve bitkiler
- m- Hazineleler

4- Dinî Efsaneler

Dinî efsaneler, çeşitli seviyedeki din büyüklerinin hayatı, savaşları, mücadeleleri etrafında teşekkül etmiştir. İslâmiyet'te erenlerin, evliyaların hayatı etrafında gelişen efsaneler vardır. Bunlar, İslâmın özüne sâdık kalmak üzere halkın kahramanlık, imân ve tevekkül, coşkunluk, aşk, sâdâkat gibi duygularını dile getirirler. Ancak din büyüklerinin yaşadığı olağanüstü olayları tanımlama konusunda efsaneden ziyâde menâkıb terimi kullanılmaktadır.

D-Efsanelerin Diğer Anlatı Türleriyle Münasebeti

Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinden olan efsane, diğer anonim türlerle pek çok benzerlik göstermektedir. Bu sebeple çoğu yerde karıştırılır. Diğer anonim türlerle farklılıklarının ve benzerlikleri üzerinde durmak ele aldığımız metinlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1. Efsane-Mit Münasebeti

Mitler, tabiat hadiselerini olağanüstü sebeplerle izah eden anlatılardır. Mitler, oluşma itibariyle çok eskidirler. İlk çağlarda meydana gelmiş olup efsanelere kaynaklık etmektedirler. Mitler kutsal kabul edilir. Efsanelerin ise bazıları kutsallık içerir bazıları da hiçbir kutsallık barındırmaz. Efsaneler mitlerin aksine hayalî değil tarihî şahsiyetler ve tarihî olaylar etrafında anlatılmaktadır. Bütün bunların yanı sıra mit ve efsane kavramları, birbirinin yerine kullanılabilir. Özellikle mitlerle yaratılış efsaneleri karıştırılmaktadır.

2. Efsane- Destan Münasebeti

Destanlar, olağanüstü toplumsal, kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan milli eserlerdir. Efsanelerde, destanlarda gerçek kabul edilir. Destanlar daha sanatlı bir ifadeye sahiptirler.

Efsaneler ise daha sade bir dille söylenmişlerdir. Destanlar milli özellik taşır. Aynı şey efsaneler için geçerli değildir. Çünkü aynı olay örgüsünde başka milletlerde başka efsanelere rastlanabilmektedir.

3. Efsane-Masal Münasebeti

Efsane ile masal, olağanüstü olaylara yer vermeleri bakımından birbirine benzerler. Ve bu sebeple efsane ile masal çoğu zaman birbirine karışabilir. Fakat efsaneler, inanılmaya daha müsait olması bakımından masallardan ayrılırlar. Masal dinleyicisi, onun hakikatte cereyan etmediğini bilir, ona göre dinler. Ama efsaneler için böyle bir şey söz konusu değildir.¹¹ Buna karşılık müşterek birçok motife sahiptirler. Örneğin taş kesilme motifi efsaneyle masalda ortaktır. Efsaneler kutsallık içerse de masallarda kutsallık olmaz. Efsanelerde toplumun inançları varken masallar da inanç izlerine rastlanmamaktadır. Her iki türün ortak noktası, her ikisinde de iyiliğin ve doğruluğun nihai hedef olarak gösterilmesidir denilebilir.

4.Efsane-Menkıbe Münasebeti

Menkıbe kelimesi Arapça “nekabe” kökünden türemiştir. Nekabe, isabet etmek, bir şeyden haber vermek anlamındadır. Çoğulu menâkıb olan kelime Türkçe’de menkıbe şeklinde kullanılmaktadır. Menkıbelerden oluşan bir menkıbe edebiyatı vardır. Velîlerin menkıbelerinin ihtiva eden eserlere menkıbe ya da menâkıbnâme denilmektedir. Bu eserler daha çok, tarikata bağlı müridlerin yetişmesini sağlamak, tarikatın birliğini tesis etmek gibi sebeplerle kaleme alınmıştır. Türkler, İslâmiyet’i kabul ettikten bir asır sonra tasavvufun etkisini artırmak için menâkıbnâme geleneğine bağlı eserler vermişlerdir.¹²

Anonim halk söylenceleri olarak da niteleyebileceğimiz bu rivâyetler, muayyen motiflerle süslenmiş “kıssadan hisse çıkarma” yöntemiyle nesilleri eğitmeyi amaçlamıştır. Evliya menkıbeleri, masal, efsane, destan gibi konusunda olağanüstülükler bulunan edebi tür grubundadır. Halk edebiyatı araştırmacıları, dînî menkıbeleri efsane türü içinde incelemektedir¹³. İslâmiyet’in kabulünden sonra yetişen ve millet hayatında geniş tesiri bulunan din ulularının kerâmetleri bu eserlerin ağırlığını teşkil eder.

Bilge Seyidoğlu, menkıbeyi, “bazı tarihî ve dînî şahsiyetlerin etrafında teşekkül eden efsaneler”dir şeklinde tanımlamaktadır.¹⁴

¹¹ Sakaoğlu, a.g.e., önsöz, s. III.

¹² Emine Seval Yardım, *Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle ilgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi* (1928-1998), (Yüksek Lisans Tezi, 1999) İ.Ü.S.B.E s. 4.

¹³ Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Efsaneleri*, Ankara, 1985, s. 14.

¹⁴ Seyidoğlu, a.g.e., s.14.

Menkıbeler, tarihî gerçeklere dayanan menkıbeler ve hayâlî menkıbeler olarak iki tipte incelenir.¹⁵ Tarihî menkıbelerde çekirdek konu gerçektir, olayı yaşayanlar tarihî şahsiyetlerdir, sadece kerâmetlerin menkıbe motifleriyle sarıldığı görülür. Diğer yandan hayâlî menkıbelerde ise kerâmetin gerçekte olup olmadığı belirsizdir. Anlatılan ermiş kişilere kerâmet izafe edilir. Halk edebiyatının araştırma konusu olan efsaneler, işte bu hayâlî menkıbelerdir.¹⁶

Pertev Naili Boratav, menkıbeleri daha çok, "tarihî ve medeniyet tarihî ile ilgili efsaneler" sınıfına dâhil eder. Ona göre; tarihî efsanelerin büyük bir kısmını, ermiş kişiler hakkındaki anlatılar meydana getirir. Ermiş kişilerin, Müslüman-Türk toplumundaki özellikleri, onların dinî niteliklerinden çok, olağanüstü güçlerle alışılmışın dışında işler görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ermiş kişilere ait efsanelerin büyük bir kısmı, "dinî efsaneler" bölümünde değil de; "tarihî efsaneler" bölümünde yer almalıdır. Boratav ayrıca "dinî efsaneler" bölümünde ise sadece dinî inanış ve pratiklerin ağır bastığı ve niteliklerini bu öğelerden alan efsaneleri toplamanın yerinde olacağını belirtir ve Bâyezid-i Bistâmi'den Hallac-ı Mansur'dan örnekler verir.¹⁷

5.Efsane-Memorat Münasebeti

Memorat, “Tabiatüstü ferdî bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Mesela Albastı düşü, yazılı kaynaklarda yaygın olarak “efsane” sözlü edebiyat türü ancak “kişisel tecrübe” ayrımıyla “memorat” türü kapsamında ele alınmaktadır.¹⁹ Bu kabul edişin altında sözlü kültür nesir türleri içinde efsane ve memoratın, motif ve kahraman özelliklerinin ötesinde yapı ve işlev olarak benzeşmesi yatmaktadır. İncelediğimiz tezlerde bazı halk bilimciler, memoratları efsane olarak tanımlamıştır.

Özkul Çobanoğlu, efsane ile memoratın en benzer sözlü halk anlatımları olduğunu söylemekle birlikte, temel farklılıklarını şöyle ortaya koymaktadır: “Konusu her ne kadar iki türde de tabiat üstü olsa da hiçbir efsane anlatımında efsaneyi nakleden olayın bizzat başından geçtiğini veya olayı gördüğünü yahut olayı yaşayan kişinin ağzından dinlediğini söyleyemez. Bununla birlikte memoratlar, şahsîdir. Tecrübe edilmiştir. Yaşayanı bellidir. Hatıra olma ölçütü iki türü ayırt eden en önemli hususiyettir. Efsaneler, tarihî devirler içinde teşekkül eder, yer ve zamanla ilgili

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara, 1992, s. 34.

¹⁶ Seyidoğlu, a.g.e., s. 14.

¹⁷ Bekir Şişman, *Kadın Evliya Menkıbeleri*, İstanbul, 2009, s. 25

¹⁸ Çobanoğlu, a.g.e., s. 22.

¹⁹ Halime Taşçı, *Kolektif Geçiş Dönemi Rüyalarının Kompleks Rüya Olarak Çözümlemesi* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E , s. 1.

bilgiler muhtevîdir, memoratlarda yer ve zaman çoğu kez belirtilir. Geçmişe bağlı değil, şimdiye bugüne aittirler. “²⁰

²⁰ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

6.Efsane-Halk Hikâyesi Münasebeti

Efsaneler ile halk hikâyeleri arasında büyük bir benzerlik bulunmamakla birlikte, hemen hemen bütün halk hikâyelerinde efsane özelliği gösteren olaylar yer almaktadır. Bugün Anadolu'da halk hikâyeleri adı altında anlatılan hikâyelerin büyük çoğunluğu bir efsane etrafında doğmuş ve gelişmiştir.

2-Ermiş

Eren; yetişen; vâsıl olandır. Allah'a yakınlık peyda etmiş, velâyet mertebesine nâil olmuş olanlar manasına gelmektedir.²¹ Efsanelerde, bizim bildiğimiz manada velî kabul edilen evliyaların karşılığı olarak çoğunlukla eren-emiş kelimeleri kullanılmaktadır.

Evliyâ

Arapça velî kökünden gelmektedir. Sözlük anlamı, velîler, dostlardır. Tasavvufî anlamı ermişler, erenlerdir. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde evliyâ için özel anlamda şöyle denilmektedir: Yalnızca Allah'ın kendilerine kerâmet ve ilham ihsan ettiği kâmil müminler evliyâdır. Evliyânın çeşitli varlıklar üzerinde etkili olan mânevî bir gücü vardır. Duaları Allah katında makbuldur.

Velî

“Velî” kelimesi, sözlükte “dost, ahabap, arkadaş, yardımcı, komşu vs.” gibi anlamları içerir.²² Tasavvufî anlamı ise, Hakk'ın dostu ve sevgili kuludur. Türkçede halk arasında çoğu zaman “evliyâ” kelimesi tekil anlamda kullanılır. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde velînin özellikleri şöyle zikredilmektedir: Velî, mâsum değildir ama mahfûzdur. Velî, kerâmet izhar etmez ama kerâmet velî den zuhur eder. Velî kerâmet sahibi olduğunu iddia etmez. Velînin velî olduğunu bilmesi icap etmez. Pek çok velî vardır ki velî olduğunu bilmez. Fakat bazı velîler velî olduklarını bilebilirler. Bazı velîlere hüsn-i hâtime nasip olmayabilir, yani velî, velîlik makamından düşebilir, azledilebilir. Velî insan-ı kâmindir.

Ahmet Yaşar Ocak, bir velînin kült konusu olup olmadığını anlamak için üç unsura bakmak gerektiğini söyler. Bunlar: Velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması; söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, bazı

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, “Erenler”, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1956, s. 543.

²² Süleyman Uludağ, “Velî”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2001, s. 379.

dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyâretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması ve dua mahiyetinde velî ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyetidir.

Tezimiz süresince incelediğimiz efsanelerde velî kültüne ait şu unsurlar tespit edilmiştir: Olağanüstü güç ve saygı duyulma. Halkın bu dünyada velîlerin olağanüstü güçlerinden yararlanma. Öbür dünya için velîleri vesile kılma. İncelememiz süresince ziyâret ettiğimiz türbelerde sadece kadın ermişlerin yattığı gibi bazılarında vefat eden erkek velîlerle birlikte eşleri ve kızları da yatmaktadır. Ve bu hanımlar ve kızlar da kimi yörelerde halk tarafından velî kabul edilmektedir.²³

Kadın Velî

Arapça “velâ” sözcüğünden gelen “velî” kelimesi, sözlükte “dost, ahbab, arkadaş, yardımcı, komşu vs.” gibi anlamları içermekte olup “evliyâ” sözcüğü ise onun çoğuludur. Türkçede halk arasında çoğu zaman “evliyâ” kelimesi tekil anlamda kullanılır.

Kadın velî olur mu sorusuna İslâm dini olumlu cevap vermiştir. Başta Hz. Fatma, Hz. Ayşe, Hz. Hatice'nin ermiş kadın olduklarında ulemâ görüş birliğine varmışlardır.²⁴ Hz. Hatice, peygamberle 25 sene evli kalmış ve kendisini her daim desteklemiştir. Yine Hz. Fatma, Hz. Hatice'nin en küçük kızı, iki peygamber torunu Hasan ve Hüseyin'in annesidir. Hz. Peygamberin kızı, Hz. Fâtıma'nın önemi, Hz. Peygamberin ona verdiği kıymette saklıdır. Resûl-i Ekrem, kadınlardan en çok Fâtıma'yı erkeklerden ise Ali'yi sevdiğini söylemiştir. “Fâtıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş onu üzen de beni üzmüş olur” hadisi şerifiyle Hz. Fâtıma'nın kendi nazarındaki değerini ümmetine söylemiştir. Cennetlik kadınların en faziletliilerini saydığı bir başka hadisinde de önce Hz. Hatice ile Fâtıma'nın sonra da Asiye ile Meryem'in adlarını söylemiştir.²⁵

Tasavvufta âriflerin sultanı olarak anılan Beyazid Bistami: “Benim pirim bir kadındır diyor ve anlatıyor: “Bir kere bir kadının heybesini bir arslana taşımak istedim. Kadın bunun hem zulüm hem aptallık olduğunu söyleyerek beni uyardı. Bu sözüyle benim pirim oldu.”²⁶ Ancak klasik eserler ve Sûfîler, tasavvuf tarihinin bidâyetinde tayin edici şahsiyetin bir kadın, Râbi'atü'l Adeviyye olduğunu ikrar etmektedirler.²⁷ Attar, Rabiâ'yı erenler sınıfında neden zikrettiğini şöyle anlatmaktadır: " Peygamber buyurdu ki; avret, Allah yolunda erdir. Ona avret demek revâ değildir.

²³ Ertuğrul Gazi'nin annesi Hayme Ana gibi.

²⁴ Süleyman Uludağ, *Sufî Gözüyle Kadın*, İstanbul, 1995, s. 46.

²⁵ Mustafa Uzun, “Fâtıma”, *DİA*, XII, 223-224.

²⁶ Uludağ, *a.g.e.*, s. 47.

²⁷ Annemarie Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır*, İstanbul, 2004, s. 23.

Nitekim Nübüvvet ayn-ı izzettir. Beylik, ululuk ve küçüklük onda tefâvüt tutmaz, velîlik dahi öyledir." Yani, Attar, velîliğin erkekte olduğu kadar kadında da bulunabileceğini söylemektedir.²⁸ Erken dönem tasavvuf kaynaklarında sûfî hanımlar için üstâd veya müeddibe sıfatları kullanılır. Zünnûn Mısırî (ö.245/859), Fâtıma Nîşâburiyye (ö. 223/ 837) için şöyle demiştir: "O, Yüce Allah'ın velîlerinden bir velîdir ve üstadımdır."²⁹ İbn-i Arabî, kendi eserlerinde Nuna Fatîma bint ibn el-Müsennâ(ö.595/1198-99?) adlı bir kadını bir kadın velî olarak tanıtır.³⁰ İbn-i Arabî bir kadın şeyh edinen ilk mutasavvıftır. Fâtıma bint ibn el-Müsennâ için Ruhî Ana, ilâhî/ **mânevî anne** tabirini kullanmıştır.³¹ İbn-i Arabî, *el-Fütûhât* ve *Dürretü'l- Fâhire*'de Fâtıma Bint İbn el-Müsennâ'nın kerâmetlerini anlatmaktadır.³² İbn-i Arabî, Nuna Fatîma bint ibn el-Müsennâ'nın yanı sıra *el-Fütûhat*'ta Şems Ümmü'l Fukarâ isimli bir kadını kadın velî olarak sunmaktadır. Bütün bunlardan İbn-i Arabî'nin, insanları kadın ve erkek oluşuna göre değil Allah'la olan ilişki ve yakınlığını ölçü olarak değerlendirdiği sonucunu çıkarabiliriz.

Sûfîlerin biyografilerinde yüzlerce Allah erine rastlamaktayız. Evliya menkıbelerinde de durum aynıdır. Annemarie Schimmel'in tespitlerine göre, Hind ve Türk evliya menkıbelerinde kadın mutasavvıf sayısı pek azdır. Yine aynı araştırmaya göre, Sülemî'nin müttakî kadınlar hakkında bir eseri vardır ancak günümüze kadar gelememiştir.³³ Anadolu'da tarikatlar döneminde, Mevlevîlik, Cerrâhilik ve Bektaşilik gibi bazı tarikatlarda hanımlar şeyhler atandığını biliyoruz.³⁴

Anadolu'da etkili olan tarikatlarda, yaratıcı katında cins olarak değil can olarak var olduğu düşüncesiyle kadınlardan da erlik makamına ulaşanların olacağı kabul edilmektedir. Tarikat yapılanması içerisinde kadına da dervişlik pâyesi verilmiştir. Mürşidlerin eşlerine büyük saygı duyulmuş ve "Ana-bacı" diye adlandırılmıştır. Daha çok Alevî-Bektaşilik'te kadının bu özel durumu, Türklerin İslâm dinini kendilerine has yorumlamaları olarak açıklanır. Elvan Çelebi'ye ait bir deyişte bu durum şöyle ifade edilmektedir.

*Kalmaz ayruk buralarda lezzet-i nefis/ Mihnete kalbolur muhabbet-i nefis/
Er ü avrat birbirin bilmez/ Bu ne sırdır bu sırra akl irmez*³⁵

²⁸ İbrahim Bahadır, *Alevi ve Sünnî Tekkeleri'nde Kadın*, İstanbul, 2005, s. 59.

²⁹ Hülya Küçük, "Anne Nûr el-Ensâriyye'den Âlime-i Hicâz Fahrü'n- Nisâ'ya: Muhyiddin İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar", *Tasavvuf Dergisi, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı II*, (İstanbul.2009), s. 203.

³⁰ Küçük, a.g.m, s. 204.

³¹ Küçük, a.g.m, s. 205.

³² Küçük, a.g.m., s. 204.

³³ Schimmel, a.g.e., s. 23.

³⁴ Küçük, a.g.m, s. 203.

³⁵ Bahadır, a.g.e., s. 116.

3-Kerâmet

Kerâmet, terim olarak “Allah’ın sâlih, takvâ sahibi velî kulundan zuhûr eden olağanüstü hal” diye tanımlanır. Kerâmet Hakk’ın velisine bir ikramıdır. Kerâmet iki çeşittir denilmektedir. Birincisi, ilimde, irfanda, ahlâkta, ibâdette, tâatte amelde, edepte, insanlıkta ve adamlıkta gösterilen üstün meziyetler, hasletler, faziletler olan mânevî ve hakiki kerâmettir. İkincisi ise uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama vs. gibi. Sûfîler bu gibi kerâmetlere fazla önem vermezler. Velî kemâle erdikçe kerâmeti azalır.³⁶

Olağanüstü bir hal olan kerâmete halk çok itibar etmiş, halk anlatıları efsanelerin bir kısmının malzemesini Allah’a yakın kul olduğu düşünülen kişilerin kerâmetleri oluşturmuştur. Kerâmet, velîlerin en dikkat çeken alâmetleri olarak İslâm’da belli bir dönemden sonra kabul edilmeye başlamıştır. Bu telakki, tasavvuf tarihinde yepyeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu yüzden, IX. yüzyıldan itibaren kaleme alınan tasavvuf kaynaklarında, velî telakkisine paralel bir de kerâmet telakkisi geliştirilmiş ve bunun nazariyesi işlenmiştir. Bu nazariyeye göre, velîlerden birtakım kerâmetlerin zûhur etmesi câizdir. Allah’ın gücünün yetmeyeceği bir şey düşünülmeceğine göre, velîden de kerâmetin zuhuru imkansız olmaz.³⁷

Kerâmet ve kerâmetin bir çeşit tezâhürü olan cezalandırma motiflerine Anadolu’daki pek çok efsanede de rastlamaktayız. İncelediğimiz efsanelerde karşılaştığımız bazı kerâmet çeşitleri içinde şunları sayabiliriz; başka birinin kalbinden geçenleri bilmek, geleceğe dair haberler vermek; duaların hemen veya kısa bir zaman sonra kabul edilmesi; hayvanlardan hizmet görmek; ölümlerle konuşmak ve bilgi vermek; hava ve su üzerinde yürümek, ateşte yanmamak, kısa zamanda uzak mesafeler katetmek. Kerâmetler, mûcizelerden farklıdır. Kısaca şöyle diyebiliriz, olağanüstülükleri gerçekleştiren kişiler peygamberse buna mûcize denir. Birleştikleri noktalar ise, olağanüstülükler ve kutsallıktır.

4-Ziyâret ve Ziyâretgâh

Arapça kökenli olan “ziyâret”, mübarek ve kutsal olduğuna inanılan ermişlere ait kabir ve türbelerin ziyâret edilmesi, buralarda dua ve ibâdet edilmesi, kurban kesilmesi şeklinde, anlam çerçevesi hayli geniş bir kelimedir. edilmektedir.³⁸ Ziyâret edilen yere ziyâretgâh (mezar) denilir.

³⁶ Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *DİA*, XXV, 265.

³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 28.

³⁸ Süleyman Uludağ, “Ziyâret”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 381.

Türbe

Sözlükte toprak, hâk kökünden gelmektedir. Tasavvufî anlamda ise, bir ermişin ve yatırın kabrinin bulunduğu üstü kapalı mekân, ziyâret yeri demektir.

Türbelere adaklar adanır, dua edilir, para verilir, mumlar yakılır, dilekler dilenir. Ermişin ve yatırın yaşayan insanlara manen ama gözle görülebilir bir gerçeklikle yardımcı olacağına inanılır. İslâmiyet'te türbelerin önemli bir yeri vardır. Türbeler dince, mezhepçe, tarikatça ulu sayılan veya sultanlar, emirler gibi devletin önde gelen kişileri için inşa edilen anıt mezarlardır. Halkbilimin önemli araştırma konularından olan türbeler etrafında görülen geleneksel uygulamalar, temel olarak halk inanışları başlığı altında incelenmektedir.

Türbedâr

Türbeyi bekleyen kişiye türbedâr denilir. Bu vazife saygın bir meslek olarak görülmüştür. Çoğunlukla maddî bir karşılık beklenmeden hizmet gayesi ile îfâ edilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EFSANELERDE YER ALAN KADINLARIN ÖZELLİKLERİ

1.1. EFSANELERDE YER ALAN KADINLARIN FERD OLARAK ÖZELLİKLERİ

Anadolu, dünyadaki en eski ve en önemli yerleşim alanlarından birisidir. Orta Doğu'nun merkezinde yer alan Asya ve Avrupa kıtalarını birleştiren Anadolu toprakları onlarca medeniyetin izlerini taşımaktadır. Değişik medeniyetlerden sonra Anadolu topraklarına sahip olan Türk medeniyeti zamanla tüm Anadolu'da her alanda kendini göstermiş, eserler vücuda getirmiştir. Bu eserlerden bir kısmı çeşitli edebî türlerde verilmiştir. Diğer türler gibi, efsanelerde de bu medeniyetlerin izlerine rastlamak mümkündür. Buradan yola çıkarak, tezimize kaynaklık eden efsanelerde, kadınların öncelikle hangi vasıflarla yer aldığını tespit etmek maksadıyla bir tasnif yaptık.

1.1.1. Fiziksel Özellikleri ve Benzetmeler

Anadolu efsanelerinde yer alan kadın kahramanların fiziksel özelliklerini değerlendirdiğimizde aşağıdaki unsurlar öne çıkmaktadır.

1.1.1.1. Güzellik unsurları

Efsanelerde genç kızlar daima olağanüstü güzellikleri ile yer bulmuşlardır.

“ Bu aşiretlerden birinde çok güzel bir kız varmış.”³⁹

Bu genç kızlar, güzelliklerini beceri ve edep ile süslemektedirler:

“... Şeyhin güzel kızı, içeri girip çıkmakta askerlere hizmet etmektedir.”⁴⁰

Sadece genç kızlar değil genç gelinler de güzellikleri ile zikredilmektedirler.

“Kocasını gurbette olan iki çocuklu genç ve güzel bir kadın vardır.”⁴¹

İslâm öncesi mitolojik devir kahramanlarının yer aldığı efsanelerde de güzellik önem verilen bir sıfat olarak yer almaktadır.

“Kleopatra, havuzu eşek sütüyle doldurmuş, güzelliğini ve uzun ömrünü bu süt banyosuna borçluymuş.”⁴²

M. Index'te F5775.1. “Olağanüstü Güzellikteki Kadın” motifi masallarla ortak bir motiftir.

Masallarda yer alan “iyi kalpli ve güzel bir kadın yaşarmış” ifadesi efsanelerle ortaktır.

“ Okçu köyünde Gülbeyaz adında çok güzel bir kız varmış.”⁴³

³⁹ “Kanlıgedik”, Ayhan Karakaş, *Feke Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005), Ç. Ü. S.B. E., s. 277.

⁴⁰ “Şeyh Ömer Veli Dede”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 335.

⁴¹ “Burç Köyü”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 403.

⁴² “Kleopatra'nın Havuzu”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 405.

⁴³ “Okçu Dağı ve Gülbeyaz”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 418.

Efsanelerde kadının güzelliği erkekler için bir kadınla evlenme sebebi olabilmektedir.

“Yörük beylerinden birinin Gül isminde çok güzel bir kızı varmış.”⁴⁴

Efsane kahramanı olan erkekler, güzel olan bu kadın kahramanlara âşık olurlar.

“Yüzündeki nuru, olağanüstü güzelliği ve sükûneti akıllara durgunluk verecek derecede ve görkemliydi.”⁴⁵

Kadınların güzelliği övülmekle beraber güzelliği ifade eden sıfatlara da yer verilmektedir. Bunları da örnekleriyle beraber tespit etmeye çalıştık.

“İnce, ayva benizli sarı saçlı bir kız varmış”⁴⁶

Efsanelerde, sarı saçlı, siyah saçlı hatta kırmızı saçlı olarak kadınlar da tasvir edilmiştir. Aşağıda bu örneklerle yer verdik:

“... Bir de kadının saçları sarı, benzi sarı bir kızı ile kızının sapsarı bir ineği varmış”⁴⁷

Efsanelerde umumiyetle güzel kadınların saçları siyah ve uzundur. Halk şiirinde de kadının saç rengi siyahtır.⁴⁸

“Bu halis Türkmen güzelinin simsiyah saçları, iri elâ gözleri, ince beli, selvi boyu varmış. Güzelliği dillere destan olmuş.”⁴⁹

Anadolu efsanelerin de saçın renginden sonra üzerinde durulan bir özellikte saçın ipek gibi olmasıdır. Gülbeyaz'ın efsanesi bu duruma örnektir:

“Gülbeyaz, Mehmet'e ipek saçının telleriyle işlediği bir mendil vermiş.”⁵⁰

Saçın renginin yanı sıra uzunluğu da bir güzellik unsurudur. M. Index'te F555.3. Çok uzun saç motifiyle yer alan uzun saç, hem güzelliğin hem de olağanüstülüğün bir göstergesidir. Bu da akla uzun saçın efsane ile masalın ortak motiflerinden biri olduğunu göstermektedir.

“Bu yıldız kızın çok uzun, yaldızlı, parlak saçları vardır.”⁵¹

Saçların ardından başka bir güzellik unsuru da gözlerdir. Gözlerin renkli olmasından sürmeli olmasına kadar birçok durumu tasvir edilmiştir.

“Sarı kız dersin nar tanesi, bu dünyanın bir tanesiymiş.Yüzü aydan aydın, gözleri sürmeliymiş”⁵²

⁴⁴ “Gülzar ile Aydıncık”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 138.

⁴⁵ “Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁴⁶ “Sarı Kız”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 151.

⁴⁷ “Sarı Kız”, Olgun, a.g.e., s. 151.

⁴⁸ Rıfat Aydoğan, *Karacaoğlan'ın Şiirinde Kadın ve Kadın Süslemeleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2002), G.Ü.S.B.E., s.31.

⁴⁹ “Gelin Alayı Kayaları”, Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) D.E.Ü.S.B.E., s. 106.

⁵⁰ “Okçu Dağı ve Gülbeyaz”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 418.

⁵¹ “Baho Gölü”, Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Dişarbakır Efsaneleri, Derleme-Araştırma- İnceleme*, Ankara, 1993, s. 194-195.

⁵² Helimoğlu Yavuz, a.g.e., s. 194.

Mavi göz, bazen güzelliğin bazen de nazarın ve olağanüstülüğün bir emaresi olarak dile getirilmektedir.

“Çini mavi gözlü ihtiyar bir kadın yaşarmış.”⁵³

Bir başka örnekte ise mavi göz, menekşe gözle anlatılmaktadır.

“.. Ortanca kız menekse gözlü Huri...”⁵⁴

Kadınların güzellik unsurlarından biri de kırmızı yanaklardır. Örneğin, Kırmızı Ebe, adını kırmızı yanaklarından almaktadır:

“Kırmızı yanaklarından dolayı veya başına taktığı ve Türk’ün millî renklerinden olan kırmızı örtüden dolayı kendisine “Kırmızı Ebe” denmiştir.”⁵⁵

Endam

Türk toplumunda kadınlar genelde orta boylu, etine dolgun, koyu renk saçlı ve gözlü, açık tenlidir. Bütün buna rağmen güzel kabul edilen kadın tipinin en belirgin özelliği endamlı olmasıdır. Endamı bütünleyen bir fiziksel unsur da uzun boydur.

“Kız, genç, güzel ve boylu posluymuş.”⁵⁶

Birçok efsanede kadının boyu uzun olarak tasvir edilmiş. Bu yönüyle selviye benzetilmiştir.

“Bu halis Türkmen güzelinin simsiyah saçları, iri elâ gözleri, ince beli, selvi boyu varmış. Güzelliği dillere destan olmuş.”⁵⁷

Güzelliği pekiştiren bir öge olarak uzun boy fidan boylu olarak da tabir edilmektedir.

“Fidan boyu ile genç yaşta dul kalmasına rağmen, yeniden evlenmeyi düşünmeyip bütün gücünü yetim oğlu Oruç’a ve çevresindeki insanların irşadına yöneltmiştir.”⁵⁸

Efsanelerde kadınlar için “ince” sıfatı doğrudan beden özelliği olarak geçmemekle birlikte güzelliği tamamlayan diğer unsurlarla beraber ele alınmaktadır.

“İnce, ayva benizli sarı saçlı bir kız varmış.”⁵⁹

⁵³ Helimoğlu Yavuz, a.g.e., s. 195.

⁵⁴ “Kızlar Kayası (4)”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 178.

⁵⁵ “Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁵⁶ “Kızlar Kayası (4)”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 178.

⁵⁷ “Gelin Alayı Kayaları”, Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İlanışları Ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) D.E.Ü.S.B.E., s. 106.

⁵⁸ “Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁵⁹ “Sarı Kız”, Yurtoğlu, a.g.e., s. 151.

1.1.1.2. Kadınlarla ilgili benzetmeler

Efsanelerde kadınlar, yüzünün beyazlığı ve parlaklığıyla aya, iyiliği ile meleğe, al yanaklı olmasıyla kırmızılığa, dayanaklı olmasıyla heykele benzetilmiştir.

Halk edebiyatında yüz, kadın güzelliğinin en önemli yansımasıdır. Güzel kadının yansıması ay gibi yüze sahip olmasıdır.

“Sarı kız dersin nar tanesi, bu dünyanın bir tanesiymiş. Yüzü aydan aydın, gözleri sürmeliymiş.”⁶⁰

İyiliğiyle ve güzelliğiyle şöhretli bu kız efsanede meleğe benzetilmektedir. Kızların iyi niyetli olmaları bazı efsanelerde ideal vasıf olarak gösterilmektedir.

“Ağanın kızı insan değil sanki melektir.”⁶¹

Bu benzetmelerin yanı sıra çok şaşırtıcı benzetmelerle de karşılaşmaktayız. Mesela Anadolu'ya ismini verdiği inanan Kırmızı Ebe, heykele benzetilmektedir.

“Kırmızı Ebe, çevrenin en sevgili, akıl danışılan, bilge; düğüne, toya koşup herkese yardım eden, ak saçları lime lime, heykel gibi bir anadır.”⁶²

Çok iri güçlü insanlar dağlara benzetilir. Aşağıda zikri geçen efsanedeki kadın da omuzlarının genişliği boyunun uzunluğu ile bir dağa benzetilmektedir.

“ Bu kadın da uzun boylu, geniş omuzlu dağ gibi bir kadıymış.”

Anadolu'da “Dağa benzeyen yiğitler” ifadeli benzetme çok yapılır. Ögel, bu benzetmenin Manas destanı kaynaklı olduğunu söylemektedir. Manas destanında “dağ gibi Manas” ifadesi vardır.⁶³

1.1.1.3. Çirkin kadın

Anadolu efsanelerinde, huyu çirkin olan kadın aynı zamanda fizikî olarak da çirkindir. Kadınlar bu çirkinliğiyle genellikle çekilmez olarak tasvir edilir.

“...Bir adamın çok çirkin ve çok şirret, çekilmez bir karısı varmış.”⁶⁴

Bazı efsanelerde genç kızlar çirkinliklerinden bir suyun şifa verme özelliğiyle iyileşirler. Bunlardan biri de Ankara çevresinde anlatılan Kurtkaya efsanesidir.

“Seyhamamı'nda çirkin bir kız yaşarmış.”⁶⁵

⁶⁰ “Sarı Kız (57.)”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 158.

⁶¹ “Gelin Taşı”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 49.

⁶² “Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁶³ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara, 2003, II, 436.

⁶⁴ “Gelin Taşı”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 49.

⁶⁵ “Kurtkaya”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., s. 319.

1.1.2. Kadın Kahramanların Karakter Özellikleri

Anadolu insanı genelde dürüstlükleri, iffetlerine ve ailesine düşkünlükleri ve misafirperverlikleriyle bilinir. Anadolu kadını da hemen bu erdemlerin hepsine sahiptir. Tıpkı hayatın içindeki gibi efsanelerde de iyi ve güçlü karakterli kadınlarla kötü ve zayıf karakterli olan kadınlar birlikte yer almaktadır. Fakat kötü örnek olabilecek kadınların sayısı diğerlerine göre azdır. Diğer yandan incelememizin bir kısmını oluşturan Anadolu efsanelerinde anlatılan kadın ermişler, ahlâkları ile birer semboldürler. Güzel ahlâkları zaman zaman abartılı bir anlatımla dile getirilmektedir. Bunun kaynağı olarak Hz. Peygamber'in "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"⁶⁶ hadisi şerifini gösterebiliriz.

Araştırmamızda, Anadolu efsanelerinde yer alan kadın kahramanların ruhi özellikleri evrensel insani ilkeler baz alınarak olumlu ve olumsuz ruhî özellikler olarak ikiye ayırdık.

1.1.2.1. Olumlu özellikler

1.1.2.1.1. İffetli kadın

İffet, Anadolu kadını için canın bile ötesinde bir korunması gereken bir değerdir. Bunun en önemli nedeni, iffet vesilesiyle aile bütünlüğünü korumaktır. Türk Halk edebiyatı mahsüllerinin bir çoğunda iffetli kadın örnekleri vardır.⁶⁷ Dede Korkut hikâyelerinde bir hanım sultan, çocuğunun canını verir nâmusunu düşmana vermez. Birçok Anadolu efsanesinde tam iffetine el uzatılacakken dua ve kerâmet vesilesiyle taş olan kuş olan veya canını Hakka teslim eden kadın-kız motifiyle karşılaşırız. Çok karşılaşılan bu durumlardan nâmusuna el uzatılan kadının duası neticesinde canını teslim etmesi bir teze⁶⁸ göre İslâm tarihinde Hz. Zeyneb'e atfedilen şu hadiseye dayanmaktadır: Yezîd b. Muâviye, Kerbelâ'da işlediği cinayetin halk tarafından benimsenmediğini anlar. Bu cinayetin günahını ve cezasını düşünür. Bu günahın cezasından ve halkın tepkisinden kurtulmak için ne lazım geldiğini alimlere sorar. Alimlerde Ehl-i Beyt mensuplarından bir kadın alırsa hem halkın yatışacağını, hem de işlenen cinayetin suçlarının affolunacağını söylerler. Bunun üzerine o da Hz. Hüseyin'in kızı Hz. Zeyneb ile evlenmek ister. Buna kimse râzı olmasa da Hz. Zeyneb; "siz bana bırakın, râzı olun, yeni bir zulme uğramayalım" der. Kararlaştırılan gün Zeyneb'i Hakk'a yürümüş olarak bulurlar.⁶⁹ Ancak yukarıdaki örnekte yer alan hadise araştırmalarımıza göre objektif tarih kaynaklarında yoktur.

⁶⁶ Mâlik b. Enes, "Hüsni'l-Hulk", 8; İbn Hanbel, III, 38.

⁶⁷ Ş. Aysun Sadıç, *Masallarda Kadın (Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz masal örnekleri)*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008), G.A.Ü.S.B.E., s. 88.

⁶⁸ Ali Demirci, *Hz. Ali –Hz. Fatıma Kızları ve Kız Torunlarının Alevi–Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., 2006.

⁶⁹ Tarihi kaynaklarda bu bilgiyi delillendiremedik.

Anadolu efsanelerinde dönemin sosyal şartlarıyla örülmüş benzer motiflere rastlanılmaktadır. Anonim Türk Edebiyatı nesrinin çok önemli bir ürünü olan Dede Korkut Kitabı'nda nâmûs sadece “ırz” anlamında değil, eşlere sadâkat anlamında da kullanılmıştır.⁷⁰ Kafirler kaçırdıkları Kazan Han'ın karısına kadeh sundurarak Han'ı aşağılamak isterler. Kadın eşinin nâmusuna sâdık kalmak için oğlunun etini yemeği göze alır. Aynı anlayışı birçok Anadolu efsanesinde görmekteyiz. Kadın o kadar nâmusludur ki kendini feda ettiği gibi çocuklarını da feda edebilir. İşte bu durumun bir örneği:

“Padişah Hürü'yü bir köleyle hacca gönderir. Yolda kölede Hürü'ye sahip olmak ister. İtirazla karşılaşınca birer çocukları öldürür. Son çocuğu öldürülürken Hürü köleden kurtulmaya muvaffak olur. Bir çiftliğe sığınır.”⁷¹

1.1.2.1.2. Cömert-misafirperver kadın

Anadolu kadınının bugün de güzel bir özelliği olarak kabul edilen misafirperverlik, birçok Anadolu efsanesinde görülmektedir. İslâmiyet'te de misafire çok önem verilmektedir. Hz. Peygamber misafire ikramı övmüştür. İncelediğimiz efsane metinlerinde birden fazla cömert misafirperver kadın modeline rastladık:

“Bir gün padişahın oğlu bu çiftliğe misafir olur. Hürü de benim misafirim geldi diyerek ördeğini keser ikram eder.”⁷²

Metinlerde dikkati çeken bir nokta da şudur; tanrı misafiri olgusu kadınların o kadar yüreğine nakşetmiştir ki, art niyetli olduğundan şüphelenilse bile evin sofrası herkese açılmaktadır.

“Eşkılar kadına “Uzak yoldan geldik, karnımız açtır bacım, Tanrı misafiri kabul eder misin?” der. Kadın “Tanrı misafirini ağırlamak başımız üzre, boynumuzun borcudur, buyurun agalar, hele şöyle içeri geçin.” der. Onları ağırlamak için tavuk keser, süt, kaymak ve evinde bulunan tüm yiyecekleri ikram eder.”⁷³

Cömertliğinden hayır bulan kadın

İyi kul olmakla ilgili hadislerde, iyilik ve cömertliğin önemine değinilir. Anadolu efsanelerinde cömertlik sadece ahirette ödüllendirilmez dünyada da hayırla karşılaşılır. Aşağıdaki efsane metninde cömert bir kadının bereketle ödüllendirilmesi anlatılmaktadır:

⁷⁰ Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatına Dair* adlı kitabında, “metinlerde cinsî ahlakla ilgili kadın veya erkekten kaynaklanan bir problem söz konusu değildir” demektedir. Bkz. Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatı'nda Aile*, İstanbul, 2006, s. 34.

⁷¹ Amil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul, 1995, s. 57, 58.

⁷² Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 58.

⁷³ “Karıaslan”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 173.

“ Orda birisi oturuyomuş.⁷⁴ Gız cocuğu,. Yav; yavrum sen ne arıyon, burda, demiş. Ge gidelim eve, demiş. Kalkmış gitmiş. Garnın acdır senin, demiş. Evinde accık bekmezi varımış. Bekmezi govemiş; yemiş. Anladın mı arkasında kupleri varımış. Eski kuple varıdı. Kuple, bekmezden damsıya başlamış. O da gaybolmuş. Gız, gaybolmuş. Tekrar birisi gelmiş. Yav, ne bu senin evin içi, demiş. Bu bekmez ne daşıyo, demiş.”⁷⁵

Anadolu efsanelerinde yardımsever kadın tipi bazen yaşlı kadınlarda görülmektedir. Motif Index'te N825. Yaşlı Kişilerin Yardımı olarak yer alan bu motif halk hikâyelerinde de tespit edilmiştir.⁷⁶

Bir diğer örnekte yaşlı ve iyiliksever bir nineden bahsedilmektedir:

“Temiz kalpli yaşlı bir nine, kendisinden yardım isteyen adama; karısına doğum yaptırabileceğini belirterek onunla birlikte gelir. Doğumu yaptıran nine nur yüzlü bebeğe iyilikler, annesine şifalar diledikten sonra, yeni baba olan ev sahibi, bunu tekrar evine götürmek için dışarı çıkar.” Efsaneye inandırıcılık katması bakımından bugün de Hazar Gölü'nün doğu istikâmetinde bir dağda doğum yapmak üzere olan hamile bir kadının gölgesi vurduğu söylenir. Biz de incelememizde bahsi geçen yere gittik ve hamile kadın gölgesini görmeye çalıştık. Güneşin vuruş eğimine göre gölgenin belirginleşip silindiğini fark ettik.⁷⁷

1.1.2.1.3. Fedakâr kadın

Kadınlar, Anadolu efsanelerinde bazen kocalarına bazen çocuklarına bazen de inandıkları davaya karşı son derece fedakâr davranırlar. Bu fedakârlık bazen aşkı uğruna din değiştirmeye kadar gider. Aşağıdaki yer alan Mine Hatun efsanesinde aşk için fedakârlık yapan bir genç kadın anlatılmaktadır:

“Kralın kızı Mine Hatun, bir görüşte âşık olduğu, zindandaki sevgilisi için, büyük fedakârlık ederek, onun dinine geçer ve onunla beraber, bütün rahatını teperek, babasının ülkesinden kaçar.”⁷⁸

Kocası yatalak olduğu için dergâhın bütün hizmetini üstlenen kadın, bize sadece kocası için değil, dini için de fedakârlık yaptığı izlenimini uyandırmaktadır.

“ ... kocası yatalak kadın, dergâhın bakımını yapmakta ve her gelene yemek çıkarmaktadır.”⁷⁹

Efsanelerde fedakârlık, daha çok kadınlardan eşlerine karşı görülmektedir. Araştırmamızda tip taraması yaparken M. Index'te yer alan W.28. Fedakarlık motifine Anadolu efsanelerinde daha

⁷⁴ Bu metin, ilgili tezde memorat başlığı altında neşredilmiştir..

⁷⁵ “Memoratlar 123.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 88.

⁷⁶ Hatice Toman, *Anadolu Sahası Halk Hikâyelerinde Kadı*, (Yüksek Lisans Tezi, 2000) N.Ü.S.B.E., s. 72.

⁷⁷ Derleyen Gülenay Pınarbaşı. Derlediği kişi: Serhat Yabancı.

⁷⁸ “Mine Hatun Ziyâreti”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 92.

⁷⁹ “Somuncu Baba-2”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 340.

çok kadınların uyduklarını tespit ettik. İbn-i Arabî'nin şeyh olarak kabul ettiği Fatma binti el Müsenna, kocası cüzzamdan ölene dek onun yanında kalmış ve onu hiç yalnız bırakmamıştır. Tasavvufta anlatılan bu menkıbe, efsanelerdeki fedakar kadın tipine kaynaklık ettiği düşünülmektedir.

“Kadın uyanır uyanmaz yol hazırlığına başlar. Kocasını da alıp Ordu’ya gelir. Kocasını sırtında tepeye dek taşır.”⁸⁰

1.1.2.1.4. Güler yüzlü - tatlı dilli kadın

Cemiyet hayatı insanın insana gösterdiği saygı ve sevgi ile güzelleşir. İnsan ilişkilerinde güler yüzlü ve mülâyim davranmak İslâmiyet’in düsturlarından biridir. Hz. Peygamber bir hadisi şerifinde şöyle buyurmaktadır: “Şüphe yok ki Allahu Tâala, mülayim huylu, açık sözlü, güler yüzlü kimseyi sever.” Bundan dolayıdır ki Anadolu efsanelerinde yer alan kadın ermişlerin bir kısmı güler yüzlü fakat fakir ve zor şartlarda sunulmakta ve efsanelerin de kahramanı olarak görülmektedirler.

“Kapıyı açan fakir nine, Tanrı misafirini güler yüzle karşılamış.”⁸¹

Kadın tüm zor şartlarına rağmen Allah’ın mazharına ulaşmak için güler yüzlülüğünü kaybetmez.

“... üstü başı un-ufra bir gelin, bu ihtiyarı güler yüzle karşılar”⁸²

Motif İndex’te W10. Sevecenlik olarak gösterilen tatlı dil, Anadolu’nun en çok tanınan kadın ermiş kahramanı Sarı Kız’a aittir. Aşağıdaki örnek, Türkçemizdeki “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” atasözünü doğrular bir biçimde tatlı sözün değerini anlatıyor.

“... Varmış sarı ineğin yanına, sevmiş, okşamış, tatlı sözler söylemiş...”⁸³

1.1.2.1.5. Erkeklerle akıl veren bilge - zeki kadın

Kadınların eşlerine, babalarına akıl vermesi, erkeklerin de bu akıllı tutup başarıya ulaşmaları ya da dinlemeyip tuzağa düşmeleri birçok Anadolu efsanesinde görülür. Bu durum halkın muhayyelisinde kadına verilen önemden ziyade kadınların zekâsını göstermesi bakımından çok önemlidir. M. İndex’te J155. Kadından Öğrenilen Akıl olarak yer alan bu motif, diğer halk edebiyatı türleriyle birlikte efsanelerde de karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁰ “Şuayip Tepesi’ndeki Şifalı Su”, Yasemin Mirazlı Saral, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) E.G.Ü.S.E. s. 82.

⁸¹ “Derekızık-Bayındırkızık”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 111.

⁸² “Ağlayan Kaya”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 318.

⁸³ “Sarı Kız”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 151.

“ O babası, gidcek olmuş. Adamın gızı da zaten şüpeleniyomuş. Bubasına: “Aldır! Gitme buba!” demiş. Adam, gızını dinlememiş, gidmiş. Gızın soylediği gibi bu bi tuzağımış. Adamı orda oldurmuşle.”⁸⁴

Kadının erkeğe “akıl verme” motifi, diğer halk edebiyatı mahsullerinde de karşımıza çıkar demiştik. Türk mitolojisinin kaynaklarından Altay Türklerinin yaradılış Destanı'nda erkek tanrıya akıl veren bir kadınla karşılaşmaktayız: “Tanrı Ülgen dünyayı yaratmayı düşünürken su içinden birden bire Ak-Ana görünür ve Ülgen'e akıl verir.”⁸⁵ Ögel'in bu destandaki akıl veren kadın motifinde altını çizdiği en önemli nokta, Ak-Ana isimli kadının tanrıdan güçlü olmasa bile akıllı ve bilgili olmasıdır.⁸⁶

Çevresince mukaddes kabul edilen kadınların akıl verdiği erkeklerden biri de Yunus Emredir:

“Ana bacı: -sen kapının eşiğine yat, şeyh namaza çıkarken ayağı sana dokunur ve kim bu diye sorar, ben Yunus derim. Bizim Yunus mu derse anla ki gönlünden çıkmamışsın, hemen ayaklarına kapan af dile. Yok eğer hangi Yunus derse, anla ki gönlünden çıkmışsın artık derdine derman ara”. Tapduk'un gözleri görmezmiş. Yunus Ana bacının dediği gibi yapar.”⁸⁷

Erkeklerle akıl veren kadınlar her zaman eş rolünde değillerdir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi analar da oğullarını iyiye güzele sevk etmek için akıl verirler:

“ Hamdiye hanım, kızına ve oğluna eve giren hırsıza iyi davranmalarını, hırsıza da bir daha hırsızlık yapmamasını öğütler.”⁸⁸

Diğer bir akıl veren kadın bir annedir. Annesi, oğlunu kutsal ala geyik avından vazgeçirmeye çalışır. Annenin oğluna verdiği akıl şu ifadelerden oluşmaktadır:

"Ey oğul oğul. Gel vaz geç şu geyik avından. Yuva yıkanının yuvası olmaz. İflah olmazsın. Sonu iyi gelmez. Gel vaz geç. Ali, annesinin uyarısını dinlemeyerek bir ala geyiğin yavrusunu öldürür.”⁸⁹ Geyik, avlandıktan soma avcısını lanetler. Türk mitolojisinde geyik kutsal bir hayvandır ve tanrısal nitelikli dişi ruhu temsil eder ve şamanist Türklerde totem niteliği taşır.⁹⁰

Olgunluk, bilgelik, tecrübî yaşamdan gelen bilgileriyle donanmış olmak, geçmiş dönemlerde Anadolu'da makbul özelliklerdi. Allah'a yakın, kula saygılı olan kadınlar aynı zamanda bilgelikleri

⁸⁴ “Tarihi Efsaneler 70.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 78.

⁸⁵ Ögel, *a.g.e.*, I, 570.

⁸⁶ Ögel, *a.g.e.*, I, 514.

⁸⁷ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I*, İstanbul 2001, s. 327.

⁸⁸ “Ana Hamdo”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 238.

⁸⁹ “Alageyik”, Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), Ç.Ü.S.B.E., s. 104.

⁹⁰ Ögel, *a.g.e.*, I, 569-573.

ile cemiyete yol göstermişlerdir. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi bilge bir kadın birçok olumlu özelliği kişiliğinde birarada barındırmaktadır.

“Diyarbakır’ın eski ailelerinden birisinden olan Hamdiye Hanım, çok nüktedan, hoşgörülü, gözü gönüllü tok, eli bol, bilge bir halk kadınıymış.”⁹¹

Güngörmüş, bilgili bir kadın etrafındaki insanları iyiye teşvik eder ve olaylar karşısında teskin eder.

“Aman ahretlik, derdime bir çare!...” der. Güngörmüş fakir kadın, komşusunu teselli eder.”⁹²

Kadınların bilgeliği hayata dair olduğu gibi İslâm Öncesi dönemdeki şaman kadınların da bir özelliği olan şifacılığı da barındırır. Taşeli Platosu'nda anlatılan Köşekbükü efsanesinde böyle bir kadın tipine rastlamaktayız:

“Kızın iyileşmesine umudun kesildiği günlerden birinde, bir ihtiyar kadın çıkagelir. Bir müddet kendisiyle kalırsa kızı iyileştirebileceğini söyler.”⁹³

Akıllı ve bilgili olmak ve ahlâken de güzel olmak kadın ermişlerin de ortak özelliğidir. Anadolu'ya ismini verdiği inanan ermiş kabul edilen Kırmızı Ebe'nin vasıflarından en önde geleni de bilgili ve ahlâklı olmasıdır:

“Kırmızı Ebe, çevrenin en sevgili, akıl danışılan, bilge; düğüne, toya koşup herkese yardım eden, ak saçları lime lime, heykel gibi bir anadır.”⁹⁴

Anadolu efsanelerinde zeki ve ileri görüşlü yönetici kadın tipleri yer almaktadır. Güzelliği, fedakarlığı ve anneliğiyle kendini kanıtlamış olan Türk kadını aklını kullanarak birçok işi başarıyla tamamlar. Cincime Sultan için anlatılanlar bu duruma en güzel örnektir:

“Bu şatoyu Cincime Sultan adında bir kadın idare ediyormuş. Cincime sultan çok zeki ve dirayetli olduğundan maiyetinde çok sayıda hizmetçi ve koruyucu askerleri varmış.”⁹⁵

Böyle zengin kadınlardan biri de Velîyyüddin Gazi'nin efsanesinde yer alır: “Uluborlu’da eskiden çok zengin, dul bir hanım varmış. Bu kişi Veli Baba Sultan ve erenlerine inanmış bir kişiymiş. O dönemlerde zengin, varlıklı kişiler yanlarında köle taşırlarmış. O zengin kadın, yanına kölesini alır, altın inci takıp takıştırır, o günkü adıyla Ulugün’e Veli Baba Sultan’ı ziyarette gider.”⁹⁶

Anadolu efsanelerinde öyle genç kızlar anlatılır ki zekası ve kıvrak cevaplarıyla Fatih Sultan

⁹¹ “Ana Hamdo”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 238.

⁹² “Sır Ali-2”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 338.

⁹³ Köşekbükü”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 158.

⁹⁴ “Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁹⁵ “Cincime Sultan”, Ruhi Kara, *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 1993, s. 3.

⁹⁶ “Velîyyüddün”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 206.

Mehmet'i bile şaşırtmıştır:

“..Bir yandan dinlenirken orada bulunan bir evin kızından su istemiş, kız da suyu bir hayli zaman geçtikten sonra getirmiş. Fatih bu duruma çok hiddetlenmiş. Kıza: “ Niye suyu istediğim zaman getirmiyorsun?” diye çıkmış. Bunun üzerine genç kız: “ Padişah Efendimiz, suyu hemen getirebilirdim, yalnız terinizin sogumasını bekledim, hasta olmanızı istemedim.” diye cevap vermiş. Bu cevaba çok memnun kalan Fatih...”⁹⁷

Efsanelerde kadın kahramanlar zeka ve tecrübesiyle kâh eşini ölümden kurtarır kâh akıl vererek yönlendirir.

1.1.2.1.6. Gazi tipli yiğit kadın

Doğruluk, sözünde durmak, başta nâmus olmak üzere kutsal bildiği değerler uğruna ölmek, mücâdele etmek efsanelerin ana temalarındandır. Yiğit kadınlara gelince, yiğit kadın tipine İslâmiyet'in ilk zamanlarından itibaren rastlanmaktadır. Kadınlar, İslâmiyet geldikten sonra da İslâm'dan önceki gibi ok atar, ata binerlerdi. Hz. Peygamberle birlikte savaşımlara katılırlar. Bu kadınlar içinde Kıbrıs'ta türbesi bulunan, Hala Sultan olarak bilinen Ümmü Harâm, en tanınmışlarındandır. Hala Sultan Türbesi, İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi gibi Kıbrıs'taki İslâm varlığının en eski izini oluşturmaktadır. Ümmü Harâm, Hz. Peygamberin süt halasıdır. Halk arasında Hala Sultan olarak ün salmış, bazı menkıbeler anlatılır olmuştur. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde kocası ile birlikte Kıbrıs seferine katılmış orada vefat etmiştir. Attan düşerek şehid olan bu kadına, Osmanlılar döneminde türbe yaptırılmış, daha sonra şadırvan ve tekke ihya edilmiştir. Hala Sultan, Hz. Peygamberden bir iz, bir nişan gibi kabul edilmiş Kıbrıs halkının en önemli ziyâretgahı olmuştur. Günümüzde dahi Güney Rum kesiminde yer alan türbe ziyâret edilmektedir. Tarih kitaplarında anlatılanlara göre sadece halk değil, gemicilerde Hala Sultan'a çok hürmet eder, I. Dünya Savaşı'na kadar buradan geçen Osmanlı gemilerince top atışı ile selamlanmış. Larnaka'da bulunan Hala Sultan'ın kabri dört adet ince demir sütunun taşıdığı, hakkında çeşitli rivâyetler nakledilen yekpâre bir taşla taçlandırılmıştır.⁹⁸

Yiğitlik Türkler için çok önemli bir değerdir. Manas Destanı'nda Manas'ın oğlu Semetey'in sıradan bir kadın değil üstün bir kadın olduğunu belirtmek için “otuz kız ve erkekle güreşip, başa çıktığından” bahsedilmektedir. O kadar ki Semetey, düşmanları tehdit kudretine sahiptir.⁹⁹ Aşağıdaki efsane örneğinde Manas Destanı'ndaki yiğit kadın motifini çağrıştıran çarpıcı bir efsane

⁹⁷ “Pazar Camii Ve Türbesi”, İsa Semiz, *Terme Yöresi Halk Edebiyatı Örnekleri*, (Yüksek Lisans Tezi) O.M.Ü.S.B.E., 2007, s. 50.

⁹⁸ M. Baha Tanman, “Hala Sultan Tekkesi”, *DİA*, XV, 225, 226.

⁹⁹ Ögel, *a.g.e.*, I, 536.

ile karşılaşmaktayız:

“ Oğulları bir tarafa kaçsa da... kız gitmemiş, köyde kalmış. Babasının öcünü almak için uğraşmış. ... Kız onları öldürmemiş, yalnız yastıklarının yanına, üç kurşun koyup geri dönmüş. Bu olaydan sonra bu köydeki erkekler, yiğit çocukları olsun diye, evlenmek için yiğit kızlar aramaya başlamışlar.”¹⁰⁰

Anadolu efsanelerinde kadınlara genelde bir şehvet aracı olarak bakılmaz. Kadınlar kendileri de pasif olmayı kabul etmez, mücadelecilik kimlikleriyle ön plana çıkarlar.

“ Kız babasının savaş elbiselerini giyince, alımlı bir yiğit olur.”¹⁰¹

Yiğitlik, güçlü olmak, efsanelerde sadece kadınların yüreklerinde değildir. Bilek gücü de kadınlar için önemlidir. Özellikle göçebe hayat çok zor fizikî şartlar içinde yaşandığı için beden gücü ideal insanın ana unsurudur. Kadın da en az erkeği kadar güçlü olmak zorundadır. Bu durumda elbetteki kadın evleneceği erkeğin kendisinden daha güçlü olmasını evliliğin şartlarından görmektedir.

“Kız, oğlanın ne kadar güçlü olduğunu öğrenmek için düzenlediği yarışmada başarısız olduğunu görünce, onu ağabeylerine teslim eder ve kendi gücünü bildiği için de evleneceği kişinin kendisinden daha güçlü olmasını ister.”¹⁰² Yukarıdaki örnekte yer alan efsanelerdeki kahraman kız, efsanelerdeki destan motiflerini de hatırlatmaktadır.

Efsanelere göre kadın ve erkeğe ait olduğu düşünülen davranış ve fiziksel özelliklerin -gerek olumlu olsun gerekse olumsuz- bir kısmının yerleşik hayatın oluşturduğu yargılardan farklı olduğunu görmekteyiz. Bu farklılık özellikle de hayata karşı duruş ve mücadelede öne çıkmaktadır. Genelde efsanelerdeki Anadolu kadını, güçlü, erkeklerle yan yana aynı davranışları gösteren kadınlardır.

1.1.2.2. Olumsuz özellikler

1.1.2.2.1. Alaycı kadın - şirret kadın

Anadolu kadınlarının içinde güzel ahlâki özelliklerin yanı sıra kötü karakterli olanlar da vardır. Alaycı ve kibirli kadınlar, sonunda bir cezayla karşılaşmaktalar. Alay ve kibir İslâmiyet'te hiç hoş karşılanmayan huyların başında gelmektedir. Halkın genelinde alay duygusunun daha çok kadınlarda olduğu gibi son derece subjektif bir kanaât vardır. Bu bakış açısı efsanelerde yansımıştır:

“... Bursa Kadısı'nın ciğer sattığını gören halk, kadı delirdi der, kadınlar haline güler, çocuklar da

¹⁰⁰ “Yiğit Kız”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁰¹ “Gülner”, *Türk Folklor Araştırmaları*, sy. 251, (İstanbul, 1970), s. 5664, 5665.

¹⁰² “Kız Taş Attığı Tepe”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi 1995), Ç.Ü.S.B.E., s.177.

taşlarlar.”¹⁰³

Bir diğer örnekte;

“ ... ama birkaç kadının bana gülmesi ruhumu sızlattı.”¹⁰⁴

Anadolu efsanelerinde yer alan kötü karakterli kadınlarla ilgili dikkat çeken, iynin çok iyi olması kötünün ise çok kötü olmasıdır. İyiler güzellik sıfatıyla taçlandırılırken kötü özellikleri olanlar çirkin sıfatıyla tanımlanmaktadır.

“... bir adamın çok çirkin ve çok şirret, çekilmez bir karısı varmış.”¹⁰⁵

Bu başlık M. İndex’te yer alan T251. Şirret Kadın motifiyle ilgilidir.

1.2.2.2. Huysuz-inatçı-kıskanç kadın

Huyu iyi olmayan, geçimsiz kadınlar, efsanelerde bir evliliğin sarsılmasına neden olmaktadır.

“ ... Adamcağız her sene Hac mevsimi gelince boynu bükük kalır. Öyle bir an gelir ki, hanımı ile arası açılır.”¹⁰⁶

Görüldüğü gibi evine bağlı sadık ve hoşgörülü kadınların yanı sıra erkeğini hor gören kadın tipi de efsanelerde yer almaktadır.

“ ..Karım evden kovdu. ... Karım Hacı karısı olmak istiyor. Senelerdir başımın etini yer.”¹⁰⁷

Kötü yaradılışlı huysuz kadınlar, bir erenle karşılaşınca genelde cezalandırılırlar.

“İnek sahibi kötü huylu kadın, Somuncu Baba’ya hakaretler ederek sığırını bulmasını ister.”¹⁰⁸

Dediğim dedik, birçok konuda direnen kadınlar, olumsuz yönleriyle efsanelerde yer bulurlar.

“ İnatçı kadın, Bursa’nın şiddetiyle ün yapan kadısı Aziz Mahmud Efendi’ye başvurur.”¹⁰⁹

Kıskanç kadın tipine, dünya efsanelerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Motif İndex’te W181. Kıskançlık olarak yer almaktadır. Başkalarının mutluluğuna ve onların iyi bir hayat sürmesini çekemeyen insanlar hayatta var olduğu gibi efsanelerde de yer almaktadır.

“ Çobanın çok kıskanç ve kurnaz bir karısı varmış”.¹¹⁰

1.1.2.2.2. Entrikacı – kurnaz kadın

Anadolu efsanelerinde ekseriyetle olsa da insanlıktan nasibini almamış, başkalarına kötülük

¹⁰³ “Mahkemelik Hac ve Ciğer Satan Kadı”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 208.

¹⁰⁴ “Mahkemelik Hac ve Ciğer Satan Kadı”, Olgun, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁰⁵ “Ahmet’in Annesi”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 194, 195.

¹⁰⁶ “Mahkemelik Hac ve Ciğer Satan Kadı”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 208.

¹⁰⁷ “Mahkemelik Hac ve Ciğer Satan Kadı”, Olgun, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁰⁸ “Somuncu Baba-1”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 339.

¹⁰⁹ “Mahkemelik Hac ve Ciğer Satan Kadı”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 209.

¹¹⁰ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 195.

yapma adına her türlü iftirayı atabilen dalavereci kadın tipleri yer alır. Bunların verilme nedeni iyi tiplerin iyiliğinin daha iyi anlaşılması muradıdır.

“... ağabeyler, kız kardeşlerinin masumluğunu anlamışlar, iftiracılardan olan yengeyi öldürmüşler.”¹¹¹

Bir diğer örnekte;

“Oduncunun karısı, kocasının şöhretini kadınlar vasıtasıyla saraya duyurur.”¹¹²

Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak oyunlarla amacına erişmemesini beceren kurnaz kadınlar efsane metinlerinde zikredilmektedir.

“ Senem Bacı, korkudan hemen bir kurnazlık düşünmüş.”¹¹³

Kurnazlık huyu, bazı efsanelerde olumlu bir huymuş gibi gösterilse de daha çok çıkarıcı bir tablo içinde sunulmaktadır.

“... Bakışlarından mana çıkaran kadın bir bahaneyle öteki odaya geçer.”¹¹⁴

Başkalarını aldatmak veya kendini beğendirmek için yapay davranış biçimleri benimseyen kadınlar efsanelerde, eşlerini zorlayan sıkıntıya sokan bir rolde yer alırlar.

“ Adamın paraya, etikete düşkün bir karısı varmış.”¹¹⁵

Anadolu efsanelerinde hırsız olarak daha çok erkek tipiyle karşılaşsak da M. İndex’te yer alan K2293. Hain Yaşlı Kadın motifini Diyarbakır efsanelerinden *Sadık Bey’in Konağı*, efsanesinde rastladık.

“ Konağın hizmetçilerinden ihtiyar Reyhan Bacı, kilerden kavurma çalar.”¹¹⁶

1.1.2.2.3. Cimri-bencil kadın

Elindeki para ve malları harcamaya kıyamayan, eli sıkı kişilere cimri denilir. Cimrilik sadece kadınlara has değildir. Efsanelerde cimri kadınlar hoş görülmezler.

“ bu köyde, cimri ve bencil bir kadın yaşarmış.”¹¹⁷

Bir diğer örnekte ise;

“Biri zengin diğeri fakir iki kız kardeş varmış. Fakir olan zenginin işlerini yapar, o da karşılığında yiyecek verirmiş. Bir süre sonra zengin kardeş, fakire yardım etmekten bıkmış.”¹¹⁸

¹¹¹ “Akkız”, Sönmez, a.g.e., s. 407.

¹¹² “Çekirge Sultan”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E, s. 107.

¹¹³ “Çekirge”, Olgun, a.g.e., s. 107.

¹¹⁴ “Burç Köyü”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 403.

¹¹⁵ “Çekirge”, Olgun, a.g.e., s. 107.

¹¹⁶ “Sadık Bey’in Konağı”, Helimoğlu Yavuz, a.g.e., s. 167.

¹¹⁷ “Eşek Taşı”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 343.

¹¹⁸ Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma* (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri), (Yüksek Lisans 1998), K.T.Ü.S.B.E, s. 31.

1.1.2.3. Olumsuz özellikleriyle beddua alan kadın

Efsanelerin, eğitim yönü çok önemlidir. Bu duruma dikkat çeken, Saim Sakaoğlu şöyle demektedir: “Efsanelerin hemen hepsinde ortak bir hususiyet olarak, insanların doğruluktan ayrılmamaya davet edildiğini görürüz. Yalan söyleyenler, tartıda hile yapanlar, emanete ihanet edenler, doğru söze kulak asmayanlar, kendini beğenmişler ve daha başkaları efsanelerde ya cezalandırılır veya uygun bir şekilde ikâz edilirler. Gözlerini mal hırsı bürüyen pek çok insan, efsanelerin büyülü havasında iyilik yapmayı, doğru yola girmeyi kolaylıkla öğrenir.”¹¹⁹

Cezâ, eğitimde önemli araçlardan biridir. Bu sebeple halk muhayyilesinde velî zâtın verdiği cezâ, kişileri yanlışından men eder. Kadınlar da, bu yanlış davranışlarına karşılık cezadan nasiplerini alırlar. Aşağıdaki bölümlerde bu yanlışlara verilen cezaları tasnif etmeye çalıştık. Aynı zamanda cezâ motifi, Motif İndex’te Q. Mükafatlar ve cezalar olarak yer alır.

¹¹⁹ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 11.

Hızır'dan-Ermişden beddua alan kadın

Hızır, efsanelerde genellikle yaşlı, fakir, aciz bir kılıkta insanlara konuk olmak ister. Ancak denediği herkes bu konukseverlikte başarılı olamaz. Sınavı kaybedenler, Hızır'dan beddua alır. Ve bunun neticesinde Allah, kişiyi cezalandırır. Diğer halk anlatımlarına göre efsanelerde yer alan Hızır rolü farklıdır. Efsanelerde görülen Hızır, kahramanlara yardımcı olur olmasına ancak asıl vazifesi, istenmeyen davranışlarda bulunanları cezalandırmaktır. Pervin Ergun “*Halk Anlatımlarında Hızır*” isimli çalışmasında bu konuya şöyle değinmektedir: “Günahkâr olanlar, büyüklerine karşı gelenler, Hızır’ın ikâzını dinlemeyenler, fakire yardım etmeyenler, yolcuya su ekmek vermeyenler...Hızır tarafından cezalandırılır.”¹²⁰ Efsanelerde Hızır’ın fonksiyonunda başka tipler de yer alabilir. Biz araştırmamızda bu tipleri ermiş, eren, pir, derviş olarak tespit ettik. Aşağıdaki efsaneler örneğinde bu tespitlere yer verdik.

“ İhtiyar yolcunun sorusunu yanıtlamayan, ihtiyarla alay eden kızlar ah almış. Her şeyden bihaber neşe içinde tezgah dokuyan kızların bulunduğu ev de sellere kapılarak şimdi Kız Bünedi denilen yere sürüklenmiş ve içinde bulunan kırk genç kız kutulamayarak burada boğulmuşlar.”¹²¹ Hızır, geldiği kadını imtihan etmek için ondan su, ekmek gibi temel ihtiyaçları ister. Eğer kadınlar bu isteğe olumsuz cevap verirse Hızır tarafından cezalandırılır veya beddua alırlar. Bu motifin yer aldığı efsanelerden bir örnek aşağıda yer almaktadır.

“... Kadının yanına gelen dilenci ermişlerdenmiş. Hiç sesini çıkarmadan, arkasını dönmüş giderken kadına beddua etmiş. ... “biz eşek gibi çalışıyoruz” dediği için o anda eşek şeklinde bir taşa dönüşmüş.”¹²²

Bu örnekler, Ahmet Yaşar Ocak’ın, kaynaklarına göre tasnif ettiği birçok motiften birbirleriyle paralel olan; “tabiat kuvvetlerine hakimiyet, halka felaket musallat etme, taştan veya kayadan (asa veya değnek) su çıkarma ve beddua tutması” gibi motiflere dayandığını göstermektedir. Ocak bu çalışmalarında bu motifin kaynağı olarak Nuh Tufanı ile Lût Kavmi’nin helâk oluşunu gösterir.¹²³

Kadınların yaptıkları kötülük efsanelerde mutlaka cezalandırılarak anlatılmıştır. Ancak bu kötülük eğer bir ermişe yapılmışsa ve ermiş beddua etmişse, efsane genelde taş kesilme ile sonlanır.

¹²⁰ Pervin Ergun, *Halk Anlatımlarında Hızır* (Yüksek Lisans Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E, s. 146.

¹²¹ “Derekızık-BayındırKızık”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s. 111.

¹²² “Eşek Taşı”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 343.

¹²³ Geniş bilgi için bkz: Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*.

Ebeveynden beddua alan kadın

Anne ve baba, İslâmiyet'e göre evlatlar nazarında kutsaldır. *Kuran-ı Kerim*'de bu konuyla ilgili âyetler vardır. Bunlardan biri de: “Rabb’in şöyle buyurdu: ALLAH’tan başkasına ibadet etmeyin. Anneye ve babaya güzel muamele edin. Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, “öff!” bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle. Şefkatle, tevazu ile onlara kol kanat ger ve şöyle dua et: “Yâ Rabbi, onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak Sen de onlara merhamet buyur!”¹²⁴ âyetidir. Bu sebeple anne babasından beddua alanın işi rast gitmez gibi bir inanış vardır.

“ ... Kız gelin giderken babasının elini öpüp hayır duasını almaz. Öyle ki babasının yüzüne bakmaz istemez. ... elinin öpülmemesine sinirlenen ağa beddua eder ve yaşlı gözlerle “ Kızım taş ol” der. Dua kabul olur ve kız ile yanındaki gelinci taş olurlar.”¹²⁵

Efsanevî aşk kahramanlarından Leyla’da Anadolu efsanelerinde anlatılır. Aşağıdaki örnekte Leyla, annesinin sözünü dinlemeyip taş olur.

“ Annesi, kavuşmamaları, taş olmaları için Allah’a dua eder. Allah, annenin duasını kabul ederek Leyla ile Mecnun’u bulundukları yerde taş eder.”¹²⁶

Hem İslâmiyet’e hem de Türk örfüne göre ataya babaya itaat çok önemlidir. Özellikle babadan beddua alanın başına büyük bir bela geliceğine inanılır. Ana babasından beddua alan bir başka gelinin efsanesi Artvin Şavşat’ta anlatılmaktadır.¹²⁷

1.1.2.4. Olumsuz özellikleriyle olağanüstü varlıklar tarafından uyarılan kadın

Efsanelerde, menkıbeden farklı olarak, kerametler dışında da olağanüstülükler yer alır. Hatta bazen masaldaki olağanüstü motiflere yaklaşan motifler bulunur. Peri, Türkçe sözlükte, “doğaüstü güçleri olduğuna inandırılan hayal ürünü varlık” olarak tanımlanır. Güzel ve yakışıklı olarak kabul edilen periler insanlar gibi yaşarlar.

“ Periler, evini temiz tutmayan, ev hanımlarını ve o ev halkını cezalandırırlar”

M. Index’te Q 200. Cezalandırılmış İşler, maddesiyle ilgili örneklerden görüldüğü gibi

¹²⁴ İsrâ Sûresi, 17/23-24.

¹²⁵ Sakaoğlu, a.g.e., s. 20.

¹²⁶ “Leyla Mecnun”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-Inceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi 1992), S.Ü.S.B.E., s. 169.

¹²⁷ “Dodopallar”, Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri)*, (Yüksek Lisans Tezi, 1998) K.T.Ü.S.B.E., s. 30.

olağanüstü güçler efsanelerde yanlış davranışları olanları cezalandırırlar.

Cin, İslâmiyet'e göre hava ve ateşten yaratılmıştır.¹²⁸ Anadolu efsanelerinde cinlerin temizliğe dikkat etmeyen besmele çekmeyen olamayacak yerlerde tuvalet ihtiyacını gidermeye çalışılan yerlerde görüleceği inancı vardır.

“Çamlıyayla'da eskiden beri cinlerin yaşadığına inanılır. Cinler, Ayşe Bacı'nın kilimlerini dokur. Cinler, halktan bazı kişileri düğünlerine götürüp oynatırlar. Besmele çekmeyen evi pis olan Ayşe Bacı'yı uyarmışlardır.”¹²⁹

Velîler tarafından uyarılan- cezalandırılan kadınlar

Gerek geçmişte gerekse bugün yalan, haram lokma, zina, kutsal değerlere saygısızlık, ağaç kesme kabul görmeyen davranışlardır. Aşağıda alıntı yaptığımız efsane metinleri, bu durumu ortaya koymaktadır:

“... Komşu kadın gelir, Kaygulu'nun annesinden teraziyi ister. Annesi: “Bizde terazi yok” deyince, kundaktaki çocuk: “Terazi evdedir. Mutfak kapısının arkasındadır” der. Annesi, “Bu kadar çocuk nasıl olur da söz bilir” diyerek teraziyi verir. Komşu kadın da: “Ey bizim biricik Allahı'mız, sen kundaktaki oğlana bile söyletirsın, bu oğlan ne şekil ola!..” deyip muhabbetle çocuğu bağrına basar.”¹³⁰

Haram lokma sebebiyle cezalandırılan kadın kahramanlar da metinlerde görülmektedir:

“Kaygulu, annesini emerken, annesi açıktan olan folluktan bir yumurta alıp ateşe gömer. Yumurta piştikten sonra soyup tam ağzına atınca, kundakta, kucağında olan çocuk elini çıkarır, annesinin ağzına sokarak: -Çıkar yumurtayı ağzından, o bizim değildir” deyip annesine haram yumurta yedirmez.”¹³¹

Zina sebebiyle cezalandırılan kadın

Efsane metinlerinde, yatırlara karşı yapılan her türlü saygısızlık mutlaka ölüm ya da çarpılma ile sonuçlanır. M. İndex'te Q240 Cezalandırılmış Cinsi Günahlar motifıyla aşağıdaki efsane yakından ilgilidir.

“... Adil'le beraber dağın arkasına dolanmışlar ve orada sevişmişler. Kırklar Ziyâreti, bu beraberliği bağışlamamış ve ziyâret Suzi'yi çarpmış.”¹³²

Efsanenin türküsünde hikâyesi anlatılmaktadır. Suzan Suzi Türküsü:

¹²⁸ Rahman Sûresi, 55/15.

¹²⁹ “Çamlıyayladaki Cinler”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 116.

¹³⁰ “Terazi Evdedir”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s. 190.

¹³¹ “Çıkar Yumurtayı Ağzından”, Olgun, *a.g.e.*, s. 125.

¹³² “Suzan Suzi ve Kırklar Dağı”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 209.

Kırklardağı'nın yüzü/ Karanlık sardı düzü/ Ziyâret çarptı bizi.

Suzan Suzi efsanesindeki en dikkat çekici motif; Motif Index'te Q240 Cezalandırılmış Cinsi Günahlardır.

Saygısızlık sebebiyle cezalandırılan kadın

Kutsal değerlere saygı İslâmiyet'de ve Türk örfünde önemlidir. Kutsallık öncelikle dini inanışlarda olmakla beraber, Allah'ın insanlara nimeti de bir anlamda kutsaldır. Saygısızlık sebebiyle cezalandırılan kadın tipinde, dini olarak kutsal kabul edilen Hızır ve ermişe saygısızlık yapan kadın tiptiyle karşılaşmaktayız. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan Hızır kıssası, halk inancı üzerinde çok etkili olmaktadır. Kıssada Hızır, Hz. Musa'ya ilim öğretir roldedir. Mutasavvıflar genellikle Hızır'ın velî olduğunu kabul etmişlerdir.¹³³ Bu sebeple efsanelerde Hızır, insanları imtihan etmek için onlardan bir şeyler ister, duyarsız umursamaz olanlar Hızır'dan kötü bir cezâ alırlar. Hatta bazıları bu umursamazlığının bedelini felaketle öderler.

“Meğerse o kapıya gelen isteyici, ermişlerdenmiş. Niyeti kadını sınamaktır. Kadının umursamazlığı kendisinin felaketi olur. Kadının döne döne gömülüp gittiği çukura da Çökek adı verilir.”¹³⁴

Ermış birine yaptığı saygısızlıktan sonra aşk cezasına mâruz kalan ve aşkından ölen bir kızın hikâyesi de Gaziantep'te anlatılmaktadır:

“Hacı Baba çok çirkin ve üstü başı pejmürde bir derviş imiş. Bir gün büyükçe bir konağın önünden geçerken pencerede çok güzel bir kız görmüş. Hacı Baba'nın kendisine hayran hayran baktığını gören kız onun çirkinliğine ve pejmürde haline karşı pencereden başını uzatmış ve tuh diye tükürmüş. Hacı Baba kıza “utanmaz neden yüzüme tükürdün ve sonra da yanıma geldin” demiş ve bir ah çekmiş. Ağzından çıkan bir ateş pamuğu tutuşturmuş ve bundan sonra şehir tekrar ateşe kavuşmuş ve kendi de kıza hakiki çehresini göstermiş. Kız bir de bakmış, o yüzüne tükürdüğü kimse çok yakışıklı, bulunmaz güzel bir adam. O sırada Hacı Baba ortadan kaybolmuş. Kız da aşkından deli olmuş ve bu dertle de ölmüş.”¹³⁵

Yukarıda da değindiğimiz gibi dince ulu kabul edilen kişilerin yanı sıra Allah'ın insanlara verdiği nimetlerde kutsal kabul edilir, bu nimetlere saygısızlık da çeşitli biçimlerde cezalandırılır. Bu örneklerde biri de buğdayın menşesine dair anlatılan bir efsanede karşımıza çıkmaktadır. Bir kadının nimete saygısızlığı neticesinde bir cezâ gelmiştir:

¹³³ Süleyman Uludağ, “Hızır”, *DİA*, XVII, 406.

¹³⁴ “Çökek”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 181.

¹³⁵ “Hacı Baba ve Çıksorut”, Tuğçe Işıkan, *GaziAntep Yer Adlarının Halkbilimi Bakımından İncelemesi* (Yüksek LiSans Tezi 2008), G.Ü.S.B.E., s. 93.

“Çocuk, anasının yanında oynarken pislemiş.Bunu gören ana, ekin tarlasında çocuğun kıcını yolduğu buğdayların kellesiyle silivermiş. Eskiden buğdayların bir tek kellesi değil, ta köküne kadar kelleleri varmış. Kadının çocuğunun pisliğini bu buğday kelleleriyle silmesi üzerine, Allah'da; -Sen benim nimetimle nasıl pislik temizlersin."diye çok kızmış ve bir sıvamasıyla buğday saplarında hiç kelle kalmamış. Dünyadaki kediler, köpekler bağrıışmaya başlamışlar.Allah'a:

- "Sen insanları cezalandırırken bizim ne suçumuz var. Bizim nasibimizi de aldın." demişler.

Allah da şimdiki buğday kellesini kedilerin, köpeklerin nasibi olarak koyuvermiş. Şimdi insanlar, kedilerin, köpeklerin nasibini yiyormuş”¹³⁶

Ağaç kestiği için cezalandırılan kadın

Tabiatla iç içe olmanın, hem eski Türk toplumunun yaşamında önemli yer tutması hem de İslâmiyet'in ağaçlara ve tabiatı korumaya önem vermesi sebebiyle ağaç kesenlerin cezalandırıldığıyla ilgili efsanelerin anlatılmış olduğunu görüyoruz.

“Kadının biri, kışın oduna para vermemek istememiş. Odun almak yerine Yedi Kardeşler Ziyâreti’ne giderek etrafındaki melengiç ağaçlarının dallarını kesmiş. Kestiği dalları bağlayıp sırtına yüklemiş, evine gelmiş. Evde odunları sırtından indirmek istemiş. Fakat odunlar sırtından kıpırdamamış bile. Ne kadar çabalamışsa da odunları sırtından indirememiş. Kadın çok korkmuş, bu olayın ziyâretin ağacını kestiği için başına geldiğini anlamış. Yeniden ziyâretin yolunu tutmuş. Ziyarete girer girmez odunlar kendiliğinden sırtından dökülmüş. Kadın da bir daha kimsenin malına el uzatamayacağına yemin etmiş.”¹³⁷

Türk mitolojisinde de ağaç çok önemlidir. Mitoloji ve efsaneler bir bütündür. İslami bir öğreti olmakla beraber ağacın korunmasına dair efsanelerde eski Türk inanışlarının da etkili olduğu görülmektedir.¹³⁸

1.1.2.5. Günahı vesilesiyle dönüşüme uğrayan kadın

Bu başlık altında ele alacağımız efsane metinlerinde birçok motif olmakla beraber ana motifi şekil değiştirmeleridir. Bu şekil değiştirme, efsanede zikredilen canlı veya cansız unsurların üstün bir güç tarafından cezalandırılması sonucu oluşur. Anadolu efsanelerinde her türlü varlık dönüşüme uğrayabilir. Bu efsanelerde D 699 Şekil değiştirme motifi görülmektedir. Duâ, bedduâ veya cezaya bağlı olarak başka şekillere dönüşümleri anlatılır.

¹³⁶ Halil Altay Göde, *İsparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 362.

¹³⁷ “Yedi kardeşler Ziyâreti”, Zekiye Çağınlar, *Adana Yöresi Yatur-Ziyâret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi 199), Ç.Ü.S.B.E., s. 190.

¹³⁸ Ögel, a.g.e., II, 466.

Taş olan kadın

Taş kesilme motifi, şekil değiştirmeler arasında en çok rastladığımız motiftir. Taş kesilmeyle sonuçlanan efsanelerin bir kısmında esas mesele cezalandırmadır. Bu durum Motif İndex'te şöyle yer almaktadır: Q551.3.4. Taşa Çevirerek Cezalandırma.

Hikmet Tanyu, taş kesilmenin şu nedenlerle olabileceğini ifade etmiştir: Beddualarla taş kesilenler, lanetleneni yılan sokar veya beddua ile taş kesilir; günah işleyenler, Tanrının gazabına uğrayarak taşlaşırlar. Bir diğer taş kesilenler; dilekleri sonunda taş kesilirler. Sevgililerine kavuşmayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar, bir hücumda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleridir. Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu vs.nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar, hususi bir hüvviyet kazanır. Sakaoğlu'nun da dediği gibi taş kesilme, iyiler için bir kurtuluş, kötüler için ise bir cezadır. Bu cezalandırma daha çok bir günah neticesinde olur. Aşağıda örneklerini verdiğimiz efsaneler bir cezâ neticesinde taşlaşanlarla ilgilidir.

“... Yengesini gören damadın kardeşi, onun güzelliğine vurulur; gelin de bir müddet sonra onun bakışlarına karşılık vermeye başlar... Düğün alayı tam köye gireceği sırada gelinle damadın erkek kardeşi taş kesilirler.”¹³⁹ Bu efsane örneğinde, gelinin daha kocasının evine gelmeden yolda kaynıyla bakışıp taş olması, “Kayın biraderle bir gelinin bir arada yalnız kalmaları ölümdür”¹⁴⁰ rivâyetini hatırlatmaktadır. Bu anlatıyla bir günahın gerçekleşmeden önlenmesi hedeflenmiştir.

Atasına isyan edip taş olan kadın

Atalar kültürünün bir izi, “aile büyüklerinin her dediği doğru, her dilediği makbul” görüşü Anadolu efsanelerine hâkimdir. Adaletten ziyade birçok efsane, büyüklerin sözünden çıkmama doğrultusunda anlatılmaktadır.

"Anası bir telaş içinde yörüklerin kaldığı yere çıkmış. Ama yörükler çoktan yola koyulmuşlar. Anne ağlaya ağlaya köyünün yolunu tutmuş. Kızının bu yaptığını içine sindirememiş. Babasız büyüttüğü kızının yaptığını affedememiş. Bir tanecik kızının gelin olduğunu görememek, evden dualarla çıkaramamak onu çok üzmüş. Yüreği yanan anne açmış ellerini bağlamış Allah'a dua etmeye: “Kadir kıymet nedir bilmeyen, atasını, anasını saymayan, arkasına bile bakmayan kızımı yörüklerin yoluna taş et. Yörüklerin yoluna taş et ki benim gözüm görmesin. O kızımı

¹³⁹ Sakaoğlu, *a.g. e.*, s. 18.

¹⁴⁰ Müslim; “Sıyâm”, 21, 72.

kaçıran oğlan da baksın baksın ağlasın” demiş. Fesleğen yaylasının yolunun üzerindeki kıza benzeyen bir taşın hikâyesi budur.¹⁴¹

M. İndex’te Q 200. Cezalandırılmış İşler burada yer alan motifle ilgilidir.

“ ... Baba kahırlanmış, beddua etmiş... Kaçak sevgililer, uzun süre kaçtıktan sonra dinlenmek için yan yana uzanmışlar. İster istemez elleri birbirine değmiş ve o anda taş kesilmişler. Böylece babasına karşı gelen kız, ağasını terk eden çoban cezalarını çekmişler.”¹⁴²

Anne baba sözü dinlemeyen kadınların hikâyelerinin anlatıldığı efsanelerde asıl amaç, onları kıranların kötü bir iş yaptığının anlatılmasıdır.

Nimete saygısızlık yaptığı için taş olan kadın

Anadolu efsanelerinde “nimete saygısızlık” sonucu taş olanlar motifi oldukça yaygındır. Allah’ın bize rahmet olarak gönderdiği nimetlerin gerektiği gibi kullanılması israf edilmemesi çok önemlidir. Nimetin israfı veya yanlış şekilde kullanılması ya da tüketilmesi inanışlara göre kötü olaylarla sebep olmaktadır. Bu efsanelerde taş kesilmenin sebebi, dua neticesinde değil, bizzat Allah tarafından verilen bir cezâ sonucu meydana gelmesidir. Ekmek, Anadolu insanı için kutsiyet ifade eden bir yiyecektir. Ekmek nimet çarpsın diye ekmek üzerine yemin bile edilir.

“Kadının birisi ekmek yapıyormuş. Bu arada yanında bulunan çocuğu altına pislemiş. Kadın erindiğinden çocuğun donunu çıkarıp, altını hamur bezesiyle silmiş. Kadının bu hareketini Allah hoş karşılaşmamış. Çocuğun altını sildiği elini önce çolak etmiş sonra da çocuğuyla birlikte kadını taşa çevirmiş.”¹⁴³

Çocuğunun alt temizliğini ekmekle yapıp sonucunda taş olan kadın efsanesi ve benzerlerine, Anadolu’nun farklı yerlerinde de anlatılmaktadır. Saim Sakaoğlu’nun belirttiği gibi, çocukluğumuza bize söylenen “ekmek çarpar, taş olursun” uyarısı, efsane dünyasının günlük yaşamımıza aksetmiş şeklidir. Benzer bir efsane de şöyle anlatılmaktadır:

“Bu çocukların o sıra tuvaleti gelmiş. Küçük olduklarından dolayı, annelerinin yanına gitmişle.¹⁴⁴ Annesi de o sırada hamur yuğuruyormuş. Elleri hamırlıymış. Hamırlı, unlu elleriyle çocukları tuvalete götürmüş. Allah, o sırada önce gadını sonra çocukları daşa çevirmiş.”¹⁴⁵

Nimete saygısızlığın karşısındaki cezâ, M. İndex’te Q 200. Cezalandırılmış İşler olarak yer almaktadır. Yine aynı motifli bir efsanede başrolde anne vardır:

¹⁴¹ Rabia Gökçen Şimşek, *Barçın Yaylası (Başyayla-Sariveliler-Ermenek) Folkloru* (Yüksek Lisan Tezi, 2008) S.Ü.S.B.E., s. 63, 71.

¹⁴² “Boz Tepe”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 319.

¹⁴³ “Çolak Kız”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 160.

¹⁴⁴ Efsane, derlendiği yöre, Kuzeydoğu Denizli ağızıyla yazıya geçirilmiş.

¹⁴⁵ “Oluşum-Dönüşüm 7. “, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 59.

“Bebek altını kirletir ve gelin yanında bez olmadığı için bebeğin temizliğini yufka ile yapar, altına da bez yerine yine yufka bağlar. Bu durum Allah tarafından hoş karşılanmaz. Kadın, o anda kucağında çocuğuyla birlikte taşa dönüşür.”¹⁴⁶ Yukarıda örneğini verdiğimiz efsaneye Adıyaman, Afyon, Antalya, Bingöl, Bursa, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Kars, Kayseri, Konya, Mardin, Muğla, Sivas, Tokat efsanelerinde Isparta yöresinde anlatılan üç efsanede¹⁴⁷, İçel, Sakarya, Denizli’de rastlanmaktadır.¹⁴⁸

“Kadının birisi ekmek yapıyormuş. Bu arada yanında bulunan çocuğu altına pislemiş. Kadın erindiğinden çocuğun donunu çıkarıp, altını hamur bezesiyle silmiş. Kadının bu hareketini Allah hoş karşılaşmamış. Çocuğun altını sildiği elini önce çolak etmiş sonra da çocuğuyla birlikte kadını taşa çevirmiş.”¹⁴⁹

“Kadın da tarlaya hazırlıksız geldiği için çocuğunun altını temizleyecek bir şey bulamıyormuş. Çaresiz düşünürken, Allah tarafından temiz bir bez gönderilmiş. Kadın da bezi görünce sevinmiş, ama bezi de böyle bir temizlik için kullanmaya kıyamamış, başka bir iş için kullanmak üzere kaldırmış. Kızın altını ise yanına aldığı yufka ekmeği ile silmiş. Allah o anda nimete yaptığı bu saygısızlıktan dolayı anne ve bebeğini taş etmiş.”¹⁵⁰

Nimete saygısızlık yapan kadınlardan biri de Anadolu’nun tebasından Ermeni bir köylü kadınıdır: “Ermeni gelini, çocuğun kakasını su ile değil buğday ekmeği ile yapar. Sonra bu ekmeği suya atar, su günden güne azalır, kurur.”¹⁵¹

Velî sözü dinlemeyip taş olan kadın

M. İndex’te Q 200. Cezalandırılmış İşler yer alan, cezalandırmayı gerektiren bir başka en önemli durum din ulularının sözünü dinlememektir.

“Kadın aslında çok fakirdir. Evindeki iki oğluna dahi verecek yiyeceği yoktur. Onları avutmak için ocakta duran tencereye tezek koymuştur. Durumu gelen velîye aynen anlatır. Velî, kadına, çocukları da alıp kendisini takip etmesini söyler. Ayrıca, tamamen gözden kayboluncaya kadar da köye bakmamalarını tembih eder. Velî, kadın ve iki çocuk köyden uzaklaşırlar. Bir müddet sonra arkalarında büyük bir gürültü olur. Kadın ve çocuklarının merak edip arkalarına bakmaları ile

¹⁴⁶ Esma Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

¹⁴⁷ “Hidirellez Kayası (Süt Didesi)”; “Analı-Kız”; “Gürnüt”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 337,338.

¹⁴⁸ Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler (Yüksek lisans tezi 1995)*, Ç.Ü.S.B.E., s.134.; Osan, *a.g.e.*, s.59; Esma Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

¹⁴⁹ “Çolak Kız”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 160.

¹⁵⁰ “Analı-Kız”, “Gürnüt”, Göde, *a.g.e.*, s. 337-338.

¹⁵¹ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 67, 68.

taş olmaları aynı ana rastlar.”¹⁵²

¹⁵² Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

Allah’a isyan edip taş olan kadın

Aşağıda yer alan taş kesilme alıntısı, dinî bir günahın cezasını hemen görmeye ilişkilendirilebilir.

“Oğlanın nişanlısı durumu öğrenince koşarak gelmiş. Nişanlısının taşlaşmış halini görünce şu deyişi söylemiş: ' Dolamaçtan dolanamam/ Taş pınardan sulanamam/ Ben elden yar dilenemem/ Ver yarimi ey Allah’ım.' Bu söz üzerine kız da taş olmuş.”¹⁵³

Kaplumbağaya dönüşen kadın

Kaplumbağanın menşei ile ilgili anlatılan efsanede baş kahramanı bir kadındır. Ancak aşağıdaki metinde kaplumbağa ile kadın arasında sosyal bir ilgi kurmak mümkün değildir.

“Bir kadın leğende hamur yoğuruyormuş. Çocuğunun altı pislenmiş. Kadın çocuğunun altını hamurlu elleriyle temizlemiş. Sonra ellerini yıkamadan, temizlemeden tekrar leğendeki hamuru yoğurmaya devam etmiş. Bunun üzerine Allah onun sırtına vurmuş ve bu kadın kaplumbağaya dönüşmeye başlamış. Hamur leğeni de sırtına yapışmış. Kaplumbağanın sırtı da bu yüzden tepsi gibidir”

Kuşa dönüşen kadın

Kötü davranışından dolayı kuş olan kadın tipine efsanelerde bir tek örnekle rastladık. Genelde kuş olup dönüşme, dua neticesinde bir kurtuluş olarak görülmektedir. Cezâ olarak kuş olma Türk Mitolojisi'nde Yaratılış Destanları içinde zikredilmektedir: Tanrı kızıp kadının yüzüne tükürmüştü/ Kadın kuş oldu uçtu, Kordoy derler bu kuşa,/ Kokutur bataklığı, köpek havlar bu kuşa.¹⁵⁴ Niğde yöresinde anlatılan Angut Kazları efsanesinde, böyle bir cezalandırma motifi ile karşılaşmaktayız.

“İlk önce kuşu andıkları ve üst-başları kanlı olduğu için bir çift kınalı kuş olup uçmuşlar.”¹⁵⁵

¹⁵³ “Oğlan ve Kız Taşı” , Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 152.

¹⁵⁴ Ögel, *a.g.e.*, I, 462.

¹⁵⁵ “Angut Kazları”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 414.

1.2. SOSYAL İLİŞKİLER İÇİNDE KADIN

1.2.1.1. Genç Kız

1.2.1.1.1. Zavallı kız; yetim ve öksüz kız

Toplumumuzda annesi babası ölene öksüz denir. Bu kişiler kimsesizdir. Ve korunmaya muhtaçtırlar. Anadolu efsanelerinde anlatılan öksüz, yetim hikâyelerinde, özellikle İslâm Peygamberinin öksüz ve yetimleri gözetmekle ilgili hadislerinin tesirleri izlenebilmektedir. Bilindiği üzere Peygamber: “Yetimin başını okşayan kişinin eli altındaki saçlar kadar günahının affı¹⁵⁶ olacağını müjdelemiştir.

Çeşitli yörelerde değişik varyantlarına rastlanılan bir efsanede, ayının öksüz bir kızı kaçırdığı anlatılır: “Bu öksüzü bir ayı kaçırır. Kızla ayı karı-koca hayatı yaşarlar. Ayı, kızı bol bol balla etle beslemektedir.”¹⁵⁷

Öksüzler, efsanelerde sık sık geçmektedir. Bunun bir nedeni de efsanelerin eğitime maksadıyla açıklanabilir. Söz konusu efsanelerde halkın kimsesizleri gözetmeye teşvik edildiği görülür:

“İsparta Senirkent'te anlatılan bir efsanede öksüz altı kız kardeşin yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır: “... Öksüz altı kız kardeş, yollarına devam ederek uçurumları, dereleri aşarlar.”¹⁵⁸ Bir başka örnekte ise: “Gırşeri’de öksüz bir kız varmış.”¹⁵⁹

Deprem Anadolu’nun binlerce yıllık tarihinde cemiyyet olaylarında da büyük iz bırakan bir doğa olayı olmuştur. Depremi yıktığı yerlerde geride birçok yetim, öksüz kalmıştır. Bu öksüzlerin anlatıldığı efsanelerden birinde de yedi kız kardeş yer alır:

“Yassıören köyünde çok eskiden büyük bir deprem yaşanmış ve bu depremde bir çok insan ölmüş. Anne babasını kaybeden yedi kız kardeş, depremden sonra çaresiz dağlara çıkmışlar.”¹⁶⁰ Kız kardeşlerin dağlara çıkması, bilimsel olarak dağların ovaya nazaran depremden etkilenmemesi olarak açıklanabileceği gibi insanın arkasını dayayacağı bir yer anlayışıyla da açıklanabilir. Anadolu’da da bir deyim olarak kullanılan “dağ gibi arkası” var sözü de önemlidir.

¹⁵⁶ İbn-i Hanbel, Müsned, V, 250.

¹⁵⁷ Çelebioğlu, a.g.e., s. 56, 57.

¹⁵⁸ “Kızlar Kayası”, Ülkü Yıldırım, a.g.e., s. 178.

¹⁵⁹ “Hırta-1”, Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası* (Yüksek Lisans Tezi, 1995) E.Ü.S.B.E., s. 75.

¹⁶⁰ “Kızlar Kayası”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 409.

1.2.1.1.2. Makam sahibi- Birisinin kızı (Padişah kızı, bey kızı ve kral kızı)

İncelediğimiz efsanelerin bir kısmında kadınlar ya padişahın, beyin, kralın kızı ya da karısıdır. Bu roller, kadın ermiş olarak kabul edilen kadınların bir kısmı için de geçerlidir. Padişah kızı başlığı altında incelediğimiz efsanelerde aynı zamanda tarihî bir şahsiyet olan kadınlar da çıkmaktadır karşımıza. Bu kadınlardan biri olan Hatice Sultan'ın acı ve sabır dolu hikâyesi etrafında birçok efsane oluşmuştur: "II. Beyazıt'ın kızı, Kara Mustafa Paşa'nın hanımı Hatice Sultan"¹⁶¹

Bir başka örnekte ise Yıldırım Beyazıt'ın kızı olan daha sonraları kendisine ermişlik atfedilen Hündî Hatun yer almaktadır: "...Yıldırım'ın Hündî Hatun adlı bir kızı vardı."¹⁶²

Efsanelerde, İslâm öncesi Anadolu medeniyetlerinin tesiriyle yönetici olarak krallar da yer almaktadır. Kral kızlarının isimleri ve efsaneleri hala yaşamaktadır:

"Kralın Mine Hatun adında çok güzel kızı varmış."¹⁶³

Bir başka örnekte: "... Acem Kralının Melike Belkıs isimli bir kızı varmış."¹⁶⁴

Bir askerlik tabiri olan bey, eski devirlerde Anadolu'da yaşayan komutanlara verilen isimdir. Uç beyleri, oba beyleri, alay beyleri gibi çeşitli kişilere verilir. Anadolu efsanelerinde anlatılan hikâyelerin bir kısmında kahramanı, devrinin önemli şahsiyetlerinden beylerin kızlarıdır.

"Mimar aşkını ebedileştirmek için sevdiği bey kızının resmini, camii kapısına işlemiş."¹⁶⁵

Yukarıda efsanede anlatılan bey kızının gölge halindeki resmi bugün Niğde Ulucamii'nde ikinci namazından sonraki güneş ışığıyla görülebilmektedir. Bu resim incelememizin ekler bölümünde yer alır. Bir diğer efsane örneği ise yine Niğde yöresindendir.

"Niğde beylerinden birinin Fındık adındaki kızı, sevdiği için Niğde'nin güneydoğusundaki tepe üzerine bir saray yaptırır."¹⁶⁶ Fındık, bugün efsanenin anlatıldığı Niğde Ulukışla'da kız çocuklarına isim olarak konulmaktadır.¹⁶⁷

Efsane metinlerinde yaşanan mekânın gözbebeği genelde bey kızlarıdır.^{168:}

"Çok eski zamanlarda bugünkü Gülnar ilçesinde bir bey yaşamış. Beyin Gülnar adında çok güzel bir kızı varmış."¹⁶⁹

¹⁶¹ "Hatice Sultan", Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 123.

¹⁶² Olgun, *a.g.e.*, s. 178.

¹⁶³ "Mine Hatun", Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁶⁴ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁶⁵ "Cami Kapısındaki Kız", Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 397.

¹⁶⁶ Sönmez, *a.g.e.*, s. 415.

¹⁶⁷ Niğde Ulukışla'da bu ismin koyulma nedeni sorulduğunda cevap olarak büyüklerin isimlerini devam ettirme isteği verilmiştir.

¹⁶⁸ "Cembeli ile Benefşe Narin", Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 391; "Hasan ile Asiye", Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 211; "Gülnar ile Aydıncık", Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 138; "Çoban Kemerleri", Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 149.; "Kesikköprü", Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 240.

¹⁶⁹ "Gülnar", Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 135.

1.2.1.1.3. Evliliği engellenen kız

Efsanelerde ve daha birçok halk edebiyatı ürününde âşıklerin veya kahramanların kavuşmaları engellenir. Kabirleri ziyâretgâh olan, efsanelerde ve halk muhayyilesinde yaşayan kadınlar, kendilerine atfedilen velîlik makamını çeşitli acılar çekerek kazanmışlardır. Bu acılardan biri de evliliği engellenip sevdiğine kavuşamamaktır. Halk şiirinin temsilcilerinden Karacaoğlan'a sevdalanan bir kızın efsanesinde acı ve acı sonrası erme motifi vardır:

“Karacaoğlan sevdiği kızı babasından istetmiş. Babası kızı vermemiş. Karacaoğlan buna çok üzölmüş gurbete düşmüş. Çok yerler dolaşmış aşkını anlatan türküler söylemiş. Karacakız’da aşkını yüreğine gömüp kocaya gitmemiş.”¹⁷⁰

1.2.1.2. Evli Kadın

1.2.1.2.1. Kocasını kendisi seçen kadın

Evlilik bağı, Anadolu efsanelerinde çeşitli yollardan kurulabilmektedir. Kadınlar, kendi girişimleri ile de bir evliliğe başlayabilmektedirler. Anadolu'da şehirler dışındaki hayat şartları, daha serbest ilişkilere uygundu. Kadın ve erkek birbirini görebiliyorlardı. Hatta sınamak imkânı buluyorlardı. Mersin yöresinde anlatılan bir efsanede kadın kocasını seçmek için bir sınama yapılır. “ Muğdat’ın amcası, kızını kim yenerse onunla evlendireceğini söyleyince, Muğdat kız ile güreş tutar.”¹⁷¹

Burada anlatılan efsanede Motif İndex’de H-Sınavlar motifi vardır. Kadın, eşini seçmeden önce bir sınava tabii tutuyor. Bu olay eski Türk kültürünün izidir. Aynı zamanda bir destan motifi olan evlenmeden önce kızla erkeğin güreş tutması, Dede Korkut Hikâyeleri’nden Kam Püre’nin oğlu Bamsı Beyrek’te anlatılmaktadır.¹⁷²

1.2.1.2.2. Gelin

Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadına verilen isim gelindir. Gelin, dünden bugüne Anadolu kültüründe hizmet eden, sadece eşine değil eşinin ailesine hatta sülalesinden bile sorumlu olandır. Kız, evlenip baba evinden ayrılınca kocasını ve kocasının ailesini kendi ailesi olarak benimser. Bununla birlikte efsaneler, gelenekler ve göreneklerin koruyucularıdır. Efsaneler topluma

¹⁷⁰ “Karacaoğlan ve Karacakız “, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 184.

¹⁷¹ “Muğdat Dede ve Amcasının Kızı”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler*,(Yüksek Lisans Tezi, 1995) Ç.Ü.S.B.E., s. 193.

¹⁷² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, 1984, s. 66, 67.

yön verir, onlara iyi olmayı, nelerin yapıp nelerin yapılmayacağını telkin ederler. Belki de bu sebeple gelin ve gelinin aileye vazifesi efsanelerde en çok işlenen konulardan biridir.

1.2.1.2.2.1. Olumlu Gelin-Eş Tipi

Anadolu insanı için bir genç kız, gelin olmak üzere evden çıktığında bambaşka bir hayata geçer. Artık yuvası, ait olduğu yer, kocasının yanı yani kocasıyla birlikte yaşadığı evdir. Bu durumun getirdiği eş rolü, kadınların davranış kalıplarını ve zihniyet yapısını şekillendirir. Kadınlar, efsane metinlerinde aşağıda verdiğimiz örnekler gibi eşinin yanında ve yardımcısıdır.

“Sabahın ilk aydınlığıyla, köprüyü yapacak baş ustanın karısı su almaya gelmiş.”¹⁷³

Evlilik hayatı bir karı ve bir kocadan oluşmaktadır. Eşlerin genelde birbirine sevgi ve saygıyla yaklaşması özlenen idealize edilen bir durum olsa da hayat şartlarının getirdiği bazı olumsuzluklar, bu tabloyu bozabilir. Bu olumsuzluklardan bir tanesi çocuk sahibi olmamak bir diğeri de kayınvalidenin gelini kabullenmemesi olabilmektedir.

Anadolu efsanelerindeki kadın tipinin en belirgin özelliklerinden biri de eşine bağlı olmasıdır. Bu durumun en çarpıcı örneği eşi bir ayı olmasına rağmen onun peşinden ağlayan kadın tipinde gözükmektedir.

“Ayı idin uyu idin çalı idin çırpı idin yarım idin ya diye ağlamış. Ayı idi muyı idi kocam idi ya!!!/ İn idi min idi yuvam idi ya!!!”¹⁷⁴

Kadınlar, sebep babaları bile olsa eşlerine sadakattan vazgeçmemişlerdir. Babasından vazgeçmiş, eşine bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Yöresinde bir evliya olarak kabul edilen Hatice Sultan’ı bu efsane, yukarıdaki tespitimize güzel bir örnektir.

“II. Beyazıd’ın kızı, Kara Mustafa Paşa’nın hanımı Hatice Sultan, kocasının babası tarafından Cem Sultan olayına karıştığı için zehirlenerek öldürülmesi üzerine babasına küserek Bursa’da inzivaya çekilir.”

Benzer bir durum, Dede Korkut Kitabı’nda anlatılmaktadır. Üç canavarı öldürdüğü için kızını Kan Turalı’ya veren Tekür sonra pişman olur. Askeri ile Selcan Hatun’u geri almak ister. İki tarafın mücadelesinde kız babanın değil, kocasının yanında yer alır.¹⁷⁵ Kadınların eşlerine sadakati, efsanelerle pekiştirilmeye çalışılmış, büyük evliyaların sadakatli kadına yardımı anlatılmıştır. Sadakat, âdeta dindar bir kadın olmanın da bir şartıdır.

“... bir de kocasına sadakati Somuncu Baba’nın hoşuna gider.”¹⁷⁶

¹⁷³ “Taş Köprü”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-Inceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 147.

¹⁷⁴ Çelebioğlu, a.g.e., s. 57, 58, 59.

¹⁷⁵ Şeyma Güngör, a.g.e., s. 64.

¹⁷⁶ “Somuncu Baba”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 200.

Eski dönemlerde birçok erkek geçimlerini sağlamak için birçok erkek evinden uzakta çalışmaktaydı. Gurbete eşini yolcu eden kadının arıyla, nâmusuyla evinde oturması toplum için de önemli bir değerdi. Gurbetteki kocasına sadık kadın tipini yaygınlaştırma amacıyla bu olay örgüsünde efsanelerde sık rastlanmaktadır. Bununla birlikte, erkeğin yokluğunda kadının evinin geçimini sağlaması bir Türk töresidir. Manas ölünce, ailesi fakrû zaruret içinde kalırlar. Manas Destanı'nın baş kahramanı Manas'ın hatunu Kanıkeyi onları gerek dilenerek gerek çalışarak besler. Yani erkekten sonra ihtiyarlar hariç mes'uliyet ve vekâlet kadına düşer.¹⁷⁷

“ Evde kocası gurbette olan iki çocuklu genç ve güzel bir kadın vardır. Yolcunun dinlenme ve karnını doyurma isteğine kadın,"eri" evde olmadığı için ancak yiyecek verebileceğini söyleyerek cevap verir. Karnını doyuran yolcunun aklına kötülük düşer. Misafirin bakışlarından mana çıkaran kadın bir bahaneyle öteki odaya geçer. Kapıyı kilitler. Kadın namusu uğruna iki çocuğunun da öldürülmesi tehdidine boyun eğmez. Kötü adam her iki çocuğu da öldürür ama kapıyı açtıramaz.”¹⁷⁸

Kadınların eşlerine sadakatının önemli bir parçası da cinsel sadakattir. Kadınlar erlerinden başkasına yar olmayacaklarına âdeta yeminlidirler. Bu uğruda ne kendi canları ne de evlatlarının canlarının bir ehemmiyeti yoktur. Niğde yöresinde anlatılan bir efsade, bir kadın ırzını korumak için balta dahi kullanır.

“... Bakışlarından mana çıkaran kadın bir bahaneyle öteki odaya geçer. Kapıyı kilitler. Adam çocukları öldüreceğini söyler. Kadın nâmusu uğruna iki çocuğunu da öldürülmesi tehdidine boyun eğmez. Baltayı aldığı gibi adamları öldürür.”¹⁷⁹

Irzı korumak hem İslâmiyette hem de Türk örfünde önemli bir değerdir. Manas Destanı'nda anlatılan Köz Kaman efsanesinde Kün Han'ın kızı Atın-Ay düşman saldırısında çadırına kadar gelen bir namerde gürzüyle saldırır.¹⁸⁰ Bir başka örnekte:

“Yerde yatan oğullarına, gelinlerine rağmen kılı kıpırdamadan göz yuman kadın kocasının yerini düşmanlara söylemez.”¹⁸¹

Dede Korkut Hikâyeleri'nde anlatılan sadık kadın tipi Anadolu efsanelerinde de yer bulmaktadır. Dede Korkut'ta *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan'ı Beyan Eder* başlığında anlatılan hikâyenin motifleri ile yukarıdaki efsane örnekleri benzemektedir:

“...bir şölen sırasında sarhoş olan Salur Kazan ava gitmek istemesiyle başlar. Dayısının karşı

¹⁷⁷ Ögel, *a.g.e.*, I, 514.

¹⁷⁸ “Burç Köyü”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 403.

¹⁷⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 403.

¹⁸⁰ Ögel, *a.g.e.*, I, 529.

¹⁸¹ “Büyük Küçük Ağrı ve Murat Suyu”, Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 60-61.

çıkmasına rağmen, oğlu Uruz'u çadırını koruması için bırakıp ava gider. Salur Kazan'ın yokluğunu fırsat bilen düşmanları evini basar, ailesinden olmayan Saru Kulmaş adlı kişi çadırı savunurken, Karaçuk Çoban'ın iki kardeşi de koyunlarını savunurken ölür. Karısı Burla, oğlu Uruz ve annesi tutsak edilir. Av sırasında kötü bir düş gören Salur Kazan, avı bırakıp çadırına döner, olanları görür ve ailesini aramaya başlar. Karşılaştığı çoban olanları anlatır. Öteki tarafta kafirlerin lideri şöyle söylemektedir: “Beyler biliyor musunuz Kazan’a nasıl gadreylemek gerek, boyu uzun Burla Hatun’unu getirip kadeh sundurmak gerek”. Bunu duyan Hatun, kırk kızın içine karışır. O’nu bulamayan düşmanlar, oğlunun etini yedirmekle tehdit ederler. Bunun üzerine Burla Hatun oğlunun yanına gider şöyle der: Kazan oğlu Uruz’u boğazından urgan ile asın, kıyma kıyma ak etinden çekin, kara kavurma edip kırk bey kızına iletin, kim ki yedi o değil, kim ki yemedi o Kazan’ın hatunudur, çekin döşeğimize getirelim, kadeh sunduralım demişler. Senün etünden oğul yiyeyin mi, yohsa sası dinlü kafirün döşegine gireyin mi ağan Kazanun nâmusını sındurayın mı, niçideyin oğul hey”. Nâmûs burada oğuldan sorulur. Oğul Uruz çok sinirlenir ve şöyle der: “Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana, ana hakkı Tanrı hakkı almamış olsaydı kalkarak yerimden doğrulaydım, yakan ile boğazından tutaydım, kaba ökçem altına ataydım, ak yüzünü kara yere tepeydım, ağzın ile burnundan kan fışkırtaydım, can tatlılığını sana göstereydim, bu nasıl sözdür, sakın kadın ana benim üzerime gelmeyesin, benim için ağlamayasın, bırak beni kadın ana çengele vursunlar, bırak etimden çeksinler kara kavurma etsinler kırk bey kızının önüne iletinler, onlar bir yediğinde sen iki ye, seni kâfirler bilmesinler duymasınlar, ta ki pis dinli kâfirin döşeğine varmayasın, kadehini sunmayasın, babam Kazan’ın nâmusunu lekelemeyesin, sakın” Kazan’ın karısı oğlu ile kocasının şerefi arasında kalınca oğlunun da yönlendirmesiyle “ırz” anlamında da değerlendirilecek ve “Kazanun nâmusını” yani eşine bu anlamda sadâkâti seçecektir.

Bu hikâyede “nâmus candan daha önemlidir” fikri işleniyor. Kafirler kaçırdıkları Kazan Han’ın karısına kadeh sundurarak Han’ı aşağılamak isterler. Kocasının şerefini korumak isteyen kadın, adaklarla dünyaya getirdiği oğlunun etini yemeyi göze alır.¹⁸²

Eşine fedakarlık gösteren kadın

Aile birliğinin temeli içten bağlılıktır. Böyle olan kadınlar övülmekte, ideal olarak sunulmaktadır. Anadolu efsanelerinde bazı kadınlar evliyalık makamını fedâkarlıkla kazanmışlardır. Fedakârlık denilince sırtında taşımak deyimi kullanılır. İşte yaşlı kadının fedakârlığı:

“ ... Sırtında felçli kocasını taşıyan bir kadın, ekmek almaya gelir.”¹⁸³

¹⁸² Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, 1994, s.107.

¹⁸³ “Somuncu Baba”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s. 200.

İ6868deal kadın ne olursa olsun eşini yarı yolda bırakmaz, her şartta ona destek olur. Bedeli ne olursa olsun ideal ve sadık kadın o bedeli öder.

“ Kadın uyanır uyanmaz yol hazırlığına başlar. Kocasını da alıp Ordu’ya gelir. Kocasını sırtında tepeye dek taşır.”¹⁸⁴

¹⁸⁴ “Şuayip Tepesi’ndeki Şifalı Su”, Yasemin Mirazlı Saral, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), E.G.Ü.S.B.E, s. 82.

1.2.1.2.2.2. Olumsuz Eş Tipi

Efsanelerde olaylar çok keskindir, iyiler tam iyi kötüler tam kötüdür. Çoğunlukla anlatılan iffetli gelinlerin kıymeti sonu felaket olan kötü tiplerle anlaşılır.

“ Gelinin birisi de çobanlardan birisiyle zina yapar.”¹⁸⁵

Eşini aldatan kadın -İffetsiz gelin

Aile kurumunun temeli sevgi ve sadakattir. Evlilik bağıyla bağlanmış eşlerin arasındaki en önemli hukuk sadakattir. Bugün olduğu gibi toplumun her döneminde sadakatsiz kişiler bulunmaktadır. Anadolu efsanelerinde nadir olsa da eşini aldatan kadın tipine rastlanmaktadır. Bu aldatma, başka erkeğe âşık olan kadın olarak görülebildiği gibi başka erkekle kaçan kadın da olabilmektedir. Bu türden yani kadın-erkek münasebeti bakımından aldatmanın yanı sıra sosyal konularda da kocasını aldatan, onun güvenine layık olmayan kadınlar da vardır.

Cinselliğe dair toplumsal kabuller, Anadolu efsanelerinde çok canlı yaşamaktadırlar. Efsanelerin ruhu, istenmeyen davranışları tanımlar ancak çoğu kez eyleme geçmeden cezalarla bu işten men edilir insanlar. İffetsiz gelin, Anadolu efsanelerinde az miktarda olsa da görülmüştür. Efsanenin içinde bu tür davranışlar mutlak sûrette cezalandırılması, olmazsa olmaz motif Q240. Cezalandırılmış Günahlar’dır.

“... Yengesini gören damadın kardeşi, onun güzelliğine vurulur... ; gelin de bir müddet sonra onun bakışlarına karşılık vermeye başlar.... Düğün alayı tam köye gireceği sırada gelinle damadın erkek kardeşi taş kesilirler.”¹⁸⁶

Başka erkeğe âşık olan kadın

Kadın kahramanların başrolde olduğu anlatmalarda, Zembülfüroş efsanesindeki gibi eşinin dışında başka bir erkeğe âşık olan kadın gibi olumsuz örnekler de yer almaktadır. Motif Index’te T230. Evlilikte Sadakatsizlik olarak yer alan bu motif, Anadolu efsanelerinde nadir de olsa görülmektedir. Aynı zamanda bir masal motifi olan T15, ilk görüşte âşık olma motifi aşağıdaki örnekte yer almaktadır.

“ Beyin karısı Gül Hatun, yoksul sepetçiye bir görüşte âşık olur. ... sepetçi, beyin karısının sevişme

¹⁸⁵ “Çaylak Mevki”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 345.

¹⁸⁶ Sakaoglu, a.g.e., s. 18.

isteğini kabul etmez. ... beyin karısı, sepetçiyi kalenin bir odasına hapseder¹⁸⁷”¹⁸⁸.

Başka erkeklerle kaçan kadın

Motif Index’te R210. Kaçışlar olarak yer alan başka erkeklerle kaçan kadın modeli efsanelerde yer almaktadır.

“Benefşe kocasını ve çocuğunu bırakarak, sevgilisi ile kaçmaya karar verir.”¹⁸⁹

Yuvasından ziyade dışarıda mutluluğu arayan kadının sonu genelde makbul kabul edilmez.

“Çocuğunu ve kocasını bırakmakla, sevgilisine kaçmak arasında kararsız kalsa da bir süre sonra oğlunu uyutup, sevgilisi ile kaçmaya karar vermiş.”¹⁹⁰

Eşini kandıran kadın

Kadınların, eşlerini çeşitli yöntemlerle ikna edip sırrını öğrenme olayı birden fazla efsaneye konu olmuştur. Aşağıda bu motifte iki örnek yer almaktadır.

“Karısının ısrarına dayanamayınca sırrını açıklar.”¹⁹¹

Evliyaların sırrı asla açıklanmamalıdır. Bu sırları açığa vuran kadınların olması bir şuur altı mesajı içermekte kadınların evliyalara fitne olabileceğini imâ etmektedir. Diyarbakır’da anlatılan bir efsanede de aynı olayı ve aynı tipli bir kadını görmekteyiz.

“Çobanın karısı, çobanı aldatarak onun sırrını öğrenir.”¹⁹²

Eşine hainlik yapıp aldatma başka efsanelerde de geçmektedir. Motif Index’te K2213. aldatma olarak yer alır.

“Adamın karısı gerçek olmadığı halde, seni benden çok kimse sevemez der, ama bütün gece gelmeyen kocasını merak bile etmeden, yatar uyur.”¹⁹³

1.2.1.2.3. Eşini boşamak isteyen kadın

Eşlerin evlilik akidesini sona erdirmeleri olan boşanma hadisesi genel kabulün aksine kadınların istekleriyle de olabilmektedir. Aşağıda verilen örnek efsanelerde yer alan bir boşanma olayını anlatmaktadır.

“... Ve ayağına basması ile kendini Kabe-i Şerif’te bulması bir olur... Adam ziyaretlerini yapar, oradaki Bursa’lı hacılarla görüşüp, tekrar döner!... Evine geldiğinde, karısı bu duruma inanmaz.

¹⁸⁷ Efsanede adı geçen motif, Hz. Yusuf’un Kuran-ı Kerim’de yer alan kıssasını hatırlatmaktadır.

¹⁸⁸ “Zembilfüroş”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s.1 58.

¹⁸⁹ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 391.

¹⁹⁰ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 391.

¹⁹¹ “Şıh Dede”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 84.

¹⁹² Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 195.

¹⁹³ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 244.

Kendisinin boş olduğunu söyler. Bir süre devam eden tartışmadan sonra kadın, adamı mahkemeye verir.”¹⁹⁴

Boşanma İslâmiyet'te hoş karşılanmayan bir helaldir. Boşanmak günah değildir ancak yine de yapılması uygun görülmez. Anadolu efsanelerinde bu durumu görmekteyiz. Eşini boşamak isteyen kadınlar genelde huysuz olarak tarif edilmektedir.

“ İnatçı kadın, Bursa'nın şiddetiyle ün yapan kadısı Aziz Mahmud Efendi'ye başvurur. Boşanma davası açar.”¹⁹⁵

1.2.1.2.4. Kuması/ortağı olan kadın

Aynı anda birçok kadınla evli olan erkeğin meydana getirdiği evlilik biçimine çok eşlilik, poligami denir. M.İndex'te T145. Çok eşle evlenme olarak karşılık bulan çok eşlilik, Anadolu efsanelerinde olumsuz bir eylem olarak kabul edilmektedir. Efsaneler yoluyla aslında erkeklere sıkıntı veren bir zorluk olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

“Adam da gülerek, “Aman imam efendi hiç sorma. Benim üç tane karım var. Onlar her sabah, çok erken kalkıyorlar... İmam adamın sözüne aldanıp dört kadınla evlenir ve huzuru bozulur.”¹⁹⁶

“Kadının biri âlâ ikisi belâ” atasözü Türklerin çok eşliliğe yaklaşımını gösterir. Genelde tek eşlilik tercih edilirse de nadir ailelerde birden fazla eşle evlilik görülmektedir. Çok eşlilik, kadınlara üzüntü veren bir durumdur, sabredilmesi katlanılması çok zordur. Aşağıdaki örnek bu üzüntüyü ortaya koymaktadır:

“Gelin üzülür, ağlar, her gece dua edermiş. Derken kocası yeniden evlenmiş. Kadının üzüntüsü kat be kat artmış.”¹⁹⁷

1.2.1.2.5. Dul kalan gelin

Eşi ölmüş veya boşanmış kadın veya erkeklere dul denir. Anadolu efsanelerinde yer alan kadın ermişlerin bazıları genç yaşta eşinin ölmesi vesilesiyle dul kalmıştır. Bizim incelediğimiz efsanelerde, dul kadınların evlediği ile ilgili bir örnek yoktur. Şeyma Güngör, *Türk Halk Edebiyatı'nda Aile* kitabında, Dede Korkut Hikâyeleri'nde de dul kalan kadının bir daha evlenmesi ile ilgili bir örnek olmadığını belirtmektedir. Aşağıdaki iki örnekte ideal iki dul kadın anlatılmaktadır:

¹⁹⁴ “Mahkemelik Hac Ciğer Satan Kadı”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 157.

¹⁹⁵ Olgun, *a.g.e.*, s. 209.

¹⁹⁶ “İskender Paşa Camii'nin İmamı”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 242.

¹⁹⁷ “Taş Bebek”, Fatmagül Yolcu, *Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) Ç.Ü.S.B.E., s. 285, 286.

“ Kırmızı Ebe, Fidan boyu ile genç yaşta dul kalmasına rağmen, yeniden evlenmeyi düşünmeyip bütün gücünü yetim oğlu Oruç’a ve çevresindeki insanların irşadına yöneltmiştir. Yüzündeki nuru, olağanüstü güzelliği ve sükûneti akıllara durgunluk verecek derecede ve görkemliydi.”¹⁹⁸

Bir diğer örnekte:

“ Benden fakir dul bir kadın var, parayı ona ver”¹⁹⁹

1.2.1.2.6. Kayınvalide baskısından dönüşüme uğrayan gelin

Gelin-kaynana anlaşmazlığı efsanelerde sık sık söz edilen konulardan biridir. Bazı efsanelerimiz olumlu biterken bazıları da yüreği yanan gelinlerin dualarıyla dönüşüme uğramasıyla sona erer. İnanişâ göre andur kuşudur dönüşüme uğrayan bir gelindir:

“Kaynana geçimsizmiş, güzel huylu geliniyle geçinemezmiş. Gelin de acıya dayanamaz dua eder: “Ya Rabbi, beni öyle bir kuş yap ki kaynanam beni hep ansın, hiç unutmasın.” Gelinin duası kabul olur ve kuş olup uçar. Bu kuş uçarken daima “An, an” der durur.”²⁰⁰

Efsanelerde yeni gelinler, bir hata yaptıklarında genelde kayınvalidelerinden korkarlar. Kimi ekmeği yakar, kimi yağı döker ²⁰¹ sonra da korkusundan kuş olmak ister. Aşağıda o örneklerden biri yer alıyor:

“Gelincik Hanım, ekmek yaparken ekmeği yakarmış. Kaynanası da çok titiz olduğundan ekmeği yakınca geline kızar.”²⁰² Gelincik Hanımın bugün de Isparta’da bir yatırda yattığına inanılmaktadır.

1.2.1.2.7. Âsi gelin

Kaynanasıyla anlaşamayan, gelin geldiği aileye uygun ve saygılı davranmayan gelin, aileyi küçük düşürür. Böyle bir davranış hiç makbul değildir. Anadolu efsanelerinde toplumun uygun görmediği böyle kadınlar, cezalandırılmakta, hatta aşağıdaki örnekteki gibi taş olabilmektedir:

“Gelin kaynanasının sözünü dinlemeyip sürekli ona karşı geliyormuş. Kendini küçük düşüren kayınvalide geline kızar ve “Allah seni taş etsin de kurtalayım” diye ilenmiş.”²⁰³

¹⁹⁸ “ Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s.317.

¹⁹⁹ “Deveci Dağı”, Zekeriya Karadavut, *Y ozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi 1992), S.Ü.S.B.E, s. 172.

²⁰⁰ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s.181, 182.

²⁰¹ “Yağı Döktüm”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 351.

²⁰² “Gelincik(2)”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 174.

²⁰³ “Gelin Kayası”, Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1999), K.T.Ü.S.B.E, s. 127.

1.2.1.3. Anne

Kadınların “ana” olarak kutsallığı paleolitik dönemlere dayanmaktadır. Anadolu coğrafyasındaki verimlilik ve doğurganlığa ihtiyaç nedeniyle kadının bereketi doğurma gücüyle eş kabul edilir ve kutsanırdı. Bu yüzden olsagerek Anadolu’da Tanrıça kültürünün M.Ö. 2000’li yıllara kadar da varlığını sürdürdüğü görülüyor. Anadolu topraklarında en iyi bilinen ana tanrıça olarak Kibele ile karşılaşmaktayız.²⁰⁴ Bununlar birlikte, anne motifi, İslâmiyet’de de merkezi bir rol oynamaktadır. Hz. Peygamber “cennet anaların ayakları altında“ diyerek anneye büyük bir ihtimam gösterilmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Anadolu’da kadın, bazen aile reisi, bazen meslek erbabı, bazen tarlada çalışan gündelikçi fakat her zaman Türk evinin direği erkeğinin vefalı arkadaşı, en önemlisi de çocuklarının annesidir. Bu annelik vazifesi, Türkler arasında kadına büyük değer kazandırmıştır. O kadar ki Türk destanları onu ilâhi bir varlık olarak kabul etmişlerdir.²⁰⁵ İslâm öncesi destanlardaki kadın anlayışı İslâmi dönemin ürünlerine de yansımıştır. Dede Korkut’ta anlatılan anne ve kadın tipi incelendiğinde annelik rolünün kutsiyetinin devam ettiği görülmektedir. Evladını hayatının merkezine koyan anne modeli aşağıdaki efsaneden alıntıda görüldüğü gibi bir çok efsane görülmektedir.

“ Ana dönmeyen oğlunu beklemek için, merak içinde, sabaha kadar hiç uyumadan yol gözler.”²⁰⁶

1.2.1.3.1. Çocuğu olan kadın

1.2.1.3.1.1. Hamile kadın

Milletlerin devamı nesillerin üremesiyle mümkün olur. Kadınlar, nesillerin devamında taşıyıcılık rolü üstlenirler. Bir anlamda kutsal bir vazife rolü üstlendiği için kadın, hamilelik süresince farklı bir muameleye tabî tutulur. Hamile kadın, toplumda genelde korunup gözetilmiş, özellikle de yiyeceklere hassasiyeti saygıyla karşılanmıştır. Her devir geçerli olan bu durum, Anadolu efsanelerinde de görülmektedir.

“... Beyzade Efendi’nin hanımı da hamileymiş ve tam o günlerde aş eriyormuş. Bir gün burnuna kızarmış et kokusu gelmiş ve canı da bu etten yemek istemiş. Bunun üzerine Beyzade Efendi’ye o et kimde pişiyorsa gidip bir parça getirmesini söylemiş. Hanımının ısrarları üzerine çaresiz kalan Beyzade Efendi...”²⁰⁷

²⁰⁴ Ömer Faruk Harman, “Kadın”, *DİA*, XXIV, 82-83.

²⁰⁵ Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul 2001, s. 33.

²⁰⁶ “Karsioğlu”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 244.

²⁰⁷ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005) F.Ü.S.B.E., s. 44.

1.2.1.3.1.2. Lohusa kadın

Yeni doğum yapmış kadınlara verilen isimdir. Yörelere göre değişmekle birlikte Anadolu'nun genelinde doğumdan sonraki yedi veya çoğunlukla kırk günü kapsayan dönemde kadın Loğusa kabul edilmektedir. Lohusa kadın motifi Motif Index'te T589. Çocuğun Doğumu olarak gösterilmektedir. Bir rivâyette, loğusa kadın şöyle anlatılmaktadır:

“ Bir kadın, henüz kırkı çıkmadan dişleri büyüyen ve sürekli ağlayan çocuğunu hocaya götürür. Hoca, çocuğunu şeytanın çaldığını ve dere kenarına gidip: “Şeytan, al çocuğunu, ver çocuğumu!” diye bağırmasını tembihler. Kadın, denileni yaptıktan sonra çocuk biraz daha ağlayıp sonra susar. Anne, çocuğa baktığında ön dişlerinin yok olduğunu ve çocuğunun eski haline döndüğünü görür.”²⁰⁸

Efsanelerde, bugün de uygulanmakta olan halk inançları da görülmektedir. Bu inançların biri de doğum sonrası yalnız kalan loğusa kadının başına kötü şeyler geleceğidir. Aşağıdaki efsanede bu inanç vardır:

“Doğum yapan kadın, asla yalnız bırakılmaz.”²⁰⁹

Bir diğer efsanede yine bugün Anadolu’da uygulanan başka bir inancı görmekteyiz.

“Doğum yapan kadın yedi gece yedi gündüz beklenir.”²¹⁰

Lohusa kadına yedirilenler

Yeni doğum yapmış kadın, fiziksel ve ruhsal olarak zayıftır. Bu sebeple normal günden farklı bir biçimde yemek yemesi gerekmektedir. Loğusa otu, loğusa şekeri, loğusa şerbeti bugün yedirilenlerden bir kaçıdır. Efsanelerde her duruma ait halk uygulaması görüldüğü gibi lohusalık dönemiyle ilgili de ayrıntılara ve uygulamalara rastlamaktayız.

“Doğum yapan kadına, pekmez ve undan yapılmış lohusa çorbası içirilir”.²¹¹

1.2.1.3.1.3. Evlat acısı yaşayan anne

Bir evladın kaybı, ölümü anne baba için tam bir felakettir. Evlat acısının dayanılmazlığının anlatan pek çok efsane vardır. Bunların çoğunda ana yüreği yanar. M. Index’te P232. Ana ve Kızları olarak gösterilen bu motif, Anadolu’da birçok yörede anlatılan efsanelerde geçmektedir. İşte onlardan biri:

²⁰⁸ Esmâ Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

²⁰⁹ “Bizden İyiler”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 120.

²¹⁰ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 120.

²¹¹ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 120.

“... Üç kızını birden kaybeden anne, bu acıya daha fazla dayanamayarak taşa dönüşür. Belli günlerde kayadan akan su, acılı annenin gözyaşlarıdır.”²¹²

Yüreği yanan birinin duası belki de duaların en makbuludur. Hele de bu duayı yapan bir anneyse.. Aşağıdaki rivâyette tam bu noktaya değinilmektedir:

“ Feci manzarayı gören anne, feryad etmiş “Hay dağ taş olaydınız!” Ağzı dualı anne sözünü bitirmemiş iki kardeş, iki ayrı dağ olmuşlar.”²¹³

Evlat acısını en etkileyici anlatan efsanelerin başında İncili Bebek anlatımı gelir. Adı İncili bebek²¹⁴ olmasa da bazı yörelerde aynı motifin anlatıldığı efsanelere rastlanmaktadır.

“Senelerden sonra kurban nezrederek bir çocuk sahibi olur olmaz biricik yavrusunu kartallar tarafından parçalandığını gören zavallı ana, İncili Bebek ağıtını söylemeye başlamış.”²¹⁵

1.2.1.3.1.4. Babasız çocuk yetiştiren- yokluk çeken kadın

Türk örf ve adetlerinde annelerin en önemli vazifelerinden biri de şartlar ne olursa olsun evladını yetiştirmektir. Kadın, dul da kalsa, eşi gurbete de gitse, her türlü zorluğa katlanarak çocuğunu büyütür.

“ Babası öldüğünde, küçük yaşta olan Kaygulu’yu, annesi: Gündüz sizde, gece bizde olsun” diyerek bir takkeciye çırak verir.”²¹⁶

Anneler, aç kalır, yedirir; yoktan var etmeye çalışır ama evlatlarını avutur. Annelik içgüdüyle hareket eden kadın, sabırlı olma, tehlikeyi hissetme gibi davranışlarla yavrularını her türlü kötülükten korumaya gayret gösterir. Anadolu efsanelerinde, fedakâr anne modeli idealize edilir, yer yer velîlerin cefakar-fedakar annelere yardımını anlatılır. İşte velî bir kişinin yardım ettiği kadıncağızın anlatıldığı efsaneden bir bölüm:

“... Kokunun geldiği eve ulaştığında karsısına çıkan fakir kadıncağıza utana sıkıla niçin geldiğini söylemiş. Ancak, kadıncağız büyük bir utanç ve sıkıntı içinde “olmaz efendim, veremem. Size layık değildir” diye etten vermeyi reddetmiş. Sebebini soran Beyzade Efendi’ye, üç günden beri çocuklarının aç olduğunu ve çocuklarının ağlamalarına dayanamadığı için yoldan geçen bir köpeği kestiğini, bu etin o köpeğin eti olduğunu bu nedenle kendisine veremeyeceğini söyler. Bu olay karşısında çok üzülen Beyzade Efendi hac farızası için ayırdığı paranın hepsini çevresindeki fakirlere dağıtmış, hayır için kullanmış”²¹⁷.

²¹² Sakaoğlu, a.g.e, s. 52, 53.

²¹³ “Hasan Dağı ve Ekecik Dağı”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E s. 409.

²¹⁴ “Gelin Ağlatan Kayaları”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi 1992), S.Ü.S.B.E, s. 200.

²¹⁵ “İncili Bebek”, Eyüp Akman, *Kastamonu Ninnileri ve Taş Bebek Efsanesi*, Ankara, 2007, s. 77.

²¹⁶ “Çıkar Yumurtayı Ağzından”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989), U.Ü.S.B.E, s. 190.

²¹⁷ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyâret Ziyâret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005) F.Ü.S.B.E., s.

1.2.1.3.1.5. Zâlim anne

Zalim anne tipine, olumsuz bir model olarak efsanelerde nadir rastlanır. Evladına merhamet duymayan, istemediği bir duruma zorlayan anne modeli Motif Index'te S12. Zalim anne olarak gösterilmektedir.

“Kızın bir başka sevdiği vardır ve bu evliliği asla istemez. Fakat anne ve babası, para karşılığı kızı zorla yaşlı ve zengin adama veririler.”²¹⁸

Bir diğer efsanede;

“Yaylada bir Yörük kadının ikiz çocukları olmuş. Yaz gelip de sahile göçecekleri zaman, kadın çocuğun birini “Götüremeyeceğim” diyerek bir taşın altına bastırır. Yanına aldığı çocuk ise gittikleri yerde ölmüş.”²¹⁹ Bu efsanenin benzerleri Giresun yöresinde de anlatılmaktadır.²²⁰

1.2.1.3.1.6. Çocuğunu bırakan anne

Motif Index'te R210. Kaçışlar olarak yer alan, annenin evladını bırakması, Anadolu'da hiçbir zaman hoş görülmeleyen bir hadisedir. Bir annenin annelik vazifesini yapmaması dinî bakımdan da sakıncalı bir durumdur. Bu anneler çoğunlukla kendi keyifleri için çocuklarından kurtulmak isterler. Bu kadınlar, efsanelerin sonunda cezalarını görürler.

“Çocuğunu ve kocasını bırakmakla, sevgilisine kaçmak arasında kararsız kalsa da bir süre sonra oğlunu uyutup, sevgilisi ile kaçmaya karar vermiş.”²²¹

1.2.1.3.2. Çocuğu olmayan kadın

Evlat sahibi olmak her devir önemsenmiştir. Hayatın devamı, yeni neslin varlığına bağlıdır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde girişten itibaren üzerinde ısrarla durulan konulardan biri evlat sahibi olmaktır²²². Buna karşılık Anadolu toplumlarında, çocuk sahibi olamayan ailelerde genellikle gelin yani kadın suçlanmıştır. “Kısır” olarak adlandırılmıştır. Çocuksuzluk motifi efsanelerde aşağı yukarı aynı işlevlerle ele alınır. Neslin devamı için evlat sahibi olamayanlar her türlü fedakârlığı göze almışlardır. Bu durumu çok etkileyici anlatan efsanelerin başında *Taş Bebek* ve *İncili Bebek* gelir. Bununla birlikte çocuğu olmayan kadın tipi ve bu tipin etrafında anlatılan efsaneler, Anadolu'nun birçok²²³ yerinde Taş Bebek efsanesiyle tiplleştirilmiştir.

29.

²¹⁸ “Gelin Çalısı Düzlüğü”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 184.

²¹⁹ “Vadi Yetmedik Keyri”, Melike Gedik, *Konya İli Derebucak İlçesi Ve Çevresi Halk Edebiyatı Ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, 2008), S.Ü.S.B.E., s. 38.

²²⁰ “Ana Geyik-I ve Ana Geyik-II”, Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1999), K.T.Ü.S.B.E., s. 175-176.

²²¹ “Cembeli ile Benefşe Narin”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 391.

²²² Şeyma Güngör, *a.g.e.*, s. 42.

²²³ “Taş Bebek”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi 1992), S.Ü.S.B.E.; Taş Bebek”, Fatmagül Yolcu,

“Gelin deli divane olmuş. Dağlarda gezerken bir taş bulmuş, dağa taşa can veren Allah bu taşa da can verir mi diye düşünerek eve getirmiş. Sarmış, sarmalamış, doğacak çocuğu için aldığı beşiğine yatırmış. Bütün gece dua etmiş. Allah’a yalvarmış. O kadar çok dua etmiş ki yorgunluktan uyuyakalmış, uyandığında beşiğe koşmuş, bakmış bir bebek kıpırdanıyor.”²²⁴

1.2.1.3.2.1. Çocuğu olmadığı için suçlanan kadın

Kısır kadın, toplum içinde hem alay konusu olmuş hem de kocası üstüne başka bir kadın getirmiştir.

İslâm öncesi dönemde Anadolu’da verimlilik ve bereket sembolü ana tanrıça kültü yaygındır²²⁵. Yani doğurganlık, ilahi kaynak olarak algılanmaktaydı. İslâm’dan sonra da bu inancın izleri devam etmiş doğuramayan kadının eve bereketsizlik getireceğine inanılmıştır. Aşağıdaki rivâyette böyle bir inancın izlerini sürmekteyiz.

“...Genç bir gelinin çocuğu olmuyormuş. Kocasını ile kaynanası ona baskı yapıp işkence ettikçe, gelin buradaki ağacın dibine gelir, ağlar, sızlar ve dua edermiş. Bir gün kaynana gelinin üstüne kuma getirince, gelin son defa Ebe Kayası’na gidip saatlerce ağladıktan sonra Allah’a canını alması için dua etmiş. Gelinin duası kabul olmuş ve oracıkta ölmüş.”²²⁶

Ebe Kaya’sı efsanesi, çocuk sahibi olmanın Allah’ın izniyle olduğunu da göstermektedir. Kadın, Allah’a dua eder, sabreder, adak adar. Kadınların ermiş olarak anılmasında bu acı motifleri, birer aracıdır. Bu motif örgülerinin en sık rastlanılan örneklerinin başında, kısır olduğu için çevreden özellikle de kocasını ailesinden gördüğü baskılar neticesinde Allah’a yönelen kadınlar gelmektedir.

1.2.1.3.2.2. Üvey anne

Hemen bütün toplumlarda var olan “üvey anne” eziyeti, birçok Anadolu efsanesi dile getirmektedir. Bu efsanelerden birinde üvey annenin yaptığı şiddet şöyle ifade edilmektedir:

“Karısı ölen birisi yeniden evlenince üvey kızını analığı istemez, ona cevru cefa eder.”²²⁷

Üvey anne motifi, M.İndex’te S31.Zalim Üvey olarak yer almaktadır. Bursa efsanelerinden birinde üvey anne, çocuğu istememiş ve babasını çocuğu terk etmesi için ikna etmiştir:

“Babası başka bir kadınla evlenmiş ama üvey kadın bu küçük kızı istememiş. Babasına kızı götürüp bir yere bırakmasını söylemiş.”²²⁸

Üvey annenin evdeki üvey çocuklardan yemek kısıtlaması, yemek yedikleri için

Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması (Yüksek Lisans Tezi, 2008) Ç.Ü.S.B.E., *Taş Bebek*-Amasya Merzifon (derleyen: Gülenay Pınarbaşı)

²²⁴ “Taş Bebek”, Fatmagül Yolcu, *Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2008), Ç.Ü.S.B.E., s. 285, 286.

²²⁵ Ömer Faruk Harman, “Kadın”, *DİA*, XXIV, 82.

²²⁶ “Ebe Kayası”, Rahime Özdoğan, *Amasya’da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s. 63.

²²⁷ Çelebioğlu, a.g.e., s. 56, 57.

²²⁸ “Oylat Köyü”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989), U.Ü.S.B.E., s. 150.

cezalandırması ve korkutmasından değişime uğrayan çocuk motifi, bir çok²²⁹ Anadolu efsanesinde görülmektedir. Bizim tespit ettiğimiz bu dönüşüm genelde kuşa olmaktadır. Bu kuşlar, kumru²³⁰, guguk²³¹, baykuş²³², yusufçuk²³³, peprik²³⁴, keko²³⁵'dur. Örneklere göz atacak olursak:

“... öksüz bir çocuktur. Üvey anne yanında büyür. Bir gün çocuk, yemek pişirirken yağı tamamen döker. O sırada içini bir korku kaplar. “Üvey annem beni ne yapar? ” diye kıvranırken “Allah’ım ne olur beni kuş yap, uçur.” diye Allah’a yalvarmaya başlar. Allah, çocuğun duasını kabul eder.”²³⁶

Yukarıda saydığımız kuşların oluşumlarına dair inançlar üzerine anlatılan bu efsanelerde dile getirilmek istenen, kötü durumdan yani üvey anneden kurtulma ümidi olduğudur. Üvey anneden kurtulmayı dilerken kuş olanların efsanelerinde, İslâm öncesi inanç motiflerinden “don değiştirme” (kuş donuna girme) ile “tenâsüh inancı” (ruh göçü) yer almaktadır.²³⁷

Üvey anne, efsanelerde ve masallarda ortak görülen motiflerden biridir. Karısı ölen erkekler başka bir kadınla evlenirler. Bir zaman sonra üvey anne rolündeki kadın, çocukları istemez. Baba, birçok halk anlatımında çocuklarını bir bahaneyle ıssız bir yere bırakır.

İncelediğimiz efsanelerde iyi karakterli üvey anneye rastlamadık. Bununla birlikte üvey anne motifinin geçtiği efsanelerin ortak özelliklerini belirtmeliyiz. Üvey annelerin yer aldığı efsanelerin en önemli özelliği, kötünün mutlaka cezasını bulması ve iyilerin Allah’ın korumasıyla muratlarına ermesinin vurgulanmasıdır.

1.2.1.3. Kayınvalide-Yaşlı kadın

Kayınvalide kocanın annesidir. Efsanelerde daha çok “kaynana” kelimesi kullanılmıştır. Gelin kaynana arasındaki anlaşmazlıklar tarih boyunca anlatıla gelmiştir. Bu ikili arasındaki tartışmalar efsanelere de konu olmuştur.

²²⁹ “Kumru”, Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnografyası* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), E.Ü.S.B.E., s. 64; Sakaoğlu, a.g.e., s. 87.

²³⁰ Seyfeli, a.g.e., s. 64.

²³¹ “Guguk Kuşu”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 349.

²³² Göde, a.g.e., s. 350.

²³³ “Yusufçuk”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi 1992), S.Ü.S.B.E., s. 177; “Yusufçuk”, Mehmet Ali Yılmaz, *Aladağ Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005), Ç.Ü.S.B.E., s. 472.

²³⁴ İsmail Görkem, *Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar İnceleme-Metinler*, Elazığ, 2006, s. 104.

²³⁵ Görkem, a.g.e., s. 104.

²³⁶ “Yağ Döktüm Kuşu”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 163.

²³⁷ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 71.

Evladından hayır görmeyen anne

Anadolu'da halk kültüründe ana-oğul ilişkisine ayrı bir önem atfedilir. O kadar ki halk kültürünün bir anlamda yansıması olan Dede Korkut Kitabı'nda işlenen en güçlü sevgi ve bağlılığın ana-oğul arasında olduğunu söylemek mümkündür. Analar oğullarına,

“Penceresi altın otağımın kabzası oğul/ Kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul/ Oğul oğul ay oğul/ Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul/ On ay diyince dünyaya getirdiğim oğul/ Dolaması altın beşikte oğul/ Kara başım kurban olsun sana oğul” diyerek hitap ederken; oğul anaya: “Beri gel ak sütünü emdiğim kadını ana/ Ak pürçeli izzetli, canım ana” diyerek hitap etmektedir.

Gelenekte yüceltilen mukaddes anne sütü ve yaşlılık kavramlarını içine alan saygı ve “canım ana” ifadesiyle sevgi belirtilmektedir.²³⁸ İdeal olan evladın anasına saygı ve sevgi göstermesidir. Efsanelerde, eğitim maksadıyla anlatılan örnekler bu ideal ana-evlat ilişkisinin bozulmamasına yöneliktir. Efsanelerin bir kısmında evladından hayır görmeyen ana, gelininin vesilesiyle olmaktadır. Gelin, kayınvalideyi istemez, kocasına baskı yapar, kocasında anasını öldürmeye kalkar, ancak Allah müsaade etmez, oğul taş olur. Bu efsaneye birçok yörede rastlanmaktadır.²³⁹

“.. Oğlunun niyetini anlayan anne: “Namaz kılayım da öyle öldür.” der. Talihsiz anne, namazını kıldıktan sonra, öldürmesi için oğlunun önüne gelip arkasını dönerek, beklemeye başlar. Aradan uzun bir süre geçmesine rağmen oğlundan ses çıkmayınca merak edip döner. Bir de bakar ki; oğlu elini havaya kaldırmış bir halde taşa dönüşmüş! Bunun üzerine anne: “Ey oğul, anneye kalkan el taş olur.” diyerek gider.”²⁴⁰

1.2.1.3.1. Kötü ve anlayışsız kayınvalide (yabancı gelini kabullenmeyen)

“Kaynanalık yapma” deyiimiyle anlatılmaya çalışılan geline kötü davranma durumudur ve efsanelerde çokça örnekle yer alır.

“Anası, evlenme çağı gelince kızını, kendisi gibi rezil olmasın diye bir ovalıya vermiş. Gelgelelim kız, kaynanası ile geçinememiş. Bir gün kaynana oğluna, “ Biraz onu korkut, hiç olmazsa bari arkasından bir el silah at” demiş.”²⁴¹

Bir başka efsanede:

“Bir gün kaynanası Hürü’ye “dağdan gelmiş dağ domuzu” deyince buna gücen gelin bir daha hiç konuşmaz.”

²³⁸ Şeyma Güngör, *a.g.e.*, s. 52.

²³⁹ Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E.; Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E., s.350.

²⁴⁰ Esma Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslar Arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

²⁴¹ “Hürü”, Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 57,58, 59.

Yeni gelinler, bir hata yaptıklarında genelde kayınvalidelerinden korkarlar. Kimi ekmeği yakar, kimi yağı döker ²⁴² korkusundan kuş olmak ister. Aşağıda o örneklerden biri yer alıyor. Köy hayatının en önemli işlerinden biri ekmek yapımında hata yapan geline kayınvalidesi çok kızar:

“Gelincik Hanım, ekmek yaparken ekmeği yakarmış. Kaynanası da çok titiz olduğundan ekmeği yakınca geline kızar.”²⁴³

Kayınvalide gelin anlaşmazlığında temel konulardan biri de kayınvalidenin oğlunun mutluluğunu kıskanmasıdır. Bir çok mutlu yuvanın üzerine kayınvalide baskı kurar.

“ ... geçimsiz olan kayınvalide geline hiç huzur vermez. Gelin kocasına ve çocuğuna sevgisinden bütün kötülöklere göğüs gerermiş.”²⁴⁴

Anlaşamayan gelin kayınvalide olduğu gibi gelinine işkence yapan kayınvalide tipi de efsanelerde görölmektedir:

“Genç bir gelinin çocuğu olmuyormuş. Kocası ile kaynanası ona baskı yapıp işkence ettikçe, gelin buradaki ağacın dibine gelir, ağlar, sızlar ve dua edermiş.”²⁴⁵

Bir diğör efsane örneğinde, kocası gurbete giden gelin, büyük bir ızdırap içindedir. Müşkül durumlardan biri olarak kayınvalidesinin işkencesi kabul edilir. Buna rağmen kocasına sadakatini muhafaza eder:

“ Kocası gurbette olan geline, kaynanası hiç dirlik vermezmiş. Zavallı gelin, küçük çocuğunu da sırtına sarar, ağlaya ağlaya evin işini yaparmış.” ²⁴⁶

Anadolu’nun birçok yöresinde taşların birer hikâyesi vardır.Ve bu hikâyelerin bir kısmı da gelin ve kayınvalidelerle ilgilidir. Giresun Yağlıdere’de bulunan bir taşın etrafında anlatılan efsanede de gelinine eziyet eden bir kayınvalide vardır.

“Gelinini bir türlü sevmeyen kayınvalide ona hergün ağır işler yaptırarak eziyet eder.”²⁴⁷

1.2.1.3.2. Akıllı kayınvalide

Efsanelerde genelde yaşlı kadınların tecrübelerine bütün toplumun değör verdiği görölmektedir. Yaşlı olan kayınvalide de -kocanın annesi- bazen gelinini sever, sahip çıkar. Büyük ve yaşlı kadınlar, akıllı selim ve sakin olarak anlatılır. Şeyma Güngör’ün *Türk Halk Edebiyatı’nda Aile* kitabında anlattığı gibi, bu durum, İslâmiyet öncesi Türk inancının kadınlığa yüklediği uzağı

²⁴² “Yağı Döktüm”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 351.

²⁴³ “Gelincik (2)”, Elif Ölkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 174.

²⁴⁴ “Gelin Kaya”, Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1999), K.T.Ü.S.B.E., s. 129.

²⁴⁵ “Ebe Kayası”, Rahime Özdoğan, *Amasya’da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s. 63.

²⁴⁶ “Ağlayan Kaya”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 318.

²⁴⁷ “Gelin Kayası”, Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1999), K.T.Ü.S.B.E., s. 130.

görme, koruma gibi vasıfların devam ettiğinin bir göstergesidir.

“ Kızın annesi durumu anlar anlamaz çare aramaya başlar. Fakir komşu kadına açılmaya karar verir. Bir suçlu gibi olanları anlatır. "Aman ahretlik derdime bir çare!.."der. Güngörmüş fakir kadın, komşusunu teselli eder: "Kaygılanma var sağlıcakla git komşum. Kızım gelinimdir bundan sonra... Ele güne karşı bir dünür düşelim, anla şanla gelin getirelim."der. Gereken âdet an'ane yerine getirilir. Bir düğün yapılır, karnı çocuklu bey kızı, fakir evine gelin indirilir. Gelin gelir de "yüz açımı" yapılmaz mı, ele güne karşı "çarşaf asılmaz mı" konu -komşu "gelin kahvesi" içmeye gelmezler mi? Akıllı kaynana, her şeye bir çare bulur ve dedikoduları önler. Gelinini dokuz ay saklar yüzüne göz değdirmez. Günü yetince bir oğlan doğurur gelin.”²⁴⁸

1.2.1.3.3. Gelini tarafından istenmeyen kayınvalide

Gelini tarafından istenmeyen kayınvalide motifine, Anadolu’nun birçok yöresinde rastlanmaktadır.²⁴⁹

“ Bir evde kaynana ile gelin birlikte yaşamaktadır. Çoğu ailede olduğu gibi burada da gelin, kaynanasını bir türlü sevemez ve kocasına: “Annemi öldürmezsen bu evden giderim.” der.”²⁵⁰

1.2.1.4. Kadınların Yaptıkları İşler- Geçim Kaynakları

Kadınlar yaşadıkları mekânlara, bulundukları sosyal konumlara göre üretime katkıda bulunmuşlardır. Kimi zaman bağ bahçe işlemiş, kimi zaman halı dokumuşlardır. Anadolu efsanelerinde genelde tembel kadına rastlanmaz, ister ticari ister özel kadınların büyük bir kısmı faaliyet yapmaktadır. Genel kadın tipiyle beraber kadın ermiş tipi de hayatın içinde tıpkı diğer kadınlar gibi bazen evlerinin geçimini sağlamak için, bazen kocalarına yardımcı olmak için çalışırlar. Bazı örneklerde, kocası olmadığı zaman aileyi temsil eder, malların idaresini yaparlardı. Bu temsiliyet bir anlamda mes'uliyet ve vekâlettir. Bu durumda bir Türk töresidir. Manas Destanı'nda anlatılanlara göre, Manas ölünce hanımı Kanıkey, zor şartlarda çalışarak bütün ailesine bakar.²⁵¹

Bu mesleklerden tespit ettiklerimizi şöyle sayabiliriz: avcı, çiftçi, ebe, halı dokumacısı, hükümdâr, yün eğiren, çoban. Geçimini saydığımız gibi çeşitli yollardan tespit eden kadınların yer aldıkları efsanelerdeki örnekleriyle birlikte vermeye çalıştık. Bunlardan ilki avcı kadınlar:

²⁴⁸ “Sır Ali-2”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s.338.

²⁴⁹ Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E.; Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E.; Esmâ Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslar Arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

²⁵⁰ Esmâ Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslar Arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

²⁵¹ Ögel, a.g.e., I, 514.

Avcılık, genelde erkeklere özgü bir meslek ya da maharet olarak kabul edilmektedir. Ancak taradığımız efsanelerden birinde bir genç kızın avcılık yoluyla geçindiğine rastlamaktayız:

“Kızlar yerlerinden memnundurlar. Buldukları ot ve avladıkları hayvanlarla beslenirler.”²⁵²

Çiftçilik, Anadolu'nun temel geçim kaynağıdır. Köyde yaşayan kadınlar, eşlerinin sağlığında ve ölümünden sonra toprağı işleyerek evlerini geçindirirler. Çiftçilik, efsanelerde kadınların en çok yaptığı işlerin başında gelmektedir.

“... Senirkent’e gelen kadın, yazın ise bu ovadaki birkaç dönümlük arazisini ekermiş. Etraftan gelen yardımları almaz, “Elim ayağım tutuyor, bedava para almam” der haline şükredermiş.”²⁵³

Anadolu’da geçmiş devirlerde de bugün de köylülerin büyük çoğunluğu çiftçilikle geçimini sağlamaktadır.

“... Bir kadın çocuğuyla beraber tarlada ekin yoluyormuş.”²⁵⁴

Bir diğer kadın mesleği **ebeliktir**. Ebelik, kadınların kadim uğraşlarından biridir. Doğum işini yaptıran kadınlara ebe ismi verilir. Ebelik mitolojik bir vazife olmasıyla birlikte modern çağlarda da kadınların en çok yaptığı işlerin başında gelir. Amerikalı bir profesörün yaptığı araştırmaya göre²⁵⁵ bugün bile Amerikan sağlık sisteminde çalışanların %80’i kadındır. Ebelik, Türkler arasında kadınların görevi olmuştur. Anadolu efsanelerinde kadınların çiftçilikten sonra yaptıkları en sık iş ebeliktir:

“ Senem Bacı adında bir ebe varmış. Köydeki kadınların doğumlarına yardımcı olarmış.”²⁵⁶

Bir diğer örnekte yaşlı ebelerden bahsedilmektedir.

“Köyün yaşlı ebelerini bu çocuk çok uğraştırmış, neticede çocuğun kurtulmasına rağmen genç anne kurtarılamamış”²⁵⁷

Halı dokumacılığı ile meşgul kadın örneklerinede efsanelerde rastlanılmaktadır. M.İndex’te P440. Esnaflar kategorisinde yer alan halı dokumacılığı yakın zamana kadar Anadolu’nun çeşitli yörelerinde kadınların en önemli geçim kaynaklarından biriydi.

“Kırk kızın el tezgahlarında çalıştığı bir evin kapısını çalarak kendilerinden bir parça ekmek istemiş.”²⁵⁸

²⁵² “Kızlar Kayası(4)”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s.178.

²⁵³ Yıldırım, a.g.e., s. 173.

²⁵⁴ “Buğday”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E s. 362.

²⁵⁵ Jeanne Achterberg, *Kadın Şifacılar*, İstanbul, 2009.

²⁵⁶ “Bizden İyiler”, Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Diyanbakır Efsaneleri Derleme-Araştırma-İnceleme*, Ankara, 1993, s. 354.

²⁵⁷ “Hamitler Köyü”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s. 122.

²⁵⁸ Olgun, a.g.e., s. 111.

Pamuk ipliğinden yapılan kalınca kilim savan, Anadolu’da sıkça kullanılmaktadır.İçel efsanelerinde Ayşe Bacı, savan dokumaktadır.

“Ayşe Bacı, çufallığında savan dokuyarak geçimini sağlarmış..”²⁵⁹

Modern hayatta kadınların iş hayatına atılması tartışılırken en önemli soru, kadınların evlerine ve çocuklarına ne kadar zaman ayırdıklarıdır. Efsanelerde de çalışan kadınların bu sıkıntısı dile getirilmiştir.

“Kadınlar da bir parça ekmek bulabilmek için sabah akşam halı dokurlarmış. Tabi halı dokurken ne evleriyle ne de çocuklarıyla ilgilenebilirlermiş.”²⁶⁰

Efsanelerde rastladığımız durumlardan biri de **hükümdâr kadınlardır**. Türk töresi için çok enteresan bir değildir, Oğuz iline beylik yapan yedi kızıdan bahsedilir. Bu sözü geçen yedi kız, Oğuz İli’ne çok uzun yıllar beylik yapmışlardır.²⁶¹ Efsaneler göstermektedir ki, M. İndex’te P10.Krallar, olarak gösterilen hükümdârlar erkek olabildiği gibi zaman zaman kadınların arasından seçilmektedir.

“Diyarbakır’ın hükümdârı Maria (Meryem-i Dara) adında, genç güzel bir kızdır.”²⁶²

Hükmetme yeteneğine sahip kadınlar, genelde erkeklerin ölümünden sonra idareyi ele alır, iş başa düştü diyerek güçlerini ortaya koyarlar.

“Başkan Gökbay’ın kızı idareyi eline alır.”²⁶³

Yine babasının izinden giden cesur bir Anadolu kadını :

“Hüdavend Hatun babasının vasiyetini yerine getirir, askerlerin başına geçer. Elçi vasıtasıyla toprakları işgal eder.”²⁶⁴

Niğde yöresinde İslâm öncesi döneme ait olduğu düşünülen bir efsanede:

“Afife hanım, askerleriyle beraber gelip yerleşmek ister.”²⁶⁵

Bir başka İslâm öncesi efsanede:

“İmparatoriçe Kleopatra kışın Tarsus’ta geçirir, yazlaylarında da Bor ve civarında yaylaya gelirmiş.”²⁶⁶

Cimcime Sultan bazı kaynaklarda erkek çoğunda ise kadın hükümdâr olarak yer almaktadır.

Cimcime sultanı anlatan efsanede olaylar şöyle gelişmektedir:

²⁵⁹ “Çamlıyayla’daki Cinler”, NilgünÇıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 116.

²⁶⁰ “Eren Dede”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 220.

²⁶¹ Ögel, *a.g.e.*, I, 268.

²⁶² “Diyarbakır’ın Müslümanlarca Alınışı”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 134.

²⁶³ “Gülünar”, *Türk Folklor Araştırmaları*, sy. 251, (İstanbul, 1970) s. 5664-5665.

²⁶⁴ “Kuruluş”, Sönmez, *a.g.e.*, s.395.

²⁶⁵ Sönmez, *a.g.e.*, s. 395.

²⁶⁶ “Kleopatra’nın Havuzu”, Sönmez, *a.g.e.*, s. 405.

"Bu şatoyu Cincime Sultan adında bir kadın idare ediyormuş. Cincime sultan çok zeki ve dirayetli olduğundan maiyetinde çok sayıda hizmetçi ve koruyucu askerleri varmış." ²⁶⁷

Efsane metinlerinde, çiftçilik, halı dokumacılığı veya ebelik gibi alışlagelen kadın mesleklerinin yanı sıra **inşaat işiyle** uğraşılın kadınlara da rastlamaktayız. M. Index'te P440. Esnafklar kategorisinde değerdendirebileceğimiz inşaatçı bir kadına Diyarbakır efsanelerinde rastlamaktayız.

"... kız olanı da Silvan Surları'nı yapmış." ²⁶⁸

Efsanelerin ortaya çıktığı dönemler dikkate alındığında **yün eğirmenin** diğer önemli bir iş olduğunu görüyoruz:

"Bir nine, yününü koluna dolamış, oturmuş çadırında yününü eğirmeye devam ediyormuş." ²⁶⁹

Bir başka meslek olarak **türbedârlığı** sayabiliriz. Türbedâr kadın tipi önemlidir. Türbedâr kadınlar genelde Kuran okumasını bilen, türbeyi temizleyen, ziyaretçilere yol gösteren kişilerdir. Bugün de bu vazifeyi gönüllü yürüten kadınlar mevcuttur.

"... Türbenin temizlikçisi kadına o çantayı vermemiş." ²⁷⁰

Son olarak efsanelerde kadınların gerek ihtiyaç görme gerekse geçimi için yaptığı iş **çobanlıktır**. Yerleşik toplumun en önemli geçim kaynaklarından biri de **inek besleyiciliğidir**. Motif Index'te (T) N856.3. Sığır Çobanı olarak yer alan inek çobanı kadınlar, özellikle de yaşlı kadınlar Anadolu efsanelerinde görülmektedir:

"Bir inekten başka bir şeyi olmadığını söyleyen kadın, ineğini alıp derhal köyü terk etmiş." ²⁷¹

Bir diğer örnekte genç bir kızın çobanlığından bahsedilir:

"Çukurova'dan Niğde yaylalarına gelen bir aşiret obasından bir kız, kıl kirmeninin eline alır, kıl keçi yavrularını otlatmaya çıkarır." ²⁷²

Taşeli Platosu efsanelerindeki çoban kadıncağız ise şöyle anlatılmaktadır:

"Yaşları oldukça küçük iki kız kardeş davar güderler. Birgün farkında olmadan sürüleriyle birlikte bu tepeyeçkarlar. İlk defa geldikleri bu yerde sürüleri dağılır, bir türlü sürüyü toparlayamazlar.

²⁶⁷ "Cincime Sultan", Kara, a.g.e., s. 3.

²⁶⁸ "Silvan (Miyafarkin) Surları", Helimoğlu Yavuz, a.g.e., s.155.

²⁶⁹ "Eğridir-II", Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 362.

²⁷⁰ "Bahattin Şeyh", Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1999) K.T.Ü.S.B.E, s.129.

²⁷¹ "Derekızık-BayındırKızık", Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E, s. 111.

²⁷² "Yılan Kaya", Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 325.

Oradan oraya koştururlarken bütün davarları kaybederler.”²⁷³

Kadınlar çobanlık gibi işleri genelde erkekler olmadığı zamanlarda üstleniyorlar. Kimi zaman kimsesiz nine, kimi zamanda aşağıdaki örnekte yer alan Ayşe kız gibi ağabeyleri vatan borcunu öderken:

“ Bu kızın ağabeyleri askerde olduğu için, koyunları kuzuları otlatma işi Ayşe’ye kalmış.”²⁷⁴

²⁷³ “Kızlar Sivrisi”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996), E.Ü.S.B.E., s. 164.

²⁷⁴ “Kız Tüydü Kayası”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 411.

İKİNCİ BÖLÜM

ERMİŞ, DİNDAR VE OLAĞANÜSTÜ GÜÇLERE SAHİP KADIN

2.1. ERMİŞ KADIN

Kur'ân, birçok yerde, mü'min erkeklerle birlikte onlarla aynı sorumluluğu paylaşan “mümine” kadınlardan bahseder. Şahsiyet olarak bahsettiği kadınların birçoğu dindarlıkları ve doğrulukları ile örnek gösterilir. Bu kadınlar içinde, Hz. Peygamberin düşmanı Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemîl kötü ahlâkıyla, Hz. Lut'un karısı helâk oluşuyla yer alır.²⁷⁵

Kur'ân'da ismi açıkça zikredilen kadın, Hz.İsa'nın annesi Meryem'dir. Kutsal kabul edilen kadınlardan Hz. Meryem'in mucizeleri âyetlerde anlatılmıştır. Hz.Meryem dışında belirtilen kadınlar müfessirlerin açıklamalarıyla anlaşılır. Bu kadınlar, Hz. Havva, Hz. İbrahim'in ikinci eşi Hz. Hacer, Firavun'un mümine karısı Asiye, Saba Melikesi Belkıs ve Züleyha'dır. Kuran-ı Kerm dışında Basralı Râbia'ya sayısız mucizeler atfedilmiştir. Örneğin, parmak uçları geceleri kandil gibi ışık vermekteydi; hacca gittiğinde Kâbe ona doğru yürümüştü. Seccadesi üzerinde havada yüzmüştür.²⁷⁶

İslâmiyet'in kadın şahsiyetlere önem verdiğini mukaddes kabul edilen kadınların Kuran ve sünnette yer aldığını daha önce anlatmıştık. Bunun yanı sıra İslâmiyet'te türbelerin önemli bir yeri vardır. Türbeler dince, mezhepçe, tarikatça ulu sayılan veya sultanlar, emirler gibi devletin önde gelen kişileri için inşa edilen anıt mezarlardır. Halkbilimin önemli araştırma konularından olan türbeler etrafında görülen geleneksel uygulamalar, temel olarak halk inanışları başlığı altında incelenmektedir.

Kerâmet, terim olarak “Allah'ın salih, takvâ sahibi velî kulundan zuhur eden olağanüstü hal” diye tanımlanır.²⁷⁷ Olağanüstü bir hal olan kerâmete halk çok itibar etmiş, halk anlatıları efsanelerin bir kısmının malzemesi Allah'a yakın kul olduğu düşünülen kişilerin kerâmetleri oluşturmuştur.

Kerâmet ve cezalandırma motiflerine Anadolu'daki pek çok efsanede de rastlamaktayız. Anadolu'da velî kültünün köklü bir inanç haline gelmesinden sonra, köy, kasaba, şehir gözetmeksizin her yerde türbeler oluşmuştur. Yörede yaşarken kerâmet gösterdiğine inanılan kişiler için türbeler yapılmış, etrafında menkıbeler oluşturularak da türbenin ünlenmesi sağlanmıştır. Bu türbelerde yatan evliyaların çoğuna yazılı kaynaklarda rastlamak mümkün değildir. Bunlar sözlü gelenekte şöhretini sürdüren evlialardır.²⁷⁸ Anadolu'daki türbelerin bir kısmında kadın kişiler

²⁷⁵ Tebbet: 1-5. Yuh oldu iki eli Ebu Leheb'in, kendisi de yuh oldu! Ona ne malı yarar verdi, ne de kazandığı! O da, boğazında kısıvrak bükülmüş bir urgan bulunduğu halde odun hammalı olarak karısı da, yaslanacak bir alevli ateşe!"

²⁷⁶ Schimmel, *a.g.e.*, s. 39.

²⁷⁷ Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *DİA*, XXV, 265.

²⁷⁸ Zekiye Çağmırlar, *Adana Yöresi Yatur-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), Ç.Ü.S.B.E., s.195.

yatmaktadır. Türbe ve yatırlarda daha çok erkek velîler bulunur diye bilinir. Bu hatun kişilere zaman zaman tarih vesikalarında rastlansa da daha çok halkın muhayyilesindeki efsanelerde anlatılarda buluruz. Günümüze kadar Anadolu'da olan velîler incelendiğinde velîlerin bazılarının, özellikle yazılı kaynaklara yansımamış olanların, gerek hayatta gerekse öldükten sonra bulundukları bölgenin sınırlarını aşacak kadar şöhret sahibi olmadıkları görülür. Kadın ermişlerin büyük bir kısmını da bu şöhret bulmamış velîlere dâhil edebiliriz. Kült olmamışlardır.

Ahmet Yaşar Ocak, bir velînin kült konusu olup olmadığını anlamak için üç unsura bakmak gerektiğini söyler. Bunlar; velî adına yapılmış bir mezar veya türbenin yahut kendisinden kalan, kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunması; söz konusu mezar, türbe veya eşyanın, meselâ bazı dileklerin gerçekleşmesi, hastalıkların tedavisi gibi herhangi bir maksatla ziyâretlere ve bunlar esnasında adak ve kurbanlara sahne olması ve dua mahiyetinde velî ile ilgili ve onun adı geçen birtakım sözlerin mevcudiyetidir. İncelediğimiz efsanelerde Ocak'ın çerçevesini çizdiği²⁷⁹ velî kültüne ait şu unsurlar tespit edilmiştir: Olağanüstü güç ve saygı duyulma; halkın bu dünyada velîlerin olağanüstü güçlerinden yararlanması ve bu ermiş kadınların öbür dünya için vesile kılınması.

Bizim tespit edebildiğimiz kadın ermişler için, herhangi bir tarıkata bağlı olmayışı nedeniyle mahallî bir velî tipi olarak kalmış ancak yöre insanı tarafından ziyâret edilmiştir diyebiliriz. Bu ziyâretlerin İslâm dönemiyle sınırlı olmadığını iddia eden çalışmalarda mevcuttur. Kadın ermiş veya evliya tipinin, antik dönemdeki Anadolu kadın tanrısı Mater Magna, Hristiyan devrinde Saint Marie, İslâmî devirde Fatma Ana ve yerelde “kadın eren” şeklinin devamı olduğu düşünülmektedir.²⁸⁰ İncelediğimiz efsanelerin bir kısmının anlatıldığı türbelerde sadece kadın erenler olduğu gibi bazılarında vefat eden erkek velîlerle birlikte hanımları ve kızları da bulunmaktadır. Bununla birlikte kadın ermiş motifi, araştırmamızın önemli bir kısmını oluşturuyor. Ayrıca “ermiş kadın” Motif Index'te F.565.2. Olarak gösterilmektedir.

²⁷⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 71.

²⁸⁰ Bahadır, *a.g.e.*, s. 13.

2.1.1. Akkız

Evliyalari toplumun diğeri bireylerinden ayıran, yaşarken ki bilgi, hayırseverlik, dindarlık, iyilikleridir denilebilir. Bu özellikler evliyanın ölümünden sonrasında toplum tarafından atfedilmiş olabilir. Anadolu efsanelerinde yer alan kadın erenlerden biri de Akkız'dır. Niğde Çamardı ilçesi Bademdere Kasabası'nda Selçuklu Sultanı Alpaslan döneminde, Anadolu'da kahramanlığı görülen ilk akıncı beylerinden Şah Toraman Türbesi vardır. İşte Akkız'ın bu tarihî şahsiyetin kızı olduğu düşünülmektedir. Ömer Fethi Gürer'in araştırmasında belirttiğine göre Akkız türbesi şu anda harap durumda. Mezar, parçalanmış, ağaç yaprakları ile dolu. Yazılı olan taş ise götürülmüş. Kitabe sökülüş.²⁸¹

Akkız'la ilgili değişik efsaneler anlatılmaktadır. Bunlardan birine göre: “Çamardı Bademdere'de güzeller güzeli Şeyh Torasan ahfadından Emine adında bir kızı yaşarmış. Bu kız, güzelliği ile her göreni etkilemektedir. Ona yaklaşmak isteyenler olur ama sonuçta hiçkimse kıza erişemez. Komşu oğlanlarından birinin gözü Emine'dedir. Bu isteğini Emine'ye bildirir. Ancak söz alamaz. Bu durumda kıza gazez duymaya başlar. Birgün kızın erkek kardeşlerine, “Kızınız komşu oğlu ile buluşuyor.” diye iftira atıyor. Babası ile ağabeyleri bu yalana inanarak çok sert tepki gösteriyorlar. Emine'yi aramaya başlıyorlar, önce. Anası sorarak eşi ve oğlunu oyalarken Emine'ye işaret ederek, arka yoldan kaçmasına sağlıyor. Akkız, ne olduğunu anlamasa da olumsuz bir durum olduğunu hissedip kaçıyor ama kaçtığını anlayan evin erkekleri takipe başlıyorlar. Akkız, can havli ile yakınlardaki dereceye kadar koşar ve tam dereden geçerken ayağındaki pabucun teki çıkıp suya düşer. O sırada su bulanır ve bulanık suda pabucunu bulmak için çabalarken sesler duyar ve ardına dönüp bakınca babası ve ağabeylerinin geldiğini görür ve suyla “Durulasın, durulasın her cuma günü bulanık akasın” diye beddua edip, can havli ile pabucunu orada bırakarak suyu geçer. Sudan çıkarak yamaca tırmanmaya başlar. Babası ve kardeşleri çok yaklaşmıştır. Umudu kalmamış. Orada büyük yaşlı bir ağaç vardır. “Ah şu ağaç yarılsa da içine girsem” diye dua ederken, ağaç tam ortadan açılır ve Akkız Emine ağacın ortasına erince ağaç geri kapanır. O sırada entarisinden bir parça ağaç dışında kalmıştır. Babası ve kardeşleri o olay karşısında şaşırılmışlar ama işin peşini bırakmamışlardır. Gidip köyden balta getirip ağacı kesmeye karar vermişler. Köye gelip malzemeleri alıp tekrar döndüklerinde ise Emine ağaçtan çıkıp dedesi Şah Toroman yanında toprağa gömülmüş. Ve dilden dile dolaşan söylencede Akkız'ın iftiraya uğradığı ve haksız yere suçlandırıldığıdır. Türbe yanında çok yaşlı bir çam ağacı vardır.”²⁸²

²⁸¹ Ömer Fethi Gürer, *Niğde*, İstanbul, 2009, s. 332.

²⁸² Gürer, *a.g.e.*, s. 332.

Akkız'ın bir ermiş olarak kabul edilmesi, Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifindeki motiflerden Bedduanın Kabulü ve Tezkiret'ul Evliyâ motiflerine göre Duanın Kabulü motifine uygundur. Bedduanın tutması Kuran-ı Kerim ve hadisler kaynaklı bir mucize motifidir.²⁸³ Akkız, dereye beddua eder etmez kabul olur. Diğer yandan Duanın Kabulü olarak geçen motif, evliya menkıbelerinde sıklıkla görülmektedir. Zor durumda kalan Akkız Allah'a yalvarır ve duası kabul olur, peşindeki abilerinden kurtulur.

“... Bu şeyhin torunlarından bir Akkız varmış. İftiraya uğramış. Kaçmaya devam etmiş, önüne çıkan bir ağaca yalvarmış: -“ Ey ağaç, ağabeylerim beni öldürecekler, ne olur beni sakla!” Ağaç yarılmış, Akkız'ı içine almış ancak, eteğinin ucu dışarıda kalmış. Baltayla ağacı kesmeye karar vermişler. Bunun üzerine kız öbür taraftan çıkmış gitmiş, yakındaki dedesinin mezarı yanında toprağa gömülmüş. Durumu gören ağabeyler, kız kardeşlerinin masumluğunu anlamışlar, iftiracıları olan yengeyi öldürmüşler. ... Kızkardeşlerinin mezarı üstüne bir türbe yaptırmışlar. O gün bugündür beddualı dere “bulanık” akar. “²⁸⁴

Akkız efsanesinin iki varyantında da ortak İslamî motifler görülmektedir. Bunun yanı sıra İslam öncesi inanç motiflerinden ağaç kültünün izi de görülmektedir Yakut Türklerinde doğum tanrıçası Kübey Hatun, bir ağacın içindeydi. Oğuz han ikinci karısını ağaç kovuğunda bulmuştu. ²⁸⁵ Türklerdeki ağaç kültünün etkisi İslâmiyet sonrası Anadolu tasavvufunda da görülmektedir. Ağaçtan olumlu enerji alındığı bugün bilinmektedir. Ağaç kovuğu bazı erenler için itikafa çekilmek için de kullanılmıştır. Kastamonu'da yaşadığı bilinen ve bugün dağların içinde külliyesi bulunan Benli Sultan'ın bir ağacın kovuğunda yedi yıl yaşadığı ve çilekeş olduğu bildirilmektedir.²⁸⁶

Aynı isimle bir başka kadın erenin türbesi Çankırı Karatekin mahallesindedir. Bu türbe etrafındaki efsane ve uygulamalar diğer Akkız'dan farklıdır. Bilindiği gibi yatırların etrafındaki uygulamaların önemli bir bölümünü, insanların hastalıklarına şifa bulmak amacıyla gerçekleştirdikleri ziyaretler oluşturmaktadır. Özellikle Çankırı'da bulunan Akkız isimli yatırdan günümüzde de²⁸⁷ siğil için medet umulmaktadır. Bizde araştırma için Çankırı'ya gittiğimizde görüştüğümüz birkaç kadın siğillerinin tedavisi için Akkız yatırına gittiklerini anlattılar. Akkız yatırının²⁸⁸ bulunduğu mahallede ve yatıra nispeten uzak Çankırı merkezde birçok farklı efsane anlatılmaktadır. Bu örnek bize şunu göstermiştir: Türbe ve yatır etrafı bir “efsane mekânı” olarak da

²⁸³ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 75.

²⁸⁴ “Bulanığın Deresi”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 407.

²⁸⁵ Ögel, *a.g.e.*, II, 466.

²⁸⁶ İhsan Ozanoğlu, “Büyük Velî Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri Menakibi”, <http://www.benlisultan.com/64-buyuk-veli-benli-sultan-hayati-eserleri-halefleri-.html>

²⁸⁷ Araştırmamız süresince ziyaret ettiğim yerlerden biri de Çankırı idi. Ve bizzat halkın içinden kadınlardan bu inancı duydum.

²⁸⁸ Ekler-2, Fotoğraf-18.

tanımlanabilir.

Uygulama şu şekilde olmaktadır: ellerinde siğil olan hastalar abdestli olarak yatıra gelirler. Bir evin tam arkasında yolun kenarında bulunan yatırın yanında bulunan çalılardan küçük bir dalı hafifçe kırıp üç kere İhlâs, bir kere Fatıha surelerini okurlar. Dal kuruyup düşünce siğilin de yok olacağına inanılır. Biz de araştırmamızda Akkız Çalısı yatırını görme imkanı bulduk. Yatırların mezarların başları hemen her zaman sakindir huzurludur ama Akkız bambaşka idi. Oldukça gösterişsiz mezarıyla eski sivil mimari örnekleriyle dolu eski Çankırı'ya sıkışmış olmasına rağmen bambaşka bir meltem esiyordu orada. Mezarının hiçbir mimari ve dini özelliği olmamasına rağmen diğer örneklerin aksine bilinen bir kadın kişiydi. Çankırı öğretmenevinin görevli hanımı bildiğini, büyük bir ermiş kadın olduğunu söyledi. Çalıya dönüşmek için dua ettiği için mezarının bulunduğu yer akkız çalısı olarak bilinmekte.

“Akkız Sultan, kerâmet sahibi büyük bir kadındır. Üzüldüğünde dua edip bir çalıya dönüşmek istemiş.

Akkız Sultan derler kadın/ Hemşireymiş yürek altın/ Selçuklu kökenli hatun ”²⁸⁹

Ak-kız ismi, Altay Türklerinin Yaradılış Destanı'nda Tanrı Ülgen'in kızları olarak zikredilmektedir. Ak, Altay Türkçesinde cennet anlamına gelmektedir. Anadolu'nun farklı iki yöresinde Akkız isimli iki ayrı yatır ve etrafında teşekkül eden efsanelerle eski Türk mitolojisi arasında kutsallık bakımından bir bağ düşünülebilir.²⁹⁰

2.1.2. Alkız

Ermişlik, gönül gözüne sahip olma, kerâmet gösterme gibi hallerin Anadolu efsanelerinde isimleri zikredilen birçok kızın hikâyesinde mevcuttur.

“Çayırılı ilçesinin Şebge köyünde Alkız denilen bir mevkii varmış. Alkız geceleri kalkar abdest alır, tekrar yatarmış. Köylüler burayı ziyâret haline getirmişler. Alkız kabrinin iyileştirici özelliği varmış.”²⁹¹

Alkız'ın efsanesinde bir çok türbe etrafında anlatılan efsanelerde sık görülen şifa verdiğine inanılması M. İndex'te “(T).V. Hastalıktan kurtulmak için türbelerin ziyâret edilmesi” olarak yer alır. Ayrıca Alkız'ın geceleri yatırından kalkıp abdest alması, Ocak'ın tasnifinde “Velîlerin kendi vücudunda cerayan eden kerâmet motifleri öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme motifine” örnektir.²⁹²

²⁸⁹ Bengisu Kolcu, *Çankırı Türbeleri* (Yüksek Lisans Tezi-2007) G.Ü.S. B. E., s. 97.

²⁹⁰ Ögel, *a.g.e.*, I, 571.

²⁹¹ “Alkız”, Kara, *a.g.e.*, s. 18.

²⁹² Ocak, *a.g.e.*, s. 88.

Genellikle yüksek tepelerdeki yatırların inananları her türlü kötülüklerden koruyacağına inanılır. Bu inanç, eski Türk inançlarına dayanmaktadır. Günümüzde, Altay dağlarında yaşayan Beltir Türkleri, dağ tepelerinde yaptıkları âyinlerde dağ iyesine ve ata ruhlarına kurban kesmektedir.

2.1.3. Alı Gelin

Kütahya Şeyhler beldesinde anlatılan bir gelin efsanesinde ibadetle meşgul bir gelinin kerâmetleri ve sırrı öğrenilince ölmesi anlatılmaktadır:

Yörede Eski Mahalle adı verilen mevkide köy kahvesinin karşısında bulunan kaba ağaca ilk zamandan beri kimse dokunamazdı. Köyde yeni gelin olan kıza bal ile yağ verilir, bunu Haksız Hasan dedelerin suyuna akıtması istenirdi. Birgün yeni gelin olan bir kıza kaynanasıgil yağ ve bal vermişler. Bunu Haksız Hasan'ın suyuna akıtmasını istemişler. Gelin başına alını takınıp, yağı ve balı alıp evden çıkmış. Haksız Hasan'a giderken kaba ağacın yanından geçiyormuş. Kaba ağacın altında beyazlar giymiş bir adam namaz kılıyormuş. O namaz kılan adam da Haksız Hasan dedelerden biriymiş. Koca kaba ağaç da bu adamla birlikte namaz kılıp, secdeye varıyormuş. Kavak secdeye vardığında gelin başındaki alı çıkarıp kavağın tepesine bağlayıvermiş. Eve gelince bunu kimselere anlatmamış. Kimse de bunu görmemiş. Köylü sabah kalmış bakmış ki kavak er boyunda duruyo, kavağın başında da al örtü duruyo. Bu örtüyü nasıl oldu da oraya asabildiler diye, o geline sormuşlar, bu geline sormuşlar. Kimse çıkıp o al benim dememiş. Hepsi bizim alımız duruyo demiş. Bu gelini ise kayınbabası ile kaynanası “Sen alını düşmanımıza verdin.” diyerek sıkıştırırmışlar. Geline de küsmüşler. Birgün gelin buna dayanamamış. Kaynanasına “Koca kaba ağaç namaz kılıyodu, secdeye vardığında ben de başımdaki alı çıkarıp ona bağladım. Kaba ağaçtaki al benim.” demiş. Gelin sırrını anlatınca ertesi gün ölüvermiş.²⁹³

Kavağın secde etmesi çeşitli Anadolu derlemelerinde görülmektedir.²⁹⁴

2.1.4. Aya Tekla

Anadolu efsanelerinde çoğunlukla İslâmiyet çerçevesinde kadın ermişler görmekteyiz. Ancak Konya'dan Silifke'ye hristiyanlığı yaymak için gelen ve tabiatıyla hristiyan olan Aya Tekla, velî motiflerinin neredeyse tümünü üzerinde taşımaktadır. Kendisini Rabbin hâdimesi, kabul edip O'nun her hükmünü şükrederek sorgusuz sualsiz kabul eden genç âşık kadın ve kız tasvirine Hristiyan dünyasında rastlamaktayız.²⁹⁵

²⁹³ Zeynep Çanlı, *Kütahya-Şeyhler Beldesi Folklor Örnekleri*, (Yüksek Lisans, 2007), D.P.Ü.S.B.E., s. 71.

²⁹⁴ Ögel, *a.g.e.*, II, s. 476.

²⁹⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 21.

Ve huzûrunda rûhum müennestir/ Na'emi'nin gelini Ruth gibi²⁹⁶

Hıristiyan dünyası, Magdeburg'lu Mechthild, Margarete Ebner, Avila'lı Teresa, Siena'lı Katharine ve İsveçli Birgitta gibi mistik ve velî kabul edilen kadınları içinde barındırmaktadır.²⁹⁷

Efsanenin motifleri, M.İndex'te F. Olağanüstünlükler ve V. Din maddeleriyle ilgilidir.

“Silifke'nin iki kilometre doğusunda bulunan yer altı mağarası üzerine yapılmış bir binanın harabesi vardır. Yöre halkı burada Aya Tekla adında bir kızın çok önceleri yaşayıp öldüğünden bahseder ve onunla ilgili şunları anlatırlar: Buraya gelmeden önce Tekla, Konya'da yaşamış. Hıristiyanlığın yayılmasını üstlenmiş bir papazın vaazlarını dinleyen Tekla, bundan çok etkilenir. Tutuklanan papazı kurtarmak isterken yakalanır. Bu suçunun ve papaza inanmasının cezası olarak meydanda toplanan halkın gözü önünde yakılacaktır. Bir direğe bağlanır ve ayakları altındaki odunlar ateşe verilir. Yağan sağanak yağmurlar ateşi söndürür. Bu olaydan sonra kiral kızı affeder. Genç kız, kurtulup yollara düşer papazı tekrar bulur. Birlikte dolaşmaya başlarlar. Bir zengin, papaza para teklif ederek Tekla'yı ondan satın almak ister. Tekla bunu kabul etmez ve adama hakaret eder. Halkın içinde gülünç duruma düşen zengin adam, şehrin kiralına şikayette bulunur; kızın öldürülmesini ister. Kiral kızı aslanlara attırır. Her zaman insanları parçalayan aslanlar, kıza bir şey yapamazlar. Gördüğü manzara karşısında bu kral da kızı affeder. Tekla, memleketi olan Konya'ya döner. Ailesi din değiştiren kızlarını kabul etmez. Bunun üzerine kız Silifke'ye gelerek, mezarının bulunduğu mağaraya yerleşir. İnsanların dertlerine çare olur, hastaları iyileştirir. Çevredeki hekimler bunu çekemezler. Kötü niyetli kişileri üzerine salarlar. Kız bu adamlarla karşılaşınca mağaranın tabanı yarılr ve yarıktan kaybolur. Daha sonra buraya büyük bir mezar yapılır. Şimdi bu yıkıntıların bulunan yeri hıristiyanlar sıkça ziyâret ederler.”²⁹⁸

Tekla'nın olağanüstülük gösterip, saldırganlardan kaçarken girdiği mağarada kaybolması Kadıncık Ana efsanesini hatırlatmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifinde velînin kendi vücudunda cereyan eden kerâmet motiflerinden bedeni ölmeden ortadan kaybolma motifiyle ilgilidir.²⁹⁹

2.1.5. Bacım Sultan

Bacım Sultan, az çok değişen yönleriyle ve farklı efsanevi özellikler ilavesiyle bugünlere gelmiş tarihi bir şahsiyettir. Taptuk Emre'nin kızıdır. Bacım Sultan Vakıflarının vakfiyesi ve şahsiyat kayıtları vardır.

²⁹⁶ Rilke'nin dizesi için bkz.; Schimmel, *a.g.e.*, s. 21.

²⁹⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 21.

²⁹⁸ “Aya Tekla Mağarası”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 152.

²⁹⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 88.

Ankara/Nallıhan, Tekke köyünde bulunan Taptuk Emre'nin kızı Bacım Sultan'ın türbesi³⁰⁰ yakın zamana kadar bilhassa kara sevdaya tutulan kadın akıl hastalarının tedavisi için gelinen bir yerdir. Kadın akıl hastalarının getirilmesi ayrıca çok dikkat çekicidir. Türbede yatan manevi şahsiyetin kadın olmasıyla hastaların kadın olması arasında muhakkak bir ilişki düşünülmelidir. Buraya getirilen hastalar, önce türbenin iki yüz metre kadar aşağısındaki şifalı olduğuna inanılan Bacım Sultan kuyusunun tuzlu suyuyla yıkanır, saçları kesilir. Daha sonra da tekkenin şeyhinin yanına götürülmüş ifade edildiğine göre, şeyhle görüşen hastalar sakinleşmiş. Hastaların durumuna göre 5-6 gün tokmak veya ağaç tomruklara bağlama, az yemekli özel bir diyet tatbik edilmekteymiş. Burada tedavi amacıyla getirilip ölenlerin gömüldüğü deliler mezarlığı da mevcuttur. Türbe etrafında çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Bunlardan biri:

“Hulbiye Sultan Bacım Sultan’ı³⁰¹ görmüştür ve onu sevmiştir. Ona tutkundur. Onunla evlenmek ister. Nasip bu ya Taptuk Emre³⁰² Kızını Hulbiye Sultana verir. Düğün başlar. Halk günlerce eğlenir. Yer içer, İlahiler okunur, gelin almacılar Emrem Sultan köyüne gider, gelini alır ve Tekke köyünün Erenler mevkiine getirirler. Öğle vaktidir. Gelin alıcılar namaz kılmak için hayvanlarından inerler. Bu arada gelin at üzerinde durmaktadır. Gelin alıcılar namazlarını eda ettikten sonra gelini bıraktıkları Erenler Mevkii'ne gelirler. Fakat gelini bıraktıkları yerde bulamazlar. çok ararlar nihayet Hamza Sultana giderek ona sorarlar. “-Gelin eve geldi mi? gelmediğini öğrenince Emrem Sultan'a haber salarlar”, “-Gelin döndü mü?

Emrem Sultan, -Gelin yerini buldu. Orada arayın der. Onlarda geri dönerler, gelini şimdi yatmakta olduğu tepede bir ardıc ağacına dayanmış, oturur bulurlar. Kayınpederinin evine gitmesi için teklif yaparlar. O da

-Ben buraya kadar geldim. Oğlunuz da buraya gelsin der. Nihayet Hulbiye Sultan oraya gider, gelini alır evine getirir ve orada evlenirler. Bacım Sultan köyde odalar açarak gelen gidenlerin karınlarını doyurur, misafirlerine daima izzaz ikramda bulunur. Bu sebeple köye Tekke³⁰³ adı verilmiştir.”³⁰⁴

Bu efsanenin yanı sıra Bacım Sultan'ın türbesinin alt tarafında girişte zikri geçen tuzlu bir suyu bulunan bir kuyu bulunmaktadır. “Hamurlu Su”³⁰⁵ ismi verilen bu kuyunun suyunu incelememiz sırasında görme fırsatı bulduk. Rengi bulanık olan suyun efsanesini köyün yerlileri bize şöyle ifade etti:

³⁰⁰ Ekler-2; Fotoğraf-10.

³⁰¹ Ankara'nın Nallıhan ilçesindeki Tekke kötündeki türbeyi ziyaretimizde türbede Bacım sultanla birlikte birçok kadın kişinin mezarı olduğunu gördük. Yukarıda nakledilen efsanenin kelimesi kelimesine aynısını köyün yaşlıları da anlattılar. Aynı zamanda köyün en yüksek tepesine mevkillenen türbe akşamüzeri gitmemize rağmen açık ve temizdi. Köyün nüfusu son derece azdı.

³⁰² Ekler-2; Fotoğraf-11.

³⁰³ Ekler-2; Fotoğraf-12.

³⁰⁴ A.Nusret Mutlu, *Nallıhan*, Ankara, 2007.

³⁰⁵ Ekler-2; Fotoğraf-13.

“Bacım Sultan gelin olduktan kısa bir süre sonra evi için ekmek hamuru yoğurmaktadır. Bu sırada bir haber gelir. Babası Taptuk Emre, Bacım Sultan'ı ziyârete gelmektedir. Çok heyecanlanan ve babasını köyün girişinde karşılamak isteyen Bacım Sultan, ellerinin hamurunu farketmeden evden çıkar. Kısa bir süre sonra elini farkedene ve mahcup olan Bacım Sultan, Allah'tan su ister. O esnada Allah'ın inâyetiyle orada bir su kuyusu fışkırır, ellerini orada yıkar.” Günümüzde de hala şifalı olduğu kabul edilen suyun tadı ve görünümü hamurlu suyu çağrıştırmaktadır.

Bacım Sultan türbesi etrafında anlatılan efsanede birçok motifle birlikte ardıç ağacının olması da dikkat çekmektedir. Eski Türk inancında ardıç “kut”lu bir ağaçtır.³⁰⁶ Bacım Sultan eşini ardıç ağacına yaslanıp beklemekle beraber, şimdiki türbesinin hem tepeye hem de ardıç ağacının altına nakledilmesi efsanenin eski Türk motifleriyle de örülü olduğunu göstermektedir.

2.1.6. Cincime Sultan

Tarihî Bursa Efsaneleri'nde hem Hatice Sultan hem de Armutlu Kaplıcası'nda Cincime Sultan efsanesine benzer motif vardır. Armutlu Kaplıcası efsanesinde şifa veren bir peri kızıdır. Cincime Sultan'da anlatılan olaylarda bu motiflerle örülüdür. Cincime Sultan'ın türbesi Ankara ili, Haymana ilçesindedir. Buradaki şifalı kaplıca suyunu ilk bulan Cincime Sultan olmuştur. Burayı çocuğu olmayan anne adayları ve kısmetleri açılması için genç kızlar ziyâret ederler. Ziyaretçiler yakın çevredeki ağaçlara adak çaputu asar, dilekleri kabul olunca tekrar gelip kurban keserler. Rivâyete göre “Cincime Sultan'ın yüzünde ve vücudunda yaralar çıkar. Üvey annesi hastalık kendilerine de geçmemesi için onu evden uzaklaştırır. Kaplıcanın bulunduğu yerde oynarken Cincime Sultan bu su ile yıkanır ve tedavi olur. Cinsiyeti tartışma³⁰⁷ konusu olan Cincime Sultan'ın genç bir kız olduğu, günün erken saatlerinde kaplıcaya gidenler sarı saçlı güzel bir kızı kaplıcada gördüklerinde anlaşılr”.³⁰⁸

2.1.7. Çalı

Reyhanlı ilçe merkezinde, Bayır mahallesinde bulunan türbe, etrafı duvar ile çevrili küçük bir bahçe görünümündedir. İçerisinde tek bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarın tam ortasından ise ulu bir ağaç yükselmektedir. Bu olaydan sonra, evinin ve ailesinin bu kız tarafından korunduğuna inanmıştır. Yöre halkına göre, genç kız ruhani olarak varlık göstermekte ve insanlara yardım etmektedir. Her türlü dilek için ziyâret edilmekte ve bir şey istenirken “çalı ziyareti hürmetine” denilmektedir. Namaz kılıp, niyet edildiğinde ise insanları, rüyada dilekleri konusunda

³⁰⁶ Ögel, *a.g.e.*, II, 571, 472.

³⁰⁷ Tarihi kaynaklarda Cincime Sultan'ın cinsiyetiyle ilgili farklı rivayetler vardır.

³⁰⁸ Yaşar Kalafat, “Anadolu’da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”, http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

bilgilendirmektedir Çalı Ziyareti olarak adlandırılmasının sebebi; etrafının şık ve çalı görünümlü ağaçlarla kaplı olmasındandır. Ziyaret genç bir kıza aittir. İftiraya uğraması sonucunda, ağabeyi tarafından öldürülmüştür. Öldükten sonra ağabeyi, mezarın ortasına bir değnek dikmiş ve bu değnek yeşerince kızın masum olduğu anlaşılmıştır. Bu kerametinden dolayı yöre halkı, buraya büyük önem göstermiş ve ziyâret haline getirmiştir. Kaynak kişinin başından geçen hadiseye göre, bir gece yarısı dışarıya hava almak için çıktığında beyaz kıyafetli genç bir kızın kendisine bakıp gülümsemekte olduğunu fark etmiştir. Efsaneye göre türbenin sahibi bir genç kızdır. Bu genç kız bir gün iftiraya uğrar. Çevresindekiler kızın kötü olduğu, kötü işlerle uğraştığı konusunda bir haber yayarlar. Ancak, kız masumdur ve bu dedikodularla hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Kızın ağabeyi bu söylentiler doğrultusunda kardeşini öldürmeye karar verir ve kızını eve hapseder. Genç kız bu durum karşısında çaresizce ağabeyinin yanına gider ve şöyle der: “Beni öldüreceğini biliyorum. Ancak, öldürdükten sonra mezarımın başına bir değnek dik. Eğer o değnek yeşerirse bil ki, ben günahsızımdır.” Ağabeyi kızın dediği gibi yapar. Kızını öldürdükten sonra defneder ve mezarının başına da bir değnek diker. Bir gün sonra sabah namazı vakti kızın başındaki değneğin yeşerdiği görülür. Daha sonra yeşeren bu değnek ağaç sekline dönüşür.³⁰⁹

2.1.8. Çiçek Ana

Kırşehir Korkorlu Köyünün batısında Yağmur dede dağına 10 km uzaklıkta bulunan Çiçek Ana adıyla bilinen ermiş olarak kabul edilen bir hanım kişidir. Efsanelerin teşekkül ettiği devirlere göre tabiatın etkilendikleri görülmektedir. Kişilerin isimleri tabiatın hoş unsurlarının bir tezahürü olarak koyulmaktadır. Eski Türklerde de Türk kadın adlarında Çiçek ismini görüyoruz. Örneğin Ay-Çeçek (Çiçek), Kır-Çeçek (Çiçek) gibi³¹⁰. Çiçek Ana'nın ismiyle şimdilerde yağmur duası için ziyâret edilmesi arasında tabiatla ilişkili düşünülebilir.

Efsaneye göre “Çiçek Ana, Yağmur dedenin kız kardeşidir. Çiçek ana pişirdiği yemeği kardeşine hiç soğumadan getirir ikisi birlikte yerlermiş. Yağmur duası için ziyâret edilmektedir.”³¹¹

Çiçek Ana efsanesindeki kadın ermişin pişirdiği yemeğin soğumaması, Velînin tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet motifleriyle açıklanabilir.³¹²

³⁰⁹ Gül İnce, *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri İle İlgili İnanışlar ve bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*(Yüksek Lisans Tezi,2009), S.A.Ü.S.B.E, s. 72

³¹⁰ Ögel, a.g.e., I, 262.

³¹¹ Harun Güngör, *Kırşehir ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Fenomolojik Morfolojik ve Tipolojik Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 1999) E.Ü.S.B.E., s. 22.

³¹² Ocak, a.g.e., s. 89.

2.1.9. Çifte Sultanlar

İstanbul türbe ve yatırları bakımından çok zengin bir şehirdir. İstanbul'da genelde tüm İslam dünyasında tanınan ya da Anadolu'nun her tarafında bilinen evliyaların türbeler vardır. Belki erkek evliyaların gerek tanınmışları gerekse tarihi şahsiyetlerinin kıymeti nedeniyle fazla olması kadın erenleri İstanbul'da bilinmez yaptığı düşünülebilir. Biz araştırmamızda İstanbul'da bilinen, tanınan çok az kadın erenin efsanesine ve türbesine ulaşabildik. İstanbul'da kadın erenlerin yattığı kabul edilen mezarlardan biri de Çifte Sultanlar türbesi.

Çifte Sultanlar türbesi, tarihî Koca Mustafa Paşa Camii Külliyesi'nin bahçesinde bulunur. Bu türbede Hz. Hüseyin'in iki kızının medfun olduğuna inanılmaktadır. Bu bilgi, Hz. Hüseyin'in iki kızının, Kerbelâ hadisesinden sonra İstanbul'a gelişleri ile ilgili anlatılan bir menkıbeye dayandırılmaktadır. Gülgün Uyar, İmam Suyûti'nin Koca Mustafa Paşa Camii'nin şerefli konumuna dair bir risale yazıp, bu risalede Hz. Hüseyin'in iki kızının İstanbul'a gelişleri ile ilgili olarak bu menkıbeyi naklettiğini söylemektedir.³¹³

Bugün Koca Mustafa Paşa Camii'nin bulunduğu mevkide 1453'den önce Moni tu Hagiu Andreu en ti Krisi/ Krisis adından bir kızlar manastırı ve bu masanstırın bir kilisesi mevcuttu. Ve bu manastır yine bir kadın; İmparator VIII: Mikhaïlos'un yeğeni Thedora tarafından yaptırılmıştır.³¹⁴

Kaynağı Hz. Fatıma olan kadın ermiş inancının halkın hafızasında Hz. Hüseyin'in kızı Sakine Ana ve Rükeyye gibi bazı kadınlar aracılığıyla sürdürüldüğüne inanılmaktadır. Bunlar erdem ve dindarlıkları ile toplumda üstün tutulmuş kişilerdir.³¹⁵ Uyar'a göre bu kişilerle ilgili yazılı kaynaklarda bir bilgi olmamakla beraber bugün bildiklerimiz anlatma türlerine dayanmaktadır.

Çifte Sultanlarla ilgili anlatılan efsane şöyledir:

“Çifte Sultanlar, Emevî zulmüne daha fazla tahammül edemeyip memleketlerini terk etmeye karar vermişler. İstanbul'u fethetmek için yola çıkan orduyla birlikte bugün kabirlerinin bulunduğu mekânda ikamet etmişler. Dönemin Rum tekfurı bu iki hanımı, iki oğluna almak isteyip, cevap vermeleri için onlara kırk gün süre tanımış. Onlar da bu işe râzı olmamışlar ve bu müddet zarfında ruhlarını kabzetmesi için Allah'a yakarmışlar. Bu duaları kabul olunmuş ve kırk günün sonunda vefat etmişler. nlarla beraber bulunan Hz. Câbir b. Abdullah'ın eşi Dâye Hâtun tarafından gasl olunarak şimdiki makamlarına defnedilmişlerdir.

Çifte Sultanlarla ilgili diğer bir rivayete göre;

³¹³ Gülgün Uyar, “Bir Risâle, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Süyûtî'ye Ait Risâlenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesine Bir Bakış”, *Osmanlı Araştırmaları*, Kemal Özergen Hatıra Sayısı II, (sy: 34 (İstanbul, 2008), s. 231, 282.

³¹⁴ Uyar, *a.g.m.*, s. 237.

³¹⁵ Ali Demirci, *Hz. Ali-Hz. Fatıma Kızları ve Kız torunlarının Alevi-Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., s. 101.

“Kerbelâ Savaşı’ndan sonra bu iki kardeş, esir pazarlarında satılarak Bizans’a kadar gelmişler. İslam büyüklerinin kızları olduğu anlaşılınca, buradaki manastıra konulmuşlar. İmparatorun kızı Katerina onlarla yakından ilgilenip Hristiyan yapmak isterken kendisi müslüman olmuştur”³¹⁶ Çifte Sultanlar Türbesi'nde ehl-i beytten birinin olduğuyla ilgili bir bilgi de Vak'anüvîs Pertev'in bir şiirinde yer almaktadır. Çifte Sultanlar türbesinde onunla ortak geçmişe sahip bir mekân Zincirli Servi vardır. Servi ağacının gövde kısmı ahşap bir mahfaza içine alınmıştır. Bu mahfazanın üstündeki levhalarada Yesârîzâde'nin hattıyla yazılmış ve yakın bir zamanda yerinden kaldırıldığı bildirilen bir şiir bulunmaktadır. Bu şiirde mekânın uhreviyetinden bahsedilmektedir. Şiir, Vak'anüvîs Pertev'e aittir. Şiirin Çifte Sultanla ilgili kısmında Dördüncü İmam Zeynelâbidin'in kızının medfun olduğu zikredilmektedir.³¹⁷ Bununla birlikte Çifte Sultanlar'ın kabir yerlerini Sünbül Efendi'nin keşfen belirlediği nakledilmektedir.³¹⁸

2.1.10. Çoğalan Ayran

Aşağıdaki efsanede adı belli olmayan ama eren olarak kabul edilen kadının gaza için savaşan askerlere verdiği ayranın çoğalması anlatılmaktadır.

“Bu kadın, Kurtuluş Savaşı sırasında susayan askerlere bir tas ayran getirir. Bu ayran bize yetmez!”derler. Kadın söylenenlere kulak asmadan ayranı bütün askerlere dağıtır. Bu bir tas ayrandan bütün askerler içer, ayran yine de tükenmez.”³¹⁹

Yine aynı motifle anlatılan bir efsane ve kadın eren Toğgacı kadındır. Toğga; iyice yayılarak yağı tamamen alınmış ayranla dövmenin karıştırılmasıyla yapılır. Efsanenin anlatıldığı yörede çok sevilen bir lezzettir.

"Toğgacı kadın Osmaniye’de yaşar. İneğin sütünden ettiği yoğurdu ayran yapıp arpa ekleyerek kaynatır. Askerlere ve halka dağıttıkça yemek, kaynadıkça çoğalır." ³²⁰

Az yiyecekten çok kişiyi doyurmak Kur'an-ı Kerimle hadislerin ortak motifidir. Aynı motife, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vilayetnâme-i Abdal Musa, Menâkıbu'l- Ârifin ve Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşeni'de rastlanılmaktadır. ³²¹

Çoğalan Ayran efsanesinin baş kahramanı olan ermiş kadınla ilgili bu anlatıda dikkati çeken

³¹⁶ Demirci, *a.g.e.*, s. 101.

³¹⁷ Uyar, *a.g.m.*, s. 238.

³¹⁸ Uyar, *a.g.m.*, s. 240.

³¹⁹ “Çoğalan Ayran”, Esmâ Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

³²⁰ “Toğgacı Kadın”, Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), s. 27.

³²¹ Ocak, *a.g.e.*, s. 75.

diğer bir yönde; kadınların, erkeklere ait olduğu düşünülen savaşıma, kavga etme, fiziksel dayanıklılık gibi özelliklere sahip olduğunun da vurgulanmasıdır.

2.1.11. *Destîna Hatun*

Efsaneye göre³²²: Afyonkarahisar Mevlevî Dergâhı şeyhi Sultan Divanî'nin ölümünden sonra yerine, kızı Destina Hatun geçer. Bunun zamanında çıkan bir yangın şehirde büyük tahribata yol açar. Bu arada dergah da büyük zarar görür. Bu durum Destina Hatun'u çok üzmemektedir. Çünkü şehir halkının da yardım etmeye güçleri yoktur. Bu endişeler içerisinde uyuyakalan Destina Hatun rüyasında babası Sultan Dîvânî'yi görür: “-Babacığım der. Ben şimdi ne yapacağım? Bana yol göster. Hayatlarını bizim yaşantımıza başlayan bu insanları ben nasıl barındıracağım? Nasıl doyuracağım?” Sultan Divanî şöyle cevap verir: -“Kızım... Güzel Destinam. Üzülme sen. Dergahta, mihrabın tam altındaki mermeri kaldır. Orada gümüş bir ibrik bulacaksın. İçi altınlarla doludur...” Sevinçle uyanan Destina Hatun, babasının dediklerini yapar. Elde ettiği altınlarla, dergahı eskisinden daha güzel yaptırır.”

Destîna hatunla ilgili Hülya Küçük'ün makalesinden öğrendiğimize göre, küçük yaştan itibaren riyazet ve ibadetle uğraşmış, Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Destina, babasının öğrencisi olarak Mesnevi sırlarını, tefsiri, hadisi öğrenmiş, vaktinin çoğunu Ebu's-Seyf türbesindeki salih hanımlar için ayrılmış olan bölümde, zikir, nafil ibadet ve murakabeler ile geçirmiştir. Babasından sonra onun yerine geçmiştir. Tarikatin işlerini yürütmüştür. Aşırı riyazetten ve az uykudan zayıf düştüğünü görüp biraz posta yatmasını, uyumasını söyleyenlere, "Biz postu ayak altına serdik... Bu sebeple uyku libasından yüz kere daha rahattır", sözleri ile cevap vermiştir. Bir kere rical-i gaybla görüştüğü, odasından gelen sesler üzerine kapısı vurulup da açtığı zaman ise kimsenin görülemediği, ama değişik iklimlerden gelmiş bir çok hediyein göze çarptığı için 'Hz. Meryem gibi merzuk-i gaybi' olduğu söylenmiştir. Aldığı hediye ve ihsanları hiçbir zaman kendisi için harcamaz, fukaraya harcarmış.³²³

2.1.12. *Ebe Kayası*

Efsanelerin sosyal hayattaki düzenleyici rolü çok önemlidir. Ebe Kayası efsanesinde maddi açıdan ve sosyal bakımdan aşağılarda olan bir gelinin aslında manevi bakımdan çok yükseklerde bulunduğu anlatılmaktadır. Bu efsane, Ebe Kayası'nın ziyâret edilme sebebini şöyle açıklamaktadır: “Genç bir gelinin çocuğu olmuyormuş. Kocası ile kaynanası ona baskı yapıp işkence ettikçe, gelin

³²² Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

³²³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Hülya Küçük, “Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler”, *Tasavvuf -İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 20, (İstanbul-2007).

buradaki ağacın dibine gelir, ağlar, sızlar ve dua edermiş. Bu olay aylarca devam etmiş. Bir gün kaynana gelinin üstüne kuma getirince, gelin son defa Ebe Kayası'na gidip saatlerce ağladıktan sonra Allah'a canını alması için dua etmiş. Gelinin duası kabul olmuş ve oracıkta ölmüş. Şimdi Ebe Kayası'nda bulunan kayın ağacı, gelinin cansız bedenini toprağın üstünden alarak köklerinin dibine çekmiş. Bu gelin zaman zaman ağacın dibinde namaz kılarak görülüyormuş.³²⁴

Ebe Kayası efsanesindeki motifler hem İslâmiyet'ten sonraki inançları hem de İslam öncesi inanç motiflerini birarada barındırmaktadır. İslam öncesi motiflerden en dikkat çekici olan kayın ağacıdır. Ögel'e göre Türk mitolojisinde kayın ağacı kutlu ağaçlardan biridir. Altay-Türk mitolojisine göre dünya ağacının yani yerden göklere uzanan göğün direği olan bir adı da kayın ağacıdır.³²⁵ Gelinin bu ağacın altında dua etmesi, orada duasının kabulü tesadüf değildir. Yine Ögel'in belirttiği gibi Orta Asya coğrafyasında bulunan kayın ağacı ile Anadolu sahasındaki kayın ağacı aynı değildir. Anadolu'da bulunan ve Ortaasya'daki kayına benzeyen kara ağaç vardır. Buna rağmen kayın geleneğinin Ortaasya'dan Anadolu'ya nasıl gelmiş olduğunu göstermesi bakımından örnekler önemlidir.

Diğer yandan Ebe Kayası'ndaki gelinin öldükten sonrada ibadet ederken görülmesi, Ocak'ın tasnifinde “Velîlerin kendi vücudunda cerayan eden kerâmet motifleri öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme motifine” örnektir.³²⁶

2.1.13. Ehli Hatun- Kuyulu Evliyâ

Ehli Hatun'un hayatıyla ilgili bilgiler rivâyetlerden ileri gitmemektedir. Ehli Hatun, Amasya Emiri Şadgeldi Paşazade Divitdar Ahmet Paşa'nın kızıdır. 1467 yılında türbe ve müştemilatı tamamlanarak vakıfları düzenlenmiştir. Türbenin bulunduğu oda yıkılmış olup, daha sonra mezarın üzerinde ahşap bir oda yapılmıştır. Kitabesi yok ise de vakfiyesinde türbe zikredilmektedir. Bahçe içinde, üzerinde “Mustafa Çelebi” yazan bir mezar taşı bulunmaktadır.³²⁷ Ehli Hatun'la ilgili birkaç efsane anlatılmaktadır. Aşağıda örneklerini verdiğimiz parçalarda kerâmet motifleri vardır.

“ Ehli Hatun'un bir emektarı varmış. Emektar bir gün Ehli Hatun'a yemek yapar. Yaptığı yemeğin içine, kuşun ağzında götürürken düşürdüğü bir tek maydanozu koyar. Ehli Hatun, isminin Gülçiçek olduğu söylenen emektarına maydanozu nereden aldığını sorunca, emektar doğruyu söylemiş.³²⁸

³²⁴ “Ebe Kayası”, Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s. 63.

³²⁵ Ögel, *a.g.e.*, II, 478.

³²⁶ Ocak, *a.g.e.*, s. 88.

³²⁷ Özdoğan, *a.g.e.*, s. 300.

³²⁸ Özdoğan, *a.g.e.*, s. 301.

Ehli Hatun'un türbesine gelenlere şifa verdiğiğine inanılması M. İndex'te "(T).V. Hastalıktan kurtulmak için türbelerin ziyâret edilmesi" olarak yer alır.

"... Üç kadın Ehli Hatun türbesine gelip şifa ararlar. Türbedâr geceyi sandukanın yanında geçirmek istediklerini söylerler. Türbedâr onlara Ehli Hatun'un bundan hoşlanmadığını, ancak sandukanın yanında bulunan odada sabahlayabileceklerini söylemiş. Ziyaretçiler "Olur, yan tarafta yatarız" demişler. Türbe görevlisi onlara anahtarı verdikten sonra gitmiş. Ziyaretçiler gece sandukanın yanında yatmışlar. Fakat bir süre sonra türbenin içinde "Burada yatmayın" diye bağırımlar duyulur. Bu bağırıyla uyanan ziyaretçiler büyük bir korkuyla Ehli Hatun türbesini terk etmişler."³²⁹

Aşağıda yer alan efsanede Ehli Hatun, kedilere kötü davranan türbedar kadını rüya yoluyla uyarmaktadır. Bu motif Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifinde evliyaların "Velîliğini kabul edenlere yönelik kerâmet motifleri"nden "rüyalarına girerek ikaz etmesi" olarak yer alır.³³⁰

"Ehli Hatun, hayatta iken, kedileri çok sever, onları doyurur, beslermiş. Bu gün bile türbesinin yanında kediler hiç eksik olmaz. Türbe görevlisi etraftaki kedilerden hiç hoşlanmaz. Yemek vermediği gibi onları türbenin etrafından uzaklaştırmaya çalışır. Bir gün bir kedi türbe görevlisinin üstü kapalı duran tabak içindeki yemeğini yer. Bunu gören türbe görevlisi, kediye bir taş atar. Taş kedinin bacağına isabet edip onu sakatlar. Türbe görevlisi o gece, uyuduğu sırada, kafasına bir taş isabet ettiğini, acı içinde uyandığı zaman, başında beyaz örtülü, uzun boylu, yeşil bir elbise içinde genç bir kadının ona hışımla baktığını görür. Kadın Ona, "Sen bir kediye zulüm edecek kadar kötü kalplisin. Benim yanımda sana yer yok, buradan git" der. Gidecek yeri olmayan kadın ondan sonraki günlerde bahçedeki kedilere yemek verip Ehli Hatun'u memnun etmeye çalışır. Ancak bu gördüğü rüyayı yedi gece daha görünce orayı terk etmek zorunda kalır."³³¹

Ehli Hatun'un rüya yoluyla türbedar kadını uyarması motifi M. İndex'te F.1068. Realist Rüya olarak gösterilmektedir. Ocak'ın tasnifinde ise Ehli Hatun'un türbedârını uyarması, "Velîlerin kendi vücudunda cerayan eden kerâmet motifleri öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme motifine" örnektir.³³²

Ehli Hatun, siğillerin tedavisi, Hac dileği için ziyâret edilmektedir. Yatırda halk inancı objeleri, tespih vs... özenli bir şekilde muhafaza edilmektedir.³³³

³²⁹ Özdoğan, a.g.e., s. 302.

³³⁰ Ocak, a.g.e., s. 88.

³³¹ "Ehli Hatun", Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s. 302.

³³² Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 88.

³³³ Ekler-2; Fotoğraf-14.

2.1.14. Elti Hatun

Mazgirt ilçe merkezinde türbesi bulunan Elti Hatun Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan'ın kız kardeşidir. İlgili efsaneye göre;

“Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Elti Hatun hastalanır. Artık öleceğini tahmin eden kadın, abisi Uzun Hasan'a: Ben yılandan çok korkarım. Şayet ölürsem benim tabutumu yere gömmü. Bana bir kümbet yapıp tabutumu burada astır, diye vasiyette bulunur. Kardeşinin vefatından sonra isteğini yerine getiren Uzun Hasan bugünkü Elti Hatun türbesini yaptırır. İçerisine uzunca bir zincir asarak kardeşinin tabutunu havada kalacak şekilde bu zincire asar. Ertesi gün kız kardeşinin mezarını ziyarete gelen Uzun Hasan türbenin kapısını açar açmaz kız kardeşinin tabutuna sarılı büyük bir yılan görür ve irkilerek geri kaçır. Tanrı Buyruğuna karşı gelinmez. Mukadderata boyun eğmek lazımdır diyerek havada asılı duran tabutu zincirden indirir ve toprağa defnettirir. Zincir hala kümbetin tavanından aşağı ucunda dört halkası ile sarkık durmakta, mezar da zincirin tam altında kümbetin ortasında yer almaktadır.³³⁴ Türbe yöre halkınca ziyâret edilir. Elti Hatun yörece ermiş kabul edilmektedir. Mumlar yakılır.

Elti Hatun efsanesinde Elti Hatun'un ermiş kabul edilmesi gereken bir motif görülmemektedir. Ancak tarihi bir şahsiyet olan Elti Hatun'un mezarının halk tarafından kutsal bir türbe kabul edilmesi önemlidir. Bu kabul edişte eski Türk inancının etkileri de görülmektedir. Türk mitolojisindeki kahramanların beylerin hatunları, hanım yakınları umumiyetle Tanrı tarafından gönderilmiş kutsal kadınlardır.³³⁵

2.1.15. Ermiş Kadın

Annemarie Schimmel'in, söylediği gibi, kadınlar dinlerine samimi ve içten bağlanmışlardır. İslâmiyet'in gerekliliği güzel ahlâk, sabırla cenneti kazanacaklarına iman etmişlerdir. Bu sabır yolu aynı zamanda onların bir erme yoludur. Ermiş kadın olarak anlatılan efsanede samimi bir kadının eşine hizmetiyle, hasta bakımına sabrıyla ermişlik makamına yükseldiği anlatılmaktadır.³³⁶

“Bir kadın geceleri dışarı çıktığı için kötü gözle görülür. Hacc'a giden birisi kadını en ön safta görür ve eteğinden bir parça keser. Kadınlar eve geldiklerinde etekten bir parça olmadığını görürler. Sarhoş kocasını taşıyan kadın ermiştir. Ancak sırrını söylediği için ölür. İmam cenazede milyonlarca kişinin namaz kıldığını görür.”³³⁷

³³⁴ Hatice Gülensoy, *Tunceli'de Elti Hatun Efsanesi*, İstanbul., 1992.

³³⁵ Ögel, *a.g.e.*, I, 87.

³³⁶ Schimmel, *a.g.e.*, s. 18.

³³⁷ Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), Ç.Ü.S.B.E., s. 29.

2.1.16. *Evliya Dağı -Çoban'ın Karısı*

Kayseri'de Ayvazhacı Köyü'nün batısındaki dağ Evliya Dağı olarak bilinir. Çevrede anlatılan efsaneye göre; “Ali adında bir çoban 40 gün bu dağda yağmurdan koyunlarını korur, 40 gün koyunlarla birlikte kaybolur, 40 gün sonra geldiğinde geçen bu süre zarfında nerede olduğunu söylemez. Ancak ısrar edilince durumu anlatır ama 40 gün sonra da ölür. Çobanın karısı kocasının ölümünden sonra devamlı bu dağa giderek orada ibadet eder. Bir gün kadın halka hitaben, “Bu dağa ziyaretin dışında bir maksatla gelmeyiniz, bu dağda evliyanın mezarı var, kevenlerini kesmeyiniz, yoksa dağın gazabına uğrarsınız!’ der. Bunu demesinden 40 gün sonra kadın da ölür. Dağın başına kadın için ağaçtan bir türbe yaparlar. 0 sene Ağustos ayında kanlı kar yağar. Köylüler ağaçtan yapılmış olan türbenin tahtalarını dağın eteğinde bir dereye parçalanmış halde bulurlar. Çobanın karısı köy halkının rüyasına girer ve onları şu şekilde rahatsız etmeye başlar, “Türbe yapmadınız, bari taşlardan bir yığın yapın.’ Bunun üzerine köy halkı taşlardan bir yığın yaparak kadının istediğini yerine getirir.”³³⁸

Bu ziyaretgah çevresinde anlatılan efsanede, çoban, kadın, türbe, ağaç ve dağ motiflerinin birleştiği ve kutsallığın arttığı görülmektedir.

2.1.17. *Fâtıma Ana*

Fâtıma bint Muhammed ez-Zehrâ, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in soyunu devam ettiren kızıdır. Hz. Fâtıma'nın edebiyatımızda ve sanatımızda da çok önemli bir yeri vardır. Bu sebeple Hz. Peygamber'den ve ehl-i beyt'inden bahseden bir çok manzum ve mensur eserde Hz. Fâtıma'nın adı ve vasıfları zikredilir. Klasik edebiyatımızın metinlerinden, dinî-tasavvufî edebiyatı metinlerine, folklorik ürünlerden halk inançlarına kadar geniş bir yelpazede Fâtıma'nın izine rastlamak mümkündür. Mevlid metinlerinde, siyerlerde, tasavvufî eserlerde, menkıbelerde, mersiyelerde, Hz. Fâtıma anne, babasına arkadaş, eşine sadık bir kadın olarak tasvir edilir. Hz. Peygambere bağlılık izhârı maksadıyla Cenab-ı Fâtıma'nın ismi ve yüksek vasıfları anlatılır.

Hız. peygamberin soyundan gelen kişilerin değişik biçimlerinde anlatımlarını Anadolu efsanelerinde görmekteyiz. Türklerin ehl-i beyt'e duyduğu sevgi ve saygı, onların adının halk dilinde dolaşan efsanelerde de geçmesine yol açmıştır. Hz. Fâtıma kadınlar için yardım istenen , şefaât talebinde bulunulan bulunulan hanımların başında gelmektedir.³³⁹

Aşağıda bir parça alıntı yaptığımız bölümlerde görüldüğü gibi ehl-i beyt ve anneleri Hz.

³³⁸ Özlem Naneci, *Kayseri İli Ziyaret Yerleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2007), C.B.Ü.S.B.E., s. 212.

³³⁹ Meliha Y. Sarıkaya, “ Nâm u Na't i Fâtıma Zehrâ Betûl”, *Keşkül Dergisi*, sy. 8, (İstanbul-2006) s. 62, 63.

Fâtıma, kimi zaman birine yardım ederken kimi zaman taşta gölge halinde yaşamaktadır. Efsanede, Fadıma Ana şöyle zikredilir:

“ Burç köyü, Afganlı mahallesinde yaşayan Fadimana Ana, zemheri ayında bir gece, rüyasında Dede'yi görür. Burcu Celaledin Dede, köyün zengini Hacı Efendi'nin mezarını yaptırmasını ister. Dede'nin haberini Hacı Efendi'ye ulaştıran Fadimana Ana'ya inanmazlar. Dede iki defa daha rüyayı, Fadimana Ana da haberi tekrarlar. Üçüncü gün Dede, "cennetten taze salatalık, püsküllü mısır ve yeşil hurma dalını "delil olarak gönderir. Gösterilen delillere inanan Hacı Efendi, mezarı yaptırır. Ertesi gece Dede tekrar Fadimana Ana vasıtasıyla Hacı Efendi'yi şöyle ikaz eder: Duvar ayaklarımın üstüne geldi.Yıktır ve geriye çektir!"Bu habere de ustalar aldırmazlar. Ertesi sabah geldiklerinde, ayakucu duvarlarının yıkılmış olduğunu görürler. Duvarı daha geriden, yeniden yaparlar.”³⁴⁰

Niğde'ye bağlı Ulukışla ilçesinin Toroslarla çevrili köyü Porsuk'tan bizzat derlediğimiz³⁴¹ efsane şöyledir. “Fadıma Anamız, birgün inek sağıyormuş, bu sırada inek ona depmiş, o da beddua etmiş.. İkinci vakti Toroslar'a vuran ışığın etkisiyle bir kadının inekten süt sağan görüntüsü dağda belirir.”³⁴²

Bir diğer örnekte ise; “Fadime anamız ekmek yaparken, düşmanlar baskın yapmış. Düşmanların geldiğini duyan Hz. Fadime, “Yaptığım ekmekler kafire nasip olmasın” diyerek bezileri yere gömmüş. Bunlar daha sonra toprağın altında “keme” olmuşlar.”³⁴³

Hz. Fatıma sevgisinden dolayı Anadolu'daki kadınlar her işlerinde Fatıma'yı yanlarında hissedip Fatıma sevgisini her işe katmışlardır. Turşu, reçel yaparken bir hastanın sırtı sıvazlanırken, bir ocak yapılırken “el benim değil Fadıma Anamızın” eli denilir. Bereket ve kolaylık getirileceğine inanılır. Kadınların kolay doğurmasına yardımcı olan bir bitkiye “Fatma Ana eli” adı verilmiştir. Suyu kaynatılır içilir, ebe doğum yapan kadının sırtını sıvazlar ve yine aynı inancı tekrarlar “el benim değil, Fadıma Ananın eli” der. Dede Korkut hikâyelerinde üstün kadın anlatılırken Hz. Fatıma'nın soyundan geldiği belirtilir. Fatıma, aslında örnektir her alanda kadınlara. Örgüye, dantele başlayan kadınlara şu dizelerle kolaylık dilenir: Kolay gelsin/Altın taş olsun, elin kuş olsun/ Hızır yoldaşın, Fatma Ana komşun olsun³⁴⁴

Alevi ve Sünni Tekkeleri'nde Kadın Dervişler kitabında İbrahim Bahadır, tespit ettiği kadın dervişlerin büyük bir kısmının adının Fatma olduğunu söylemektedir. Bu durum, kadın tasavvuf

³⁴⁰ “Burcu Celaledin Dede”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 342.

³⁴¹ Kaynak kişi Behiye Ünal, 67 yaşında, ilkokul mezunu.

³⁴² Derleyen: Gülenay Pınarbaşı.

³⁴³ “Keme”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E., s. 186.

³⁴⁴ Mustafa Uzun, “Fâtıma”, *DİA*, XII, 223-224.

ehlinin kendisine örnek olarak Hz. Peygamberin kızı, Hz. Ali'nin eşi Hz. Fatma'yı örnek almalarından kaynaklanmaktadır. Hz. Fatıma, kadın dervişler için birer modeldir. Ve tasavvuf çevrelerince Hz. Fatıma, bir ermiş velîyedir.³⁴⁵

Anadolu insanı mevcut yaşam şartlarından dolayı Hz. Fâtıma'yı her an yanında hissetmiş. Kendi yaşadığı coğrafyada yaşadığına inanmıştır. Çünkü Hz. Fâtıma bütün mü'minlerin annesidir. Kendisine yönelen yüzleri ve gönülleri geri çevrimeyecektir. Bir Yûnus ilâhisinin son bendi, Fâtıma Anamız'ın sahip olduğu anne şefkatine yani şefaatine duyulan itmînana samimi bir örnektir: Yûnus Emrem gâfil yatma/ Kıyâmet günün unutma/ Mü'min anası Fâtıma/ Yardım eyle kıyâmetde³⁴⁶

2.1.18. Fatma Hatun

Efsanelerde, tarihî şahsiyetlere ait olaylar da anlatılmaktadır. Bu olayların doğruluğunu ispat etmek ise güçtür. Kırşehir'de şu an türbesi bulunan Fatma Hatun'un gerçekliği ortadadır. Ancak kimliğiyle ilgili pekçok rivâyet vardır. İlhanlı hükümdarının karısı olduğuyla ilgili bazı bilgiler vardır. Türbesinin mimari şekli³⁴⁷ de hükümdar eşi olduğunu düşündürmektedir. Bunlardan birinde de şunlar anlatılır:

“ Hacı Bektaş, Anadolu'daki dört taifeden birisi olan Bacıyân-ı Rum taifesine katılmış ve bu taifeden Fatma Hatun'u kendisine evlat edinmiş, kerâmetlerini ona göstermiş ve sırrını ona teslim etmiştir. Âşık Paşazade, Hacı Bektaş'ın meczup, saf bir Azîz olduğunu, şeyhlikle ve mürîdlikle bir ilgisinin olmadığını da ilâve eder ki bu onun ücra bir köşede sakin bir hayatı tercih ettiğini gösterir. Kendisinden bir mal da kalmayan Hacı Bektaş'ın mezarını bu Fatma Hatun yaptırmıştır.³⁴⁸”

Hacı Bektaş *Vilâyetnamesi'nde* Fatma Hatun'un büyük mürşide olduğu, yalnız genç kızlar ve kadınları değil, erkekleri de irşat ettiği anlatılmaktadır. Ethem Ruhi Fıglalı'ya göre Fatma Bacı, Ahi Evren'in karısı ve Ahi Evren'in mürşidi Şeyh Evhadüddin-i Kirmani'nin kızıdır. Fatma Bacı, Ahi Evren ve ahilerinin 659/1261'de Kırşehir'de Nureddin Caca tarafından katliama tabi tutulmalarından sonra kaçarak, Sulucakarahöyük'te Hacı Bektâş-ı Velî'ye sığınmıştır. Orada Bedrettin İdris adlı biriyle evlenmiş, Hacı Bektaş da onu evlat edinmiş, o da Hacı Bektaş'tan ve babasından kalan serveti erenler yolunda harcamış ve hatta Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefatından sonra ona türbe yaptırmıştır.

³⁴⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s. 56-57.

³⁴⁶ Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 8.

³⁴⁷ Ekler-2; fotoğraf-21.

³⁴⁸ Derviş Ahmed Âşkî, *Âşık Paşazâde Tarihi*, İstanbul, 2008, s.145.

2.1.19. *Gafur Babanın İhvanı Ermiş Kadın*

Gafur Baba, Adana yöresinde çok tanınan mahallî bir evliyadır. Halk arasında, Gafur Baba'nın mezarının yanındaki mezarlarda yatan ihvanlarının da bir takım kerâmetlere sahip olduğuna inanılır. Aşağıda bir parçasına yer verdiğimiz efsanede anlatılan yaşlı kadın da Gafur Baba'nın ihvanlarından biridir.

“Çocuğu eline alan yaşlı kadın, sürekli ağlayan bebeğin sırtını sıvazlayarak okuyup üflemiş. Hemen susan bebek, aralıksız yedi saat uyumuş. Teşekkür etmek için kadının söylediği eve gitmiş ama orada öyle biri oturmuyormuş. O gece yaşlı teyze rüyasına girmiş,: “-Kızım beni boşuna arama. Ben orada sadece sana göründüm”. Demiş.

Yaşlı kadının çocuğu eline alıp dua ettikten sonra çocuğun yedi saat uyuması, M. İndex'te “Formülistik Sayı” olarak gösterilir. Yaşlı kadının rüya yoluyla yardım isteyen kadına görünmesi, velîlerin özelliklerinden “öldükten sonra yeniden diriliş görünme” ve “rüya da görünme” motifiyle açıklanabilir.³⁴⁹

2.1.20. *Gelin*

Dinî konulu efsanelerin asıl konusunu ideal insan tipi oluşturur. Halk, hayalinde canlandırdığı, olumlu ideal insan tipini anlattığı ermiş kişi üzerinden yansıtır. Ermiş kişilerin iyilik, doğruluk, hürmetle ilgili gösterdikleri kerâmetler toplum hayatının düzenleyici unsurlarıdır. Gelin efsanesinde anlatılan ermiş kadın üzerinden yatır ve ziyâret yerlerini temiz tutma mesajı verilmektedir:

“Bir gün tekrar süpürmeye gittiğinde allı pullu bir gelin görür, çok korkar. Gelin ona “Korkma” der. Meğerse gelin orda kalan bir ermiş imiş. Kız orayı temizleyiverdiği için para koyarmış.”³⁵⁰

Ermiş gelinin orayı temizleyen kıza ödül vermesi, Ocak'ın tasnifinde “Velîlerin kendi vücudunda cerayan eden kerâmet motifleri öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme motifine” örnektir.³⁵¹

2.1.21. *Gelincik Ana*

Isparta'nın dört bir tarafından görülen yüksek dağlarından birisi olan Gelincik Ana Dağı için

³⁴⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 88, 90.

³⁵⁰ “Gelin”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 216.

³⁵¹ Ocak, *a.g.e.*, s. 88.

çok değişik efsaneler anlatılmakta ve bilinmektedir.³⁵² Bu dağın zirvesinde dağa adını veren Gelincik Ana'nın kabrinin olduğuna inanılmaktadır.

“Gelincik Ana'nın attığı esilerden biri olduğu yere düşmüş, ikincisi dağın eteğindeki Akdere diye anılan mevkie, üçüncüsü Yassıören kasabası civarındadır. Bu yanık esiler düştükleri yerde yeşermiş, üstleri yarım metre kadar yanık durmaktadır. Bu ağaçlar yanık katran olarak anılmaktadır. Bu yaylaya göçen obalar, Gelincik Ana'nın kabrinin başında adak adayıp dilek dilerler. Kıtık ve kuraklık olduğu yıllarda ellerine aldıkları odun parçalarını göle doğru fırlatarak yağmur duası yapılıır.

Bir başka rivâyete³⁵³ göre de Isparta'nın en yüksek dağlarından Barla Dağı'nın en yüksek yeri olan yer Gelincik Tepesidir.

“Gelincik isminde bir gelin ve ailesi her sene yılda bir kere o yaylaya gelirler, geldikleri bir zamanda ateşe ihtiyaç duyarlar, bir müddet sonra Gelincik, bir odunun ucunda ateşi bulup getirir. Gelinciğin eşi ve kayınpederi kış gününde bu ateşi nereden buldugunu sorarlar. Gelincik hanım temiz kalpli birisi olunca Allah'ın sevgili kullarındandır. Bazı kerâmetleri vardır. Eşine ya da kayınbabasına bu ateşi geçen sene buradan ayrılırken toprağa gömdüğünü, şimdi de o gömdüğü yerden çıkarıp getirdiğini söyler. Kış vakti bunun olamayacağını düşünüp geline inanmazlar. Kadını öldürürler. Oradaki mezarın bu geline ait olduğuna inanılmakta, her sene bu bölge ziyâret edilmektedir.”³⁵⁴

Gelincik Anayla ilgili bambaşka bir efsane daha anlatılmaktadır:

Fatimetüz'zehra'nın diğer adı Gelincik Ana imiş. Gelincik denmesinin sebebi de küçük bir gelin olduğundan şefkat, merhamet göstergesi olmasındandır. Gelincik Ana ve ailesi bahar mevsiminde yaylaya çıkarlar. Senirkent'ten de misafirleri vardır. Yayla havası olunca misafirler: “Üşüdük bir ateş yakın.” derler. Gelincik Ana : “Ben buradan güzün ayrılırken çok büyük bir ateş közü gömdüm gittiydim. Orayı eşeleyin, orada ateş vardır. Üzerine odun falan atın, çabuk ateşlensin.” der. Götürdükleri misafirler kalplerinden şöyle derler: “Geçen sene güzün gömülüp giden ateş, bu seneye kadar durur mu hiç, olacak şey mi?” Kazarlar. Baksalar ki hakikaten kor ateş hiç sönmemiş, öylece duruyor içinde yanık odunlar var. Ateş işlerine yarar. Gelincik Ana o yanık odundan birini alır. “Bakın” der misafirlere, “Nereye düşecek.” Ucu yanık odunu bir fırlatır. Garip'in ön tarafında büyük bir ardıç varmış eskiden. O ardıcın tepesine düşer. Ardıcın adı o günden sonra Yanık Ardıç olarak kalır. O dağda Türkiye'nin hiçbir yerinde olmayan ve adına mûsk denilen bir çiçek vardır.

³⁵² “Gelincik Ana-I, II, III”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 395, 399.

³⁵³ Göde, *a.g.e.*, s. 399.

³⁵⁴ “Gelincik Ana”, Göde, *a.g.e.*, s. 173.

Çok güzel kokulu bir ottur. Oraya ziyârete gidenler bu otu evlerine getirir, koyarlar. Rivâyete göre, orada yatan Gelincik Ana'nın, kendisini ziyârete gelenlere bir hediyesidir bu çiçek.³⁵⁵

Gelincik Ana efsanesinde ateş kültüyle beraber ardıç ağacının yer alması dikkat çekicidir. Ardıç ağacı eski Türk metinlerinde bazen ilaç olarak bazen de kutlu olarak yer almaktadır.³⁵⁶

Isparta ve çevresinde Gelincik Ana'yla ilgili anlatılan ve mekân olarak bir mağaranın gösterildiği bir efsane vardır. Bu mağara etrafındaki efsane, inanışlar Aya Tekla'yı³⁵⁷ hatırlatmaktadır.

Efsaneye göre: Yalvaç'ın sağır köyünde birbirlerini deliler gibi seven iki genç aralarında söz keserler. Zamanı geldiğinde oğlan, kızı ailesinden istemek üzere annesini dünürücü gönderir. Fakat kızın ailesi, oğlanın fakir olduğunu gerekçe göstererek kızı vermez. Bir süre sonra ise kızı, başka köyden birisine verirler. Bu duruma kız da oğlan da çok üzülürler. Çaresiz kalmışlardır. Köyde, kızın düğünü olur ve gelin alayı, gelini ata bindirip hareket eder. Bu evliliğe gönlü olmayan ve sevdiğine verdiği sözü unutmayan kız, bir an da at ile birlikte uçarak Yarıkkaya Dağı'nın tepesine doğru gider ve orada kaybolur. Bu dağın zirvesinde bir mağara vardır. Bu mağara içinden çok berrak ve soğuk bir su çıkmakta, çıktığı yerden biraz aktıktan sonra tekrar kaybolmaktadır. Gelincik ananın bu mağara içinde olduğuna inanılmaktadır. Mağaraya ilk girenlerin, suyun içinde gelincik ananın ayak izlerini gördüklerini söylemektedirler. Daha sonra gelenler bu izlere rastlayamazlar. Gece olunca gelincik ananın mağaranın içinde dolaştığına ve temizlik yaptığına inanılmaktadır. Bu sevda hikayesi ile birlikte, Yarıkkaya Dağı'nın adı da Gelincik dağı diye anılmaya başlar.³⁵⁸

2.1.22. Guguk Kuşu (Alı Gelin)

Uzun yüzyıllar hristiyan etkisinde kalan Anadolu'da görülen bazı efsanelerde Hz. Meryem'i ve kıssasını andıran efsanelere de rastlanılmaktadır. Hz. Meryem'in çevresindekiler tarafından iftiraya uğramasını anımsatan Guguk Kuşu efsanesinde olaylar şöyle gelişmektedir:

“Bedeller'in kızı Allah tarafından hamile kalır. Babası kızının bir nâmussuzluk yaptığını zannederek çok kızar, bağırır çağırır. Kızını öldürmeye kalkar... Kızın duası kabul edilir. Babası kızı tam kuyuya attığı sırada kız, kuyunun içinden bir kuş olur çıkar ve babasının evine döner. Bu olayı gözüyle gören baba pişman olur, ama iş işten geçmiştir. Bunun üzerine evinin bulunduğu yere

³⁵⁵ “Gelincik (4)”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 175.

³⁵⁶ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II, 472.

³⁵⁷ Bkz. 2.1.4. Aya Tekla.

³⁵⁸ “Gelincik Ana-IV”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 401.

bir han yaptırarak, gelenin geçenin karnını doyurmaya çalışır.”

Allı Gelin efsanesini derleyen Halil Altay Göde, araştırmasında Allı Gelin'in yöre tarafından velî bir hanım olarak kabul edildiğini bildirmektedir. Araştırmasında: “Bugün, han yerinin bulunduğu arsa üstünde bahçeli bir evi bulunan anlatıcıya göre, evin bahçesinde bulunan dut ağacı gelin kızın yatırıdır. 1947’de yaptırılan evin altından erenleri yolu geçtiği kabul edilmektedir. ” demektedir.³⁵⁹

2.1.23. *Gülben Evliyası*

Amasya yöresinde anlatılan efsanede eski Türk inançlarının izi görülmektedir. Abdülkadir İnan, Kırgız destanlarından önemli bir vesika bulmuştur. Bu destanlarda sık sık, ardıçlı mezar hazretleri diye bir ifade geçmektedir.³⁶⁰ Gülben evliyası efsanesinde eren ve ardıç ağacının yan yana geçmesi Kırgız destanlarındaki bu ifadeyi de hatırlatmaktadır. Ardıç ağacı Uygur yazılarında pekçok yerde vardır. Ardıç'ın kutlu kabul edildiği bilinmektedir. Ardıç'ın Eski Uygur yazılarında, ilaç yapımında kullanıldığı yazılmaktadır.

“Gülben Evliyâsı denilen ardıç ağacının altında bir kızın yattığı söylenmektedir. Gülben denen kız âşık olmuş. Âşık olduğu kişiye kavuşamayan kız, o dertten hasta olmuş ve şimdi yattığı yerde ölmüş. Öldükten sonra üstünden ardıç ağacı çıkmış.”³⁶¹

Bütün bunlarla birlikte Gülben evliyası'nın tek ağaç altında yattığına inanılmasında dikkat çeken diğer bir motiftir. Halk araştırmacıları, Anadolu'da dağların tepelerinin üzerindeki tek ağaçların halkın kalbinde sevgi ve saygı ile anıldıklarını belirtmektedirler.³⁶²

2.1.24. *Gülveli*

Yozgat'ta bir mevkiinin adıdır. Burası aynı zamanda bir ziyâretgâhtır.³⁶³ Yörede anlatılan efsaneye göre;

“Mahmatlı köyünden Mahmut Bey birgün ava çıkar. Demircigil kabilesinden bir kızı görerek âşık olur. Kızla evlenmek ister. Fakat kız onu istemez. Mahmut Bey'in güçlüğünden korkan kızın ailesi, kızını vermek zorunda kalır. Kız, onunla evlenmektense ölmek ister ve sürekli Allah'a yalvarır. Duası kabul olan kız, gelin gideceği bir zemheri gecesinde ölür. Kızın mezarının üzerinde

³⁵⁹ “Guguk Kuşu”, Göde, *a.g.e.*, s. 352.

³⁶⁰ Ögel, *a.g.e.*, II, 470.

³⁶¹ “Gülben Evliyası”, Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları*(Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s.210.

³⁶² Ögel, *a.g.e.*, II, 471.

³⁶³ Osman Bağcı, *Yozgat ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Tipolojik, Morfolojik ve Fenomolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 1998) E. Ü.S.B.E., s. 17.

göl biter. Şimdi o mevkiye Gölveli denilmektedir.”³⁶⁴

Yüzyıllar önce yaşamış olan insanlara ait olan bu efsanelerin bugün aynı canlılıkla anlatılması, efsanelerin toplum üzerinde ne denli etkisi olduğunu en önemli göstergesidir.

2.1.25. Güzelce Kız

Anadolu efsanelerinde suyun kutsal kabul edilmesi içine giren kızları güzelliştirmesi, Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifindeki Kuran'da ve İncil'de görülen “vücut arızalarını giderme” motifiyle ilgilidir.³⁶⁵ Bununla birlikte Güzelce Kız efsanesindeki bazı motifler Sarı Kız efsanesini hatırlatmaktadır.

“Çirkin mi çirkin olan Güzelce kız, Denizli'den fışkıran sularla yakıcı buğularla güzelleşmiş. ...Bütün hayvanlar toplanır Güzelce kızın acısını paylaşır, babasının cenazesini kaldırır.”³⁶⁶

2.1.26. Hamile Kadın

Efsanelerde, yer, zaman, sebep sonuç ilişkisi, tarihî kişiler ve kimlikler gibi bilimsel açıdan önemli verilere her zaman rastlanmayabilir. İşte böyle bir durumun örneğiyle kendi araştırmam sırasında rastladım. Bursa ili Gemlik İlçesi'ne bağlı Kumluca beldesinin kuzey kesimlerinde eski Nato radarının yolunda denize karşı ormanın kenarında bir yatır vardır. Gemlik'te Şerife Nine isimli bir kadın ermişin mezarını ararken bulduğum mezarda yatan kadın kişi etraf köylerde yatır olarak kabul ediliyor.

“ 1952 yılında Nato için oraya yol yapılırken dozerler şimdiki mezarın olduğu mevkiyi bir türlü açamamışlar. Birkaç günlük uğraşın ardından bir türlü kazılmayan yolu işçiler eliyle kazmaya başlamışlar. Bu esnada bozulmamış bir hamile kadın bedenine ulaşmışlar. Hemen oracığa defnedilen kadıncağzın hikâyesini kimse bilmiyor ama bu mezar çevre tarafından yatır olarak kabul ediliyor.”³⁶⁷

Hamile Kadın efsanesinde anlatılan bozulmamış hamile kadın cesedi motifi Konya yöresinde anlatılan bir başka efsanede de görülmektedir: ”Adamlar merak edip mezarı kazarlar. Kadının çürümemiş vücudunu ve çocukların annelerinden mezarın içinde süt içtiğini görürler.”³⁶⁸

³⁶⁴ “Gölveli ve Bahaddin”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E., s. 212.

³⁶⁵ Kitab-ı Mukaddes ve Kuran-ı Kerim'de ortak- farklı motifler tablosu 15(İ), Ocak, *Kültür ve Tarih Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, s. 79.

³⁶⁶ Nezihe Araz, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, İstanbul, 2001, s. 55.

³⁶⁷ Gülenay Pınarbaşı, 2009.

³⁶⁸ “Köroğlu”, Murat Sevinç, *Akdağmaden Folkloru* (Yüksek lisans tezi, 2008), S.Ü.S.B.E., s. 26.

2.1.27. Hatçe Sultan

Ulu zatların türbelerindeki su, toprak ağaçta kutsiyet aramak onlardan bazı hikmetler ummak velî kültünün bir göstergesidir. İşte halk tarafından velî kabul edilen kişilerden biri de Hatçe Sultan'dır. Çankırı'ya bağlı Handırı (Dereçatı) köyünde bulunan Hatçe Sultan Türbesi, köyün en yüksek tepesinde etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiş, açık bir alanda bulunmaktadır.

Rivayete göre; “Hatçe Sultan, Hacı Murad-ı Velî'nin annesidir. Çeşitli sıkıntılardan kurtulmak ve çeşitli dileklerde bulunmak için yöre halkı tarafından ziyâret edilen türbede aynı zamanda yağmur duaları da yapılmaktadır.”³⁶⁹

2.1.28. Hatice Sultan

Anadolu efsanelerinde suyun kutsal kabul edilmesi sudan şifa bulunması, Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifindeki Kuran'da ve İncil'de görülen “vücut arızalarını giderme” motifiyle ilgilidir.³⁷⁰ “Hatice Sultan uyuz hastalığı olur. Bulunduğu yer dağlık bir bölgedir, onu buraya ölsün diye atarlar. Ormanın içinde namaz kılacak bir yer bulur, namaz kılar ve elini yere vurur. Bu esnada sıcak kükürtlü su çıkar. Hatice Sultan, elini tas yaparak yıkanır ve iyileşir. Türbe evidir. Ben öldüğümde buraya gömün der. Sonradan bu türbe yapılır.”³⁷¹ Bursa'da Çekirge caddesinden Kükürtlü Kaplıcası'na inen sokağın sağ köşesinde “Hatice Sultan Türbesi” bulunmaktadır.

Haklarında fazla bilgi bulunmayan, tarihî, ilmi gerçeklere ters düşen anlatımlarda dağa, taş, ağaç, tepeye, kayaya, suya kutsallık atfedilmektedir. Bu kutsallık incelememizdeki anlatımlarda kadın kişilerden geçmiştir. Aslında Hatice Sultan Bursa'da bulunmaktadır. Hatice Sultan'da tarihî bir şahsiyet olsa da evlialık atfedilen bir kadın kişidir.

“II. Beyazıd'ın kızı, Kara Mustafa Paşa'nın hanımı Hatice Sultan, kocasının babası tarafından Cem Sultan olayına karıştığı için zehirlenerek öldürülmesi üzerine babasına küserek Bursa'da inzivaya çekilir. Hatice Sultan, elini tas yaparak yıkanır ve iyileşir. Türbe evidir. Ben öldüğümde buraya gömün der. Sonradan bu türbe yapılır.”³⁷²

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi'nde* aynı tmotifle ancak başka isimle bir efsane anlatılır: Bursa ve çevresini idare altında bulunduran madyan oğlu Yanko zamanında Cihannumâ kaplıcaları yapılmıştır. Yanko'nun kızı eleni, uyuz hastalığına yakalanır. Kaş ve kirpiği dökülüp cüzzamlılara benzemeye başlar. Hekimler de deva bulamayınca hava değişikliği için bu bölgeye gönderilir. Kız

³⁶⁹ Bengisu Kolcu, *Çankırı Türbeleri* (Yüksek Lisans Tezi, 2007) G.Ü.S.B.E., s. 99.

³⁷⁰ Kitab-ı Mukaddes ve Kuran-ı Kerim'de ortak ve farklı motifler tablosu, 15(İ), *Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 79.

³⁷¹ “Hatice Sultan”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 123.

³⁷² “Hatice Sultan”, Olgun, *a.g.e.*, s. 123.

buralarda gezerken rastladığı ılıca suyundan içer. Eleni'nin uyuzları birkaç gün içinde iyileşmeye başlar. Babası da kızının şifa bulduğu bu yere altı kubbeli bir kaplıca yaptırır.³⁷³

Cilt hastalığı ve çıbanı olanların, cumartesi günü gün doğmadan Hatice Sultan türbesine gidip oradan bir miktar çamur ya da toprak almaları ve arkalarına hiç bakmadan geri dönerek yaranın üzerine sürmelerini yeterli görürlerdi.³⁷⁴

Aynı motiflerle yani kral Ya da padişah kızının hastalığına suyla şifa bulması değişik yörelerde anlatılmaktadır. Kastamonu'ya bağlı Yabanâbâd kaplıcaları, Bergama izmir yolundaki Tabaklar Ilıcası, Afyon-Kütahya arasındaki Gazlıgöl kaplıcaları, Kırşehir'in on beş kilometre batısındaki Karakurt Kaplıcaları için de benzer efsaneler anlatılmaktadır.³⁷⁵

2.1.29. Hayme Ana

Kütahya Domaniç'in Çarşamba köyündedir. Türbede Osmangazi'nin ninesi Ertuğrul Gazi'nin annesi, Gündüz Alptekin'in eşi Hayme Ana yatmaktadır. Yatır, hayır dualarla anmak Kur'an-ı Kerim ve mevlit okumak için ziyâret edilir. Kurdun kuşun içmesi için mezar taşlarına suluk da yapılır.³⁷⁶

Hayme Ana, tarihi bir şahsiyet olmasına rağmen halk tarafından velî olarak kabul edilir.

2.1.30. Hazal Hatun

Hazal Hatun efsanesinde kardeş acısına dayanamayan bir kadının hayatı hikâyeye edilerek kutsallaştırılmıştır. Hazal ziyâreti, Erzurum'un Hınıs ilçesinde Karaköprü bucağına bağlı Yeşilova köyünün sınırı içinde ve Cevizlidere semtindedir. Kitabesi olmayan mezarın yanı başında bir mezar daha vardır. Dokunaklı bir kurguya sahip Hazal Hatun'un efsanesi şöyledir:

“Hazal, kardeşi ile birlikte İslâm ordularına katılarak buralara kadar gelmiştir. Şimdi ziyâretinin olduğu tepenin üstünde bulunan kardeşinin Erence Köyü'nde şehit edildiğini işitmiş. O sırada derede bulunuyormuş. Kendisini yerlere atarak yamaçlara kadar yuvarlanmıştır. Saçını başını yolmuş. Saç telleri rüzgarla dereye doğru sürüklenmiş ve tutunup kaldıkları yerlerde ceviz ağaçları yetişmeye başlamış. Hazal'ın kabri kadar cevizlerde kutsal sayılmıştır. Eskiden kutsal günlerin gecelerinde elinde ışık olduğu halde tepenin zirvesinde görüldüğü oluyormuş.“Hazal'ın kerâmetlerinden biri kabirde görülen ışıktır. Işık, mezarın dolayısıyla Hazal Hatun'un olağanüstü tarafına işaret etmektedir.³⁷⁷

³⁷³ “Cihannûma Kaplıcaları”, Saim Sakaoğlu, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul-1998, s. 287.

³⁷⁴ http://ilahiyat.uludag.edu.tr/dmdocuments/spay_bursadaturbekulturu.pdf

³⁷⁵ “Karakurt Kaplıcası”, Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası*, (Yüksek Lisans Tezi, 1995) E.Ü.S.B.E., s.71.

³⁷⁶ Yaşar Kalafat, “Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”, http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

³⁷⁷ Seyidoğlu, a.g.e., s. 26.

2.1.31. Hoşebe

Türbe ve yatırlar çevresindeki geleneksel uygulamaların bir bölümü, insanların çeşitli dileklerini kapsamaktadır. Ankara Nallıhan'da bulunan Hoş Ebe yatır, şimdiye dek gördüğümüz yatırlardan çok farklı. Çevresi mesire yeri olan yatırda³⁷⁸ eskiden (1957) içki içilir eğlenilmiş. Etrafında ardıç ağaçları olan yatırdaki kadın kişi her türlü uygulamayı hoş görürmüş. Bu yer insana büyük bir neşe verir, eğlendirir. Önceleri burada bayram edilir, hıdırellez günü burada toplanılmış. Tasa ve acı dağıtmak için buraya gidilmiş. Onun neşe muradı ile gidenlere yardım edeceğine inanılmış.³⁷⁹

Hoşebe türbesi etrafında anlatılan efsane ve halk uygulamalarına bakınca İslamiyetle örtüşmediğini görmekteyiz. Ardıç ağacının³⁸⁰ altındaki yatır Kırgız destanlarındaki Ardıçlı Mezar Hazretlerini hatırlatmaktadır.³⁸¹

2.1.32. Kadıncık Ana

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde en önemli kuvvetten biri Bacıyân-ı Rum³⁸² denilen Anadolu kadınlarıdır. Kadıncık Ana'da bu kadınlardan biridir. Kadıncık Ana'yla ilgili en önemli bilgileri Hacı Bektaş Velî'den çok sonra düzenlenen Velâyetname'de buluyoruz. Burada Hacı Bektaş Velî gibi olağanüstü bir kimse olarak gösterilen Kadıncık Ana, bir gönül insanıdır, bir kadın erendir.

Araştırmalara göre Kadıncık Ana, Çepni boyunun ulularından Yunus Mukri'nin oğlu İdris'in karısı Kutlu Melek'tir. O'na Sulucakarahöyük'te çok saygı duyarlar ve kadıncık diye hitap ederlerdi.³⁸³ Hacı Bektaş Velî, Sulucakarahöyük'e geldiğinde kendisine yardım eden, hizmetinde bulunan yine bir kadın "Kadıncık Ana"dır.

İrene Melikoff, Kaygusuz Abdal'ın Hatun Ana'nın müridi olduğunu söylemektedir. Melikoff'a göre, Hatun Ana'da Vilâyetnâme'nin Kadıncık'ından başkası değildir.³⁸⁴

Efsaneye göre, Kadıncık Ana, Hacı Bektaş-ı Velî'nin abdest suyunu içmiş ve çocuk doğurmuştur. Bu çocuk da Abdal Musa'dır.

Velâyet-nâmede Kadıncık Ana ile ilgili olarak anlatılan olaylardan bir tanesi de şöyledir:

“Bir gece, Kadıncık, uykusundan uyandı. İdris, sebebini sorunca Kadıncık, acayip bir rüya

³⁷⁸ Ekler-2, Fotoğraf-15.

³⁷⁹ Tanyu, *a.g.e.*, s. 141.

³⁸⁰ Ekler-2, Fotoğraf-16.

³⁸¹ Ögel, *a.g.e.*, II, 470.

³⁸² Âşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s.282.

³⁸³ İ. Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle (Alevilik)Bektaşilik*, İstanbul, 1980, s. 341,343.

³⁸⁴ İrene Melikoff, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 20, (İstanbul 1972), s. 31.

gördüm, dedi. Sen bilgin kişisin, bir yor bakalım. İdris, ne rüya gördün deyince Kadıncık anlatmaya başladı: On dört gecelik dolunay, eteğimden koynuma girdi. Yakamdan çıkmak istedi, yakamı tuttum. Yenimden çıkmak istedi, yenimi tuttum. Bu sefer eteğimden çıkmak istedi, oturdum, yere kapandım, derken belinleyip uyandım. İdris, Kadıncık, dedi. Güneş peygamberdir, Ay eren. Senden bir çocuk dünyaya gelecek, erenlerden olacak. O vakte kadar da Kadıncığın çocuğu olmamıştı. Kadıncık Ana'nın rüyasının üstünden biraz zaman geçti. Bir gün Kadıncık, bazı kadınlarla beraber çamasır yıkamaya, kaynak başına gitmişti. Bu sırada Hacı Bektaş Velî çamaşır yıkayan kadınların yanına geldi. Çamaşır yıkayan kadınlara karnının aç olduğunu söyleyerek Allah rızası için kendisine yiyecek bir şeyler vermelerini söyledi. Kadınlarda ona verecek yemekleri olmadığını söylediler. Kadıncık Ana hemen evine gidip bir ekmeğin içine yağ koyarak Ulu Hünkar'a getirdi ve verdi. Bunun üzerine Hünkar Hacı Bektaş şöyle söyledi: "Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin."³⁸⁵ Sonra oradan Sulucakarahöyük mescidine gitti. Kadıncık Ana'nın evinde İdris'in annesi yemek pişirirken yağ almak için yağ küpünü açtığı anda yağ küpünün ağzına kadar yağ dolu³⁸⁶ olduğunu gördü ve şaşırdı. Kadıncık Ana eve geldiğinde, ona yağı nereden aldığını sordu. Kadıncık yağ almadığını, çamaşır yıkarken bir derviş geldiğini, ona ekmek ve yağ götürdüğünü söyledi. Bu onun duasının bereketiyle dolmuştur, dedi.

Kadıncık Ana, herkese yardım eden, iyilik sever, gönlü kötülüklerden, dünyevi hislerden arınmış, inançlı bir Anadolu kadınıdır. Hacı Bektaş O'na Kadıncık, Fatma Ana diye hitap eder. Başkaları ise O'na Erenler Anası Fatma Bacı derler.³⁸⁷ Hünkârın Kadıncık Ana'yı (Kutlu Melek ve Fatma Nuriye de denir) kendisine manevi evlat edindiğini söylenmektedir.³⁸⁸ Kadıncık Ana'yla ilgili birçok kerâmet anlatılmaktadır. Bunlardan biri de Hacı Bektaş'la birlikte Arafat dağına çıkmalarıdır. Başkalarının yardımına koşan, gönlü arınmış iyiliksever bir Anadolu kadını olan Kadıncık Ana'yla ilgili Hülya Şenkul Sağlam'ın ³⁸⁹ tezinde şu yorum yapılmıştır: "Kadıncık Ana her zaman erkekle eşit tutulmuş, hatta Velayet-name'deki bazı bölümlerde erkeğin önünde yer almıştır. Velayet-name'de anlatılan şu olay buna en güzel örnektir: "Kadıncık Ana eşi İdris ile Hacı Bektaş'ın yanına gittiklerinde, Kadıncık eşine, sen erkeksin önce sen gir, demesine rağmen, İdris bunu kabul etmeyerek, önce sen gir, demiştir." Hacı Bektaş Velî, Sulucakarahöyük'e geldiği zaman bir müddet burada misafir olmuş, pir evindeki "KızılcaHalvet" yapılıncı oraya taşınmıştır. İnanişâ göre

³⁸⁵ Bugün Anadolu'nun birkaç yöresinde biz de araştırmalarımızda gördük ki misafirlikten sonra birçok kişi karnını doyurduktan sonra bu dua yapılmaktadır.

³⁸⁶ Benzer bereket motifli efsane Anadolu'nun birçok yerinde anlatılmaktadır. Bizzat araştırmalarım da aynı motifle Karabük Yenice'den bir efsane derleme çalışması yaptık.

³⁸⁷ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 345, 347.

³⁸⁸ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 137.

³⁸⁹ Hülya Şenkul Sağlam, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın* (Yüksek Lisans Tezi, 2007), F.Ü.S.B.E., s. 152.

Kadıncık Ana, bu odadaki ocağın içinde sır olmuş ve bir daha görülmemiştir. Mezarı da yoktur. Oyuğun içinden alınan toprağın her derde deva olduğuna inanılmaktadır. Özellikle çocuğu olmayan kadınlar buradan aldıkları toprağı su ile karıştırıp içince çocuklarının olacağına dair bir inanç vardır.”³⁹⁰ Kadıncık Ana'nın ocakta sır olması, çok önemli bir motiftir. Zira evin en mukaddes yeri ocaktır.³⁹¹ *Manas Destanı*'nda Manas'ın Ulu Hatun'u Kanıkey, rüyasında ocaktan bir kavak gönderdiğini ve göğsü kadar yükseldiğini görmüştür. Bu rüyadan sonra da Manas dirilir ve hayat bulur.³⁹² Kadıncık Ana'nın ocakta kaybolmasıyla, halkın bu ocaktan çocuğu olması için medet beklemesi *Manas Destanı*'ndaki ocak ve doğum ilişkisini hatırlatmaktadır. Ocak motifinin açıklaması bununla da sınırlı değildir. Anadolu'da ocak ile birlikte mutfak da ayrı bir önem kazanır. Altay Türklerinde yeni geline “ocağın hiçbir zaman sönmesin, diye dua ediyorlardı. Bu bizde şimdilerde de yaşayan bir gelenektir.”³⁹³ Bu sebeple, bu devirde çocuğu olmayan kadınların Kadıncık Ana'nın kaybolduğu ocaktan toprak almaları, Proto-Türk geleneklerini hatırlatmaktadır.

Kadıncık Ana'nın tarihi bir şahsiyet olduğu birkaç kaynakta yer almasıyla anlamaktayız. İsminin silinmemesi bir tarikat çevresinde zikrediliyor olmasıdır. Ancak hayatıyla ilgili anlatılanlar, ona ait olduğuna inanılan ev³⁹⁴, kaybolduğunun kabul edildiği ocak³⁹⁵ etrafındaki inanmalar kuşkusuz menkıbevidir. Bunca kadın şahsiyet içinde Anadolu'da halk arasında en bilinir kadın eren olması Hacı Bektâş-ı Velî kültürünün³⁹⁶ etki gücüyle açıklanabilir..

2.1.33. Kani

Hz. Fatıma, peygamberden bir yadigar olarak Anadolu halkınca her yörede çok sevilmiş, hakkında tarihî gerçekliği olan olmayan bir çok menkıbe, efsane anlatılmıştır. Muş ilimizin Varto ilçesine bağlı bir mevkii olan Çelkani için anlatılan efsanede birçok motifi bir arada görmekteyiz.

Hz. Fatıma evlatlarının Kerbela'da uğradığı kıyımın etkileri yüzyıllardır sürmektedir. Bu elim hadisenin sonuçları siyasetten ekonomiye, Uluslar arası ilişkiden edebiyata kadar birçok alanda kendisini göstermiştir. Hz. Fatıma, Kerbela hadisesinde hayatta olmamasına rağmen, birçok anlatıda varmış gibi gösterilir. Kendisi olmasa bile ruhaniyetinin orada olduğu kabul edilir. İslâmiyet öncesi motiflerle birlikte Kerbela motiflerinin içiçe geçtiği birçok efsaneye rastlamaktayız. Aşağıda anlatılan Çelkani efsaneside de içiçe geçmiş bu motiflerle karşılaşmaktayız.

³⁹⁰ Hasan Yavuzer, *Hacıbektâş Yöresi Bektaşî İnançlarının Din Sosyolojisi Yönünden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, 1993), E. Ü.S.B.E., s. 40.

³⁹¹ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II, 514.

³⁹² Ögel, a.g.e., II, 514.

³⁹³ Ögel, a.g.e., II, 505.

³⁹⁴ Ekler-2, fotoğraf-23.

³⁹⁵ Ekler-2, fotoğraf-24.

³⁹⁶ Süleyman Uludağ, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *DİA*, XIV, 457.

Hız. Fatıma'yı temsil eden Kani, susuz geçen bir mevsimde kerâmetiyle köylülerin imdadına yetişmektedir. Bu durum bize, Kerbela'yı ve Kerbela'da susuz kalan ehl-i beyti hatırlatmaktadır. Sanki Hız. Fatıma'nın Kerbela'da 3 gün susuz kalan evlatlarına su verdiğiine, görünenin aksine aslında onların susuz kalmadığına inanmak istemiştir halk tahayyülü...

Kani, bir rivâyet göre “Hız. Fatıma ve Kırk Huriyi temsil eder. En büyük kerâmeti ise, susuz geçen bir mevsimde suyunu çoğaltarak köylülerin imdadına yetişmesidir.” Çok yüksek bir noktada bulunduğu için Varto'nun birçok köyünde bakıldığı zaman çok rahatlıkla görülebiliyor. Yolu çetin olduğundan çok az kisi gidip görebiliyor. Çıkışı kadar inişi de oldukça zahmetlidir. Beşşikkaya ve Eryurdu köylerinin kuzeyinde yer alan dağın doruk noktasına yaklaşık yüz metre kala, dağdaki yalçın kayaları delip dışarı fışkıran bir gözedir. Bu kayalar, sanki özel bir çaba harcanarak oyulmuş gibidirler.³⁹⁷

2.1.34. Karacakız

Karakakız, 17. yy'a Kozan'da doğan halk şairi Karacaoğlan'ın sevdiği kız olarak kabul edilmektedir. Karacaoğlan'ın hayatının son dönemlerine doğru İçel'in Mut kasabasına geldiği mezarının da Mut'a bağlı Çukurköy'de olduğu belirtilmiştir. İşte bu köyde yer alan iki tepe bu iki sevdalının ismini almıştır. Âşıklar etrafında anlatılan bir halk hikâyesi vardır. Çıblak'ın³⁹⁸ tezinde söylediği gibi, bu efsanede eskiden masal, halk hikâyesi olan anlatı türlerinin bir bölümünün ileriki bir zaman diliminde, efsane haline geldiği gösterilmektedir.

“Karakız sevgilisinin ölüm haberini alınca Karacaoğlan mezarının başına koşmuş, ağlaya ağlaya üzüntüsünden burada can vermiş. İki sevgilinin böyle bir sonla ölüşüne acıyan halk Karakız'ın mezarını Karacaoğlan'ın yattığı yerin karşısındaki tepeye koymuşlar. O gün bugündür Çukurtepedeki mezarından Karacakız'ın diğer tepeden de Karacaoğlan'ın ruhları her gece el ayak çekildikten sonra ortadaki ovada buluşmuş.”³⁹⁹ Karacakız efsanesinde, velîlere has öldükten sonra dünyaya dönme motifi görülmektedir.

Karakakız efsanesinin motiflerinde dikkati çeken en önemli nokta, her dağda tepede bir eren bulunması inanışıyla örtüşmesidir. Anadolu'da bir çok dağ ve tepe baba-dede adıyla anılmaktadır. Hikmet Tanyu bu durumu eski Türklerdeki ata tanıtmasının devamı olarak izah etmektedir.⁴⁰⁰ Karacaoğlan'ın ve Karacakız'ın da eren olmasıyla ilgili rivayetler olmasa da Karacaoğlan'ın karşı

³⁹⁷ “Çelkani”, Fatoş Yalçınkaya, *Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkabeler* (Yüksek Lisans Tezi, 2008), Y.Y.Ü.S.B.E., s. 143.

³⁹⁸ “Karakakız”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler*(Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 240.

³⁹⁹ “Karacaoğlan ve Karacakız”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*(Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B. E., s. 184.

⁴⁰⁰ Ögel, a.g.e, II, 458.

tepesinde bir kadın erenin yattığına inanılması bu inancı düşündürmektedir.

2.1.35. Karyağdı Hatun

Ankara'da bulunan Karyağdı Hatun türbesinin⁴⁰¹ kapısı üstündeki “Gülü Nazikter” denilmesinden burada yatanın kız olduğu hakkındaki söylentiye teyit etmektedir.

“... Bir sevgi ile gelin olmuş, çok güzel ve faziletli bir kızmış, hamile kalıp aş erdiği zaman kar istiyor. Ancak aylarda n en sıcak ağustos. Dağlarda bile kar yoktur. Gelin bir gece bahçeye çıkıp Tanrıdan kar muradında bulunur. Bu dileği kabul edilir, kar yağmaya başlar. Gelin avuç avuç kar yer. Gün ağardığında şehir halkı hayrettedir. Bu gelinin dileği her yana yayılır. Fakat hamile gelin hastalanır ve ölür.”⁴⁰²

Karyağdı Hatun türbesi etrafında anlatılan efsanede, kadın neslin devamına katkısı ile yer almıştır. Neslin devamı için çocuk taşıyan genç gelin aş ermeye sabretmiş ve ermiştir. Sırrı ortaya çıktığında da ölmüştür.

2.1.36. Kel Kız

Kel Kız yatırı, Adana ilimizde Tufanbeyli'ye bağlı Ortaköy'de bulunmaktadır. Kız aslında kel değildir. Kel lakabı kıza ad olarak verilmiş. Kel kızın hikâyesi ise su sekildedir:

Köylülerin anlattığına göre kedilerden biri suya kusmuş. Kel kızda kedinin kustugu bu suyu içince hamile kalmış. Kel kızın hamile olduğu anlaşıncı, kızın kadesi kızısırup sorusturmadan hemen öldürmüş. Kel kız, agabey ben böyle bir sey yapmadı dediyse de abisine dinletememis. Köylülerin anlattığına göre kız ölmeden önce söyle söylemiş: “Kardeş tabancanı çifte doldur, Bir çift sözüm var söyleyeyim de öyle öldür” demiş.”

Kel Kız'ın mezarı mermerden yapılmış ve köylüler tarafından eskiden olduğu gibi günümüzde de hala ziyâret edilmektedir. Fatıha okunup dua edilmektedir. Kel kızın mezarı başka amaçla ziyâret edilmemektedir. Ancak kurak mevsimlerde kel kızın mezarından bir avuç toprak getirilip suya ıslatılırsa yağmur yağacağına inanılır.⁴⁰³

2.1.37. Kırk Kızlar

Antik çağlardan beri bir takım sayılar kutsal ve uğurlu sayılmıştır. Dini inanışlarda ve geleneksel uygulamalar içinde bu sayılara yer verilmiştir. Kırk sayısı da hem mitolojide hem de

⁴⁰¹ Ekler-2, Fotoğraf-17.

⁴⁰² Tanyu, a.g.e., s. 76.

⁴⁰³ Bayram Akduman, *Tufanbeyli'nin Sosyo-kültürel ve Dini Yapısı Üzerine bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) C..M.Ü.S.B.E., s. 138.

folklor da sıkça kullanılmıştır. Efsanelerde de birçok folklorik öğeler gibi sayılar da yer alır. İşte bu Türk folklorunun kalıp sayılarından biri 40 sayısıdır. Kırk kızın anlatıldığı ve eren olarak kabul edildiği birçok efsane vardır.

Öncelikle kırk sayısının önemli olduğu belli başlı halk inançlarını zikrederim. Kırk, alevi inancının en üst makamı olarak kabul edilen Kırklar meclisinin sayısıdır. Pertev Naili Boratav, 40 sayısının halk inançlarında kullanış şekline ve sağaltmadaki işlevlerine şöyle değinir: “Kutlu kişiler arasındaki bu dereceli kümelerden halkın geleneğinde en çok anılan Kırklar’dır. Herkese nasip olmayan bir mutluluğa erişen kimi insanların ölmediğine Kırklara karıştığına inanılır. Birçok sözlü anlatımlara göre ünlü hikâyeye kahramanı Köroğlu ölmemiş, Kırklara karışmıştır. 40 sayısı ayrıca kırklama, loğusanın kırkı, kırk gün beklemeyi gerektiren, hastalıkların bulaşmamasını sağlayan korunma tedbirleri vb. hallerde önem taşır; halk hekimliğinde ot, baharat vb. kırk çeşit nesneden yapılan ilaçlar, kimi törenlerde kırk çeşit yiyeceğin bulunması şartı, debdebeli düğünlerin, şenliklerin anlatılmasında (özellikle masallarda) kullanılan “kırk gün kırk gece” deyimini de bu sayının önemini belirten örneklerdir.⁴⁰⁴

Dünyayı tedvir eden ermişlerin sayısının kırk olduğu inancı “kırklara karışmak” deyimine kaynaklık etmektedir.⁴⁰⁵ Bu inançla ermiş kabul edilen Kırk Kızlar’a Anadolu’nun birçok yerinde rastlanmaktadır. Tespit ettiğimiz efsaneler ve efsanelerde anlatılan kızların makamları ise şöyledir:

Eskişehir’de Kırk Kızlar

Sarı Kız’ın himayesinde olduğuna inanılan bir başka Kırk Kızlar, Eskişehir’dedir. Genç kızlar tarafından ziyâret edilen mekân bir korudur. Seyitgazi’nin "Arapören" köyündedir.⁴⁰⁶ Battal Gazi’nin hüküm sürdüğü zamanlarda Rum Beylerinin zulmünden bizar olan 40 kız buraya sığınıp bir manastır vücuda getirmişler ve başlarında da güzelliği meşhur Aspaya adlı bir rum kızı ve gene aralarında Elenora adlı bir kiral kızı bulunuyormuş. Onlara göz koyup hücum eden Rum beyleri ve maiyetleri karşısında mücadele ederken öldürülmüşler. Manastırı da yıkmışlar. Bugün her dine mensup insnalar tarafından ziyâret ediliyor. Tek ayakta duran “aspasya ana”nın odasıdır.

Bolvadin’de Kırk Kızlar

Anadolu’nun bir başka köşesinde Afyon Bolvadin’de de Kırk Kızlar’ın efsanesi

⁴⁰⁴ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, 2003, s. 119.

⁴⁰⁵ İskender Pala, “Kırk” *DİA*, XXV, 466, 467.

⁴⁰⁶ İsmail Görkem, *Anadolu’da Alevi Zümreleri: Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Yahut Yan Yatır Süreği*, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c11s19/makale/c11s19m9.pdf>

anlatılmaktadır. Kızlar Evcığı ismi verilen bir ziyâretgâhı da olan Kırk Kızlar'ın efsanesi şöyledir:

“Düğün bitimi kendi köylerine dönen “Kırk Kız” şiddetli bir yağmura tutulurlar. Yağmurdan kurtulmak için Frigya kaya mezarına girerler. Yağmur diner. Başka yerlere sığınan diğer kişiler kırk ince kızı arar, oyukta (kaya mezarda) bulamazlar ve köylerine dönerler. Bu sır oluş (kayboluş) efsaneleşerek günümüze kadar gelmiştir. Oyuğa girildiğinde def sesleri, türkü sesleri geldiği söylenmektedir. Bu seslerin sır olmuş, kırk ince kızın sesleri olduğuna inanılmaktadır. Bu kutlu oyuğu bunalım geçiren, sinir nöbetlerine tutulan, uzun süre hastalığı geçmeyen yetişkin hastalar ile havale geçiren, bayılan, ateşli hastalığa tutulan küçük çocuklar getirilir.⁴⁰⁷

İskilip'te Kırk Kızlar

Çorum'a bağlı İskilip ilçesinin merkezinde Erenler Tepesi'nde Kırk Kızlar bulunmaktadır. Burada daha önce rastladığımız efsanelerden biraz daha farklı bir Kırk Kız efsanesi anlatılmaktadır :

“İskilip yöresinde meydana gelen bir savaşta tüm erkekler ölmüştür, kızlar da haklarını korumak için savaşmaktadırlar. Kızlar, şehit olan kız arkadaşlarının üstüne düşman eziyet etmesin diye taş yığmışlar, en son kalan kız ise kendisini diri diri bu taşların arasına gömmüştür.”⁴⁰⁸

Bugün de yörede Kırk Kızlar, halk tarafından ziyâret edilir. Suyu yoğrulmuş sac mayası yapıp yenilir.

Niksar'da Kırk Kızlar

Niksar'da Mimar Ahmed Merendi tarafından 1219'da yaptırılan Kırk-Kızlar (Kırk bakire)⁴⁰⁹ kümbetin etrafında teşekkül eden rivâyete göre zamanın valisi halka zulmetmektedir. Valinin kızı kırk arkadaşı ile zulme karşı direnirler. Bunun üzerine vali direnişçilerin hepsinin başlarını vurdurur. Bakımsız olan türbeyi halk kutsal bir makam saymaktadır. Bir başka Kırk Kızlar Ziyâreti, Tokat'ta Selçuklular zamanında yapılan (1275) Pervane bey Darüşşifası'nda vardır.⁴¹⁰

Konya'da Kırk Kızlar

Haksızlığa karşı savaşan Kırk Kızlar efsanesine Konya'da da rastlanılmaktadır. Nezihe Araz'ın tespit ettiği bir efsanede, Anadolu Selçukluları devrinde Konya'da kırk kızdan oluşan bir

⁴⁰⁷ “Kırk Kızlar”, Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, 2008), D.E.Ü.S.B.E., s. 107.

⁴⁰⁸ Bahadır, *a.g.e.*, s. 234.

⁴⁰⁹ Zeki Sönmez, “Ahmed b. Bizl el-Merendi”, *DİA*, II, 52.

⁴¹⁰ Zeki Başar, *İçtimai Adetlerimiz- İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Ankara, 1972, s. 152.

çete, zenginden alıp fakire vermektedir. Daha sonra bu kızlar yakalanır ve idam edilirler. Nezihe Araz, Konya çevresinde bütün dertli ve davacı kadınların bu türbeye geldiğini ve “kırklar, kırk kızlar niyetine” diye davaya onların adıyla başladıklarını anlatmaktadır.⁴¹¹

Yozgat'ta Kırk Kızlar

Türk anlatmalarında kadın kahramanların maceralarına yer veren Kırk Kızlar efsanelerinde kadın kahramanlar sıklıkla yardımcı karakterler konumundadır. Ancak Yozgat'ta anlatılan Kırk Kızlar efsanesinde kahramanlar yardımcı değil baş roledir. Efsanenin ana hikâyesi şöyledir:

“Yozgat'ta şehir merkezinde Cehrilik denilen yerde kırk tane kızın taş olduğuna inanılmaktadır. Çok eski yıllarda burada kırk tane kız gelin alayı ile giderken eşkıyalar tarafından çevrilmiş, kızlar dua ederek “ Ya Rabbi bizi ya taş, ya kuş et” demişler bunun üzerine hepsi orada taş olmuşlar. Ziyaret edilen mevkide ev sahibi olmak isteyenler taştan küçük evler yapıp dilek diliyorlar. Başka dilek ve istek için de ziyaret olmaktadır.⁴¹²

İznik'te Yenişehir kapı dışında da bir Kırkkızlar türbesi⁴¹³ vardır.

⁴¹¹ Nezihe Araz, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, İstanbul, 2001, s. 117- 121.

⁴¹² “Kırkızlar”, Osman Bağcı, *Yozgat ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Tipolojik, Morfolojik ve Fenomolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 1998), E.Ü.S.B.E., s.12.

⁴¹³ Ekler-2; Fotoğraf-19.

2.1.38. Kırmızı Ebe

Bacıyân-ı Rum, 13. asırda Anadolu’da Müslüman-Türk kadınlarının kurduğu, dinî yanı da olan sosyal yardım teşkilatıdır. Daha çok Türkmen kadın cengâverlerin oluşturduğu bu zümre, savaş ve barışta erkeklerin yanında, Anadolu’nun Türk-İslam yurdu olmasının mücadelesini vermişlerdir.

Eski adı “Taşlı Şeyhler” olan Taşlıca köyü, Horasan erenlerinden, Hoca Ahmet Yesevî’nin müritlerinden Kırmızı Ebe ve oğlu Oruç Gazitarafından kurulmuştur.

Kırmızı Ebe, bulunduğu yörenin nizâm ve intizâmının devamını temin eden bir şahıs hüviyetindedir. Toprağı vatan haline getiren kadın kişilerin en önde gidenlerindendir.

“ Kırmızı Ebe, bir bakraç ayran alarak, ikram etmek üzere askerlerin yanına gider. Ayrarı korudaki taş oluğa dökerek askerlere dağıtmaya başlar ve bir yandan da: -Doldurun gazilerim, doldurun yiğitlerim, yavrularım! Diye seslenir. Askerler de sanki ayran yetmeyecekmiş endişesi ile: -Ver ana, ana dolu ver, dolu ana! Diye âdeta yalvarırlar. Askerler ve Kırmızı Ebe arasında geçen bu karşılıklı konuşma süre süre, bir tekerleme gibi zihinlere yerleşir. Bu muhabbet ve şefkatin anısına bu topraklar bundan böyle “Anadolu” olarak anılmaya başlar. Kırmızı Ebe’nin bu evliyalara mahsus “azı çok etme” kerâmeti yayılarak Sultan’ın kulağına gider. Olanlara ilgi duyan Sultan, kadının manevî yönünün farkına vararak yanına gider ve ona sorar: -Dile benden ne dilersen Ana! -Sağlığını dilerim Sultan’ım! Bu asil cevap karşısında irkilen ve saygısı artan Sultan, teklifinde ısrar edince Kırmızı Ebe, sırtına sardığı uyuyan yavrusunu işaret ederek: -Sultanım! Şu uyuyan yetim yavrum için biraz yiyecek ve büyüdüğünde kâfire karşı gaza yapması için hayır duanızı dilerim. Bunun üzerine Alaaddin Keykubat:

-Bu çevrede kâfirden aldığım yerleri sana ve oğlun Oruç’a çiftlik yeri olarak bağışlıyorum. Bu köye bundan böyle atlı (tahsildar) girmeye! Diye ferman buyurur ve bütün köy arazisini vakfettiğine dair beratı yazdırıp Kırmızı Ebe’ye verir. Bu ferman gereği Cumhuriyet Dönemine kadar köyden vergi alınmamıştır. Ayran döktüğü “taş oluk” ise nazardan çatlamış olup hâlen yukarı mezarlıkta bulunmaktadır ve oluğun çevresi koruma altına alınmıştır. Küçük yaşta yetim kalan ve anası Kırmızı Ebe tarafından büyütülen Oruç, kendisine Alaaddin Keykubat tarafından vakfedilen bu toprakları korumak için ölene kadar mücâdele etmiştir. Başköy Kalesi’ne kadar olan bu bölgeyi Rumlardan temizleyip Müslüman-Türk yurdu hâline getirmeye çalışırken çetin bir çatışmada bir kolunu kaybetmiş, daha sonra da köye dönerek kalan ömrünü burada tamamlamıştır.”⁴¹⁴

⁴¹⁴ “Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006),

Kırmızı Ebe'nin, az miktardaki ayrıntı çok etmesi İncil ve hadis kaynaklı “az yiyeceklerle çok kişiyi doyurma” motifidir.⁴¹⁵

Kırmızı Ebe türbesi etrafında anlatılan bir başka rivayete göre:"1950'li yıllarda çevreden birkaç kişi, “Hazine var.” diye, Kırmızı Ebe Türbesi'ni kazıp tahrip ederler. Köy halkından Şahinder Arıöz de türbeyi yaptırmak isteyince yine köy halkından Salim Erşahin, “Burayı kazdılar, burada türbe olsaydı kazamazlardı, buraya çok Fatiha okudum, elimden gelse onları hep geri alırdım. Burada türbe falan yok, Şahinder oraya boşuna para harcıyor.”diye tepki gösterince o gece rüyasında korkutulur. Ertesi gün köy halkı ile beraber türbenin tamirinde çalışır ve ancak bu şekilde kâbuslardan kurtulur."

Türbe etrafında anlaşılan rivayetler yakın tarihlere de aittir: "20 Eylül 2001'de, köy yolunun yapım işinde çalışan bir kamyon şoförü, yatsı namazını kılmak için Kırmızı Ebe Türbesi'ne girip bir mum yakar. Bu sırada her yan aşırı kuvvetli bir ışıqla aydınlanır ve adam düşüp bayılır.

Bununla birlikte ana-bacı tabiri 12. yy'dan itibaren Anadolu'da kadın müridlerin, şeyhlerinin hanımlarına verdikleri addır.⁴¹⁶

2.1.39. Kız Eren

Yarı müslüman Kırgız baksıların dualarında kız evliyalar ifadesi dağlarla birlikte geçmektedir: “...Kızıl dağın başında, Kız evliya”⁴¹⁷ Edirne'de anlatılan bir efsanede kız evliya bir ağaçla özdeşleştirilerek anlatılmıştır.

Edirne'de bir ağacın dibinde yattığına inanılan Kız Eren, dualarla, tebirlere kalkan her orduyu selamlar inancı vardır. Nezihe Araz'ın araştırmasından aktarıldığına göre bu Kız Eren II. Beyazıt'a sevdalanmış, bu yolda aşkından ermiştir.⁴¹⁸

Esasen birkaç taşla örülmüş küçük mezarında, gelin telleri adak bezleri ve sembolik çocuk beşikleri vardır.

2.1.40. Kızlar Evcığı

Bolvadin'in 5 km batısında antik Polybotum kenti harabelerinin yanındadır. Kurtbaba tepesine çıkılan yamaç üzerinde, yoldan 60m yüksekliktedir. Daha önce geçtiği üzere bir kayaya oyulmuş Frigya kaya mezarıdır. Mezarın tabanına oyulmuş üç tane sanduka kalıntısı vardır.

G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁴¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s.79.

⁴¹⁶ Orhan F. Köprülü, “Bâciyân-ı Rûm”, IV, 415.

⁴¹⁷ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II, 438.

⁴¹⁸ Nezihe Araz, *Anadolu Erenleri*, s. 226.

Rivayete göre civar köylerin birinde büyük bir düğün olur. Düğün bitimi kendi köylerine dönen “Kırk Kız” şiddetli bir yağmura tutulurlar. Yağmurdan kurtulmak için Frigya kaya mezarına girerler. Yağmur diner. Başka yerlere sığınan diğer kişiler kırk ince kızı arar, oyukta (kaya mezarda) bulamazlar ve köylerine dönerler. Bu sır oluş (kayboluş) efsaneleşerek günümüze kadar gelmiştir. Oyuğa girildiğinde def sesleri, türkü sesleri geldiği söylenmektedir. Bu seslerin sır olmuş, kırk ince kızın sesleri olduğuna inanılmaktadır.

Bu kutlu oyuğu bunalım geçiren, sinir nöbetlerine tutulan, uzun süre hastalığı geçmeyen yetişkin hastalar ile havale geçiren, bayılan, ateşli hastalığa tutulan küçük çocuklar getirilir.⁴¹⁹

2.1.41. Kızlar Ziyareti- Şeriflerin Tekkesi

Bu tekke, Deliktaş’a 5 km, Başçayırı’na 3 km. uzaklıkta 1750 rakımlı yüksek bir tepenin üzerindedir. bu Tepe civar köylüler tarafından Şeriflerin Tekkesi veya Kızlar Ziyareti olarak bilinir. Burası üç metre üzerinde, iki metre genişliğinde etrafı çevrili ve üzeri demirle örtülü bir ziyaret yeridir. Demirlerin dört köşesinde kuşların su içmeleri için suluklar yapılmıştır. Buraya tekke denilmesinin ve kutsal olarak kabul edilmesinin sebebini Şerifler sülalesinden olan Mustafa Özkan şu şekilde açıklamıştır:

“Dedemler Tahtalı köyüne gelirken, şu andaki tekkenin yanında inip konaklamışlar. Yol yorgunluğu nedeniyle burada biraz dinlenip uyumak isterler . Dedem uyurken bir tıkırtı sesiyle uyanır. Birden şaşırır. Çünkü biraz ileride genç bir kızın durup kendisine baktığını görür. Daha sonra dedem kıza doğru gittikçe, kız ondan uzaklaşır. Bu arada dedem kıza: 'Sen kimsin, kimlerdensin, ne arıyorsun, in misin cin misin?' şeklinde sorular sorar. Ancak cevap alamaz. Aynı kız ertesi gün yine görünür, bu sefer dedemin sorusuna cevap verir: “Dedeciğim ben ne inim ne de cinim, ben bir veliyim, iyilerdenim. Senin bulunduğun yer benim mezarımdır. Orasını yaptır.' diye tavsiyede bulunur. Bir müddet sonra kızın ibrik ile abdest aldığını görür ve kız kaybolur. Hayretler içerisinde kalan dedem, köyünden getirttiği taş ve ağaçlarla burasını yaptırır.” Bu kıızı orada abdest alırken ve dolaşırken bazı köylülerin de gördüğü söylenmektedir.”⁴²⁰ Mezarın başında bir çam ağacı vardır. Bu ağaca hiç kimse zarar vermez. Burası Deliktaş köyünde Şeriflerin Tekkesi olarak bilinir. Ancak bazı civar köylerde Kızlar Ziyareti veya Kızlar Tekkesi şeklinde isimlendirenlere de rastlanmıştır. Kızlar denilmesinin nedeni de burada bir değil birden fazla kız evliyanın varolduğu inancıdır.

⁴¹⁹ “Kırk Kızlar”, Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, D. E. Ü. S. B. E., 2008, s.107.

⁴²⁰ Ahmet Gökbel, “Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri ile ilgili İnanç ve Uygulamalar”, http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der3/3agokbel.htm

2.1.42. Kızlar Türbesi

Muğla yöresinde anlatılan bir efsanede öldükten sonra rüya yoluyla çevreye nasihatta bulunan bir kız erenle karşılaşmaktayız. Efsane bir yatır etrafında teşekkül etmiştir. Şimdilerde Kızlar Türbesi ismiyle adlandırılan yerin efsanesi şöyledir:

“Adamın biri rüyasında, orada birinin yattığını görür. Sabah kalkar bakar ki türbe yok. Akşama kadar kum, çakıl, taş ne lazımsa getirtip türbeyi yapmaya karar verir. Ustalar tutar. Ertesi günü hazırlıkları yapar. Ertesi sabah türbeni yapıldığını herkes görür. Ustaarın işe başlamasına gerek kalmaz. İlk gidenler pencereden bakınca kanaviçe işleyen bir kız görürler. Ondan sonra adı Kızlar Türbesi kalır.”⁴²¹

2.1.43. Kümbet Hatun-Künbet Hatun

Çileli bir kadın erenin türbesi olarak kabul edilen yapı, Merzifon'da Sanayi Mahallesi'nde küçük bir tepe üzerindedir. Ankara-Samsun yolu kavşağında bulunur. Merzifon'daki Türk devri mimari eserlerini inceleyen Murat Çerkez, burayla ilgili şöyle bir bilgi vermektedir: “Selçuk hanedanından Zeynep Hatun adında bir kadının medfun olduğu ileri sürülür, ...Hakikaten künbette yatan kadının adı Zeynep ise de Selçuk hanedanından olduğu rivayetten başka bir şey olmasa gerek...” denilmektedir, fakat bu bilginin de gerçeği ne ölçüde yansıttığını bilemiyoruz.”⁴²²

Kümbet Hatun'un Merzifon'da bulunan türbesi çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından ziyâret edilir. (M. İndex'te V Din) Tarihî kaynaklarda Kümbet Hatun'la ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Halk onun kerâmetlerinin, öldükten sonra da sürdüğünü düşünmektedir. Halkın çeşitli sebeplerle ziyâret ettiği Kümbet hatun yatırında gördüğümüz ağaçlara, bağlamış olduğu bez paçaları vs⁴²³. bunun bir kanıtıdır. Özellikle çocuğu olmayan kadınların elleriyle sardıkları dilek bebekleri ayrı bir dikkat çekici obje.⁴²⁴ Kümbet Hatun etrafında anlatılan birçok efsane vardır, bunlar şöyledir:

“ Kümbet Hatun'un kocası alkoliktir. Gece-gündüz içer, eşine kötü davranırmış. Kümbet Hatun kocasının kötü davranışlarına hep sabır gösterirmiş. Bir hac döneminde hacca giden Merzifonlular, Kümbet Hatun'u Mekke'de Kâbe'yi tavaf ederken görmüşler. Kadının hacca gitmediğinden iyice emin oldukları için bu olaya çok şaşırılmışlar. Bu olay, her hac döneminde devam etmiş. Merzifon'dan hacca giden herkes mutlaka Kümbet Hatun'u orada görmüş. ”⁴²⁵

⁴²¹ Mehmet Naci Önal, *Muğla Efsaneleri* (Araştırma-İnceleme), Muğla, 2003, s. 180.

⁴²² Murat Çerkez, *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*, (Doktora Tezi, 2006) A.Ü.S.B.E., s. 337.

⁴²³ Ekler-2; Fotoğraf-5.

⁴²⁴ Ekler-2; Fotoğraf-6.

⁴²⁵ “Kümbet Hatun”, Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) O.M.Ü.S.B.E., s. 93.

Kümbet Hatun'un Hac'da görülmesi, Ahmet Yaşar Ocak'ın tasnifinde velînin kendi vücudunda cereyan eden kerâmet motifleri başlığı altında yer alan evliyaların “bir anda çok uzak mesafeleri katedebilme”⁴²⁶ yani tayy-ı mekân motifiyle açıklanabilir. M. İndex'te bu durum F. Olağanüstülükler olarak gösterilir.

2.1.44. Loğusa Hatun

İstanbul-Beyoğlu Şişhane'de yatmaktadır. Lohusalara yol gösteren bir pir-i fâni olarak bilinmektedir. Burayı ziyâret edenler mum yakar, niyet taşı yapıştırırlar. Loğusa Hatun ve türbesi etrafında teşekkül eden efsanelere bakınca, velîlere has halkın içinde ve halk gibi yaşama⁴²⁷ özelliklerini görmekteyiz. Loğusa Hatun'un rivâyet edildiğine göre, asker olan bir kişi, hamile hanımını bir kulübeye bırakır. Allah'a emanet eder ve Allah rızası için savaşa gider. Döndüğünde eşini bıraktığı yerde bulamaz. Bir pir-i fâni zata sorar, o da bugünkü türbenin bulunduğu yeri gösterir. Asker baba buraya geldiğinde annenin öldüğünü yavrusunun ise hâlâ annesinin memesinden süt emdiğini görür.⁴²⁸

2.1.45. Mama Hatun

Mama Hatun hakkında tarihî bilgiler vardır. Mama Hatun'un 1191 tarihinde ordu komutanı olarak Saltukluları savaşa götürdüğü anlatılmaktadır.⁴²⁹ Mama hatunu, gazi geleneği içindeki kadınlardan biri olarak saymak mümkündür. Kadın erenler sadece evlerinde ya da tekkelerde değil, savaş alanlarında da dinleri için hizmet etmektedirler. Gazalara katılmaktadırlar. Tıpkı Hz. Peygamber devrinden bir kadın, Kıbrıs'ı fetheden Ümmü Haram gibi.

Saltukoğulları Hükümdarı II.İzzettin Saltuk'un kızı olan Mama Hatun, 1191 yılında Saltukoğulları Beyliği'nin hükümdarı olmuştur. Eyyubiler'in Ahlat'ı kuşattıkları sırada çevre beyliklerine ait ordularla, Ahlat'a yardıma giden Saltuklu kuvvetlerinin başında bulunmaktaydı. Hükümdarlığının ilk yıllarındaki durumu açıklık kazanmamış olmakla beraber, yeğenlerine karşı kararlı ve güçlü bir şekilde mücâdele ederek 10 yıl hükümdarlığını sürdürmüştür. Mama Hatun'un Mısır ve Suriye Meliki El Adil'den kendisine uygun soylu biriyle evlenmesi konusunda istekleri gerçekleşememiş, kadın hükümdar olmanın güçlükleri nedeniyle siyasi yaşamından ayrılmıştır. Onun daha sonraki yıllarda nasıl yaşayıp, kaç yaşında öldüğü bilinmiyor. Ancak, hayatının son yıllarını Tercan'da geçirmiş olması ve buradaki türbede defnedilmesi ile Tercan, bir süre onun adıyla

⁴²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, a.g.e., s. 88.

⁴²⁷ Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri*, İstanbul, 2001, s.128.

⁴²⁸ Yaşar Kalafat, “Anadolu’da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”, http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

⁴²⁹ Bahadır, a.g.e., s. 157.

anılmıştır. Bu soylu kadın hükümdar, Tercan'da Orta Çağ Türk mimarisinin en ilginç ve önemli eseri kervansaray, hamam, mescit ve kendi türbesinden oluşan büyük bir külliye inşa etmiştir.

“Mama Hatun bir Türk beyinin kızı imiş.”⁴³⁰

Türkçede mama adı “Ebe, kadın, dadı” anlamındadır. Hatun kelimesi Türkçede yıllardır etimolojisi üzerine farklı yorumların yapıldığı bir kelimedir. Türkçe sözlükte “Kadın; Bayan, hanım; Eş, zevce. Yüksek makamlardaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen ünvan” olarak izah edilmiştir.⁴³¹

Aynı isimle değişik bir ziyâret Erzurum’un Hınıs ilçesi Bahçe mahallesinde bir mağaranın içinde yer almaktadır. Moloz taşlarla örülü bu mezarın kitabesi de yoktur.⁴³² Tarihî bir şahsiyet olan Mama Hatun’un türbesi, Erzincan ilimizin Tercan ilçesindedir.

2.1.46. Melmetun

Eski zamanlarda bu Haferi Köyü (Yurderi) Hristiyanların elinde imiş. Hala onlara ait bir kilise kalıntısı vardır. O zamanlar bu kiliselerde çok zengin ve güçlü papazlar, rahipler yaşamış. Bu papazlardan en büyüğünün adı Nemrut imiş. Bir kral kadar bu yörede sözü geçermiş. Bu dirayetli papazın da çok güzel, endamlı, namı ile ünlü Melmetun isimli bir kızı varmış. Melmetun çok güzel olduğu kadar aynı zamanda dirayetli ve güçlü imiş. Boyu posu yerinde, pehlivan yapılı bir kız imiş. Anlattıklarına göre köyün biraz daha üst kısmında Aslan Dağı’nın biraz yakınında bu papaza ait bir de kale içinde ev varmış. Evine hiçbir kimse izinsiz giremezmiş. Hele Melmetun’a bakmak her yiğidin karı değilmiş. Evinin her türlü su ihtiyacı bu Melmetun denen kız temin edermiş. Koca bir mandanın derisinden yapılmış büyük bir su tulumu ile Melmetun bunu alır, aşağıdaki dereден tulumu doldurur ve ta üst kaleye kadar hiç yorulmadan, aksamadan gelir, gidermiş. “Yorulduğum” bile demezmiş. O zamanlarda Hristiyanların yanı sıra Müslümanlar da o yörede yaşamış. Bu köyün biraz yakınında mağarada inzivaya çekilen bir derviş varmış. Bu derviş de zaman zaman Kur’an okuyor, bu dervişin sesini duyan Melmetun bu sese ve dervişe âşık olmuş. Bir gün gizliden Müslüman olup Kelime-i Şehadet getirmiş. O günden sonra her geçen gün biraz daha Melmetun adlı kızın gücü ve takati azalmaya başlamış ve öyle bir an gelmiş ki, Melmetun o koca tulumla bir daha su almaya gidemez olmuş. Durumu sezen Nemrut Papaz, kızın babası, bu duruma üzülmüş ve kızarak Melmetun’un saçından tuttuğu gibi kaleden aşağıya doğru atmış. Hatta bazı söylentilere göre koca papaz; Aslan Dağı’nın tepesine mancınıklar koyarak ve kızını oradan aşağıya doğru

⁴³⁰ “Mama Hatun”, Kara, *a.g.e.*, s. 50.

⁴³¹ Suat Oz, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi’ne Göre Anadolu’da Yer Adları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2007) , K.Ü.S.B.E., s.71.

⁴³² Başar Zeki, *İçtimai Adetlerimiz- İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Ankara, 1972, s. 143.

fırlattığını söyleyenler vardır. Zavallı Melmetun (Haferi) Yurderi Köyü'nün biraz daha yakınına düşerek kayalara çarparak parça parça olmuş. Parçalandığı yerde hemen sular akmaya başlamış ve o günden bu güne kadar bu pınar veya çeşme o yöreye hayat vermiş⁴³³.

2.1.47. Meryem–Olukbaşı

Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Olukbaşı köyünde bir tepededir. Ögel'e göre, İslâmiyet'in kabulüyle dağların, tepelerin adları birer birer evliya ve ermişle süslenmiştir. Bu yönelimin bir etkisi de Meryem Olukbaşı tepesinde görülüyor diyebiliriz. Burası çeşitli istekler bilhassa çocuk dileği için ziyâret edilir. Ayrıca askere gidenler ve çeşitli problemi olanlar da ziyâret ederler. Meryem'i anlatan efsanelerde, velîlerin uzak alemlerde vukua gelen herşeyi ve rüyaları bildikleri için kendilerine gelen insanları bilmeleri, keşfetmeleri özellikleri görülmektedir.⁴³⁴

Rivayetlerde, Meryem'in sol göğsünden yaralanarak şehit olmuş bir kadın olduğu anlatılmaktadır. Türbesine zarar verenlerin rüyasına girerek ikaz ettiğine inanılır. Meryem ismi Hz.Meryem'e hürmeten çok konulan bir isimdir. Ayrıca türbeye ve etrafına zarar verenlerin, türbede yatanlarca rüyaya girerek uyarıldığı inancı çok yaygındır.⁴³⁵

2.1.48. Mine Hatun

Mevlid kitaplarının sonlarında Muhammed Hanefî mağaradan girip, büyük çayırılıkta Mine Hatun'la karşılaşır. Basma mevlid kitaplarının hemen hepsinde böyle yer alır.⁴³⁶

2.1.49. Muhterem Hatun

İçinde kutsal ve olağanüstü bir şahsın yattığına inanılan kabrin yerinin değiştirilmesi, hatta onarılması bile mümkün değildir. Kutsal olan bu yerlere el sürülemediği için yüzyıllarca varlıklarını korumuşlardır.⁴³⁷ Muhterem Hatun türbesi, Kırşehir merkez Yenice mahallesi imaret mevkiindedir. Hakkında çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Velîlerin esas gayesi varlığın gizli sırrına ve Tanrı'ya ulaşmak olmakla beraber onlar aynı zamanda iyi insanlardır.⁴³⁸ Muhterem Hatun da Kırşehir'de bu çok iyi insanlardan biri kabul edilir ve ziyâret edilir.⁴³⁹

⁴³³ Sancak, *a.g.e.*, s. 108.

⁴³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 90.

⁴³⁵ Yaşar Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

⁴³⁶ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, 11, 101.

⁴³⁷ Seyidoğlu, *a.g.e.*, s. 13, 14.

⁴³⁸ Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s. 128.

⁴³⁹ Ekler-2; fotoğraf-22.

2.1.50. Müslüman Ana

Müslüman Ana Bolvadin'in fethi sırasında şehit olmuş bir Türk anasıdır. 1107 tarihinde Bolvadin Kalesi fetholurken bu Türkmen anası gazilere su ve ayran dağıtmıştır. Bu kutlu ana o savaşta şehit düşmüş, daha sonra onun ayran dağıttığı yere türbesi yapılmıştır. O türbeden geriye sadece tek mermer sütun kalmıştır. Müslüman Ana'nın, mezar taşları ile çevrilmiş mezarı, Müslümanlı mahallesindedir. Müslüman Ana, yöredeki insanlar tarafından yaşadığına inanılan bir kimse olarak kabul edilmektedir. Mezarını üzerinde bodur çalılarının yanısıra yaban gülleri açar. Baş ucunda iki metre uzunluğunda bir sütun vardır. Yolda kalan yolcuların alması için sütunun oyuklarına para konur.

Efsanesi, Kızılcahamam'da anlatılan Kırmızı Ebe'nin motiflerine ve olaylarına benzer. Hem Kırmızı Ebe hem de Müslüman Ana efsanesinde Anadolu'yu fetheden alperen erkeklerin özelliklerini taşımaktadır. Müslüman Ananın, mezar taşları ile çevrilmiş mezarı, Afyon'da Müslümanlı mahallesindedir. Mezarı üzerinde bodur çalılarının yanı sıra yaban gülleri vardır. Başucunda bulunan iki metre uzunluğundaki sütunun güney tarafında ve tepesinde iki oyuk bulunur. Müslüman Ana'nın, çocuğu olmayan kadınlara şifa dağıttığına inanılmaktadır. Çocuğu olmayan kadın evliliğinin ikinci veya üçüncü yılında, çocuk sahibi üç kadın eşliğinde bağlanır. Dilek dilenir, dualar edilir. Sabi çocuk geriden koşarak gelir ve bağı çözer. Yine kız olması isteniyorsa kız çocuk, erkek olması isteniyorsa erkek çocuk bağı çözer. Yolda kalan yolcuların alması için sütunun oyuklarına para konulur. Çözen çocuğa da para verilir. ⁴⁴⁰

2.1.51. Ölü Kadın

Toplumların yaşayış biçimleri, inanç sistemleri ve ihtiyaçları efsaneleri şekillendirir. Anadolu'da geçmiş çağların yaşam koşulları da düşünülünce kadın sağlığının zor ve hayat süresinin kısa olduğunu görüyoruz. Bu sebeple genç anne ölümleri sık rastlanılan bir durumdur. Ölü kadın efsanesindeki genç gelinin mezardan gelip bebeğine baktığı inancı, toplumda sık görülen acının tesellisi gibidir. Ölen insanların herhangi bir nedenle dirilmesi bütün insanlığın özlemidir. Hele de ölen kişi bir anneyse ve ardında küçük bir bebek bıraktıysa:

“Kadın çağa çocuğunu arkada bırakarak ölmüş. Kocas: “Ben çağa çocuğa nasıl bakarım? ” diye üzülyormuş. Kadın da öbür dünyada: “Kocam hem çalışıp, hem çocuğa nasıl bakacak? ” diye üzülyormuş. Allah da geline izin verir. “Her gün gidip geceden geceye evin işini yapacaksın, çocuğunu emzireceksin, sonra mezarlığa döneceksin” der. Kadın kefeniyle geceden geceye gelir,

⁴⁴⁰ Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) D.E.Ü.S.B.E., s. 101.

çocuğunu emzirir, evinin işini yapar. Yemeği pişirip tekrar mezara döner.”⁴⁴¹

Ölen kadının bebeğini emzirmeye gelmesi, Ocak’ın tasnifinde “Velîlerin kendi vücudunda cerayan eden kerâmet motifleri öldükten sonra yeniden dirilmiş görünme motifine” örnektir.⁴⁴²

2.1.52. *Peyam Hatun (Badem Hatun)*

Halfeti İlçesi’ne bağlı, Balaban Köyü, Badem Hatun Mezrası’nın 500 m kuzeyinde bulunan tepe üzerinde yer alan türbe ziyaretidir. Kesme taş malzemeden, kare planlı olarak inşa edilmiş olan türbenin üzeri, kubbe ile kapatılmıştır. Peyam Hatun isimli kadına ait olduğuna inanılan 1,5 m uzunluğundaki mezarın üzeri, yeşil ve beyaz renkli örtülerle kapatılmıştır. Mezarın, bir kadına ait olduğunu belirtmek için mezar taşına başörtüsü bağlanmıştır. Peyam Hatun’un kimliği ve yaşadığı dönemle ilgili net bir bilgi bulunmazken; Suruç İlçesine bağlı, Ziyaret köyünde türbesi olduğuna inanılan Şeyh Müslüm isimli kişinin, kız kardeşi olduğu şeklinde bir rivayet bulunmaktadır. Ziyarete genellikle Cuma günleri kadınlar gitmektedir. Yörede, Peyam Hatun’un kadın olduğu için, erkeklerin türbesine gelmesini istemediğine dair de bir rivayet bulunmaktadır. Hatta türbeye giren erkeklerin ileride sakat olacağına dahi inanılır. Ziyarete romatizma hastalarının şifa amaçlı gitmesi yanında, evlenmek isteyen genç kızlar da, dilek tutmak amaçlı gitmektedir. Ziyarete gidebilecek mecali olan romatizma hastaları, dua edip Allah’tan şifa diledikten sonra ziyarete ait olduğuna inanılan “T” şeklindeki tahtayı ağrıyan yerlerine sürer ve akabinde birkaç saat burada yatarak şifa aramaya devam ederler. Diğer taraftan ziyarete gidemeyecek durumda olan veya yatalak hasta olarak isimlendirilen insanların giydikleri elbiseleri, yakınları tarafından türbeye götürülüp “Allah’ım! hastamıza şifa ver.” diye dua edilerek türbe duvarına bırakılır. Bu türbenin toprağının şifalı olduğuna inanılır. Toprak, sulandırılıp hastaya içirilerek, hastanın ağrıyan yerlerine sürülerek veya bizzat toprak hastaya yedirilerek şifa aranır. Peyam Hatun’a dilekte bulunma amaçlı giden ziyaretçiler, dua edip dilek tuttuktan sonra dileklerinin kabul olması için ziyaretin avlusu içinde bulunan iki ağaç kütüğüne çaput bağlarlar. Dileklerinin kabul olup olmayacağını anlamak isteyen söz konusu ziyaretçiler, türbe duvarına taş veya çaput yapıştırır ve belli bir süre sonra türbeye gittiklerinde yapıştırdıkları çaput veya taş düşmemiş ise, dileğin kabul olacağına; aksi durumda ise, dileğin kabul olmayacağına inanırlar.

Ziyarete gittikten sonra iyileştigiğine veya dileği kabul olduğuna inanan ziyaretçiler, güçleri nispetinde büyük veya küçük baş bir hayvanı kendi evlerinde keserler. Evi seçme nedenleri türbede

⁴⁴¹ “Ölü Kadın”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 226.

⁴⁴² Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 88.

kan akıtmanın doğru olmayacağı inanışıdır. Kanı akıtılan hayvanların pişirilmesi ve yenmesi işlemine ziyarette devam edilir. Daha sonra ziyaretçilerden bazıları, türbeye seccade, kilim veya halı gibi eşyalar bırakarak ziyâret fenomenini sonlandırırlar.⁴⁴³

2.1.53. Rabia Bacı

Niğde'nin Orhanlı Kasabası ilköğretim okulu bahçesinde bulunan bir mezarın, Hamid Dede'nin kardeşi Rabia Bacı'ya ait olduğu ifade edilmektedir. Kasaba halkının anlattığına göre, 1968 yılında kasabanın içme suyunun karşılanması için bir su deposu inşaatı başlar, su deposunun yapıldığı yer de Rabia Bacı mezarının hemen kenarındadır. Su deposunun yapımını üstelenen müteahhit de burada bulunan mezar için "kaldırın bu mezarı, bunun burada işi ne!" der. Böyle hakaret içeren sözleri sarf ettikten kısa bir süre sonra düz yolda motosikletle giderken düşer, ayağı ve kolu kırılır. Bunun üzerine müteahhit, yaptığı hatayı anlar ve Rabia Bacı mezarının etrafı demir parmaklıklarla çevirerek korumaya alır. Geçmişte Rabia Bacı'nın mezarının etrafında bulunan çalılara dilek tutulup çaput bağlanırmış ve mezara da mum yakılırmış. Günümüzde ise sadece oradan gelip geçenler bir Fatiha okumaktadır. Pek sık olmamakla birlikte adak kurbanları burada kesenler de olmaktadır.⁴⁴⁴

⁴⁴³ Bünyamin Borazan, Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) K.M.Ü.S.B.E. , s. 60.

⁴⁴⁴ Akif Dünder, Niğde ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri, (Yüksek Lisans Tezi, 2001), Kayseri, E.Ü.S.B.E., s. 66.

2.1.54. *Rabia Hatun*

Erzurum Merkez Hasan Basri mahallesindeki Rabia Hatun Türbesi XII. yy.da yapılmıştır. Türbenin Mahrudi Kubbesi yıkılmıştır. Ayırdıcı hadlerini urgan gibi bükülmüş vaziyette birer çift kabartma süsler, cenazeliği vardır. Sandukanın konduğu katın kapısı altından fevkalade nefis çiçek tezeynatlı bir kuşak bütün türbeyi sarar. Ulemadan bir kadın olduğu kabul edilen Rabia Hatun Türbesi’ni halk dua etmek için ziyâret eder.

“Ben onun, sadece yakasını bıraktım Hz. Ali misali. Ben dünyanın sadece haramından değil, helalinden de yüz çevirdim. Vazgeçtim.”⁴⁴⁵

Buradaki Rabia'nın tasavvufun sevgi ekolü kurucusu olarak kabul edilen Râbiat'ül-Adeviyye ile bir alakası olduğu düşünülmektedir. Halk Râbia'yı Erzurum’da görmek, yaşatmak istemiştir. Yazma bir eser olan *Menâkıb-ı Velîyyâtün-Nisa* adlı eseri inceleyen Bekir Şimşek, bu eserde bulunan yaklaşık kırkbeş menkıbenin otuzbirinin Râbiatü'l-Adeviyye'ye ait olduğunu belirlemektedir. Buradan yola çıkarak sadece Erzurum'da anlatılan Rabia efsanesinin değil, birçok kadın erenin anlatıldığı efsanede bu motifler vardır.

2.1.55. *Rahime Hatun*

Viranşehir İlçesi’ne bağlı, Eyyub Nebi Kasabası’nda bulunan Rahime Hatun türbesi kesme taş malzemeden, kare planlı inşa edilmiş olan türbenin üzeri, beyaz bir kubbe ile kapatılmıştır. Birkaç basamaklı merdivenle çıkılan türbenin bir girişi olmayıp, kuzey ve güney yönlerinde iki penceresi bulunmaktadır. Rahime Hatun isimli kadına ait olduğuna inanılan mezar, beton malzemeden yapılmış olup üzeri, yeşil örtülerle kapatılmıştır. Mezar taşında, “Hz. Eyyub’un Hanımı Rahime Hatun’un mezarıdır” ibaresi bulunmaktadır.

Kaynaklarda, Rahime Hatunun kimliği hakkında iki farklı rivayet bulunmaktadır: Bunlardan birine göre, Rahime Hatun, Yakup Peygamber’in kızıdır. Diğer rivayet göre ise, Rahime Hatun'un Yusuf Peygamber’in oğlu Menşa’nın kızı olduğuna dairdir. Halk arasında anlatılanlara göre, “Eyyub Peygamber’in eşi olan Rahime Hatun, Hz. Eyyub hasta düştüğü zaman yanında kalan ve onun ihtiyaçlarını gören tek insanmış” Diğer bazı kaynaklara göre ise, “Eyyub Peygamber hasta düşüp her yerinden yaralar açınca ‘Bulaşıcı hastalık diyerek’ bütün yakınları ve Rahime Hatun dahi onu terk etmiştir. Eyyub Peygamber, bu duruma çok içerlemiş ve iyileştiği zaman Rahime’ye 100 sopa vuracağına yemin etmiştir”. Ziyarete genellikle arefe, bayram, Cuma, Cumartesi ve Pazar

⁴⁴⁵ Nezihe Araz, *Anadolu’nun Kadın Erenleri*, s. 178.

günleri yurt içi ve yurt dışından da çok sayıda ziyaretçi gelir. Ziyarete şifa amaçlı gidilmesi yanında, dilek tutma amaçlı da gidilmektedir. Türbeye giremeyen ziyaretçiler, mezarın görülebildiği pencerenin önünde dua ettikten sonra pencerenin önünde bulunan demir parmaklıkları öperek ziyareti tamamlarlar Her türlü hastalığın şifası için gidilen ziyarette, dua ettikten sonra ağrıyan yerlerini türbenin duvarına veya pencere parmaklıklarına süren hasta ziyaretçiler, daha sonra türbenin güney tarafında bulunan ve suyunun şifalı olduğuna inanılan iki çeşmeden alınan suyu içerek şifa bulmaya çalışırlar. Diğer taraftan evlenmek isteyenler, türbenin penceresi önünde dua edip dilekte bulunduktan sonra, dileklerinin gerçekleşmesi için türbenin etrafında bulunan çam ağaçlarına çaput bağlarlar. Dileğinin kabul olup olmayacağını anlamak isteyen ziyaretçiler, türbenin duvarına taş yapıştırırlar. Yapıştırılan taş düşmez ise, dileğin kabul olacağına; aksi olursa, dileğin kabul olmayacağına inanılır. Yukarıda anlatılan uygulamalardan ayrı olarak, yeni doğan kızının ismini Rahime, oğlunun ismini Eyyub koyan aileler, çocuklarının hayırlı olması için ziyarette kurban kesip yemek yaparlar. Yapılan yemekten hem kendileri yer, hem de diğer ziyaretçilere ikram ederler.⁴⁴⁶

2.1.56. Sabire Sultan

Koyun Baba'nın mezar taşında adı anılan Sabire Sultan'ın hikâyesi şöyledir:

“Sultan Aziz bir gece bir rüya gördü. Başında beyaz örtüsüyle yüzü nur saçan orta yaşlı bir kadın, sultanın yolunu kesmiş gözlerinden sicim gibi yaşlarla ona ricada bulunuyordu: - Ey yüce sultan! Benim adım Sabire'dir. Fatih'te Hırka-i Şerif Camii civarında otururum. Kâinatın serveri, sultanlar sultanı, insin ve cinin peygamberi Efendimizin hırkasının kokusunu alır, Koyun Baba'nın manevi himmetiyle yaşardım. Bu gece Allah'ın huzuruna yürüyorum. Vasiyetim odur ki fani bedenim Koyun Baba'nın yanına gömülsün, hasretliklerimden uzak düşmesin. Padişah rüyanın burasında uyanır. Zaten sabah ezanları okunmak üzeredir. Rüyanın sadık bir rüya olduğunu düşünür. Kuşluk vaktinde Hırka-i Şerif mahallesine bir adam gönderir. Maksudı, rüyasında tarif edilen mahallede Sabire isminde biri var mı, yok mu onu araştırmaktır. Haberci geri geldiğinde padişahın istediğinden ziyade bilgi getirir: - Hünkarım! Sabire Hatun isminde biri vardır. Evi Hırka-i Şerif'e bitişiktir. Lakin kadın bu gece ölmüş. Ölüsü başında kadının akrabaları ile mahalleli kavga ediyorlar. Akrabaları vasiyeti gereği Koyun Baba'nın yanına gömmek istiyorlar, lakin cami imamı ile mahalle halkı buna müsaade etmiyorlar. Mevta ortada kalmış durumda. Ne ferman buyurursanız öyle yapalım!

⁴⁴⁶ Bünyamin Borazan, Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri,(Yüksek Lisans Tezi, 2006) K.M.Ü.S.B.E , s. 89.

-Derhal faytonumuz hazırlansın! Sultan Aziz dosdoğru rüyasında gördüğü yere varmış. Karşılarında bizzat padişahı gören mahalleli telaşa kapılmış.Hele Sabire Hanım'ın oraya defnedilmesi için geldiğini öğrenince daha da hayret etmişler. O günden sonra Sabire Hatun, olmuş "Sabire Sultan". Cengaver gönül sultanı Koyun Baba'ya gelin gider gibi.

2.1.57. Sabır Kız

Sabır Kız, Hikmet Tanyu'nun 1957'deki incelemesinde tespit ettiği çevrenin kız eren olarak kabul ettiği bir yatırdır. Kale eteğinde bir taş mezar olup, kızların evlenme, kadınların sabır dileme niyetiyle ziyâret ettikleri bir yerdir. Sabır Kız'ın efsanesi, Sarı Kız'a benzemekle beraber ziyâret ediliş sebebi farklıdır. Çocuk yetiştirmenin, anneler için her devirde zor ve sabır dilenecek bir iş olduğu bu efsane halk anlatımlarında da yer almıştır. Kalenin karşısındaki bu kayaya genç kızlar, kadınlar gidiyorlar. Evlenme dileği veya kocalarına karşı sabırlı olmak niyetiyle ziyâret ediyorlar.⁴⁴⁷

2.1.58. Sarı Kız

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, halk dilinde dolaşan, Allah dostu, mazlum, kerâmet sahibi kadınlarla ilgili anlatılan efsanelerin başında Sarı Kız gelir. Sarıkız daha çok Kaz Dağları'na da mâl olsa da adı, başka bölgelerde anlatılan efsanelerde de görülmektedir. Ali Duymaz'ın *Kaz Dağı Ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme*, isimli makalesinde belirttiği anlatımlar şunlardır: Kazdağları'nın Edremit Körfezi'ne bakan bir tepesindeki türbe Sarı Kız olarak bilinir. Sarı Kız'ı anmak için yöre halkı her ağustos ayının ortalarında burada anma toplantısı düzenlerler. Bu törenlerde ziyâretçiler bazen saatlerce semah dönerler. Sarıkız'ı ziyâret etmekte, onun adına dinsel törenler yapmakta, adak ziyafetleri sunmaktadırlar. Nezihe Araz'ın bir Egeli'den dinlediği hikâyede onların oralarda hiç değilse yedi yılda bir Sarı Kız'a gitmek, dağdan dağa ona seslenmek âdeti vardır.

Sarıkız'ın ibadet için dağlara gitmesi orada ibadet etmesi, zahid olmanın ancak dağlara çekilme ile mümkün olduğu inancıyla açıklanabilir. İslam'ın ilk dönemlerinde münzevi bir hayat yaşayan ve servet terâkümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan⁴⁴⁸ ardından da Beyazıt-ı Bestami'nin devam ettiği dağlarda inzivaya çekilmesine benezetebiliriz Ancak Bahaddin Ögel, dağlarda ibadet etme daha çok Buda ve Uzakdoğu dinlerinde görülen bir ahkam demektedir. Kutadgu Bilig'de de dağlardaki ibadet üzerinde çok durulmaktadır. Bununla birlikte dağlardaki ibadet etme bazı efsanelerde yerilmiştir. Asıl olanın şehrin ve hayatın içinde ibadet etmek olduğu

⁴⁴⁷ Tanyu, a.g.e., s. 142.

⁴⁴⁸ Abdullah Aydın, "Ebû Zer -el Gıfârî", *DİA*, X, 267.

mesajı verilmeye çalışılmıştır. Kutadgu Bilig'de dağdaki zahidler övülmekle birlikte sayısının az olması üzerinde durulup şöyle denilmektedir. “Dünya halkı, iller ile kentleri bırakarak; dağlara girseydiler yükleri yüklenerek; dünya hep bozulurdu, her yer kuru kalırdı, insanoğlu nesli hep kesilirdi” denilmektedir.⁴⁴⁹

Ayrıca Bursa, Bolu, Afyon, Kütahya ve Tekirdağ'da anlatılan efsanelerde de Sarıkız adına rastlamaktayız. Bursa ve Kütahya'da mevcut kaplıcalar için anlatılan ve birbirine çok benzeyen efsanelere göre Sarıkız, annesi ve inekleriyle yaşayan güzel bir kızdır. İneklerini otlatırken uyuduğu sırada duyduğu "Ağlayarak mı geleyim, çağlayarak mı?" sorusuna üç gün sonra "harlayarak gel" deyince kayalar çatırdar ve her yerden sular akar. Sular, Sankız'ı alır götürür ve sırra kavuşturur. Bu bölgede de kaplıca olur ve şifa dağıtır. Tekirdağ'ın Şabanoğlu semtinde yatırı bulunan Sarıkız ise gelin olmak üzere iken ölen bir genç kızdır. Birisinin rüyasına girerek kabrinin yapılmasını sağlayan Sarıkız, şimdi adak ve dilek yeridir. Adaklarını yerine getiremeyenleri cezalandırdığına da inanılmaktadır.

Afyonkarahisar'da anlatılan başka bir efsaneye göre ise, bir mağaranın önünde Sarıkız adlı bir kaya vardır. Heykel şeklinde olan ve yüzü alı pullu yazmalarla örtülü olan bu kaya, bir yatır olarak da değerlendirilmektedir. Bu efsaneye göre Sarıkız, kâfirler tarafından kovalanınca buraya sığınmış ve Allah tarafından korunmuş. Şimdi bu yatıra akşamları yemek getirilir, mumlar dikilir ve ziyaretçiler yüzlerini bu kayaya sürerek şifa umarlar.

Sarı Kız efsanesi, Çankırı'da şöyle anlatılmaktadır: Çerkeş ilçesindeki Şeyhdoğan köyünde Kabal Dede ve Sarıkız türbeleri bulunmaktadır. Anlatılara göre Sarıkız, zaman zaman geyiğe binerek Kabal Dede Türbesi'ni ziyâret eder.⁴⁵⁰ Bursa⁴⁵¹, Afyon'da Sarı Kız- Sarı Kızlara rastladık. Afyon'da hikâyeleri aynı olmakla beraber iki sarı kız bulunur. Birisi, adı “sarı kız” büyük bir kayadır. Kalenin karşısındaki bu kayaya genç kızlar, kadınlar gidiyorlar. Evlenme dileği veya kocalarına karşı sabırlı olmak niyetiyle ziyâret ediyorlar. Diğeri “Sabır kız” da, kale eteğinde bir taş mezar olup, kızların evlenme, kadınların sabır dileme niyetiyle ziyâret ettikleri bir yer.⁴⁵²

Bir "kerâmet" motifi olarak dikkati çeken "yerden su çıkarma" veya "denizden su temini" gibi motifler de efsanelerimizde ortaktır. Sarıkız, babasının abdest alabilmesi için ve köylerin susuz kalmaları üzerine su temin etmeyi başarır. Anadolu'nun birçok yöresinde anlatılan Sarı Kız efsanesinde, Anadolu'da dilden dile dolaşan halk anlatımlarından yer alan kerâmetlerden biri

⁴⁴⁹ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II, 427.

⁴⁵⁰ Bengisu Kolcu, *Çankırı Türbeleri* (Yüksek Lisans Tezi, 2007), G.Ü.S. B.E., s. 48.

⁴⁵¹ “Sarı Kız”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s.151.

⁴⁵² Tanyu, *a.g.e.*, s. 158.

“Geyik Donuna Girme” motifi ya da geyik vesilesiyle gerçekleştirilen kerâmetlere rastlanır. Sarı Kız başka bir velînin ziyâretine sırasında kerâmet göstermiş ve geyiğe binerek gitmiştir. Geyik donuna girerek kerâmet gösteren erenlerin sayısı da oldukça fazladır. Bununla birlikte, anlatılan farklı altı varyantında⁴⁵³ da Sarı Kız efsanesi’nde kötü yolda olmakla itham edilen kadın motifi vardır. Bir başka iftira edilen ve bu durumdan Allah’a sığınarak kurtulan kadının hikâyesi *Tarihi Bursa efsanelerinde* görülür:

“... Emir Sultan Hazretleri’nin de bir kızı varmış. Bu kız, geceleyin Bursa’dan şehir dışına çıkar, kimse görmeden şimdiki Şehreküstü denilen yere gelir, gizlice ibadet edermiş... Bir gün, şehir halkı, bunu gizlice şehirden çıkarken görmüş... Halktan bazıları, Emir Sultan’a giderek, “Kızın kötü yola düştü, şehir dışında gizlice birileriyle buluşmaya gidiyor” demişler!... Emir Sultan hazretleri, söylenenlere inanmamış, ama içine bir kurt girmiş, kızını takibe almış. Kızının, şehir dışında ibadet ettiğini, seccadesi üzerinde...”⁴⁵⁴

“Sarıkız⁴⁵⁵, zaman zaman geyiğe binerek Kabal Dede Türbesi’ni ziyâret eder”⁴⁵⁶

Bunların dışında Sarı Kız’ın bir çok varyantında ortak olan motifler, İftira-dedikodu motifi ve kızın ermişliği. Bolu ili Mengen ilçesi Ağacalar köyü Sarıkız mahallesinde bir Sarı Kız türbesi vardır. Türbede, bakire ölen ve ermişliğine inanılan bir kız yatmaktadır. Rivâyete göre: Türkmen kızı olan Sarı kız, her sabah erken kalkar geyiklerin sütünü sağır fakirlere verirmiş. Bir sabah babası tarafından takip edilip sırrı açığa çıkınca hemen ölmüştür. Türbeyi ziyarete gelenler namaz kılar dua ederler. Mengen’deki Sarı Kız türbesinde dikkati çeken, halk arasındaki inanca göre Türbenin kapısı kilitlenememektedir. Kilitlense dahi kendi kendine açıldığı köylü tarafından ifade edilmektedir. Bu konuda birçok yaşanmış olay anlatılmaktadır ve bunların ortak noktaları ziyaretçinin abdest almadan içeri girmeye çalışması, köylü tarafından sevilmeyen bir kişi olması ve Sarıkız’ın istediği kişiyi içeriye alıp, istemediği kişiyi almaması inancında yoğunlaşmaktadır.

Niğde Bor’a bağlı Ulukışla kasabasında Sarı Kız isimli bir tekke bulunmaktadır.

Sarı Kız’la ilgili bambaşka motiflerle örülü bir efsane Kızılcahamam’da anlatılmaktadır. Kızılcahamam’a bağlı bir köyde Sarı Kız’a ait olduğuna inanılan bir yatır vardır. Bu yatır etrafında şöyle bir inanç teşekkül etmiştir: “Sabahleyin erkenden kalkıp abdest alınır. Sabah namazı kılındıktan sonra o tepeye çıkılır ve çeşmenin başına gidilir. “Ya Rabbi göster!” denir. Eğer halis niyetli isen görürsün. Oraya gittiği zaman altın bir tarakla saçlarını tararken görenler var. Sarı saçlı

⁴⁵³ Ali Duymaz, “Kaz Dağı Ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c4s5/makale/c4s5m7.pdf>

⁴⁵⁴ “Şehreküstü”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 158.

⁴⁵⁵ Anadolu’da Sarı Kız efsanesi ve inancı önemli bir yer tutar. Oldukça geniş bir alana yayılmış olan bu efsane, bu alanlarda kendine has bazı yerel özellikler taşıyan versiyonlarla anlatılır. Aynı yöre de bile Sarı Kız’a ait birkaç öykü anlatılır.

⁴⁵⁶ Bengisu Kolcu, *Çankırı Türbeleri* (Yüksek Lisans Tezi, 2007), G.Ü.S. B.E., s. 92.

bir kızmış. Çeşmenin suyuna içmeyle doyamazsın. Kana kana içersin. Yediğini de eritirsin. Yalnız araba çıkmaz oraya.”⁴⁵⁷

2.1.59. Sarı Ana

Sarı Ana, Sultan Selim’e Rodos’un fethedileceğini önceden müjdelemiş. Egeli denizcilerin ve balıkçıların özel ilgi gösterdikleri ve başları darda kalınca “Yetiş Sarı Ana” diye imdat istedikleri ermiş kadındır bu hanım.⁴⁵⁸ Marmaris’te Kanuni devrinde yaşadığı düşünülen kerâmet sahibi tanınan kadın evliyalardan. Aslen Yörük olduğu söylenen Fatma isimli bir kadındır.⁴⁵⁹

2.1.60. Sağ Ana

Sağ Ana ile Sarı Ana, batı Anadolu'nun simgesi iki kadın ermişdir. Kanaatimizce her ikisi aynı kişidir. Fakat araştırmamızda başka efsanelerde anlatıldığı içi farklı başlıklarda incelemeyi uygun gördük. Her iki efsanede aynı keramet motifleri görülmekle birlikte, aşağıya bir parçasını aldığımız efsanede Kaygusuz Abdalla görüşüp ona akıl veren bir kadın tipiyle karşılaşmaktayız:

“... Ama benim kırk askerim ve atlarım var. Hepimize bakabilir misin? Demiş. Sağ Ana: -Allah büyüktür, demiş. Sağ Ana, bir tek ineğin sütünü sağmış ve hepsinin karnını doyurmuş. Üstelik hala süt tükenmezmiş. Kaygısız yatmış, sabah kalkıp: “Sağ Ana ben buradan Rodos’a geçebilir miyim?” demiş. Sağ Ana: “Sen burada bir gece daha yat, sonra cevap vereceğim. Gündüz kırk askerine Armutalan’da talim yaptırmış. Akşam olmuş, yatmışlar. Sabah, “gidebilir miyim” diye sormuş. Sağ Ana’ya. Sağ Ana: “gidemezsin senin askerinin içinde hırsız var” demiş.”⁴⁶⁰

Sağ Ana efsanesinde dikkat çeken en önemli nokta, çok ünlü bir velî olarak kabul edilen Kaygusuz Abdal’a akıl vermesi hatta kerametiyle ona yardım etmesidir.

2.1.61. Sarılık Evliyâsı

İnsanlar sorunlarına aklın, mantığın ve bilimin kabul ettiği çerçevede çözüm bulamayınca, olağanüstü güçler yükledikleri yatırlardan bir çare bekler, dilekte bulunur, adaklar adar. Böylece isteklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Amasya merkezde bulunan hala sıkça ziyâret edilen Sarılık Evliyâsı, mahallî olarak ünlenmiş bir yatırdır. Bu yatırdaki kadından medet umanların sayısı da az değildir. Özellikle çocuğu olmayanların bel bağladığı yatır, efsanesiyle inandırıcılık vasfı

⁴⁵⁷ “Sarı Kız”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s.317.

⁴⁵⁸ Nezihe Araz, *Anadolu’nun Kadın Erenleri*, s. 226.

⁴⁵⁹ Tanyu, a.g.e., s. 275.

⁴⁶⁰ “Kaygusuz Abdal”, Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005), B.Ü.S.B.E., s.200-201.

kazanmaktadır. Anlatılanlara göre; “Sarılık Evliyâsı denilen yerde, sarılık hastalığından ölen genç bir gelin yatmaktadır. Yıllar önce bu köyde yaşayan sarı bir kız varmış. Bu kız sarılık hastalığına yakalanmış. Düğününe az bir zaman kala, hastalığı iyice ilerlemiş. Telli-duvaklı olarak gelin atına binmiş, düğün alayı şimdiki türbenin bulunduğu yere gelince sarı kız ölmüş. Öldüğü yere mezarını yapmışlar. Ölümünden çok kısa bir zaman sonra, mezarın ayak ucundan bu şifalı su çıkmaya başlamış.”⁴⁶¹

2.1.62. Sidre

Isparta'nın yeşillikler içinde mesire yerlerinden Sidre'de bir yatır vardır. Bu yatır ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

“Burada dinine bağlı, güzeller güzeli bir kız yaşarmış. Bu kız eski yazı okur ve ibadetle meşgul olurmuş. Günleri böyle geçerken, bir gence âşık olur. Genç de onu deli gibi sevmektedir. Delikanlı, kızı istemek üzere ailesine gönderir. Evlenip mutlu olmak istemektedir. Fakat kızın ailesi bu evliliğe râzı olmaz. Kız ile oğlanın görüşmesini yasaklayarak dünürçüleri geri çevirir. Kız bu üzüntüye dayanamaz. Bir gece rüyasında, kızı alıp Sidre'deki dağa götürmüşler. Kız orada ağlamış sızlamış: “Vermediler, anam babam beni sevdiğime vermedi, çalıştım çabaladım çeyizi yaptım, vermediler.” Diyerek sabah ezanı okununcaya kadar ağlamış ve dua etmiş. “Ya Allah, Ya Kerim benim duamı kabul et.” demiş. Sabah ezanı okunduktan sonra, namazını kılmak üzere kalkıyor. Namazı kılıyor, bitiriyor. Sağına selam veriyor, Sidre'de şırıl şırıl su akıyor. O zamana kadar Sidre'de su yokmuş. Soluna selam veriyor, çıplak Sidre Dağı, yemyeşil ağaçlar ve bembeyaz çiçekleriyle bir gelin gibi süsleniyor. Bu namazdan sonra; “Ben çıktım muradıma Su geldi imdadıma.” Diyen kız Sidre'de kayıplara karışıyor.”⁴⁶²

2.1.63. Sitti Zeynep

Sitti Zeynep Türbesi, Antalya'nın Alanya ilçesinde merkezinden Kalesi'ne çıkan yolun kenarında büyük bir kayanın üzerindedir. Metin Tektaş araştırmasında türbe ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır: “Türbe, kare plan üzerine yapılmış iki kubbe ve doğu batı uzantısında olan uzunca bir odadan ibarettir. Erenin yatırının bulunduğu oda kafesli bir bölme ile ayrılmaktadır. Bunlardan ayrı olarak kuzey tarafta, üzeri kubbe ile örtülü bir oda daha vardır ki burası da yine ibadet etmek için ayrılmıştır. Türbede, yaşlı bir hanım gönüllü olarak türbedarlık yapmaktadır. Nimet Hanım 35-40 yıldır bu görevi Allah rızası için yaptığını söylemektedir. Kendisi uzun süreden beri orada olduğu

⁴⁶¹ “Sarılık evliyâsı”, Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) O.M.Ü.S.B.E., s. 100.

⁴⁶² “Sidre”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s.372.

için Evliya hakkında neler bildiğini sorunca bize şunları anlattı: "Evliyalar Allah'a ulaşmak için birer elçidirler. Bizler doğrudan ondan bir şey istemeyiz; sadece deriz ki, "Biz sana yalvarıyoruz sen de bizim için Allah'a yalvar." Onlar ermiş oldukları için Allah'a bizden daha yakındırlar. Buraya her türlü istek ve şikayet için ziyarete gelinir."

Sitti Hatun'u ziyâret edenler genelde bayanlardır. Gün olarak da çarşambayı seçerler. Kocasını içki mübtelası olan bayanlar, kocalarının bu beladan kurtulmaları için; evinde huzursuzluk olan kadınlar huzursuzluk sona ersin diye sıkça gelmektedir. Ziyarete gelenler, içeride namaz kılıp dua ederler, Kur'an okurlar. Sitti Hatun'un, Horasan'dan gelen yedi evliyadan birisi olduğu söylenmektedir. Kadın olduğu için de ziyaretçilerinin çoğunluğunun kadın olduğu düşünülmektedir.⁴⁶³

Evliya Çelebi'nin burayı Bektaşî tekkesi olarak belirtmesi ve Siddi Zeynep'in Peygamber soyundan geldiğine inanılması, Hz. Ali'nin kızı ve Hz. Hüseyin'in şehid edilirken yanında bulunan ve esir alınan Hz. Zeynep'le aynı ad olmasından kaynaklanabilir. Halk bir anlamda Hz. Zeyneb'i Alanya'da var kabul etmiş ona makam yapmışlardır.

2.1.64. Sultan Ana

Sultan Dağları'nın Yalvaç ilçesinde bulunan uzantısında dağ köylerinin yaylakları vardır. Bugün Körküler kasabasının yaylağı olan Tekelik yaylasında bulunan, Sivri zirvelerin üzerinde bulunan yatırlardan birinde bir kızın yattığına inanılmaktadır. Bu zirvelerin, adlarını bu beş kardeşin adlarından aldığı söylenmektedir. Yelken Gazi, Savdığan, Kazoğan, Kandilli erkek kardeşlerin, Sultan ise kız kardeşin yatırının bulunduğu tepedir. Bu tepelerle ilgil, olarak anlatılan efsane ise şöyledir.

"...Bir gün oğlanların koyun gütmeye gittiği bir anda, eşkiyalar, çadırın bulunduğu yeri basıp Sultan'a tecavüz edip, onu öldürmüşler. Akşam olup, çadıra gelen oğlanlar, kız kardeşlerini o vaziyette görünce, silahlarını alıp, eşkiyaların ardından gitmişler. Eşkiyalarla giriştikleri kavga esnasında hepsi de ölen kardeşler, öldükleri tepelerde kalmışlar."

Bugün de hala ziyâret edilip kurban kesilen yatırlar ve Sultan Ana'nın Türk İstiklal Savaşı'nda Yunanlılara karşı, bu tepelerden top atışları yapılmış ve düşmana büyük kayıplar verdirilmiştir.⁴⁶⁴

Dağların-tepelerin zirvesinde olduğuna inanılan kutlu kişilerin yatırlarına eski Türklerde de

⁴⁶³ Metin Türктаş, Alanya Türbeleri, <http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/sayalanyaylerinde.pdf>.

⁴⁶⁴ "Sultan Ana", Göde, *a.g.e.*, s. 402.

rastlamaktayız. Tonyukuk yazıtlarında; Tinesioğlu'nun yatırının bulunduğu dağ” ifadesi geçmektedir.⁴⁶⁵

2.1.65. *Sultan Kadın*

Sultan Kadın, Antalya'nın Gündoğmuş İlçesinin kuzey tarafında ve Antalya Konya il sınırı yakınlarında, Alanya yörüklerinin çıktıkları yaylaların hemen yanında bulunan Geyik Dağı'nın tepesindedir. Yatır olarak bilinen yerde belirgin olarak bir mezar ya da benzeri bir şey yoktur. Metin Türктаş, yatırın küçük bir taş yığını ve bu taşların yanında yaklaşık 40-50cm çapında bir delik bulunduğunu söylemektedir. Yöre halkının anlattığı efsaneye göre:

“ Sultan Kadın bir gün atı ile giderken bugünkü Sultan Pınarı diye anılan pınarın yanma gelince kış bastırmış ve orada kardan geçemeyerek mahsur kalmış. Kar geçit vermeyince kanatlanarak uçmuş ve Giği Dağı'nın tepesindeki deliğe girmiştir. Onu arayanlar deliğin ağzında Sultan Kadın'm gutmusunun bir parçasını bulmuşlar ve Sultan Pınarı, halk arasında Sultan Muğarı olarak anılır. Gutmu, yörede eskiden iyilen bir çeşit tören giysisidir. Yakın zamanlarda halk arasında düğünlerde giyilirdi. Günümüzde bu giysiye ancak eski çeyiz sandıklarında rastlanabilmektedir. onun o deliğe girdiğine kanaat getirerek orayı bir ziyaretgah haline getirmişlerdir. Sultan Kadın Evliyâ'sı, yöre halkı tarafından çok itibar gören bir yerdir. Bu yaylalar sadece yazları çıkılabilen bir yer olduğu için burası ancak yazları ziyâret edilebilmektedir. Yatırın bulunduğu Geyik Dağı'nın yüksekliğinin 2885m'dir. Bu yüksekliğe tırmanmak oldukça zordur. Yörükler ziyarete gittiğinde, bekar erkekler "Dolandım geldim ocağına, bir kız ver kucağıma", Çocuğu olmayanlar " Dolandım geldim ocağına, bir evlat ver kucağıma" diye dua ederler.⁴⁶⁶

2.1.66. *Şahruz Hatun (Halkalı Evliya)*

Amasya merkezde Şehrüstü Mahallesi'nde dört kare sütun üzerinde, koni bir kubbe altında yer almaktadır. Şahruz Hatun'a ait olan sanduka merdivenlerle inilen bodrum şeklinde bir yerdedir. Sandukanın⁴⁶⁷ kuzeyinde dikdörtgen şeklinde siyaha yakın ve birbiri ile karşı karşıya duran iki taş vardır. Bu taşların kenarlarında bulunan halkalardan dolayı “Halkalı Evliyâ” denilmektedir. Yakın bir zamana kadar buraya “Saru Hatun Türbesi” denilmekteymiş. Sandukada yatan şahıs Reisül-Asker Burak Bey'in kızı Şahruz Hatun'dur. 1479 yılında vefat etmiştir. Mezarın baş tarafındaki kitâbede, yukarıdaki bilgiden başka herhangi bir bilgi mevcut değildir⁴⁶⁸. Mezarın nâşı çürümemiş

⁴⁶⁵ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, II, 423.

⁴⁶⁶ Metin Türктаş, Alanya Türbeleri, <http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%FD3/alanya%20k%F6ylerinde.pdf>.

⁴⁶⁷ Ekler-2; Fotoğraf-1.

⁴⁶⁸ Ekler-2; Fotoğraf-2.

olup, hafif sararmıştır.⁴⁶⁹ Amasya kent merkezindeki türbeyi ziyâretten sonra, burada yatan kadın evliyanın himmetiyle çocukların yürümeye başlamasıyla ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır.

“Oğlunun yürümesi üzerine hemen geri dönüp Halkalı Evliyâ’ya adadığı kurbanı keser.”⁴⁷⁰

2.1.67. Şemsi Ana

Muğla’nın Saburhane kentinde demir kafes içine alınmış bir mezarı vardır. Mezarının bulunduğu mekân aynı zamanda bir adak yeridir. Burası, çok çeşitli dertlere çare arayan insanlarca ziyâret edilir ve buranın adına adaklar adanır. Belirtildiğine göre, Muğla’ya içme suyunu Şemsi Ana ismindeki muhterem kişi getirmiştir. Bu rivayet dikkate alındığından dolayı Şemsi Ana’nın insanlardan fakir olanların zengin olmasına, hasta olanların iyileşmesine ve dertlilerin dertlerine çare vesilesi olacağına inanılır. Halk arasında o, hayır sever bir kişi olarak bilinir. Onun, herkesin iyiliğini istemekten başka bir şey düşünmediği söylenir. Şehrin merkezine yakın olması nedeniyle yerli halktan büyük bir ilgi görür.⁴⁷¹

2.1.68. Şerife Nine

Anadolu’da yaşadığı kabul edilen ermiş kadınların bazılarının devrimize daha yakın dönemlerde de yaşadığı kabul edilmektedir. Şerife Nine türbesi, Bursa’nın Gemlik İlçesinde Selçukgazi köyü mezarlığındadır. Türbe etrafında bir kaç efsane anlatılmaktadır:

“...Gemlik köylerinden bir askere Kıbrıs Savaşının en sıcak zamanı cephede ateş hattında savaşıırken, bir kadın gelerek siperdeki yerini değiştirmesini söyler. Hemen sonra düşmanın o bölgeye yaptığı yoğun top ateşi ve mermilerinden kurtulmuş olur. Asker, kadına kim olduğunu sorar. Bursa Selçukgazi Köyü’nden Şerife Nine olduğunu söyler. Terhis olduktan sonra nineye ziyârete giden asker, köyde bu isimde bir ninenin olmadığını, yalnız Şerife Nine’ye atfedilen bir mezar olduğunu öğrenir.”⁴⁷² Efsanede anlatılanlardan sonra başından geçenleri anlatınca, Selçukgazi köylüleri, ninenin üzerinde ahşap bir sundurma bulunan basit mezarına şimdiki kubbeli türbeyi yaparlar.

Başka bir rivayete göre “Kurtuluş Savaşı sonrası köyü terk eden Yunan askerleri köyü yakmak istemişler fakat ninenin inayetiyle yakamamışlar. Köyün kuruluşu ile ilgili olarak; aslında köy şu haliyle çevreye hâkim yerinin batısında, Kayapınar Boğazında veya güneyindeki Kavaklar bölgesinde(mahkûm mevkiler) kurulmak istenmiş, fakat evlerin temelleri belli bir seviyeye ulaşınca

⁴⁶⁹ “Halkalı Evliya”, Rahime Özdoğan, *Amasya’da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları*,(Yüksek Lisans Tezi, 2006) O.M.Ü.S.B.E., s. 93.

⁴⁷⁰ “Halkalı Evliya”, a.g.e., s. 94.

⁴⁷¹ “Şemsi Ana”, İsmet Eşmeli, *Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 23.

⁴⁷² Hasan Basri Alkaya, *Bursa Çevresindeki Ziyâret Yerleri Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar*,(Yüksek Lisans Tezi, 2006) U.Ü.S.B. E., s. 48.

kendiliğinden yıkılır. Bu sıralar Şerife Nine köyden bazılarının rüyasına girer ve köyün tepeye kurulmasını söyler.”

Şerife Nine’nin ziyaretine daha çok Gemlik köylerinden geliyorlar. Adağı olan yerine getiriyor, türbesinde mevlit okutuyor, şeker bisküvi dağıtıyorlar. Daha önceleri adak kurbanları kesiliyormuş. Ayrıca mezarından toprak alınıp cilt hastalıkları olanlara götürülüp toprağından sürülüyor. Alınan toprak daha sonra geri getiriliyor. Getirmeyenlerin rüyalarına giren nine onları korkutuyor.

Şerife Nine türbesi etrafında bir başka efsane daha anlatılmaktadır. “Vaktiyle köy bölgesinden sorumlu jandarma karakolunun komutanı türbeyi kapatmak istemiş, daha sonra kızı hastalanıp derman bulamayınca Şerife Nine’nin mezarına getirdiği ve şifa bulduğu, önceki davranışı sebebiyle pişman ve mahcup olduğu söyleniyor.”⁴⁷³

2.1.69. Şeyh Ömer Dede'nin Kızı

Niğde yöresinde ünlü olan Şeyh Ömer Dede'nin kızı müstakil olarak bir efsanede anlatılmamaktadır. Ancak aşağıya örneğini aldığımız efsanede önemli bir keramet motifi yer almaktadır. Geyik donuna giren kız, ermişlere has özellikler göstermektedir.

“4. Murad, Bağdat'a giderken, Mevlana'yı ziyâret ederek yola çıkar ve ilk molayı Ulukışla yakınlarında verir. İaşe temini için, bir gurup asker yakındaki köye gönderilir. Köyde Şeyh Ömer Veli'nin dergahı vardır. Askerler köye doğru giderken önlerine bir geyik çıkar. Geyiğe taş ve oklarla saldıran askerler yaralamalarına rağmen geyiği yakalayamazlar. Yollarına devam eden askerlerden her biri, şeyhten bir şey istemeyi gönüllerinden geçirirler. Dergahta gönüllerinden geçen her şey önlerine konur. Bu sırada şeyhin güzel kızı, içeri girip çıkmakta, askerlere hizmet etmektedir. Kızın bir kolu sarıdır. Çavuş, bu kıza ne olduğunu sorar. Şeyh, "Bir kaç haramzade taş ve ok yağmuruna tutmuşlar." diye cevap verir. Meseleyi anlayan askerler, mahcup olur ve özür dilerler.

2.1.70. Şeyh Mümine

Anadolu sahası efsanelerinin kiminde görünen kurgu başka, verilmek istenen mesaj başka olabilmektedir. Şeyh Mümine ismiyle çevresince ermiş kabul edilen kadın kişinin türbesi etrafında anlatılan efsanede, yaşadığı zorlu hayat şartlarının kadının fiziksel olarak güçlü olmaya zorladığı açıkça görülmektedir. Bu fiziksel dayanıklılık zaman zaman kerâmet olarak da algılanmaktadır.

“ Zamanında Midyat yolu üzerinde yasayan bir hükümdâr varmış. Bu zalim hükümdâr her

⁴⁷³ Hasan Basri Alkaya, *Bursa Çevresindeki Ziyâret Yerleri Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) U.Ü.S.B.E., s. 48.

gece o yöredeki genç kızlardan biriyle eğlenirmiş. Bu yörede yaşayan bir aile varmış. Bu ailenin de yedi çocuğu varmış. Bu çocuklardan biride genç bir kızmış. Sıra bu ailenin genç kızına gelmiş. Bir gün hükümdârın kölesi olan adam, hükümdârın eğlenmesi için bu kızı istemiş. Fakat zalim hükümdâr bu sefer isteğini elde edememiş. Mümine adlı bu genç kız bu olaydan kurtulmuş. Mümine'nin bu olaydan bir şekilde kurtulmasının sebebi onun ermiş biri olmasıyla ilgiliymiş.”⁴⁷⁴ Halk bundan sonra Mümine adına türbe yaptırıp Şeyh Mümine Türbesi adını veriyor.

⁴⁷⁴ “Şeyh Mümine”, Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E., s. 78.

2.1.71. Şih Zeliha

Avcıarsuyu Köyü'nde bulunan türbe, bin metre yükseklikteki Bayraktepe adı verilen bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Tek kubbeli ve kare yapılı bir mimari özelliğe sahiptir. Türbenin bulunduğu yere patika bir yoldan çıkılmaktadır. Kabir bölümü ise oldukça büyüktür ve mermer taştan yapılmıştır. Ayrıca içerisinde bahur, bahurluklar, zeytinyağı, kilim, halı ve hasırlar bulunmaktadır. Rivayete göre Şih Zeliha çok eski zaman önce türbenin bulunduğu yerde yaşayan evliya bir kadındır. Arpagediği Köyü'nde türbesi bulunan Şeyh Abdullah el-Muğavre ile kardeş oldukları bilinmektedir. Şeyh Abdullah el-Muğavre'nin yaşadığı dönemde Bayraktepe'ye çıkıp devasa büyüklükteki bir taşı, tıpkı cirit atar gibi fırlattığı ve fırlattığı taşın Arpagediği Köyü'ndeki kendi makamının bulunduğu yere düştüğüne inanılmaktadır. Kaynak kişiden aldığımız bilgiye göre Şih Zeliha Türbesi geçmişte bir gurup şahıs tarafından define aramak maksadıyla tahrip edilmiştir. Fakat yöre halkı tarafından tekrar onarılarak modern görünümüne kavuşturulmuştur. Arsuz ilçesinde türbesi bulunan Şih Zeliha ile ilgili efsaneye göre zamanında Avcıarsuyu köyünden birkaç kişi define aramak maksadıyla mezarın içini açar. Bu kişiler bir şey bulamayınca cesedi tekrar defnetmeyip açıkta bırakır. Ayrıca türbenin her yeri tahrip edilir. Köylülerin yardımıyla türbe eski görünümüne kavuşturulur. Fakat, bunu yapanların yaptıkları cezasız kalmaz. Bu olaydan birkaç yıl sonra Allahu Teala bu kişilere adeta lanet yağdırır. Kimi gözünden, kimi elinden olup meclise çıkacak durumları kalmaz.⁴⁷⁵

2.1.72. Taşbebeğin Annesi

Taşbebek efsanesi Anadolu efsaneleri içinde en tanınır efsanelerden biridir. Taşbebek efsanesindeki kadın kişinin bir eren olarak kabul edilmesi tartışmalı bir konudur. Ancak biz, bu çalışmamızda yaptığımız bir araştırmada belirli bölgelerde Taşbebek efsanesinin kadın kahramanının bir eren olarak kabul edildiğini tespit ettik. Taşbebek efsanesindeki bir diğer önemli nokta ise, cansız bir nesne olan taşın canlanıp insan olma motifine sadece bu efsanede rastlanılmasıdır. Genel de efsanelerde olan, insanların yaptıkları bir günah sonucunda taş kesilmesidir. Cansızın canlanması Motif Index'te D.435.1.1. Değişim: Heykel maddesinde yer bulur. Taş bebeğin anası Meryem Hatun, babası molla Ahmet dayısı Hüsam'dır. Taş bebeğin adı ise Kâmil'dir. Bazı varyantlarında babasının adı Kâmil olarak geçmektedir.⁴⁷⁶ Hemen her yörede

⁴⁷⁵ Gül İnce, *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri İle İlgili İnanışlar ve bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2009), S.A.Ü.S.B.E, s. 54.

⁴⁷⁶ Doğan Kaya, "Sivas'ta Taş Bebek",

http://209.85.229.132/searchq=cache:PoQya2l6Z8sJ:dogankaya.com/fotograf/sivasta_tas_bebek_efsanesi.pdf+taş+bebek+efsanesi&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr

anlatılmaktadır.

“Zamanında bir evin bir oğlu evlenmiş. Günler geçmiş, aylar geçmiş, yıllar geçmiş. Çocukları olmazmış. Gelin üzülür, ağlar, her gece dua edermiş. Derken kocası yeniden evlenmiş. Kadının üzüntüsü kat be kat artmış. Kendini dağlara taşlara vurmuş. Deli divane olmuş. Dağlarda gezerken bir taş bulmuş, dağa taş a can veren Allah bu taş a da can verir mi diye düşünerek eve getirmiş. Sarmış, sarmalamış, doğacak çocuğu için aldığı beşiğine yatırmış. Bütün gece dua etmiş. Allah’a yalvarmış. O kadar çok dua etmiş ki yorgunluktan uyuyakalmış, uyandığında beşiğe koşmuş, bakmış bir bebek kıpırdanıyor. Zavallı kadın sevinçten ne yapacağını şaşırılmış, bebeğini öpmüş, koklamış. Sonra alır, kocasına götürür, yaptıklarını anlatır. Kocası ikinci karısını boşar, ocakları kurtulur, gider.”⁴⁷⁷

Taşbebek efsanesine birçok yörede⁴⁷⁸ rastlanmaktadır. Bu yaygınlığın sebebi kuşkusuz, çocuk sahibi olamayan kadınların ortak kaygısıdır. Hemen hemen aynıdır anlatılanlar. Biz araştırmamızın sonuna ulaştığımız Taş Bebek varyantlarını ekledik. Araştırmamızda, Anadolu’nun bütün yörelerinde anlatılan Taş Bebek efsanesindeki başroldeki genç gelinin Amasya Merzifon Nusretiye mahallesinde bir yatırda olduğuna inanıldığını bulduk. Burada yatan kişi çevre tarafından velî kabul edilmektedir. Velîler, halkın nazarında Allah’a yakın kişiler oldukları için onların güçlerinden yararlanılarak isteklerde bulunur. İşte Taş Bebeğin annesi olduğuna inanılan kadın da böyledir, mezarında bulunan taş bebek, çocuğu olmayan kadınlar tarafından kucağa alınır yatır etrafında üç kere dönülür ve dua edilir. Bu bakımdan burası velî kültü formuna uymaktadır. Bununla birlikte bizim araştırmamız sırasında konuştuğumuz çevre halkı cuma akşamı bebeğin ağlamasını duyduklarını söylemektedirler. Taş Bebek yatırının bulunduğu bahçenin sahibi kadın bir cuma sabah ezanı okunurken Taş Bebek’in ağlama sesini duyduğunu ifade etti. Bunun yanı sıra efsaneyi bir kez daha anlatan ölü yıkayıcısı Tazegül hanım, efsaneyi diğer yörelerdeki varyantlarındaki gibi dua ve deyişleriyle anlattı.⁴⁷⁹ Taştan bebeğin ağlaması motifine Kırşehir yöresinde anlatılan başka bir efsanede rastlamaktayız.⁴⁸⁰ Eli Bebekli isimli efsanede dua neticesi taş olan bir kadının bebeğinin ağlama sesinin hala duyulduğu anlatılmaktadır.

Taş Bebek Efsanesi varyantlarına bakıldığında dervişin kadına taş vererek beşiğe belemesini söylemesini ve bunun sonucunda velîlere dua edilerek taşın can bulmasını görüyoruz. Öncesinde

⁴⁷⁷ “Taş Bebek”, Fatmagül Yolcu, *Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 20089), Ç.Ü.S.B.E. s.285, 286.

⁴⁷⁸ Doğan Kaya, “Sivas’ta Taş Bebek”, http://209.85.229.132/searchq=cache:PoQya2l6Z8sJ:dogankaya.com/fotograf/sivasta_tas_bebek_efsanesi.pdf+taş+bebek+efsanesi&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr; Adana’da Taş Bebek, Kastamonu’da Taş Bebek , Amasya’da Taş Bebek .

⁴⁷⁹ Ekler-2; Fotoğraf-9.

⁴⁸⁰ “Eli Bebekli”, Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası*, (Yüksek Lisans Tezi, 1995) E.Ü.S.B.E., s. 88.

başta Hızır ve diğer erenlerden himmet istendiği görülmektedir. Efsanenin Çanakkale varyantında ise olay örgüsü biraz farklıdır, bebek canlandıktan sonra kadın ermiş, uçup gitmiştir.⁴⁸¹ Buna rağmen biz Çanakkale’de yaptığımız alan araştırmasında böyle bir kadın evliya türbesi-ziyâretgâhına rastlamadık. Böyle bir ziyâretgâh sadece Amasya Merzifon’da bulunmakta. Merzifon’da anlatılan Taş Bebek efsanesinin baş kahramanı kadının türbesi etrafında da efsaneler anlatılmaktadır. Yörede, meşhur bir velî olan Gani Baba’nın kızı olduğu anlatılır. Rivâyete göre; “Merzifon’da ermeni mezarlığının ortasında Taş bebek yatmaktadır. Belediye bu mezarları kaldırıp, buray ı yerleşim yeri olarak kullanmak istemektedir. Taş Bebek türbesinin de üzerini kapatmak veya oradan başka yere kaldırmak isterler. Bunun üzerine Taş Bebek dozer kullananın rüyasına girer, çevredekilerin rüyasına girer ve üzerini kapatmamalarını söyler. Belediye bir çok kez mezarı kapatmak istese de kerâmetler nedeniyle başaramamıştır.”⁴⁸² Birçok kişinin rüyasına giren Taş Bebek, türbesinin üzerinin açık kalmasını ister. Rüyaya girmesi F. olağanüstülükler olarak ifade edilebilir. Evliyalarla ilgili önemli özelliklerden biri de kendilerinin yatırlarının üstünü açık istemeleridir.

2.1.73. Üç Kızlar

Kadın ve kızların düşman eline düşmesi, milletin gelecek nesillerinin de düşman eline geçmesi demektir. Bu sebeple birçok efsanede düşmana teslim olmayan tam teslim düşecekleri sırada dönüşüme uğrayan ya da şehit olan kadın kişiler anlatılmaktadır. Üç Kızlar'a ait olduğuna inanılan Üç Kızlar Konya’da Mevlâna Türbesi’nin arka bahçesindedir. Buraya üç kızlar şehitliği de denilmektedir. Burası, evlenme, çocuk sahibi olma isteği, doğurabilmek ve gönül meseleleri için ziyâret edilir. Üç Kızlar’ın efsanesinde, Konya’nın Bizanslılara karşı savunması sırasında, sevdikleri yiğitlerle birlikte canlarını vermeleri anlatılır.⁴⁸³

Bir diğer Üç Kızlar efsanesine Afyon’da rastlamaktayız:

“Bahar mevsimidir. Her taraf rengârenk dağ çiçekleriyle süslüdür. Hele laleler, hele o dağ laleleri kıpkırmızı dağları örtmüştür. İhtiyar çoban Başyurt’tan Kavaklı’ya doğru uzanan kayaları göstererek; bu kayalara “Üç kızlar kayası” derler. Evvel zamanda Bozulus’tan üç kız kardeş Hıdırellez (Hızır-İlyas) günü Başyurt’a çıkarlar. Dağlar gelinliğini giyinmiştir. Her taraf yem yeşildir. Dağ çiçeklerinin güzel kokuları her tarafı sarmıştır. Üç kız kardeş dağların güzelliğine kendilerini kaptırıp, dağlara tırmanmışlar, çiçekler arasında kaybolmuşlar. Dağların baş döndüren, gönül okşayan havası içerisinde kendilerini unutmuşlar. Günün inip, akşamın olduğunu fark

⁴⁸¹ Eyüp Akman, *Kastamonu Ninnileri ve Taş Bebek Efsanesi*, Ankara, 2007, s. 69.

⁴⁸² Derleyen Gülenay Pınarbaşı.

⁴⁸³ Nezihe Araz, *Anadolu’nun Kadın Erenleri*, s. 195.

edememişler. Neden sonra içlerine bir korku düşmüş üç kız kardeşin. Düşmüşler dönüş yollarına. İşte tam Kavaklı'ya yaklaştıklarında, yollarına üç harami çıkmış. Korkularından birbirlerine sokulmuşlar. Ağlaşmışlar için, için... İçlerinden en küçüğü çaresiz dönmüş kibleye, açmış elini, seslenmiş Yaradan'a, en saf ve en içten duygularla: "Allah'ım bizi bu haramilere yem etme. Ya taş et, ya kuş et uçur, azat et" demiş. O anda orada üç taş olmuşlar. Yakından dikkatli bakıldığı zaman ellerini açmış, dua eden küçük kızı, büzülüp ablasına sokulan ortanca kızı, eline taş almış, kendini korumaya çalışan büyük kızı görebilirsiniz."⁴⁸⁴

2.1.74. Vasiye Nine

Kocaeli Karamürsel'de Camiatık Mahallesi Park caddesindedir. Vasiye Nine, kadın ermiş olarak bilinir. Ziyaretçiler ruhuna fatiha okurlar. Vasiye Nine'yle ilgili anlatılan efsanedeki kerâmetler bugün için akıl almaz gibi durmaktadır. Velîler, şahsiyetleri bakımından değişik özellikler gösterebilirler de ortak bazı hususiyetleri vardır. Onların bu ortak özellikleri, yaşadıkları devrin sosyal yapısı içinde yetiştikleri kültürle ve ihtiyaçlarla alâkalıdır.

Vasiye ninenin yaşadığı mekân Marmara denizinin kıyısında bulunan Karamürsel'dir. Vasiye Nine'nin gösterdiği kerâmetler de deniz ve denizcilikle ilgilidir. Rivâyete göre; Vasiye Nine yaşadığı devirde denizlerde sıkıntıya düşenlere manevî gücü ile yardıma koşarmış. Birgün sırrını açıklamak zorunda kalınca oracıkta ölmüştür.⁴⁸⁵

2.2. DINDAR KADIN

Dindarlık, Allah'a yakınlık, temiz kalplilik, çile çekme, bir lokma bir hırkayla yetinme, dünya malına itibar etmeme gibi durumlarla övülür. Halk arasında ve tasavvuf kültüründe makbul olan bu anlayış efsane metinlerinde de görülmektedir. En az iffet kadar dindarlıkta ideal kadın tipinin vazgeçilmez bir unsurudur. Anadolu'nun her yöresinde dindar kız temalı efsanelere rastlanır.

"... bir kız, gerek Allah'a imanı, bağlılığı, Allah'a karşı kulluk vecibelerini ifa etmesi ve gerekse halk arasındaki iffet ve nezahatiyle, temizliğiyle bilinen, sevilen biriymiş."⁴⁸⁶

Yine bir başka örnekte, dindar kadın şöyle anlatılıyor:

"... kadın ne kadar iyi huylu mütedeyyin ise kocası da o derece alkolikti."⁴⁸⁷

İdeal bir başka genç kız daha, hem güzel hem becerikli hem de dindar.

"Burada dinine bağlı, güzeller güzeli bir kız yaşarmış. Bu kız eski yazı okur ve ibadetle

⁴⁸⁴ Nezihe Araz, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, s. 195.

⁴⁸⁵ Yaşar Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

⁴⁸⁶ "Gelin Kayası", Metin Ergun, *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi*, (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E., 1993, s. 686.

⁴⁸⁷ "Kalender Dede", Bayram Sönmez, *Nişde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 371.

meşgul olurmuş.”⁴⁸⁸

Dindar kadın bütün efsanelerde sabırlı, kaderine râzı, itaatkar bir model çizmektedir. Afyon yöresinde anlatılan bir efsanede de bu örneğe rastlamaktayız.

“Adamın karısı son derece dindar bir hatunmuş. Bu yüzden O’na çevredekiler evliya gözü ile bakarlarmış. Ne var ki talihsiz bir evlilik onu mutsuz etmiş... Etmiş etmesine amma, o daima haline şükreder ve kaderine rıza gösterirmiş.”⁴⁸⁹

Dindar kadın tipi Anonim Türk Halk edebiyatının en önemli ürünlerinden *Dede Korkut*’ta da idealize edilmektedir.

“Dirse Han, Oğlu Boğaç Han Destanı’nda Dirse Han’ın eşi, “bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize topaç gibi çocuk verir.” diyerek hem Allah’ın rızasına hem de duaya sevk etmektedir. Hatice Toman, “*Anadolu sahası Halk Hikâyelerinde Kadın*” isimli tezinde bu durumu şöyle yorumlamaktadır: “Kadının düşünce tarzı ve Allah’ın her şeye kâdir olduğunun farkında olması onun inançlı olduğunu gösterir.”⁴⁹⁰

2.2.1. Peygamberimizi rüyasında gören kadın

Velîler, büyük manevi tesirleriyle tarihî şahsiyetler ve hadiseler üzerinde önemli roller oynamışlardır. Hundî hatunu anlatan efsane ve menâkıbnâmelerde Yıldırım Beyazıd’ın yani padişahın kızı olduğu halde büyük bir velî olan Emir Sultan’la evlenmesi anlatılmaktadır. Kaplan bu durumu, “manevî güce sahip velîler ile maddi güce sahip hükümdarlar arasındaki münasebeti ve velî zatlari padişahı üstün göstermesi ve padişahı velîye tabî kılınmasını göstermesi bakımından önemli” diye açıklamıştır.⁴⁹¹ Bununla birlikte Hundî Hatunun Emir Sultan’la evlenmesine efsane dünyasında maddi bir açıklamadan ziyade manevi bir yönlendirme yapılmaktadır. Bahsi geçen efsanede Hundî hatun hem dindar hem de peygamberimizin rüyasına gelmesiyle şereflendirilmiş bir kadındır. Efsane metninde ilgili bölüm şöyledir:

“Dilinde dua, kalbinde âşk-ı ilahi, yüreğinde tevazu, yüzünde safiyet vardı. Hundi Hatun, rüyasında Sevgili peygamberimizi görür. Kendisi tarafından Emir Sultan’la evlenmesi tavsiye olunur. Hundi Hatun, utancından rüyasını kimseye söyleyemez. Ertesi gece aynı rüyayı gören Hundi Sultan’a Kainatın efendisi tekrar uyarıda bulunur. “Eğer benden ahret günü şefaati umuyorsan. Mehmed Buhari ile evlen...” Hundî Hatun ter içinde uykudan uyanır. İkinci olarak gördüğü rüya kendisini çok etkilemiştir. Derin düşünce ve tefekküre dalarak, yüce Mevla’nın makamına sığınmış, uzun

⁴⁸⁸ “Sidre”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 372.

⁴⁸⁹ Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

⁴⁹⁰ Hatice Toman, *Anadolu Sahası Halk Hikâyelerinde Kadın*, (Yüksek Lisans Tezi, 2000), N.Ü.S.B.E, s.80.

⁴⁹¹ Mehmet Kaplan, *a.g.e.*, s. 122.

zaman dua etmiştir: ⁴⁹²

2.2.2. Rüyasında ermiş gören kadın

İslâmiyet'te rüya önemlidir. Rüya yoluyla Hz. Peygamberi veya bir ulu zatı görmek hayra alamettir. Dinî bir motif olan rüyada ermiş görmek, Motif Index'te (T) v304. Çeşitli Dinî İnanışlar olarak gösterilmektedir. Elazığ'ın çok önemli ve bugün de ziyâret edilen Arap Baba türbesi etrafında anlatılan efsanede Arap babayı rüyasında gören dindar bir kadın başrolüdür:

“... Selvi Nine rüyasında, Arap Baba'nın basını kesip bir dereye atarsa yağmurun yağacağını görmüş. Rüyanın birkaç kez tekrarlanması üzerine korkan Selvi Nine, rüyasını konu komşuya anlatmayayım derken bütün Harput'a yayılmış. Kuraklık karşısında çaresiz kalan ahali Selvi Nine'ye rüyasında denileni yapması için baskı yapınca yaşlı kadın çaresiz Arap Baba'nın türbesine gitmiş ve cesedin basını keserek dereye atmış. Bunun üzerine yağmurlar başlamış, halk kuraklıktan kurtulmuş ancak aralıksız yağın ve uzun bir süre dinmek bilmeyen yağmurlar rahmet olmaktan çıkıp felakete dönüşmüş. Derken bir gece Selvi Nine bu defa rüyasında Arap Baba'nın kendisini görmüş. Arap Baba tarafından “Benim başımı attığın yerden alıp yerine koy; yoksa yağmurlar dinmez, halin haraptır” şeklinde uyarılan kadın, ertesi sabah korkuyla uyandığında hemen dere kenarına gidip kesik başı bulunduğu yerden alıp sandukadaki yerine koymuş.” ⁴⁹³

Bir başka rivâyette ise;

“... Bir gece rüyasında ak sakallı, nurani yüzlü bir ihtiyarın evine girmiş ve kendisine hitaben: “Üzerime pis sular döküyorsunuz, ya dökmeyiniz ya da yerimi değiştiriniz” diye ihtarda bulunmuştur. Kadın, nasıl olsa rüya bu diyerek aldırış etmemiş.” ⁴⁹⁴

Kadınların dindarlıkları ile ilgili birçok efsane vardır. Bir parçada aşağıda aldığımız örnekte: “... Kadın ne kadar iyi huylu mütedeyyin ise kocası da o derece alkolikti. Yine sarhoş geldiği bir akşam eşini döverek, dışarı atar. Avlunun bir köşesine sığınan kadın ağlayarak dua eder: “Allah'ım ya kocamı ya beni kurtar” der. Sığındığı yerde uyuyakalır. Rüyasında orta boylu, nur yüzlü bir zat; -“ kalk kızım, evine git, artık kocan içmeyecek, iyi bir insan olacak!” ⁴⁹⁵

Bir başka örnekte ise;

“ Kadının üzüntü içinde olduğu bir gün, rüyasına giren Şahin Ali, kadına müjde verir:

⁴⁹² “Emir Sultanın evlenmesi”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s.178.

⁴⁹³ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret-Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç-Uygulamalar*(Yüksek Lisans Tezi, 2005), F.Ü.S.B.E., s. 43

⁴⁹⁴ Emrah Yavuz, *a.g.e.*, s.73.

⁴⁹⁵ “Kalender Dede”, Bayram Sönmez, *Nişde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 371.

- Artık ağlama, üçer yıl arayla üç çocuğun olacak.”⁴⁹⁶

Efsanelerde ermişlerin kadınların rüyasına girip onları zor durumdan kurtarması, Ahmet Yaşar Ocak’ın tasnifindeki “Velîliğini kabul edenlere yönelik kerâmet motifleri”nden “4. Başkalarını rüya yoluyla ikaz etme, tehlikeden kurtarma” motifiyle ilgilidir.

“Kadın bir gece rüyasında ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar görür. Bu zat kadına:- Kızım Fatma, Allah sana bir erkek çocuk verecek; bu çocuğun yaşaması için Zeyne’ye gelip türbeyi ziyaret edecek, kurban kesip dağıtacaksın. Çocuğun doğduktan sonra onu buraya getirip yıkayacaksın, yedi sene saçını kesmeyeceksin.”⁴⁹⁷

Çok darda kalan, bir umut arayan kadınlar rüyasında mahallî evliyaları gördüğü gibi Hızır’ı da görmektedir. Bu inançta mutasavvıfların Hızır’ı evliya olarak kabul etmesini kaynak olarak kabul edebiliriz. Giresun yöresinde anlatılan böyle bir efsaneden örnek şöyledir:

“Kadın kocasının bu konuşmasına çok üzülür. Onun kurtulması için Allah’a yalvarır gece gündüz. Bir ara oturduğu sandalyede uykuya dalar. Düşünde Hızır’ı görür. Hızır ona ‘Üzülme. Allah’tan ümit kesilmez. Kalk, Ordu’ya git. Ulubey yakınındaki Şuayip Tepesi’ni sor. Yolun uzun ve zahmetlidir, sakın vazgeçme. Tepede bir su kaynağı bulacaksın. Bu sudan kocana içir hemen şifa bulacaktır.’ der.”⁴⁹⁸

Niğde yöresinde anlatılan bir efsanede ise;

“Burç köyü, Afganlı mahallesinde yaşayan Fadimana Ana, zemheri ayında bir gece, rüyasında Dede’yi görür. Burcu Celaledin Dede, köyün zengini Hacı Efendi’nin mezarını yaptırmasını ister. Dede’nin haberini Hacı Efendi’ye ulaştıran Fadimana Ana’ya inanmazlar. Dede iki defa daha rüyayı, Fadimana Ana da haberi tekrarlar. Üçüncü gün Dede, "cennetten taze salatalık, püsküllü mısır ve yeşil hurma dalını "delil olarak gönderir. Gösterilen delillere inanan Hacı Efendi, mezarı yaptırır. Ertesi gece Dede tekrar Fadimana Ana vasıtasıyla Hacı Efendi’yi şöyle ikaz eder: Duvar ayaklarımın üstüne geldi. Yıktır ve geriye çektir!" Bu habere de ustalar aldırılmazlar. Ertesi sabah geldiklerinde, ayakucu duvarlarının yıkılmış olduğunu görürler. Duvarı daha geriden, yeniden yaparlar.”⁴⁹⁹

“ İyice eskiyen evinden taşınmak isteyen ev sahibi kadına, rüyasında görünen velî;

-Kızım, buradan göçme burası senin için daima huzurlu olacak ve asla darlık görmeyeceksin. Her sabah abdest suyum erkenden hazırla!" der. O zaman 20-22 yaşlarında bir gelin olan ev sahibi

⁴⁹⁶ Sönmez, a.g.e., s. 373.

⁴⁹⁷ “Şeyh Ali Semerkandi Türbesi”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*(Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s.122.

⁴⁹⁸ “Şuayip Tepesi’ndeki Şifalı Su”, Yasemin Mirazlı Saral, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), E.Ü.S.B.E., s. 82.

⁴⁹⁹ Sönmez, a.g.e., s. 342.

Zübeyde Hanım, bu gün 59 yaşındadır ve halen evinin arka bahçesinde mezarı olan "Dede"sine her sabah, erkenden abdest suyu hazırlamaktadır. Bu su Hac mevsiminde hiç kullanılmaz. Hane sakinleri anırlar ki Dede, Bor hacılarıyla hacca gitmiştir.”⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Sönmez, *a.g.e.*, s. 369.

2.2.3. Dua eden kadın

Dua, ibadetin en temel esaslarından biridir. Yücelerin yücesine sesleniştir. Temiz kalpli dindar kadınlar iftira, zorluk gibi durumlarda Allah’a sığınmışlardır.

“Kız, Allah’a sığınmış; el açıp yalvarmış demiş ki: -Yarabbi, ben sana itaat ve taatten ayrılmak istemediğim halde, annem ve babam, beni sana ibadetten, zikirden alıkoymak istemektedir. Senden ayrı kalmaktansa taş olmayı dilerim.”⁵⁰¹

Dua sadece İslâm’ın değil bütün dinlerin temelidir. Motif Index’te dua V50. madde olarak yer almaktadır.

“ ... Ulu Allah’ım, bu rüyada geçen olayın Emir Sultan’ın acaba haberi var mıdır?”⁵⁰²

Kadınlarda öyle bir inanç vardır ki derdlerin devası, hastalığın şifası Allah’tadır. Yaşlı kadın genç kıza şifa için dua etmesini tavsiye etmektedir.

“İhtiyar kadın, kızı şimdiki Köşekbükü mağarasına getirir. Mağaradan ayrılırken: “Ben burada şifa buldum; dilerim ki bütün hastalar buradan şifa bulsunlar” diyerek dua eder. Bundan sonra bütün hastalar bu mağaraya şifa bulmak için gelmeye başlamışlar.”⁵⁰³

Çocuğu olmayan bir annenin isteği için Allah’a dua edişi âdeta yalvarışı Anadolu insanının çocuk sahibi olmakla ilgili algısını yansıtmaları bakımından çok önemlidir.

“Gelin üzülür, ağlar, her gece dua edermiş. Dağlarda gezerken bir taş bulmuş, dağa taş can veren Allah bu taş da can verir mi diye düşünerek eve getirmiş. Sarmış, sarmalamış, doğacak çocuğu için aldığı beşiğine yatırmış. Bütün gece dua etmiş. Allah’a yalvarmış. O kadar çok dua etmiş ki yorgunluktan uyuyakalmış, uyandığında beşiğe koşmuş, bakmış bir bebek kıpırdanıyor.”⁵⁰⁴

Bayburt Çaykara yolu üzerinde anlatılan Dikmetaş efsanesinde, ailesini fakirlikten kurtarmak için Ermeni ile evlenmeyi kabul eden ama Allah’tan yardım dileyen Müslüman kızın efsanesi çok dokunaklıdır.

“Müslüman kız bir gece sabaha karşı Allah’a şöyle yalvarmaya başlar:

Estir kaba yel estir/ Bugün dağlara destur/ Gavurun yığını/ Sabahınan taş kestir “⁵⁰⁵

Cemiyetin aslı ailenin devamı için çocuk, vazgeçilmez bir muraddır. Anne olmak için dua eden, adak adayan, ermişe giden kadın dua eden kadın tipi içinde dikkat çekmektedir.

⁵⁰¹ “Gelin Kayası”, Metin Ergun, *Türk efsanelerinde Değişme Motifi* (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E., s. 686.

⁵⁰² “Emir Sultanın evlenmesi”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) s.178.

⁵⁰³ “Köşekbükü”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s.158.

⁵⁰⁴ “Taş Bebek”, Fatmagül Yolcu, *Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) Ç.Ü.S.B.E., s. 285, 286.

⁵⁰⁵ Sakaoglu, a.g.e., s.44, 45.

İncelememizde karşımıza çıkan metinlerde iki motif bir arada yer almaktadır. Bunlardan biri M. Index'te T527. Dua İle Çocuk Sahibi Olma ve (T)V301. Dinî İnanış (Adak Adama) maddeleridir.

“Yüce Mevla'dan yuvalarını ve ocaklarını aydınlatacak bir çocuk dua eylerlermiş”⁵⁰⁶

“Çocuğu olmayan kadınlar, kaplıcalarda yıkanıp, dua ederek çocuklarının olmasını dilerler.”⁵⁰⁷

Dua sonucu ve velîlere yönelme sonucu hamile kalma İslâmiyet sonrası dönemde sık görülen bir uygulamadır.

“Kadın, Kırklar Ziyâreti'ne gelip dilek dilemiş, adak adanmış. Bir kızı olmuş.”⁵⁰⁸

Çocuk sahibi olamamak bu dünyanın en sıkıntılı, üzüntülü durumlardan birdir. Anadolu efsanelerinde, kadınların bu en sıkıntılı zamanlarında karşılıklarına Hz. Hızır, derviş, pir çıkar ve dertlerine çare olurlar.

“Kadın bir gece rüyasında ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar görür. Bu zat kadına: - Kızım Fatma, Allah sana bir erkek çocuk verecek; bu çocuğun yaşaması için Zeyne'ye gelip türbeyi ziyâret edecek, kurban kesip dağıtacaksın. Çocuğun doğduktan sonra onu buraya getirip yıkayacaksın, yedi sene saçını kesmeyeceksin. Kadın, ihtiyarın söylediklerini aye yapar. Bir erkek çocuk doğurur.”⁵⁰⁹

Çocuğu olmayan bir annenin isteği için Tanrı'ya yalvarışı ve isteğinin kabul olması şeklinde sonlanan efsaneler toplumun bilinçaltındaki çocuk sahibi olma vurgusunu yansıtmaktadır.

2.2.4. Duası kabul edilen kadın

Dünyadan elini eteğini çekmiş, kerâmet sahibi, mazlum, masum ve sonuçta Allah'ın yardım ve inayetine mazhar olmuş kadınların duası kabul olur.

“...Karşılık vermez, kimseyle de konuşmazmış, ama içten içe üzülür, doğruluğunun ispatlanması için Allah'a gece-gündüz dua edermiş. Dedikodular devam ederken...”⁵¹⁰

Kadın o kadar sağlam bir inanca sahiptir ki tüm umudunu Allah'a bağlar ve büyük bir güçle ona dua eder.

“...Yine sarhoş geldiği bir akşam eşini döverek, dışarı atar. Avlunun bir köşesine sığınan kadın ağlayarak dua eder: “Allah'ım ya kocamı ya beni kurtar” der.”⁵¹¹

⁵⁰⁶ “Hamitler Köyü”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 122.

⁵⁰⁷ “Çermik Kaplıcaları”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 170.

⁵⁰⁸ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 209-210.

⁵⁰⁹ “Şeyh Ali Semerkandi Türbesi”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s.122.

⁵¹⁰ “Kümbet Hatun”, Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s. 93.

⁵¹¹ “Kalender Dede”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 371 .

2.2.4.1. Dua edip kuşa dönüşen kadın

Pek çok efsanede insan veya hayvan olan insanlara rastlanır. Bu bakımdan şekil değiştirmenin en çok göze çarpan motiflerden biri olduğu rahatça söylenebilir.⁵¹² Efsaneler ve diğer anlatılarımızda don değiştirme olarak tabir edilen şekil değiştirme, Tompson'un Motif Index'te DO-D699 olarak yer almaktadır. Hemen bütün kültürlerde rastlanan evrensel karakterli bir motif olduğunu söyleyebiliriz.

"... Gözel kızlar vamiş... Korkudan, Alla yalvarmışla. Allah da onnan dualarını gabıl etmiş, onları gumuru guşuna döndürüvumuş. Onna da pır diye ucuvumuşla. Ucdüğdan sonura evlenin tepesine gonmuşla da: -Gugu guk, gugu guk..."⁵¹³

Efsanelerin genelinde, duası makbul olan, Allah'ın sevgisine mazhar olan kadınlar zor durumda kalınca dua ederler ve duaları kabul olur. Aşağıdaki efsanenin kahramanı genç gelin Allah'a imanı tam bir kadındır. O zalim kayıvalidesinin zulmünden Allah'a sığınarak ve kuş olarak kurtulmayı murad etmiş, duası sonucu kuşa dönüşmüştür.

"Gelin, Allah'a yalvarmış: -Allah'ım beni kaynanamın elinden kurtar. Ya kuş yap uçup gideyim, ya da taş et de bir şey duymayayım," demiş. Allah, onun duasını kabul ederek kuş yapmış. Tarağı' da kafasında takılı kalmış."⁵¹⁴

Dua edip kuşa dönüşme efsanelerinde ortak olarak şu motifler görülmektedir: Zor durumda kalma; dua; duanın kabulü⁵¹⁵

"Baba, benim bir suçum günahım yok."derse de babası kararlıdır. Namusunu temizleyecektir. Kuyuya yaklaştıklarında yorgun düşen kız Allah'a yalvarır;

"-Allah'ım benim bir suçum yok ben bu cezayı hak etmedim, beni ya kuş et ya taş et".der.

Kızın bu duası Allah katında kabul olur. Babası kızı tam kuyuya attığı sırada kız kuyunun içinden bir kuş olur çıkar ve babasının evine döner."⁵¹⁶

2.2.4.2. Dua edip taşa dönüşen kadın

Anadolu efsanelerinde insanlar, hayvanlar, eşyalar taş kesilebilir. Taş dönüşme ya da taş kesilme kötüler için bir cezâ olduğu gibi iyiler içinde bir kurtuluş, درمان bulmadır. Çaresizlikten, başına gelen kötü durumdan kurtulmak isteyen kadınlar dua edip, Tanrı'dan taş olmayı niyaz ederler.

⁵¹² Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983, s. 154.

⁵¹³ "Dönüşüm-Oluşum15.", Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E, s. 62.

⁵¹⁴ "İbibik ", Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi 1992), S.Ü.S.B.E, s. 179.

⁵¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 80.

⁵¹⁶ Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 353.

Babasının eziyetinden kaçan genç kız, içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmanın en güzel yolu Allah’a içten bir yakarıшта bulunmaktır.

“ Kız, babasının adamlarının eline düşmektense kendisini taş etmesi için tanrıya dua eder ve duası kabul olur.”⁵¹⁷

Aşağıdaki efsanede anlatılan kadın o kadar samimi Allah’a yönelmiştir ki, yüreğinde yarı yolda kalacağına dair en ufak bir şüphe yoktur. Kalbini temiz tutarak bir daha Allah’a yönelir.

“ Duayı bir defa daha yürekten tekrarlar: -Koca Allah’ım koma beni zalim eline... Ya donar taş et ya uçar kuş... ”⁵¹⁸

Taş kesilme motifi, efsanelerde ve masallarda ortak bir motiftir. Sevgililerine kavuşamayan kızlar, babalarının eline de düşmemek için Allah’a dua ederler.

“Kaçacak durumları kalmayan sevgililerden kız: Allah’ım bizi düşman eline bırakmaktansa, ya taş yap, ya kuş yap” diye dua eder. Aynı anda kaçanlarda kovalayanlar da, gelinlikli kız da donup taş olurlar.”⁵¹⁹

Taş kesilme efsanelerinde aşk konulu motifler yer alsa da kadın ve kızların, milletin gelecek nesillerinin korunması adına, düşmandan sakınılması gerektiği fikrinin topluma benimsetilmesi öne çıkmaktadır.

Bu başlık altında ele aldığımız efsane örneklerinin taş kesilme motifi yanı sıra duanın kabulü motifi ortak yönü vardır. Ahmet Yaşar Ocak’ın tasnifinde Kuran-ı Kerim ve hâdislerde ortak ve farklı mûcize başlıkları altında saydığı hadislerdeki mûcize motiflerinden “duanın kabulü” motifiyle ilgilidir efsaneler...

“ Kızcağız korkuyla: Allah’ım ya bu ejderhayı taş et, ya beni bir kanatlı kuş et!... diye yalvarır. Ejderha, Allah’ın emriyle taş olur.”⁵²⁰

Niğde yöresinde anlatılan bu efsaneye çok benzer bir efsanede yakın bir coğrafyada Niğde’nin güneyinde yer alan Gülek Boğazı içinde anlatılır.

“Kız, ormanda dolaşırken bir ejderhanın üzerine geldiğini görmüş ve Tanrı’dan taş olmayı dilemiş.”⁵²¹

Doğu Karadeniz’in en yüksek yörelerinden biri Artvin Şavşat’ta da yine bir gelin ve ejderha çıkmaktadır karşımıza.

“ Ejderhadan kurtulmak için gelin ellerini göğe kaldırarak Allah’a şöyle niyaz eder: “- Allah’ım,

⁵¹⁷ “Kız Taşı”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 172.

⁵¹⁸ “Gelin Kayası”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 314.

⁵¹⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 315.

⁵²⁰ Sönmez, *a.g.e.*, s. 325.

⁵²¹ “Gülek Boğazı’ndaki Ejderha ile Kırıl Kızının”, Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), s. 37.

ejderhaya yem olmaktansa beni taş kes.”⁵²²

Yukarıda yer alan üç efsanede kötülüğün sembolü olarak ejderha gösterilmektedir. Bu motife İslâmiyet öncesi Türk inançlarında⁵²³ ve Tevrat’ta rastlıyoruz.⁵²⁴

İncelememiz sırasında hemen her yörede anlatılan efsanelerde dua eden ve duası kabul olan dindar kız modeli ile karşılaştık. Bu motifi M. Index V Din olarak belirlemektedir.

“...Gören kız, Allah’a el açmış ve yalvarmış: Büyük Allah’ım, bizi babamın adamlarına yakalatacağına, dondur da taş eyle.”⁵²⁵

Kötülük yapan kişilerin taş kesilmesi, M. Index’te D231 İnsanın Taş Kesilmesi olarak yer almaktadır.

“Korkutan tir tir titreyen kız, Allah’a yalvarmış: - Allah’ım, bu pis canavara yem edeceğine beni kara bir taş et!” demesiyle kız kara bir taş olmuş.⁵²⁶

Efsane dünyasında kızlar-kadınlar çeşitli sebeplere bağlı olarak taşa dönüşmeyi niyaz ederler. Bunlardan biri de utanma duygusudur. Aşağıda yer alan iki kız kardeş ailesinden utanıp korktukları için kara taş olmayı isterler.

“Evlerine dönmeye korktukları için oturup ağlamaya başlarlar; bir süre sonra çareyi Allah’a sığınmakta bulurlar: - Allah’ım, biz bu utançla eve dönemeyiz. Bizi birer kara taş et.” Diye dua ederler. İki kız da o anda taşa döner.”⁵²⁷

Savaş sırasında kadınlar en büyük tehditi ırgılarıyla ilgili hissederler, aşağıdaki örnekte bunun bir delilidir:

“Elinde su kovalarıyla tepeden inerken, aniden düşmanlarla karşılaşmış. O an Allah’a yalvararak: -Allah’ım, beni düşmanların eline vereceğine ya taş; ya kuş et.” demiş. İlk sözü taş olduğu için o anda elindeki su kovasıyla birlikte taş olmuş.”⁵²⁸

Düşman ve savaş birbiriyle ilişkili tehditlerdir. Hristiyan ise bu düşmanlar, mağdur durumdaki kadın çareyi dua edip dönüşümde bulur.

“Bu düşmanlar kızla yengesini de öldüreceklermiş. Kızla gelin hemen kaçmışlar. Hristiyanlarda peşlerinde... Düşmanlar iyice yaklaşınca kız, ellerini kaldırarak Allah’a : “Allah’ım bizi ya kara kuş, ya kara taş yap”, diye dua etmiş. Allah’da kızın duasını kabul etmiş. Çok geçmeden gelin ve yanındaki köpkeleri oldukları yerde taş kesilmiş. Gelinin boğazındaki altınlar hala daha

⁵²² “Taş Kesilen Gelin”, Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma* (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri) s.33.

⁵²³ Ocak, *a.g.e.*, s. 71.

⁵²⁴ Ocak, *a.g.e.*, s. 79.

⁵²⁵ “Taş Olan Çobanla Sevgilisi”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s.317.

⁵²⁶ “Gülner”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996), E.Ü.S.B.E., s. 135.

⁵²⁷ “Kızlar Sivrisi” Erol, *a.g.e.*, s.164.

⁵²⁸ “Gelin kayası”, Erol, *a.g.e.*, s. 154.

görülmektedir. Afyon'un Karabağ kasabasının Kavaklı köyünün ilerisindeki bu taşlara halk, “Gelin Kız Kayası” demektedir.”⁵²⁹ Taşa dönüşmeyi dileyen birçok kadının anlatıldığı efsanelere hemen her yörede rastlanılmaktadır.⁵³⁰

2.2.4.3. Dua edip çalıya dönüşen kadın

Dua edip dönüşme birçok nesneye olabilmektedir. Aşağıdaki efsanede anlatılan şekil değiştirme motifi, çoğu zaman bir ağacın, cansız bir nesnenin şimdiki haline nasıl geldiği açıklanmaya çalışılır.⁵³¹

“ Mutsuz gelin, bütün içtenliğiyle tanrıya yalvarıp, “O adama gelin gitmektense, beni burada bir kara çalı yap” demiş. O anda gelin de gelin alayı da birer kara çalı olmuşlar.”⁵³²

Çankırı merkezde yörede ünlü olan Akkız Yatırı'nda yattığına inanılan kadın ermişte dua neticesi çalıya dönüşmektedir: Akkız Sultan, kerâmet sahibi büyük bir kadındır. Üzüldüğünde dua edip bir çalıya dönüşmek istemiş.

Akkız Sultan derler kadın/ Hemşireymiş yürek altın/ Selçuklu kökenli hatun ” ⁵³³

2.2.4.4. Dua edip ayıya dönüşen kadın

Çeşitli hayvanlar, Anadolu efsanelerinde önemli bir yer tutarlar. Bu durum Eski Türk Dini'nde totemlerin çoğunun hayvan olmasıyla açıklanabilir. Ancak bu hayvanlar içinde belki de en az geçen ayılardır. Ayı ve ayıyla ilişkiler daha çok masallarda görülen bir motiftir.

Adam, her gün karısını dövermiş. Kadın bu zulme dayanamamış ve sonunda kocasından kurtulmak için Allah'a yalvarmış: “Allah'ım ya beni, ya da kocamı ayıya döndür”, diye dua etmiş. Allah da kadını kocasından kurtarmak için onu ayıya döndürmüştü.⁵³⁴

Bir diğer ayıya dönüşmek için dua eden kadın motifine Diyarbakır efsanelerinde rastlanılmaktadır: “Eskiden köyde birbirini seven çift davullu zurnalı evlenirler. Evlilikleri mutlu bir şekilde devam etmektedir, Hatun adındaki gelin kayınvalidesiyle yaşamaktadır. Ailenin durumu iyi değildir, o gün bulup o gün yerler. Gelin Hatun, bir süre sonra gebe olduğunu öğrenir, canı çığ et çekmektedir. Ama bunu kocasına söyleyemez, çekinir. Et alacak durumlarının olmadığını bilir. Bir gün tarlaya çalışmaya giden gelin, ölü bir ceylana rastlar, hemen etinden bir parça koparıp yer, nefisini köreltir. Eti, her gün gizlice gidip yer. Gelinin eşi bu durumdan şüphelenir ve onu takip

⁵²⁹ “Gelin Kız Kayası”, Metin Ergun, *Türk efsanelerinde Değişme Motifi*, (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E., s. 688.

⁵³⁰ Mehmet Ali Yılmaz, *Aladağ Halk Kültürü Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005) Ç.Ü.S.B.E, Adana, s. 472.

⁵³¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 154.

⁵³² “Gelin Çalısı Düzlüğü”, Helimoğlu Yavuz, a.g.e., s. 184.

⁵³³ Bengisu Kolcu, *Çankırı Türbeleri*, (Yüksek Lisans Tezi) G.Ü.S. B. E., s. 97.

⁵³⁴ “Ayı Olan Kadın”, Metin Ergun, *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi*, (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E, s. 676.

etmeye karar verir. Eşinin;ceylanın etinden bir parça koparıp çiğ çiğ yediğini görür. Karısına dönerek ne yaptığını sorar. Gelin, kocasının kendini bu şekilde görmesinden büyük bir utanç duyar ve o an ki utançla “Allah’ım beni ayı yap, ben ancak o hayvan olmaya layığım” der. Allah, gelinin duasını kabul eder ve onu ayı yapar, oradan hemen kaçır ve bir daha da onun izine rastlanmaz. Bu olaydan sonra insanlar, aşeren gelinlerin her istediğini yaparlar.”⁵³⁵

⁵³⁵ “Ayıya Döner Kadın”, Gözen Akca, *Diyarbakır İli Ergani İlçesi Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2009), s. 309.

2.2.4.5. İffetini korumak için dönüşmeyi dileyen kadın

İslâm ahlâk literatüründe ırz, iffet, edep, hayâ, istikamet gibi terimler, Türkçe'deki manasıyla nâmûs kavramını da ifade etmektedir.⁵³⁶ Ve eski Türk topluluğunda, hür olan, savaşımlara katılan kadınların iffet ve nâmusuna düşkünlüğü yabancı kaynaklarda da belirtilir⁵³⁷. İranlı bir tarihçi olan Gerdîzî⁵³⁸; “Malûmdur ki Türk kadınları çok iffetlidirler.” derken Türk kadının ahlâkî temizliğini övmektedir. Ayrıca İdil Bulgar Hanlığı'na gönderilen Abbâsî elçilik heyetinin kâtibi ve bu seferi anlatan seyyahatnâmenin yazarı İbn-i Fadlan'da Türk hanımlarının iffetinden övgüyle söz etmektedir.⁵³⁹ Üstü İşte yukarıda belirtilen iffetine düşkün Anadolu kadınları, bir tehlike karşısında ölümü, yok olmayı ya da değişime uğramayı tercih etmektedir:

“... Durumunun hiç de iyi olmadığını gören gelin ellerini açıp Allah’a yalvarmaya başlar: Yarabbim eğer senin sevgili kulun isem beni bu zalimlerin⁵⁴⁰ eline bırakma. Ya kuş yap, uçur; veya buracıkta taş ediver.”⁵⁴¹

Tabii bu sadece toplumsal bir rol değildir. İffetini korumak, kirletmemek isteyen bir genç kızın Allah’a taş olmak için niyâz etmesi, onun ruh yüceliğini göstermektedir.

“ Kadının hiç hali kalmamış. Ne dizlerinde takat, ne gözlerinde fer kalmış. Çetelerin eline düşeceğini anlayınca bir yerde durmuş ve Allah’a etmiş: Allah’ım beni düşmanların eline düşürme de, şurda bir taş et! Demiş. Allah kadının duasını kabul etmiş.⁵⁴²”

Efsanelerde, yüce ruhlu kızlar Yüce Yaratıcıya sığınıyorlar.

“Yaradan’a, en saf ve en içten duygularla: “Allah’ım bizi bu haramilere yem etme. Ya taş et, ya kuş et uçur, azat et” demiş. O anda orada üç taş olmuşlar.”⁵⁴³

Bu örneklerin her biri bize şunu göstermektedir; canın nâmus karşısında hiçbir kıymeti yok.

“O sırada haramiler yollarını kesmiş. Zavallı kadın korkmuş, el açmış Yaradan’ına

-Allah’ım beni bunların eline koyma. Ya taş et, ya kuş et” demiş. Kadın, kızı ve köpeği ile taş olmuş. Dikkatli bakıldığında önde havlayan köpeği, birbirine sokulmuş ana ile kızı görmek mümkündür.”⁵⁴⁴

⁵³⁶ Fuad Aydın, “Nâmûs”, *DİA*, XXXII, 382

⁵³⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 201, 202.

⁵³⁸ Orhan Bilgin, “Gerdîzî”, *DİA*, XIV, 29.

⁵³⁹ Aliyev Salih Muhammedoğlu, “İbn-i Fadlan”, *DİA*, XIX, 477.

⁵⁴⁰ Bkz. İffet maddesi; kadın kahramanların ahlaki özellikleri birinci maddesi İffetli Kadın.

⁵⁴¹ Zekerîya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi, 1992) S.Ü.S.B.E., s. 170.

⁵⁴² “Taş Olan Anne ve Oğlu ile Askerler”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 316.

⁵⁴³ “Üç Kızlar Kayası”, Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) D.E.Ü.S.B.E., s. 104, 105.

⁵⁴⁴ Güldemir, *a.g.e.*, s. 105.

2.2.5. Beddua eden kadın

Duasını içten edenlerin duası kabul olduğu inancı birçok dinde vardır. Anadolu efsanelerinde bedduası kabul edilen kadın kahramanla sıkça karşılaşmaktayız. Bedduanın Tutuması, Ahmet Yaşar Ocak'ın motif tasnifinde, Kitab-ı Mukaddes ve Kuran-ı Kerim'de ortak ve farklı mûcize motifleri başlığı altında Bedduanın Tutması olarak belirlemiştir. Tevrat'ta ve Kuran-ı Kerim'de bedduanın tutması motifi görülmektedir.⁵⁴⁵

“... Babası da peşlerinde. Kız diyo ki: Tanrım, diyo. Biz, diyo: Aşıklara bu kadar işkence çekdiren babamı neden taş yaratmadın? Keşke, babam olacağına taş olsaydı, diyo. Bizi bunun elinden kurtar!.”⁵⁴⁶

Ahmet Yaşar Ocak, motif tespitiinde bedduanın tutmasını, Kuran-ı kerim ve hadislerde de göstermiştir.⁵⁴⁷

“... Kızın üzüntüsü, acısı geçmek bilmez. Kız da dayanamaz ve: “Bundan böyle lanetlerinin en kötülerini, bu gölde avlanan avcılarının üzerine olsun! Bu suda avlananlar gün, güneş yüzü görmesin!” der. O gün bu gündür Işıklı Gölü'nde avlananların sonunun pek iyi olmadığı söylenir.”⁵⁴⁸

Bedduanın tutması, Türk destânî mahsulleri ile gayri Sünnî menâkıbnâmelerde geçen ortak bir motiftir. Birçok yörede anlatılan efsanede görülür.

Efsanelerde sadece insanlar değil hayvanlar, bitkiler, ejderhalar, tabiatın değişik unsurları da taşla dönüşmektedir. Aşağıdaki iki efsaneden alınan parçalara buna örnektir. Beddua eden kadın koyunların ve denizlerin taşla dönüştüğünü görür.

“Yoksul kadına süt vermeyen insanlarda hayvanları da kadının bedduası üzerine taş kesilerek cezasını bulurlar.”⁵⁴⁹

Yukarıda anlatılan efsanedeki yaşlı kadının bedduanın tutması M. Index'te “M.411.5. ihtiyar kadının bedduası” olarak geçmektedir.

Bedduanın tutması motifi Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî ve Vilâyetnâme-i Otman Baba'da yer almaktadır.

“Ehli Hatun ona; “Sen bana haram yedirdin, inşallah şehit düşersin” demiş. Bu emektar adı bilinmeyen bir savaşta şehit olmuştur.”⁵⁵⁰

Efsaneler farklı yörelerden farklı zaman dilimlerinde anlatılsa da bedduanın tutması

⁵⁴⁵ Ocak, a.g.e. s. 79.

⁵⁴⁶ “Değişim-Dönüşüm 9.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E, s. 60.

⁵⁴⁷ Ocak, a.g.e., s. 80.

⁵⁴⁸ “Tarihi efsaneler 78.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E, s. 80.

⁵⁴⁹ “Koyun Taşları”, Helimoğlu Yavuz, a.g.e., s. 174.

⁵⁵⁰ “Ehli Hatun”, Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) O.M.Ü.S.B.E., s. 145.

gerçekten mağdur olmaya ve yürekten dua edilmesine bağlıdır.

“ Feci manzarayı gören anne, feryad etmiş “Hay dağ taş olaydınız!” Ağzı dualı anne sözünü bitirmemiş iki kardeş, iki ayrı dağ olmuşlar.”⁵⁵¹

Bedduanın tutması motifi Kitab-ı Dede Korkut’ta da tespit edilmiştir. Böylece Anadolu efsaneleri ile Türk destâni mahsullerinde birçok motifin ortak olduğunu görmekteyiz.

Amasya’da anlatılan aşağıda yer alan efsanede hem bedduanın tutması motifi hem de yalancı şahitlik yapıp taş kesilme motifi görülmektedir.

“Kadı, kadını da, erkeği ve yalancı şahitlerini de dinlemiş. Sonunda erkeği haklı bulmuş ve onun boşanma isteğini onaylamış. Bunun üzerine kadın “Ah!..” etmiş ve o günden sonra bir daha onu gören olmamış... Ama, “Ah” yerinde kalmamış. Haşin adam muradına ermenin sevinci içerisinde yalancı şahitleriyle birlikte gülüşe çağrışa köylerine dönerlerken, Allah’ın gazabına uğramışlar. Hepsi de oldukları yerde taş kesilmişler. İşte bugün Afyonkarahisar yakınlarındaki *Şahitler Kayası* adı verilen yedi kayanın öyküsü budur.”⁵⁵²

Bu motif, M. İndex’te M411. Bedduanın Yerine Gelmesi olarak yer almaktadır.

2.2.6. Şehid kadın

Dünya ve âhiret hükümleri bakımından şehid, Allah yolunda savaşırken gayrimüslimler tarafından öldürülen ve yaralı halde savaş alanında ölü bulunanlardır. İslâmi bir motif olan şehitliğe Anadolu efsanelerinde kadın kişilerde de rastlanmaktadır.

“Kabutlu Köyü’nü basan Rumlar, hamile bir kadını da öldürüp kazdıkları çukura atarlar. Aylar sonra Rumlar’ın baskını bittikten sonra köyden geçen bir kervan, mezarlığın orda çocuk sesleri duyar. Gider bakarlar ki üç çocuk görürler. Bu çocuklar da adamları görünce korkup hemen mezarın içine girerler. Adamlar merak edip mezarı kazarlar. Kadının çürümemiş vücudunu ve çocukların annelerinden mezarın içinde süt içtiğini görürler. Bu üç çocuktan türeyen boyada Köroğlu derler.”⁵⁵³

Birçok âyette şehitliğin önemine ve Allah katındaki değerine dikkat çekilmiştir. Bu ayetlerden birinde şöyle buyurulmuştur:“Allah yolunda öldürülenlere gelince Allah onların amellerini zayi etmez.”⁵⁵⁴

İslâmiyet'teki bu kadar büyük müjde ve ödülün dolayı olsa gerek birçok efsanede şehid olan kadın kahramanlarla karşılaşmaktayız. Aşağıdaki örnekte kırk kızın kutsal kabul edilişi, şehid

⁵⁵¹ “Hasan Dağı ve Ekecik Dağı”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 409.

⁵⁵² Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

⁵⁵³ “Köroğlu”, Murat Sevinç, *Akdağmaden Folkloru*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.Ü.S.B.E., s. 26.

⁵⁵⁴ Muhammed 47/4-6.

oldukları inancıyla taçlandırılmıştır:

“Çorum'a bağlı İskilip ilçesinin merkezinde Erenler Tepesi'nde Kırk Kızlar bulunmaktadır. İskilip yöresinde meydana gelen bir savaşta tüm erkekler ölmüştür, kızlar da haklarını korumak için savaşmaktadırlar. Kızlar, şehit olan kız arkadaşlarının üstüne düşman eziyet etmesin diye taş yığmışlar, en son kalan kız ise kendisini diri diri bu taşların arasına gömmüştür.”⁵⁵⁵

Şehitlik makamı bir anlamda Allah'ın adını yüceltmek için mücadele edenlere atfedilen bir makamdır. Anadolu efsanelerinde şehit kızlara bazen kerâmet atfedilir:

“Kızanca Tepesi'nde yattığına inanılan şehit kız, ortaya çıkarak süt kabını alır keçiyi sağır ve sütü oraya bırakır.”⁵⁵⁶

2.2.7. İyiliği vesilesiyle Hızır'ın koruması altına giren kadın

Hızır, efsanevî kişiliğiyle folklor, tasavvuf, halk inanç ve telakkilerinde geniş yer tutar. Bütün halk hikâyeleri, masal, efsane, menkıbe ve şiirlerde sız konusu edilmiştir.⁵⁵⁷ Anadolu'da halk arasında şöyle bir inanç vardır: “Her geceyi kadir, her geleni Hızır bil.” Bu sebeple kapıya gelen her kim olursa olsun eli boş gönderilmez. Aşağıdaki yardımsever fakir kadın da bu iyiliği karşısında velîden himaye görür.

“... İhtiyar yolcu, eliyle Şahinkaya mevkiini göstererek kadına şöyle bir hitapta bulunmuş: -Şimdi gökyüzü kararacak, tufan-asa bir yağmurla beraber şu tepeden inecek seller köyü alıp götürecektir, onun için neyin varsa hemen alıp köyden uzaklaş ...”⁵⁵⁸

Hızır (a.s), inanişâ göre ölümsüzlük suyu içmiştir ve her dönem dünyada zor durumda olanları sınırar ve yardım eder. Hastalara şifa veren, darda kalanlara yetişen bir ulu kişidir.⁵⁵⁹ Hızır birçok yörede anlatılan efsanelerde zengin-fakir birçok kadını sınamaktadır. Bu imtihanı geçenleri koruması altına almaktadır.

“... Üstü başı un-ufra bir gelin, bu ihtiyarı güler yüzle karşılar... Aslında Hızır olan ermiş, gelinin bu davranışından çok hoşlanmış. Ona:Kızım, çocuğunu da al, şu karşı tepeye tırmanmaya başla. Ne duyarsan duy, sakın arkana bakma!.. ermişin sözüne uyan gelin...”⁵⁶⁰

Yukarıdaki örnekteki gibi Hızır'a yardım eden ve Hızır'ın kurtarıırken arkaya bakmaması uyarısı birçok⁵⁶¹ Anadolu efsanesinde anlatılır.

⁵⁵⁵ Bahadır, a.g.e., s. 234.

⁵⁵⁶ “Kızanca-I”, Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi ,1999) K.T.Ü.S.B.E, s. 94.

⁵⁵⁷ Cemâl Kurnaz, “Hızır”, *DİA*, XVII, 412.

⁵⁵⁸ “Derekızık-Bayındırkızık”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s. 111.

⁵⁵⁹ Ahmet Güner, *Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul,1991, s. 172.

⁵⁶⁰ “Narlı Göl”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 321.

⁵⁶¹ Sakaoğlu, a.g.e., s. 27.

Anadolu’da evliyelerinin, kalbi temiz olan kişilere Allah’ın izniyle daima yardım ettiklerine inanılır. Bu konuyla ilgili bir çok efsane vardır.

“ Bu kadının Allah’a olan inancı, ve O’na teslimiyeti bir de kocasına sadakati Somuncu Baba’nın hoşuna gider. -Getir hastayı bakalım...” der. ⁵⁶²

“ ...Taşınmak isteyen ev sahibi kadına, rüyasında görünen velî; - Kızım, buradan göçme, burası senin için daima huzurlu olacak ve asla darlık görmeyeceksin. Her sabah abdest suyum erkenden hazırla! Der.” ⁵⁶³

Kadınlara yardım eden Hızır, M. İndex’te N. 844.4. Yardımcı Hızır, V 200. Mukaddes Yardımcılar başlığı altında yer almaktadır. Batılı seyyahlar Anadolu’daki Hızır efsane ve menkıbelerini dinledikten sonra bunun kendi Saint George’ları olduğunu iddia etmişlerdir. ⁵⁶⁴

Cömertliği sebebiyle Hızır’ın korumasına giren kadın

İyi kul olmakla ilgili hadislerde, iyilik ve cömertliğin önemine değinilir. Tabii bu cömertlik motifinin altında Hızır kültü yatmaktadır. Hızır genellikle ak sakallı, nûrani yüzlü, uzun boylu merhametli, cana yakın tarif edildiği gibi yoksul, üstü başı dağınık elbisesi kirli, hasta aciz biri olarak tasvir edilir. Ancak aşağıdaki efsane örneğinde olduğu gibi şaşırtıcı bir biçimde küçük bir kız çocuğu da olabilmektedir.

“ Orda birisi oturuyomuş. ⁵⁶⁵ Gız cocuğu,. Yav; yavrum sen ne arıyon, burda, demiş. Ge gidelim eve, demiş. Kalkmış gitmiş. Garnın acdır senin, demiş. Evinde accık bekmezi varımış. Bekmezi govemiş; yemiş. Anladın mı arkasında kupleri varımış. Eski kuple varıdı. Kuple, bekmezden damsıya başlamış. O da gaybolmuş. Gız, gaybolmuş. Tekrar birisi gelmiş. Yav, ne bu senin evin içi, demiş. Bu bekmez ne daşıyo, demiş.” ⁵⁶⁶

Evinde pişen bir yemeğin yardım sonrası bereketlenmesi motifli efsane, Anadolu’nun birçok yerinde anlatılmaktadır. Bu bereket-taşma Adana’da yer ismi bile olmuştur. Aşağıdaki efsanede taşma motifinin yer ismine evrilmesinin örneği vardır:

“Yolcuya yayıktan bir taş ayran veriyor. Yolcu ayranı içip teşekkür ediyor. Kadın geriye dönüp baktığında yayığın taşığını görüyor. Bütün boş kaplarını dolduruyor; fakat yayık hâlâ taşmaya devam ediyor. Yolcuya bakıyor; ama kimseyi göremiyor. Köye Taşkın adı veriliyor. Zamanla bu ad Taşkınlı oluyor.” ⁵⁶⁷

⁵⁶² “ Somuncu Baba (108.)”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E, s. 200.

⁵⁶³ Sönmez, *a.g.e.*, s.369.

⁵⁶⁴ Süleyman Uludağ “Hızır”, *DİA*, XVII, 406.

⁵⁶⁵ Bu metin, ilgili tezde memorat başlığı altında neşredilmiştir.

⁵⁶⁶ “ Cömert Kadın “, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E, s. 91.

⁵⁶⁷ “Taşkınlı”, Ayhan Karakaş, *Fek Halk Kültürü Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005) Ç.Ü.S.B.E., s. 280, 281.

Hızır'ın himmetiyle evi bereketlenen bir kadının efsanesi Elazığ'da⁵⁶⁸ da anlatılmaktadır.

Evliyalara has bir özellik olan bereketlendirme motifi, efsanelerde cömert kadınlarda da görülmektedir. Adana yöresinde anlatılan *Toğgacı Kadın* efsanesi buna çok güzel bir örnektir.

“Toğgacı kadın Osmaniye’de yaşar. İneğin sütünden ettiği yoğurdu ayran yapıp arpa ekleyerek kaynatır. Askerlere ve halka dağıttıkça yemek, kaynadıkça çoğalır.”⁵⁶⁹

“Fırından çıkan sıcak ekmekle ihtiyarın karnını doyurmuş ve hayır duasını almış.”⁵⁷⁰

“Bunu suyun içine atmasaydım suyu birden içecektiniz; terli ve yorgun olduğunuz için dokunacak, hasta olacaktınız” der. Kızın bu sözleri üzerine ihtiyar şöyle bir dua eder: “Güzelleriniz farımasın, çamlarınız kurumasın.” İşte o gündür bu gündür Muz Vadi’nin kızları çok güzel, çam ağaçları da kesilseler bile hiç kurumazmış.”⁵⁷¹

2.2.8. Tefekkür eden kadın

Bursa Efsaneleri’nde anlatılan aynı zamanda tarihî bir şahsiyet olan Hundi Hatun, Allah’a âşıktır, ona olan aşkını ancak ibadet ve derin tefekkürle ortaya koymaktadır.

“... Hundi Hatun ter içinde uykudan uyanır. İkinci olarak gördüğü rüya kendisini çok etkilemiştir. Derin düşünce ve tefekküre dalarak, yüce Mevla’nın makamına sığınmış, uzun zaman dua etmiştir...”⁵⁷²

2.2.9. Şükreden kadın

Kur’ân’da fakirlikle ilgili yer alan kelimeler maddî ve manevî ihtiyaç anlamındadır. Manevî anlamda bütün insanlar fakir ve Allah’a muhtaç olup, zengin olan yalnız Allah’tır. Ve bu konuyla ilgili âyetlerin çoğunda ise maddî anlamdaki fakirlik üzerinde durulmuştur.⁵⁷³ Hz. Peygamber, fakirleri ve fakirliğe sabredenlerle ilgili birçok hadis söylemiştir. Kendisini sevdiğini üç defa söyleyen bir sahabiye şöyle der: “Eğer beni seviyorsan, o halde fakirliğe karşı kendine bir zırh hazırla. Çünkü fakirlik, beni sevene yüksekte inen bir selden daha çabuk ulaşır.”⁵⁷⁴ demektedir. Fakirlerin övülmesi, sevilmesi fakirlikleri sebebiyle değil, karşılaştıkları sıkıntılara sabretmeleri, isyan etmemeleri ve şükretmeleri sebebiyledir. Anadolu efsanelerindeki kadınların genelinin her hale şükretmesi, her şeyin Allah’tan geldiğini kabul etmesi ve bu durumun methedilmesi İslâmiyet’in bu öğretisinden kaynaklandığı düşünülebilir.

⁵⁶⁸ Görkem, a.g.e., s. 171.

⁵⁶⁹ “Toğgacı Kadın”, Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), s. 27.

⁵⁷⁰ “Derekızık-BayındırKızık”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 111.

⁵⁷¹ “Muz Vadi”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 154.

⁵⁷² “Emir Sultanin Evlenmesi”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989), U.Ü.S.B.E., s. 178.

⁵⁷³ Uludağ Süleyman, “Fakir”, *DİA*, XII, 132.

⁵⁷⁴ Tirmizi, “Zühd”, 36.

Yozgat efsanelerinden alıntı yaptığımız aşağıdaki bölüm, bu duruma bir örneklik teşkil eder.

“ Benden fakir dul bir kadın var, parayı ona ver.” Der. Dul kadın parayı kimin gönderdiğini sorar. Kadın: “Ben çocuklarıma sabah çorbasını içirdim, öğlene de hazırlığım var, Allah’a şükür. Benden daha mağdura ver.”⁵⁷⁵

Dindar bir hatun olan kadın, eşiyle mutsuz olmasına rağmen bunun Allah’ın çizdiği kaderin bir parçası olarak görür ve rıza etmesi gerektiğine inanır.

“Adamın karısı son derece dindar bir hatunmuş. Bu yüzden O’na çevredekiler evliya gözü ile bakarlarmış. Ne var ki talihsiz bir evlilik onu mutsuz etmiş... Etmiş etmesine amma, o daima haline şükreder ve kaderine rıza gösterirmiş.”⁵⁷⁶

2.2.10. Gayri müslimken müslüman olan kadın

Kuran-ı Kerîm’de yer alan “Dinde zorlama yoktur.”⁵⁷⁷ ve “Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”⁵⁷⁸ ayetleri, İslâmiyet’teki din ve inanç özgürlüğünü dinî hoşgörüsünü ortaya koymaktadır. Müslümanlar hakimiyet kurdukları hiçbir yerde insanlara inançlarını değiştirmeleri konusunda baskı yapmamıştır. Buna rağmen birçok millet İslâm dinini kabul ederek Müslüman olmuştur. Bunda büyük ölçüde bu dini yaymaya ve onu bütün yönü ile yaşamaya çalışan insanlar etkili olmuşlardır. Bunların başında mutasavvıfları saymak mümkündür.

“O zamanlarda Hristiyanların yanı sıra Müslümanlar da o yörede yaşamış. Bu köyün biraz yakınında mağarada inzivaya çekilen bir derviş varmış. Bu derviş de zaman zaman Kur’an okuyor, bu dervişin sesini duyan Melmetun bu sese ve dervişe âşık olmuş. Bir gün gizliden Müslüman olup Kelime-i Şehadet getirmiş.”⁵⁷⁹”

Türkler, tarihte çok göç eden ve yayılan kavimlerin başında gelmektedirler. Dolayısıyla onlar, Anadolu coğrafyasını siyasî ve kültürel bakımdan etkilemek ve değiştirmek için efsanelere gerçekleri kaynaştırmış. İslâmiyet’in yüce kişilerinin örnekliğini gayrimüslimlerin hayranlığıyla sunmuştur:

“Olanlardan çok etkilenen Marya Müslüman olmak ister, Ömer gerekleri yerine getirir. Halife Ömer kalenin kapılarını açmasını isteyince Marya, çeyiz sandığı gibi kırk sandık hazırlatır, içlerine adamlarını yerleştirmelerini söyler. Bu yolla içeri giren adamlar, kapıları açar, kale kısa sürede düşer.”⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ “ Deveci Dağı”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E, s. 172.

⁵⁷⁶ Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

⁵⁷⁷ Bakara 2/ 256.

⁵⁷⁸ Kureyş 109/ 6.

⁵⁷⁹ “Melmetun Kızı”, Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) Sakarya, S.A.Ü.S.B.E, s. 108.

⁵⁸⁰ “Kalat Mara”, Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E, Sakarya, s. 122.

Çifte Sultanlar, çok mukaddes bir ailenin kızlarıdır ehl-i beyt sevgisini ve mesajını İstanbul'a getirdiğine inanılır. Yukarıdaki örneğin aksine bu efsane metninde dinini değiştiren hristiyan sultan kadın, onların ahlakî güzelliklerinden etkilenmiştir.

“...Kerbelâ Savaşı’ndan sonra bu iki kardeş (Hz. Ali’nin, Sükeyne ve Fatıma adlarındaki kızları), esir pazarlarında satılarak Bizans’a kadar gelmişler. İslâm büyüklerinin kızları olduğu anlaşılınca, buradaki manastıra konulmuşlar. İmparatorun kızı Katerina onlarla yakından ilgilenip Hristiyan yapmak isterken kendisi müslüman olmuştur”⁵⁸¹

Özellikle gayrimüslim kadınların sevgi ve aşk bağlılığıyla bir müslüman erkeğe bağlanması dinini değiştirmesine vesile olduğunu anlatan çok sayıda halk edebiyatı mahsülü vardır. Efsanelerde çok sayıda örneklerini görmek mümkündür.

“... Sonunda kız, “Ben senin dinine gireyim hemen buradan kaçalım” demiş.”⁵⁸²

Yine bir diğer örnek:

“... kale beyinin kızını da alarak kaçmış ve doğruca Fertek köyüne gelmiş. Burada bu kız Müslüman olmuş. Battal ona Miyase adını vermiş.”⁵⁸³

Hristiyanken Müslüman olan bir kadın kahraman da çok bilinen bir efsane Ağdamar Adası efsanesinde yer alır.

“Bir Türk genci ile bir Ermeni kızı âşık olurlar. Bunlar birlikte kaçarak, Van’daki Ağdamar Adası’na sığınır. Adadaki keşişler bunları korur. Efsane, Ermeni kızın Müslüman olmasıyla sona erer.”⁵⁸⁴

2.3.OLAĞANÜSTÜ GÜÇLERE SAHİP KADIN

İnsanların birtakım kötülük getiren varlıklara ve bazı tehlikeli görünen tanımlayamadıkları şeylere karşı çeşitli şekillerde önlem almaları önemli bir husustur. Bu varlıklarla ilgili anlatılan efsaneler de bu önlem alma çabası içinde sayılabilir. Efsane yoluyla halk birbirini uyarmaktadır. Kısa ve çarpıcı halk anlatımları olarak da tanımlayabileceğimiz efsanelerde M. Index’te F.565.2. Olağanüstü insan, maddesinde yer alan kadınları görmek mümkün. Tespit edilen bu efsanelerin bir kısmında görülen peri, cin, dev, cadı gibi yaratıklar, efsane ile masalın ortak kahramanlarıdır. Masal kahramanlarını da anımsatan olağanüstü güçlere sahip kadınlar, her zaman olumlu örneklerle karşımıza çıkmaz. Kimi zaman kötü rolde karşımıza çıkar.

⁵⁸¹ Ali Demirci, *Hz. Ali-Hz. Fatıma Kızları ve Kız Torunlarının Alevi-Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) Ankara, G.Ü.S.B.E., s. 75-76.

⁵⁸² “Mine Hatun Ziyareti”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 92.

⁵⁸³ “Battal Gazi”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 388.

⁵⁸⁴ “Kız Taşı”, Görkem, *a.g.e.*, 122.

2.3.1. Nazar eden kadın

Arapça bir kelime olan nazar, sözlükte bakış veya bakmak anlamına gelmektedir. Kişide kaza, hastalık, sıkıntı, bunalım gibi olumsuzluklara yol açtığına inanılan kem gözle yapılan kötülöklere denilmektedir. Nazar kelimesi göz değmesi karşılığı olarak, nazar değmesi, nazara gelme, nefesi dokunma, kem göz, kem nazar şeklinde de kullanılmaktadır. Anadolu toplumunda bugün de nazar inancı varlığını sürdürmektedir. Özellikle kadınların nazarlarının daha çok değdiğine inanılır. Aşağıya örnek olarak aldığımız Diyarbakır efsanelerinden bir parçada yaşlı bir kadının nazar değdirme gücünden bahsedilir.

“ Bu ihtiyar kadının gözleri olağanüstü güçlere sahip olduğu için... bu kadın Urfa Kapısı'nın çıkışında duran sağdaki büyük kayaya bakıp “ Aman ne büyük kaya” demiş. Daha sözünü bitirmeden kaya çatlayıp iki şak (parça) olmuş.”⁵⁸⁵

Nazarın psikolojik temelinde kıskançlık ve haset duygularının yattığı düşünülmektedir. Batı ölkelerinde bile inanılan nazar, yüzlerce yıldır Türklerin de yaşantısında aynı canlılıkta var olmuştur. İnsanın olaylar karşısında somut açıklamalar yapamaması ya da sorumluluğu başka birine aktarması gibi farklı nedenlerle varlığını sürdüren nazar, aynı nedenler geçerliliğini koruduğu sürece 21. yüzyılda olduğu gibi sonraki dönemlerde de eski ve yeni eklenen korunma ve uzaklaştırma pratikleri ile varlığını sürdürmeye devam edecektir.

2.3.2. Şifa veren kadın

Kadınların olağanüstü özelliklerinden biri de şifa vermelidir. Aşağıda incelediğimiz efsanelerde birkaç motif bir arada görölmektedir. İlk örnekteki motif, M. Index'de D-Sihir olarak yer almaktadır.

“ ... Peri olan bu güzel gelinmiş. ...İyi olacak kimselere gözüdür onlara şifa verirmiş.”⁵⁸⁶

Bu örnekte yer alan şifa verme motifinde eski Türk İnançlarının izi olduğu düşünülmektedir. Şamanların ve kadınların en önemli vasıflarından biri şifa vermeleridir.⁵⁸⁷

“Bunun üzerine kız Silifke'ye gelerek, mezarının bulunduğu mağaraya yerleşir. İnsanların dertlerine çare olur, hastaları iyileştirir.”⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ “Şak'ul Acuz Suyu”, Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 387.

⁵⁸⁶ “Armutlu Kaplıcası (11 no'lu)”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 102.

⁵⁸⁷ Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 74.

⁵⁸⁸ “Aya Tekla Mağarası”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 152.

Bir diğer örnekte yer alan yaşlı kadının iyileştirmeye vesile olması “hastalıkları iyileştirme”⁵⁸⁹ motifiyle ilgilidir. Mağarada iyileşen kızın, “duasının kabulü” ise hadis kaynaklı bir motiftir.⁵⁹⁰

“Yaşlı kadın, padişahın hasta kızını Köşekbükü Mağarası’na götürüp buradaki sudan içirir. Kız da kısa zamanda iyileşir.”⁵⁹¹

Kadınların efsanelerde bilge ve şifa veren rolleriyle öne çıkmasını bazı araştırmacılar, İslâm öncesi Şaman ve Kam'ların vasfını devam ettirme olarak da yorumlamaktadırlar. İslâm öncesi inançların daha sonra etkili olduğu bir gerçekse de kadın ermiş tipini sadece tek bir inançla açıklamak gerçekçi olmaz.

2.3.3. Yarı insan yarı yılan kadın

Yarı insan yarı yılan motifi, efsanelerle masalların ortak motiflerinden biridir. Ayrıca yılan kız motifine Türk mitolojisinde rastlanılmaktadır. Bir yiğidin yılan kız ile bir hafta evli kaldığı zikredilir. İncelememizde bir Niğde efsanesinde rastlanılmaktadır:

“Her sonbahar da yılan vücutlu, çok güzel bir kız Niğde sokaklarında dolaşır; genç kızlara ve taze gelinlere görünür. Bu kızın saçları, kirpikleri ve kaşları simsiyahtır. Çok güzel, çok ciddi ve çok soğuktur. Yılda bir defa görünür. Yine ortaya çıktığı bir zaman, karşısına çıktığı bir gelinden bir istekte bulunur. Bu yılan vücutlu kız, geline elindeki beyaz başörtüsünü göstererek, başını bağlamasını ister.”⁵⁹²

2.3.4. Deniz kızı

Mitolojik bir motif olan, denize yakın kayalıklarda şarkı söyleyen, başı ve göğsü kadın biçiminde, belden aşağısı balık kuyruklu olduğu varsayılan doğaüstü yaratık deniz kızı, efsanelerde değişik biçimde yerini almıştır. Mitolojiye gire, Siren denilen deniz kızları kötü ruhlu, deniz kızına benzeyen yaratıklardır. Sicilya ya da Kapri adaları arasında yer alan kayalıklarda saklanır, boğazın giriş tarafında gizlenirler, güzel ve baştan çıkarıcı sesleri ile gemicileri kandırarak kayalıklara çarpmalarına sebep olurlardı. Odysseus bu tehlikeye karşı balıkçıların kulaklarını balmumu ile tıkamıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde Sirenler bir şekilde sanat eserlerini süslemişlerdir.

İncelememizde ilginç bir deniz kızı anlatımına rastladık. Hiç deniz olmayan Mardin yöresinde anlatılan bir efsanede Sit Siras isimli bir kız deniz kızına dönüşmektedir.

⁵⁸⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 91.

⁵⁹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 80.

⁵⁹¹ “Köşekbükü Mağarası”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek lisans tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 214.

⁵⁹² “Karayılan”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 413.

“Mar Mikail’in kız kardeşi olan Sit Siras, kardeşinin başına gelenleri öğrenince artık o da Allah’a inanmış. Ve kardeşinin hasretine dayanamayıp o da kendini nehre atmış. Akıntıya kapılıp bir süre sürüklendikten sonra bir gurup genç onu bulmuş ve nehirden çıkarmış. Çok güzel olan Sit Siras’ı kendi aralarında paylaşamamışlar. Bu durumdan kurtulmak için kendini yeniden nehre atan Sit Siras, bir süre nehrin akıntısıyla gittikten sonra yüzmeyi bilmediği için Allah tarafından balık kız haline getirilmiş.”⁵⁹³

Yukarıdaki efsanede ilginç olan kızın adının Siras'la deniz kızının mitolojideki ismi Siren'le benzer olmasıdır.

Bir diğer deniz kızı efsanelerinden biri Mersin Taşucu yöresinde anlatılır:

“Genç bir balıkçı bir gün ağlarını toplarken, ağlara takılmış bir deniz kızıyla karşılaşmış. İlk kez böyle bir şey gören balıkçı, yaralı haldeki yarı insan yarı balık şeklindeki bu yaratığı sandalına alarak kulübesine götürmüş kızı iyileştirmiş.”⁵⁹⁴

2.3.5. Sırlı kadın

Sırrı anlaşıldıktan sonra ya da canına veya ırzına halel geleceği esnada ruhunu Allah’a teslim eden kadın motifi masallarla ortak bir motiftir.

“Devletkız kulak kesilir suskun kavalıdan gelen haberi bekler. Bir süre sonra bayılmış olan çoban kendine gelir. Kavalı üfler, felaketi kavalıyla Devletkız’a iletir. ... Kızım kim söyedi bunu, nereden duydun? Diye sorarlar. Kız şaşkınlıkla sırrını açıklayaverir. -Çoban kavalıyla bildirdi bana. Ben o kavalın dilinden anlarım. Haydi durmayın, çabuk olun.” Der.”⁵⁹⁵

Buradaki olağanüstülükte kerâmet motifi görülmemektedir.

Hayvanlarla konuşmak gibi olağanüstü bir durum, örnek olarak aldığımız efsanede kerâmet olarak sunulmaktadır:

“...Başga dostu olmadığı için tüm derdini ona anladırılmış. İnek de insan gibi onunla konuşmuş...”⁵⁹⁶

Anadolu sahasında anlatılan kadın ermişlerin etrafında anlatılan efsanelerde İslâm sonrası inançlar olduğu gibi İslâm öncesi motiflerinin izlerine de rastlanılmaktadır.

“Kargıcak’taki beylerden birinin güzel bir kızı vardır. Beyzadelerinden biri bu kıza âşık olur. Genç kendisiyle evlenmek istemeyen kızı olağanüstü bir şekilde ok atarak öldürür. Kızın

⁵⁹³ “Sit Siras”, Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E., s. 81.

⁵⁹⁴ “Taşucul”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 139.

⁵⁹⁵ “Çoban ile Devletkız”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 185.

⁵⁹⁶ “Hırla”, Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), E.Ü.S.B.E., s. 75.

kanyla ıslanan gergef, zamanla hayat bulup bir çam ağacı olur. “⁵⁹⁷

Kızın kanyla ıslanan gergefin ağaca dönüşmesi Ahmet Yaşar Ocak’ın tasnifinde yer alan İslâm öncesi inanç motiflerinden ağaç kültüyle⁵⁹⁸ ilgilidir. Türklerin İslâm ı kabullerindne sonra da bu inançlar İslâm şemsiyesinde devam etmiştir. Bugün türbelere ve türbelerin bahçesindeki ağaçlara çalılara bez bağlanması, bu inancın devam ettiğinin en önemli göstergesidir. Çıblak’ın araştırmasında söylediğine göre bugün halk Kıztaşı verilen kayanın üzerindeki çam ağacının bir ruhu bulunduğuna ve bunu da kayanın üzerinde öldürülen kızıdan aldığına inanmaktadır.⁵⁹⁹

Efsanede anlatılan kız, velîlerin gösterdikleri kerâmetlerden biri “kurumuş ağaç ve bu odun parçasını ulu yeşil ağaç haline getirme” motifini barındırmaktadır⁶⁰⁰ Ayrıca, zavallı kızın kanyla ıslanan gergefin çam ağacına dönmesi M. İndex’te F Olağanüstülükler motifiyle ilgilidir.

2.3.6. Büyü yapan kadın

“... Ankuzu Baba Türbesine varmadan yaklaşık 500 m kala, bir dağ görünümünü andıran Gavur Taşı hakkında halk arasında söyle bir hikâye anlatılır; Ermeni bir kadın, buraya bir hazine gömer ve kendisinden başka kimsenin bu hazineye sahip olmaması için de büyü yapar.”⁶⁰¹

“Bunu çekemeyen bir büyücü kız kralın oğluna ve ülkenin bütün erkeklerine büyü yaparak cinsel güçlerini yok etmiş.”⁶⁰²

Yukarıda zikri geçen efsane, Ordu’nun Kumru ilçesi Düzoba yaylasında bulunan ve tanrıça Kibele’ye benzeyen heykelimsi doğal taşlar etrafında anlatılır. Bugün sorunu olan çiftler burayı ziyâret ederek sağlıklarına kavuştuklarına inanırlar.

2.3.7. Kadın kılığında Hızır

Hızır, Hz. Mûsâ döneminde yaşayan kendisine ilâhî bilgi ve hikmet öğretilen kişidir.⁶⁰³ Arap ve İran kaynaklarında 10. ve 11. yüzyıllarda hatırı sayılır miktarda kadının tasavvuf konusunda olağanüstü başarılarından söz edilir. Bu kaynaklarda Hızır’ın rehberlik ettiği ya da Hızır’dan el alan kadın mutasavvıflar da anlatılmaktadır.⁶⁰⁴ Bununla birlikte, Anadolu efsanelerinde, özellikle dilenci kılığına girerek insanları sınamaya tabii tutan Hızır, yaygın bir motiftir. Hızır, efsanelerde genellikle yaşlı, fakir, aciz bir kılıktadır. Ancak incelememiz sırasında Hızır’ın kadın kılığına girdiği

⁵⁹⁷ “Kız Taşı”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 180.

⁵⁹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, s. 72.

⁵⁹⁹ Ocak, a.g.e., s. 181.

⁶⁰⁰ Ocak, a.g.e. s. 89.

⁶⁰¹ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Uygulamalar* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) F.Ü.S.B.E., s. 74.

⁶⁰² “Dilektaş”, Yasemin Mirazlı Saral, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi,2006) E.G.Ü.S.E., s. 79.

⁶⁰³ İlyas Çelebi, “Hızır”, *DİA*, XVII, 406.

⁶⁰⁴ Bahadır, a.g.e., s. 59.

efsanelere rastladık.

“Hacıya gidekene Hızır. O kadın, Hızır. Eğer vesemiş zengin olcamışmış.”⁶⁰⁵

Elazığ’ dan derlenen efsanelerde de kadın kılığına giren Hızır görülmektedir.

“ bir dilenci kadın kılığına giren Hızır, mahalleye gelerek tuz ister.”⁶⁰⁶

Hızır genellikle ak sakallı, nûrani yüzlü, uzun boylu merhametli, cana yakın tarif edildiği gibi yoksul, üstü başı dağınık elbisesi kirli, hasta aciz biri olarak tasvir edilir. Aşağıdaki efsane örneğinde olduğu gibi şaşırtıcı bir biçimde küçük bir kız çocuğu da olabilmektedir.

“ Orda birisi oturuyomuş.⁶⁰⁷ Gız cocuğu,. Yav; yavrum sen ne arıyon, burda, demiş. Ge gidelim eve, demiş. Kalkmış gitmiş. Garnın acdır senin, demiş. Evinde accık bekmezi varımış. Bekmezi govemiş; yemiş. Anladın mı arkasında kupleri varımış. Eski kuple varıdı. Kuple, bekmezden damsıya başlamış. O da gaybolmuş. Gız, gaybolmuş. Tekrar birisi gelmiş. Yav, ne bu senin evin içi, demiş. Bu bekmez ne daşıyo, demiş.”⁶⁰⁸

2.3.8. Çarşamba karısı

Olağanüstü bir şekilde kaybolan bir kadının efsanesi İçel yöresinde anlatılmaktadır. Mersin’in Değirmende Köy’ünde bir taş vardır. Bu taşla ilgili yörede şöyle bir efsane anlatılır:

“Çok eskiden Çarşamba karısı denilen bir kadın varmış. Bu kadın köyün bir ucundaki yuvarlak, küçük bir taşın üstünde yıkanmış. Sonra da bu taşın hatırı kırılacak diye taşın altına sokularak kaybolmuş.”⁶⁰⁹

⁶⁰⁵ “ Memoratlar 123.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 92.

⁶⁰⁶ “Hızır”, Görkem, *a.g.e.*, 123.

⁶⁰⁷ Bu metin, ilgili tezde memorat başlığı altında neşredilmiştir.

⁶⁰⁸ “Cömert Kadın”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), P.Ü.S.B.E., s. 91.

⁶⁰⁹ “Çarşamba Taşı”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek lisans tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 214.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EFSANELERDE YER ALAN MESKEN VE YER ADLARI

3.1. KADINLARIN YAŞADIĞI MEKÂNLAR ve ŞEHİRLER

3.1.1 Efsanelerin Geçtiği Meskenler

Efsanelerin anlatıldığı mekânlar, dönemin sosyo-ekonomik kültürünü anlamak bakımından önemlidir. Göçebe bir kültüre sahip olan Türk insanları bu özelliklerini halk edebiyatı mahsüllerine de aktarmışlardır. Bu mekânlar, efsanelerin teşekkül ettiği devire, zamana, coğrafi şartlara göre değişmektedir. Anadolu'nun yerleşim birimleri, obalar, köyler, şehirler bugünkü ismiyle zikredildiği gibi farklı isimlerle de zikrediliyor.

Anadolu insanı 1950'lere kadar en küçük yerleşim birimlerinden biri köylerde yaşamaktadır. İnceleme altına aldığımız efsanelerin büyük bir çoğunluğu **köy**lerde anlatılmaktadır.⁶¹⁰ Aşağıda bu yerleşim birimlerini efsanelerde yer aldığı örnekleriyle birlikte vermeye çalıştık.

Göçebelerin konak yeri olan **obalar**, efsanelerde sıkça anlatılan mekânların başında gelmektedir. Oğuz kadını göçebe idi ve obada çadırdaki yaşamaktaydı. Yazın başka bir yerde kışın başka yerde geçimini sağlamaktaydı. Anadolu'ya göçtükten sonra da çadır kültürü yaygın olarak görülmektedir.

“Vaktiyle Türkmen obalarından birinde bir ana-kız yaşarmış.”⁶¹¹

Yörükler eski yaygınlığında olmasa bile günümüzde dahi konar-göçer yaşamakta yazları yaylaya çadıra çıkmaktadırlar. **Çadır** kadını, evinin yemeğini çadırının önünde açık havada yapmaktadır.

“ Bir yörük kızı çadırının önünde yemek yaparken çadıra bir ihtiyar gelir.”⁶¹²

Asya'dan gelen Oğuz kadınlarının büyük kısmı göçebe hayattan yerleşik bir yaşam düzenine geçmişti. Oğuz kadının çadırı otağı varken Anadolu kadının evi vardır artık. Köylerde evlerde oturmaktadır. Toprağa bağlı bir hayat sürmektedir.

“Vaktiyle tabiatın bütün güzellik ve şirinliğini taşıyan küçük bir köy ve bu köyde güzel bir kız varmış.”⁶¹³

Geçmişte halkın büyük bir kısmı köylerde yaşadığı için efsanelerde genellikle köy etrafında

⁶¹⁰ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 211; “ Gelin Kayası”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994) E.Ü.S.B.E, s.314; “Okçu Dağı ve Gülbeyaz”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s.418.

⁶¹¹ Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 55,56.

⁶¹² “Muz Vadi”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 154.

⁶¹³ Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 55,56.

anlatılır.

“Köyün birinde iki kız varmış. Bunlar, yaşlı ebeleriyle barabar yaşıyorlarımış.”⁶¹⁴

Efsanelerde köyler bilinmeyen yerler olduğu gibi bilinen isimleri belli olan mekânlar olarak da yer alır.

“Erzurum’un Aşkale ilçesinin Kandilli bucağına bağlı Merdiven köyünde, evlenme çağına gelen bir delikanlıya komşu köylerinden birinden güzel bir gelin getirilmektedir.”⁶¹⁵

Türkler Anadolu'ya göçtükten sonra kademeli olarak yerleşik hayata geçseler de anlatmalarda ortaya çıkan kadın tipi, fiziksel özellik ve davranış bakımından genelde yerleşik hayatın şekillendirdiği kadın tipinden oldukça farklıdır.

Efsanelerde bugün de canlılığını koruyan bazı şehirler de, isimleriyle zikredilmektedir. Bu şehirlerin başında, Harput, Niğde, Mersin, Tarsus, Anamur, Armutlu, Doğu Beyazıt, Konya, Kıbrıs, Ulukışla, gelmektedir. Örnekleriyle birlikte şehirlere aşağıda yer vermeye çalıştık.

Doğu Anadolu'da geçmişte önemli bir kültür zenginliğine sahip olan **Harput**, aynı zamanda velîleri ile de ün yapmış bir şehirdir. Harput'un ünü yerelliği aşan velîsi Arap Babayla ilgili rivâyette bir kadın; Selvi Nine başrolüdür:

“... İşte tam bu sırada Arap Baba türbesinin yakınındaki evlerden birinde oturan Selvi Nine”⁶¹⁶

Harput, bir başka efsanede şöyle zikredilmektedir.

“ Harput'ta, caminin önündeki mezarlığa bitişik evlerin birisinde oturan Şahande isminde bir hanım ...”⁶¹⁷

Anamur, Mersin iline bağlı bir ilçedir. M.Ö. 1. yüzyıl'da Roma, daha sonra da Bizans egemenliğine giren Anamur efsanelerde başlı başına yönetilen bir merkez olarak zikredilmektedir.

“Anamur padişahının bir kızı vardır.”⁶¹⁸

Geçmiş antik çağlara uzanan Armutlu çevresinde birçok efsane anlatılmaktadır.

“ ... Bir kiral kızıyla birlikte mutlu Armutlu'da yaşarlarmış”.⁶¹⁹

Doğu Beyazıt, Büyük Ağrı dağına 15 km. yakında, Türkiye- İran transit yolu üzerinde kurulan bir şehirdir. Geçiş yolunda olduğu için geçmişten günümüze önemini sürdürmektedir. Efsanelerde zikredilmesinin bir sebebi de heybeti ve ihtişamıyla görenleri büyüleyen Ağrı dağının yakınında olması olabilir.

⁶¹⁴ Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E. s. 60.

⁶¹⁵ Sakaoğlu, a.g.e., s. 17.

⁶¹⁶ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret-Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç Uygulamalar* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) F.Ü.S.B.E., s. 43.

⁶¹⁷ Emrah Yavuz, a.g.e., s. 71.

⁶¹⁸ “Köşekbükü Mağarası”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1995) Ç.Ü.S.B. E., s. 98.

⁶¹⁹ “ Armutlu Kaplıcası (10.)”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s. 101.

“ Büyük Ağrı, Beyazıtlı bir kadınmış.”⁶²⁰

Konya, Anadolu'da en eski yerleşim birimlerinden biridir. Antik dönem, Roma dönemi ve nihayet Türk hakimiyetini yaşamıştır. Konya, Anadolu Selçukluların da merkezi olduğu için her dönem canlılığını korumuş bir anlamda şöhretli bir şehir olmuştur. Konya önemli bir merkez olduğu için burayı yönetenlerde önemlidir. Efsanelerde Konya paşasının, beyinin kızları kahraman olarak zikredilmektedir.

“ Konya Paşası'nın biricik kızı Cevher...”⁶²¹

Konya'da Hristiyan Roma döneminin etkileri çeşitli sahalarda sürmektedir. Bu sahalardan biri de halk anlatımları efsanelerdir.

“Tekla Konya'da yaşarmış.”⁶²²

Niğde, İç Anadolu Bölgesi'nin Güney Doğusunda, Orta Toroslar içerisinde yer alan Bolkarlar ve Aladağlar'ın kuzeye doğru kıvrımlanarak sokuldukları alanın kuzeyinde yer alır. Bu stratejik coğrafi konumu, konar göçerlerin bu yöreye çok itibar etmesine yol açmış, birçok farklı kültürün kaynaşmasına vesile olmuştur. Güzel dağlarında yaşanan aşkları da efsanelere konu olmuştur:

“ Çukurova'dan Niğde yaylalarına gelen bir aşiret obasından bir kız, kıl kirmeninin eline alır, kıl keçisi yavrularını otlatmaya çıkarır.”⁶²³

Niğde'deki kültürel çeşitlilik halk kültürünün de zenginleşmesine vesile olmuştur. Niğde'deki halk kültürü aşağıdaki efsanede olduğu gibi mitolojik öğeler de barındırmaktadır.

“Biz Niğde kadınları, yakınımızdaki tazelere sık sık tenbih ederiz: “Aman kızım kurdelayı, yılanın kuyruğunun ucuna bağlayıverin.”⁶²⁴

Niğde'nin coğrafi ve kültürel zenginliğinin yanında antik ve Hristiyan döneme uzanan bir tarihi de vardır. O tarihin izlerini aşağıda örneğini verdiğimiz rivâyette görmek mümkündür.

“Niğde beylerinden birinin Fındık adındaki kızı, sevdiği için Niğde'nin güneydoğusundaki tepe üzerine bir saray yaptırır.”⁶²⁵

Tarsus'un 8000 yıllık bir tarihi olduğu düşünülmektedir. İsmi ve kuruluşu hakkında, tarihî bilgilerin yanı sıra mitolojilerde ve efsanelerde çeşitli bilgiler vardır. Romalı Marcus Antonius ile Mısır kraliçesi Kleopatra'nın Tarsus'ta bir yıl kadar kaldığı düşünülmektedir. Efsanelerde bu tarihî

⁶²⁰ Sakaoğlu, a.g.e., s. 60, 61.

⁶²¹ “ Kaşıkçı Güzeli”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, sy. 36, (İstanbul, 1952), s. 8072.

⁶²² “Aya Tekla Mağarası”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-Inceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 152.

⁶²³ “Yılan Kaya”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 325.

⁶²⁴ Sönmez, a.g.e., s. 413.

⁶²⁵ Sönmez, a.g.e., s. 415.

olayın çeşitli rivâyetleriyle yaşadığı görülmektedir.

“İmparatoriçe Kleopatra kışın Tarsus’ta geçirir, yazlaylarında da Bor ve civarında yaylaya gelirmiş.”⁶²⁶

Kıbrıs, Akdeniz’in üçüncü büyük adasıdır. Efsanelerde zikredilen birçok şehir gibi tarihi çok eski devrilere dayanmaktadır. Aşağıdaki rivâyet, Kıbrıs’ın antik dönemlerinde yaşamış bir kadın kahramanı düşündürmektedir:

“Çok eskiden Kıbrıs’ta bir kral varmış. Bu kralın dünyalar güzeli bir kızı hiçbir taliplisine varmazmış.”⁶²⁷

Kıbrıs, Mersin, Konya gibi büyük yerleşim birimlerinin yanı sıra küçük yerleşim birimleri de efsanelerde zikredilmektedir.

Ulukışla, Niğde iline bağlı bir ilçedir. Türkmen, yörük ve yerli halkın bir arada yaşadığı Toroslar’ın eteğinde küçük bir merkezdir. Ulukışla’yı önemli kılan Akdenizle İç Anadolu sınırında bir geçiş konumunda olmasıdır. İncelediğimiz efsanelerde az sayıda zikredildiğini gördük.

“... Ulukışlalı bir kızı sevmektedir.”⁶²⁸

Niğde iline bağlı bir ilçe olan **Bor**, antik döneme ait eserleriyle bugün de bilinmektedir. Efsanelerde Bor, antik dönemi anımsatan bir örnekle yer almaktadır.

“İmparatoriçe Kleopatra kışın Tarsus’ta geçirir, yazlaylarında da Bor ve civarında yaylaya gelirmiş.”⁶²⁹

Güneydoğu’nun bir ilçesi olan **Nizip**’te Hızır ve bir kadın efsanesinin teşekkülünde yer almıştır.

“Çocuğuyla Nizip’e giderken zor duruma düşen kadına Hızır, komşusu suretinde görünerek yardım eder.”⁶³⁰

Efsanelerde yerleşim yerlerinin yanı sıra kadınların yaşadıkları, ev olarak benimsedikleri değişik yapılar yer almaktadır. Biz de araştırmamızda bu mekânları örnekleriyle birlikte tespit etmeye çalıştık. Bu mekânlar arasında kulübe, türbe, mağara-in, konak, türbe, şato, kale dikkati çekmektedir.

Kerpiç, saman veya ağaçtan yapılan küçük basit evler olan **kulübe** bir anlamda barınaktır.

“Yüzyıllar önce, Uludağ’ın eteklerinde bir kulübede yaşlı bir kadın, bir de kadının saçları

⁶²⁶ “Kleopatra’nın Havuzu”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 405.

⁶²⁷ “Mersin II”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 132.

⁶²⁸ Sönmez, *a.g.e.*, s. 315.

⁶²⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 405.

⁶³⁰ Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), Ç.Ü.S.B.E., s. 119.

sarı, benzi sarı kızı ile kızının sapsarı bir ineği varmış.”⁶³¹

Bir yamaca veya kaya içine doğru uzanan, barınak olarak kullanabilen yer kovuğu olan **mağaralar**, efsaneler içinde bir mekândır.

“Evvel zaman içinde mağaraların birinde bir kocakarı oturmuş.”⁶³²

Mağara, Türk destan motifleri içinde önemli bir yer tutar.

“Kız Silifke’ye gelerek, mezarının bulunduğu mağaraya yerleşir. İnsanların dertlerine çare olur, hastaları iyileştirir. Çevredeki hekimler bunu çekemezler. Kötü niyetli kişileri üzerine salarlar. Kız bu adamlarla karşılaşınca mağaranın tabanı yarılr ve yarıktan kaybolur.”⁶³³

Bir diğer örnekte mağara, barınak olmaktan ziyade artık yaşanılması memnun olunan bir eve dönmüştür.

“Kayanın ine benzeyen yerini, güzelce temizleyip oturulacak hale getirirler. Aradan uzun yıllar geçer. Kızlar yerlerinden memnundurlar.”⁶³⁴

Konak, zengin, soylu, parası olan kişilerin kızlarının ve eşlerinin yaşadığı mekânlardır.

“Hemen kızını konağın en üst katındaki odalardan birine hapseder.”⁶³⁵

Evliya motifleri görülen kahramanların yaşadığı en önemli mekân türbelerdir.

Hatice Sultan’da tarihî bir şahsiyet olsa da evlilik atfedilen bir kadın kişidir.

“Hatice Sultan, elini tas yaparak yıkanır ve iyileşir. Türbe evidir. Ben öldüğümde buraya gömün der. Sonradan bu türbe⁶³⁶ yapılır.”⁶³⁷

Çok sağlam ve büyük yapılar olan **kaleler** daha çok savunma maksadıyla inşa edilirler. Efsanelerde de durum böyledir.

“Bey, denizin ortasına bir kale yaptıracaktır. Kızını da oraya yerleştirecektir. Yılan sudan geçemeyeceğine göre de kızı kurtulacaktır.

... Bugün Akdeniz’in bu şirin köşesinden geçenler Kale’yi mutlaka görürler.”⁶³⁸

Şato, Anadolu coğrafyasında görülen bir yapı değildir. Avrupa’da soyluların oturduğu büyük geniş konutlardır. Ancak Anadolu’nun Avrupa kıtasına yakınlığı gözönünde bulundurulunca bazı efsanelerin geçtiği mekânlar olması normal kabul edilebilir.

“Yüksek bir dağın üzerine bir şato yaptırmış. Etrafına muhafızlar yerleştirip kızını buraya

⁶³¹ “Sarı Kız”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989), U.Ü.S.B.E., s. 151.

⁶³² Olgun, *a.g.e.*, s. 153.

⁶³³ “Aya Tekla Mağarası”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996), E.Ü.S.B.E., s. 152.

⁶³⁴ “Kızlar Kayası(4)”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*(Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 178.

⁶³⁵ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 20.

⁶³⁶ Bursa’da Çekirge caddesinden Kükürtlü Kaplıcası’na inen sokağın sağ köşesinde “Hatice Sultan Türbesi” bulunmaktadır.

⁶³⁷ “Hatice Sultan”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E. , s. 123.

⁶³⁸ Erol, *a.g.e.*, s.150.

kapatmış.”⁶³⁹

Şato, halkın ulaşılabilir beklenti ve isteklerini yansıtır.

“ Seneler önce, Altıntepe’nin bulunduğu yerde çok güzel bir şato varmış. Bu şatoyu Cime Sultan adında bir kadın idare ediyormuş. Cime sultan çok zeki ve dirayetli olduğundan maiyetinde çok sayıda hizmetçi ve koruyucu askerleri varmış.”⁶⁴⁰

3.2. KAHRAMANI KADIN OLAN YER İSİMLERİ

İnsanoğlu eski çağlardan beri yaşadığı çevreyi anlama çabası içerisinde olmuştur. Bu nedenle çevresindeki varlıkları anlamlı kılmaya çalışmıştır. İnsanlar dağların, ovaların, göllerin, taşların oluşumlarını kendilerince açıklayabilmek için, çeşitli efsaneler anlatmışlardır. Bunların birlikte yer adları sadece efsanelerle açıklanamaz. Yer adları çeşitli bilim dallarına malzeme olan bir konudur. Farklı metot ve yaklaşımlarla ele alınıp değerlendirilir. Bu bilim dallarının başında onomastik (adbilim)in bir alt dalı olan toponimi gelmektedir. Yer adları, bölgelerin doğal yapısından, iklim şartlarından, yaşayan insanlardan, ekonomik ve kültürel ürünlerden etkilenmekte ve bu etki altında yerler adlandırılarak, üzerinde yaşayanlar ile yer bütünleşmektedir. Yer adlarının menşelerini kolaylıkla bulmak mümkün olmasa da bu isimlerle ilgili inandırıcı efsaneler anlatılmakta veya tahminler ortaya atılmaktadır. Efsanelerin yoğunlaştığı önemli konuların başında yer adları gelir. Bununla birlikte menşei hususunda anlatılanların ne kadarı doğru bilinmemektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, efsanelerin önemli bir kısmı yer adlarıyla ilgili anlatılır.

Kahramanı Kadın Olan Yer İsimleri başlığı altında incelediğimiz yer adları milletlerarası efsane tasnifinde Tarihi ve Medeniyet Tarihi İle İlgili Efsaneler adlı ikinci ana bölümün bir alt grubu, “Bazı yerlerle ilgili efsaneler” olarak incelenmiştir. *Anadolu’da Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler*⁶⁴¹ adlı yüksek lisans tezinde, Sinan Gönen, efsanelerden yola çıkarak insan adlarının yerleşim yerlerine ad olması, sekiz ayrı başlıkta ele alıp değerlendirmiştir. Bu başlıklar şunlardır:

1. Horasan Erenlerinin Adlarının Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması
2. Yerleşim Yerini İlk Kuranın Adının Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması
3. Dinî Büyüklüğüne İnanılan Şahısların Adlarının Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması
4. Yerleşim Yerini Fetheden-Kuran Kahramanların Adlarının Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması

⁶³⁹ Erol, a.g.e., s. 135.

⁶⁴⁰ Kara, a.g.e., s. 3.

⁶⁴¹ Sinan Gönen, *Anadolu’da Yer Adlarına Bağlı Olarak Oluşan Efsaneler Üzerine İncelemeler* (Yüksek lisans tezi, 2004) S.Ü.S.B.E.

5. Güzelliği Dillere Destan Kızların Adlarının Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması
6. Sevdiğine Kavuşamayan Gencin Adının Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması
7. Yerleşim Yerini Kuran Şahsın Özelliğinin Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması
8. Yerleşim Yerinde Doğanların Adlarının Yerleşim Yerlerine Ad Kaynağı Olması

Aşağıda kahramanı kadın olan yer adları, dağ, tepe, çeşme, köy, kasaba, semt, şehirlerin adlarıdır. Yer adlarının bir bütün olarak bir milletin kültürel öğelerini içinde barındırdığı söylenebilir. Yer adlarının ortaya çıkmasıyla ilgili birçok efsane anlatılmaktadır. Kimi, yerin fizikî yapısına yönelik, kimi fethedilmesiyle ilgili kimileri de yakıştırma şeklinde günümüze kadar ulaşmıştır. Biz de bu efsanelerin içinde kahramanı kadın olan yer isimleri toparlamaya ve motifleriyle örnek vermeye çalıştık. Halk arasında anlatılan efsanelerde o yerlere adını veren kadın kişilerin tarihî kişiliğine ait bilgiler yok denecek kadar azdır. Ancak şu da dikkate alınmalıdır; bu yer isimlerinin altında öyle ya da böyle tarihte silinmiş ama halkın gönlünde yaşayan isimsiz kadınların hikâyesi vardır. Aynı zamanda bu çalışmayla, yerlerin adının nasıl verildiği ve değişmelerinin izahı efsanelerde karşımıza çıktı. Anadolu değişik yörelerindeki dağ, tepe, köy, köprü vs gibi yerlerin efsanelerinin varyantlarına, birçok yerde rastlanabiliyor ancak anlatılan efsanelerin anlatıldığı yerin gelenekleriyle, ihtiyaçlarıyla beslenerek bir şekil aldığı ve yöreye özel duruma geldiği görülmektedir.

3.2.1. Afyon'da Kız Kulesi

Afton Kalesi, volkanik bir kaya kütlesi olan ve 226 m yükseklikteki tepeye Hititler devrinde yapılmıştır. Kale zirvesinde M.Ö.1200-700 tarihleri arasında Anadolu'da yaşamış olan Frigler dönemine ait kültür izlerine rastlanmakta olup, Ana Tanrıça Kibele'ye adanmış birçok tapınma yerleri ile 4 adet büyük sarnıç (su çukurları) bulunmaktadır. Kız Kulesi denile mevkii de kalenin içinde bulunmaktadır. Afyonkarahisar'da bugün de bir yıkıntı halinde bulunan bu yerle alakalı bir efsane anlatılmaktadır. Efsanelerin temel özelliklerinden kutsallık ve olağanüstülük unsurlarına, yer isimleri etrafında anlatılan efsanelerde de rastlamaktayız. Bu sebeple olacak ki bugün Kız Kulesi kutsal bir ziyâret yeri olarak kabul edilmektedir. Afyon'da Kız Kulesi efsanesindeki olağanüstülük inancının antik çağlara kadar uzandığı düşünülmektedir.

İnanışa göre, taliplisi çıkmayan yada evlenme zamanı gelmiş kızlar yanlarında yaşlı bir kadınla birlikte Cuma günü Kız Kalesi'nin yolunu tutarlar. Ancak yanlarına birde asma kilit alırlar, kilit kaleye çıkılmadan önce kilitlenir. Kaleye çıkıldıktan sonra, yaşlı kadın kaleye çıkılmadan önce kilitlenmiş olan kilidi kızların başlarında açarak, bahtlarını açar. Daha sonra kızlar Kız Kulesi'nden

Altın tahtım/Açılsın bahtım/ Evlenmeğe/ Geldi vaktim.

Diyerek bağırırlar. İnanılan odur ki tahminen bir hafta sonra bu kızlara hayırlı birer nasip çıkar ve nişanlanırlar.

Efsane metninde bu inanış şöyle ifade edilmektedir:

“Tekfur kızının gergef işlediği ve Beyböğrek'i kaçırdığı bu kuleyi ziyâret eden kızlar, tepeye çıkarak şöyle seslenirler:

Altın tahtım/Açılsın bahtım/ Evlenmeğe/ Geldi vaktim.”⁶⁴²

3.2.2. Ağgelin

Gerçek adı, kaç yıl yaşadığı, kaç yaşında öldüğü, ailesi, eğitimi, varsa bağlı olduğu tarikat hakkında bir bilgi edinemediğimiz Ağgelin'in efsanesi şöyle anlatılmaktadır:

Bir zamanlar Türk orduları Hınıs'ta bulunan düşman ordularını yener, düşman ordusu çekilir. Türk ordusunda bulunan bir komutan bugünkü ismiyle Ağgelin olan köye gelmiş. Köyde biraz mola vermiş, maksadı köylülerin derdini öğrenmekmiş. Köylüler subaya ayran ikram ederler,

⁶⁴² Tanyu, a.g.e., s. 159.

ayranı köyün genç ve güzel bir gelini getirir. Subay bir ayrana bir geline bakar ve derinden bir “Ah gelin” der, ağzından bir alev yükselir, subay yanarak kül olur.⁶⁴³

3.2.3. Ağlayan Kaya

Efsanelerin birleştirici, kişileri ruhen yöreye bağlayıcı fonksiyonları vardır. Aşağıdaki örnekte, bir anayla oğlun acıklı öyküsünden bir öykü doğmuş, söz konusu mekân yolculara huzur veren, birleştirici sosyal bir mekâna dönüşmüştür.

“Yorgunluktan açlıktan ve ümitsizlikten bitkin bir halde Allah’a yalvarmış:

-Dayanacak gücüm kalmadı Allah’ım, bizi taş eyle daha iyi!..

Anayla oğul birbirine sarılmış vaziyette taş olmuşlar. Büyük kayanın, ananın gözlerinden sürekli sızan sular, göz yaşlarıdır. Bu su zaman zaman artar. E-5 karayolundan seyreden yolcular zaman zaman buraya uğrayıp ellerini yüzlerini yıkarlar.”⁶⁴⁴

Aynı adla anlatılan ve içinde yine ağlayan bir anne motifi olan Ağlayan Kaya efsanesi, Manisa’nın güneyinde Sipil Dağı’nda bir mevki için anlatılır.⁶⁴⁵

3.2.4. Akdağ

Kardeşlerin birbirine beddua edince tutacağı inancı, Anadolu efsanelerinde yaşatılmaktadır. Büyük ve Küçük Ağrı efsanelerinde anlatılan abla ve kız kardeşin hikâyesine İçel yöresinde Akdağ çevresinde anlatılan efsanede rastlanılmaktadır.

“Abla, odunları her zaman küçük kız kardeşin sırtına yükler, iki kardeş birbirine beddua eder ve bunun üzerine biri dağa biri yola dönüşür.”⁶⁴⁶

Akdağ efsanesinin ışığında şunu söyleyebiliriz, efsaneler Türk kültürü, tarihi ve coğrafyasının pek çok meselesine ışık tutmaktadır. Bir yer adı etrafında halk kültüründeki inancı, bedduayı ve kardeş ilişkilerini inceleme imkanı bulmaktayız.

3.2.5. Akkaya Köyü

Evlenmek hem kadın hem erkekler için çok istenilen bir muraddır. Ancak kızlar, erkeklere nazaran daha çok evlenme kaygısı çekerler. Modern devirlerden evvel, evlenmek için erkek seçen, kız seçilen olurdu. “Evde kalmak” deyimiyle dile getirilen bu durum, bazı kızlar için gerçekten dert olmaktaydı. Feke yöresinde anlatılan aşağıdaki efsanede, bir kızın evlenemediği için dert sahibi olmasını ve acılarıyla bir yere ad vermesi anlatılmaktadır.

⁶⁴³ Seyidoğlu, a.g.e., s. 134.

⁶⁴⁴ “Ağlayan Kaya”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s.318.

⁶⁴⁵ Sakaoğlu, a.g.e., s.52, 53.

⁶⁴⁶ “Akdağ”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 175.

“Göçebe hayatın yaşandığı zamanlarda bir göçerin kızı varmış. Bu kızın çevresindeki yaşlılarının hepsi evlenmiş. Bu kız da evde kalma korkusuna kapılmış. Bahar geldiğinde yaylara göçerken Akkaya’dan geçerlermiş. Köyün doğusunda bulunan yüksek kayaların karşısına gelindiğinde kız ah çekip ağlarmış. Kızın bu ah çekmeleri ve ağlamaları her baharda yaylaya göçme sırasında tekrar edermiş. Bu kayalar kızcağızın göz yaşlarına dayanamamış ve saç gibi beyazlamış. Akkaya köyü adını bu beyazlayan kayalardan almış.”⁶⁴⁷

3.2.6. AldırBuba

Efsaneler, etrafında teşekkül ettikleri yerlere bir mâna kazandırır. Tarihî gerçeğin dışında halkın belli bir yer etrafında efsane yaratması, o yerle birleşmesi anlamına gelebilir. Böylece insanlar kendilerinden bir parça olarak gördükleri yere daha çok değer verir. Denizli’de bir köye yakın bir mevkinin efsanesi de bu niyetle yaratılmıştır.

“Gız da bunun ardından: “Aldır buba, aldır buba!” diye yas söylemiş. Bu yüzden oranın adı AldırBuba olarak galmış”⁶⁴⁸

3.2.7. Altıntepe

Anadolu efsanelerinde her kayanın, her taşın bir hikâyesi vardır. Bu rivâyetlerin bazılarında İslâm öncesi motiflerde yer almaktadır. Erzincan’daki Altıntepe’nin de farklı bir efsanesi vardır.

“Seneler önce, Altıntepe’nin bulunduğu yerde çok güzel bir şato varmış. Bu şatoyu Cincime Sultan adında bir kadın idare ediyormuş. Cincime sultan çok zeki ve dirayetli olduğundan maiyetinde çok sayıda hizmetçi ve koruyucu askerleri varmış.

Cincime Sultan, hem bu şatonun etrafındaki bu verimli toprakları işletir hem de her sene yaylaya çıkarmış. Yayladan şatoya kadar döşettiği toprak borularla hayvanların sütünü şatoya akıtmış. Böylece Cincime Sultan günden güne daha çok zenginleşip zenginliğine zenginlik katmış. Şatonun içini altın ve gümüşten yapılmış birçok kıymetli eşyalarla süslenmiş olmasına rağmen müsrifliği de hiç sevmiyormuş.

Cincime Sultan’ın zenginliği arttıkça düşmanları da artıyormuş. Bunun üzerine Cincime Sultan’ı bir korku almış. Şatoyu düşmanlardan korumak için askerlerine aylarca toprak taşıttırarak şatonun etrafına yığdırmış. Bunun sonucu Erzincan ovası üzerinde yükselen o gösterişli şato kaybolarak yerine bir tepe yükselmiş.

Böylece kendini düşmanlarından korumayı başaran Cincime Sultan, bir daha eski mutlu

⁶⁴⁷ “Akkaya Köyünün Adı”, Ayhan Karakaş, *Feke Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) Ç.Ü.S.B.E., s. 277.

⁶⁴⁸ “Tarihi Efsaneler 70.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 78.

hayatını bulamamış. Efsanede anlatılan şato Erzincan'ın 15 km. uzaklıkta Altıntepe'nin üst kısmındadır.⁶⁴⁹

3.2.8. Anadolu

Anadolu isminin çağdaş Hellen'lerin Küçük Asya anlamında bir adla andığı, Hellen dilinde doğu anlamındaki sözcüğün Bizans çağında söyleniş biçimi Anatoli'den kaynaklandığı düşünülmektedir.⁶⁵⁰ Bununla birlikte Anadolu büyük yarımadasının isimlendirilişiyle ilgili antik çağlardan bugüne birçok efsaneye konu olmuştur. Çok çeşitli olay örgüleri ile Anadolu benimsenmeye, yurt edinilmeye çalışılmıştır. Bu efsanelerin içinde öyle bir efsane anlatılır ki, Anadolu kelimelerinin hikâyesi anlatılarak inandırıcılık vasfı olabildiğince artırılmıştır.

“Kırmızı Ebe, bir bakraç ayran alarak, ikram etmek üzere askerlerin yanına gider. Ayrarı korudaki taş oluğa dökerek askerlere dağıtmaya başlar ve bir yandan da: -Doldurun gazilerim, doldurun yiğitlerim, yavrularım! diye seslenir. Askerler de sanki ayran yetmeyecekmiş endişesi ile: -Ver ana, ana dolu ver, dolu ana! Diye âdeta yalvarırlar.”

Askerler ve Kırmızı Ebe arasında geçen bu karşılıklı konuşma süre süre, bir tekerleme gibi zihinlere yerleşir. Bu muhabbet ve şefkatin anısına bu topraklar bundan böyle “Anadolu” olarak anılmaya başlar. Kırmızı Ebe'nin bu evliyalara mahsus “azı çok etme” kerâmeti yayılarak Sultan'ın kulağına gider.”⁶⁵¹

Anadolu isminin koyuluşu ile ilgili Afyon'da bambaşka bir efsaneye rastlamaktayız, ancak bu efsane ile Kızılcahamam yöresinde anlatılan efsanenin ortak bir noktası var. Her iki efsanede de en önemli aktör, kerâmet gösteren bir kadın hatta gerçek deyimiyile bir ana bacı;

“Bunun üzerine konuklar, hakkı teslim edip, en üstün kerâmetin Karacaahmet'in annesine ait olduğunu kabul ederler. Sonra da Karacaahmet'e dönüp hepsi bir ağızdan: -Anan bizden de, senden de daha doluymuş derler. Söylentiye göre, Türk yurdunun “ANADOLU” adını alması da Anadolu sözünden kaynaklanıp dünyaya yayılmış.”⁶⁵²

Yukarıda efsanede bahsi geçen ana, aynı zamanda ulusal olarak şöhret yapmış tarihî bir şahsiyet bir velî olarak kabul edilen Karacaahmet'in annesi kabul edilmektedir. Oysa Karacaahmet, Kırşehir yöresinde doğmuş buradan İstanbul'a gelmiştir. O zamanki iletişim olanaklarının kısıtlı olduğunu düşünürsek bu durum bize, Karacaahmet'in ününün ve hakkında anlatılan menkıbelerin

⁶⁴⁹ Kara, a.g.e., s. 3.

⁶⁵⁰ Bilge Umar, *Türkiye'de Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, s. 65.

⁶⁵¹ “Kırmızı Ebe”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁶⁵² Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

devrini ve yöresini çok aştığını göstermektedir.

3.2.9. Anamas

Anamas, Isparta iline bağlı Eğridir gölü ile Beyşehir gölü arasında, doruğu 2110 m. yüksekliğe ulaşan bir dağın ismidir. Anamas isminin aslının Luwi dilinde Ana (wa)-(u) ma, “Yamaç-Halkı” ögelerinden türetilmiş Anama olduğu düşünülmektedir.⁶⁵³ Yörede dağın isimlendirilişyle ilgili bir efsane anlatılmaktadır. Efsanelerin önemli bir eğitim aracı olduğunu daha önce ifade etmeye çalışmıştık. Çocukları, devrin şartlarına göre yetiştirmek, ahlâki değerleri aktarmak bir annenin en önemli görevlerindendir. Bununla birlikte Anamas efsanesi de hem çocuk eğitiminin yanlış verilmesinin sonuçlarını göstermedi hem de bir isimlendiriliş hikâyesine yer vermesi bakımından önemli bir örnektir. Göde, doktora tezinde Anamas dağlarının adıyla ilgili olarak anlatılan efsanelerin çok yaygın olduğunu ve Isparta'nın her yerinde bilinip anlatıldığını belirtmektedir. Anamas'ın kuzey doğusuna düşen Göksöğüt'te de bu dağlarla ilgili iki farklı anamas efsanesi anlatılmaktadır. Bunlardan birincisi bilinen efsaneye çok yakın diğeri biraz daha farklıdır.

Her iki versiyonunda da, annesinin teşviğiyle başkalarına ait malları almaya alışan bir çocuğun eşkiyalığa uzanan acı dolu öyküsü anlatılmaktadır.

“Bu dağların kuş uçmaz, kervan geçmez bir köşesinde, fakir bir çocuk, anasıyla beraber yaşamaktadır. Çocuk bir gün amcasının tavuklarının altından aldığı bir yumurtayı anasına getirmiş. Anası, "Nereden aldın?" dememiş. Yumurtayı alıp, bir güzel pişirip oğluna yedirmiş. Yumurtayı yiyen çocuk, yaptığıının suç olduğunu düşünememiş ve bir başka gün komşusunun kümesinden bir tavuk almış gelmiş. Anası yine almış kabul etmiş, pişirmiş, beraber yemişler. Anası yine "nereden buldun?" dememiş. Derken köyün sürüsünden keçi çalmış getirmiş. Anası onu da kesmiş, yemişler. Oğlan çalmış, annesi de helal demeden, haram demeden yemiş. Çocuk, amcasının evinden izinsiz aldığı bir yumurta ile başladığı hırsızlıkların sonunda azılı bir eşkiya olmuş. Etrafta aranır bir suçlu olmuş. Nihayet bir gün yakalanmış ve hakkında idam kararı alınmış. İdam edileceği gün gelmiş çatmış. Tam asılacağı sırada, son isteği sorulduğunda: "Son bir kez, anamın tatlı dilinden öpeyim." demiş. Oğlanın anasını idam sehпасına çıkarmışlar. Oğlan anasını öpmek için, ona yaklaştığında, anasının dilini ısırıp koparmış. Kadın feryat figan, bağıırken, etraftakiler oğlunun elinden zor almışlar. Oğlana, "Bunu neden yaptın" diye sorduklarında:

” Bu işlerde benim günahım yok, beni bu kötü yola annem itti. Ben çaldım, o pişirdi beraber yedik. Bana bir gün oğlum yapma demedi, nereden buldun demedi. beni asmayın, anamı asın” demiş. Bu

⁶⁵³ Umar, *a.g.e.*, s. 66.

lafları duyan hükümet adamları, delikanlıyı idamdan bağışlamışlar. İşte kendini bilmez cahil bir ananın sorumsuzluğu sonucu hırsızlığa alışan bu delikanlının, eşkiyalık günlerinde kaçıp saklandığı dağlara Anamas Dağları, köyüne de Anamas köyü adı verilir.⁶⁵⁴

3.2.10. Aşa Gız Ölen İni

Halk tahayyülü, benzetemediği, anlam veremediği yerleri de anlamlandırmaya mutlaka somut bir olayla ilişkilendirmeye gayret göstermiştir. İftira motifiyle şekillenmiş Aşa Gız, Ölen İni'de bu durumun bir örneğidir.

“Gız, “Bu iftira!” demiş. İnanmamışlar. Gızı ilezir etmişle. Gız da dayanamamış. Kendini citlemik ağacına asmış. Bu yüzden bura, “Aşa Gız Ölen İni” denir.”⁶⁵⁵

3.2.11. Ayazmana

Anadolu'nun birçok yöresi geçmişten bugüne coğrafi konumundan dolayı çetin kışlar geçirir. Kış, köy hayatında daha bir zor, daha bir çekilmez olur. Hele de başında eri (erkek) olmayan kadınlar, kızlar, aileler için daha bir zordur. Isparta, Senirkent'te bulunan Ayazmana yerinin adı verilirken de yetim bir kızın annesiyle beraber soğuğa karşı koyduğu mücadele anlatılır.

“... Bu ana kız, bir kış günü kuru darı bir sey pişireceklerdir. Yakacakları da kalmamış. Kadın yakacak aramaya dışarı çıkar ancak soğuktan, fazla uzaklaşmadan döner. Her defasında da kız: “Ayaz mı ana?” diye sorar, derken oranın adı “Ayazmana” kalır.”⁶⁵⁶

3.2.12. Ayn-Zeliha Gölü

Şanlıurfa merkezdeki Halilürrahman Gölü'nün güneyinde yer alır. Halilürrahman gölünde bulunan ve efsanelere de konu olmuş olan sazan türü balıklardan, Ayn-Zeliha gölünde de bulunmaktadır. Halk arasında Ayn-Zeliha gölünün oluşumu ile ilgili rivayet edilen menkıbeye göre:

“Ayn-Zeliha, Babil kralı olan Nemrut'un kız veya onun akrabalarından birinin kızıdır. Babil Kralı Nemrut'un, tapınakta bulunan putları kırdığı gerekçesiyle İbrahim Peygamberi tepeden ateşe atıldığı gün, olayı izlemeye gelen kalabalık arasında Ayn-Zeliha da bulunur. Nemrut'un, İbrahim Peygamber için verdiği cezâ infaz edilir ve İbrahim tepeden atılır. Cezâ amacı ile İbrahim'in içine atıldığı ateş, Allah'tan gelen emir üzere bir anda suya; odunlar ise, balığa dönüşür. Gördükleri karşısında hayrete düşen Nemrut ve kavmi olanları anlamak için aralarında tartışırken, İbrahim'in

⁶⁵⁴ “Anamas”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 390-391.

⁶⁵⁵ “Tarihi Efsaneler 68.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 77.

⁶⁵⁶ “Ayazmana”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 167.

doğru söylediğini ve Allah'ın da onu yakıcı ateşten koruduğunu düşünen Ayn-Zeliha, kendisini kaleden aşağıya atar. Allah'ın emri ile İbrahim'e serin ve selametli olan ateş, bu inanmış kadına da serin ve selametli olur ve onun düştüğü yerde Ayn-Zeliha gölü diye bilinen göl oluşur.” Ziyaretle ilgili inanmaya göre, Halîlürrahman gölünün balıkları ile aynı olan Ayn-Zeliha gölün balıkları da kutsaldır. Hz. İbrahim devrinden beri yaşadığına inanılan ve halk tarafından saygı gösterilen bu balıkların, yenmesinin yasak olduğuna inanılır. Söz konusu yasağa riayet etmeyip de bu balıkları öldüren veya yiyen kişilerin, öleceğine veya büyük sıkıntıya mâruz kalacaklarına inanılır. Diğer taraftan Halîlürrahman gölünde olduğu gibi şifalı olduğuna inanılan gölün suyunda dilek tutan ziyaretçilerin, görmeye çalıştıkları ‘Ak Balığın’ yaşadığına inanılmaktadır. Bu sebepten ötürü dilek tutan ziyaretçiler, Ak Balığa yem atmakta ve onu görebilmek için suya dikkatlice bakmaktadır. Bütün bunların yanında, Halîlürrahman gölünün balıkları gibi, bu gölün balıklarının da Müslümanlarla birlikte savaşa gittiğine inanılmaktadır.⁶⁵⁷

3.2.13. Bulanığın Deresi

Bulanık, duru olmayan manasına gelir. İstenmeyen bir durumu ifade eder. Niğde'de hala bu şekilde isimlendirilen bu mevkinin isimlendirilmesinde bir kızın trajedik ölümü vardır.

“ ... Bir Akkız varmış. İftiraya uğramış. vin erkekleri takipe başlıyorlar. Akkız, can havli ile yakınlardaki dereceye kadar koşar ve tam dereden geçerken ayağındaki pabucun teki çıkıp suya düşer. O sırada su bulanır ve bulanık suda pabucunu bulmak için çabalarken sesler duyar ve ardına dönüp bakınca babası ve ağabeylerinin geldiğini görür ve suyla “Durulasın, durulasın her cuma günü bulanık akasın” diye beddua edip, can havli ile pabucunu orada bırakarak suyu geçer. Sudan çıkarak yamaca tırmanmaya başlar. O gün bugündür beddualı dere “bulanık” akar. “⁶⁵⁸

3.2.14. Büyük ve Küçük Ağrı

Ülkemizin en yüksek dağında iki doruğun ismi Küçük ve Büyük Ağrı'dır. Doruk anlamına gelen Akra'dan türediği düşünülmektedir.⁶⁵⁹ Ağrı dağıyla ilgili efsanede iki kız kardeşin dramı öykülendirilmiştir. “Derler ki, dünyada dümdüz bir ovoidan yükselerek boyunu gösteren dağların en yükseği Ağrı'dır. Vaktiyle Sürmeli Çukuru'nda iki kız kardeş varmış. Bunlar birlikte dolaşır, evlerinin odun ihtiyacını karşılamış. Büyüğü: 'Bacım kurbanın olayım, gel şu yükü benim sırtıma yükleyiver.' demiş. Bacısı yüklediği gibi: 'Ben senin hizmetçin değilim' demiş İki kardeş

⁶⁵⁷ Bünyamin Borazan, Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri,(Yüksek Lisans Tezi, 2006) K.M.Ü.S.B.E., s. 96.

⁶⁵⁸ “Bulanığın Deresi”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 407.

⁶⁵⁹ Bilge Umar, *Türkiye'de Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, s. 26.

birbirine beddua etmiş. Bugün biri Büyük, diğeri de Küçük Ağrı olarak göğ'e baş çekmektedir.”⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 58-59.

3.2.15. Cenelti Deresi

Elti, akrabalık ilişkileri içinde kan bağı bulunmayan bir ilişki biçimidir. Türk toplumunda genelde eltiler, kavgaları, çekememezlikleri ile bilinirler. Ancak bu önyargıya kıran bir efsanedir Cenelti Deresi efsanesi. Köylerin zorlu hayatında bazen eltiler, birbirlerine dayanarak zorlukları yenmiş, birbirlerini baci bilmişlerdir. İsimlendirilişindeki trajedi ismin kendisine yansımaya da bu efsanenin kardeşlik sevgi yönü gözardı edilmemelidir. Eltisinin sulara kapılması diğer eltide şok etkisi yaratmış, kardeş gibi gördüğü eltisini kurtarmak için kadın kendisini azgın sulara bırakmıştır.

“ Sütçüler, Pınarköy 'de bulunan Cenelti deresinin adı hakkında güzel bir efsane anlatılmaktadır. Efsaneye göre, köyde birbirlerini pek fazla sevmeyen iki ailenin kızları aynı aileye gelin olmuşlar. Yani elti olmuşlar. Birbirleriyle hiç geçinemeyen eltiler sürekli kavga ediyorlar, devamlı bir açıklarını yakalamaya çalışıyorlarmış. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen, ikisinin de çocuğu olmayınca, bu sefer kocalarıyla aileleriyle de araları açılmış ve bir huzursuzluktur başlamış. Kocaları ve aileleri tarafından horlanmaya başlayan gelinler, çaresiz birbirleriyle iyi geçinmeye başlamışlar. O kadar iyi geçinmeye başlamışlar ki her şeyi birlikte yapar olmuşlar, içtikleri su ayrı gitmez olmuş. Her gün, beraberce, Çobanisa'dan başlayıp Pınarköy'den devam edip sonunda yeşil dere ile birleşen bir dere kenarında hayvanlarını otlatmaya giden eltiler burada oturup sohbet ederler birbirlerine can yoldaşı olurlarmış. Günler böyle geçerken, eltilerden birisi bir gün evde ekmek yapmak üzere kalmak üzere kalmış, diğeri de hayvanları dereye götürmüş. O sıralar derenin suyu az olduğu için hayvanlar da derenin içinde yayılıyormuş. Birden hava bozmuş, şimşekler çakmış, çok fazla yağmur yağmaya başlamış. Hayvanlar ürküp sağa sola kaçışmışlar. Kız da arkalarından onları toplamak için derenin içinde iken gelen sel, kızı alıp götürmüş. Akşam olduğunda eltisinin eve gelmediğini gören diğer elti, köylülere haber vermiş ve eltisini aramaya çıkmışlar. Eltisinin ölüsüyle dere kenarında karşılaşan, diğer kız ağlamaya sızlamaya başlamış. "Can eltim,can eltim, beni bırakıp nerelere gittin? " deyip köpürerek akmakta olan sel sularının içine atlamış. Bu acı olaydan sonra o derenin adı "Can elti deresi"olarak anılmaya başlanmış.Bu ad zamanla değişerek bugünkü şekli olan "Cenelti" halini almıştır.”⁶⁶¹

3.2.16. Çelkani / Çılık Kani

Hız. Fatıma, peygamberden bir yadigar olarak Anadolu halkınca her yörede çok sevilmiş, hakkında tarihî gerçekliği olan olmayan bir çok menkıbe, efsane anlatılmıştır. Muş ilimizin Varto

⁶⁶¹ “Cenelti Deresi”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 423.

ilçesine bağlı bir mevkii olan Çelkani için anlatılan efsanede birçok motifi bir arada görmekteyiz.

Hız. Fatıma evlatlarının Kerbela'da uğradığı kıyımın etkileri yüzyıllardır sürmektedir. Bu elim hadisenin sonuçları siyasetten ekonomiye, Uluslar arası ilişkiden edebiyata kadar birçok alanda kendisini göstermiştir. Hız. Fatıma, Kerbela hadisesinde hayatta olmamasına rağmen, birçok anlatıda varmış gibi gösterilir. Kendisi olmasa bile ruhaniyetinin orada olduğu kabul edilir. İslâmiyet öncesi motiflerle birlikte Kerbela motiflerinin içiçe geçtiği birçok efsaneye rastlamaktayız. Aşağıda anlatılan Çelkani efsanesinde de içiçe geçmiş bu motiflerle karşılaşmaktayız.

Hız. Fatıma'yı temsil eden Kani, susuz geçen bir mevsimde kerâmetiyle köylülerin imdadına yetişmektedir. Bu durum bize, Kerbela'yı ve Kerbela'da susuz kalan ehl-i beyti hatırlatmaktadır. Sanki Hız. Fatıma'nın Kerbela'da 3 gün susuz kalan evlatlarına su verdiği, görünenin aksine aslında onların susuz kalmadığına inanmak istemiştir halk tahayyülü...

“Kani, bir rivâyet göre Hız. Fatıma ve Kırk Huriyi temsil eder. En büyük kerâmeti ise, susuz geçen bir mevsimde suyunu çoğaltarak köylülerin imdadına yetismesidir. Çok yüksek bir noktada bulunduğu için Varto'nun birçok köyünde bakıldığı zaman çok rahatlıkla görülebiliyor. Yolu çetin olduğundan çok az kisi gidip görebiliyor. Çıkışı kadar inişi de oldukça zahmetlidir. Beşşikkaya ve Eryurdu köylerinin kuzeyinde yer alan dağın doruk noktasına yaklaşık yüz metre kala, dağdaki yalçın kayaları delip dışarı fışkıran bir gözedir. Bu kayalar, sanki özel bir çaba harcanarak oyulmuş gibidirler.”⁶⁶²

3.2.17. Çökek

Isparta'da anlatılan Çökek efsanesi de aynı anlatımla ve motifle bir çok yörede anlatılmaktadır. Bu motif, Hızır'ın bedduasıyla sulara gark olma sonucunda oluşan göllerle ilgilidir. Çukur; adını, kendisine yardım etmeyen kadına, bir ermişin beddua edip onu çukura gark etmesi sonucunda almıştır:

“Meğerse o kapıya gelen isteyici, ermişlerdenmiş. Niyeti kadını sınamaktır. Kadının umursamazlığı kendisinin felaketi olur. Kadının döne döne gömülüp gittiği çukura da Çökek adı verilir.”⁶⁶³

3.2.18. Dalayman

Çamlık kasabasının eski adı Dalayman'dır. Köyün yaklaşık olarak 470-480 sene önce kurulduğu söylenir. Köyün kuruluş efsanesi şu şekildedir: Antalya Yörüklerinden üç kardeş

⁶⁶² “Çelkani”, Fatoş Yalçınkaya, *Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkabeler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) Y.Y.Ü.S.B. E., s. 143.

⁶⁶³ “Çökek”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 181.

sayesinde köy kurulmuştur. Üç kardeşten birisi oğlu, kızı, geliniyle, köyün bir ucundaki dağın arkasındaki araziye yerleşmiş. Bir tanesi, ailesiyle Kirazbükü denilen mevkiye yerleşmiş. Biri de, yine ailesi ile İncirlik mevkiine yerleşmiş. Bu kardeşlerden ileride, Köse Oğulları, İnce Ali Oğulları, Ahmet Ağa Oğulları sülaleleri mütevellittir. Daha sonradan Akseki'nin Geriş köyünden gelen Gerişler sülalesi ve Isparta/Eğridir'in Gatoz kasabasından gelenler de eklenmiştir. Şu anda kurulu olan Daleyman'a en yakın olan kardeşin altı oğlu varmış. Altı oğlu da, Osmanlılar zamanında savaştaymış. Altısı da evliymiş, gelinleri asker yolu gözlermiş. Günlerden bir gün, bu kardeşin bulunduğu yeri üç eşkıya basmış. İhtiyara: -Altı gelinin var. Bunlardan birini bize ver, demişler. İhtiyar "Olmaz" dese de mecbur bırakmışlar. İhtiyar, gelinlerine tek tek sorar. Onlar da teker teker gitmeyeceklerini söylerler. İçlerinden en küçük ve en güzel olanları: -Ben giderim, der. Eşkılar gelini bir odaya getirirler, gelin yatak hazırlar. Ondan sonra eşkıyalara dönüp: -Ben bir dışarıya gidip geleceğim, der. Odadan çıkar çıkmaz kapıyı üstlerine kilitler. -O zamanlar odalarda evin penceresi insanın sığamayacağı kadar küçük olduğu için- Eşkılar hiçbir yere kaçamaz. Küçük gelin evi ateşe vererek yakar. Üç eşkıya orada yanarak can verir, ev de kül olur. Bu olayın üzerine ihtiyar dede, derhal Kirazbükü'ndeki kardeşinin yanına gider, durumu ona anlatır: -Kardeşim, bizim başımıza böyle bir iş geldi. Gel İncirli'deki kardeşimize de anlatalım, der. İncirli'deki kardeşlerinin yanına varırlar, olayı ona da anlatırlar. İhtiyar, diğerlerine der ki: -Gelin toplanalım, dağılmayalım. Biz ayrı yaşarsak, dağınık durursak başımız felaketten kurtulmayacak, dağılmayalım, diyor. Bu "Dağılmayın / Dağılman" kelimesi, zamanla söylene söylene "Daleyman" şekline dönüşmüştür.⁶⁶⁴

3.2.19. Değirmen Deresi Suyu

Değirmen Deresi Suyu efsanesinde birçok Anadolu efsanesindeki gibi İslâm öncesi inanç motiflerinden su kültürüne ait izlere rastlanmaktadır. Türkler, İslâmiyet'in kabûlünden sonra da su kültürüne ait izleri korumuşlardır.

"Melike adındaki kız, ablalarının bütün üzüntülerine karşı ne yapacağını şaşırılmış bir vaziyette dağa çıkarken, ayaklarının altından kayan bir taşla dengesini kaybederek düşer. Ayağının altından kayan taşın altından su fışkırır. Rivâyet bu ya, şimdi bir kasaba (Yassıören) ve bir kazanın (Senirkent) içme suyunu karşılayan Değirmen Deresi suyu, o zaman hâsıl olur."⁶⁶⁵

3.2.20. Deli Gız Adası

Halk, çevresini kuşatan bütün canlı-cansız varlıkları, yaşadıkları mekânları

⁶⁶⁴ Melike Gedik, *Konya İli Derebucak İlçesi-Çevresi Halk Edebiyatı Ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.Ü.S.B.E., s. 37.

⁶⁶⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 178.

isimlendirmişlerdir. Bu isimlendiriliş bir olaya dayansa da bazen de anlamdırılamayan yer isimlerine efsane yakıştırılmıştır. Deli Gız Adası efsanesi de sonradan efsane üretilmiş olduğunu düşündürmektedir. Masal motifleriyle efsane motiflerinin iç içe geçtiği efsanenin inandırıcılık vasfı pek azdır.

“...Orda sen gızı görürsün” dir. Sivrisinekler kızı yer yani. Oraya da deli gız olarak ismi bırakılır.”⁶⁶⁶

3.2.21. Dodopallar

Şavşat’ın Şalcı köyünde, ormanın içinde düğün alayını andıran taşlar vardır. Ailesinin iznini almadan evlenen kızın ardından, annesi, beddua etmiştir. Düğün alayı ormanın içinde ilerlerken, gelin ve çevresindekiler annenin bedduasıyla taş kesilmiştir. Bu olaydan sonra buraya, yörede “gelin” anlamına gelen Dodopallar adı verilmiştir.⁶⁶⁷

3.2.22. Ebe Kayası

Amasya’nın bir köyünde bulunan Ebe Kayası’na ismini veren gelinin, gerek yaşarken, gerek öldükten sonra birtakım kerâmetlerde bulunduğu halk tarafından anlatılmaktadır. Ve bugün burası hem ziyâret olarak kabul edilir hem de yerin ismidir.

” Gelinin duası kabul olmuş ve oracıkta ölmüş. Şimdi Ebe Kayası’nda bulunan kayın ağacı, gelinin cansız bedenini toprağın üstünden alarak köklerinin dibine çekmiş. Bu gelin zaman zaman ağacın dibinde namaz kılarak görülüyormuş.”⁶⁶⁸

3.2.23. Eğirdir

Eğirdir; aynı adla anılan gölün güneyini bir hilal gibi çeviren şirin bir ilçedir. Aslında Eğirdir adı sivri tepe ve kayalık yamaç anlamına gelen Akridur’dan gelmekte ve bozularak Eğridir şeklini almıştır. İlçenin adının,1970’li yıllara kadar Eğridir şeklinde olduğu ve bu adı da, anlamından da anlaşılacağı gibi, sırtını dayadığı Sivri Dağı’nın, gölün içine doğru eğri bir dil gibi girmesinden dolayı aldığıdır. Bununla birlikte Anadolu’da ad verilirken, adın verilişini açıklayan, ada bağlı efsaneler oluşmuştur. Kahramanı bir kadın olan Eğridir efsanesi de adına bağlı olarak teşekkül ettiğini düşündürmektedir.

“ Bir zamanlar gölün bulunduğu yer, güllük gülistanlık, çok verimli çukur ova bir ova imiş.

⁶⁶⁶ Selçuk Peker, *Bedik (Ereğli, Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) S.Ü.S.B.E., s. 180.

⁶⁶⁷ Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma* (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri), (Yüksek Lisans 1998), K.T.Ü.S.B.E, s. 30.

⁶⁶⁸ “Ebe Kayası”, Rahime Özdoğan, *Amasya’da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s. 176.

Bir Bahar mevsimi, gök gürlemiş, yer kaynamış, tufan misali yağmurlar yağmaya başlamış. Günlerce yağan yağmurlardan sonra dağlardan gelen seller çukur ovaya dolmaya başlamış. Halk kapabildikleri eşyaları ile birlikte yüksek yerlere doğru kaçmakta iken, obalardan birinde oturan bir nine, yününü koluna dolamış, oturmuş çadırında yününü eğirmeye devam ediyormuş. O sırada ovayı seller başmış. Sular ninenin bulunduğu yere kadar yükselmiş; Bağırmışlar;

"Haydi koş! Yer sulandı, gök bulandı. Sel geliyor canını kurtar..."

Nine hiç aldırmadan, yününü eğiriyormuş. Çaresiz kalan köylüler bir taraftan nineye kızarak; "Öyleyse ne halin varsa gör, eğir dur!" demiş ve dağların yamaçlarına doğru kaçışmışlar. Seller nineyi kucaklamış, çukur ova dolup taşmış, koca bir göl olmuş. O günden sonra gölün de, dağ yamacında kurulan yeni yerleşim yerinin adı da "Eğirdur" ifadesinden hareketle değişerek Eğirdir şeklini almıştır. Seller nineyi kucaklamış, çukur ova dolup taşmış, koca göl olmuş. O günden sonra gölün de dağ yamacında kurulan yeni yerleşim yerinin adı da "Eğir dur" ifadesinden hareketle değişerek Eğirdir şeklini almıştır. ⁶⁶⁹

3.2.24. Eşek Taşı

Isparta'nın Aksu'nun Kösre köyü mezarlığında bulunan bir taş için halk arasında şöyle bir efsane anlatılmaktadır. Bu efsanenin baş kahramanı cimri bir kadındır.

"Bu köyde, cimri ve bencil bir kadın yaşarmış. Bir gün ekmek yaparken yanına gelen bir dilenci, karnını doyuracak kadar bir ekmek istemiş. Kadın, dilenciye geri çevirmiş hiçbir şey vermemiş. -"Biz burada eşek gibi çalışıyoruz, git çalış, sen de kazan" diyerek dilenciye yanından kovalamış. Kadının yanına gelen dilenci, ermişlerdenmiş. Hiç sesini çıkarmadan arkasını dönmüş giderken, kadına beddua etmiş. Dilencinin ettiği beddua o anda Allah tarafından kabul olmuş ve kadın "Biz eşek gibi çalışıyoruz." dediği için o anda eşek şeklinde bir taşa dönüşmüştür. ⁶⁷⁰

Cimrilik ve bencillik sonucu taş olan bu kadını temsil eden taş, Kösre köyü mezarlığında hala durmakta ve Eşek Taşı olarak bilinmektedir

3.2.25. Fatmacık Kan Kus

Halk anlatmaları içinde yer alan efsaneler genellikle açıklayıcı özelliğe sahiptirler. Isparta Senirkent'te bulunan Uluborlu'da Kapı Dağı'nın alt kısmında Uluborlu-Senirkent Şose yolu üzerinde, yolun 150 m kadar yükseğinde eskiden Delikkaya olarak anılan şu an ise Fatmacık diye bilinen bir oyuk vardır. Aşağıdaki efsane bu ismin açıklamasını yapmaktadır:

⁶⁶⁹ "Eğirdir-II", Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 362.

⁶⁷⁰ "Eşek Taşı", Göde, *a.g.e.*, s. 343.

“Fatmacık da Delikkaya denilen mevkide ölü bulunur. Yanında eskilerin yağlık dediği mendili vardır. Yağlığında kan lekesi vardır. Bu olaydan sonra o mevkinin adı Fatmacık olarak kalmıştır.”⁶⁷¹

3.2.26. Garip Kadın Kayası

“Başyurt’dan çiçekli yaylasına doğru gidildiğinde yol üzerinde bir kaya yığını vardır. Evvel zamanda Bozuluş’ta yine bir dul kadının tek geçim kaynağı, varı yoğu olan bir ineği kaybolmuş. Kadın çaresiz, yanına küçük kızını, köpeğini almış, düşmüş dağlara. Aramış ineğini, bir türlü bulamamış. Daha sonra belki bulurum umudu ile çiçekli yaylasına yönelmiş. Düşmüş yollara... Vakit gecikmiş, akşam olmuştur. O sırada haramiler yollarını kesmiş. Zavallı kadın korkmuş, el açmış Yaradan’ına; “Allah’ım beni bunların eline koyma. Ya taş et, ya kuş et” demis. Kadın, kızı ve köpeği ile taş olmuş. Dikkatli bakıldığında önde havlayan köpeği, birbirine sokulmuş ana ile kızı görmek mümkündür.”⁶⁷²

3.2.27. Gazlı Göl

Kral Midas her şeye sahip olmasına rağmen hiç çocuğu olmayan bir kralmış, kral bu duruma çok üzüldüğünden gece gündüz Allah’a yalvarıp yakarırmış bir çocuğu olması için. Nihayet Kral Midas’ın dünyalar güzeli bir kızı olmuş. Kralın kızı Suna; genç kızlığa adım attığı yıllarda illet bir hastalığa yakalanmış. Bu güzel kızın vücudunda çıbanlar çıkmış. Bu sulu çıbanları hiçbir hekim iyileştirememiş. Ağrısına, sızısına ve bir türlü iyileşmeyen bu yaraların üzüntüsüne dayanamayan güzel kız Suna, yollara düşmüş, dağ tepe demeden gezip, dolaşır olmuş. Kral Midas kızını kollamaları için peşinden gözcü yollamış. Şu an Gazlıgöl Kaplıcası’nın bulunduğu yerlerde yeşilliklerle çevrili bir su görmüş. Susuzluktan kavrulan kızcağız, çevresindeki bataklığa aldırmadan koşmuş suya. Eğilerek o çamurlu sudan kana kana içmiş. Bir de bakmış suyun değdiği yerlerde bir tatlı gıcıklanma, bir sancı kesilme, bir huzur oluşmuş. Güzel kız atmış kendini çamurlu suyun içine. Ağrıları yavaşlamış. Sudan çıkıp günlerdir uykusuz ve yorgun olduğundan uzanıvermiş oraya ve derin bir uykuya dalmış. Suna uyandığında ağrılarının kalmadığını, çıbanların kurumaya başladığını görmüş. O suyun yanında bir hafta kalmış. Bir hafta sonra çıbanları, yaraları tamamen geçmiş. Suların akisinde eski güzelliğine kavuşmuş olduğunu gören güzel Suna sevincinden deliye dönmüş ileriden onu gözleyen gözcüler, kızın iyileştiğini anlayınca yanına gelmişler. Suna başına

⁶⁷¹ “Fatmacık”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 187.

⁶⁷² “Garip Kadın Kayası”, Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Çevresi Halk İnanışları-Uygulamaları*(Yüksek Lisans Tezi, 2008), D.E.Ü.S.B.E., s. 104-105.

gelenleri bir bir anlatmış. Ve saraya dönmüşler. Kızını merak edip gece gündüz yas tutan Kral Midas, kızının bu iyileşmiş halini görünce çok sevinmiş. Kızına “Seni hangi hekim iyileştirdi, söyle hekimbaşı yapayım.” demiş. Suna’da “Beni hekim değil, ülkende çıkan bir sıcak su iyileştirdi baba” diye cevap vermiş. Bunun üzerine kral “Tez oraya bir hamam yapılsın gelen geçen dertlilere derman dağıtır.” diye ferman vermiş. Bu kaplıcanın Frigyalılar zamanından beri kullanıldığı sanılmaktadır.⁶⁷³

3.2.28. Gavur Taşı

Anadolu efsanelerinde her kayanın, her taşın, her kuşun bir hikâyesi vardır.

“... Ankuzu Baba Türbesine varmadan yaklaşık 500 m kala, bir dağ görünümünü andıran Gavur Taşı hakkında halk arasında şöyle bir hikâye anlatılır; Ermeni bir kadın, buraya bir hazine gömer ve kendisinden başka kimsenin bu hazineye sahip olmaması için de büyü yapar.”⁶⁷⁴

3.2.29. Gelin Alayı Kayaları

Başyurt-Çiçekli-Kavaklı yaylalarının üçgeni içerisinde, düzlükte 100m uzunluğunda bir kaya yığını daha vardır. Buna “Gelin Alayı Kayası” denir.

“ Evvel zamanda Bozuluş aşireti beyinin dillere destan bir kızı varmış. Bu halis Türkmen güzelinin simsiyah saçları, iri elâ gözleri, ince beli, selvi boyu varmış. Güzelliği dillere destan olmuş. Uzak diyarlardan görmeye gelirlermiş. Onu bir kere gören hemen âşık oluyormuş. O kadar çok isteyici gelmiş ki kapılarının eşiği aşınmış. Pek çok beyler dünürücü olmuş. Ağırılığınca altınlar, çifte çobanlı sürüler, köyler, evler, yurtlar vaat etmişlerdir. Fakat güzel kızın hiç birisinde gönlü olmamış. Onun gönlü beraber büyüdükleri çobanda imiş. Çoban beyin kapısında büyümüş, gönlü zengin, yiğit bir delikanlı imiş. Çoban da kızı sevmiş ama bir türlü dili varıp ta bu duygusunu kimselere söyleyememiş. Atmış içine, karasevdağı olmuş. Almış başını, çıkmış hür dağlara köyün tutsaklığından, sıkıntısından... Başyurt’dan, Çiçekli’den, Kavaklı’dan, Odalı’dan, Aynalı’dan çaldığı kavalın yanık seslerini rüzgâr getirirmiş köylere. Gün olmuş zavallı kız için için yanmış, erimiş, solmuş. Ne söylense kıza kâr etmemiş. Kızın babası, “Ben çulsuz çobana kız vermem, çarsılara, pazarlara çıkamam, elâlem ne der bana. Bunca beyler istedi vermedi de, sonunda bir çobana verdi. Kızın bir illeti vardır. Kusuru olmasa idi vermezdi derler. El yüzüne bakamam” demiş. Günden güne eriyip, solan kızına acıyan babası “Belki evlenirse, avunur, çoluk çocuğa karışır, unuttur gider” diyerek, kızını komşu aşiret beyinin oğluna vermiş. Dügün dernek kurulmuş,

⁶⁷³ Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

⁶⁷⁴ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyâret ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005), F.Ü.S.B.E., s. 74.

kız ve çobanın dışında herkes mutlu, neşeli, gülmüş oynamışlar. Nihayet komşu aşiretten gelin alma alayı, gelini almak için düşmüş yollara... Yol Başyurt'dan geçermiş. Alay, çiçekli yaylasını asıp, Başyurt'a gelindiğinde, Kardeş Gediği'nde çoban, kavalı ile yanık yanık çalmaya başlamış. Alayı bir gizli sır sarmış. Herkes âdeta büyülenmiş. İçi alev alev yanan çoban, dönmüş kibleye, açmış elini, gönlünü Hakk'a çevirip: "Gönül evimi viran ettiler. Viran olsunlar. Taş olsunlar. Kıyamete dek elâleme seyrân olsunlar" demiş. Garip çobanın duası kabul olmuş. Gelin alayı, atlısı ile üzeri yüklü devesiyle, köpeğiyle, davulu, zurnasıyla taş kesilmiş. Dikkatli bakıldığı zaman, ihtiyar çobanın bastonu ile gösterdiği varlıkları görürsünüz. Atları, develeri, önde koşan köpekleri, şaşkına dönmüş insanları... İşte o günden sonra o civarda bir daha çoban görülmemiş. Yanık kaval sesleri kesilmiş. Çoban sır olmuş, gayb âlemine karışmış.⁶⁷⁵

3.2.30. Gelin Battı

Adana Karaisalı Yerköprü'de anlatılan bir yer adı olan Gelin Battı efsanesinde, olay şöyle gelişmiştir:

"...Gelin alayı sudan geçerken birden çukur bir yerde büyük bir akıntı olmuş gelin atla birlikte suya batmış, birkaç kişi de suya batmış, ölmüşler. Oraya da böylece "Gelin Battı" denmiş. Bugün bile hala coşkun akar derindir."⁶⁷⁶

3.2.31. Gelin Geldi Gölü

Erzurum'a yakın biryerdeki eskiden göl olan bir yerin efsanesinin baş kahramanı gözü yaşlı âşık bir kızdır. Göl; adını, sevmediği biriyle evlendirilmeye çalışılan bir gelinin, düğün alayının konaklaması sırasında, oradakilerin gözleri önünde sulara doğru dalıp gitmesi, kaybolması ve sulardaki en ufak bir kıpırdamanın da gelinin geleceğine yorulması olan "Gelin geldi!" söyleyişinden almıştır. Efsane şöyle geçmektedir:

"Sevdiği genç askerde şehit olan gençkızı başkasına verirler. Bu kızda gelin alayında gelin giderken suyun içinde kaybolur. Kafiledikler her ana gelinin sudan çıkacağını ümitle beklemeye başlarlar. Gölde görülen herhangi bir değişiklik gelinin geldiğine yorulur ve bekleşenler: "Gelin geldi! Diye haykırmaya başlarlar."⁶⁷⁷

3.2.32. Gelingüllü

Genç yaşta ölen taze gelinlerin kızları kimi zaman efsane halinde dilden dile aktarılmış, bir

⁶⁷⁵ "Gelin Alayı Kayaları", Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) D.E.Ü.S.B.E., s. 106.

⁶⁷⁶ "Gelin Battı", Zeynep Kök, *Karaisalı Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2002) Ç.Ü.S.B.E., s. 221.

⁶⁷⁷ Saim Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 223, 224.

köye ad olmuştur. Bu adın efsane kahramanı ile ilgili olarak verililişini düşünmek mümkündür.

“Gelin çamaşır yıkarken ayağı kayar, göle düşüp boğulur. O’nun ölümü bütün köyü yasa boğar. Köyün adını Gelingüllü olarak değiştirirler.”⁶⁷⁸

3.2.33. Gelin Kayaları

Düğün alayının taşlaşması motifi oldukça yaygın⁶⁷⁹ bir motiftir. Anadolu’nu hemen hemen birçok yerinde buna benzer örnekleri görmek mümkün.

“Cehirlik’e yakın köylerin birinde bir kızı, yine yakın köylerin birine gelin vermişler. Gelin alayı Cehirlik mevkiine geldiğinde kızı sevip de alamayan başka biri alayın yolunu kesmiş. Alayda bulunan bütün erkekleri öldürmüşler. Yalnız kalan gelin, ağlayarak Allah’a dua etmiş: -Allah’ım, beni bunların eline bırakma, ya taş yap, ya da kuş et de kurtulayım.” demiş. Gelin orada develerle beraber taş olmuş. Cehirlik’te mayıs ayının başında laleler açar. Bu laleler baskın sırasında ağlayan gelinin göz yaşlarından çıkmıştır.”⁶⁸⁰

3.2.34. Gelin Kayası

Düğün alayının taşlaşması motifi oldukça yaygın bir motiftir. Anadolu’nun hemen hemen birçok yerinde buna benzer örnekleri görmek mümkündür.

“Kızıлтаşılar bu kayaya Gelinkaya derlerdi. Çok eskiden Kızıлтаş’a yakın Dermenköy’de çok güzel bir kız varmış. Kızıлтаşı bir çoban, bu kıza âşık olmuş, kız da çobanı seviyormuş. Çoban beklemiş, kız çağını bulmuş, çoban kızı istemiş. Fakat kızın babası çobanın bu isteğini reddetmiş, kızını Kızıлтаşı namı bir zengine vermiş. Gelin, Dermenköy’den gelirken Kızıлтаş’ın yiğitleri tam bu tepenin üstünde faytonun önünü kesmiş, gelinden mendil istemişler, gelin atlılara mendil verirken aralarında sevdiği çobanı görmüş, yüreği tutuşmuş, birden kendini faytondan atmış. Ama uçuşumun dibine düşmemiş, yarı yolda taş kaya kesilip uçuşuma saplanmış kalmış. O günden sonra Kızıлтаşılar bu kayaya Gelinkaya demişler.”⁶⁸¹

Aynı adla anlatılan bir efsane de Doğu Karadeniz’de anlatılmaktadır. Ancak efsane başka motiflerden oluşmaktadır.

“Kaynana artık dayanamaz olmuş ve gelinine “Allah seni taş etsin!” demiş. Bu bedduadan sonra gelin taş olmuş. O taş da daha sonra halk Gelinkaya adını vermiş.”⁶⁸²

⁶⁷⁸ “Gelingüllü”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992) S.Ü.S.B.E., s. 211.

⁶⁷⁹ “Kırmızı Gelin Dağı”, Görkem, *a.g.e.*, s. 101.

⁶⁸⁰ “Gelin kayaları”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi, 1992) S.Ü.S.B.E., s. 170.

⁶⁸¹ “Gelinkaya”, İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁶⁸² “Gelinkaya”, Yasemin Mirazlı Saral, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) E.Ü. S.B.E., s. 79.

Bir başka gelin kayası efsanesi ise Taşeli Platosu’nda anlatılmaktadır:

“Eski zamanların birinde gelinin biri düşmanlardan korunmak için evini yüksek bir tepeye taşımış. Gelin, bir gün suyu bitirince tepeden aşağı inmek zorunda kalmış. Elinde su kovalarıyla tepeden inerken, aniden düşmanlarla karşılaşmış. O an Allah’a yalvararak:

“Allah’ım, beni düşmanların eline vereceğine ya taş; ya kuş et.” demiş. İlk sözü taş olduğu için o anda elindeki su kovasıyla birlikte taş olmuş.”⁶⁸³

Gelinlerin duaları sonucu taş olması motifi de sık görülen motiflerden biridir.

“Gelin seymeni aşiretlerin konduğu yer yaklaşıncı dua etmiş “Allah’ım beni istemediğim yere gelin edeceğine taş et” demiş. Allah duasını kabul etmiş ve gelinin de içinde bulunduğu düğün seymeni taş olmuş. O yüzden Torosların eteğindeki bir yere gelin kayası denmektedir.”⁶⁸⁴

Giresun efsanelerinde⁶⁸⁵ farklı epizotlardan oluşan iki gelin kayası efsanesi anlatılmaktadır.

“Gelininden yemek bekleyen kaynana öfkeden deliye döner ve gelinine “Hay Allah seni taş etsin” der.”⁶⁸⁶

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir başka kayınvalide bedduası neticesinde taş olan geline Doğu Karadeniz efsanelerinde rastlanmaktadır.

“Gelin evden çıkmak üzereyken kaynanasıyla kavgaya tutuşur, kaynanası da ona beddua eder.”⁶⁸⁷

Sevdiğiyle evlenemeyen ve başkasına gelin giden bir başka kadının taş olma ve sonrasında yöreye isim olma efsanesi Doğu Karadeniz’de anlatılmaktadır: “Köyün güzel kızını sevdiği gence vermezler ve başkasıyla evlenen genç kız, ailesinin isteğine boyun eğer. Bir süre sonra anne olur, ancak yine de mutlu değildir. Yayla zamanı gelince, çocuğunu sırtına alır, yaylanın yoluna düşer. Yolun yarısına gelmeden, çocuk ağlamaya başlar. Çaresiz kalan kadın, sinirlenir ve: -Taş olsam da kurtulsam” diye beddua eder. Allah kadının duasını kabul eder. Anne ve çocuk oracıkta taş kesilir.”⁶⁸⁸

Yukarıdaki örnekleri çoğaltabiliriz. Görüldüğü gibi kayalar, efsaneye konu olan bir gelin kahramanla ilgili bir olayla adlandırılmaktadır.

⁶⁸³ “Gelin Kayası”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 154.

⁶⁸⁴ “Gelin Kayası”, Mehmet Ali Yılmaz, *Aladağ Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005), Ç.Ü.S. B. E., s. 472.

⁶⁸⁵ “Gelin Kayası”, Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1999), K.T.Ü.S.B.E, s. 124,125,126.

⁶⁸⁶ “Gelin Kayası”, Gökşen, *a.g.e.*, s.126.

⁶⁸⁷ “Gelin Kayası”, Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri)*, (Yüksek Lisans Tezi, 2001), K.T.Ü.S.B.E., s. 32.

⁶⁸⁸ “Gelin Kayaları”, Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri), (Yüksek Lisans Tezi, 2001), K.T.Ü.S.B.E., s. 27.

3.2.35. Gelin Kız Kayası

Kahramanının kadın olması bakımından dikkati çeken gelin kayası efsaneleri her yörede ufak farklarla anlatılır ve bir yer adı olmuştur. Konya'da bir yer adı olan Gelin Kız Kayası efsanesinde değişimin dua neticesinde olması önemlidir. Efsane şöyledir:

“Eski zamanlarda dualar kabul görürmüş. Bir gün Hıristiyanlar, bir kızın annesiyle babasını öldürmüşler. Bu düşmanlar kızla yengesini de öldüreceklermiş. Kızla gelin hemen kaçmışlar. Hıristiyanlarda peşlerinde... Düşmanlar iyice yaklaşıncı kız, ellerini kaldırarak Allah’a : “Allah’ım bizi ya kara kuş, ya kara taş yap”, diye dua etmiş. Allah’da kızın duasını kabul etmiş. Çok geçmeden gelin ve yanındaki köpkeleri oldukları yerde taş kesilmiş. Gelinin boğazındaki altınlar hala daha görünmektedir. Afyon’un Karabağ kasabasının Kavaklı köyünün ilerisindeki bu taşlara halk, “Gelin Kız Kayası” demektedir.⁶⁸⁹

3.2.36. Gelincik Kayaları

Malatya Bahçekapı’da anlatılan bu efsanede annesinin rızası olmadan evlenen bir kızın anne bedduası sonucu gelinliğiyle taş olması anlatılır.

“Atlılar yaşlı anaya varırlar, durumu anlatıp oklavayı isterler. Ana oklavayı gelenlere teslim eder. Ama istemediği bu evlenmeye de beddua etmeden geri kalmaz:

“ Gelinlik tacınla, gelinlik elbisenler alayınla taş kesilesin.”⁶⁹⁰

Gelincik Kayaları isimli bir diğer efsane de Trabzon’un Of ilçesine bağlı Erenköy’de anlatılır. Efsanede, sevmediği biriyle evlendirilen bir kızın aşığı, gelin alayına beddua etmesi neticesinde gelinin telli duvaklı taş olması anlatılır.⁶⁹¹

Isparta'da Yarıkkaya Dağı'nın adı da Gelincik dağı diye söylenir.⁶⁹²

3.2.37. Gelinsini

Efsanelerin bazılarında olağanüstülük ve kutsallık görüldüğü gibi bir kısmında gerçekçilik diğer bir kısmında da son derece sıradan olaylar görülmektedir. İşte hiçbir olağanüstü yönü olmayan sıradan bir olay da İçel yöresinde anlatılan Gelinsini efsanesidir.

“Göçebe gelinlerinden biri gece mezarlığa girer mezarlığa kazık çıkarım diye bahse girmiştir. Ancak kazığı yanlışlıkla eteğine çakar. Ölünün kendisini çektiğini düşünerek korkusundan ölür. Bu olaydan sonra mezarlığa Gelinsini adı verilir.”⁶⁹³

⁶⁸⁹ “Gelin Kız Kayası”, Metin Ergun, *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi*, (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E., s. 688.

⁶⁹⁰ Sakaoğlu, a.g.e., s. 23, 24.

⁶⁹¹ Neşe Işık, a.g.e., s. 28.

⁶⁹² Gelincik Ana-III”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 399.

⁶⁹³ “Gelinsini”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 174.

3.2.38. Gelin Taşı- Taşları

“Bir zamanlar güzeller güzeli bir kız yaşarmış. Kız, “güzelim” diye kimseleri beğenmez imiş. Bu güzel kız için köyünde: “Keklik gibi seker Çok canlar yakar...” derlermiş. Kızın evlilik çağı da çoktan gelmiş. Anası, onun evlenip bir yuvasını kurmasını istermiş. Kızının hayırlı bir kimse ile evlenmesi için, Allah’a bol bol dua edermiş. Gel zaman, git zaman köye bir genç gelmiş. Genç yörüklerden yakışıklıca biriymiş. Günlerden bir gün bu kızla genç suyun gözünde karşılaşmışlar. Birbirlerini beğenmişler ve sevdalanmışlar. Sık sık suyun gözünde buluşmaya başlamışlar. Vakit geçmiş, zaman akmış. Havalar soğumaya başlamış. Göç mevsimi gelmiş. Kızla delikanlı ayrılamayacaklarını anlamışlar. Evlenmeye karar vermişler. Ama, kız, anasının kendisini ona vermeyeceğini düşünerek, delikanlıyla kaçmaya karar vermiş. Aslında kızın anası her şeyin farkındaymış. Kızının yörük gence sevdalandığını duymuş ve kızı evlenecek diye içten içe de sevinip kızının isteneceği günü bekliyormuş. Ama kızına ses etmeyerek, kendisinin söylemesini beklemiş. Gençle kız, bir gece suyun gözün de anlayarak kaçmışlar. Sabah olunca bir bakmışki anası kızı yok. O zaman kızının gençle kaçtığını anlamış. Anası bir telaş içinde yörüklerin kaldığı yere çıkmış. Ama yörükler çoktan yola koyulmuşlar. Anne ağlaya ağlaya köyünün yolunu tutmuş. Kızının bu yaptığını içine sindirememiş. Babasız büyüttüğü kızının yaptığını affedememiş. Bir tanecik kızının gelin olduğunu görememek, evden dualarla çıkaramamak onu çok üzmüş. Yüreği yanan anne açmış ellerini bağlamış Allah’a dua etmeye: “Kadir kıymet nedir bilmeyen, atasını, anasını saymayan, arkasına bile bakmayan kızımı yörüklerin yoluna taş et. Yörüklerin yoluna taş et ki benim gözüm görmesin. O kızımı kaçıran oğlan da baksın baksın ağlasın.” demiş. Fesleğen yaylasının yolunun üzerindeki kıza benzeyen bir taşın hikâyesi budur.⁶⁹⁴

Bir diğer Gelin Taşı rivayeti ise şöyledir: “Köylüler, girişteki bu taşlara “Gelin Taşları” adını vermiştir. Hatta, bu iki genç arasındaki, köylülerce uygun görülmeyen ilgiden ötürü de buradan geçenler taşlara tükürür veya taş atarlarmış.”⁶⁹⁵

3.2.39. Gelincik Tepesi

Halk tarafından ululuk atfedilen kişiler gerek kadın gerek erkek olsun genelde yüksek bir tepede yatırlarının bulunduğu inanılmaktadır. Türk kültüründe yatırlar etrafında gerçekleştirilen bazı uygulama ve inanışlar Gelincik Tepe'sinde de dikkati çekmektedir.

“Garip ile Ortayazı arasında, haritada Barla Dağı diye geçen yerin Zirve Tepe adlı bölgeye Gelincik Tepesi adı verilir. Kadını öldürürler. Oradaki mezarın bu geline ait olduğuna inanılmakta,

⁶⁹⁴ “Gelin Taşı”, Rabia Gökçen Şimşek, *Barçın Yaylası (Başyayla-Sarıveliler-Ermenek) Folkloru*, (Yüksek Lisan Tezi, 2008), S.Ü.S.B.E, s. 63,71.

⁶⁹⁵ Sakaoğlu, a.g.e., s. 17,18.

her sene bu bölge ziyâret edilmektedir”⁶⁹⁶

3.2.40. Gelin Uçtuğu-Uçağı

Anadolu efsanelerinde anlatılan yer adlarıyla ilgili efsanelerin bir kısmı gerçekçi yönleriyle dikkat çekmektedir. İçel yöresinde aynı isimle anlatılan iki efsanede bir gelinin başına gelen kaza anlatılmaktadır:

“ Oğlan evine giden gelin attan düşer ve ölür.”⁶⁹⁷

Bir diğer örnekte:

“ Düşman subayı köyden bir kızla evlenir. Katırla giderken kız kendini uçurumdan atar. Bu uçuruma Gelin Uçağı denir.”⁶⁹⁸

3.2.41. Gelin Yudan

Sütçüler'in şeyhler köyünde bulunan Gelin Yudan mevkiyle ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılmaktadır. “Birbirini seven iki genç evlenmişler. Mutlu bir şekilde yaşarken, ev işleri ile birlikte, keçileri gütmeye işi de geline düşmüş. Taze gelin, her gün keçi gütmeye gider, akşam olduğunda eve döner ve işlerini yaparmış. Bir akşam, keçiler eve geldiği halde gelin gelmemiş. Aramaya koyulmuşlar ama bulamamışlar. Ertesi gün bir başka gelin de dönmeyince bütün köylü aramaya çıkmış. Gelinlerin, keçi güttükleri her yeri aramışlar ama ne ölümlerini ne de dirilerini bulamamışlar. Ararken gelinin birisinin başörtüsünü bir yerde görmüşler, gelinin ağabeyi başörtüyü almak için yürüyünce bataklığa saplanmış ve batmaya başlamış, feryat figan oğlanı batmaktan kurtarmışlar ve gelinlerin oraya battıklarını anlamışlar. Bu olaydan sonra o mevkiye "Gelin Yudan" denmiştir.”⁶⁹⁹

Gelin Yudan Göl isimli bir başka efsane Muğla'da anlatılmaktadır.⁷⁰⁰

3.2.42. Gızlar İni, Gızların Yandığı İn

Her efsanenin kendine has bir mantığı vardır. Efsane mantığı bu sebeplerin hepsine haklılık kazandırmaktadır.

“Sarılara İmrallı'dan iki genç çoban duruyor. Ağanın gızları varmış. Bu gençle, ağanın gızlarını seviyorlar. Ağanın bu işte haberi oluyo. Çobanlara gızları vermiyo. Çobanlarla gızlar gacıyo. Dağa çıkıyorla. Ağa da peşlerine duşuyo. Gençle bi ine giriyo. Bunu da bi çoban goruyo,

⁶⁹⁶ “Gelincik Tepesi”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 182.

⁶⁹⁷ “Gelinin Uçtuğu”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 171.

⁶⁹⁸ Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994) Ç.Ü.S.B.E., s. 50.

⁶⁹⁹ “Gelin Yudan”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E., s. 425.

⁷⁰⁰ “Geli Yudan Göl”, Mehmet Naci Önal, *Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)*, Muğla, 2003, s. 187.

ağıya soyluyo. Ağa, inin başına geliyo. Gızlarla oğlanlar inden çıkmıyorla. Ondan sonra inin ağzına korgeven (ot turu) yığıp yakıyorla. Oğlanlar gızların dizlerine yatmış şekilde oluyola. Ölülerini çıkarıp develere sarıyorlar, götürüyorlar. Giderken develer dahi ağlamış. İşte bu yüzden buraya “Gızlar İni, Gızların Yandığı İn” derler.”⁷⁰¹

3.2.43. Göbekli Dağ

Anadolu’nun birçok yöresinde insanların dikkatini çeken tepe ve dağlar vardır. Bunların aldığı şekillere insanlar tarafından çeşitli anlamlar yüklenirken, çeşitli efsane ve rivayetler teşekkül eder. Bu tepelerden biri de Niğde'dedir.

“Niğde beylerinden birinin Fındık adındaki kızı, sevdiği için Niğde’nin güneydoğusundaki tepe üzerine bir saray yaptırır. ... Fındık kızın sarayını gizlettiği küçük dağ, uzaktan bir göbek gibi görüldüğü için, buraya “Göbekli Dağ” adı verilir. Bugün bile define arayıcıları hala bu güzel sarayı aramaktadırlar.”⁷⁰²

3.2.44. Gülben Evliyası

Ortaasya edebiyatında ardıçlı adını taşıyan birçok kutsal yer vardır. Ardiç ağacı da Türklerde kutsal sayılan ağaçlardan biridir.⁷⁰³ Amasya yöresinde anlatılan efsanede eski Türk inançlarının izi görülmektedir. Abdülkadir İnan, Kırgız destanlarından önemli bir vesika bulmuştur. Bu destanlarda sık sık, Ardiçli Mezar hazretleri diye bir ifade geçmektedir.⁷⁰⁴ Gülben evliyası efsanesinde eren ve ardıç ağacının yan yana geçmesi Kırgız destanlarındaki bu ifadeyi de hatırlatmaktadır. Ardiç ağacı Uygur yazılarında pekçok yerde vardır. Ardiç'in kutlu kabul edildiği bilinmektedir. Ardiç'in Eski Uygur yazılarında, ilaç yapımında kullanıldığı yazılmaktadır.

“Gülben Evliyâsı denilen ardıç ağacının altında bir kızın yattığı söylenmektedir. Gülben denen kız âşık olmuş. Âşık olduğu kişiye kavuşamayan kız, o dertten hasta olmuş ve şimdi yattığı yerde ölmüş. Öldükten sonra üstünden ardıç ağacı çıkmış.”⁷⁰⁵

Bütün bunlarla birlikte Gülben Evliyası'nın tek ağaç altında yattığına inanılması da dikkat çeken diğer bir motiftir. Halk araştırmacıları, Anadolu'da dağların tepelerin üzerindeki tek ağaçların halkın kalbinde sevgi ve saygı ile anıldıklarını belirtmektedirler.⁷⁰⁶

⁷⁰¹ “Tarihi efsaneler 72.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s.78.

⁷⁰² “Göbekli Dağ”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 415.

⁷⁰³ Ögel, a.g.e.,I, s. 267.

⁷⁰⁴ Ögel, a.g.e., II, s. 470.

⁷⁰⁵ “Gülben Evliyası”, Rahime Özdoğan, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları*(Yüksek Lisans Tezi, 2006),O.M.Ü.S.B.E., s.210.

⁷⁰⁶ Ögel, a.g.e.,II, s. 471.

3.2.45. Gülnar

Mersin'in şirin bir ilçesi Gülnar'la ilgili çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Efsaneler bünyelerinde tarihsel bilgiler taşır. Göç ve kültürel etkileşimler çerçevesinde bu efsaneler dolayısıyla taşıdıkları tarihsel bilgiler- yeni dönemlere ve coğrafyalara uyarlanarak yeniden üretilir.

“Babasının ölümünden sonra ordusunun başına geçen hatun kişi, Anaypazarı'na gelir burada kendisine çok büyük bir nar verilmesi sonucunda pazarın adını Gülnar olarak değiştirir.”⁷⁰⁷

Gülnarla ilgili anlatılan diğer bir efsanede ise;

“Yörük beylerinden birinin Gül isimli bir kızı vardır. Bu kıza Nar ve Aydın isimli iki genç talip olur. Bey, kızını vermek için sınav yapar. Bu sınavda iki gençten de şehre içme suyu getirmesini ister. Nar sınavı kazanır ve Gül ile evlenir.”⁷⁰⁸

Gülnar'ın babasının yarışma yapması M. İndex'te H Sınavlar ile ilgilidir. Bu yarışmada şehre su istemesi ise Ferhat ile Şirin hikâyesini hatırlatmaktadır.

Gülnar efsanesine çok benzer bir efsanede Anavarza için anlatılmaktadır.

“Kale kralının kızı bir çobana âşık olur. Başka kralın oğluda kıza talip olur. Kral kaleye kanallarla içme suyunu ilk önce getirecek olana kızını vereceğini söyler.”⁷⁰⁹

Anavarza efsanesinde anlatılan kızın sonu Gülnar'dan farklı olarak aşkına kavuşamamak ve intihar etmek olur.

3.2.46. Güzel Kız

Belli yerlerle ilgili efsaneler, toplumların yerleştikleri mekânı benimseyip ona önem verdiklerini gösterir ve bu mekânlara anlam kazandırır. Bursa Abdal Mehmet Mahallesi'nin bir Güzel Kız sokağıyla ilgili anlatılan Güzel Kız efsanesi bu duruma örneklik teşkil eder.

“Güzel kızın ölümü bütün mahalleyi etkilemiş, O'nun ölümünden sonra da O sokağa “Güzelkız” adı verilmiş. Kızın günümüzde adı bilinmediği halde sokağa verilen adı halen yaşamaktadır.”⁷¹⁰

3.2.47. Hırla

Efsaneler tarih ve coğrafya ile bağlantılıdır; kutsal, gerçek ve olağanüstü unsurlar taşırlar. Hırla isminin verilmesi bu bağlantıyı göstermektedir. Kırşehir Emiri Nureddin Caca'nın 1272 tarihinde kendi adına yaptırdığı Cacabey Medresesi için vakfettiği yerleri belirttiği vakfiyede (1) "Hilya"

⁷⁰⁷ Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s.166, 167.

⁷⁰⁸ Çıblak, *a.g.e.*, s. 167.

⁷⁰⁹ “Anavarza”, Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi, 1994), Ç.Ü.S.B.E., s. 44.

⁷¹⁰ “Güzelkız”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E., s. 119.

şeklinde bir ifadeye rastlamaktayız. Bu ad zamanla "Hırla" şeklinde dönüşmüştür. Hırla isminin koyulmasının başrolünde bir öksüz kız vardır. Hilya'nın Hırla'ya dönüşmesi halk arasında sık rastlanan bir ses olayından ibarettir. Türkçe'nin ses uyumuna uygun bir hale getirilerek söyleyiş kolaylığı sağlanmıştır.

Hırla'nın efsanesi şöyledir: "Gırşeri'nde öksüz bir gız varmış. Bir de onun sarı ine varmış. Annesinin tek yadigarıymış. Üvey annesi bu gıza hiç rahat vermezmiş. Yarım ekmek verirmiş eline inek gütmek için dağa gönderirmiş. Gız da o ekmen yarısını inane verirmiş. Boynuna sarılırmış inen, başğa dostu olmadığı için tüm derdini ona anladırılmış. İnek de insan gibi gonusur, hep gızı teselli edermiş. Bir gün üvey anası: "İneği birgaç gün sona kesecah. Sen bunu iyi yerlerde otlat." diyor. Gız bu sefer ekmanın hepsini veriyo ve alamaya başlıyo. İnek soruyo: "Neden alıyorsun?" diye Gız da: "nasıl söyleyim?" Sana gıyamıyorum analığımdan gorhuyum ." diyor. İnek de: Gorhma, bana herşeyi anlat." diyor. Gız alayarak inen boynuna sarılıyor, "Seni bir kaç gün sonra kesecekler." diyor. İnek de: "Alama." diyor. "Bütün hayvanlar kesilir, satılır." diyor. "Ben de hayvan olduğuma göre bu muhakkak olacahdı. Sana üç sözüm var." diyor. "Birincisi: Hiç etimden yemeyeceksin. İkincisi: Kemiklerimi toplayacahsın, bir çuhura gömeceksin. Üçüncüsü: Başın ne zaman dara gelirse o çuhura gelip bütün sıkıntıların söyleyeceksin. Sana gene yardım edebilirim." diyor. Gız da bu iki sözü dutuyor, üçüncüsünü unuduyor. O sene memleket de pek çoh gış olmuş. Üvey anası ahşamdan iki tezzek veriyo; bir çoh da çamaşır veriyo: Bunnarı yıha " diyor. Gız: "Bu iki tezzeknen bu gadar çoh çamaşırı nasıl yıharım?" diye alaya alaya uyuyup galıyo. Bir de yadının altından geldini zannetdiği bir seslen uyanıyor. Gorhuyor, alamaya başlıyo. "Alama." diyor ses gene. "Ben senin inenim. Sana yardıma gelecem. Harlıyarah mı geleyim; gürleyerek mi geleyim?" diyor. Gız da diyor ki: "Harlıyarah nasıl gelirsin? Gürleyerek nasıl gelirsin?"

"Harlıyarah gelirsem kaynarah gelirim, işine daha çoh yararım. Gürleyerek gelirsem mahalleyi suya basdırırım" diyor, inek. Gız da : "Harlıyarah gel; amma nerden geleceksin?" diyor. İnek "Sen hiç gorhmadan kemiklerimi goyduğun çuhuru aç, oradan gaynar su çıkacah; çamaşırını yıha." diyor. Gız kemikleri ararken bir tanesi gızınan gonusuyor: "Biz senin işine bundan sona yarayamayız. Çünkü çürüyoruz. Galan kemikleri suyun kenarına düz; ömrüyün sonuna kadar gullan." diyor. Horlayıp geldiği için bu suyun adı "Horla!" Horla!.." derken zamanla değişiyor ve "Hırla" olarak galıyor. Bu gaynar su Gırşer'in bir mahallesinden devamlı ahmahtadır. Mahallenin adını da Hırla goymuşlar."⁷¹¹

⁷¹¹ "Hırla", Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası*, (Yüksek Lisans Tezi, 1995) E.Ü.S.B.E., s.75.

Efsanede yer alan, hayvanın konuşması, kemiklerin dile gelmesi gibi motifler daha ziyade masallarda görülmektedir.

3.2.48. Kalat Mara (Kadın Kalesi)

Mardin Merkez'e bağlı Eskikale köyünde bulunan Kalat Mara diğer adıyla Kadın Kalesi'yle ilgili Mardin yöresinde yaygın olarak anlatılan bu efsane müslümanların kenti ele geçirmesine ilişkindir. Kahramanlarının başında ise bir genç kız gelmektedir. Tarihî şahsiyetler başta Hz. Ömer efsane ile içiçe geçmiştir:

“Mardin Kalesi beyi, günümüzde Kalat Mara (Kadın Kalesi) diye anılan yerin yönetimini kızı Marya'ya bırakmıştır. Marya, kaledeki bir rahibe sevdalanır. Rahip de ona tutulmuştur. Gizlice buluşmaya başlarlar. Bir süre sonra Marya gebe kalır. Dinsel gereklere göre rahibin Marya'yla evlenmesi olanaksızdır. Birlikte bir plan uygularlar, Marya gebeliğini son aya değin bol giysilerle gizler. Doğum yaklaşınca hasta olduğunu öne sürerek bir odaya kapanır, yanına kimseyi sokmaz. Hastalığının ağır olduğunu yaydığından rahip, dinsel gerekleri yerine getirme bahanesiyle Marya'yı ziyâret edebilmektedir. Bir süre sonra Marya'nın bir oğlu olur. Rahip çocuğu alıp Amuda'ya (Suriye sınırları içinde bir yer) götürür. Direkler üstüne yaptığı bir yere yatırıp, üstüne annesinin sırma işli çevresini örter. Amudalı avcılar onu bulur, hiç çocuğu olmayan krala götürürler. Kral çok sevinir, kendisine Tanrı'nın armağanı saydığı çocuğu evlat edinir. Aradan yıllar geçer, çocuk on yedi yaşına gelmiş, yiğit bir delikanlı olmuştur. Kral dostluk ilişkilerini pekiştirmek amacıyla oğlunu, Mardin Kalesi beyinin kızı Marya'yla nişanlar. Bu sırada Halife Ömer, yönetimindeki İslâm ordularıyla Amuda önlerine gelmiştir. Bir çarpışmada kralın oğlu tutsak düşer. Marya nişanlısını görmek için Amuda'ya gelir. Halife Ömer'in huzuruna çıkar. Marya'yı dinleyen Ömer: “Görmek istediğin nişanlın, vaktiyle Amuda'ya gönderip direkler üstündeki yere bıraktığın oğlundur.” der. Marya şaşırır. Bu gizi, kendisinden ve rahipten başka bilen yoktur. Ömer çocuğun bir işareti olup olmadığını sorar. Marya sırtında bir ben olduğunu söyler. Tutsak getirilir, gerçekten sırtında bir ben vardır. Ana-oğul kavuşurlar. Olanlardan çok etkilenen Marya Müslüman olmak ister, Ömer gerekleri yerine getirir. Halife Ömer kalenin kapılarını açmasını isteyince Marya, çeyiz sandığı gibi kırk sandık hazırlatır, içlerine adamlarını yerleştirmelerini söyler. Bu yolla içeri giren adamlar, kapıları açar, kale kısa sürede düşer.”⁷¹²

⁷¹² “Kalat Mara”, Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E, Sakarya, s. 122.

3.2.49. Kanlıgedik- Kanlıpınar

Feke'de anlatılan efsanede genç bir kız yüzünden çıkan çatışma ve mevkinin adlandırılış hikâyesi vardır.

“... Bu kıza her iki aşiretten de iki delikanlı âşık olmuş. Babası, kızını kendi aşiretindeki delikanlıyla nişanlamış. Kızın bulunduğu aşiret suyunu, orman içinde bulunan ve kendilerine 700-800 metre uzakta olan kaynaktan almış. Nişanlanan kız bir gün kaynaktan su getirirken, diğer aşiretteki kızı isteyen delikanlı kızın önüne çıkarak, “Su ver de içeyim” demiş. Kız suyu vermiş. Delikanlı, suyu içtikten sonra içine tükürmüş. Kız bunun üzerine suyu dökerek kaynaktan tekrar doldurmuş ve çadıra götürmüş. Nişanlısı olanları görmüş. Kızın yanına vararak, “Suyu niçin döktün?” demiş. Kız da olanları anlatmış. Bunun üzerine iki aşiret arasında büyük bir kavga olmuş. Her iki aşiretten de birçok insan ölmüş. İşte o günden beri bu yere “Kanlıgedik”, su alınan kaynağa da “Kanlıpınar” denmektedir.”⁷¹³

⁷¹³ “Kanlıgedik”, Ayhan Karakaş, *Feke Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) Ç. Ü.S.B.E., Adana, s. 278, 279.

3.2.50. Karıaslan

İsparta'nın Senirkent ile Uluborlu ilçeleri arasında yer alan ovanın adını kahramanı kadın olan bu efsaneden aldığı söylenir.

“Kadın bir ara eşkıyaların yanından ayrıldığında eşkıyalar “Bu karı aslan gibi, biz buna kötülük edip malını çalmayalım, o bize hürmet etti, bize insan olmanın ne demek olduğunu gösterdi” derler. Eşkıyalar, orada bir daha kötülük yapmayacaklarına and içerler. Onların bu cesur kadın için söyledikleri söz zamanla halk arasında yayılır. Tabi yayılırken bazı harf değişimleri olur, sonunda Karı Aslan bugünkü “Karaaslan” şeklini alır.”⁷¹⁴

3.2.51. Kızlar Gediği

Eskiden, Sandıklı'dan Civril'e ya da Civril'den Sandıklı'ya gız, gocuya gacacağı zaman Akdağ'ın geçit verdiği bu gedikten geçerek Civril'e ya da Sandıklı'ya ulaşırlarmış. Bu nedenle Akdağ üzerinden iki ovanın birbirine bağlandığı bu gedik (boyun/belen) Kızlar Gediği olarak adlandırılmıştır.⁷¹⁵

3.2.52. Kırklar Gediği- Kızlar Sinisi

Anadolu'da anlatılan efsaneleri incelediğimiz zaman, binalar, evler, yer şekilleri ve tabi oluşumlarla ilgili efsanelerde kırk sayısının yaygın olarak kullanıldığını görürüz

Kırklar Gediği efsanesinde ise Kırk sayısının kutsallığıyla beraber kahramana da bir olağanüstülük atfedildiğini görmekteyiz. Allah'ın sevgisini kazanmış “velî” mertebesindeki kişiler kadın olsun erkek olsun sadece yaşarken değil, öldükten sonra da kerâmetlerini göstermeye devam ettiklerine dair bir inanç vardır. Bu inancın yaşatıldığı bir efsane, ermeni saldırıları altında olduğu bir dönemde Erzincan'da anlatılmıştır:

“Ermeniler'den kaçıp dua eden kızlar taş olmuşlardır. Şimdi bu ziyâretgâhın taşların ortasında buz gibi su çıkmakta taşlarda el değmeyecek kadar sıcakmış. Bu durum efsaneyi anlatan tarafından görülmüştür.”⁷¹⁶

Kızılırmağın doğduğu Kızıldağ'da ‘Beş gözeler’ adı verilen su kaynağının yakınlarında, peri bacalarına benzeyen kayalıklar vardır. Halk buraya kızlar sinisi demektedir. Ayrıca burası halk tarafından Kırklar Gediği olarak da bilinir. Bu ziyâret yerinin temelinde önce burada görülüp daha

⁷¹⁴ “Karıaslan”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 173.

⁷¹⁵ “Tarihi efsaneler 94.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 123.

⁷¹⁶ “Kızlar Sinisi”, Kara, *a.g.e.*, s. 127.

sonra kaybolan kırk kızın efsanesi yer almaktadır. Bölgede yaygın olan inanca göre, kızlar sinisi ziyaretinde taş kesilen, kırk kızın ruhlarıdır. Bunlar darda kalan insanlara yardım ederler. Anlatıldığına göre, “yapılan bir savaş esnasında düşmanların baskınına uğrayan Karataş köyünün kızları, izlerini kaybettirmek için, Kızıldağ’a sığınır. Bunları takip eden düşman askerleri, burada izlerini bulurlar. Düşman eline geçmektense ölmeyi tercih ederler. Allah'a yalvarıp el kaldıran kırk kız, dua ederek Taş kesilelim de düşman eline geçmeyelim derler. Allah, bunların dualarını kabul ederek kırk kızı taş keser.

Anlatılan başka bir rivayete göre de, “gelin alayı, Kızıldağ’ın yamaçlarından geçerken eşkiyaların hücumuna uğrar. Eşkiyalar yolu keserler. Düğün alayı Kızıldağ’a doğru tırmanmaya başlar. Gelin eşkiyaların elinden kurtulamayacağını anlayınca Allah’a yalvarır.

-Ya onu taş kes, ya beni taş kes... Düğüncüler Kızıldağ’ın yamaçlarında taş kesilirler... Uzaktan bakıldığı zaman dağın yamaçlarına yayılmış ve insana benzeyen irili ufaklı kayalar görülür. Hatta gelinin sandığı bile bellidir.”⁷¹⁷

İşte bu nedenle, kızlar sinisinde yapılan duaların, dilek ve isteklerin Allah tarafından kabul edileceğine inanmaktadırlar.

3.2.53. Kırkkızlar Tepesi

Kırk sayısının ve Kırkkızlar söyleyişinin hem halk inançlarındaki hem de halk edebiyatındaki yerinin önemli olduğunu daha önce izah etmeye çalışmıştık. Birçok masal, destan ve efsanede Kırkkızlar anlatılmaktadır. Sibiry ve Altay Destanlarının bir kısmında kızların, Kırk-kız'dan meydana gelen mâiyetlerini görüyoruz. Manas Destanında, Manas'ın karısı Kanıkey Hatun'a çok bağlı ve babasının evinden onunla beraber koca evine gelen kırkkızı vardır.⁷¹⁸ Örneklerde de görüldüğü gibi efsanelerde kırk sayısı hem sayı motifi olarak kullanılmış hem de efsanelere bağlı olarak yer adlarını isimlendirmiştir. İncelememize konu olan ismini Kırkkız'dan alan tepe Kayseri'dedir. Kayseri-Ömerhacılı köyündeki Kırkkızlar Tepesinde bir savaş cereyan etmiş ve bu vesileyle bir kerâmetin gerçekleşmiş olması dolayısıyla kutsallık kazanmıştır; böylece, olayda kız, taş ve tepe unsurları birleşmektedir.

⁷¹⁷ Ahmet Gökbel, “İmranlı’nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar”, http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der71/001-gokbel.htm

⁷¹⁸ Ögel, *a.g.e.*, s. 503.

3.2.54. Kral Kızı Kayası

Eskiden Kızıltepe ile Mazıdağı arasındaki bir tepeden getirilmiş ve şimdi Mazıdağı'nın Yağmur köyünde bulunan bir kaya vardır. Bu kayanın efsanesinin adı da Kral Kızı'dır. Efsane ise şöyledir: “Eskiden bir kral varmış ve bir de onu çok seven bir kızı. Bu kız babasını çok sevdiği için ona bir ev yapmak istiyormuş. Bunun için de çok büyük bir kayayı saçlarının arkasına bağlamış ve o kayayı ev yaptırmak istediği yere doğru taşımaya çalışmış. Fakat o kadar çok yorulmuş ki artık o kayayı taşıyacak mecali kalmamış. Kayayı orada –Mazıdağı, Yağmur köyünde- bırakmak zorunda kalmış. Babasına ev yapamamış. Bu kayada bulunan çukurda kral kızının kafasının izi varmış.”⁷¹⁹

Aynı yerle ilgili yörede anlatılan bir başka rivayet şöyledir:

“ Kralın kızı ovada dolaşırken ne olduysa olduğu yerde taş kesilmiş. Bu kayanın içinde bir şekil varmış ve bu kralın kızıymış. İnsanlar buraya Gelin Kayası anlamına gelen Golıka Geryayi derlermiş.”

3.2.55. Kırmızı Gelin Dağı

Türk halk dindarlığı içerisinde kutsallık bazen "dağ, tepe gibi doğal oluşum ve mevkiler"de tezahür edebilmekte; bu durumdaki ziyâret yerlerinin çoğu dağ veya tepe gibi isimlerle anılmaktadır. Onların bu kutsiyeti kazanmalarında bir efsane rol oynamakta; ancak, bu efsanelerin önemli bir bölümü yazılı kültüre erişemediği için bugün unutulmuş bulunmaktadır. Efsanenin anlatıldığı yer Elazığ'ın Baskil ilçesinin güneyinde yer almaktadır.

“ Vaktiyle iki düğün alayı yolda karşılaşmışlar. Yörede düğün alaylarının yolda karşılaşması uğursuzluk sayılırmış. Dağda karşılaşan düğün alayları, birbirlerinden geçmek üzere yol isterler. Bu yüzden iki düğün alayı arasında kavga çıkar. Gelinlerden birinin duası ile düğün alayı taş kesilir. Dağa bu ismi veren gelinin kırmızı başörtüsüdür.”⁷²⁰

3.2.56. Kızanca

Kızanca, Yolağzı Köyü'nde küçük bir tepenin adıdır. Buraya bu ismin verilmesi burada yattığına inanılan şehitten dolayıdır. Bu şehitten dolayı burası çevre halkı tarafından kutsal bir yer olarak kabul edilir. Buraya bu ismin verilmesiyle ilgili olarak şöyle bir hikaye anlatılır:Yolağzı köyünde Köroğlu gibi ata ve ava düşkün zengin bir adam yaşarmış. Günümüzde insanlar arabalarına nasıl önem veriyorsa, ağa da atına öyle önem verirmiş. Ağa her yere atla gidirmiş. Atına

⁷¹⁹ “Kıral Kızı Kayası”, Sancak, *a.g.e.*, s. 105.

⁷²⁰ Görkem, *a.g.e.*, s. 101.

çok önem verdiği için ağanın atı tüm çevrede bilinen namlı bir atmış. Bu adamın tıpkı kendisi gibi ata ve ava meraklı bir de kızı varmış. Kız, babası evde olmadığı zamanlar gizlice atı alarak köyün çevresinde binermiş. Kız her zaman ata binmek ava gitmek istediği halde babasından bir türlü izin alamamış. Havanın çok güzel olduğu ve pazar kurulduğu bir gün ağa pazara inmiş. Babasının yokluğunu fırsat bilen kız, hemen gidip atı alarak köyün dışına avlanmaya çıkmış. Bir süre sonra ağanın uşağı ata yem vermek için ahıra inince atı bulamaz. Eve gelip kızı arayan uşak onu da bulamayınca gidip hemen durumu ağaya bildirir. Sözünün dinlenmemesine çok öfkelenen ağa hemen eve dönmüş. Yanına aldığı birkaç adamla kızı aramaya giderken kız karşılarından gelmiş. Kızına çok kızan ağa silahını çekerek atın üzerindeki kızını vurmuş. Tek kurşunla attan yere düşen kız, al kanlar içinde oracıkta ruhunu teslim etmiş. Köylüler tarafından çok sevilen kız, vurulduğu yere gömülmüş. Bundan sonra halk kızın kızınca öldürülmesinden veya kız az önce buradaydı anlamına gelen kız anca kelimesini buraya isim olarak vermiş. Çevre halkının büyük çoğunluğu tarafından, suçsuz yere öldürülen ve herkes tarafından çok sevilen bu kızın şehit olduğuna inanılır.⁷²¹

3.2.57. Kızalcasöğüt

Denizli efsanelerinde yer alan Kızılcasöğüt efsanesinin kahramanı evlenmek isteyen bir genç kızdır. Bu efsanede Anadolu'nun bazı yörelerinde uygulandığı söylenen bir adetin yansıması görülmektedir. Söylendiğine göre mart ayında bazı kızlar ağaca çıkar ve kedi gibi bağırlarmış. Bağdırdıktan sonra da utanırlarmış.⁷²²

“ Kızı vermezler yine. Bir gün kız, ağaca çıkar ve bağırlar. Anası, babası gelir. Kızı oğlana verirler. Bu yüzden buranın adı Kızalcasöğüt kalır.”⁷²³

3.2.58. Kız Bünedi

“Her şeyden bihaber neşe içinde tezgah dokuyan kızların bulunduğu ev de sellere kapılarak şimdi “Kız Bünedi” denilen yere sürüklenmiş ve içinde bulunan kırk genç kız kurtulamayarak burada boğulmuşlar.”⁷²⁴

3.2.59. Kız Kalesi

Anadolu'nun bazı yörelerinde Kız Kalesi ismi verilen kaleler vardır. Kahramanı genç bir kız olan bu yapıların efsaneleri de benzetmektedir. Bu yapılardan en ünlü Kız Kalesi , Mersin

⁷²¹ “Kızanca”, Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi ,1999) K.T.Ü.S.B.E, s. 94.

⁷²² Ögel, a.g.e., II, s. 477.

⁷²³ “Tarihi Efsaneler 60.”, Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E, s. 76.

⁷²⁴ “Derekızık-Bayındırkızık”, Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989)U.Ü.S.B.E, s. 111, 112.

Erdemli'dedir. Aşağıda bir parça örneğini aldığımız efsanede, İstanbul'daki Kız Kulesi'ndeki gibi koruma amacıyla kale yaptırma motifi yer alır.

İçel efsanelerinde Kız Kalesi efsanesine çok benzeyen Korikos Kalesi ile Kız Kalesi'nin efsanesi adı altında başka bir efsane yer almaktadır.

“Bey kızına fal bakan falcı kızının on sekiz yaşına gelince bir yılan tarafından sokulacağını söylemiş. Kızını yaptırdığı kaleye kapatmış.”⁷²⁵

Bir diğer efsanede ise: “Bey, denizin ortasına bir kale yaptıracaktır. Kızını da oraya yerleştirecektir. Yılan sudan geçemeyeceğine göre de kızı kurtulacaktır... Bugün Akdeniz'in bu şirin köşesinden geçenler Kale'yi mutlaka görürler.”⁷²⁶

Bu efsanelerde iki temel motif yer almaktadır; Kral kızları, M.İndex'te P Cemiyet; Falcının kızların geleceğini görüp bildirmesi, M. İndex'te M geleceğin belirlenmesi.

Yukarıdaki motiflerin yer aldığı benzer bir başka efsanede Adana yöresinde yer alır. Bu varyantta, kızı tehdit eden yılan olarak Şahmeran görülmektedir. Böylece halkın iki ayrı efsaneyi birleştirdiği görülmektedir.

Bir başka Kız Kalesi efsanesi, Mardin'in 5 km. doğusunda olan binlerce yıl eskiye dayanan tarihi Kız Kalesi için anlatılır:

“Kızını çok seven bir hükümdâr tarafından yaptırılmıştır. Kızının evlenmesine bir türlü gönlü râzı olmayan hükümdâr, kızı erkekler tarafından görülmesin diye bu kaleyi yaptırmış, onu da yaşaması için oraya yerleştirmiş. Hükümdarın kızı bir anlamda hayatı boyunca oraya hapsedilmiştir ve bu kız hayatı boyunca hiç evlenememiştir.”⁷²⁷ Diğer Kız Kale'lerinden farklı olarak Mardin'deki Kız Kalesi'ne kutsallık atfedilmiş, bölge insanı bekar kızları için orayı ziyârete giderler, ziyâretlerinde “kaderimiz onun kaderine benzemesin” diye dua ederler ve onu anarlar.⁷²⁸

3.2.60. Kız Kulesi

Kız Kulesi, İstanbul Boğazının Marmara Denizi çıkışında, Anadolu yakasına 100 metre uzaklığında bulunan üzerinde yer aldığı kayalıktan ilk kez İ.Ö. 411'de söz edilmiş, 12. yüzyıla gelindiğinde Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos bu doğal kayalık üzerine bir savunma kulesi yaptırmıştır.

Diğer bir Kız Kulesi ise Afyon'da genç kız ve dulların ziyâretgâhıdır. Tekfur kızının gergef işlediği ve Beybögrek'i kaçırdığı bu kuleyi ziyâret eden kızlar, tepeye çıkarak şöyle seslenirler:

⁷²⁵ “Kız Kulesi”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995) Ç.Ü.S.B.E., s. 239.

⁷²⁶ “Kız Kalesi”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 150.

⁷²⁷ Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E., s. 120.

⁷²⁸ Sancak, *a.g.e.*, s. 105.

Altın tahtım/ Açılışın bahtım/Evlenmeğe/ Geldi vaktim.⁷²⁹

Kız Kulesi ve Kız Kalesi efsanelerinin Anadolu'nun birçok bölgesinde anlatılması şunları düşündürmektedir: Efsaneler bünyelerinde tarihsel bilgiler taşır. Göç ve kültürel etkileşimler çerçevesinde bu efsaneler taşıdıkları tarihsel bilgileri yeni dönemlere ve coğrafyalara uyarlanarak yeniden üretirler.

3.2.61. Kızlar Hisarı

İçel'in Mut ilçesi, Kestel Yaylası'nda sarp kayalıklara yapılmış manastır kalıntıları bugün hala durmaktadır. Asıl adı Alahan Manastır'ı olan bu kalıntılarda zamanında hükümdâr kızlarının kaybolduğuna inanıldığı için bugün Kızlar Hisarı denmektedir.

“Dağpazarı kalesi'nin çok zalim bir hükümdârı vardır. Hükümdâr genç ve güzel kızları bu kaleye kapatmaktadır. Hükümdâr ölünce, kızlar da ortadan kaybolur. Bugün de rüzgâr estiğinde kayalardan çığlık sesine benzeyen seslerin duyulduğu söylenir.”⁷³⁰

Zalim hükümdârın kapattığı kızların ortadan kaybolması, velîlerin gösterdiği kerâmetlerden “bedeni ölmeden dünyadaki varlığını ortadan çekme”⁷³¹ motifiyle alâkalıdır. İncelememizde hem Kadıncık Ana etrafında anlatılan efsanelerde hem de Aya Tekla efsanesinde aynı motife rastladık. Efsanede anlatılan kızların kaybolması M. İndex'te F Olağanüstülükler motifiyle ilgilidir.

3.2.62. Kızlar Kayası

Taşa dönüşmeyi dileyen ve duaları kabul olan kadın kahramanlar, genellikle bugün birer yer adı etrafında anlatılan efsanelerde karşımıza çıkmaktadırlar.

“... Keşiş kızını ikisine de vermez. Bundan sonra oranın adı Kızlar Kayası olarak kalır.”⁷³²

Aynı isimle anlatılan Isparta yöresinden bir efsane daha vardır.

“Ablalarının dönmeyişine üzülen kızlar, yüksek bir kayanın üstüne çıkarak birer birer atlayıp intihar ederler. Bugün dahi o beş mezarın yeri belli belirsiz taşlarla çevrilidir. O günden bu yana oraya giden göçebe yaylacılar, kayanın adına Kızlar Kayası, pınarına ise Kızlar Pınarı adını vermişlerdir.”⁷³³

⁷²⁹ Tanyu, *a.g.e.*, s. 159.

⁷³⁰ “Kızlar Hisarı”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 240.

⁷³¹ Ocak, *a.g.e.*, s. 88.

⁷³² “Kızlar Kayası”, Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E., s. 172.

⁷³³ “Kızlar Kayası(4)”, Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s. 178.

3.2.63. Kızlar Sivrisi

“Evlerine dönmeye korktukları için oturup ağlamaya başlarlar; bir süre sonra çareyi Allah’a sığınmakta bulurlar: -“ Allah’ım, biz bu utançla eve dönemeyiz. Bizi birer kara taş et.” Diye dua ederler. İki kız da o anda taşa döner.”⁷³⁴

Kızların dua ettiklerinde kara taşa dönmeyi istemeleri dikkat çekmektedir. Kara rengi çağlar boyunca olumsuz çağrışım yapmaktadır. Taşın renginin kara olması olayın olumsuz sonuçlanmasının gereği olarak karşımıza çıkmıştır.

3.2.64. Kızıuçan Kayası

Sırrı anlaşıldıktan sonra ya da canına veya ırzına zarar geleceği sırada ruhunu Allah’a teslim etmek isteyerek dua eden kadın motifine Anadolu’nun hemen her yöresinde rastlanılmaktadır.

Çorum’un Ortaköy ilçesinde kızıl renkte bir kaya hakkında da anlatılır.

“... Düşman tarafından tam canına ve ırzına tecavüz edilecek sırada Allah’tan yardım dileyen kızın duası kabul olunmuş ve kız bu kayadan uçup gözlerden kaybolmuştur. Bu nedenle bu kayaya “Kız Uçan Kayası” denilir.”⁷³⁵

Bu efsanede anlatılan hikâyenin çok benzeri Isparta yöresinde anlatılan Kız Tüydü efsanesinde görülmektedir. Bu efsanelerin ortak motifi olan havada uçma İslâm öncesi inanç motiflerinden biridir ve Vilâyetname-i Otman Baba’da görülen bir motiftir.⁷³⁶

3.2.65. Kızlar Pınarı

Türkler, geçmişten günümüze geniş bir coğrafyada yaşamışlardır. Farklı kültürlerle etkileşimleri açısından oldukça deneyimlilerdir. Anadolu efsaneleri incelendiğinde İslâm sonrası olaylar anlatılsa bile İslâm öncesi inanç motiflerine de rastlanabilir.

Ankara Kalecik ilçesine bağlı köyünde anlatılan efsane de peri kız motifine rastlamaktayız. Peri kızı, Motif Index’te F343.13. olarak gösterilir.

“Pınarda yakalanan kızlar, pınara tekrar bırakılırlar. Kız birden bire pınarın oluğunda kaybolur gider. Kızın kaybolmasından sonra bir hafta pından kan gibi su akar ve acayip gürültüler işitilir.”⁷³⁷ Peri kızlarının suda kaybolduktan sonra suyun kan gibi akması, Tevrat’ta yer alan “suyu kana çevirme (T)”⁷³⁸ motifini hatırlatmaktadır.

⁷³⁴ “Kızlar Sivrisi”, Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 164.

⁷³⁵ Ali Demirci, *Hız. Ali-Hız. Fatıma Kızları ve Kız torunlarının Alevi-Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri*(Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., s. 75, 76.

⁷³⁶ Ocak, *a.g.e.*, s. 71.

⁷³⁷ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 140, 141.

⁷³⁸ Ocak, *a.g.e.*, s. 79

3.2.66. Kız Taş Attığı Tepe

İçel ilimizde bulunan Toroslar'da birçok göçebe yüzyıllardır yaşamaktadır. Günümüzde az sayıda kalsalar da hala göçebe topluluklara rastlanmaktadır. Göçebe efsanelerinde şehirdeki ve köydeki kadın tipinden bambaşka bir kadın tipiyle karşılaşmaktayız. İşte Kız Taş Attığı Tepe efsanesinde güçlü bir göçebe kızının hikâyesini anlatmaktadır:

“Yörük ailelerinden birinin güçlü ve güzel bir kızı vardır. Başka obadan bir başka genç bu kıza âşık olur. Kız, oğlanın kendisini kaçırmak istediğini öğrenince yerden aldığı bir taşı çeşmenin arkasındaki tepeden geçirdiği takdirde kendisiyle geleceğini söyler. Kız, oğlanın ne kadar güçlü olduğunu öğrenmek için düzenlediği yarışmada başarısız olduğunu görünce, onu ağabeylerine teslim eder ve kendi gücünü bildiği için de evleneceği kişinin kendisinden daha güçlü olmasını ister.”⁷³⁹

Efsanede M. Index H Sınavlar, kız oğlan aşkı M. Index T Seks motifleri yer almaktadır.

3.2.67. Kız Taşı

Van Adilcevaz'dan derlenen Kız Taşı efsanesi Anadolu'nun birçok yöresinden derlenen göl efsanelerine benzemektedir.

“Sevgilisi gölde boğulan kız, Allah'tan taş olmayı veya ölümü ister. Bu istekten birincisi olur kız taş olur.”⁷⁴⁰

Bugün Adilcevaz'da, gölün kıyısında bir taş vardır. Adına Kıztaşı derler.

Bir başka Kız Taşı efsanesi İçel yöresinde anlatılmaktadır.

“Kargıcak'taki beylerden birinin güzel bir kızı vardır. Beyzadelerinden biri bu kıza âşık olur. Genç kendisiyle evlenmek istemeyen kızı olağanüstü bir şekilde ok atarak öldürür. Kızın kanıyla ıslanan gergef, zamanla hayat bulup bir çam ağacı olur.”⁷⁴¹

Zavallı kızın kanıyla ıslanan gergefin çam ağacına dönmesi M. Index'te F Olağanüstülükler motifiyle ilgilidir.

3.2.68. Kız Tüydü Kayası

Isparta'da anlatılan *Kız Tüydü Kayası* efsanesinin baş kahramanı kız, olağanüstü özellikler gösterir ve ölüme atladığını düşündüğü anda kanatlanıp uçar. İslâm öncesi inanç motiflerinden havada uçma Vilâyetname-i Otman Baba'da görülen bir motiftir.⁷⁴²

⁷³⁹ “Kız Taş Attığı Tepe”, Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler*, (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 177.

⁷⁴⁰ “Kız Taşı”, Görkem, *a.g.e.*, s. 122.

⁷⁴¹ “Kız Taşı”, Çıblak, *a.g.e.*, s. 180.

⁷⁴² Ocak, *a.g.e.*, s. 71.

Isparta'nın Uludere kasabasında anlatılan efsanede, “Eskiden burada çok şiddetli akan bir çay varmış. Allah'ın işi, şiddetli akan bu suyun içinde de bir kaya varmış. Su, bu kayayı oymuş ve U şekline getirmiş. Eskiden eşkıyaların burada karargah kurduğu söylenir. O zamanlar bu çevredeki bir çobanın Ayşe adlı bir kızı varmış. Bu kızın ağabeyleri askerde olduğu için, koyunları kuzuları otlatma işi Ayşe'ye kalmış. Ayşe yine bir gün bu mis gibi kokan dağlarda yamaçlarda dolaşırken hayaller kuruyor. Tengireği (kirman)çevirirken bir hayale kapılıyor. Bir ağacın dibine oturuyor. Askerden gelen gençlerden kendisine bir yavuklu bulup,onunla evlenmeyi düşünüyor. İşte bu sırada Ayşe'yi gören iki eşkıya ağır ağır Ayşe'nin arkasından yaklaşıyor. Ama Ayşe bunları görmüyor.Ayşe'nin güzelliği eşkıyaları deliye çeviriyor. Eşkılar iyice yaklaşıyor. Bu sırada eşkıyanın ayağından bir taş kayıyor. Kız eşkıyaların ayak seslerini duyuyor. Büyük bir korku ve heyecanla koşmaya başlıyor. Bakıyor ki, eşkıyalar ardından geliyor. Ayşe kız, bir kayanın önüne geliyor. Aşağısı uçurummuş. Bu kayayı geçmez imkansız. Eşkılar da iyice yaklaşıyor. Hemen çaresiz bir biçimde karar veriyor:

"Eşkılarının eline geçmektense, ölmek daha iyidir."diyor. Kayadan aşağı kendini atıyor. Bu sırada bir rahatlık hissediyor, uçarcasına. İçindeki korku yavaş yavaş gidiyor. Kanatlanıp uçar gibi. İyilik meleklerinin, kendini, eşkıyalara, serserilere teslim etmeyen kızı, kanatlarının üstünde karşı tarafa geçirdiği söyleniyor. Kız, hayretler içinde, eşkıyalardan kurtulmanın sevinciyle, bu olayları anasına anlatıyor. Bu kayaya da o gün bu gündür "Kız Tüydü Kayası" denir.⁷⁴³

3.2.69. Mardin

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, bugün de birçok din mensubunun bir arada yaşadığı Mardin şehrinin ismiyle ilgili değişik efsaneler anlatılmaktadır. Bu efsanelerden birinin kahramanı da bir kadındır:

“ Ateşe tapan bir rahip, Mardin şehrini kızı Marta için kurdurmuştur. Kente “Marta'nın Kenti” anlamında Martaion denmiş, sonra bu ad Mardin olarak söylenmeye başlamıştır.⁷⁴⁴”

3.2.70. Melmetun Çeşmesi

Mardin'de bulunan Melmetun Çeşmesi etrafında anlatılan ve aşağıda tam metnine yer verdiğimiz efsane, efsanenin geçtiği yer adı, Türklerin yurt edinmesi ve iskânında dervişlerin rolüne ait önemli bir izdir.

“Eski zamanlarda bu Haferi Köyü (Yurderi) Hristiyanların elinde imiş. Hala onlara ait bir

⁷⁴³ “Kız Tüydü”, Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 411.

⁷⁴⁴ “Mardin'in Adı-2”, Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E, s. 112.

kilise kalıntısı vardır. O zamanlar bu kiliselerde çok zengin ve güçlü papazlar, rahipler yaşamış. Bu papazlardan en büyüğünün adı Nemrut imiş. Bir kral kadar bu yörede sözü geçermiş. Bu dirayetli papazın da çok güzel, endamlı, namı ile ünlü Melmetun isimli bir kızı varmış. Melmetun çok güzel olduğu kadar aynı zamanda dirayetli ve güçlü imiş. Boyu posu yerinde, pehlivan yapılı bir kız imiş. Anlattıklarına göre köyün biraz daha üst kısmında Aslan Dağı'nın biraz yakınında bu papaza ait bir de kale içinde ev varmış. Evine hiçbir kimse izinsiz giremezmiş. Hele Melmetun'a bakmak her yiğidin karı değilmiş... Evinin her türlü su ihtiyacı bu Melmetun denen kız temin edermiş. Koca bir mandanın derisinden yapılmış büyük bir su tulumu ile Melmetun bunu alır, aşağıdaki dereden tulumu doldurur ve ta üst kaleye kadar hiç yorulmadan, aksamadan gelir, gidermiş. "Yorulduğum" bile dememiş. O zamanlarda Hristiyanların yanı sıra Müslümanlar da o yörede yaşamış. Bu köyün biraz yakınında mağarada inzivaya çekilen bir derviş varmış. Bu derviş de zaman zaman Kur'an okuyor, bu dervişin sesini duyan Melmetun bu sese ve dervişe âşık olmuş. Bir gün gizliden Müslüman olup Kelime-i Şehadet getirmiş. O günden sonra her geçen gün biraz daha Melmetun adlı kızın gücü ve takati azalmaya başlamış ve öyle bir an gelmiş ki, Melmetun o koca tulumla bir daha su almaya gidemez olmuş. Durumu sezen Nemrut Papaz, kızın babası, bu duruma üzülmüş ve kızarak Melmetun'un saçından tuttuğu gibi kaleden aşağıya doğru atmış. Hatta bazı söylentilere göre koca papaz; Aslan Dağı'nın tepesine mancınıklar koyarak ve kızını oradan aşağıya doğru fırlattığını söyleyenler vardır. Zavallı Melmetun (Haferi) Yurderi Köyü'nün biraz daha yakınına düşerek kayalara çarparak parça parça olmuş. Parçalandığı yerde hemen sular akmaya başlamış ve o günden bu güne kadar bu pınar veya çeşme o yöreye hayat vermiş⁷⁴⁵."

Çok eski bir olay olmasına rağmen, o çeşmenin içinde, kenarlarında, köşelerinde ve içindeki çakıl taşlarında kan izleri görüldüğü söylenmektedir. Bugün de birkaç köy bu çeşmenin suyundan istifade ederek, su ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca yanında bulunan incir, dut ve zeytin ağaçlarından birer dut veya incir yiyenlerin kısmeti bol, şansları açık olduğu inancı vardır. Çocuğu olmayanlar burayı zaman zaman ziyâret ederler. Bakire kızlar, kısmeti açılmayan gençler ve kocasını kendisine bağlamak isteyen genç kadınların durağıdır. Ayrıca bu çeşmenin içinde bir de balıklar vardır. Bu balıklar da kutsal sayılıyor. Melmetun Çeşmesi bu yörede kutsal olarak biliniyor. Melmetun Pınarı ve Melmetun Çeşmesi diye anılan bu yer Mardin'in Kızıltepe ilçesinin yaklaşık 25-30 km. kuzeyinde Aslan Dağı'nın eteklerinde (eski adı ise Haferidir) Yurderi Köyünde bulunmaktadır.⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ "Melmetun", Sancak, *a.g.e.*, s. 108.

⁷⁴⁶ Sancak, *a.g.e.*, s. 108.

3.2.71. Narlı Göl

Anadolu efsaneleri içerisinde göllerle ilgili olanlar oldukça önemli bir yer tutarlar .Temelde birbirine benzemekle beraber, aralarında küçük farklar bulunur. Ve bunlar genelde göllerin menşeiini oluşumlarını açıklayan efsanelerdir.

“Nar köyüne gelen bir ermiş, köyü ev ev dolaşarak aç olduğunu,"Allah rızasını için" ekmek verilmesini isterse de kimse aldırılmaz. Yalnız köyün çıkışında, üstü başı un-urfa bir gelin, bu ihtiyarı güler yüzler karşılar:"-Buyurun Emmi, ben de komşunun ekmeğini yapıp geliyorum. Şu sıcacık nikahını yiyiver." Aslında Hızır olan ermiş, gelinin bu davranışından çok hoşlanmış. Ona: "-Kızım, çocuğunu da al şu karşı tepeye tırmanmaya başla. Ne duyarsan duy, sakın arkana bakma!" diye sıkı sıkı tenbih etmiş. İhtiyar ermişin sözüne uyan gelin, çocuğunu da alarak tepeye doğru tırmanmaya başlamış. Ardın duyduğu feryadlara, gürültülere dayanamamış bakmış ve bakar bakmaz kucağındaki çocuğuyla taş olmuş. Köyün yerinde bir göl meydana gelmiş. Köylü kadınlar buraya çamaşır yıkamaya ve dilek tutmaya gelirler. Gölün suları 63 derece sıcaklıktadır. Tepedeki kucağı çocuklu gelin de ziyâret edilir. Yağmur duası için de bu tepeye, taş gelinin yanına gidilir.⁷⁴⁷

Bu sıcak su kaynağın gelinin göz yaşları olduğu rivayet edilmektedir. Gelinin mezarının da bu kaynağının yanında bulunduğu inanılmaktadır.

3.2.72. Oylat

“ Ayşe uyandığında yanında kimseyi göremeyince çok korkmuş ve ağlamaya başlamış. O zaman ki ağlama şekliyle: -Oy babam oyy... beni bırakıp gitti, diyerek ağlıyormuş. ... adı da “Oylat” olmuş. ⁷⁴⁸

3.2.73. Rize

Doğu Karadeniz bölgesinde il merkezi olan bir kentimizdir Rize. Hellen dilinde Riza sözcüğünden gelme olduğu düşünölmekle beraber Bilge Umar, Hellenleşmenin ve Lazcanın hiçbir zaman etkili olmadığı Erzurum ili merkez ilçesi kuzeybatı yanında bucak merkezi Ovacık'ın güneybatısında bir Riza dağı olduğunu belirtmektedir.⁷⁴⁹ Anadolu efsanelerinin ve efsanelerin kahramanı kadınların Anadolu'yu Türkleştirmek ve müslümanlaştırmak noktasında bir işlevi olduğunu baştan beri savunmaktayız. Rize'yle ilgili anlatılan aşağıdaki efsane bu durumun önemli örneklerinden biridir.

⁷⁴⁷ “Narlı Göl”, Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 321.

⁷⁴⁸ “Oylat” Olgun, *a.g.e.*, s. 150, 151.

⁷⁴⁹ Umar, *a.g.e.*, s. 689.

“Bir zamanlar burada güzelliği, zenginliği ve iyilikseverliğiyle halkın sevgisini kazanmış bir kadın yaşamaktadır. Raziye adlı bu kadın günün birinde sevgilisi Ali Reis’i Karadeniz’in hırçın dalgaları arasında kaybeder. O günden sonra yamaçtaki ormana yaptırdığı köşke çekilir ve tek başına yaşamaya başlar. Her gün Ali Reis’in döneceğini umarak yolunu gözlemektedir. Acısını gözyaşlarıyla türkülerle dillendirmeye çalışmaktadır. Köy de onunla birlikte yastadır. Günün birinde Raziye pencerede görünmez, türküler duyulmaz olur. Köylüler hemen köşke koşar, arar tarar ama: “Bütün varımı yoka, yoksula dağıtın, gelip burada ev bark kursun, beni de aralarında yaşatsınlar” diye bir nottan başka şey bulamazlar. Raziye yitip gitmiştir. Kısa sürede köşkün çevresine bir kent kurulur, adına da Raziye ya da Roza denir. Bu ad zamanla Rize’ye dönüşür.”⁷⁵⁰

3.2.74. Seydiyye Hanım Çeşmesi

Anadolu'da birçok pınarın çevresinde küçük bir ağaçlık yanında bir yatır bulunur.⁷⁵¹ Elazığ'da da Seyyid Kasım Türbesinin alt tarafında bulunan ve “Seydiyye Hanım Çeşmesi” diye de bilinen ve halk arasında çamaşırhane olarak da isimlendirilen, aynı zamanda şifalı olduğuna inanılan bir su bulunmaktadır. Seydiye hanımında bu suda kaybolduğuna inanılmaktadır. Bu su, tatlı su mahiyetinde olup, berrak ve soğuktur. Efsanesi ise şöyledir.

“... Seyyid Kasım’ın bacası Seydiyye Hanım düşman işgali sırasında kafirlerden kaçarken tam sıkıştırıldığı esnada Seyyid Kasım türbesinin biraz alt tarafında dağdan gelen suyun kenarında bir duman içerisinde kaybolmuş ve daha sonraki yıllarda eski müze müdürlerinden Ülkü Arıdoğan hanımefendinin rüyasına gelmesi üzerine etrafı taşlarla çevrilmiş ve bugünkü çeşme konumuna getirilmiştir. Bundan dolayı çeşme suyunun 1/8’inin zembem olduğuna inanılır ve bu sudan şifa bulma niyetiyle kible cihetine yönelerek besmeleyle birlikte üç avuç olmak üzere içilir.”⁷⁵²

Ayrıca bu suyun iç sıkıntıları giderdiğine ve yatalak durumda olan hastanın ölüm anında canını rahat teslim etmesinin faydasının dokunacağına inanılır. Bu türbenin şifa verdiğiyle ilgili başka bir rivayet daha vardır: “Ulukent’te yasayan ve Hançerligil lakabıyla anılan Rıza isimli şahsın gözünün şiddetli bir şekilde ağrması sonrasında Seyyid Kasım bu şahsın rüyasına gelerek bu sudan üç avuç içmesini söylemiş ve bunun üzerine bu kisi adı geçen sudan üç avuç içtikten kısa bir süre sonra şifa bulmuştur.”⁷⁵³ Anadolu efsanelerinde sıkça karşılaştığımız M. İndex, R1242.1. Sihirli su motifi Seydiye Hanım etrafında anlatılan efsanede de görülmektedir.

⁷⁵⁰ “Rize”, Yasemin Mirazlı Saral, Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi, 2006) E.G.Ü.S. B.E., s.80.

⁷⁵¹ Ögel, a.g.e., II, s. 357.

⁷⁵² Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret-Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşa İnanç-Uygulamalar* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) F.Ü S.B.E., s. 21.

⁷⁵³ Emrah Yavuz, a.g.e., s.22.

3.2.75. Sit Siras Kilisesi

Mar Mikail'in kız kardeşi olan Sit Siras, kardeşinin başına gelenleri öğrenince artık o da Allah'a inanmış. Ve kardeşinin hasretine dayanamayıp o da kendini nehre atmış. Akıntıya kapılıp bir süre sürüklendikten sonra bir gurup genç onu bulmuş ve nehirden çıkarmış. Çok güzel olan Sit Siras'ı kendi aralarında paylaşamamışlar. Bu durumdan kurtulmak için kendini yeniden nehre atan Sit Siras, bir süre nehrin akıntısıyla gittikten sonra yüzmeyi bilmediği için Allah tarafından balık kız haline getirilmiş.⁷⁵⁴ Sit Siras Kilisesi Mardin Mansuriye'de bulunmaktadır. İbadete açıktır

3.2.76. Şahitler Kayası

Yalan söylemenin ve yalancı şahitlik yapmanın nelere yol açtığını anlatan *Şahitler Kayası* efsanesinde dindar bir kadın iftira ile ah ederek başa çıkmaya çalışır.

Efsâneye göre: Afyonkarahisar'ın yakın köylerinden birisinde yaşayan, zengin, ırz düşmanı ve o oranda da haşın bir adam varmış. Bu adam karısını boşamak ister, fakat boşanma sebebi bulamadığı için bir türlü boşanamazmış. Sonunda iftira yoluna başvurarak boşanmayı aklına koyar. Düzenlediği oyunu sahneye koyar. Adamın karısı son derece dindar bir hatunmuş. Bu yüzden O'na çevredekiler evliya gözü ile bakarlarmış. Ne var ki talihsiz bir evlilik onu mutsuz etmiş... Etmiş etmesine amma, o daima haline şükreder ve kaderine rıza gösterirmiş. Haşın adam, karısının başka erkeklerle ilişki kurduğunu öne sürerek dava açmış. Peşinde ayarladığı yarım düzine yalancı şahidi ile varmışlar Afyonkarahisar Kadısının huzuruna... Kadı, kadını da, erkeği ve yalancı şahitlerini de dinlemiş. Sonunda erkeği haklı bulmuş ve onun boşanma isteğini onaylamış. Bunun üzerine kadın "Ah!.." etmiş ve o günden sonra bir daha onu gören olmamış... Ama, "Ah" yerinde kalmamış. Haşın adam muradına ermenin sevinci içerisinde yalancı şahitleriyle birlikte gülüşe çağrışa köylerine dönerlerken, Allah'ın gazabına uğramışlar. Hepsi de oldukları yerde taş kesilmişler. İşte bugün Afyonkarahisar yakınlarındaki Şahitler Kayası adı verilen yedi kayanın öyküsü budur.⁷⁵⁵

3.2.77. Tortum

Göl; adını, sevdiği gençle evlenmesine izin verilmeyen ve son arzusu olarak da oraya kendi adının verilmesini isteyen Tortum adlı bir kızıdan almıştır:

"Üngüzek Kalesi, beyinin Tortum adlı çokgüzel bir kızı varmış. Kızı sevdiğine verirler ama zor verirler. Kız fazla yaşamaz kırkgün hasta yatan kız ölür. Vasiyeti de şu olur: -Beni bu hâllere siz getirdiniz, gençliğime kıydınız. Hiç değilse bu memlekete benim adımlı verin, acı bir hatıra olarak

⁷⁵⁴ "Sit Siras Kilisesi", Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E, s. 81.

⁷⁵⁵ Latif Demir, "Afyon Efsaneleri", <http://www.haberaku.edu.tr/091-104.pdf>

kalsın. O günden sonra kızın olduğu yere Tortum derler.⁷⁵⁶

Tortum Gölü Erzurum'a bağlı bir ilçe olan Tortum'a, Malazgirt savaşından sonra Türklerin bir kolu olan Tortum aşireti bölgeye adını vererek yerleşmiştir.⁷⁵⁷ Yöreyle ilgili anlatılan efsane tarihî gerçeklere uymuş gözükmeştir.

⁷⁵⁶ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 215, 216.

⁷⁵⁷ Umar, *a.g.e.*, s. 795.

3.2.78. Uyuyan Güzel

Eğirdir Gölü'nün yan tarafında yolda, hem Barla tarafından hem de Mahmatlar tarafından Eğirdir'in üstünde bir dağ vardır. Bu dağa Sivri Dağ ismi verilmiştir. Göde, Sivri Dağı'nın şeklinin sırtüstü yatmış bir kızı andırdığını belirtmektedir. Bu şekle halk Uyuyan Güzel der. Bununla ilgili olarak da şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

"Birbirlerini deli gibi seven, bir kız ile bir oğlan varmış. Fakat oğlanın ailesi kızı istemiyormuş. Oğlan her şeye rağmen ailesinin rızasını almadan kızla evlenmiş, kızı eve getirmiş. Kız çok iyiymiş. Oğlanın ailesine her türlü hürmeti gösteriyor bir dediklerini iki etmiyormuş. Ama yine de yaranamıyormuş. Oğlanın ailesi de bunun tam tersini söyleyip oğlana kızı kötülüyorlar:

-"Senin karın bize hürmet etmiyor, dediğimiz hiç bir şeyi yapmıyor, bize hakaret ediyor, saygısızlık yapıyor."diyorlarmış. Bu lafı ciddiye alan oğlan bir gün dayanamayıp kıza bunların hesabını sormuş ve kızı hırpalayıp, dövmüş. Bu hakaretlere dayanamayan kız evden kaçır ve bir kayanın üstünde uzanıp ağlamaya başlar ve Allah'a yalvarır;

-"Allah'ım beni taş yap,yükselip yüce bir dağ yap da bu iftiralarından kurtulayım."der.

Allah kızın duasını kabul eder. Kız o anda taş olur ve yükselir yüce bir dağ olur. Kızın sadece kafası dışarıda kalır, gövdesi gölün altında kalır.⁷⁵⁸

3.2.79. Üç Kızlar Kayası

Afyon Bolvadin'de bulunan Üç Kızlar Kayası etrafındaki anlatıda mitten efsaneye doğru gelişen bir çizgi görmekteyiz.

Efsaneye göre; "Tanrıça Angdissis bir çobana âşık olur. O'nu tapınağının yöneticisi yapar. Başka bir kadınla yaşamasını yasaklar. Gönüldür, bir gün gelir çoban gönlünü kral kızına kaptırır. Bunu duyan Tanrıça önce çobanın aklını alır, çoban dağlara düşer, deli olur. Eline geçirdiği çakmak taş ile vücudunu yaralayarak ölür. Vücudundan akan kanlar, çevreye dağılır. Çobana acıyan kraliçe onu çam ağacına çevirerek ölümsüz bir bitki yapar. Akan kanlarını da laleye dönüştürerek dağları süsler.⁷⁵⁹

Mitolojik dönemin motiflerini taşıyan bu efsaneye birlikte aynı isimle aynı bölgedeki kayalarla ilgili taş dönüşme motifli bir efsane daha anlatılmaktadır.

"...Sonra içlerine bir korku düsmüş üç kız kardeşin. Düşmüşler dönüş yollarına. İşte tam Kavaklı'ya yaklaştıklarında, yollarına üç harami çıkmış. Korkularından birbirlerine sokulmuşlar.

⁷⁵⁸ "Uyuyan Güzel", Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 341.

⁷⁵⁹ "Üç Kızlar Kayası", Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) D.E.Ü.S.B.E., s. 104, 105.

Aglasmlar için, için...İçlerinden en küçüğü çaresiz dönmüş kibleye, açmış elini, seslenmiş Yaradan'a, en saf ve en içten duygularla: "Allah'ım bizi bu haramilere yem etme. Ya taş et, ya kuş et uçur, azat et" demiş. O anda orada üç taş olmuşlar. Yakından dikkatli bakıldığı zaman ellerini açmış, dua eden küçük kızı, büzölüp ablasına sokulan ortanca kızı, eline taş almış, kendini korumaya çalışan büyük kızı görebilirsiniz."⁷⁶⁰

⁷⁶⁰ Güldemir, *a.g.e.*, s.104, 105.

3.2.80. Yedi Kızlar Çeşmesi

Halk anlatmalarında yedi sayısı formülistik bir sayıdır. Motif İndex'te Z71.5. Formülistik sayı 7. olarak gösterilir. Yedi kız söyleyişi Türk Mitolojisi'nde Oğuz iline beylik yapan kızlar bahsinde zikredilir. Bu sözü geçen yedi kız, Oğuz İli'ne çok uzun yıllar beylik yapmışlardır.⁷⁶¹ Bununla birlikte Yedi kız söyleyişine, Dede Korkut Kitabı'nda da rastlanılmaktadır. Yedi kız, bir defa; yedi kız kardeş (karındaş) söyleyişi ise dört defa zikredilmektedir.⁷⁶²

Diyarbakır'da bulunan Kızlar Çeşmesi ve çeşmenin isminin kooyuluşuyla ilgili anlatılan efsane, girişteki anlattığımız motiflerle alâkalıdır.

“ Yedi kardeş olan bu kızlar, Eyyubiler'denmiş. Bir savaş sırasında bu sur dibinde ölmüşler. Eyyubiler kaleyi alınca onları öldükleri yere gömmüşler. Bir süre sonra, bunların gömüldükleri yerlerden sular fışkırmış ve oralara çeşmeler yaptırılmıştır.”⁷⁶³

Kızlar Çeşmesi'nde geçen Yedi Kızlar Adana yöresinde ziyâret olarak kabul edilmektedir.⁷⁶⁴

İncelememizde yer alan diğer bir Yedi Kızlar Çeşmesinin etrafında anlatılan efsane bambaşka motiflerle süslüdür. Çeşmenin mukaddesi masal motifleriyle oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yedi Kızlar Çeşmesi efsanesinde zikredilen peri kızları, masallarla efsanelerin ortak motiflerindendir. Bununla birlikte Dede Korkut'ta geçen “Uzun Pınar”ın periler durağı olduğu belirtilmektedir.⁷⁶⁵ Yine aynı eserde Ahmed Paşa'nın 15. yy'da yazdığı divanında çeşmeler için periler durağıdır denmesi akla insanlığın ortak düşüncesi olabileceğini getirmektedir.

“ Bu çeşmenin sahibi yedi peri kızıymış.”

3.2.81. Yılanlı Çeşme

Yılanlı Çeşme, birçok kişi tarafından kutsal kabul edilir. Suyun şifalı olduğuna inanılır. M. İndex'te V. Din olarak ifade edilir. Bu kutsal kabul edişte, eski kültürlere, inaçlara ait izlerin varlığı, uzun bir geçmişin şekillendirici unsurları vardır.

Muş'ta Selçuklu Mahallesi'nde su barajının üst tarafında bir zamanlar insanlarca ziyâret edilen ve içinde yılanlar olan Yılanlı Çeşme'nin kutsal bir su olduğuna inanılıyor. Bu suyun tüm dertlere deva olduğu kabul edilirmiş. Efsaneye göre:

⁷⁶¹ Ögel, a.g.e., I, s. 268.

⁷⁶² Saim Sakaoğlu, *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar*, Konya, 1998, s. 44.

⁷⁶³ “Kızlar Çeşmesi”, Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Diyarbakır Efsaneleri Derleme-Araştırma-İnceleme*, Ankara, 1993, s.204.

⁷⁶⁴ “Yedi kardeşler Ziyâreti”, Zekiye Çağınlar, *Adana Yöresi Yatur-Ziyâret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi 199), Ç.Ü.S.B.E., s. 190.

⁷⁶⁵ Ögel, a.g.e., II, s. 360.

“ Yılanlı Çeşme'nin bulunduğu yerde bir kız vurulmuştur. Bu kız, Seyid-i Direj'in kız kardeşidir. Ruslar tarafından şehit edilmiştir. ⁷⁶⁶

Fatoş Yalçinkaya'nın bildirdiğine göre, bugün de bu kaynak içinde çok fazla yılan olduğu ve yılanların hepsinin de zararsız olduğu inancı devam etmektedir. ⁷⁶⁷

⁷⁶⁶ “Yılanlı Çeşme”, Fatoş Yalçinkaya, *Muş'ta Yatırlar-Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkabeler*, (Yüksek Lisans Tezi-2008,) Y.Y.Ü.S.B.E., s. 32.

⁷⁶⁷ Yalçinkaya, *a.g.e.*, s. 32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEMeye ESAS ALINAN EFSANE METİNLERİ

ADANA

4.1. Akkaya

Göçebe hayatın yaşandığı zamanlarda bir göçerin kızı varmış. Bu kızın çevresindeki yaşlılarının hepsi evlenmiş. Bu kız da evde kalma korkusuna kapılmış. Bahar geldiğinde yaylara göçerken Akkaya'dan geçerlermiş. Köyün doğusunda bulunan yüksek kayaların karşısına gelindiğinde kız ah çekip ağlamış. Kızın bu ah çekmeleri ve ağlamaları her baharda yaylaya göçme sırasında tekrar edermiş. Bu kayalar kızcağızın göz yaşlarına dayanamamış ve saç gibi beyazlamış. Akkaya köyü adını bu beyazlayan kayalardan almış.⁷⁶⁸

4.2. Ala geyik

Halil, sırtlandı mı tüfeğini omuzuna, ver elini Gavur Dağları. Bir hafta, on gün dağda kaldığı oluyor Halil'in. Geride bir anası, bir de nişanlısı var Halil'in. Anası karşı Halil'in geyik avına gitmesine. Ne zaman ki Halil azığını hazırlayıp atın terkesine atar heybesini; anası yapışır yularına atın; "Ey oğul oğul. Gel vaz geç şu geyik avından. Yuva yıkanının yuvası olmaz. İflah olmazsın. Sonu iyi gelmez. Gel vaz geç. Bak baban da bu yüzden iflah olmadı. Ne yapacaksın bunca geyik postunu. Yüreğim razı değil. Atalar geyik avı tekin değil demiş. Bugün olmazsa; yarın bir iş gelir geyik avlayanın başına. Kurbanın olam oğul, terk et bu işi". Anasını kırmaya gönlü razı olmaz. "Ana, bu son olacak. Bir daha söz olsun geyik avına gitmek yok. "Bakar olacağı yok, ardından seslenir anası. "Oğul oğul. Madem ki inat ediyorsun. Bari yavru geyiklere, yavrulu geyiklere kurşun atma. Yuvalarını yıkıp, öksüz koma."

Gün olur, dolaşır da, bir tek geyik vuramaz. Hele bir Alageyik var ki! Ne zaman, bu Alageyik çıksa karşısına, o gün hiçbir av yapamaz. Halil yatar sipere. Tam nişanlar geyiği. Geyik kayıp! Bir de bakar ki, arkadaki kayaya geçmiş Alageyik. Bazı geyikler tekin değilmiş cinler mi, periler mi geyik kılığına girer de dağdan dağa koşuşturmuş avcılar. Alageyiğe rastladığı gün Halil bu geyiğin de tekin olmadığını geçirir içinden. Bırakmayı düşünür avcılığı. Günlerden bir gün, Halil yine tüfeği omuzunda, atının sırtında tırmanmış kayalara tam karşısındaki kayanın üstünde duruyor Alageyik. Yanında da bir yavru. Basmış tetiğe. Yavru debelenmeye başlamış. Tüfeğini Alageyiğe çevirmiş Halil bu kez. Çevirmiş ama, Alageyik zıplayıp kaybolmuş birden. Üçüncü günün akşamı, güvey tıraşı yapılır. Gerdek odasının kapısında telli duvağıyla Zeynep ayakta beklemektedir Halil'i. Halil girer gerdek odasına; girer ya kulaklarında bir uğultu, gözlerinde bir karartı. Bir tek ses

⁷⁶⁸ Ayhan Karakaş, *Fekre Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) Ç. Ü.S.B.E., s. 277.

geliyor kulaklarına, geyik sesi! Hem de evin yanından geliyor ses. Tam yanına gelir Alageyiğin, atar elini ki tutsun geyiği, Alageyik fırlar ayağa. Fırlamasıyla da çiftelyi sallaması bir olur Halil'e. Tüfek bir yandan, Halil bir yandan boylar uçurumun dibini.⁷⁶⁹

4.3. Anavarza

Anavarza Kralı'nın (Aya sen doğma, ben doğayım) diyen dünya güzeli bir kızı varmış. Bu kız akıllı mı akıllı, güzel mi güzelmiş. Gel gör ki, günlerden bir gün işte bu kız yüzünden kentin huzuru kaçmış. Kralın o gülen yüzü kararmış, kaşları çatılmış. Kale kralının kızı bir çobana âşık olur. Başka kralın oğluda kıza talip olur. Kral kaleye kanallarla içme suyunu ilk önce getirecek olana kızını vereceğini söyler.⁷⁷⁰

4.4. Ermiş kadın

Bir kadın geceleri dışarı çıktığı için kötü gözle görülür. Hacc'a giden birisi kadını en ön safta görür ve eteğinden bir parça keser. Kadınlar eve geldiklerinde etekten bir parça olmadığını görürler. Sarhoş kocasını taşıyan kadın ermiştir. Ancak sırrını söylediği için ölür. İmam cenazede milyonlarca kişinin namaz kıldığını görür.⁷⁷¹

4.5. Gafur Babanın İhvanı Ermiş Kadın

Gafur Baba, Adana yöresinde çok tanınan mahallî bir evliyadır. Halk arasında, Gafur Baba'nın mezarının yanındaki mezarlarda yatan ihvanlarının da bir takım kerâmetlere sahip olduğuna inanılır. Aşağıda bir parçasına yer verdiğimiz efsanede anlatılan yaşlı kadın da Gafur Baba'nın ihvanlarından biridir.

“Çocuğu eline alan yaşlı kadın, sürekli ağlayan bebeğin sırtını sıvazlayarak okuyup üflemiş. Hemen susan bebek, aralıksız yedi saat uyumuş. Teşekkür etmek için kadının söylediği eve gitmiş ama orada öyle biri oturmuyormuş. O gece yaşlı teyze rüyasına girmiş,: “-Kızım beni boşuna arama. Ben orada sadece sana göründüm” Demiş.⁷⁷²

4.6. Gelin Battı

Karaisalı Yerköprü'de anlatılan bir yer adı olan Gelin Battı efsanesinde, olay şöyle gelişmiştir: “...Gelin alayı sudan geçerken birden çukur bir yerde büyük bir akıntı olmuş gelin atla birlikte suya batmış, birkaç kişi de suya batmış, ölmüşler. Oraya da böylece “Gelin Battı”denmiş.

⁷⁶⁹ Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), Ç.Ü.S.B.E, s. 104.

⁷⁷⁰ Okuşluk, *a.g.e.*, s. 44.

⁷⁷¹ Okuşluk, *a.g.e.*, s. 29.

⁷⁷² Okuşluk, *a.g.e.*, s. 29.

Bugün bile hala coşkun akar derindir.”⁷⁷³

4.7. Gelin Kayası

Aşiretler Çukurova’dan bir gelin almış gidiyorlarmış. Gelinin başka bir sevdiği varmış. Ancak aşiret ağasının oğlu başlık parasını verip gelini almış. Gelin seymeni aşiretlerin konduğu yer yaklaşınca dua etmiş “Allah’ım beni istemediğim yere gelin edeceğine taş et” demiş. Allah duasını kabul etmiş ve gelinin de içinde bulunduğu düğün seymeni taş olmuş. O yüzden Torosların eteğindeki bir yere gelin kayası denmektedir.⁷⁷⁴

4.8. Gelin Uçağı

Düşman subayı köyden bir kızla evlenir. Katırla giderken kız kendini uçurumdan atar. Bu uçuruma Gelin Uçağı denir.⁷⁷⁵

4.9. Gülek Boğazı’ndaki Ejderha İle Kıral Kızı

Çok sık bir ormanla çevrili olduğu için dolaşmanın tehlikeli olduğu Toros Dağları’nın tepesinde bir kral kızı yaşamaktadır. Aslında ormanın bu kadar tehlikeli olmasının bir başka nedeni de, burada yaşayan ejderhadır. Bu nedenle kral da kızını hem uyarmakta, hem de göz kulak olmaktadır. Bir gün kızın canı çok sıkılır ve ormanda dolaşmak ister. Bir süre gezdikten sonra dik ve sarp bir kayalığın üzerine oturarak Gülek Boğazı’nı seyretmeye başlar. Birden büyük bir gürültü duyan kız, aşağı baktığında kayalıklardan ejderhanın geldiğini görür. Ne yapacağını şaşırان kız, kurtulamayacağını anlayınca, “Allahım, beni ejderhaya yem yapacağına, burada taş yap daha iyi!” der. Duası kabul olan kız, taş kesilir.⁷⁷⁶

4.10. Kanlıgedik Adı

Bugün Kanlıgedik adı verilen bu yere eskiden iki aşiret yerleşmiş. Bu aşiretlerden birinde çok güzel bir kız varmış. Bu kıza her iki aşiretten de iki delikanlı aşık olmuş. Babası, kızını kendi aşiretindeki delikanlıyla nişanlamış. Kızın bulunduğu aşiret suyunu, orman içinde bulunan ve kendilerine 700-800 metre uzakta olankaynaktan almış. Nişanlanan kız bir gün kaynaktan su getirirken, diğer aşiretteki kızı isteyen delikanlı kızın önüne çıkarak, “Su ver de içeyim” demiş. Kız suyu vermiş. Delikanlı, suyu içtikten sonra içine tükürmüş. Kız bunun üzerine suyu dökerek kaynaktan tekrar doldurmuş ve çadıra götürmüş. Nişanlısı olanları görmüş. Kızın yanına vararak,

⁷⁷³ Zeynep Kök, *Karaisalı Halk Kültürü Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi, 2002) Ç.Ü.S.B.E., s. 221.

⁷⁷⁴ Mehmet Ali Yılmaz, *Aladağ Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) Ç.Ü.S.B.E., s. 472.

⁷⁷⁵ Okuşluk, *a.g.e.*, s. 50.

⁷⁷⁶ Okuşluk, *a.g.e.*, s. 37.

“Suyu niçin döktün?” demiş. Kız da olanları anlatmış. Bunun üzerine iki aşiret arasında büyük bir kavga olmuş. Her iki aşiretten de birçok insan ölmüş. İşte o günden beri bu yere “Kanlıgedik”, su alınan kaynağa da “Kanlıpınar” denmektedir.⁷⁷⁷

4.11. Kel Kız

Köylülerin anlattığına göre kedilerden biri suya kusmuş. Kel kız da kedinin kustuğu bu suyu içince hamile kalmış. Kel kızın hamile olduğu anlaşılnca, kızın kardeşi kızı sorup soruşturmadan hemen öldürmüş. Kel kız, 'ağabey ben böyle bir şey yapmadım' dediyse de abisine dinletememiş. Köylülerin anlattığına göre kız ölmeden önce şöyle söylemiş: 'Kardeş tabancanı çifte doldur. Bir çift sözüm var söyleyeyim de öyle öldür' demiş.”

Kel Kız'ın mezarı mermerden yapılmış ve köylüler tarafından eskiden olduğu gibi günümüzde de hala ziyaret edilmektedir. Fatıha okunup dua edilmektedir. Kel kızın mezarı başka amaçla ziyaret edilmemektedir. Ancak kurak mevsimlerde kel kızın mezarından bir avuç toprak getirilip suya ıslatılırsa yağmur yagacağına inanılır.⁷⁷⁸

4.12. Taş Bebek

Zamanında bir evin bir oğlu evlenmiş. Günler geçmiş, aylar geçmiş, yıllar geçmiş. Çocukları olmamış. Gelin üzülür, ağlar, her gece dua edermiş. Derken kocası yeniden evlenmiş. Kadının üzüntüsü kat be kat artmış. Kendini dağlara taşlara vurmuş. Deli divane olmuş. Dağlarda gezerken bir taş bulmuş, dağa taşa can veren Allah bu taşa da can verir mi diye düşünerek eve getirmiş. Sarmış, sarmalamış, doğacak çocuğu için aldığı beşiğine yatırmış. Bütün gece dua etmiş. Allah’a yalvarmış. O kadar çok dua etmiş ki yorgunluktan uyuyakalmış, uyandığında beşiğe koşmuş, bakmış bir bebek kıpırdanıyor. Zavallı kadın sevinçten ne yapacağını şaşırmış, bebeğini öpmüş, koklamış. Sonra alır, kocasına götürür, yaptıklarını anlatır. Kocasını ikinci karısını boşar, ocakları kurtulur, gider.⁷⁷⁹

4.13. Taşkın

Yerebakan köyünün güneyinde bir karı koca yaşarmış. Bunlar çalışır çabalar, birlikte geçinip giderlermiş. 20-30 kadar keçileri varmış. Ormanın içinde de bir iki dönüm yer ekerlermiş. Kazmaları ve diğer ekip biçme araçları yokmuş. Tohumu serpip üzerine keçileri sürerek ekim yaparlarmış. Hasat sonu adam buğdayın üzerini, keklikler yiyip bitirmesin diye, kalburla örtermiş.

⁷⁷⁷ Karakaş, a.g.e., s. 278, 279.

⁷⁷⁸ Bayram Akduman, *Tufanbeyli'nin Sosyo-kültürel ve Dini Yapısı Üzerine bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) C.M.Ü.S.B.E., s. 138.

⁷⁷⁹ F atmagül Yolcu, *Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) Ç.Ü.S.B.E., s. 286.

Her yıl çok az bir buğday elde edermiş. İhtiyar adamın bir âdeti varmış. Misafir gelmeden hiç yemek yemezmiş, yemek için mutlaka bir misafir beklermiş. Böyle bir harman zamanı, ekini biçmiş sopayla dövüyormuş. Yanında bir tek çöreği varmış. Misafir gelmediği için bir türlü yiyemiyormuş. Aradan birkaç gün geçmiş, harman işi bitmiş. Tam buğdayı alıp gidecekken uzaktan bir ihtiyarın geldiğini görmüş, buna çok sevinmiş. Hemen çöreği suya ıslayıp yolcuyu beklemeye koyulmuş. İhtiyar koşa dursun, yolcu köyün alt tarafında bir çadıra gelmiş. Çadırın önünde bir yaşlı kadın yayık yayıyormuş. Yolcu çadırın önünden geçerken yayık yayan kadın:

- Dur gardaş, ayran iç de öyle git, demiş.

Yolcuya yayıktan bir tas ayran veriyor. Yolcu ayranı içip teşekkür ediyor. Kadın geriye dönüp baktığında yayığın taşıdığını görüyor. Bütün boş kaplarını dolduruyor; fakat yayık hâlâ taşmaya devam ediyor. Yolcuya bakıyor; ama kimseyi göremiyor. Köye de Taşkın adı veriliyor. Zamanla bu ad Taşkınlı oluyor.”⁷⁸⁰

4.14. Toğgacı Kadın

Toğgacı yaşlı kadın Osmaniye’de yaşar. İneğin sütünden ettiği yoğurdu ayran yapıp arpa ekleyerek kaynatır. Askerlere ve halka dağıttıkça yemek, kaynadıkça çoğalır.⁷⁸¹

4.15. Yedi Kardeşler

Kadının biri, kışın oduna para vermemek istememiş. Odun almak yerine Yedi Kardeşler Ziyareti’ne giderek etrafındaki melengiç ağaçlarının dallarını kesmiş. Kestiği dalları bağlayıp sırtına yüklemiş, evine gelmiş. Evde odunları sırtından indirmek istemiş. Fakat odunlar sırtından kıpırdamamış bile. Ne kadar çabalamışsa da odunları sırtından indirememiş. Kadın çok korkmuş, bu olayın ziyaretin ağacını kestiği için başına geldiğini anlamış. Yeniden ziyaretin yolunu tutmuş. Ziyarete girer girmez odunlar kendiliğinden sırtından dökülmüş. Kadın da bir daha kimsenin malına el uzatamayacağına yemin etmiş.⁷⁸²

⁷⁸⁰ Ayhan Karakaş, *Fek Halk Kültürü Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) Ç.Ü.S.B.E., s. 280-281.

⁷⁸¹ Refiye Okuşluk, *Adana Efsaneleri Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), s. 27.

⁷⁸² Zekiye Çağım, *Adana Yöresi Yatır-Ziyâret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi 199), Ç.Ü.S.B.E., s. 190

AFYON

4.16. Garip Kadın Kayası

Başyurt'dan Çiçekli yaylasına doğru gidildiğinde yol üzerinde bir kaya yığını vardır. Evvel zamanda Bozuluş'ta yine bir dul kadının tek geçim kaynağı, varı yoğu olan bir ineği kaybolmuş. Kadın çaresiz, yanına küçük kızını, köpeğini almış, düşmüş dağlara. Aramış ineğini, bir türlü bulamamış. Daha sonra belki bulurum umudu ile çiçekli yaylasına yönelmiş. Düşmüş yollara... Vakit gecikmiş, akşam olmuştur. O sırada haramiler yollarını kesmiş. Zavallı kadın korkmuş, el açmış Yaradan'ına; “Allah'ım beni bunların eline koyma. Ya taş et, ya kuş et” demis. Kadın, kızı ve köpeği ile taş olmuş. Dikkatli bakıldığında önde havlayan köpeği, birbirine sokulmuş ana ile kızı görmek mümkündür.”⁷⁸³

4.17. Gazlı Göl

Kral Midas her şeye sahip olmasına rağmen hiç çocuğu olmayan bir kralmış, kral bu duruma çok üzüldüğünden gece gündüz Allah'a yalvarıp yakarırımı bir çocuğu olması için. Nihayet Kral Midas'ın dünyalar güzeli bir kızı olmuş. Kralın kızı Suna; genç kızlığa adım attığı yıllarda illet bir hastalığa yakalanmış. Bu güzel kızın vücudunda çıbanlar çıkmış. Bu sulu çıbanları hiçbir hekim iyileştirememiş. Ağrısına, sızısına ve bir türlü iyileşmeyen bu yaraların üzüntüsüne dayanamayan güzel kız Suna, yollara düşmüş, dağ tepe demeden gezip, dolaşır olmuş. Kral Midas kızını kollamaları için peşinden gözcü yollamış. Şu an Gazlıgöl Kaplıcası'nın bulunduğu yerlerde yeşilliklerle çevrili bir su görmüş. Susuzluktan kavrulan kızcağız, çevresindeki bataklığa aldırmandan koşmuş suya. Eğilerek o çamurlu sudan kana kana içmiş. Bir de bakmış suyun değdiği yerlerde bir tatlı gıcıklenme, bir sancı kesilme, bir huzur oluşmuş. Güzel kız atmış kendini çamurlu suyun içine. Ağrıları yavaşlamış. Sudan çıkıp günlerdir uykusuz ve yorgun olduğundan uzanır vermiş oraya ve derin bir uykuya dalmış. Suna uyandığında ağrılarının kalmadığını, çıbanların kurumaya başladığını görmüş. O suyun yanında bir hafta kalmış. Bir hafta sonra çıbanları, yaraları tamamen geçmiş. Suların akisinde eski güzelliğine kavuşmuş olduğunu gören güzel Suna sevincinden deliye dönmüş ileriden onu gözleyen gözcüler, kızın iyileştiğini anlayınca yanına gelmişler. Suna başına gelenleri bir bir anlatmış. Ve saraya dönmüşler. Kızını merak edip gece gündüz yas tutan Kral Midas, kızının bu iyileşmiş halini görünce çok sevinmiş. Kızına “Seni hangi hekim iyileştirdi, söyle hekimbaşı yapayım.” demiş. Suna'da “Beni hekim değil, ülkende çıkan bir sıcak su iyileştirdi baba”

⁷⁸³ Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, 2008), D.E.Ü.S.B.E., s.104, 105.

diye cevap vermiş. Bunun üzerine kral “Tez oraya bir hamam yapılsın gelen geçen dertlilere derman dağıtır.” diye ferman vermiş. Bu kaplıcanın Frigyalılar zamanından beri kullanıldığı sanılmaktadır.⁷⁸⁴

4.18. Gelin Alayı Kayaları

Başıyurt-Çiçekli-Kavaklı yaylalarının üçgeni içerisinde, düzlükte 100m uzunluğunda bir kaya yığını daha vardır. Buna “Gelin Alayı Kayası” denir. Evvel zamanda Bozuluş aşireti beyinin dillere destan bir kızı varmış. Bu halis Türkmen güzelinin simsiyah saçları, iri elâ gözleri, ince beli, selvi boyu varmış. Güzelliği dillere destan olmuş. Uzak diyarlardan görmeye gelirlermiş. Onu bir kere gören hemen âşık oluyormuş. O kadar çok isteyici gelmiş ki kapılarının eşiği aşınmış. Pek çok beyler dünürücü olmuş. Ağırığınca altınlar, çifte çobanlı sürüler, köyler, evler, yurtlar vaat etmişlerdir. Fakat güzel kızın hiç birisinde gönlü olmamış. Onun gönlü beraber büyüdükları çobanda imiş. Çoban beyin kapısında büyümüş, gönlü zengin, yiğit bir delikanlı imiş. Çoban da kızı sevmiş ama bir türlü dili varıp ta bu duygusunu kimselere söyleyememiş. Atmış içine, karasevdaı olmuş. Almış başını, çıkmış hür dağlara köyün tutsaklığından, sıkıntısından... Başyurt’dan, Çiçekli’den, Kavaklı’dan, Odalı’dan, Aynalı’dan çaldığı kavalın yanık seslerini rüzgâr getirirmiş köylere. Gün olmuş zavallı kız için için yanmış, erimiş, solmuş. Ne söylene kızı kâr etmemiş. Kızın babası, “Ben çulsuz çobana kız vermem, çarsılara, pazarlara çıkamam, elâlem ne der bana. Bunca beyler istedi vermedi de, sonunda bir çobana verdi. Kızın bir illeti vardır. Kusuru olmasa idi vermezdi derler. El yüzüne bakamam” demiş. Günden güne eriyip, solan kızına acıyan babası “Belki evlenirse, avunur, çoluk çocuğa karışır, unuttur gider” diyerek, kızını komşu aşiret beyinin oğluna vermiş. Düğün dernek kurulmuş, kız ve çobanın dışında herkes mutlu, neşeli, gülmüş oynamışlar. Nihayet komşu aşiretten gelin alma alayı, gelini almak için düşmüş yollara... Yol Başyurt’dan geçermiş. Alay, çiçekli yaylasını asıp, Başyurt’a gelindiğinde, Kardeş Gediği’nde çoban, kavalı ile yanık yanık çalmaya başlamış. Alayı bir gizli sır sarmış. Herkes adeta büyülenmiş. İçi alev alev yanan çoban, dönmüş kibleye, açmış elini, gönlünü Hakk’a çevirip: “Gönül evimi viran ettiler. Viran olsunlar. Taş olsunlar. Kıyamete dek elâleme seyrân olsunlar” demiş. Garip çobanın duası kabul olmuş. Gelin alayı, atlısı ile üzeri yüklü devesiyle, köpeğiyle, davulu, zurnasıyla tas kesilmiş. Dikkatli bakıldığı zaman, ihtiyar çobanın bastonu ile gösterdiği varlıkları görürsünüz. Atları, develeri, önde koşan köpekleri, şaşkına dönmüş insanları... İşte o günden sonra o civarda bir daha çoban görülmemiş. Yanık kaval sesleri kesilmiş. Çoban sır olmuş, gayb âlemine

⁷⁸⁴ Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

karışmış.⁷⁸⁵

4.19. Gelin Kız Kayası

Bu düşmanlar kızla yengesini de öldüreceklermiş. Kızla gelin hemen kaçmışlar. Hristiyanlarda peşlerinde... Düşmanlar iyice yaklaşıncı kız, ellerini kaldırarak Allah'a : "Allah'ım bizi ya kara kuş, ya kara taş yap", diye dua etmiş. Allah'da kızın duasını kabul etmiş. Çok geçmeden gelin ve yanındaki köpekleri oldukları yerde taş kesilmiş. Gelinin boğazındaki altınlar hala daha görünmektedir. Afyon'un Karabağ kasabasının Kavaklı köyünün ilerisindeki bu taşlara halk, "Gelin Kız Kayası" demektedir.⁷⁸⁶

4.20. Kızlar Evcığı (Kırk Kızlar)

Rivayete göre civar köylerin birinde büyük bir düğün olur. Düğün bitimi kendi köylerine dönen "Kırk Kız" şiddetli bir yağmura tutulurlar. Yağmurdan kurtulmak için Frigya kaya mezarına girerler. Yağmur diner. Başka yerlere sığınan diğer kişiler kırk ince kızı arar, oyukta (kaya mezarda) bulamazlar ve köylerine dönerler. Bu sır oluş (kayboluş) efsaneleşerek günümüze kadar gelmiştir. Oyuğa girildiğinde def sesleri, türkü sesleri geldiği söylenmektedir. Bu seslerin sır olmuş, kırk ince kızın sesleri olduğuna inanılmaktadır.⁷⁸⁷

4.21. Kız Kulesi

Kız Kulesi Afyon'da genç kız ve dulların ziyâretgâhıdır. Tekfur kızının gergef işlediği ve Beyböğrek'i kaçırdığı bu kuleyi ziyâret eden kızlar, tepeye çıkarak şöyle seslenirler: Altın tahtım/ Açılsın bahtım/Evlenmeğe/ Geldi vaktim.⁷⁸⁸

4.22. Destina Hatun

Afyonkarahisar Mevlevî Dergâhı şeyhi Sultan Divanî'nin ölümünden sonra yerine, kızı Destina Hatun geçer. Bunun zamanında çıkan bir yangın flehirde büyük tahribata yol açar. Bu arada dergah da büyük zarar görür. Dergah görevlileri ve derviffler aç kalırlar. Herkesin açlıktan yakındığı bir sırada, dergahın aşçıbaşı Furunî Dede: - "Ne tasalanıyorsunuz? Ben şimdi sizin karnınızı doyururum." der ve sol kolunu öne uzatarak cübbesinin yeninden sıcak sıcak pideler çıkarmaya başlar. Böylece herkesin karnını doyurur. Dergah sakinleri karınlarını doyurmuşlardır. Ama, nerede barınacaklardır? Bu durum Destina Hatun'u çok üzmektedir. Çünkü şehir halkının da yardım

⁷⁸⁵ Münevver Karanfil Güldemir, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) D.E.Ü.S.B.E., s. 106.

⁷⁸⁶ Metin Ergun, *Türk efsanelerinde Değişme Motifi*, (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E., s. 688.

⁷⁸⁷ Güldemir, *a.g.e.*, s. 107

⁷⁸⁸ Tanyu, *a.g.e.*, s. 159.

etmeye güçleri yoktur. Bu endişeler içerisinde uyuyakalan Destina Hatun rüyasında babası Sultan Dîvânî'yi görür: - “Babacığım der. Ben şimdi ne yapacağım? Bana yol göster. Hayatlarını bizim yaşantımıza başlayan bu insanları ben nasıl barındıracağım? Nasıl doyuracağım?” Sultan Divanî cevap verir:

- “Kızım... Güzel Destinam. Üzülme sen. Dergahta, mihrabın tam altındaki mermeri kaldır. Orada gümüş bir ibrik bulacaksın. İçi altınlarla doludur...” Sevinçle uyanan Destina Hatun, babasının dediklerini yapar. Elde ettiği altınlarla, dergahı eskisinden daha güzel yaptırır.”⁷⁸⁹

4.23. Müslüman Ana Sütunu

Müslüman Ana Bolvadin'in fethi sırasında şehit olmuş bir Türk anasıdır. 1107 tarihinde Bolvadin Kalesi fetholurken bu Türkmen anası gazilere su ve ayran dağıtmıştır. Bu kutlu ana o savaşta şehit düşmüş, daha sonra onun ayran dağıttığı yere mezarı yapılmıştır.⁷⁹⁰

4.24. Şahitler Kayası

Efsâneye göre: Afyonkarahisar'ın yakın köylerinden birisinde yaşayan, zengin, ırz düşmanı ve o oranda da haşin bir adam varmış. Bu adam, karısını boşamak ister, fakat boşanma sebebi bulamadığı için bir türlü boşanamazmış. Sonunda iftira yoluna başvurarak boşanmayı aklına koyar. Düzenlediği oyunu sahneye koyar. Adamın karısı son derece dindar bir hatunmuş. Bu yüzden O'na çevredekiler evliya gözü ile bakarlarmış. Ne var ki talihsiz bir evlilik onu mutsuz etmiş... Etmiş etmesine amma, o daima haline şükreder ve kaderine rıza gösterirmiş. Haşin adam, karısının başka erkeklerle ilişki kurduğunu öne sürerek dava açmış. Peşinde ayarladığı yarım düzine yalancı şahidi ile varmışlar Afyonkarahisar Kadısının huzuruna... Kadı, kadını da, erkeği ve yalancı şahitlerini de dinlemiş. Sonunda erkeği haklı bulmuş ve onun boşanma isteğini onaylamış. Bunun üzerine kadın “Ah!..” etmiş ve o günden sonra bir daha onu gören olmamış... Ama, “Ah” yerinde kalmamış. Haşin adam muradına ermenin sevinci içerisinde yalancı şahitleriyle birlikte gülüşe çağrıya köylerine dönerlerken, Allah'ın gazabına uğramışlar. Hepsi de oldukları yerde taş kesilmişler. İşte bugün Afyonkarahisar yakınlarındaki Şahitler Kayası adı verilen yedi kayanın öyküsü budur.⁷⁹¹

4.25. Üç Kızlar

Bahar mevsimidir. Her taraf rengârenk dağ çiçekleriyle süslüdür. Hele laleler, hele o dağ laleleri kıpkırmızı dağları örtmüştür. İhtiyar çoban Başyurt'tan Kavaklı'ya doğru uzanan kayaları

⁷⁸⁹ Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

⁷⁹⁰ Güldemir, a.g.e., s. 101.

⁷⁹¹ Latif Demir, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

göstererek; bu kayalara “Üç kızlar kayası” derler. Evvel zamanda Bozulus’tan üç kız kardeş Hıdırellez (Hıdır-İlyas) günü Başyurt’a çıkarlar. Dağlar gelinliğini giyinmiştir. Her taraf yem yeşildir. Dağ çiçeklerinin güzel kokuları her tarafı sarmıştır. Üç kız kardeş dağların güzelliğine kendilerini kaptırıp, dağlara tırmanmışlar, çiçekler arasında kaybolmuşlar. Dağların baş döndüren, gönül okşayan havası içerisinde kendilerini unutmuşlar. Günün inip, akşamın olduğunu fark edememişler. Neden sonra içlerine bir korku düşmüş üç kız kardeşin. Düşmüşler dönüş yollarına. İşte tam Kavaklı’ya yaklaştıklarında, yollarına üç harami çıkmış. Korkularından birbirlerine sokulmuşlar. Ağlaşmışlar için, için... İçlerinden en küçüğü çaresiz dönmüş kibleye, açmış elini, seslenmiş Yaradan’a, en saf ve en içten duygularla: “Allah’ım bizi bu haramilere yem etme. Ya taş et, ya kuş et uçur, azat et” demiş. O anda orada üç taş olmuşlar. Yakından dikkatli bakıldığı zaman ellerini açmış, dua eden küçük kızı, büzülüp ablasına sokulan ortanca kızı, eline taş almış, kendini korumaya çalışan büyük kızı görebilirsiniz.”⁷⁹²

4.26. Üç Kızlar Kayası

Efsaneye göre Tanrıça Angdissis bir çobana âşık olur. O’nu tapınağının yöneticisi yapar. Başka bir kadınla yaşamasını yasaklar. Gönüldür, bir gün gelir çoban gönlünü kral kızına kaptırır. Bunu duyan Tanrıça önce çobanın aklını alır, çoban dağlara düşer, deli olur. Eline geçirdiği çakmak taş ile vücudunu yaralayarak ölür. Vücudundan akan kanlar, çevreye dağılır. Çobana acıyan kraliçe onu çam ağacına çevirerek ölümsüz bir bitki yapar. Akan kanlarını da laleye dönüştürerek dağları süsler.⁷⁹³

⁷⁹² Nezihe Araz, *Anadolu’nun Kadın Erenleri*, s. 178.

⁷⁹³ Güldemir, *a.g.e.*, s.104-105.

AMASYA

4.27. Ehli Hatun

Efsane 1

Ehli Hatun'un bir emektarı varmış. Emektar bir gün Ehli Hatun'a yemek yapar.Yaptığı yemeğin içine, kuşun ağzında götürürken düşürdüğü bir tek maydanozu koyar. Ehli Hatun, isminin Gülçiçek olduğu söylenen emektarına maydanozu nereden aldığını sorunca, emektar doğruyu söylemiş. Bunun için Ehli Hatun Ona; “Sen bana haram yedirdin, inşallah şehit düşersin” demiş. Bu emektar adı bilinmeyen bir savaşta şehit olmuştur.

Efsane 2

Yasemin Taç iki yıl önce buraya hac dileği için gelmiş, dua edip kuyuya baktığında yanan mumların içinde Kâbe resmi görmüş ve o yıl hacca gidip vaat ettiği kurbanını keserek fakirlere dağıtmış.

Efsane 3

Cıgıcığ Köyü'nden bir kadının elleri siğil olmuş. Siğil için kullandığı ilaçlar etki göstermemiş. Aksine daha da artmış. Kadın bir gece rüyasında Ehli Hâtun'u görmüş. Ehli Hatun ona, bahçesindeki bir ağacı göstermiş. Onun yapraklarını kaynatıp ilaç gibi kullanırsa iyileşeceğini söylemiş. Kadın, Ehli Hatun türbesine gidip, gösterilen ağaçtan yaprakları toplayıp kaynatmış. Çok kısa bir süre sonra kadının ellerindeki siğiller kaybolmuş.

Efsane 4

1991 yılında üç kadın Ehli Hatun türbesine gelip şifa ararlar. Türbe görevlisine geceyi sandukanın yanında geçirmek istediklerini söylerler. Türbe görevlisi onlara Ehli Hatun'un bundan hoşlanmadığını, ancak sandukanın yanında bulunan odada sabahlayabileceklerini söylemiş. Ziyaretçiler “Olur, yan tarafta yatarız” demişler. Türbe görevlisi onlara anahtarı verdikten sonra gitmiş. Ziyaretçiler gece sandukanın yanında yatmışlar. Fakat bir süre sonra türbenin içinde “Burada yatmayın” diye bağırımlar duyulur. Bu bağırıyla uyanan ziyaretçiler büyük bir korkuyla Ehli Hatun türbesini terk etmişler.

Efsane 5

Ehli Hatun, hayatta iken, kedileri çok sever, onları doyurur, beslermiş. Bu gün bile türbesinin yanında kediler hiç eksik olmaz. Türbe görevlisi etraftaki kedilerden hiç hoşlanmaz. Yemek vermediği gibi onları türbenin etrafından uzaklaştırmaya çalışır. Bir gün bir kedi türbe

görevlisinin üstü kapalı duran tabak içindeki yemeğini yer. Bunu gören türbe görevlisi, kediye bir taş atar. Taş kedinin bacağına isabet edip onu sakatlar. Türbe görevlisi o gece, uyuduğu sırada, kafasına bir taş isabet ettiğini, acı içinde uyandığı zaman, başında beyaz örtülü, uzun boylu, yeşil bir elbise içinde genç bir kadının ona hışımla baktığını görür. Kadın Ona, “Sen bir kediye zulüm edecek kadar kötü kalplisin. Benim yanımda sana yer yok, buradan git” der. Gidecek yeri olmayan kadın ondan sonraki günlerde bahçedeki kedilere yemek verip Ehli Hatun’u memnun etmeye çalışır. Ancak bu gördüğü rüyayı yedi gece daha görünce orayı terk etmek zorunda kalır.⁷⁹⁴

4.28. Ebe Kayası

Efsane 1

Bu efsane Ebe Kayası’nın ziyaret edilme sebebini açıklamaktadır. Genç bir gelinin çocuğu olmuyormuş. Kocası ile kaynanası ona baskı yapıp işkence ettikçe, gelin buradaki ağacın dibine gelir, ağlar, sızlar ve dua edermiş. Bu olay aylarca devam etmiş. Bir gün kaynana gelinin üstüne kuma getirince, gelin son defa Ebe Kayası’na gidip saatlerce ağladıktan sonra Allah’a canını alması için dua etmiş. Gelinin duası kabul olmuş ve oracıkta ölmüş. Şimdi Ebe Kayası’nda bulunan kayın ağacı, gelinin cansız bedenini toprağın üstünden alarak köklerinin dibine çekmiş. Bu gelin zaman zaman ağacın dibinde namaz kılarak görülüyormuş.

Efsane 2

Beş sene önce ölen Zeynep adlı bir kadın Ebe Kayası’nı rüyasında gördüğünü anlatmaktaymış. Anlatılanlara göre; Zeynep’in çocuğu yokmuş, bir gece Ebe Kayası’nın bulunduğu yeri görmüş. Ağacın dibinde oturan beyaz giyimli bir kadın, “Buraya gel, Allah’a dua et, çocuğun olsun” demiş. Bu rüya birkaç kez tekrarlanınca, Zeynep Değer, ağacın dibine gidip duasını etmiş ve çocuğu olmuş.⁷⁹⁵

Efsane 3

Ahmet Bal’ın evine Aydınca Kasabası’ndan misafir karı-koca gelir. Birkaç gün kalırlar. Kadın utana-sıkıla, Ahmet Bal’ın karısına çocuklarının olmadığını söyler. Ahmet Bal’ın karısı onu Ebe Kayası’na götürür ve ziyaret yaptırır. Yirmi yıldır çocuğu olmayan kadının çocuğu olur ve birkaç ay sonra Ebe Kayası’na kurban getirirler. Ahmet Bal ilave ederek; “Dışarı köylerde yirmi tane çocuk biliyorum buradaki yatırdan olan” diyor.

⁷⁹⁴ Rahime Özdoğan, *Amasya’da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), O.M.Ü.S.B.E., s. 93.

⁷⁹⁵ Özdoğan, *a.g.e.*, s. 176.

4.29. Gülben Evliyâsı

Gülben Evliyâsı denilen ardıç ağacının altında bir kızın yattığı söylenmektedir. Gülben denen kız âşık olmuş. Âşık olduğu kişiye kavuşamayan kız, o dertten hasta olmuş ve şimdi yattığı yerde ölmüş. Öldükten sonra üstünden ardıç ağacı çıkmış.⁷⁹⁶

4.30. Kümbet Hatun

Efsane 1

Bu adak yeriyle ilgili efsanelerde, Kümbet Hatun'un erme hikâyesi anlatılmaktadır. Kümbet Hatun'un kocası alkoliktir. Gece-gündüz içer, eşine kötü davranırmış. Kümbet Hatun kocasının kötü davranışlarına hep sabır gösterirmiş. Bir hac döneminde hacca giden Merzifonlular, Kümbet Hatun'u Mekke'de Kâbe'yi tavaf ederken görmüşler. Kadının hacca gitmediğinden iyice emin oldukları için bu olaya çok şaşırılmışlar. Bu olay, her hac döneminde devam etmiş. Merzifon'dan hacca giden herkes mutlaka Kümbet Hatun'u orada görürmüş. Merzifonlular, Kümbet Hatun'un kocasının eziyetlerine katlandığı için erdiğine inanmaktadırlar.⁷⁹⁷

Efsane 2

Kümbet Hatun, Merzifon'da kötü kadın olarak tanınır, hakkında zina yaptığına dair türlü dedikodular yapılmış. Kümbet Hatun bunların hiçbirine karşılık vermez, kimseyle de konuşmazmış, ama içten içe üzülür, doğruluğunun ispatlanması için Allah'a gece-gündüz dua edermiş. Dedikodular devam ederken, o yıl hacca giden Merzifonlular, Kümbet Hatun'u Zemzem Suyu'nun başında görürler. Bu olaydan sonra, Kümbet Hatun'un hakkında dedikodu yapan herkes onun masum olduğunu anlamış.

4.31. Sarılık Evliyâsı

Yıllar önce bu köyde yaşayan sarı bir kız varmış. Bu kız sarılık hastalığına yakalanmış. Düğününe az bir zaman kala, hastalığı iyice ilerlemiş. Telli-duvaklı olarak gelin atına binmiş, düğün alayı şimdiki türbenin bulunduğu yere gelince sarı kız ölmüş. Öldüğü yere mezarını yapmışlar. Ölümünden çok kısa bir zaman sonra, mezarın ayak ucundan bu şifalı su çıkmaya başlamış.⁷⁹⁸

Şahrüz-Halkalı Evliya

Efsanesi olmamakla beraber Amasya'da ünlü bir mezardır.

⁷⁹⁶ Özdoğan, *a.g.e.*, s. 210.

⁷⁹⁷ Özdoğan, *a.g.e.*, s. 93

⁷⁹⁸ Özdoğan, *a.g.e.*, s. 95.

ANKARA

4.32. Bacım Sultan

Hulbiye Sultan, Bacım Sultan'ı⁷⁹⁹ görmüştür ve onu sevmiştir. Ona tutkundur. Onunla evlenmek ister. Nasip bu ya Taptuk Emre Kızını Hulbiye Sultana verir. Düğün başlar. Halk günlerce eğlenir. Yer içer, İlahiler okunur, gelin almacılar Emrem Sultan köyüne gider, gelini alır ve Tekke köyünün Erenler mevkiine getirirler. Öğle vaktidir. Gelin alıcılar namaz kılmak için hayvanlarından inerler. Bu arada gelin at üzerinde durmaktadır. Gelin alıcılar namazlarını eda ettikten sonra gelini bıraktıkları Erenler Mevkiine gelirler. Fakat gelini bıraktıkları yerde bulamazlar. çok ararlar nihayet Hamza Sultana giderek ona sorarlar. “-Gelin eve geldi mi? gelmediğini öğrenince Emrem Sultan'a haber salarlar”, “-Gelin döndü mü?

Emrem Sultan, -Gelin yerini buldu. Orada arayın der. Onlarda geri dönerler, gelini şimdi yatmakta olduğu tepede bir ardıc ağacına dayanmış, oturur bulurlar. Kayınpederinin evine gitmesi için teklif yaparlar. O da

-Ben buraya kadar geldim. Oğlunuz da buraya gelsin der. Nihayet Hulbiye Sultan oraya gider, gelini alır evine getirir ve orada evlenirler. Bacım Sultan köyde odalar açarak gelen gidenlerin karınlarını doyurur, misafirlerine daima izaz ikramda bulunur. Bu sebeple köye Tekke adı verilmiştir.”⁸⁰⁰

Bu efsanenin yanı sıra Bacım Sultan'ın türbesinin alt tarafında girişte zikri geçen tuzlu bir suyu bulunan bir kuyu bulunmaktadır. “Hamurlu Su” ismi verilen bu kuyunun suyunu incelememiz sırasında görme fırsatı bulduk. Rengi bulanık olan suyun efsanesini köyün yerlileri bize şöyle ifade etti:

“Bacım Sultan gelin olduktan kısa bir süre sonra evi için ekmek hamuru yoğurmaktadır. Bu sırada bir haber gelir. Babası Taptuk Emre, Bacım Sultan'ı ziyârete gelmektedir. Çok heyecanlanan ve babasını köyün girişinde karşılamak isteyen Bacım Sultan, ellerinin hamurunu farketmeden evden çıkar. Kısa bir süre sonra elini farkedten ve mahçup olan Bacım Sultan, Allah'tan su ister. O esnada Allah'ın inâyetiyle orada bir su kuyusu fişkirir, ellerini orada yıkar.”

⁷⁹⁹ Ankara'nın Nallıhan ilçesindeki Tekke kötündeki türbeyi ziyaretimizde türbede Bacım sultanla birlikte birçok kadın kişinin mezarı olduğunu gördük. Yukarıda nakledilen efsanenin kelimesi kelimesine aynısını köyün yaşlıları da anlattılar. Aynı zamanda köyün en yüksek tepesine mevkiilenen türbe akşamüzeri gitmemize rağmen açık ve temizdi. Köyün nüfusu son derece azdı.

⁸⁰⁰ A.Nusret Mutlu, *Nallıhan*.

4.33. Cincime Sultan

Tarihî Bursa Efsaneleri'nde hem Hatice Sultan hem de Armutlu Kaplıcası'nda Cincime Sultan efsanesine benzer motif vardır. Armutlu Kaplıcası efsanesinde şifa veren bir peri kızıdır. Cincime Sultan'da anlatılan olaylarda bu motiflerle örülüdür. Cincime Sultan'ın türbesi Ankara ili, Haymana ilçesindedir. Buradaki şifalı kaplıca suyunu ilk bulan Cincime Sultan olmuştur. Burayı çocuğu olmayan anne adayları ve kısmetleri açılması için genç kızlar ziyâret ederler. Ziyaretçiler yakın çevredeki ağaçlara adak çaputu asar, dilekleri kabul olunca tekrar gelip kurban keserler. Rivâyete göre “Cincime Sultan'ın yüzünde ve vücudunda yaralar çıkar. Üvey annesi hastalık kendilerine de geçmemesi için onu evden uzaklaştırır. Kaplıcanın bulunduğu yerde oynarken Cincime Sultan bu su ile yıkanır ve tedavi olur. Cinsiyeti tartışma⁸⁰¹ konusu olan Cincime Sultan'ın genç bir kız olduğu, günün erken saatlerinde kaplıcaya gidenler sarı saçlı güzel bir kızı kaplıcada gördüklerinde anlaşılr”.⁸⁰²

4.34. Hürü

Hürü(huri)'nün anası, babası ve bir erkek kardeşi hacca gitmiş ve 7 sene geri dönmemiştir. Hürü dayısının yanında kalmaktadır. Bir gün dayısı buna sahip olmak ister. Hürü karşı koyunca dayısı onun hakkında dedikodular çıkartır. Bu dedikodular taa hacca kadar ulaşır. Anası abası hürüyü kesmesi için kardeşini gönderirler. Kardeşi gizlice gelip Hürü'yü kontrol etmiş onun kötü bir tarafını göremeyip dedikoduların asılsızlığını anlamıştır. Buna rağmen kardeşinin saçından bir kavak ağacına asar. Kızın parmağını kesip kanını gömleğine sürer. Kanlı gömleği anasına babasına gösterip kardeşini öldürdüğünü söyler. Gel zaman git zaman hürü orada kalır. Kavak büyür ve kız içinde kalarak hayatını devam ettirir. Birgün padişahın oğlu arkadaşlarıyla ava çıkar. Padişahın oğlu bir arkadaşına – av bulursak senin, diğerine mal bulursak senin , can bulursakta benim olsun der. Bunlar av için dağda gezerlerken bir kavak ağacı gıcılar. Gıcılamaı duyunca kavağın yanına varırlar. Kızı içinden çıkarırlar. Hürü şehzadeyle evlenir. birgün kaynanası hürüye dağdan gelmiş dağ domozu deyince buna gücen gelin bir daha hiç konuşmaz. Herkes onun tat olduğunun zanneder. Bu arada 3 çocuğu olmuştur. Çocuklarına ninni söylemektedir. Annesine tat denildiğini kızan en büyük çocuğu annesinin tat olmadığını iddia etmesi üzerine durum anlaşılr. Hürü'ye anasının babasının olup olmadığı sorulur. O da hacca olduklarını söyler. Padişah hürüyü bir köleyle hacca gönderir. Yolda köle de Hürü'ye sahip olmak ister. İtirazla karşılaşınca birer çocukları öldürür. son

⁸⁰¹ Tarihi kaynaklarda Cincime Sultan'ın cinsiyetiyle ilgili farklı rivayetler vardır.

⁸⁰² Yaşar Kalafat, “Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”, http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

çocuğu öldürölürken hürü köleden kurtulmaya muvaffak olur. Bir çiftliğe sığınır. Bu çiftlikte yıllığı bir ördeğe çobanlık yapmaya başlar. Ördeğini de istediğı zaman kesebilmek için söz alır. aradan yıllar geçer. Bir gün padişahın oğlu bu çiftliğe misafir olur. Hürü de benim misafirim geldi diyerek ördeğini keser. ikram eder. Kocası yemek esnasında karısı Hürü'yü tanır. Saraya birlikte dönerler. İki sevgili tekrar mesut bahtiyar yaşamaya devam ederler.⁸⁰³

4.35. Gelinkayası

Kızıлтаşılar bu kayaya Gelinkaya derlerdi. Çok eskiden Kızıлтаş'a yakın Dermenköy'de çok güzel bir kız varmış. Kızıлтаşlı bir çoban, bu kıza âşık olmuş, kız da çobanı seviyormuş. Çoban beklemiş, kız çağını bulmuş, çoban kızı istemiş. Fakat kızın babası çobanın bu isteğini reddetmiş, kızını Kızıлтаşlı namlı bir zengine vermiş. Gelin, Dermenköy'den gelirken Kızıлтаş'ın yiğitleri tam bu tepenin üstünde faytonun önünü kesmiş, gelinden mendil istemişler, gelin atlılara mendil verirken aralarında sevdiği çobanı görmüş, yüreğı tutuşmuş, birden kendini faytondan atmış. Ama uçurumun dibine düşmemiş, yarı yolda taş kaya kesilip uçuruma saplanmış kalmış. O günden sonra Kızıлтаşılar bu kayaya Gelinkayası demişler.⁸⁰⁴

4.36. Hoşebe

Etrafında ardıc ağaçları olan yatırdaki kadın kişi her türlü uygulamayı hoş görürörmüş. Bu yer insana büyük bir neşe verir, eğlendirirmiş. Önceleri burada bayram edilir, hıdırellez günü burada toplanılmış. Tasa ve acı dağıtmak için buraya gidilirmiş. Onun neşe muradı ile gidenlere yardım edeceğine inanılmış.⁸⁰⁵

4.37. Karyagdı Hatun

“... Bir sevgi ile gelin olmuş, çok güzel ve faziletli bir kızmış, hamile kalıp aş erdiği zaman kar istiyor. Ancak aylarda n en sıcak ağustos. Dağlarda bile kar yoktur. Gelin bir gece bahçeye çıkıp Tanrıdan kar muradında bulunur. Bu dileğı kabul edilir, kar yağmaya başlar. Gelin avuç avuç kar yer. Gün ağardığında şehir halkı hayrettedir. Bu gelinin dileğı her yana yayılır. Fakat hamile gelin hastalanır ve ölür.”⁸⁰⁶

⁸⁰³ Çelebioğlu, a.g.e., s. 57, 58.

⁸⁰⁴ İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁸⁰⁵ Tanyu, a.g.e., s. 141.

⁸⁰⁶ Tanyu, a.g.e. s. 76.

4.38. Kırmızı Ebe

Kırmızı Ebe, çevrenin en sevgili, akıl danışılan, bilge; düğüne, toya koşup herkese yardım eden, ak saçları lime lime, heykel gibi bir anadır. Kırmızı yanaklarından dolayı veya başına taktığı ve Türk'ün millî renklerinden olan kırmızı örtüden dolayı kendisine “Kırmızı Ebe” denmiştir.

Fidan boyu ile genç yaşta dul kalmasına rağmen, yeniden evlenmeyi düşünmeyip bütün gücünü yetim oğlu Oruç'a ve çevresindeki insanların irşadına yöneltmiştir. Yüzündeki nuru, olağanüstü güzelliği ve sükûneti akıllara durgunluk verecek derecede ve görkemliydi. Köy halkının ağzında, asırlardır kuşaktan kuşağa anlatılagelen menkıbeye göre; Anadolu Selçuklu Devleti zamanında, Başköy Kalesi'ni Rumlardan almak için sefere çıkan Sultan Alaaddin Keykubat, sefer dönüşü Taşlıca köyünde konaklar. Bu sırada Kırmızı Ebe, bir bakraç ayran alarak, ikram etmek üzere askerlerin yanına gider. Ayranı korudaki taş oluğa dökerek askerlere dağıtmaya başlar ve bir yandan da: -Doldurun gazilerim, doldurun yiğitlerim, yavrularım! Diye seslenir.

Askerler de sanki ayran yetmeyecekmiş endişesi ile: -Ver ana, ana dolu ver, dolu ana! Diye âdeta yalvarırlar. Askerler ve Kırmızı Ebe arasında geçen bu karşılıklı konuşma süre, bir tekerleme gibi zihinlere yerleşir. Bu muhabbet ve şefkatin anısına bu topraklar bundan böyle “Anadolu” olarak anılmaya başlar. Kırmızı Ebe'nin bu evliyalara mahsus “azı çok etme” kerameti yayılarak Sultan'ın kulağına gider. Olanlara ilgi duyan Sultan, kadının manevî yönünün farkına vararak yanına gider ve ona sorar: -Dile benden ne dilersen Ana! -Sağlığını dilerim Sultan'ım! Bu asil cevap karşısında irkilen ve saygısı artan Sultan, teklifinde ısrar edince Kırmızı Ebe, sırtına sardığı uyuyan yavrusunu işaret ederek: -Sultanım! Şu uyuyan yetim yavrum için biraz yiyecek ve büyüdüğünde kâfire karşı gaza yapması için hayır duanızı dilerim. Bunun üzerine Alaaddin Keykubat:

-Bu çevrede kâfirden aldığım yerleri sana ve oğlun Oruç'a çiftlik yeri olarak bağışlıyorum. Bu köye bundan böyle atlı (tahsildar) girmeye! Diye ferman buyurur ve bütün köy arazisini vakfettiğine dair beratı yazdırıp Kırmızı Ebe'ye verir. Bu ferman gereği Cumhuriyet Dönemine kadar köyden vergi alınmamıştır. Ayran döktüğü “taş oluk” ise nazardan çatlamış olup hâlen yukarı mezarlıkta bulunmaktadır ve oluğun çevresi koruma altına alınmıştır. Küçük yaşta yetim kalan ve anası Kırmızı Ebe tarafından büyütülen Oruç, kendisine Alaaddin Keykubat tarafından vakfedilen bu toprakları korumak için ölene kadar mücadele etmiştir. Başköy Kalesi'ne kadar olan bu bölgeyi Rumlardan temizleyip Müslüman-Türk yurdu hâline getirmeye çalışırken çetin bir çatışmada bir kolunu kaybetmiş, daha sonra da köye dönerek kalan ömrünü burada tamamlamıştır.

Kırmızı Ebe türbesi etrafında anlatılan bir başka rivayete göre: "1950'li yıllarda çevreden birkaç kişi, "Hazine var." diye, Kırmızı Ebe Türbesi'ni kazıp tahrip ederler. Köy halkından Şahinder Arıöz de türbeyi yaptırmak isteyince yine köy halkından Salim Erşahin, "Burayı kazdılar, burada türbe olsaydı kazamazlardı, buraya çok Fatiha okudum, elimden gelse onları hep geri alırdım. Burada türbe falan yok, Şahinder oraya boşuna para harcıyor." diye tepki gösterince o gece rüyasında korkutulur. Ertesi gün köy halkı ile beraber türbenin tamirinde çalışır ve ancak bu şekilde kâbuslardan kurtulur."

Türbe etrafında anlatılan rivayetler yakın tarihlere de aittir: "20 Eylül 2001'de, köy yolunun yapım işinde çalışan bir kamyon şoförü, yatsı namazını kılmak için Kırmızı Ebe Türbesi'ne girip bir mum yakar. Bu sırada her yan aşırı kuvvetli bir ışıkla aydınlanır ve adam düşüp bayılır.⁸⁰⁷

4.39. Kızlar Pınarı

Pınarda yakalanan kızlar, pınara tekrar bırakılırlar. Kız birden bire pınarın oluşunda kaybolur gider. Kızın kaybolmasından sonra bir hafta pınardan kan gibi su akar ve acayip gürültüler işitilir."⁸⁰⁸

4.40. Kurtkaya

Seyhamamı'nda çirkin bir kız yaşarmış. O kadar çirkinmiş ki eli yüzü yara bere içindeymiş. Balçık içerisinde ve kaynayan hamamı seyrederken uyuz bir kurt yanına gelmiş. Balçığa girip yuvarlanmaya, debelenmeye başlamış. Bir süre balçığın içinde oynadıktan sonra çıkmış ve ortadan kaybolmuş. Çirkin kız, uyuz kurdu her gün orada görmeye başlamış. Kurt balçığa girdikten sonra arkasından kız da girmeye başlamış. Kız bu şekilde günlerce balçığa girince yaraları iyileşmeye başlamış. Çirkin kız aradan geçen zaman içinde güzel mi güzel bir kız olmuş.⁸⁰⁹

⁸⁰⁷ İbrahim Yurtoğlu, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s. 317.

⁸⁰⁸ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 140, 141.

⁸⁰⁹ Yurtoğlu, *a.g.e.*, s. 320.

ANTALYA

4.41. Sitti Zeynep

Sitti Zeynep Türbesi, Antalya'nın Alanya ilçesinde merkezinden Kalesi'ne çıkan yolun kenarında büyük bir kayanın üzerindedir. Buraya her türlü istek ve şikayet için ziyarete gelinir.” Kocası içki mübtelası olan bayanlar, kocalarının bu beladan kurtulmaları için; evinde huzursuzluk olan kadınlar huzursuzluk sona ersin diye sıkça gelmektedir. Ziyarete gelenler, içeride namaz kılıp dua ederler, Kur'an okurlar. Sitti Hatun'un, Horasan'dan gelen yedi evliyadan birisi olduğu söylenmektedir. Kadın olduğu için de ziyaretçilerinin çoğunluğunun kadın olduğu düşünülmektedir.⁸¹⁰

4.42. Sultan Kadın

Sultan Kadın bir gün atı ile giderken bugünkü Sultan Pınarı diye anılan pınarın yanma gelince kış bastırmış ve orada kardan geçemeyerek mahsur kalmış. Kar geçit vermeyince kanatlanarak uçmuş ve Giği Dağı'nın tepesindeki deliğe girmiştir. Onu arayanlar deliğin ağzında Sultan Kadın'm gutmusunun bir parçasını bulmuşlar ve Sultan Pınarı, halk arasında Sultan Muğarı olarak anılır.⁸¹¹

⁸¹⁰ Metin Türkteş, Alanya Türbeleri, <http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%FD3/alanya%20k%F6ylerinde.pdf>.

⁸¹¹ Metin Türkteş, Alanya Türbeleri, <http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%FD3/alanya%20k%F6ylerinde.pdf>.

AYDIN**4.43. Meryem–Olukbaşı**

Aydın ili, Bozdoğan ilçesi, Olukbaşı köyünde bir tepededir. Rivayetlerde, Meryem'in sol göğsünden yaralanarak şehit olmuş bir kadın olduğu anlatılmaktadır. Türbesine zarar verenlerin rüyasına girerek ikaz ettiğine inanılır. Meryem ismi Hz.Meryem'e hürmeten çok konulan bir isimdir. Ayrıca türbeye ve etrafına zarar verenlerin, türbede yatanlarca rüyaya girerek uyarıldığı inancı çok yaygındır.⁸¹²

⁸¹² Yaşar Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

ARTVİN

4.44. Dodopallar

Şavşat'ın Şalcı köyünde, ormanın içinde düğün alayını andıran taşlar vardır. Ailesinin iznini almadan evlenen kızın ardından, annesi, beddua etmiştir. Düğün alayı ormanın içinde ilerlerken, gelin ve çevresindekiler annenin bedduasıyla taş kesilmiştir. Bu olaydan sonra buraya, yörede “gelin” anlamına gelen Dodopallar adı verilmiştir.⁸¹³

4.45. Taş kesilen gelin

Doğu Karadeniz'in en yüksek yörelerinden biri Artvin Şavşat'ta da yine bir gelin ve ejderha çıkmaktadır karşımıza. Ejderhadan kurtulmak için gelin ellerini göğsüne kaldırarak Allah'a şöyle niyaz eder:

“- Allah'ım, ejderhaya yem olmaktansa beni taş kes.”⁸¹⁴

⁸¹³ Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma* (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri), (Yüksek Lisans 1998), K.T.Ü.S.B.E, s. 30.

⁸¹⁴ Işık, a.g.e., s. 33.

BALIKESİR

4.46. Sarıkız

Marmara ve Ege bölgelerini birbirinden ayıran ve genç dağlar grubuna giren Kazdağları'nın en yüksek tepesine Sarıkız Tepesi adı verilmektedir. Bu tepenin adı hakkında pek çok efsane anlatılmaktadır. Çok eski zamanlarda Güre köyünde çok güzel bir kız varmış. Bu kızı köyün bütün gençleri sever ve evlenmek isterlermiş. Adı Sarıkız olan bu güzelin babası ise bin bir zahmetle büyüttüğü kızını, gençlerin hiç birine vermezmiş. Gençler Sarıkız'a iftira etmişler. Köylüler de babasına giderek: "Kızın kötü yola saptı. Ya kızını öldürürsün ya da buralardan çekip gidersin" demişler. Düşünüp taşınan baba, kızını öldürmeye kıyamaz; ancak köylülerin yüzüne bakabilmek için Sarıkız'ı gözden uzak tutmak gerektiğini düşünür. Kızını yanına alan baba, Kazdağı'nın zirvesine çıkar ve göttükleri kazlarla birlikte kızını bırakır. Kazdağı'nda kalan Sarıkız ölmemiş yolunu, izini kaybedenlere yardımcı olmuş. Kızının ölmediğini öğrenen baba, Kazdağı'na kızının yanına çıkmış. Dağda kaz çobanlığı yapan Sarıkız, babasını görünce sevinmiş, ona yemek ikram etmiş. Yemek sırasında babası kızından su istemiş. Sarıkız elini uzatarak kilometrelerce aşağıdaki Güre'den su alarak babasına vermiş. Babası kızının ermiş olduğunu görmüş. Sarıkız'ın öldüğü ve bugün kabrinin bulunduğu yere Sarıkız Tepesi, babasının öldüğü yere ise Babatepe veya Kartaltepe adı verilmektedir. Bununla birlikte, anlatılan farklı altı varyantında⁸¹⁵ da Sarı Kız efsanesi'nde kötü yolda olmakla itham edilen kadın motifi vardır.

⁸¹⁵ Ali Duymaz, "Kaz Dağı Ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme", <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c4s5/makale/c4s5m7.pdf>

BAYBURT

4.47. Dikmetaş

Bayburt'tan 20 km. uzaklıkta bulunan Değirmencik köyü yol güzergahında Buğdaylı yol ayrımı üzerinde, hemen Çoruh nehrinin yanında ilk bakışta bir ot yığını andıran ve dikme taş adı verilen bir taş yığını vardır. Rivayete göre bu taş yığını, önceden bir ot yığını imiş, otlar zengin bir Keşişe aitmiş, çok şiddetli geçen bir kış mevsiminde kışın uzun sürmesi çevre köy çiftçilerini zor bir duruma düşürmüştü. Çiftçilerden birisi hayvanlarını kurtarmak için, bu keşişten ot istemiş keşiş önce vermek istememişse de sonra ot isteyen çiftçinin güzel kızına karşılık ot verebileceğini söylemiş. Çiftçi kızına; birkaç bağa karşılık kendisini almak isteyen keşişin teklifini bildirmiş. Fakat gece sabaha kadar ağlayıp keşişe beddua etmiş, türküsünde şöyle demiş:

Estir kaba yel estir/ Bugün dağlara destur/ Gavurun yığını/ Sabahınan daş kes tür.

Gerçekten o sabah bir mucize olmuş, güneyden bir kaba yel esmiş, bütün çevreyi sarsmış, karlar erimiş ve otlar meydana çıkmış. Keşişin ot yığını ise bir taş yığını haline gelmiş. Efsanede adı geçen taş yığını halen varlığını muhafaza etmektedir.⁸¹⁶

4.48. Kaybolan Nehir

Bayburt yöresinde bir Ermeni gelini, çocuğunun kakasını su ile değil buğday ekmeği ile yapar. Sonra bu ekmeği suya atar, su günden güne azalır, kurur.⁸¹⁷

⁸¹⁶ Saim Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 44, 45.

⁸¹⁷ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 67, 68.

BOLU

4.49. Ayının Kaçırıldığı Kız

Karısı ölen birisi yeniden evlenince övey kızını analığı istemez, ona cevri-ü cefa eder. Birgün bu öksüzü bir ayı kaçıtır. Kızla ayı karı-koca hayatı yaşarlar. Ayı, kızı bol bol balla etle beslemektedir. Aşağı yanı ayı, üst yanı insan iki bebekleri olur. Çocuklarına ayı: eminemin anası eee gümülümün anası eeee diye ninni çalarmış. Kızın askerden dönen kardeşi, hadiseyi öğrenmiş ve hem ayıyı hem de yarı insan yarı hayvan olan bebekleri öldürmüş. Bunun üzerine kızkardeşi: -eminemin babası oyoy gümülümün babası oyoy, Ayı idin uyu idin çalı idin çırpı idin yarım idin ya diye ağlamış:

Ayı idi muyı idi kocam idi ya!!!/ İn idi min idi yuvam idi ya!!!⁸¹⁸

4.50. Emeti Nine

Yüzyılın başlarında yaşadığı söylenen Emeti Nine'nin Türbesi Göynük, Aşıkçayırı köyündedir. Geyiklere binip Erenler'e gittiği ve geyikleri sağdığına inanılmaktadır. Eski Türk inançlarında her tepenin üzerinde bir eren olduğu inancının izini Emeti Nine etrafında anlatılan efsanede de görmekteyiz.

4.51. Sarıkız

Bolu ili Mengen ilçesi Agacalar köyü Sarıkız mahallesinde bir Sarıkız türbesi vardır. Türbede, bakire ölen ve ermişliğine inanılan bir kız yatmaktadır. Rivâyete göre: Türkmen kızı olan Sarı kız, her sabah erken kalkar geyiklerin sütünü sağır fakirlere verirmiş. Bir sabah babası tarafından takip edilip sırrı açığa çıkınca hemen ölmüştür. Türbeyi ziyarete gelenler namaz kılar dua ederler. Mengen'deki Sarı Kız türbesinde dikkati çeken, halk arasındaki inanca göre Türbenin kapısı kilitlenememektedir. Kilitlense dahi kendi kendine açıldığı köylü tarafından ifade edilmektedir. Bu konuda birçok yaşanmış olay anlatılmaktadır ve bunların ortak noktaları ziyaretçinin abdest almadan içeri girmeye çalışması, köylü tarafından seilmeyen bir kişi olması ve Sarıkız'ın istediği kişiyi içeriye alıp, istemediği kişiyi almaması inancında yoğunlaşmaktadır.

⁸¹⁸ Çelebioğlu, a.g.e., s.56-57

BURSA

4.52. Armutlu Kaplıcası (11)

Peri olan bu güzel gelinmiş. ...İyi olacak kimselere gözükür onlara şifa verirmiş.⁸¹⁹

4.53. Çekirge

Çekirge Sultan oduncu fakir bir adamdır. Adamın paraya, etikete düşkün bir karısı varmış. Sultan unvanı sonradan kendisine verilmiştir. Sabahtan akşama kadar hamam kapısının önünde bekler sadaka dilenirdi. Günün birinde hamamda kadınlardan biri küpelerin kaybeder. Bütün hamam telaşla kadının küpelerini arar, Çekirge, kadına “Yıkandığın kurnanın yanında ufak bir delik var dökülen saçlarına sarılı olarak küpelerin orada durmaktadır” der. Hamamdaki bütün kadınlar büyük bir heyecanla koşular Çekirge Sultanın dediği yerde küpeleri buldular. Bu olaydan sonra herkes ona gelecekle ilgili sorular sorarlar. Oduncunun karısı, kocasının şöhretini kadınlar vasıtasıyla saraya duyurur. Zamanla ünü o kadar yayılır ki Sultan Murad’ın kulağına gider. Padişahın huzuruna getirilir. Sorulan iki soruya mükemmelen yanıt verir. Sultan Murad kendisine doğru kapalı elini uzatır ve “Söyle bakalım elimde ne var”. Böyle bir soru beklemeyen adam bir süre düşünür. Senem Bacı, korkudan hemen bir kurnazlık düşünmüş.“ Bir atlarsın çekirge iki atlarsın çekirge “ Henüz sözünü bitirmeden padişah elini açar elinden bir çekirge atlar .Bu olaydan sonra kendisine Çekirge Sultan lakabı verilir. Aynı zamanda Padişahın baş Müneccimi tayin edilir.⁸²⁰

4.54. Çıkar Yumurtayı Ağzından ve Terazi Evdedir

Kaygulu, annesini emerken, annesi açıktan olan folluktan bir yumurta alıp ateşe gömer. Yumurta piştikten sonra soyup tam ağzına atınca, kundakta, kucağında olan çocuk elini çıkarır, annesinin ağzına sokarak: -Çıkar yumurtayı ağzından, o bizim değildir” deyip annesine haram yumurta yedirmez.” Komşu kadın gelir, Kaygulu’nun annesinden teraziyi ister. Annesi: “Bizde terazi yok” deyince, kundaktaki çocuk: “Terazi evdedir. Mutfak kapısının arkasındadır” der. Annesi, -Bu kadar çocuk nasıl olur da söz bilir” diyerek teraziyi verir. Komşu kadın da: -'Ey bizim biricik Allahı’mız, sen kundaktaki oğlana bile söyletirsın, bu oğlan ne şekil ola!...' deyip muhabbetle çocuğu bağrına basar. Babası öldüğünde, küçük yaşta olan Kaygulu’yu, annesi: Gündüz sizde, gece

⁸¹⁹ Yusuf Olgun, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme* (Doktora Tezi, 1989) U.Ü.S.B.E , s. 102.

⁸²⁰ Olgun, , *a.g.e.*, s. 107.

bizde olsun” diyerek bir takkeciye çırak verir.⁸²¹

4.55. Emir Sultanın Evlenmesi

Yıldırım’ın Hundi Hatun adlı bir kızı vardı. Dilinde dua, kalbinde âşk-ı ilahi, yüreğinde tevazu, yüzünde safiyet vardı. Hundi Hatun, rüyasında Sevgili peygamberimizi görür. Kendisi tarafından Emir Sultan’la evlenmesi tavsiye olunur. Hundi Hatun, utancından rüyasını kimseye söyleyemez. Ertesi gece aynı rüyayı gören Hundi Sultan’a Kainatın efendisi tekrar uyarıda bulunur. “Eğer benden ahret günü şefaât umuyorsan. Mehmed Buhari ile evlen...” Hundi Hatun ter içinde uykudan uyanır. İkinci olarak gördüğü rüya kendisini çok etkilemiştir. Derin düşünce ve tefekküre dalarak, yüce Mevla’nın makamına sığınmış, uzun zaman dua etmiştir: “ ... Ulu Allah’ım, bu rüyada geçen olayın Emir Sultan’ın acaba haberi var mıdır?”⁸²²

4.56. Güzel Kız

Güzel kızın ölümü bütün mahalleyi etkilemiş, O’nun ölümünden sonra da O sokağa “Güzelkız” adı verilmiş. Kızın günümüzde adı bilinmediği halde sokağa verilen adı halen yaşamaktadır.⁸²³

4.57. Hamile Kadın

Bursa ili Gemlik İlçesi’ne bağlı Kumluca beldesinin kuzey kesimlerinde eski Nato radarının yolunda denize karşı ormanın kenarında bir yatır vardır. Mezarda yatan kadın kişi etraf köylerde yatır olarak kabul ediliyor.

“ 1952 yılında Nato için oraya yol yapılırken dozerler şimdiki mezarın olduğu mevkiyi bir türlü açamamışlar. Birkaç günlük uğraşın ardından bir türlü kazılmayan yolu işçiler eliyle kazmaya başlamışlar. Bu esnada bozulmamış bir hamile kadın bedenine ulaşmışlar. Hemen oracığa defnedilen kadıncağızın hikâyesini kimse bilmiyor ama bu mezar çevre tarafından yatır olarak kabul ediliyor.”⁸²⁴

⁸²¹ Olgun, *a.g.e.*, s. 190.

⁸²² Olgun, *a.g.e.*, s. 178.

⁸²³ Olgun, *a.g.e.*, s. 119.

⁸²⁴ Gülenay Pınarbaşı, 2009.

4.58. Hamitler Köyü

“Yüce Mevla’dan yuvalarını ve ocaklarını aydınlatacak bir çocuk dua eylerlermiş. Köyün yaşlı ebelerini bu çocuk çok uğraştırmış, neticede çocuğun kurtulmasına rağmen genç anne kurtarılamamış.”⁸²⁵

4.59. Hatice Sultan

II. Beyazıd’ın kızı, Kara Mustafa Paşa’nın hanımı Hatice Sultan, kocasının babası tarafından Cem Sultan olayına karıştığı için zehirlenerek öldürülmesi üzerine babasına küserek Bursa’da inzivaya çekilir. Hatice Sultan, elini tas yaparak yıkanır ve iyileşir. Türbe evidir. Ben öldüğümde buraya gömün der. Sonradan bu türbe yapılır.⁸²⁶

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi’nde* aynı motifle ancak başka isimle bir efsane anlatılır: Bursa ve çevresini idare altında bulunduran madyan oğlu Yanko zamanında Cihannumâ kaplıcaları yapılmıştır. Yanko’nun kızı eleni, uyuz hastalığına yakalanır. Kaş ve kirpiği dökülüp cüzzamlılara benzemeye başlar. Hekimler de deva bulamayınca hava değişikliği için bu bölgeye gönderilir. Kız buralarda gezerken rastladığı ılıca suyundan içer. Eleni’nin uyuzları birkaç gün içinde iyileşmeye başlar. Babası da kızının şifa bulduğu bu yere altı kubbeli bir kaplıca yaptırır.⁸²⁷

4.60. Derekızık- Bayındırkızık

Kapıyı açan fakir nine, Tanrı misafirini güler yüzle karşılamış. İhtiyar yolcu, eliyle Şahinkaya mevkiini göstererek kadına şöyle bir hitapta bulunmuş:

-Şimdi gökyüzü kararacak, tufan-asa bir yağmurla beraber şu tepeden inecek seller köyü alıp götürecek, onun için neyin varsa hemen alıp köyden uzaklaş ...”⁸²⁸

4.61. Kız Bünedi

Kırk kızın el tezgahlarında çalıştığı bir evin kapısını çalarak kendilerinden bir parça ekmek istemiş. İhtiyar yolcunun sorusunu yanıtlamayan, ihtiyarla alay eden kızlar ah almış. Her şeyden bihaber neşe içinde tezgah dokuyan kızların bulunduğu ev de sellere kapılarak şimdi Kız Bünedi denilen yere sürüklenmiş ve içinde bulunan kırk genç kız kutulamayarak burada boğulmuşlar.”⁸²⁹

⁸²⁵ Olgun, , a.g.e. , s. 122.

⁸²⁶ Olgun, a.g.e.

⁸²⁷ Saim Sakaoğlu, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1998, İstanbul, s. 287- Evliya Çelebi ve Türk efsaneleri.

⁸²⁸ Olgun, a.g.e., s. 111.

⁸²⁹ Olgun, a.g.e., s. 11,-112.

4.62. Mahkemelik Hac ve Ciğer Satan Kadı

Adamcağız her sene Hac mevsimi gelince boynu bükük kalır. Öyle bir an gelir ki, hanımı ile arası açılır. “İnatçı kadın, Bursa’nın şiddetiyle ün yapan kadısı Aziz Mahmud Efendi’ye başvurur. Karım evden kovdu. Karım Hacı karısı olmak istiyor. Senelerdir başımın etini yer. Ve ayağına basması ile kendini Kabe-i Şerif’te bulması bir olur. Adam ziyaretlerini yapar, oradaki Bursa’lı hacılarla görüşüp, tekrar döner! Evine geldiğinde, karısı bu duruma inanmaz. Kendisinin boş olduğunu söyler. Bir süre devam eden tartışmadan sonra kadın, adamı mahkemeye verir. Arefe gününe kadar gitmediği halde kurban bayramı günlerinde birkaç gün ortadan kaybolduktan sonra meydana çıkarak hacca gittiğini söylemek sûretiyle yalan irtikâb ettiğini, bu i’tibârla talâkın vukuunu” taleb eder. Yanında bulunan kocası ise “arefe gününe kadar memleketinden ayrılmadığını” kabûl etmekle beraber “hacca gidip geldiğini hattâ orada görüştüğü arkadaşlarından dönüşlerinde şahidlik taleb edilebileceğini” söyleyerek talâkın taleb eder.

Bursa Kadısı’nın ciğer sattığını gören halk, kadı delirdi der, kadınlar haline güler, çocuklar da taşlarlar. Ama birkaç kadının bana gülmesi ruhumu sızlattı.⁸³⁰

4.63. Oylat

Bir kıral kızıyla birlikte mutlu Armutlu’da yaşarlarmış. Babası başka bir kadınla evlenmiş ama üvey kadın bu küçük kızı istememiş. Babasına kızı götürüp bir yere bırakmasını söylemiş. Ayşe uyandığında yanında kimseyi göremeyince çok korkmuş ve ağlamaya başlamış. O zaman ki ağlama şekliyle: -Oy babam oyy... beni bırakıp gitti, diyerek ağlıyormuş. ... adı da “Oylat” olmuş.

Oylat kapılıcasının ismiyle ilgili bir diğer efsane ise şöyledir:

Bizans İmparatorluğu döneminde İnegöl civarında hüküm süren Tekfur’un biricik kızının ölümcül hastalığına, zamanın hekimleri çare bulamaz. Tekfur, biricik kızının her geçen gün gözleri önünde erimesine dayanamayıp uzak bir yere götürülmesini emreder. Tekfur’un kızını, uzak bir yere götürüp "Burada Ölyat" derler. Çaresiz kız, kendisini ölüme hazırlarken, yer altından fışkıran su kızı sağlığına kavuşturur ve ailesine geri döner. O günden sonra Tekfur da bölgeyi "şifa kaynağı" olarak ilan eder.⁸³¹

4.64. Sarıkız

Yüzyıllar önce, Uludağ’ın eteklerinde bir kulübede yaşlı bir kadın, bir de kadının saçları sarı, benzi sarı kızı ile kızının sapsarı bir ineği varmış. İnce, ayva benizli sarı saçlı bir kız varmış.

⁸³⁰ Olgun, *a.g.e.*, s. 208.

⁸³¹ Olgun, *a.g.e.*, s. 150.

Bir de kadının saçları sarı, benzi sarı ile kızının sapsarı bir ineği varmış. Sarı kız dersin nar tanesi, bu dünyanın bir tanesiymiş. Yüzü aydan aydın, gözleri sürmeliymiş. Varmış sarı ineğin yanına, sevmiş, okşamış, tatlı sözler söylemiş ”⁸³²

4.65. Somuncu Baba

Sırtında felçli kocasını taşıyan bir kadın, ekmek almaya gelir. Bir de kocasına sadakati Somuncu Baba’nın hoşuna gider. İnek sahibi kötü huylu kadın, Somuncu Baba’ya hakaretler ederek sığırını bulmasını ister.”⁸³³

4.66. Şehreküstü

Emir Sultan Hazretleri’nin bir kızı varmış. Bu kız, geceleyin Bursa’dan şehir dışına çıkar, kimse görmeden şimdiki Şehreküstü denilen yere gelir, gizlice ibadet edermiş... Bir gün, şehir halkı, bunu gizlice şehirden çıkarken görmüş. Halktan bazıları, Emir Sultan’a giderek, “Kızın kötü yola düştü, şehir dışında gizlice birileriyle buluşmaya gidiyor” demişler! Emir Sultan hazretleri, söylenenlere inanmamış, ama içine bir kurt girmiş, kızını takibe almış. Kızının, şehir dışında ibadet ettiğini, seccadesi üzerinde...”... Bursa Kadısı’nın ciğer sattığını gören halk, kadı delirdi der, kadınlar haline güler, çocuklar da taşlarlar.”⁸³⁴

4.67. Şerife Nine

Selçukgazi köyü mezarlığındadır. Gemlik köylerinden bir askere Kıbrıs Savaşının en sıcak zamanı cephede ateş hattında savaşıırken, bir kadın gelerek siperdeki yerini değiştirmesini söyler. Hemen sonra düşmanın o bölgeye yaptığı yoğun top ateşi ve mermilerinden kurtulmuş olur. Asker, kadına kim olduğunu sorar. Bursa Selçukgazi Köyü’nden Şerife Nine olduğunu söyler. Terhis olduktan sonra nineye ziyarete giden asker, köyde bu isimde bir ninenin olmadığını, yalnız Şerife Nine’ye atfedilen bir mezar olduğunu öğrenir. Gemlik köylerinden bir askere Kıbrıs Savaşının en sıcak zamanı cephede ateş hattında savaşıırken, bir kadın gelerek siperdeki yerini değiştirmesini söyler. Hemen sonra düşmanın o bölgeye yaptığı yoğun top ateşi ve mermilerinden kurtulmuş olur. Asker, kadına kim olduğunu sorar. Bursa Selçukgazi Köyü’nden Şerife Nine olduğunu söyler. Terhis olduktan sonra nineye ziyarete giden asker, köyde bu isimde bir ninenin olmadığını, yalnız

⁸³² Olgun, *a.g.e.* , s. 151.

⁸³³ Olgun, *a.g.e.* , s. 200.

⁸³⁴ Olgun, *a.g.e.*, s. 158.

Şerife Nine'ye atfedilen bir mezar olduğunu öğrenir. Başından geçenleri anlatınca, Selçukgazi köylüleri, ninenin üzerinde ahşap bir sundurma bulunan basit mezarına şimdiki kubbeli türbeyi yaparlar. Türbesi köy mezarlığı içindedir. Daha önceleri ninenin mezarına uzak mesafede bulunan çeşmeye gittiğinin görüldüğü rivayeti üzerine türbe duvarının dışına bitişik bir de çeşme yapılmış. Başka bir rivayete göre Kurtuluş Savaşı sonrası köyü terk eden Yunan askerleri köyü yakmak istemişler fakat ninenin inayetiyle yakamamışlar. Köyün kuruluşu ile ilgili olarak; aslında köy şu haliyle çevreye hâkim yerinin batısında, Kayapınar Boğazında veya güneyindeki Kavaklar bölgesinde(mahkûm mevkiler) kurulmak istenmiş, fakat evlerin temelleri belli bir seviyeye ulaşınca kendiliğinden yıkılır. Bu sıralar Şerife Nine köyden bazılarının rüyasına girer ve köyün tepeye kurulmasını söyler.⁸³⁵

⁸³⁵ Hasan Basri Alkaya, *Bursa ve Çevresindeki Ziyâret Yerleri Bunların Etrafında Oluşan Dînî İnançlar*,(Yüksek Lisans Tezi, 2006) U.Ü.S.B. E., s. 48.

ÇANKIRI

4.68. Akkız

“ Akkız Sultan, kerâmet sahibi büyük bir kadındır.

Akkız Sultan derler kadın/ Hemşireymiş yürek altın/ Selçuklu kökenli hatun ” ⁸³⁶

4.69. Hatçe Sultan

Çankırı'ya bağlı Handırı (Dereçatı) köyünde bulunan Hatçe Sultan Türbesi, köyün en yüksek tepesinde etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiş, açık bir alanda bulunmaktadır.

Rivayete göre; “Hatçe Sultan, Hacı Murad-ı Velî’nin annesidir. Çeşitli sıkıntılardan kurtulmak ve çeşitli dileklerde bulunmak için yöre halkı tarafından ziyâret edilen türbede aynı zamanda yağmur duaları da yapılmaktadır.” ⁸³⁷

⁸³⁶ Bengisu Kolcu, *Çankırı Türbeleri*, (Yüksek Lisans Tezi) G.Ü.S. B. E., s. 97.

⁸³⁷ Kolcu, *a.g.e.* , s. 99.

ÇORUM

4.70. Kırk Kızlar

Çorum'a bağlı İskilip ilçesinin merkezinde Erenler Tepesi'nde Kırk Kızlar bulunmaktadır. Burada daha önce rastladığımız efsanelerden biraz daha farklı bir Kırk Kız efsanesi anlatılmaktadır :

“İskilip yöresinde meydana gelen bir savaşta tüm erkekler ölmüştür, kızlar da haklarını korumak için savaşmaktadırlar. Kızlar, şehit olan kız arkadaşlarının üstüne düşman eziyet etmesin diye taş yığmışlar, en son kalan kız ise kendisini diri diri bu taşların arasına gömmüştür.”⁸³⁸

Bugün de yörede Kırk Kızlar, halk tarafından ziyâret edilir. Suyla yoğrulmuş sac mayası yapılıp yenilir.

4.71. Kızıuçan Kayası

Çorum'un Ortaköy ilçesinde kızıl renkte bir kaya hakkında da anlatılır. Düşman tarafından tam canına ve ırzına tecavüz edilecek sırada Allah'tan yardım dileyen kızın duası kabul olunmuş ve kız bu kayadan uçup gözlerden kaybolmuştur. Bu nedenle bu kayaya “Kız Uçan Kayası” denilir.⁸³⁹

⁸³⁸ İbrahim Bahadır, *Alevi ve Sünni Tekkeleri'nde Kadın*, İstanbul, 2005, s. 234.

⁸³⁹ Ali Demirci, *Hızlı-Hızlı Fatma Kızları ve Kız torunlarının Alevi-Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), G.Ü.S.B.E., s. 75,76.

DENİZLİ

4.72. Aldır Buba

Horda, bi Yoruk obası varımuş. Obanın başını, bir gun garşı tepedeki obadan unnemişle. Bu iki oba arasında da duşmanlık varımuş. Obabası, gidcek olmuş. Adamın gızı da zaten şüpleniyomuş. Bubasına:“Aldır! Gitme buba!” demiş. Adam, gızını dinlememiş, gidmiş. Gızın söylediği gibi bu bi tuzağımış. Adamı orda öldürmüşle. Gız da bunun ardından “Aldır buba, aldır buba!” diye yas söylemiş. Bu yüzden oranın adı "Aldırbuba" olarak galmış.⁸⁴⁰

4.73. Cömert Kadın

Orda birisi oturuyomuş. Gız çocuğu, -"Yav; yavrum sen ne arıyon, burda" demiş. Ge gidelim eve, demiş. Kalkmış gitmiş. "Garnın acdır senin" demiş. Evinde accık bekmezi varımuş. Bekmezi govemiş; yemiş. Anladın mı arkasında kupleri varımuş. Eski kuple varıdı. Kuple, bekmezden damsıya başlamış. O da gaybolmuş. Gız, gaybolmuş. Tekrar birisi gelmiş. Yav, ne bu senin evin içi, demiş. "Bu bekmez ne daşıyo" demiş.”⁸⁴¹

4.74. Gızlar İni, Gızların Yandığı İn

Sarılara İmrallı’dan iki genç çoban duruyor. Ağanın gızları varmış. Bu gençle, ağanın gızlarını seviyorlar. Ağanın bu işte haberi oluyo. Çobanlara gızları vermiyo. Çobanlarla gızlar gacıyo. Dağa çıkıyorla. Ağa da peşlerine duşuyo. Gençle bi ine giriyo. Bunu da bi çoban goruyo, ağıya soyluyo. Ağa, inin başına geliyo. Gızlarla oğlanlar inden çıkmıyorla. Ondan sonra inin ağzına korgeven (ot turu) yığıp yakıyorla. Oğlanlar gızların dizlerine yatmış şekilde oluyola. Ölülerini çıkarıp develere sarıyorlar, götürüyorlar. Giderken develer dahi ağlamış. İşte bu yüzden buraya “Gızlar İni, Gızların Yandığı İn” derler.⁸⁴²

4.75. Guguk

Eveli bi anıyna buva varmış. Onnan gozel mi gozel gızları varmış. Buna gozel gozel yaşıp yorurlermiş. Gunmeden bi gun bu gozel gızları anacı oluvumuş. Adamcazın da yureci yanmış emme nedsin işde? Bi daha evlenmiş. Adamın yeni garısı çok cadıymış. Olsuz gızlara künde eziyetle

⁸⁴⁰ Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler* (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s. 78.

⁸⁴¹ Osan, *a.g.e.*, s. 88.

⁸⁴² Osan, *a.g.e.*, s. 78.

edermiş. Gızcazla da nedceğerini şaşırırmış. Gızla bi gun evdeki ya boducunu dokmuşle. Ya diği mi, yere ağmıs gidmiş. Gızla, yağı geri guycan diye uraşmışla, emme guyamamışla. Korkudan, Alla yalvarmışla. Allah da onnan dualararı gabıl etmiş, onları gumuru guşuna donduruvumüş. Onna da pır diye ucuvumüşla. Uçduğdan sonura evlenin tepesine gonmuşla da:

- Gugu guk, gugu guk.

- Ya dök, dök

- Kim doğdu, kim doğdu?

Biz doğdug, biz doğdug." Demişler.⁸⁴³

4.76. Hızır Kadın

Dilenci gelmiş, Kadın, yaşlı, abdesli bi gadın. Neyimış işde? Dilenci. Demiş, bana ekmek ve, as ve. Veri misin? O gun vemiş. Ertesi gun gelmiş. Aynı gadın geliyo. Aynı şekilde geliyo. Vememiş. İkinci gun, ucuncü gün gene gelmiş. Gene vememiş. Hadi gızım, demiş. Senin, demiş. Ambarına bi şe dolmasın, demiş. Yorumuş. Gidekene diyo. Bi bakmış. Sıra sıra devele, beyaz beyaz. O develen arasına girmiş o gadın. Hole yüksek devele, insanla dolu. Hacıya gidiyola. Hacıya gidiyolamış onna da. Hacıya giderlerimış. O, "Keşke vesedim." demiş. Eğer veseymiş, zengin olcamış. O üç gün. Üç gün içinde vesemiş. Uç gün kapısına vamiş. Üçüncü gün zaten hacıya gidiyomuş o. Hacıya gidekene Hızır. O gadın, Hızır. Eğer vesemiş zengin olcamışmış."⁸⁴⁴

4.77. İki Gız

Köyün birinde iki gız varmış. Bunlar, yaşlı ebeleriyle barabar yaşıyorlarımış. Ebeleri bi gün bunlara ormandan odun sarınıb gelmeleni soylemiş. İki gardaş yola çıkmışla. Güle oynuya ormana vamişlar. Odun toplamaya baslamışla. Boyuk kız, yaş odunları ufak gardaşının sırtına yüklemiş. Kendisi de guru odunları almış sırtına. Ufak gız bu duruma dayanamamış. Abasına, "Aba nolur ben kuru odunları alayım, bunlar çok ağır." demiş. Tabi, abası bunu kabul etmemiş. Ufak kızı terslemiş. Bunun üstüne ufak kız: İnşallah, o sırtındaki odunlarla oracıkta taş olusun, demiş. Tabi, büyük gız da boş duru mu? O da: İnşallah sen de ot olursun da inekler seni her gün yemek diye yirle, der demez büyük gız taş, ufak gız da ot olmuş. Ebeleri, hava kararınca meraka gapılmış. Ormana gitmiş, emme onları gorememiş. Ordan geçen bi adama sormuş. O da kızların gavga eddiklerinde

⁸⁴³ Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E, s. 62.

⁸⁴⁴ Osan, *a.g.e*, s. 92.

ormandan geçiyomuş. Konuşmalarını duymuş. Yaşlı gadına her şeyi anlatmış. Kadın ağlamış, üzölmüş, emme niye yara? Olan olmuş.⁸⁴⁵

4.78. Kızlar Gediğı

Eskiden, Sandıklı'dan Civril'e ya da Civril'den Sandıklı'ya gız, gocuya gacacağı zaman Akdağ'ın geçit verdiğı bu gedikten geçerek Civril'e ya da Sandıklı'ya ulaşırlarmış. Bu nedenle Akdağ üzerinden iki ovanın birbirine bağlandığı bu gedik (boyun/belen) Kızlar Gediğı olarak adlandırılmıştır.⁸⁴⁶

4.79. Kızılcaşöğüt

Burdaki Yörüklerden birinin erkek, diğerrinin kız çocuğı varmış. Oğlan, kıza sevdalanır. Oğlanın ailesi kıızı istemiş. Kıızın ana ve babası vermemişler. Aradan bir süre geçtikten sonra kıız, "Oğlana beni verin!" diye ısrar eder. Vermezlerse kendini asacağını söyler. Kıızı vermezler yine. Bir gün kıız, ağaca çıkar ve bağırır. Anası, babası gelir. Kıızı oğlana verirler. Bu yüzden buranın adı Kızılcaşöğüt kalır.⁸⁴⁷

4.80. O Kadın, hızır

Dilenci gelmiş, Kadın, yaşlı, abdesli bi gadın. Neyimış işde? Dilenci. Demiş, bana ekmek ve, aş ve. Veri misin? O gün vemiş. Ertesi gün gelmiş. Aynı gadın geliyo. Aynı şekilde geliyo. Vememiş. İkinci gün, üçüncü gün gene gelmiş. Gene vememiş. Hadi gızım, demiş. Senin, demiş. Ambarına bi se dolmasın, demiş. Yorumuş. Gidekene diyo. Bi bakmış. Sıra sıra devele, beyaz beyaz. O develen arasına girmiş o gadın. Hole yüksek devele, insanla dolu. Hacıya gidiyola. Hacıya gidiyolamış onna da. Hacıya giderlerimiş. O, "Keşke vesedim." demiş. Eğer veseymis, zengin olcamış. O üç gün. Üç gün içinde vesemiş. Üç gün kapısınavamış. Uçüncü gün zaten hacıya gidiyomuş o. Hacıya gidekene Hızır. O gadın, Hızır. Eğer vesemiş zengin olcamışmış.⁸⁴⁸

4.81. Taş Olan Kadın

Boğaziçi Kasabası'nda bi gadın yaşıyomuş. Bu gadın bi iki kişiyle baraba bir gün ekmek yapıyomuş. Bu gadının iki dene guccuk çocuğı varımış. Bu çocukların o sıra tuvaleti gelmiş.

⁸⁴⁵ Osan, *a.g.e.*, s. 93.

⁸⁴⁶ Mustafa Osan, *Kuzeydoğı Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E., s.64

⁸⁴⁷ Osan, *a.g.e.*, s. 76.

⁸⁴⁸ Osan, *a.g.e.*, s. 92.

Küçük olduklarından dolayı, annelerinin yanına gitmişle. Annesi de o sırada hamur yuğuruyormuş. Elleri hamırlıymış. Hamırlı, unlu elleriyle çocukları tuvalete gotürmüş. Allah, o sırada önce gadını sonra çocukları daşa çevirmiş. Bir daha onları gören olmamış. Ekmek yapan diğer kadınlar gelip baktıklarında kadın ve çocukların yerine üç adet daş görmüşler. Şimdi bu daşlar Cerezligde'dir. Büyük daşın anaları, yanındaki iki guccuk dasın da çocukları olduğu söylenir.⁸⁴⁹

4.82. Yusuf Kuşu

Anne ve oğul kuzu gütmeye (otlatmaya) giderler. Dağda kuzularını kaybederler ve ikisi birlikte kuzuları ararlarken anne, oğlu kaybeder. Anne, Yusuf'u bulmak için kuşa dönüşür. Geceleri 'Yusuf, kuzuları buldun mu? Yusuf! Kuzu, kuzu!' şeklinde öter. Kaybolmuş. Oğlu kaybolmuş. Gitmiş bulamamış, oğlunu. Yusuf, Yusuf, diyo. Yusuf diye öte.⁸⁵⁰

⁸⁴⁹ Mustafa Osan, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) P.Ü.S.B.E. s. 59.

⁸⁵⁰ Osan, *a.g.e.*, s. 64.

DİYARBAKIR

4.83. Ana Hamdo

Diyarbakır'ın eski ailelerinden biri olan Hamdiye Hanım, çok nüktedan, hoş görgülü, gözü gönlü tok, eli bol, bilge bir halk kadınıymış. Sözü - sohbei dinlenir, kadın-erkek, genç-ihtiyar herkes tarafından sevilirmiş.

Bir gün Hamdiye Hanım'ların evine hırsız girmiş. Evin büyük kızı da gündüz gözüyle eve giren bu hırsızı yakalayarak kilere hapsedmiş. Çarşıda olan ağabeyinin eve dönmesini ve cezalandırılmak üzere hırsızın gerekli yerlere teslim etmesini beklemey başlamış. Bu arada vakit de öğleye yaklaşmış. O sırada dışarıda olan Hamdiye Hanım eve dönünce, kızı ona olanları anlatmış. Hamdiye Hanım kızına, "İhtiyacı olmasaydı hırsızlık yapmazdı. Zavallı adamı niçin kilere kapatıp, bir de aç-sussuz bırakıyorsun. Vakit öğle oldu. O zavallı açlıktan ölmüştür, kilerde yalnızlıktan canı sıkılmıştır hem de korkmuştur, sen de hiç acıma yok mu" diyerek çok kızmış. Sonra da kızının şaşkın bakışları altında, güzel bir yemek sinisi hazırla***** kilerdeki hırsıza g**ürüp, karnını doyurmuş. O sırada eve gelen oğluna da hırsıza iyi davranmasını söylemiş. Sonra adamın cebine üç-beş kuruş da harçlık koyup, bir daha hırsızlık yapmamasını, çalışarak ekmeği kazanmasını öğütlemiş ve onu serbest bırakmış.

Bir zaman sonra, Hamdiye Hanım'ın oğlu yolda giderken, yanına o hırsı yaklaşmış ve elini öperek, "Annene selam söyle, ellerinden öperim. Onun sayesinde doğru yola geldim. Şimdi bir işte çalışıyorum ve hayatımı emeğimle kazanıyorum. Bunu annenin bana gösterdiği anlayışa ve ders verici insancıl davranışa borçluyum" demiş.⁸⁵¹

4.84. Ahmet'in Annesi Ve Şak'ul Acuz Suyu

... bir adamın çok çirkin ve çok şirret, çekilmez bir karısı varmış.⁸⁵²

... Bu ihtiyar kadının gözleri olağanüstü güçlere sahip olduğu için... bu kadın Urfa Kapısı'nın çıkışında duran sağdaki büyük kayaya bakıp “ Aman ne büyük kaya” demiş. Daha sözünü bitirmeden kaya çatlayıp iki şak (parça) olmuş.⁸⁵³

4.85. Ayıya Dönen Kadın

Eskiden köyde birbirini seven çift davullu zurnalı evlenirler. Evlilikleri mutlu bir şekilde

⁸⁵¹ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 238.

⁸⁵² Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 194, 195 .

⁸⁵³ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 387.

devam etmektedir, Hatun adındaki gelin kayınvalidesiyle yaşamaktadır. Ailenin durumu iyi değildir, o gün bulup o gün yerler. Gelin Hatun, bir süre sonra gebe olduğunu öğrenir, canı çığ et çekmektedir. Ama bunu kocasına söyleyemez, çekinir. Et alacak durumlarının olmadığını bilir. Bir gün tarlaya çalışmaya giden gelin, ölü bir ceylana rastlar, hemen etinden bir parça koparıp yer, nefisini köreltir. Eti, her gün gizlice gidip yer. Gelinin eşi bu durumdan şüphelenir ve onu takip etmeye karar verir. Eşinin; ceylanın etinden bir parça koparıp çığ çığ yediğini görür. Karısına dönerek ne yaptığını sorar. Gelin, kocasının kendini bu şekilde görmesinden büyük bir utanç duyar ve o anki utançla “Allah’ım beni ayı yap, ben ancak o hayvan olmaya layığım” der. Allah, gelinin duasını kabul eder ve onu ayı yapar, oradan hemen kaçır ve bir daha da onun izine rastlanmaz. Bu olaydan sonra insanlar, aşeren gelinlerin her istediğini yaparlar.”⁸⁵⁴

4.86. Baho Gölü

Baho adında bir çoban varmış. Gece gündüz hiç ayrılmadığı koyunlarını hep bu gölün kenarında otlatırmış. Baho mutsuz, hüzünlü bir çobanmış. İnsan içine karışmaz, geceleri de gölün kıyısında sırtüstü yatarak hep yıldızları seyredermiş. Gökteki yıldızlardan birisi çobana aşık olmuş ve bir gece gökyüzünden kayarak Baho'nun yanına gelmiş. Çok güzel, uzun, yaldızlı, parlak saçları olan bir peri kızı olmuş ve başını çobanın omuzuna koymuş. Fakat, bu yıldız kızın ayakları ve bacakları yokmuş. Bacaklarının yerinde, tıpkı deniz kızlarında olduğu gibi, parlak yaldızlı bir kuyruk varmış. O geceden sonra, yıldız-kız her gece gökten kayar gelir, başını Baho'nun omuzuna koyar, sabaha kadar öylece otururlarmış. Bazen de, yan yana sırt üstü, gölün kenarındaki çiçeklerin, çayırların üstüne uzanıp hiç konuşmadan gökyüzünü seyredermiş. Sabah yaklaşırken yıldız-kız yine gökyüzüne dönermiş. Çobanın çok kıskanç ve çok kurnaz bir karısı varmış. Bir gün, Baho'nun üstünde bir parça yıldız tozu görmüş. Çok merak edip hemen cinlere koşmuş ve bunun ne olduğunu sormuş. Cinler, kendileri gibi olan gerçekdışı yaratıkların, hiçbir ölümlü insanla beraber olmasını istemez, olanları da çok kıskanırlarmış. Bu nedenle kadına, çobanla yıldız-kızın beraberliğini söylemişler ve eğer kocan bu yıldızın varlığından ölümlü bir insana söz ederse, yıldız kaybolur, bir daha görünmez, demişler. Kurnaz kadın günlerce uğraşıp kocasının yıldız-kızdan söz etmesini sağlamış. Tılsımı bilmediği için çoban, karısının ısrarlarına dayanamayıp yıldız-kızla beraberliklerini ve ona duyduğu sevgiyi anlatmış. O günden sonra Baho, yıldız-kızı boşuna beklemiş. Bir daha hiç görememiş. Bir süre sonra çoban da ortadan kaybolmuş. Bazılarına göre çok

⁸⁵⁴ Gözen Akca, *Dişarbakır İli Ergani İlçesi Halk Kültürü Araştırmaları*, (Yüksek Lisans Tezi, 2009), s. 309.

uzaklara gitmiş. Bazılarına göre de kendisini o çok sevdiği göle atmış. Şimdi ne zaman gökten bir yıldız kaysa, Baho Gölü'nün suları ürperirmiş. Bu hala, yıldız-kızın dönmesini bekleyen Çoban Baho'nun ruhunun ürpermesiymiş.

Özellikle bahar aylarında, sevdikleri uzaklarda olanlar, bu gölü ziyaret edip gölün sularına çiçekler atarlar. Atılan çiçekler kıyıya doğru yaklaşırsa, sevgililere kavuşma zamanı yakın demektir. Kıyıdan giderek gölün ortasına doğru uzaklaşırsa, kavuşmak uzak bir zamana kalmıştır.⁸⁵⁵

4.87. Cembeli İle Benefşe Narin

Hakkari'nin zengin göçerlerinden bir beyin oğlu olan Cembeli, çok yakışıklı bir delikanlıymış. Bir bahar, aşireti Mardin Eşiği'ni aşip Diyarbakır yakınlarına konmuş. Burada koyunlarını otlatan Cembeli, bir gün, o yakına konmuş bir başka aşiret beyinin güzel kızı Benefşe-Narin'i görmüş. Gençler birbirlerine aşık olmuşlar ve sık sık buluşmaya başlamışlar. Kış bastırıp da Cembeli'nin aşireti kışlaklarına çekilirken, iki sevgili bir dahaki bahara buluşmak üzere sözleşip ayrılmışlar. Ayrırlarken kız, oğlana bir hançerle bir tütün tabakası armağan etmiş. Bir dahaki bahara kalmadan Benefşe Narin'in babası, kızını çok zengin bir başka aşiret beyine vermiş, kendileri de o yıl bir başka yere konmuşlar. Kız her ne kadar, bu evliliğe direnmişse de onu dinleyen olmamış. Çaresiz kalan kız giderken, Cembeli ile her zamanki buluştukları yere bir sepet bırakmış. Bu sepetin içinde bir kılıç, iki aşık, bir de güvercin varmış. Cembeli gelip de kızın obasını göremeyince hemen buluştukları yere koşmuş ve kızın bıraktığı sepeti bulmuş. İçindekileri görünce kızın kendisine bıraktığı mesajı anlamış. Benefşe Narin, sevgilisi Cembeli'ye şöyle demektedir:

"Ben şu anda, kanadı kırık bir güvercin gibiyim. Zorla başkasına verildim. Uçup sana gelemiyorum. Eğer beni gerçekten seven, yiğit bir erkeksen bu kılıcı al ve ardıma düş. Beni bul, kaçır, yeniden kavuşalım. Eğer, yürekli bir erkek değil de korkak bir çocuksan ve ardıma düşmeyeceksen, al bu aşıklarla oyna." Bu mesajı çözen delikanlı hemen bir ata binerek kızın gittiği obayı aramaya başlamış. Uzun bir arayıştan sonra bulmuş. Oba beyinin çobanına at, kılıç ve bir torba altın vererek orayı terk etmesini istemiş. Ertesi gün koyun sağmaya gelen obanın kızları, bu yakışıklı çobanı görünce hayran kalmışlar ve hemen koşup beylerinin karısı Benefşe Narin'e çobanın güzelliğinden söz etmişler. Benefşe o an sevmediği kocasından olan ve sevgilisinin adı olan "Cembeli" koyduğu oğlunu uyutmaktaymış. Kızların getirdiği bu haber üzerine, ertesi gün o da gitmiş. Çobanı sevgilisine benzetmiş ama, emin olamamış. Cembeli ise Benefşe'yi hemen tanımış ve kendisini de ona tanıtmak için, sigara sarmak amacıyla kızın kendisine armağan ettiği tütün tabakasını çıkarıp cepkeninin

⁸⁵⁵ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 244.

önünü açarak belindeki hançeri göstermiş. Bunları gören Benefşe, çobanın sevgilisi Cembeli olduğunu ve kendisini aramak için geldiğini anlamış ve sevinmiş. Ertesi günü Benefşe, bey olan kocasıyla ilk defa konuşarak koyun sağımına yalnız gideceğini hiç kimsenin gelmesini istemediğini söylemiş. Bey o zamana kadar kendisine hiç yüz vermeyen ve konuşmayan karısının bu dileğini sevinçle karşılayarak yerine getirmiş. Tek başına beriye giden Benefşe'yle sevgilisi buluşup anlaşarak o gece yarısı kaçmaya karar vermişler. Benefşe iki at hazırlamış. Çocuğunu bırakmakla, sevgilisiyle kaçmak arasında bir süre kararsız kalmışsa da sonunda, oğlu Cembeli'yi uyutup sevgilisi Cembeli ile kaçmaya karar vermiş ve uyuması için çocuğuna ninni söylemiş.⁸⁵⁶

4.88. Çermik Kaplıcaları

Acem Kralı'nın Melike Belkıs adında güzel bir kızı varmış. Bu kız bir gün hastalanmış ve vücudunda birtakım yaralar çıkmıştır. Zamanın hekimleri, Melike Belkıs'ı tedavi etmek için çok çaba sarf etmişler, gerekli ilaçları kullanmışlar, fakat bir türlü hastalığının tedavisi mümkün olmamıştır. Zamanla Melike Belkıs'ın vücuduna kurtlar düşmüş ve çok pis kokular gelmeye başlamıştır. Öyle ki pis kokulardan Melike Belkıs'ın bulunduğu saraya girilmez olmuş. Kral bu durum üzerine kızını saraydan çıkarmış ve yanına muhafızlar vererek, ormana terk etmiştir. Melike Belkıs ormada geze geze bugünkü kaplıcanın bulunduğu yere gelmiş ve sıcak suya rastlamıştır. Yorgunluğunu gidermek için ayaklarını sıcak suyun içine bırakmıştır. Bir müddet sonra vücuduna su değen yerleri soyulmaya ve iyileşmeye başladığını görünce, bu sıcak suda bir müddet daha yıkanmış ve tekrar eski sağlığına kavuşmuştur. Melike Belkıs'ın yanındaki muhafızlar, bu mutlu haberi hemen saraya iletmişler, bunun üzerine kral işin aslını öğrenmek için yanına ustalarını da alıp gelerek bugünkü “Büyük Paşa” denilen kısmın üzerini yaptırarak kaplıca (hamam) şekline getirmiştir. Çocuğu olmayan kadınlar, kaplıcalarda yıkanıp, dua ederek çocuklarının olmasını dilerler.⁸⁵⁷

4.89. Diyarbakır'ın Müslümanlarca Alınışı

Diyarbakır'ın hükümdârı Maria (Meryem-i Dara) adında, genç güzel bir kızdır. Meryem, zeki ve kurnaz bir kızdı. Amid'e gelince şehrin güzelliği bol su ve bahçeleri, havası ve manzarası gözünü kamaştırdı. Aradan bir müddet geçti. Bir gün Pıtrris, kardeşi Yuhanna'nın kızı Sufra'yı oğlu Lavene'e istedi. Yuhanna da Pıtrris'in kızını kendi oğluna dileyince uyuşmadılar, araları açıldı.

⁸⁵⁶ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 391

⁸⁵⁷ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 170.

Aradaki surun kapılarını kapadılar, birbirlerine gidip gelmez oldular. Bu durumu memnuniyetle karşılayan Meryem, şehri ele geçirmek için artık faaliyet zamanının geldiğine kanaat getirerek işe koyuldu. Dolabını çevirmek için ortaya düştü. Kardeşlerin arasını bulacağım diye büyük bir ziyafet hazırladı. Her iki tarafın bütün yakınlarını davet etti. Bir hayli naz ve ikramdan sonra taraflara ve yakınlarına kendi eliyle zehirli şaraplar sundu. İçenlerin tamamı öldü. Her iki hükümdarın soyundan kimse kalmamıştı. Meryem hemen hükümdarlığını ilan etti. Halka huylarına göre muamele ederek, sevgi ve güvenlerini kısa sürede kazandı. Amid'in Rum kapısı tarafında büyük bir kilise inşa ettirdi ki Rum ülkelerinde benzeri yoktur. Rum ülkelerinden ünlü din bilginlerini getirerek himaye edildi. Bu şekilde şehri on iki yıl yönettikten sonra İyaz b. Ganem orduları geldi. İyaz b. Ganem islam ordusu birkaç koldan Dara ve Amid'i çok kısa bir sürede fethettiler. ⁸⁵⁸

4.90. Gelin Kayaları

Güzelliği dillere destan kızı komşu köye gelin verirler. Alay giderken başka bir aşık adamlarıyla yollarını keser. Bütün erkekleri öldürmüş. Durumunun hiç de iyi olmadığını gören gelin ellerini açıp Allah'a yalvarmaya başlar:

-Yarabbim eğer senin sevgili kulun isem beni bu zalimlerin eline bırakma. Ya kuş yap, uçur; veya buracıkta taş ediver. ⁸⁵⁹

4.91. Gelin Çalısı Düzlüğü

Kızın bir başka sevdiği vardır ve bu evliliği asla istemez. Fakat anne ve babası, para karşılığı kızı zorla yaşlı ve zengin adama veririler. Mutsuz gelin, bütün içtenliğiyle tanrıya yalvarıp, “O adama gelin gitmekten, beni burada bir kara çalı yap” demiş. O anda gelin de gelin alayı da birer kara çalı olmuşlar. ⁸⁶⁰

4.92. Kızlar Çeşmesi

Yedi kardeş olan bu kızlar, Eyyubiler'denmiş. Bir savaş sırasında bu sur dibinde ölmüşler. Eyyubiler kaleyi alınca onları öldükleri yere gömmüşler. Bir süre sonra, bunların gömüldükleri yerlerden sular fışkırmış ve oralara çeşmeler yaptırılmıştır. ⁸⁶¹

⁸⁵⁸ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 134.

⁸⁵⁹ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

⁸⁶⁰ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 184.

⁸⁶¹ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 204.

4.93. Mine Hatun Ziyâreti

Kralın kızı Mine Hatun, bir görüşte âşık olduğu, zindandaki sevgilisi için, büyük fedakârlık ederek, onun dinine geçer ve onunla beraber, bütün rahatını teperek, babasının ülkesinden kaçır. Sonunda kız, “Ben senin dinine gireyim hemen buradan kaçalım” demiş.⁸⁶²

4.94. Sadık Bey Konağı

Konağın hizmetçilerinden ihtiyar Reyhan Bacı, kilerden kavurma çalar.⁸⁶³

⁸⁶² Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 92.

⁸⁶³ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 167.

4.95. Suzan Suzi ve Kırklar Dağı

Diyarbakır'ın güneybatısında, Dicle Nehri kenarında, Kırklar dağı vardır. Bu Kırklardağı'nın arkasında Kırklar Ziyareti vardır. Çocuğu olmayanlar, buraya gelip dilek dilerler. Bir Süryani zengin ailenin de hiç çocukları olmuyormuş. Kadın, Kırklar Ziyareti'ne gelip dilek dilemiş, adak adanmış. Bir kızı doğmuş. Adını Suzi (Suzan) koymuşlar. Her yıl doğum gününde, annesi onu süsler, giydirir ve Kırklar'a götürerek, bir kurban kestirmiş. Suzan böylesine bin nazlarla büyüüp, güzel bir genç kız olmuş. Müslüman komşularının oğlu Adil'le, birbirlerine aşık olmuşlar. Yine bir doğum yıl dönümünde, annesi Suzi'yi, hizmetçilerle beraber kurbanını kesmek üzere, Kırklar Ziyareti'ne göndermiş. Arkalarından habersizce Adil de gelmiş. Hizmetçilerin kurban kesme telaşından yararlanan Suzi, Adil'le beraber, dağın arkasına dolanmışlar ve orada sevişmişler. Kırklar Ziyareti, bu beraberliği bağışlamamış ve ziyaret Suzi'yi çarpmış. Kız, On Gözlü Köprü'nün orada, Dicle'de boğularak ölmüş. Suzi'nin ölümünden sonra, Adil de aklını yitirmiş.⁸⁶⁴

4.96. Yiğit Kız

Oğulları bir tarafa kaçsa da kız gitmemiş, köyde kalmış. Babasının öcünü almak için uğraşmış. Kız onları öldürmemiş, yalnız yastıklarının yanına, üç kurşun koyup geri dönmüş. Bu olaydan sonra bu köydeki erkekler, yiğit çocukları olsun diye, evlenmek için yiğit kızlar aramaya başlamışlar.⁸⁶⁵

4.97. Zembilfüroş Burcu

Bir padişahın çok yakışıklı bir oğlu varmış. Zaman zaman babasının veziriyle ava çıkıp eğlenirmiş. Yine bu av eğlencelerinin birisinde, yol kenarındaki mezarların birisinden çıkmış, bir kuru kafa görmüş. Ölüm ve ölü kavramlarına yabancı olan padişahın oğlu, bu kafatsaini alarak dikkatle incelemiş. Sonra da vezirle arasına şöyle bir konuşma geçmiş: "Vezir, sen bunun ne olduğunu biliyor musun?" "Bu ölmüş bir insanın kafatasıdır." "Ölüm ne demektir?" " Her insan ve her canlı, bir süre yaşadıktan sonra ölecektir ve mezara gömülüp, bu hale gelecektir." "Bu ölenler aç mı kalmışlardı, niçin öldüler?" "Senin dedelerin padişahtılar, onlar da öldüler piresim. Ölüm varsıl yoksul, genç ihtiyar dinlemez, bir gün gelir herkesi bulur." "Yani vezir, bir gün ben de ölüp bu hale mi geleceğim?" "Evet, günü geldiğinde sen de ben de hepimiz öleceğiz." Bu konuşmadan sonra çok duygulanan ve dünyanı geçiciliği karşısında uzun uzun düşünen yiğidin yüreğinde, ilahi bir aşk

⁸⁶⁴ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 209.

⁸⁶⁵ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.*, s. 49.

uyanmış. Saraya döndükten sonra ağlayarak secdeye kapanmış ve tüm dünya nimetlerinden vazgeçerek, kendisini tanrı yoluna adamaya karar vermiş. Bu kararının karısına da açarak, saltanatını zenginliğini elinin tersiyle itip, bundan böyle kendi emeğiyle geçineceğini, kendisinin de bu yoksul hayata katlanma gücü varsa beraber gelmesini, zenginlikten vazgeçemeyecekse ayrılacaklarını söylemiş. Eşi de onunla geleceğini ve iyi günde olduğu gibi kötü günde de yanında olup, onun yoksul hayatını paylaşacağını bildirmiş. Karısıyla birlikte ülkesinden ayrılan prens, memleket memleket gezerek, zembil (sepet) yapıp satmaya ve hayatını böyle kazanmaya başlamış. Bir yandan da sürekli tanrıya ibadet ediyormuş. Zamanla çocukları da doğup, büyümeye başlamışlar. Çok yoksul olan bu ailenin, sırtlarındaki eski giysilerinden başka birşeyleri yokmuş.

Bir gün Silvan'a gelip yerleşmişler. Adam sokaklarda zembil sattığı için adına zembil fûroş yani sepet satıcısı demişler. Yoksul sepetçi, sokaklarda sepet satarken, bir gün onu, Silvan Beyinin güzel karısı sarayın penceresinden görmüş. Bu yakışıklı ve yoksul gence bir görüşte aşık olarak, onu sarayına getirtmiş. Beyin karısı sepetçiyle sevişmek istemiş. Allah korkusu ve ilahi aşk duyguları içinde bulunan genç, hanımın bu dileğini geri çevirmiş. Hanımın bütün sevişme isteklerini geri çeviren yoksul sepetçi kalkıp gitmek isteyince, çaresiz kalan hanım, "Öyleyse seni yakalatıp, tutsak edeceğim" demiş. Kadının elinden kurtulamayacağını anlayan delikanlı, elini yüzünü yıkamak ve abdest almak için izin istemiş. Adamın kaçmasından korkan Köşk Hatunu, onun ayağına bir ip bağlayarak ucunu da kendi eline almış ve bir ibrik vererek onu kalenin en yüksek burcuna göndermiş. Burada çevresine bakınan genç hiçbir kurtuluş yolu kalmadığını anlayınca, ayağındaki ipi çözüp, ibriğe bağlamış ve kendisini de o yüksek burçtan aşağıya atmış. (Bu burca şimdi Zembilfûroş Burcu deniyor.) Yere düştüğünde hiç yaralanmamış ve koşarak evine gitmiş.

Bir zaman sonra ipi çeken hanım, adamın yerine ibriğin geldiğini görünce, onun kaçtığını anlamış ve çok üzölmüş. Sonraki günlerde kıyafet değiştirerek, günlerce şehrin sokaklarında dolaşıp, delikanlının oturduğu evi bulmuş. Bir gün adam evde yokken, gidip karısıyla konuşmuş. Yoksul kadına pekçok mücevher vererek onu aldatmış ve bir gecelik onun yerine geçmeye kadını razı etmiş. O gece sepetçinin karısının giysilerini giyerek, onun yerine yatağına girmiş. Gece geç vakit yorgun-argın evine gelen sepetçi, yatağına yatınca, yataktaki hanım dönmüş ve çıkarmayı unuttuğı ayak bileğindeki gümüş halhallar şingırdamış. Karısının halhallarının olmadığını bilen sepetçi hemen yataktan fırlamış yanındaki kadının yüzüne bakmış ve gerçeğı anlayınca oradan hızla uzaklaşarak dağlar düşmüş. Köşk Hatunu da ardından dağlara düşüp onu aramaya başlamış. Bunun üzerine sepetçi ağlayarak tanrıdan ölümünü istemiş ve oracıkta ölüp ilahi aşka kavuşmuş. Onun ölümüne dayanamayan hanım da arkasından ölmüş. Efsaneye göre onları, Silvan'ın kuzeydoğusuna

düŖen, beŖ-altı kilometre uzaklıktaki bir dağın başına gömmüşler. Ŗimdi mezarlarında, her bahar çok güzel çiçekler açarmış.⁸⁶⁶

⁸⁶⁶ Helimoğlu Yavuz, *a.g.e.* , s. 391.

EDİRNE**4.98. Kız Eren**

Edirne'de bir ağacın dibinde yattığına inanılan Kız Eren, dualarla, tebirlerle kalkan her orduyu selamlar inancı vardır. Nezihe Araz'ın araştırmasından aktarıldığına göre bu Kız Eren II. Beyazıt'a sevdalanmış, bu yolda aşkından ermiştir.⁸⁶⁷

⁸⁶⁷ Nezihe Araz, *Anadolu Erenleri*, s. 226.

ELAZIĞ

4.99. Arap Baba

Zamanın birinde Harput ve dolaylarında uzun bir süre yağmur yağmamış, kıtlık yaşanabileceği kaygısıyla halk yağmur duasına çıksa da bir türlü beklenen yağmur yağmamıştır. İşte tam bu sırada Arap Baba türbesinin yakınındaki evlerden birinde oturan Selvi Nine rüyasında, Arap Baba'nın başını kesip bir dereye atarsa yağmurun yağacağını görmüş. Rüyanın birkaç kez tekrarlanması üzerine korkan Selvi Nine rüyasını konu komşuya anlatmayayım derken bütün Harput'a yayılmış. Kuraklık karşısında çaresiz kalan ahali Selvi Nine'ye rüyasında denileni yapması için baskı yapınca yaşlı kadın çaresiz Arap Baba'nın türbesine gitmiş ve cesedin başını keserek dereye atmış. Bunun üzerine yağmurlar başlamış, halk kuraklıktan kurtulmuş ancak aralıksız yağın ve uzun bir süre dinmek bilmeyen yağmurlar rahmet olmaktan çıkıp felakete dönüşmüş. Derken bir gece Selvi Nine bu defa rüyasında Arap Baba'nın kendisini görmüş. Arap Baba tarafından “Benim başımı attığın yerden alıp yerine koy; yoksa yağmurlar dinmez, halin haraptır” şeklinde uyarılan kadın, ertesi sabah korkuyla uyandığında hemen dere kenarına gidip kesik başı bulunduğu yerden alıp sandukadaki yerine koymuş. Ardından yağmurlar dinmiş ve herşey eski haline dönmüş.⁸⁶⁸

4.100. Beyzade Hazretleri (Büyük Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi)

Beyzade Hazretleri bir gün hacca gitmeye karar verir ve bu amaçla parasını önceden biriktirir. Beyzade Efendi'nin hanımı da hamileymiş ve tam o günlerde as eriyormuş. Bir gün burnuna kızarmış et kokusu gelmiş ve canı da bu etten yemek istemiş. Bunun üzerine Beyzade Efendi'ye o et kimde pişiyorsa gidip bir parça getirmesini söylemiş. Hanımının ısrarları üzerine çaresiz kalan Beyzade Efendi, sokağa çıkmış ve etin kızartıldığı evi aramaya başlamış. Kokunun geldiği eve ulaştığında karşısına çıkan fakir kadıncağıza utana sıkıla niçin geldiğini söylemiş. Ancak, kadıncağız büyük bir utanç ve sıkıntı içinde olmaz efendim, veremem. Size layık değildir, diye etten vermeyi reddetmiş. Sebebini soran Beyzade Efendi'ye, üç günden beri çocuklarının aç olduğunu ve çocuklarının ağlamalarına dayanamadığı için yoldan geçen bir köpeği kestiğini, bu etin o köpeğin eti olduğunu bu nedenle kendisine veremeyeceğini söyler. Bu olay karşısında çok üzülen Beyzade Efendi hac farızası için ayırdığı paranın hepsini çevresindeki fakirlere dağıtmış, hayır için kullanmış ve tabi hacca gitmekten de vazgeçmiş. Hacca gitme günü gelince önceden beraber

⁸⁶⁸ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyaret- Ziyaret Yerleri Etrafında Olusan İnanç-Uygulamalar* (Yüksek Lisans Tezi, 2005) F.Ü.S.B.E., s. 43.

gitmeye karar verdiği arkadaşlarına hacca gelemeyeceğini söyler. Beyzade Efendi'yi orada bırakıp yola koyulan arkadaşları uzun ve zahmetli bir yolculuktan sonra oraya varınca bir bakmışlar ki, Beyzade Efendi kendilerinden önce hacca gelmiş. Bu olaya çok sasıran arkadaşları Beyzade Hoca'ya işin esasını sormuşlar: Beyzade Hazretleri de hacca sadece parayla gidilmeyeceğini uygun bir şekilde izah eder. Onun bu anlatımından sonra Harput'ta hali vakti yerinde olan herkes fakir ve kimsesizlere yardım etmeye başlar.⁸⁶⁹

4.101. Gavur Taşı-1

Ankuzu Baba Türbesine varmadan yaklaşık 500 m kala, bir dağ görünümünü andıran Gavur Taşı hakkında halk arasında şöyle bir hikaye anlatılır: Ermeni bir kadın, buraya bir hazine gömer ve kendisinden başka kimsenin bu hazineye sahip olmaması için de büyü yapar. Kendisi de bir süre sonra ölür. İnaniş'a göre, bu hazineye sahip olmak isteyenlerin, bu yerde öz evlatlarını kurban etmeleri gerekir. Kimse öz evladını kurban edemediği için de hazinenin hala orada saklı olduğuna inanılır.⁸⁷⁰

4.102. Gölcük

Bir dilenci kadın kılığına giren Hızır, mahalleye gelerek tuz ister. Bir ev hariç diğer evler istediğini vermeyince o ev dışında kalan bu yerleşim merkezinin tamamına beddua eder. Köy sulara boğulur."⁸⁷¹

4.103. Hazar Gölü

Elazığ'a bağlı Sivrice ilçesinde bulunan Hazar Gölü'nün bulunduğu yerde bir zamanlar bir köy varmış. Buraya birgün çok uzak yerlerden bir karı koca gelmişlerdir. Kadının hamile kalır, dokuz ay geçer, arkadan doğum sancıları tutar. Kadıncağız sancı çekerken, köyün diğer sakinleri, buna hiç yardım etmezler. Sadece, temiz kalpli yaşı bir nine, kendisinden yardım isteyen adama; karısına doğum yaptırabileceğini belirterek onunla birlikte gelir. Doğumu yaptıran nine nur yüzlü bebeğe iyilikler, annesine şifalar diledikten sonra, yeni baba olan ev sahibi, bunu tekrar evine götürmek için dışarı çıkar. Çıkar ama, çıkmasıyla birlikte gördüğu manzara karşısında ne yapacağını şaşırır. Çünkü, oturdukları köyden hiçbir eser kalmamış, kendi evleri dışında, bütün evler, Hazar'ın derin suları altında yok olmuştur. Bugün de Hazar Gölünün karşısında bir dağda hamile kadının

⁸⁶⁹ Emrah Yavuz, *Harput Halk Kültüründe Ziyâret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005) F.Ü.S.B.E., s. 44.

⁸⁷⁰ Emrah Yavuz, *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁷¹ Görkem, *a.g.e.*, s.123.

karnı bacaklarının şeklinin belirlediğine inanılmaktadır.⁸⁷²

4.104. Hızır (a.s)

Eskiden Hızır Aleyhisselam bir mahalleye gelmiş. Bir akşam üzeri zengin bir kapıyı çalmış. Kapıyı çaldığı zaman kızım demiş bana bir parça ekmek verin karnım aç. O zengin evden ona bir şey vermemişler. Öbür kapıya gitmiş. Ama bilirmiş ki Hızır Aleyhisselam o evde yemek var. Zengin bir aileymiş. Öbür eve gidiyor. Öbür evden de istiyor.⁸⁷³

4.105. Kırmızı Gelin Dağı

Vaktiyle iki düğün alayı yolda karşılaşmışlar. Yörede düğün alaylarının yolda karşılaşması uğursuzluk sayılırmış. Dağda karşılaşan düğün alayları, birbirlerinden geçmek üzere yol isterler. Bu yüzden iki düğün alayı arasında kavga çıkar. Gelinlerden birinin duası ile düğün alayı taş kesilir. Dağa bu ismi veren gelinin kırmızı başörtüsüdür.⁸⁷⁴

4.106. Seydiyye Hanım Çeşmesi

Çeşme suyunun 1/8'inin zemzem olduğuna inanılır ve bu sudan şifa bulma niyetiyle kible cihetine yönelerek besmeleyle birlikte üç avuç olmak üzere içilir.”

Bu türbenin şifa verdiğiyle ilgili başka bir rivayet daha vardır: “Ulukent’te yaşayan ve Hançerligil lakabıyla anılan Rıza isimli şahsın gözünün şiddetli bir şekilde ağrması sonrasında Seyyid Kasım bu şahsın rüyasına gelerek bu sudan üç avuç içmesini söylemiş ve bunun üzerine bu kişi adı geçen sudan üç avuç içtikten kısa bir süre sonra şifa bulmuştur.”⁸⁷⁵

⁸⁷² Derleyen Gülenay Pınarbaşı. Derlediği kişi: Serhat Yabancı.

⁸⁷³ Görkem, *a.g.e.*, s. 101.

⁸⁷⁴ Görkem, *a.g.e.*, s. 101.

⁸⁷⁵ Yavuz, *a.g.e.*, s. 22.

ERZİNCAN

4.107. Alkız

Çayırılı ilçesinin Şebge köyünde Alkız denilen bir mevkii varmış. Alkız geceleri kalkar abdest alır, tekrar yatarmış. Köylüler burayı ziyâret haline getirmişler. Alkız kabrinin iyileştirici özelliği varmış.⁸⁷⁶

4.108. Cincime Sultan

Seneler önce, Altıntepe'nin bulunduğu yerde çok güzel bir şato varmış. Bu şatoyu Cincime Sultan adında bir kadın idare ediyormuş. Cincime sultan çok zeki ve dirayetli olduğundan maiyetinde çok sayıda hizmetçi ve koruyucu askerleri varmış. Cincime Sultan, hem bu şatonun etrafındaki bu verimli toprakları işletir hem de her sene yaylaya çıkarmış. Yayladan şatoya kadar döşettiği toprak borularla hayvanların sütünü şatoya akıtmış. Böylece Cincime Sultan günden güne daha çok zenginleşip zenginliğine zenginlik katmış. Şatonun içini altın ve gümüşten yapılmış birçok kıymetli eşyalarla süslenmiş olmasına rağmen müsrifliği de hiç sevmiyormuş. Cincime Sultan'ın zenginliği arttıkça düşmanları da artıyormuş. Bunun üzerine Cincime Sultan'ı bir korku almış. Şatoyu düşmanlardan korumak için askerlerine aylarca toprak taşıttırarak şatonun etrafına yığdırmış. Bunun sonucu Erzincan ovası üzerinde yükselen o gösterişli şato kaybolarak yerine bir tepe yükselmiş. Böylece kendini düşmanlarından korumayı başaran Cincime Sultan, bir daha eski mutlu hayatını bulamamış. Efsanede anlatılan şato Erzincan'ın 15 km. uzaklıkta Altıntepe'nin üst kısmındadır.⁸⁷⁷

4.109. Mama Hatun

Saltukoğulları Hükümdarı II.İzzettin Saltuk'un kızı olan Mama Hatun, 1191 yılında Saltukoğulları Beyliği'nin hükümdarı olmuştur. Eyyubiler'in Ahlat'ı kuşattıkları sırada çevre beyliklerine ait ordularla, Ahlat'a yardıma giden Saltuklu kuvvetlerinin başında bulunmaktaydı. Mama Hatun bir Türk beyinin kızı imiş.”⁸⁷⁸

⁸⁷⁶ Ruhi Kara, *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 1993, s. 18.

⁸⁷⁷ Kara, *a.g.e.*, s. 3.

⁸⁷⁸ Kara, *a.g.e.*, s. 50.

ERZURUM

4.110. Gelin Geldi Gölü

Erzurum Ilıca'da eskiden göl olan bir yerin efsanesinin baş kahramanı gözü yaşlı âşık bir kızdır. Sevdiği genç askerde şehit olan gençkızı başkasına verirler. Bu kızda gelin alayında gelin giderken suyun içinde kaybolur. Kafiledikler her ana gelinin sudan çıkacağını ümitle beklemeye başlarlar. Gölde görülen herhangi bir değişiklik gelinin geldiğine yorulur ve bekleyenler:

“Gelin geldi! Diye haykırmaya başlarlar.”⁸⁷⁹

4.111. Gelin Taşları

Erzurum'un Aşkale ilçesinin Merdiven köyünde komşu köyden bir gelin alınır. Alayda bulunan yengesini gören damadın kardeşi, onun güzelliğine vurulur. İçine bir ateş düşer. Delikanlı geline baktıkça gelin de bir müddet sonra onun bakışlarına karşılık vermeye başlar. Düğün alayı tam köye gireceği sırada gelinle damadın erkek kardeşi taş kesilirler. Köylüler de bu girişteki taşlara "Gelin Taşları" adını vermiştir. Köylüler, girişteki bu taşlara “Gelin Taşları” adını vermiştir. Hatta, bu iki genç arasındaki, köylülerce uygun görülme yen ilgiden ötürü de buradan geçenler taşlara tükürür veya taş atarlarmış.⁸⁸⁰

4.112. Hazal hatun

Hazal Hatun efsanesinde kardeş acısına dayanamayan bir kadının hayatı hikâye edilerek kutsallaştırılmıştır. Hazal ziyâreti, Erzurum'un Hınıs ilçesinde Karaköprü bucağına bağlı Yeşilova köyünün sınırı içinde ve Cevizlidere semtindedir. Kitabesi olmayan mezarın yanı başında bir mezar daha vardır. Dokunaklı bir kurguya sahibi Hazal Hatun'un efsanesi şöyledir:

“Hazal, kardeşi ile birlikte İslâm ordularına katılarak buralara kadar gelmiştir. Şimdi ziyâretinin olduğu tepenin üstünde bulunan kardeşinin Erence Köyü'nde şehit edildiğini işitmiş. O sırada dereye bulunuyormuş. Kendisini yerlere atarak yamaçlara kadar yuvarlanmıştır. Sağını başını yolmuş. Saç telleri rüzgarla dereye doğru sürüklenmiş ve tutunup kaldıkları yerlerde ceviz ağaçları yetişmeye başlamış. Hazal'ın kabri kadar cevizlerde kutsal sayılmıştır. Eskiden kutsal günlerin gecelerinde elinde ışık olduğu halde tepenin zirvesinde görüldüğü oluyormuş. “Hazal'ın kerâmetlerinden biri kabirde görülen ışıktır. Işık, mezarın dolayısıyla Hazal Hatun'un olağanüstü

⁸⁷⁹ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 223, 224.

⁸⁸⁰ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 18.

tarafına işaret etmektedir⁸⁸¹

4.113. Rabia Hatun

Ulemadan bir kadın olduğu kabul edilen Rabia Hatun Türbesi'ni halk dua etmek için ziyâret eder.

“Ben onun, sadece yakasını bıraktım Hz. Ali misali. Ben dünyanın sadece haramından değil, helalinden de yüz çevirdim. Vazgeçtim.”⁸⁸²

4.114. Tortum

Üngüzek Kalesi, beyinin Tortum adlı çokgüzel bir kızı varmış. Kızı sevdiğine verirler ama zor verirler. Kız fazla yaşamaz kırkgün hasta yatan kız ölür. Vasiyeti de şu olur:

-Beni bu hâllere siz getirdiniz, gençliğime kıydınız. Hiç değilse bu memlekete benim adımlı verin, acı bir hatıra olarak kalsın. O günden sonra kızın olduğu yere Tortum derler.⁸⁸³

⁸⁸¹ Seyidoğlu, *a.g.e.*, s. 26.

⁸⁸² Nezihe Araz, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, s. 178.

⁸⁸³ Sakaoglu, *a.g.e.*, s. 215, 216.

ESKİŞEHİR

4.115. Kırk Kızlar

Sarı Kız'ın himayesinde olduğuna inanılan bir başka Kırk Kızlar, Eskişehir'dedir. Genç kızlar tarafından ziyâret edilen mekân bir korudur. Seyitgazi'nin "Arapören" köyündedir.⁸⁸⁴ Battal Gazi'nin hüküm sürdüğü zamanlarda Rum Beylerinin zulmünden bizar olan 40 kız buraya sığınıp bir manastır vücuda getirmişler ve başlarında da güzelliği meşhur Aspaya adlı bir rum kızı ve gene aralarında Elenora adlı bir kiral kızı bulunuyormuş. Onlara göz koyup hücum eden Rum beyleri ve maiyetleri karşısında mücadele ederken öldürülmüşler. Manastırı da yıkmışlar. Bugün her dine mensup insnalar tarafından ziyâret ediliyor. Tek ayakta duran "aspasya ana"nın odasıdır.

⁸⁸⁴ İsmail Gökem, *Anadolu'da Alevi Zümreleri: Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Yahut Yan Yatır Süreği*, Baha Said Bey'in bu makalesi aynı başlıkla *Türk Yurdu*, 4 (1926) 24: 481-492'de yayınlanmıştır. Bu makaleyi, Osmanlıcadan çevirerek yayına hazırlayan, İsmail Gökem *İttihat ve Terakkî'nin Yaptırdığı "Anadolu'a Gizli Mabetler" Konulu Araştırmalar. Baha Said Bey: Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*, Ankara 2000, s. 163, 170.

GAZİANTEP

4.116. Hacı Baba ve Çıksorut

Hacı Baba çok çirkin ve üstü bası pejmürde bir derviş imiş. Bir gün büyükçe bir konağın önünden geçerken pencerede çok güzel bir kız görmüş. Hacı Baba'nın kendisine hayran hayran baktığını gören kız onun çirkinliğine ve pejmürde haline karsı pencereden başını uzatmış ve tuh diye tükürmüş. Hacı baba bu hakareten çok mahzun olmuş ve ağlayarak oradan savuşmuş. O zaman âlemi manada benden ne istersen iste diye nida olunmuş. O da “ya Rab şu memleketin ateşini sakla” diye dua etmiş, derhal şehirdeki bütün ateşler sönmüş, günlerce kibrit, lamba, ocak, fırın gibi ne kadar yakacak varsa bir türlü yanamaz olmuş. Bir gün Antep’e ermiş bir zat gelmiş ve şehirdeki vaziyeti görünce ateşin Hacı Baba tarafından gizlendiğini haber vermiş. Bunun üzerine Hacı Baba’yı aramışlar ve nihayet şimdiki türbesinin bulunduğu mahallede bulmuşlar ve yalvarmışlar. Hacı Baba, “bana bir parça pamukla filan konaktaki kızın nikâhını kıyıp getirin” demiş. Dediği yerine getirilmiş. Hacı Baba kıza “utanmaz neden yüzüme tükürdün ve sonra da yanıma geldin” demiş ve bir ah çekmiş. Ağzından çıkan bir ateş pamuğu tutuşturmuş ve bundan sonra şehir tekrar ateşe kavuşmuş ve kendi de kıza hakiki çehresini göstermiş. Kız bir de bakmış, o yüzüne tükürdüğü kimse çok yakışıklı, bulunmaz güzel bir adam. O sırada Hacı Baba ortadan kaybolmuş. Kız da aşkından deli olmuş ve bu dertle de ölmüş. Gömüldüğü yere de kızın adı verilerek Çıksorut denmiş.⁸⁸⁵

GİRESUN

4.117. Ana Geyik-I

11 veya 12 erkek çocuğu olan bir anne göç esnasında sırtında da yükü olduğu için bunları taşıyamaz. Kadın hasta olunca çocuklarını bir ağacın kovuğuna koyarak Allah’a emanet eder ve oradan ayrılır. O dönemde bir salgın hastalık olur kadın hayatta kalır ve çocuklarının öldüğü haberini alır. Ağlaya sızlaya çocuklarını bıraktığı ağacın yanına gelen anne “- Ey gidi dünya çocuklarımı buraya bırakmıştım, dünya bana bir şamar attın “ der ve çocuklarını ağacın kovuğunda aramaya koyulur. O esnada bir dişi geyik çocukların olduğu yerden kalkıp kaçır ve anne bebeklerinin ağzının sütlü olduklarını görür.⁸⁸⁶

⁸⁸⁵ Tuğçe Işıkan, *GaziAntep Yer Adlarının Halkbilimi Bakımdan İncelemesi* (Yüksek LiSans Tezi 2008), G.Ü.S.B.E., s. 93.

⁸⁸⁶ Cengiz Gökşen, *Giresun Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1999), K.T.Ü.S.B.E., s.175, 176.

4.118. Kızanca-II

Kızanca, Yolağzı Köyü'nde küçük bir tepenin adıdır. Buraya bu ismin verilmesi burada yattığına inanılan şehitten dolayıdır. Bu şehitten dolayı burası çevre halkı tarafından kutsal bir yer olarak kabul edilir. Buraya bu ismin verilmesiyle ilgili olarak şöyle bir hikaye anlatılır: Yolağzı köyünde Köroğlu gibi ata ve ava düşkün zengin bir adam yaşamış. Günümüzde insanlar arabalarına nasıl önem veriyorsa, ağa da atına öyle önem verirmiş. Ağa her yere atla gidermiş. Atına çok önem verdiği için ağanın atı tüm çevrede bilinen namlı bir atmış. Bu adamın tıpkı kendisi gibi ata ve ava meraklı bir de kızı varmış. Kız, babası evde olmadığı zamanlar gizlice atı alarak köyün çevresinde binermiş. Kız her zaman ata binmek ava gitmek istediği halde babasından bir türlü izin alamamış. Havanın çok güzel olduğu ve pazar kurulduğu bir gün ağa pazara inmiş. Babasının yokluğunu fırsat bilen kız, hemen gidip atı alarak köyün dışına avlanmaya çıkmış. Bir süre sonra ağanın uşağı ata yem vermek için ahıra inince atı bulamaz. Eve gelip kızı arayan uşak onu da bulamayınca gidip hemen durumu ağaya bildirir. Sözünün dinlenmemesine çok öfkelenen ağa hemen eve dönmüş. Yanına aldığı birkaç adamla kızı aramaya giderken kız karşılarından gelmiş. Kızına çok kızan ağa silahını çekerek atın üzerindeki kızını vurmuş. Tek kurşunla attan yere düşen kız, al kanlar içinde oracıkta ruhunu teslim etmiş. Köylüler tarafından çok sevilen kız, vurulduğu yere gömülmüş. Bundan sonra halk kızın kızınca öldürülmesinden veya kız az önce buradaydı anlamına gelen kız anca kelimesini buraya isim olarak vermiş. Çevre halkının büyük çoğunluğu tarafından, suçsuz yere öldürülen ve herkes tarafından çok sevilen bu kızın şehit olduğuna inanılır.⁸⁸⁷

4.119. Şuayip Tepesi'ndeki Şifalı Su

Giresun'da mutlulukları ve iyilikleriyle tanınan ve sevilen bir karı-koca yaşamaktadır. Ne çare ki günün birinde adam verem olur. Karısı kocasına öyle düşkündür ki bir an yanından ayrılmaz. Ama adam gün geçtikçe kötüleşmektedir. Sonunda adam yaşamdan umudunu keser. Karısına ölümünden sonra yeniden evlenmesini, ama adını saydığı düşmanlarından hiçbirine varmamasını vasiyet eder. “Kadın kocasının bu konuşmasına çok üzülür. Onun kurtulması için Allah’a yalvarır gece gündüz. Bir ara oturduğu sandalyede uykuya dalar. Düşünde Hızır’ı görür. Hızır ona ‘Üzülme. Allah’tan ümit kesilmez. Kalk, Ordu’ya git. Ulubey yakınındaki Şuayip Tepesi’ni sor. Yolun uzun ve zahmetlidir, sakın vazgeçme. Tepede bir su kaynağı bulacaksın. Bu sudan kocana içir hemen şifa bulacaktır.’ der.” Kadın uyanır uyanmaz yol hazırlığına baslar. Kocasını da alıp Ordu’ya gelir. Kocasını sırtında tepeye dek taşır. Sudan bol bol içen adamın ağzından burnundan kan boşalır. Bir

⁸⁸⁷ Gökşen, a.g.e, s 161, 162.

süre sonra eski sağığına kavuşur. Karı koca memleketlerine döner, mutlu bir yaşam sürerler. O günden sonra hastalar Şuayip Tepesi'ne koşarlar; dertlerine çare burada ararlar. Günümüzde de birçok hastanın bu sudan içerek sağığına kavuştuğı söylenmektedir⁸⁸⁸

⁸⁸⁸ Yasemin Mirazlı Saral, *Doğı Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) E.G.Ü. S.E. s. 82.

HATAY

4.120. Çalı Ziyareti

Reyhanlı ilçe merkezinde, Bayır mahallesinde bulunan türbe, etrafı duvar ile çevrili küçük bir bahçe görünümündedir. Çalı Ziyareti olarak adlandırılmasının sebebi; etrafının şık ve çalı görünümlü ağaçlarla kaplı olmasındandır. Ziyaret genç bir kıza aittir. İftiraya uğraması sonucunda, ağabeyi tarafından öldürülmüştür. Öldükten sonra ağabeyi, mezarın ortasına bir değnek dikmiş ve bu değnek yeşerince kızın masum olduğu anlaşılmıştır. Bu kerametinden dolayı yöre halkı, buraya büyük önem göstermiş ve ziyaret haline getirmiştir. Kaynak kişinin başından geçen hadiseye göre, bir gece yarısı dışarıya hava almak için çıktığında beyaz kıyafetli genç bir kızın kendisine bakıp gülümsemekte olduğunu fark etmiştir. Efsaneye göre türbenin sahibi bir genç kızdır. Bu genç kız bir gün iftiraya uğrar. Çevresindekiler kızın kötü olduğu, kötü işlerle uğraştığı konusunda bir haber yayarlar. Ancak, kız masumdur ve bu dedikodularla hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Kızın ağabeyi bu söylentiler doğrultusunda kardeşini öldürmeye karar verir ve kızı eve hapseder. Genç kız bu durum karşısında çaresizce ağabeyinin yanına gider ve şöyle der: “Beni öldüreceğini biliyorum. Ancak, öldürdükten sonra mezarımın basına bir değnek dik. Eğer o değnek yeşerirse bil ki, ben günahsızımdır.” Ağabeyi kızın dediği gibi yapar. Kızı öldürdükten sonra defneder ve mezarının başına da bir değnek diker. Bir gün sonra sabah namazı vakti kızın başındaki değneğin yeşerdiği görülür. Daha sonra yeşeren bu değnek ağaç sekline dönüşür.⁸⁸⁹

4.121. Hızır

Efsaneye göre, Arsuz ilçesi Gökmeydan beldesinde yaşayan yaşlı bir kadının gözleri kör olur. Gözlerinin açılması için ise riskli bir ameliyat geçirmesi gerekmektedir. Kadın, Gökmeydan Beldesi Hızır (A.S) makamını ziyaret eder ve burada bir gece yatar. Rüyasına giren Hızır (A.S) kadına: “Benim makamıma gelip, beni ziyaret ettin. Artık, senin ameliyatına gerek kalmadı. Sana bir damla gönderiyorum, bunu sürdüğün zaman gözlerin açılır” der ve kaybolur. Kadın uyandığında iki gözü de açılır.⁸⁹⁰

⁸⁸⁹ Gül İnce, *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri İle İlgili İnanışlar ve bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi,2009), S.A.Ü.S.B.E, s. 100, 72.

⁸⁹⁰ İnce, a.g.e., s. 90

4.122. Şih Zeliha

Avcıarsuyu Köyü'nde bulunan türbe, bin metre yükseklikteki Bayraktepe adı verilen bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Tek kubbeli ve kare yapılı bir mimari özelliğe sahiptir. Türbenin bulunduğu yere patika bir yoldan çıkılmaktadır. Kabir bölümü ise oldukça büyüktür ve mermer taştan yapılmıştır. Ayrıca içerisinde bahur, bahurluklar, zeytinyağı, kilim, halı ve hasırlar bulunmaktadır. Rivayete göre Şih Zeliha çok eski zaman önce türbenin bulunduğu yerde yaşayan evliya bir kadındır. Arpagediği Köyü'nde türbesi bulunan Şeyh Abdullah el-Muğavre ile kardeş oldukları bilinmektedir. Şeyh Abdullah el-Muğavre'nin yaşadığı dönemde Bayraktepe'ye çıkıp devasa büyüklükteki bir taşı, tıpkı cirit atar gibi fırlattığı ve fırlattığı taşın Arpagediği Köyü'ndeki kendi makamının bulunduğu yere düştüğüne inanılmaktadır. Kaynak kişiden aldığımız bilgiye göre Şih Zeliha Türbesi geçmişte bir grup şahıs tarafından define aramak maksadıyla tahrip edilmiştir. Fakat yöre halkı tarafından tekrar onarılarak modern görünümüne kavuşturulmuştur. Arsuz ilçesinde türbesi bulunan Şih Zeliha ile ilgili efsaneye göre zamanında Avcıarsuyu köyünden birkaç kişi define aramak maksadıyla mezarın içini açar. Bu kişiler bir şey bulamayınca cesedi tekrar defnetmeyip açıkta bırakır. Ayrıca türbenin her yeri tahrip edilir. Köylülerin yardımıyla türbe eski görünümüne kavuşturulur. Fakat, bunu yapanların yaptıkları cezasız kalmaz. Bu olaydan birkaç yıl sonra Allahu Teala bu kişilere adeta lanet yağdırır. Kimi gözünden, kimi elinden olup meclise çıkacak durumları kalmaz.⁸⁹¹

⁸⁹¹ Gül İnce, *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri İle İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*, (Yüksek Lisans Tezi,2009), S.A.Ü.S.B.E, s. 54.

ISPARTA

4.123. Analı Kız

Yalvaç'ın Gökçeali köyünde, Analı kız diye bilinen bir mevki vardır. Burada bulunan taşlarla ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılmaktadır: Efsaneye göre, bir anne ve kızı tarlaya çalışmaya gitmişler. Kadın, tarlada çalışırken çocuk da yanında oynamaktaymış. Çocuk, oyun sırasında altını pislemiş,altının temizlenmesi için de durmadan ağlıyormuş. Kadın da tarlaya hazırlıksız geldiği için çocuğunun altını temizleyecek bir şey bulamıyormuş. Çaresiz düşünürken, Allah tarafından temiz bir bez gönderilmiş. Kadın da bezi görünce sevinmiş, ama bezi de böyle bir temizlik için kullanmaya kıyamamış, başka bir iş için kullanmak üzere kaldırmış. Kızın altını ise yanına aldığı yufka ekmeği ile silmiş. Allah o anda nimete yaptığı bu saygısızlıktan dolayı anne ve bebeğini taş etmiş.⁸⁹²

4.124. Anamas I

Bu yüce dağların kuş uçmaz , kervan geçmez bir köşesinde, fakir bir çocuk, anasıyla beraber yaşamaktadır. Çocuk bir gün amcasının tavuklarının altından aldığı bir yumurtayı anasına getirmiş.Anası, "Nereden aldın?" dememiş.yumurtayı alıp, bir güzel pişirip oğluna yedirmiş. Yumurtayı yiyen çocuk, yaptığıının suç olduğunu düşünememiş ve bir başka gün komşusunun kümesinden bir tavuk almış gelmiş. Anası yine almış kabul etmiş, pişirmiş, beraber onu da yemişler. Anası yine "nereden buldun?" dememiş. Derken köyün sürüsünden keçi çalmış getirmiş.Anası onu da kesmiş, yemişler. Oğlan çalmış, annesi de gelirleri olmadığı için pişirip beraberce helal demeden, haram demeden yemişler. Çocuk, amcasının evinden izinsiz aldığı bir yumurta ile başladığı hırsızlıkların sonunda azılı bir eşkıya olmuş. Etrafta aranır bir suçlu olmuş. Nihayet bir gün yakalanmış ve hakkında idam kararı alınmış. İdam edileceği gün gelmiş çatmış. Tam asılacağı sırada, son isteği sorulduğunda: "Son bir kez,anamın tatlı dilinden öpeyim." demiş. Oğlanın anasını idam sehпасına çıkarmışlar. Oğlan anasını öpmek için, ona yaklaştığında, anasının dilini ısırp koparmış.Kadın feryat figan, bağırırken, etraftakiler oğlunun elinden zor almışlar. Oğlana,"Bunu neden yaptın" diye sorduklarında:

- Bu işlerde benim günahım yok,beni bu kötü yola annem itti. Ben çaldım, o pişirdi beraber yedik. Bana bir gün oğlum yapma demedi, nereden buldun demedi. beni asmayın, "Anamı asın"demiş. Bu

⁸⁹² Halil Altay Göde, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi, 2002), S.Ü.S.B.E, s. 337, 338.

lafları duyan hükümet adamları, delikanlıyı idamdan bağışlamışlar. İşte kendini bilmez cahil bir ananın sorumsuzluğu sonucu hırsızlığa alışan bu delikanlının, eşkiyalık günlerinde kaçıp saklandığı dağlara Anamas Dağları, köyüne de Anamas köyü adı verilir.⁸⁹³

4.125. Ayazmana

Evveli bir anayla kız varmış. Evleri bir odaymış. Bunların bir sürü koyun, kuzuları vardır. Evlerinin yakınlarında da hiç su yoktur. Ot boldur ama gel gelelim su yoktur. Koyunları sulamaya da uzaklara giderler imiş. Kız, koyunları sulamak için uzaklara gidip gelmekten çok bıkar. Oturup Allah'a yalvarır. -Allah'ım ne olurdu şuracıkta su olaydı. Su çıkar da istesen evimin ortasından çıkar!. Bunun üzerine odanın ortasından Ayazmana'dan akan su, çıkar. Yine bu ana kız, bir kış günü kuru darı bir şey pişireceklerdir. Yakacakları da kalmamış. Kadın yakacak aramaya dışarı çıkar ancak soğuktan, fazla uzaklaşmadan döner. Her defasında da kız: "Ayaz mı ana? " diye sorar, derken oranın adı "Ayazmana" kalır.⁸⁹⁴

4.126. Baykuş

Mutlu bir çiftin günün birinde güzel bir çocukları olur. Ancak kadın çocuğun doğumu sırasında ölür. Adam taze bebeğiyle yalnız kalır. Çaresiz çocuğa annelik edecek birisi ile evlenir. Çocuk biraz büyüdükten sonra kadın çocuğa kötü davranmaya başlar ve onu kabul etmez olur. Kocasına: "Ne yapıp edip, bu çocuğu sokağa atacaksın ben artık onu istemiyorum."diyerek kocasına baskı yapar. Kocası da: "Nereye atacağım küçücük çocuğu, o benim canım."diyerek razı olmaz. Ama kadın çocuğa daha kötü davranmaya başlar. Her gün döver, eziyet eder. Bunlara dayanamayan çocuk bir gün Allah'a yalvararak:- "Allah'ım, ya benim canımı al, ya da uçar bir kuş et"der. Bu duadan sonra acıları, kederleri haber veren bir baykuş haline dönen çocuğun başına gelenlerden dolayı baykuş uğursuz bir kuş olarak bilinir."⁸⁹⁵

4.127. Buğday

Vaktiyle bir kadın çocuğuyla beraber tarlada ekin yoluyormuş. Çocuk, anasının yanında oynarken pislemiş.Bunu gören ana, ekin tarlasında çocuğun kıcını yolduğu buğdayların kellesiyle

⁸⁹³ Göde, a.g.e., s. 390, 391.

⁸⁹⁴ Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s.167.

⁸⁹⁵ Göde, a.g.e., s. 350.

silivermiş. Eskiden buğdayların bir tek kellesi değil, ta köküne kadar kelleleri varmış. Kadının çocuğunun pisliğini bu buğday kelleleriyle silmesi üzerine, Allah'da -"Sen benim nimetimle nasıl pislik temizlersin." diye çok kızmış ve bir sıvamasıyla buğday saplarında hiç kelle kalmamış. Dünyadaki kediler, köpekler bağırmaya başlamışlar. Allah'a -"Sen insanları cezalandırırken bizim ne suçumuz var. Bizim nasibimizi de aldın." demişler. Allah da şimdiki buğday kellesini kedilerin, köpeklerin nasibi olarak koyuvermiş. Şimdi insanlar, kedilerin, köpeklerin nasibini yiyormuş.⁸⁹⁶

4.128. Cenelti Deresi

Sütçüler, Pınarköy 'de bulunan Cenelti deresinin adı hakkında güzel bir efsane anlatılmaktadır. Efsaneye göre, köyde birbirlerini pek fazla sevmeyen iki ailenin kızları aynı aileye gelin olmuşlar. Yani elti olmuşlar. Birbirleriyle hiç geçinemeyen eltiler sürekli kavga ediyorlar, devamlı bir açıklarını yakalamaya çalışıyorlarmış. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen, ikisinin de çocuğu olmayınca, bu sefer kocalarıyla aileleriyle de araları açılmış ve bir huzursuzluktur başlamış. Kocaları ve aileleri tarafından horlanmaya başlayan gelinler, çaresiz birbirleriyle iyi geçinmeye başlamışlar. O kadar iyi geçinmeye başlamışlar ki her şeyi birlikte yapar olmuşlar, içtikleri su ayrı gitmez olmuş. Her gün, beraberce, Çobanisa'dan başlayıp Pınarköy'den devam edip sonunda yeşil dere ile birleşen bir dere kenarında hayvanlarını otlatmaya giden eltiler burada oturup sohbet ederler birbirlerine can yoldaşı olurlarmış. Günler böyle geçerken, eltilerden birisi bir gün evde ekmek yapmak üzere kalmak üzere kalmış, diğeri de hayvanları dereye götürmüş. O sıralar derenin suyu az olduğu için hayvanlar da derenin içinde yayılıyormuş. Birden hava bozmuş, şimşekler çakmış, çok fazla yağmur yağmaya başlamış. Hayvanlar ürküp sağa sola kaçışmışlar. Kız da arkalarından onları toplamak için derenin içinde iken gelen sel, kızı alıp götürmüş. Akşam olduğunda eltisinin eve gelmediğini gören diğeri elti, köylülere haber vermiş ve eltisini aramaya çıkmışlar. Eltisinin ölüsüyle dere kenarında karşılaşan, diğeri kız ağlamaya sızlamaya başlamış. "Can eltim, can eltim, beni bırakıp nerelere gittin? " deyip köpürerek akmakta olan sel sularının içine atlamış. Bu acı olaydan sonra o derenin adı "Can elti deresi" olarak anılmaya başlanmış. Bu ad zamanla değişerek bugünkü şekli olan "Cenelti" halini almıştır.⁸⁹⁷

4.129. Çaylak Mevki

Senirkent'in Büyük Kabaca kasabasının, Çaylak mevkiinde bulunan beyaz taşlarla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır. Türkmenler buraya yerleşmişler. O yıl büyük bir kuraklık olmuş.

⁸⁹⁶ Göde, a.g.e, s. 362.

⁸⁹⁷ Göde, a.g.e, s. 423.

İçecek, temizlenecek su kalmamış. Bu kuraklığın olduğu sıralarda gelinin birisi de çobanlardan birisiyle zina yapar. Zina yaptığı gibi su olmadığı için de yıkanıp, gusül abdestini alamaz. Kızın zina yaptığını öğrenen babası, buna çok üzülür ve "Allah sizi taş etsin!" diye beddua eder. Bu dua üzerine bütün oba çadırları ve koyunlarıyla birlikte oracıkta taş kesilir.⁸⁹⁸

⁸⁹⁸ Göde, *a.g.e.*, s. 365.

4.130. Çökek-II

Bir yaşlı kadın varmış. Bu yaşlı kadın yalnız oturuyormuş. Hiç durmadan çıkırık çeviriyormuş. Bir gün kapıya isteyici gelir. “Çok açım, acık ekmek ver” deyince yaşlı kadın “Şimdi veremem çıkırık çeviriyorum.”der. İsteyici de “O çıkırık gibi döne döne yere gömül git.”der. Bir müddet sonra döne döne o ev yere gömülür. Orası da öyle çukur kalır. Meğerse o kapıya gelen isteyici, ermişlerdenmiş. Niyeti kadını sınamaktır. Kadının umursamazlığı kendisinin felaketi olur. Kadının döne döne gömülüp gittiği çukura da Çökek adı verilir.⁸⁹⁹

4.131. Değirmen Deresi Suyu-II

Rivayete göre Kumdan şehri 16. asırdaki depremde yıkılmıştır. Nüfusunun kırk bin dolaylarında olması sebebiyle, ölü sayısı artmıştır. Kerpiç olan evler tamamen yıkılmış, harabe haline gelen şehre Yassıviran adı verilmiştir. Söylentilere göre iki bin ev yıkılmış. Bu yıkıntılar arasında bir ailenin bütün büyükleri ölmüş. Aynı odada kalan altı kız kardeş, Allah’ın esirgediği kimselermiş, kurtulmuşlar. Köyün Toroslar’ın devamı halinde seyreden dağlarına çıkmış insanlar. Kimilerinin babası ölmüş, kimilerinin anası. Her iki büyüğünü kaybeden altı kız kardeş, mutsuz, umutsuz bir halde dağlara çıkmışlar. Aç, susuz günlerce perişan bir halde ne yapacaklarını şaşırان kardeşlerin en küçüğü Melike adındaki kız, ablalarının bütün üzüntülerine karşı ne yapacağını şaşırmış bir vaziyette dağa çıkarken ayaklarının altından kayan bir taşla dengesini kaybederek düşer. Ayağının altından kayan taşın altından su fışkırır. Rivayet bu ya, şimdi bir kasaba (Yassıören) ve bir kazanın (Senirkent) içme suyunu karşılayan Degirmen Deresi suyu, o zaman hâsıl olur.⁹⁰⁰

4.132. Eğirdir

Bir zamanlar gölün bulunduğu yer, güllük gülistanlık, çok verimli çukur ova bir ova imiş. Bir Bahar mevsimi, gök gürlemiş, yer kaynamış, tufan misali yağmurlar yağmaya başlamış. Günlerce yağın yağmurlardan sonra dağlardan gelen seller çukur ovaya dolmaya başlamış. Halk kapabildikleri eşyaları ile birlikte yüksek yerlere doğru kaçmakta iken, obalardan birinde oturan bir nine,yününü koluna dolamış, oturmuş çadırında yününü eğirmeye devam ediyormuş. O sırada ovayı seller başmış. Sular ninenin bulunduğu yere kadar yükselmiş; Bağırmışlar;

"Haydi koş! Yer sulandı, gök bulandı. Sel geliyor canını kurtar..."

⁸⁹⁹ Elif Ülkü Yıldırım, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), S.D.Ü.S.B.E., s.181.

⁹⁰⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 178.

Nine hiç aldırmadan, yününü eğiriyormuş. Çaresiz kalan köylüler bir taraftan nineye kızarak; "Öyleyse ne halin varsa gör, eğir dur!" demiş ve dağların yamaçlarına doğru kaçışmışlar. Seller nineyi kucaklamış, çukur ova dolup taşmış, koca bir göl olmuş. O günden sonra gölün de, dağ yamacında kurulan yeni yerleşim yerinin adı da "Eğirdur" ifadesinden hareketle değişerek Eğirdir şeklini almıştır.⁹⁰¹

4.133. Eşek Taşı

Isparta'nın Aksu'nun Kösre köyü mezarlığında bulunan bir taş için halk arasında şöyle bir efsane anlatılmaktadır. Bu efsanenin baş kahramanı cimri bir kadındır.

"Bu köyde, cimri ve bencil bir kadın yaşarmış. Bir gün ekmek yaparken yanına gelen bir dilenci, karnını doyuracak kadar bir ekmek istemiş. Kadın, dilenciyi geri çevirmiş hiçbir şey vermemiş.

"Biz burada eşek gibi çalışıyoruz, git çalış, sen de kazan" diyerek dilenciyi yanından kovalamış. Kadının yanına gelen dilenci ermişlerdenmiş. Hiç sesini çıkarmadan arkasını dönmüş giderken, kadına beddua etmiş. Dilencinin ettiği beddua o anda Allah tarafından kabul olmuş ve kadın "Biz eşek gibi çalışıyoruz." dediği için o anda eşek şeklinde bir taşa dönüşmüş. Cimrilik ve bencillik sonucu taş olan bu kadını temsil eden taş, Kösre köyü mezarlığında hala durmakta ve EşekTaşı olarak bilinmektedir.⁹⁰²

4.134. Fatmacık Kan Kus

Eskiden iki sülaleden birinin Fatma adında kızı, diğerinin de Yaşar adında oğlu varmış. Bu iki genç bahar mevsiminde koyunlarını Delikkaya'nın alt kısımlarında otlatırlarmış. Yaşar'ın görevi burada bulunan karaağaç ve çitlikleri değnekle çırpıp yapraklarını koyunlarına yedirmek, Fatmacık'ın görevi ise oraya buraya giden koyunları çevirmekmiş. Zaman içerisinde bunlar birbirlerine ısınırlar. Aradan zaman geçer. Yaşar, annesini Fatmacık'ı istemek için onların evine gönderir. Ancak annesi terslenir. Kız tarafı, kızlarını fakir birisine veremeyeceklerini söylerler. Annesi çok üzgün bir halde evine döner: "Oğlum Yaşar, Fatmacık'ı sana layık görmediler, vermiyorlar." deyince Yaşar çok üzülür. Aradan zaman geçer. Yaşar pes etmez. Kızı bir kez daha istetir. Bu sefer ümidi tamamen kesilir. Bu sırada Yaşar'ın hiç sevmediği, Akşitler sülalesinin oğlu Ömer'e, Fatmacık'ın da haberi olmadan Fatmacık'ı verirler. Nişan yüzüğü Fatmacık'ın parmağına takılınca haberi olur. Bu durumu öğrenen Yaşar adeta beyninden vurulmuşa döner. O kadar üzülür ki bir süre sonra halkımızın eskiden beri ince hastalık olarak söylediği vereme tutulur. Durumu gün

⁹⁰¹ Göde, a.g.e, s. 423.

⁹⁰² Göde, a.g.e, s. 343.

geçtikçe kötüye gider. Öksürdüğü zaman ağzından kanlar gelmeye başlar. Derken düğün zamanı gelip çatar. Yaşar artık tamamen yatağa düşmüştür. Yataktan kalkamaz hale gelir. Kendi kendine: “Ahhh anacığım, şu yataktan bir kalkabilsem, şu tahta parmaklıklara yapışabilsem de Delikkaya’da Fatmacık’ı koyun güderken bir görebilsem.” diye konuşurken annesi duyar: “Oğlum niye kendini üzersin, Borlumuz’da başka kız mı yok, daha iyisini, daha güzelini buluruz yavrum.” der. Tabi annesi ne dediyse kar etmez. Nihayet Fatmacık’ın düğünü olur. Günün birinde Fatmacık dört-beş koyunu önüne alıp, bahçede güderken yağmur çiselemeye başlar. Yağmurdan kaçmak için Delikkaya denilen yere gider. Yağmurdan işinlenir. Orda tabi Fatmacık’ın da aklı hep Yaşar’ındadır. O da çok üzgündür. Aradan zaman geçer. Yaşar artık iyice kendini kaybeder, ağırlaşır. Nihayetinde ölür. Ölürken annesi başındadır. Annesinin kucığına yığılınca annesi kendinden geçer. Delikkaya’ya doğru koşmaya başlar. Mahalleden fırlayınca arkasından bazı komşular da bu acaba ne yapıyor, nereye gidiyor, niye bağırıyor, diye merak ederler. Arkasından koşmaya başlarlar. Fatmacık da o sırada Delikkaya’da koyun otlatıyormuş. Yaşar’ın annesi tam Delikkaya önüne gelince orada başlar bağırmaya: “Fatmacık kan kuuus! Fatmacık kan kuuus!” Bu ses karşidan yankı yaparak geri döner: “Fatmacık kan kuuus! Fatmacık kan kuuus!” Yaşar’ın annesi bir ara kendinden geçer. Sonra tekrar bağırmaya başlar: “Fatmacık kan kuuus! Fatmacık kan kuuus!” Bu sırada yankı: “Sen suuus!” diyerek gelir. Yaşar’ın annesi “Bak bak oğlumun öldüğüne seviniyor herhalde.” deyip bayılır. Arkasından koşan mahalleli bunu eve getirirler. Ayıtlırlar. Kendine gelir. Aradan zaman geçer. Fatmacık da Delikkaya denilen mevkide ölü bulunur. Yanında eskilerin yağlık dediği mendili vardır. Yağlığında kan lekesi vardır. Bu olaydan sonra o mevkinin adı Fatmacık olarak kalmıştır. Dışarıdan gelen misafirler, o bölgeyi ziyaret ettiklerinde “Fatmacık kan kuuus!” diye bağırıldıklarında yankının “Sen suuus!” diye cevap verdiğini anlatırlar. Bu sesin orada yattığına inanılan Fatmacık adlı geline ait olduğu anlatılır. Şu anda koyunu, kuzusu olanlar Fatmacık’ın alt kısmında koyunlarını güderler. Soğuk, rüzgârlı bir havada ya da ani yağın bir yağmurda kaldıklarında, evlerine yetişemeyeceklerini anladıklarında Fatmacık ininin önüne gelirler. Yağmur geçene kadar hem koyunlarını dinlendirirler, hem kendileri dinlenirler. Fatmacık ininin önündeki taslık kesimde o civarda yetişmeyen halkın kuzukulağı diye adlandırdığı, mayhoş, çok lezzetli, şifalı bir bitki yetişmektedir. Halk bu bitkinin sadece orada yetişmesini de Allah’ın bir hikmeti olarak değerlendirir.⁹⁰³

⁹⁰³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 187.

4.135. Gelin

Bir evin bir kızı varmış. Kız, arada evin kilerini süpürür. Her süpürdüğünde yirmi beş kuruş bulur. O zamana göre yirmi beş kuruş büyük paradır. Bir gün tekrar süpürmeye gittiğinde allı pullu bir gelin görür, çok korkar. Gelin ona “Korkma” der. Meğerse gelin orda kalan bir ermiş imiş. Kız orayı temizleyiverdiği için para koyarmış. Kıza “Amma, beni gördüğünü kimseye söyleme.” der. O da “Olur” der. Kız bir süre daha süpürür, para bulur. Amma bir gün anasına, gelini gördüğünü söyleyiverir. Ondan sonra da ne kadar süpürse para bulamaz. Gelini de hiç görmez.⁹⁰⁴

4.136. Gelincik-I

Gelincik isminde bir gelin ve ailesi her sene yılda bir kere o yaylaya gelirler, geldikleri bir zamanda ateşe ihtiyaç duyarlar, bir müddet sonra Gelincik, bir odunun ucunda ateşi bulup getirir. Gelinciğin esi ve kayınpederi kış gününde bu ateşi nereden bulduğunu sorarlar. Gelincik hanım temiz kalpli birisi olunca Allah’ın sevgili kullarındandır. Bazı kerametleri vardır. Eşine ya da kayınbabasına bu ateşi geçen sene buradan ayrılırken toprağa gömdüğünü, şimdi de o gömdüğü yerden çıkarıp getirdiğini söyler. Kış vakti bunun olamayacağını düşünüp geline inanmazlar. Kadını öldürürler. Oradaki mezarın bu geline ait olduğuna inanılmakta, her sene bu bölge ziyaret edilmektedir.⁹⁰⁵

4.137. Gelincik-II

Gelincik Hanım, ekmek yaparken ekmeği yakarmış. Kaynanası da çok titiz olduğundan ekmeği yakınca geline kızar. Ekmek pişirgecini ekmeği çevirmek için kullanırken, arada bir ateşi de karıştırır. Geline sinirlenince pişirgeci ona yöneltir. Geline ilen pişirgeç Yassıören kasabasının altında bir katran ağacına düşer. O ağacı yakar. Katran şemsiye şeklinde yanar. O mevki bu olaydan sonra Yanık Katran adıyla anılmaktadır. Bu katran ağacı yakın tarihe kadar orada mevcuttu. Üzeri dümdüz, şemsiye şeklinde idi. Üzerinde yanık izleri vardı. Maalesef o ağacı kesmişler. Ancak efsanesi halk arasında hala dilden dile dolaşmakta.⁹⁰⁶

4.138. Gelincik-III

Garip ile Ortayazı arasında, haritada Barla Dağı diye geçen yerin “Zirve Tepe” adlı mevkide, Gelincik Dağı denen yerde her sene göçebe Yörükler yayla yaparlarmış. Bir genç gelin baharın buradan ayrılırken, kor halindeki ateşi toprağa gömer. Ailesi ile başka yaylaya göç ederler. Bir sene

⁹⁰⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 216.

⁹⁰⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 173.

⁹⁰⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 174.

sonra tekrar gelirler. Kayınpederi yükleri yıkarken gelinden ateş ister. Gelinin de bir önceki yıl gömdüğü ateş aklına gelir. Gider, gömdüğü yeri açar. Aynı korlar duruyormuş. Oradan kuru alır, kayınpederine verir. Kayınpederi, bu ateşi nereden getirdi acaba, diye düşünür. “Bu ateşi dostundan mı getirdin?” diye gelinine söylenir. Gelini gerçeği anlattıysa da kayınpederi ona inanmaz. İftira atar. Gelin bunları duyunca içinden “Bana iftira attı.” diye ah eder. Yanan ateşin birini alır, Yassıören’in altına atar. O bölgede bir ağacın üst kısmı yanar. Bir tanesini, “Benim ziyaretime gelemeyenler buralara gelsin.” diye Büyükkabaca’nın altına atar. Bir tanesini de olduğu yere bırakır. Orada vefat eder. Çocuğuyla kendisinin mezarı orada kalır. O bölgede de gelin, “Bana ziyarete gelenler kulemi dike dike gelsin.” dediği için orayı ziyarete gidenler taşları dikip giderlermiş. Rivayete göre gelinin gözünden akan yaslar da müsk denilen güzel kokulu bir bitki olur. “Ziyaretimden dönenler de bu müsgü koka koka gitsinler.” der. Ziyaretçilerine de böyle bir hediye bırakır.⁹⁰⁷

⁹⁰⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 175.

4.139. Gelincik-IV

Veli Baba Sultan'ın büyük dedesi Veliyüddin Gazi'nin koyun sürüsü varmış. Barla Dağı'na diğer adıyla Gelincik Ana dağına yaylaya gelirlermiş. Rivayete göre Fatimetüz'zehra'nın diğer adı Gelincik Ana imiş. Gelincik denmesinin sebebi de küçük bir gelin olduğundan şefkat, merhamet göstergesi olmasındandır. Gelincik Ana ve ailesi bahar mevsiminde yaylaya çıkarlar. Senirkent'ten de misafirleri vardır. Yayla havası olunca misafirler: "Üşüdük bir ateş yakın." derler. Gelincik Ana : "Ben buradan güzün ayrılırken çok büyük bir ateş közü gömdüm gittiydim. Orayı eseleyin, orada ateş vardır. Üzerine odun falan atın, çabuk ateşlensin." der. Götürdükleri misafirler kalplerinden söyle derler: "Geçen sene güzün gömülüp giden ateş, bu seneye kadar durur mu hiç, olacak şey mi?" Kazarlar. Baksalar ki hakikaten kor ateş hiç sönmemiş, öylece duruyor. içinde yanık odunlar var. Ateş işlerine yarar. Gelincik Ana o yanık odundan birini alır. "Bakın" der misafirlere, "Nereye düşecek." Ucu yanık odunu bir fırlatır. Garip'in ön tarafında büyük bir ardıç varmış eskiden. O ardıcın tepesine düşer. Ardıcın adı o günden sonra Yanık Ardıç olarak kalır. O dağda Türkiye'nin hiçbir yerinde olmayan ve adına müsk denilen bir çiçek vardır. Çok güzel kokulu bir ottur. Oraya ziyarete gidenler bu otu evlerine getirir, koyarlar. Rivayete göre, orada yatan Gelincik Ana'nın, kendisini ziyarete gelenlere bir hediyesidir bu çiçek.⁹⁰⁸

4.140. Gelincik Ana-III

Isparta'nın yüksek dağlarından Barla Dağı'nın en yüksek yeri olan Gelincik tepesi için anlatılan bir efsane de şu şekildedir:

Bu dağları, Muğla Aydın civarından gelen yörükler yaylak olarak kullanmaktadırlar. Yörük beyi obasıyla birlikte ilk yazda yeni bahar aylarında buraya gelir ve çadırlarını kurar. Yörük beyinin güzeller güzeli kızı vardır. Bu kız orada bir çobana aşık olur. Çoban da kıza. Birbirlerine söz verirler. Bu aşk sürüp giderken, yayla yolundan geçen başka bir yörük beyinin oğlu da kıza bir görüşte vurulur ve babasından kızı ister. Yörük beyi:

"Bey kızı,beye yaraşır."deyip kızını verir. Kız;

"Baba, ben başkasına söz verdim, birbirimizi seviyorum" dediyse de boşuna. Hemen düğün hazırlıkları yapılır. Anlı şanlı bir düğünden sonra kız bey oğluyla evlenir. Yörük beyi:

"Kızımın bir dediğini iki etmeyin."deyip kızıyla vedalaşır. Düğün alayı kurulur, gelin ata bindirilir ve hareket edilir.

Yayla yolundan giderken, kız:

⁹⁰⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 176.

"Ben çok susadım."der.

Bu düğünden sonra büyük bir kuraklık başlamıştır. Hiçbir yerde akar su kalmamıştır. Sadece, dağın en yüksek zirvesinde yılanmış karlar vardır. Gelin, buraları çok iyi bildiği için ,oraya çıkıp susuzluklarını gidermelerini teklif eder. Düğün alayı yolunu, zirveye çevirir ve buraya çıkarlar. Gelin ellerini havaya kaldırarak:

"Allah'ım, sevdiğime kavuşmadıktan sonra benim canımı niye almadın? diye dua eder. Tam bu sırada yıldırımlar çakar ve kızın üstüne düşer. Gelin ölür. Gelinin öldüğü yerde derin bir çukur oluşur. Bu olaydan hemen sonra yağmur yağmaya başlar ve gelinin öldüğü tepeye Gelincik Tepesi adı verilir.⁹⁰⁹

4.141. Gelincik Ana-IV

Yukarıdaki Gelincik Ana-1,2,3 efsanelerinden değişik olarak ve tamamıyla farklı bir mevki hakkında anlatılan bu efsane ise Sultan Dağları'nın bir zirvesi olan ve yörede küçük gelincik olarak anılan Yarıkkaya Dağı için anlatılır. Efsaneye göre: Yalvaç'ın sağır köyünde birbirlerini deliler gibi seven iki genç aralarında söz keserler. Zamanı geldiğinde oğlan,kızı ailesinden istemek üzere annesini dünürücü gönderir. Fakat kızın ailesi,oğlanın fakir olduğunu gerekçe göstererek kızı vermez. Bir süre sonra ise kızı, başka köyden birisine verirler. Bu duruma kız da oğlan da çok üzülürler. Çaresiz kalmışlardır. Köyde, kızın düğünü olur ve gelin alayı, gelini ata bindirip hareket eder. Bu evliliğe gönlü olmayan ve sevdiğine verdiği sözü unutmayan kız, bir an da at ile birlikte uçarak Yarıkkaya Dağı'nın tepesine doğru gider ve orada kaybolur. Bu dağın zirvesinde bir mağara vardır. Bu mağara içinden çok berrak ve soğuk bir su çıkmakta, çıktığı yerden biraz aktıktan sonra tekrar kaybolmaktadır. Gelincik ananın bu mağara içinde olduğuna inanılmaktadır. Mağaraya ilk girenlerin, suyun içinde gelincik ananın ayak izlerini gördüklerini söylemektedirler. Daha sonra gelenler bu izlere rastlayamazlar.Gece olunca gelincik ananın mağaranın içinde dolaştığına ve temizlik yaptığına inanılmaktadır. Bu sevda hikayesi ile birlikte, Yarıkkaya Dağı'nın adı da Gelincik dağı diye anılmaya başlar.⁹¹⁰

4.142. Gelin Yudan

Sütçüler'in Şeyhler köyünde bulunan Gelin Yudan mevkiyle ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılmaktadır. Birbirini seven iki genç evlenmişler. Mutlu bir şekilde yaşarken, ev işleri ile

⁹⁰⁹ Göde, *a.g.e.*, s. 399.

⁹¹⁰ Göde, *a.g.e.*, s. 401.

birlikte, keçileri gütmeye işi de geline düşmüş. Taze gelin, her gün keçi gütmeye gider, akşam olduğunda eve döner ve işlerini yaparmış. Bir akşam, keçiler eve geldiği halde gelin gelmemiş. Aramaya koyulmuşlar ama bulamamışlar. Ertesi gün bir başka gelin de dönmeyince bütün köylü aramaya çıkmış. Gelinlerin, keçi güttükleri her yeri aramışlar ama ne ölülerini ne de dirilerini bulamamışlar. Ararken gelinin birisinin başörtüsünü bir yerde görmüşler, gelinin ağabeyi başörtüyü almak için yürüyünce ,bataklığa saplanmış ve batmaya başlamış, feryat figan oğlanı batmaktan kurtarmışlar ve gelinlerin oraya battıklarını anlamışlar. Bu olaydan sonra o mevkie "Gelin Yudan" denmiştir.⁹¹¹

4.143. Guguk Kuşu (Alı Gelin)

Bedeller'in kızı Allah tarafından hamile kalır. Babası kızının bir namussuzluk yaptığını zannederek çok kızar, bağırır çağırır. Namsunu temizlemek için kızından kurtulmak ister. Kızın elini ayağını bağlar. Köyün yakınındaki Haliloğlu Kuyusu'na atmaya götürür. Kız giderken babasına yalvarıp:

"Baba, benim bir suçum günahım yok."derse de babası kararlıdır. Namusunu temizleyecektir. Kuyuya yaklaştıklarında yorgun düşen kız Allah'a yalvarır;

"-Allah'ım benim bir suçum yok ben bu cezayı hak etmedim, beni ya kuş et ya taş et".der.

Kızın bu duası Allah katında kabul olur. Babası kızı tam kuyuya attığı sırada kız kuyunun içinden bir kuş olur çıkar ve babasının evine döner. Bu olaya şahit olan baba, pişman olmuştur ama iş işten geçmiştir. Kız, babasının evinin çelenginde durur sabah akşam öter, adam da bunu duydukça vicdan azabı çekermiş. Köyün ileri gelenlerine danışan baba, evinin bulunduğu yere bir han yaptırarak, gelenin geçenin karnını doyurmaya başlar. Bugün, han yerinin bulunduğu arsa üstünde bahçeli bir evi bulunan anlatıcıya göre evin bahçesinde bulunan dut ağacı gelin kızın yatırıdır. Yakın zamana kadar da bu dut ağacına kırmızı bez bağlayarak adaklar adanır her türlü dilekte bulunurlarmış.⁹¹²

⁹¹¹ Göde, *a.g.e.*, s. 425.

⁹¹² Göde, *a.g.e.*, s. 353.

4.144. Gürnüt

Şarkikarağaç'ın Göksöğüt kasabasının yakınında bulunan, eski bir yerleşim yeri vardır. Gürnüt denilen bu mevkide bir örenin varlığı bilinmektedir. Bu köyün yok olmasıyla ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılmaktadır. Halk, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmakta, mutlu bir şekilde yaşamaktadırlar. Derken dışarıdan gelen bir kadın köye yerleşir. Bu kadın iyi birisi değildir. Kadın kötü işler yapmakta ve köyün huzurunu kaçırmaktadır. Bir zaman sonra bu kadının kimden olduğu belli olmayan bir çocuğu olur. Babasının kim olduğunu hiç kimse bilmemektedir. Köylüler kadından rahatsızdır. Ama yine de bir şey yapamazlar. Bu kadın, bir gün ekmek yaparken yanında oynayan çocuğu altını pisletir. Kadın hiç düşünmeden, yaptığı ekmeklerden bir parça kopartıp, çocuğun kışını siler atar. Yufkayı atar atmaz bir alev topu haline gelen köy yanıp köy olur. Bugün bu yerleşim yerinin kalıntıları bir ibret dersi olarak durmaktadır. Göksöğütlüler, bu yerleşim yerinin şimdilerde cin yatağı olduğuna inanırlar. Geceleri burada çılgın eğlencelerin, düğünlerin yapıldığını görenler olur bu mevkiden görülen ışıklar buna işarettir.⁹¹³

4.145. İki Kardeş

Biri oğlan, biri kız iki kardeş yetim kalır. Oğlan çoban olur. Kız, ağabeyine her gün yemek eletirir. Bir eletirken, iki eletirken, bir gün gelmez. Üçüncü gün de oğlanın gözü yolda kalır. Bakar gelmez, bakar gelmez. Oğlan hırslanır. O sırada kız asma ile gelirken oğlan feylini (niyetini) bozar. Kötü davranmaya kalkar. Oğlan kıza doğru seyitirken (koşarken) kız, ağabeyinin niyetini anlar. Kız da seyitmeye başlar. Kız önde oğlan arkada. Kız seyitir, oğlan seyitir. Kız, elinde ekmek bohçası, yemek asması ile seyitirken: “Allah’ım, ya beni öldür, ya taş et. Ben tutulacağım. Ya taş olayım, ya şuracıkta öleyim. Kardeşimin günahına ortak olmayayım” diye Allah’a dua eder, yalvarıp yakarır. Oğlan tam, tutmak için elini uzatırken kız taş kesilir.⁹¹⁴

4.146. Karı Aslan

Bu ovada genç yaşta iki oğlunu ve bir kocasını savaşta kaybetmiş, kimsesi olmayan bir kadın yaşarmış. Kışın Senirkent’e gelen kadın, yazın ise bu ovadaki birkaç dönümlük arazisini ekermiş. Etraftan gelen yardımları almaz, “Elim ayağım tutuyor, bedava para almam” der haline şükredermiş. O zamanlar eşkıyalık almış yürümüş. Eşkıyalar, milleti haraca kesiyorlarmış. Bir gün

⁹¹³ Göde, *a.g.e.*, s. 339.

⁹¹⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 161.

bu temiz ve gururlu kadın, akşam olupta hava karardığında kendisine ait olan bağ evine girer, tam uyuyacağı sırada dışarıdan ayak sesleri gelir. Köpekler havlar. Kadın, bunun üzerine kocasından yadigâr kalan kamasını, bıçağını alır. Dışarıdan gelen sesler, erkek sesidir. Kadın, önce şaşırır. Eşkıyalar kadına “Uzak yoldan geldik, karnımız açtır bacım, Tanrı misafiri kabul eder misin?” der. Kadın “Tanrı misafirini ağırlamak basımız üzre, boynumuzun borcudur, buyurun ağalar, hele söyle içeri geçin.” der. Onları ağırlamak için tavuk keser, süt, kaymak ve evinde bulunan tüm yiyecekleri ikram eder. Eşkıyalar karınlarını doyururlar. Kadın elinden gelen hürmeti gösterir. Eşkıyaların ellerini yıkamaları için leğen getirir. Eşkıyalar, kadına: “Senin erkeğin, çoluğun çocuğun yok mu?” derler. Kadın bunların niyetlerini anlar, fakat belli etmez. Eşkıyalara kocasının az ileride iki oğluyla çalıştığını söyler. Kadın bir ara eşkıyaların yanından ayrıldığında eşkıyalar “Bu karı aslan gibi, biz buna kötülük edip malını çalmayalım, o bize hürmet etti, bize insan olmanın ne demek olduğunu gösterdi” derler. Eşkıyalar, orada bir daha kötülük yapmayacaklarına and içerler. Onların bu cesur kadın için söyledikleri söz zamanla halk arasında yayılır. Tabi yayılırken bazı harf değişimleri olur, sonunda Karı Aslan bugünkü “Karaaslan” şeklini alır.⁹¹⁵

4.147. Kızlar Kayası -IV

Yassıören ve Senirkent’in içme suyunu karşılayan Değirmen Deresi suyu hâsıl olduktan sonra öksüz altı kız kardeş, yollarına devam ederek uçurumları, dereleri aşarlar. Büyük bir kazanın dibine vardıklarında yemyeşil bir koyak ve küçük bir pınar görürler. En büyükleri: “Kardeşlerim, biz burada eğleneceğiz; artık yuvamız, yurdumuz burası.” der. Kayanın ine benzeyen yerini, güzelce temizleyip oturulacak hale getirirler. Aradan uzun yıllar geçer. Kızlar yerlerinden memnundurlar. Buldukları ot ve avladıkları hayvanlarla beslenirler. Civar köylerde, bu altı kız kardeşin bir dağda yaşadığını öğrenenler, boş durmazlar. O zamanların kolluk kuvvetlerine durumu bildirirler. Bir gün öyle bir olay gelişir ki dillere destan. Sabahın ilk ışıkları kayalara vururken kızlar uyanır. Ortanca kız Huri, kalkıp kayalardan aşağı baktığında bir grup insanın kendilerine doğru geldiklerini görür. Bağırır. “Hepiniz kalkın, gelenler var aşağıda!” der. Hepsi kayanın ucuna gelerek bakarlar aşağıya. Büyük kız “Yandık!” diye bağırır. Gelenler sultanın kuvvetleriymiş. Kızlar koyak içine doluşurlar. Onları ve olacakları beklerler. Korktukları yüzlerinden okunuyormuş. Gelenler koyağın önüne çıkarlar. içlerinden biri bağırarak kızların dışarı çıkmasını ister. Kızlar birer birer dışarı çıktıkları an, genç bir asker, en büyük kızın kollarından tutup pos bıyıklı birinin karşısına getirir. O, gür sesiyle

⁹¹⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 173.

bağırır: “Kimsiniz, ne arıyorsunuz burada? ” “Zelzeleden sonra buraya geldik, herkes gibi.”“Daha sonra köye niye inmediniz?” “Ne yatacak bir yerimiz, ne anamız ne babamız ne de tarlamız var.”der büyük kız. Pos bıyıklı adam, gözaltından kızı süzmektedir. Kız, genç, güzel ve boylu posluymuş. Adamlarına: “Alın bunları götürün, yalnız ablaları kalacak!”diye gürlür. Adam, kızı iğfal ettikten sonra götürmeye çalışır, kız ise direterek gitmeyeceğini söyler, kardeşlerinin de götürülmemesi için yalvarır. Fakat karar kesindir. Hepsi bir odaya doldurulurlar. Büyük, ötekilerin yüzüne bakamaz, ayrıca hüngür hüngür ağlar. Derken içeri o adam girer. “Hepinizi serbest bırakıyorum. Yalnız ablanız kalacak.” Abla, kaldıktan üç gün sonra ölür. Geri kalan beş kız ise tekrar yuvalarına dönerler. Ablalarının dönmeyişine üzülen kızlar, yüksek bir kayanın üstüne çıkarak birer birer atlayıp intihar ederler. Bugün dahi o beş mezarın yeri belli belirsiz taşlarla çevrilidir. O günden bu yana oraya giden göçebe yaylacılar, kayanın adına Kızlar Kayası, pınarına ise Kızlar Pınarı adını vermişlerdir.⁹¹⁶

4.148. Kız Tüydü Kayası

Eskiden burada çok şiddetli akan bir çay varmış. Allah'ın işi, şiddetli akan bu suyun içinde de bir kaya varmış. Su, bu kayayı oymuş ve U şekline getirmiş. Eskiden eşkıyaların burada karargah kurduğu söylenir. O zamanlar bu çevredeki bir çobanın Ayşe adlı bir kızı varmış. Bu kızın ağabeyleri askerde olduğu için, koyunları kuzuları otlatma işi Ayşe'ye kalmış. Ayşe yine bir gün bu mis gibi kokan dağlarda yamaçlarda dolaşırken hayaller kuruyor. Tengireği (kirman)çevirirken bir hayale kapılıyor. Bir ağacın dibine oturuyor. Askerden gelen gençlerden kendisine bir yavuklu bulup, onunla evlenmeyi düşünüyor. İşte bu sırada Ayşe'yi gören iki eşkıya ağır ağır Ayşe'nin arkasından yaklaşıyor. Ama Ayşe bunları görmüyor. Ayşe'nin güzelliği eşkıyaları deliye çeviriyor. Eşkıyalar iyice yaklaşıyor. Bu sırada eşkıyanın ayağından bir taş kayıyor. Kız eşkıyaların ayak seslerini duyuyor. Büyük bir korku ve heyecanla koşmaya başlıyor. Bakıyor ki, eşkıyalar ardından geliyor. Ayşe kız, bir kayanın önüne geliyor. Aşağısı uçurummuş. Bu kayayı geçmez imkansız. Eşkıyalar da iyice yaklaşıyor. Hemen çaresiz bir biçimde karar veriyor: "Eşkıyaların eline geçmektense, ölmek daha iyidir."diyor. Kayadan aşağı kendini atıyor. Bu sırada bir rahatlık hissediyor, uçarcasına. içindeki korku yavaş yavaş gidiyor. Kanatlanıp uçar gibi. İyilik meleklerinin, kendini, eşkıyalara, serserilere teslim etmeyen kızı, kanatlarının üstünde karşı tarafa geçirdiği söyleniyor. Kız, hayretler içinde, eşkıyalardan kurtulmanın sevinciyle, bu olayı anasına anlatıyor.

⁹¹⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 178.

Bu kayaya da o gün bu gündür "Kız Tüydü Kayası" denir.⁹¹⁷

4.149. Ölü Kadın

Bir karı koca varmış. Kadın çağa çocuğunu arkada bırakarak ölmüş. Kocas: “Ben çocuğa nasıl bakarım?” diye üzülyormuş. Kadın da öbür dünyada: “Kocam hem çalışıp, hem çocuğa nasıl bakacak?” diye üzülyormuş. Allah da geline izin verir. “Her gün gidip geceden geceye evin isini yapacaksın, çocuğunu emzireceksin, sonra mezarlığa döneceksin” der. Kadın kefeniyle geceden geceye gelir, çocuğunu emzirir, evinin işini yapar. Yemeği pişirip tekrar mezara döner. Karısı ölen adam Allah’a yakarır: “Ya Rabbi, ben dağ başında kuş uçmaz kervan geçmez yerdeyim. Karım yok, komşum yok. Kapıyı kilitleyip gidiyorum. Nasıl evim süpürülüyor, bulaşığım yunuyor, çocuğum emziriliyor, kim ediveriyor bunu?” diye düşünür. İçine bir merak düşer. Bir gün, yatmayıp samanlığa girer. Kim gelip gidecek diye. Kadın evine çıkıp varır. Kefeniyle çocuğunu emzirirken kocası tutar. “Sen ölmemişsin, seni salmayacağım.” der. Kadın: “Ağa ben öldüm. Allah bana izin verdi. Çocuk büyüünceye kadar gelip gideceğim.” der. Mezarlığa gider. Kadın sözünü tuttuğu için çocuk büyüene kadar salarlar. Çocuk büyüdükten sonra göndermezler. Kocas da Allah’a şükreder. “Büyük Allah’ım garip halime sen baktın, masum çocuğumu sen korudun. Her zaman için sana sığınırım.” diye şükreder. Allah’a sığınır.⁹¹⁸

4.150. Sidre

Isparta'da dinine bağlı, güzeller güzeli bir kız yaşarmış. Bu kız eski yazı okur ve ibadetle meşgul olurmuş. Günleri böyle geçerken, bir gence aşık olur. Genç de onu sevmektedir. Delikanlı, kızı istemek üzere ailesine gönderir. Fakat kızın ailesi bu evliliğe razı olmaz. Kız ile oğlanın görüşmesini yasaklayarak dünürçüleri geri çevirir. Kız üzüntüye dayanamaz. Gece rüyasında, kızı alıp Sidre'deki dağa götürmüşler. Kız orada ağlamış sızlamış: “Vermediler, anam babam beni sevdiğime vermedi, çeyizi yaptım, vermediler.” Diyerek sabah ezanı okununcaya kadar ağlamış ve dua etmiş. “Ya Allah, Ya Kerim benim duamı kabul et.” Demiş. Sabah ezanı okunduktan sonra, namazını kılıyor. Sağına selam veriyor, Sidre'de şırıl şırıl su akıyor. O zamana kadar Sidre'de su yokmuş. Soluna selam veriyor, çıplak Sidre Dağı, yemyeşil ağaçlar ve çiçeklerle bir gelin gibi süsleniyor. Bu namazdan sonra; “Ben çıktım muradıma Su geldi imdadıma.” Diyen kız Sidre'de kayıplara karışıyor.⁹¹⁹

⁹¹⁷ Göde, *a.g.e.*, s. 411.

⁹¹⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 226.

⁹¹⁹ Göde, *a.g.e.*, s. 372.

4.151. Sultan Ana

Bu yaylalarda dördü erkek biri kız beş kardeşten yaşarlarmış. Erkek kardeşler koyunları otlatmaya çıktıklarında kız kardeşleri çadırda kalır günlük işleri yaparlardı. Bir gün oğlanların koyun gütmeye gittiği bir anda, eşkiyalar, çadırın bulunduğu yeri basıp Sultan'a tecavüz edip, onu öldürmüşler. Akşam olup, çadıra gelen oğlanlar, kız kardeşlerini o vaziyette görünce, silahlarını alıp, eşkiyaların ardından gitmişler. Eşkiyalarla giriştikleri kavga esnasında hepsi de ölen kardeşler, öldükleri tepelerde kalmışlar. Bugün de hala ziyaret edilip kurban kesilen yatırlar ve Sultan Ana'nın Türk İstiklal Savaşı'nda Yunanlılara karşı, bu tepelerden top atışları yapılmış ve düşmana büyük kayıplar verdirilmiştir.⁹²⁰

4.152. Uyuyan Güzel

Eğirdir Gölü'nün virajlı yollarında ilerlerken hem Barla tarafından hem de Mahmatlar tarafından Eğirdir'in üstünde bulunan Sivri Dağı'nın şekli sırtüstü yatmış bir kızı andırır. Bu şekle halk Uyuyan Güzel der. Bununla ilgili olarak da şöyle bir hikaye anlatılmaktadır:

"Birbirlerini deli gibi seven, bir kız ile bir oğlan varmış. Fakat oğlanın ailesi kızı istemiyormuş. Oğlan her şeye rağmen ailesinin rızasını almadan kızla evlenmiş, kızı eve getirmiş. Kız çok iyiymiş. Oğlanın ailesine her türlü hürmeti gösteriyor bir dediklerini iki etmiyormuş. Ama yine de yaranamıyormuş. Oğlanın ailesi de bunun tam tersini söyleyip oğlana kızı kötülüyorlar: -"Senin karın bize hürmet etmiyor, dediğimiz hiç bir şeyi yapmıyor, bize hakaret ediyor, saygısızlık yapıyor."diyorlarmış.

Bu lafı ciddiye alan oğlan bir gün dayanamayıp kıza bunların hesabını sormuş ve kızı hırpalayıp, dövmüş. Bu hakaretlere dayanamayan kız evden kaçır ve bir kayanın üstünde uzanıp ağlamaya başlar ve Allah'a yalvarır;

- "Allah'ım beni taş yap,yükselip yüce bir dağ yap da bu iftiralarından kurtulayım."der.

Allah kızın duasını kabul eder. Kız o anda taş olur ve yükselir yüce bir dağ olur. Kızın sadece kafası dışarıda kalır, gövdesi gölün altında kalır.⁹²¹

4.153. Veliyüddin Gazi-I

Uluborlu'da eskiden çok zengin, dul bir hanım varmış. Bu kişi Veli Baba Sultan ve erenlerine inanmış bir kişiymiş. O dönemlerde zengin, varlıklı kişiler yanlarında köle taşırlarmış. O zengin kadın, yanına kölesini alır, altın inci takıp takıştırır, o günkü adıyla Ulugün'e Veli Baba

⁹²⁰ Göde, a.g.e, s. 402.

⁹²¹ Göde, a.g.e, s. 341.

Sultan'ı ziyarete gider. Bunlar ova yolundan geçerek gidiyorlarmış. Küçükkabaca mevkiinde yolun kenarında büyük bir armut ağacı vardır. Bunlar yürüyerek gittikleri için sıcaktan yanarlar. Kölesi ile beraber: "Bu gölgesi büyük ağacın altında bir dinlenelim." derler. Oturdıkları zaman köle fikrini bozar. Kendi kendine düşünür. "Bu dağ başında da kimse yok. Bu kadının altını, incisi neyi varsa çalayım, kadını da burada öldüreyim, kimse görmez kaçıp gideyim." Kadına saldırır, altını inciye almaya çalışırken kadın Veli Baba Sultan'ın büyük dedesi olan Veliyüddin Gazi'ye hitaben: "Eğer eren evliya isen ben sana inandım, yardım et, yetiş." diye bağırır. Bu feryatlar üzerine hemen orada koca bir yılan taşın arasında belirir. Yılanı gören kölenin aklı başından gider. Altını, inciye, kadını orada bırakıp kaçar. Kadın kendini toplar. Aklı başına gelir. Zar zor Uluğbey'e ulaşır. Başına gelenleri Veliyüddin Gazi'ye anlatır. Veliyüddin Gazi de "Biz Cenab-ı Allah'ın yardımıyla darda kalanlara yardıma koşarız." der. Kadın orada ibadetini yapar. Duasını eder. Ertesi gün gönderirler. Bu da Veliyüddin Gazi'nin kerametidir.⁹²²

4.154. Yağ Döktüm Kuşu-I

Bugün kumru diye bildiğimiz kuşun, Senirkent yöresindeki diğer adı "Yağ Döktüm Kuşu"dur. Rivayete göre bu kuş aslında öksüz bir çocuktur. Üvey anne yanında büyür. Bir gün çocuk, yemek pisirirken yağı tamamen döker. O sırada içini bir korku kaplar. "Üvey annem beni ne yapar?" diye kıvranırken "Allah'ım ne olur beni kus yap, uçu." diye Allah'a yalvarmaya baslar. Allah, çocuğun duasını kabul eder. Senirkent'te şu an o kuşlardan çoktur. Bu kuşların öterken "Yağ döktüm, ben korktum." diye öttüğünü söylerler. Bu sebeple bu kuşlar mübarek sayılırlar. Hiçbir çocuk, eline sapan alıp da bu kuşları öldürmez, bilakis yem verir.⁹²³

4.155. Yağ Döktüm Kuşu-II

Bir evde yeni gelin varmış. Bu gelin kaynanasından çok korkarmış. Kaynanasıda korkacak bir kadınmış, geline yapmadığı eziyet kalmıyormuş. Gelin kaynanasının evde olmadığı bir gün yemek yapmak üzere hazırlanmış. Bu sırada tavaya dökmek istediği yağ halıya dökülmüş. Yağın halıya dökülmesiyle birlikte büyük bir korkuya kapılan gelin kaynanasına vereceği cevabı düşünmeye başlamış:

- "Allah'ım beni kumru kuşu et de uçu buralardan,kaynanam gelirse beni öldürür." Duası kabul olan gelin,o anda bir kumru kuşu olmuş ve mutfağın bir kenarına konmuş. Kaynanası eve geldiğinde halıyı yağ içinde görünce çok kızmış ve söylenmeye başlamış. Bu sırada pencerenin

⁹²² Yıldırım, a.g.e, s. 206.

⁹²³ Yıldırım, a.g.e., s.163.

kenarında kumruyu görmüş kumru:

-Ben dökmedim o döktü guk guk guk." demiş ve oradan uçmuş gitmiş.

Bu kuş halk arasında yağ döktüm kuşu olarak da anılan kumrudur.⁹²⁴

⁹²⁴ Göde, *a.g.e.*, s. 351.

İÇEL

4.156. Aya Tekla

Silifke'nin iki kilometre doğusunda bulunan yer altı mağarası üzerinde bir binanın harabesi vardır. Yöre halkı burada Aya Tekla adında bir kızın çok önceleri yaşayıp öldüğünden bahseder ve onunla ilgili şunları anlatırlar: Buraya gelmeden önce Tekla, Konya'da yaşarmış. Hıristiyanlığın yayılmasını üstlenmiş bir papazın vaazlarını dinleyen Tekla, bundan çok etkilenir. Tutuklanan papazı kurtarmak isterken yakalanır. Bu suçunun ve papaza inanmasının cezası olarak meydanda toplanan halkın gözü önünde yakılacaktır. Bir direğe bağlanır ve ayakları altındaki odunlar ateşe verilir. Yağan sağanak yağmurlar ateşi söndürür. Bu olaydan sonra kıral kızı affeder. Genç kız, kurtulup yollara düşer papazı bulur. Birlikte dolaşmaya başlarlar. Bir zengin, papaza para teklif ederek Tekla'yı ondan satın almak ister. Tekla bunu kabul etmez ve adama hakaret eder. Halkın içinde gülünç duruma düşen zengin adam, kırala şikayette bulunur; kızın öldürülmesini ister. Kıral kızı aslanlara attırır. Aslanlar, kıza bir şey yapamazlar. Gördüğü manzara karşısında bu kral da kızı affeder. Tekla, memleketi olan Konya'ya döner. Ailesi din değiştiren kızlarını kabul etmez. Bunun üzerine kız Silifke'ye gelerek, mezarının bulunduğu mağaraya yerleşir. İnsanların dertlerine çare olur, hastaları iyileştirir. Çevredeki hekimler bunu çekemezler. Kötü niyetli kişileri üzerine salarlar. Kız bu adamlarla karşılaşınca mağaranın tabanı yarılır ve yarıktan kaybolur. Daha sonra buraya büyük bir mezar yapılır. Şimdi bu yıkıntıların bulunan yeri hıristiyanlar sıkça ziyâret ederler.”⁹²⁵

4.157. Çamlıyayla'daki Cinlerin Efsanesi

Çamlıyayla'da eskiden beri cinlerin yaşadığına inanılır. Ayşe Bacı, çufallığında savan dokuyarak geçimini sağlarmış. Cinler, Ayşe Bacı'nın kilimlerini dokur. Cinler, halktan bazı kişileri düğünlerine götürüp oynatırlar. Besmele çekmeyen evi pis olan Ayşe Bacı'yı uyarmışlardır.”⁹²⁶

4.158. Çarşamba Taşı

Çarşamba karısı denilen bir kadın varmış. Bu kadın köyün bir ucundaki yuvarlak, küçük bir taşın üstünde yıkanmış. Sonra da bu taşın hatırı kırılacak diye taşın altına sokularak kaybolmuş. Çarşamba günü bu köyde pamuk eğirmek iyi sayılmazmış. Çarşamba gecesi bir kadın pamuk

⁹²⁵ Mehmet Erol, *Taşeli Platosu Efsaneleri-İnceleme Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1996) E.Ü.S.B.E., s. 152.

⁹²⁶ Nilgün Çıblak, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Ç.Ü.S.B.E., s. 116.

eğirirken Çarşamba karısı bu kadının kapısını gıcır gıcır açıp içeri girmiş. Kadının pamuk eğirdiği iğini, iyice büküp ansızın kaybolmuş. Bu olaydan sonra Çarşamba karısının altıan girip kaybolduğu taş, çocukları iyileştirme yeri olarak kullanılmış adına da Çarşamba taşı denmiş.⁹²⁷

4.159. Çolak Kız

“Kadının birisi ekmek yapıyormuş. Bu arada yanında bulunan çocuğu altına pislemiş. Kadın erindiğinden çocuğun donunu çıkarıp, altını hamur beziyle silmiş. Kadının bu hareketini Allah hoş karşılaştırmamış. Çocuğun altını sildiği elini önce çolak etmiş sonra da çocuğuyla birlikte kadını taşa çevirmiş.”⁹²⁸

4.160. Gelinsini

Göçebe gelinlerinden biri gece mezarlığa girer mezarlığa kazık çakarım diye bahse girmiştir. Ancak kazığı yanlışlıkla eteğine çakar. Ölünün kendisini çektiğini düşünerek korkusundan ölür. Bu olaydan sonra mezarlığa Gelinsini adı verilir.⁹²⁹

4.161. Gelin uçtuğu-Uçağı

İçel yöresinde aynı isimle anlatılan iki efsanede bir gelinin başına gelen kaza anlatılmaktadır: “ Oğlan evine giden gelin attan düşer ve ölür. Buraya Gelin Uçtuğu denir.”⁹³⁰

4.162. Gülnar

Babasının ölümünden sonra ordusunun başına geçen hatun kişi, Anaypazarı’na gelir burada kendisine çok büyük bir nar verilmesi sonucunda pazarın adını Gülnar olarak değiştirir. “⁹³¹

Gülnarla ilgili anlatılan diğer bir efsanede ise;

“Yörük beylerinden birinin Gül isimli bir kızı vardır. Bu kıza Nar ve Aydın isimli iki genç talip olur. Bey, kızını vermek için sınav yapar. Bu sınavda iki gençten de şehre içme suyu getirmesini ister. Nar sınavı kazanır ve Gül ile evlenir.”⁹³²

⁹²⁷ Çıblak, *a.g.e.*, s. 214.

⁹²⁸ Erol, *a.g.e.*, s. 160.

⁹²⁹ Çıblak, *a.g.e.*, s. 174.

⁹³⁰ Çıblak, *a.g.e.*, s. 171.

⁹³¹ Çıblak, *a.g.e.*, s. 166, 167.

⁹³² “Gülnar”, *Türk Folklor Araştırmaları*, sy. 251, (İstanbul, 1970) s. 5664, 5665.

4.163. Karacakız

Karakız sevgilisinin ölüm haberini alınca Karacaoğlan mezarının başına koşmuş, ağlaya ağlaya üzüntüsünden burada can vermiş. İki sevgilinin böyle bir sonla ölüşüne acıyan halk Karakız'ın mezarını Karacaoğlan'ın yattığı yerin karşısındaki tepeye koymuşlar. O gün bugündür Çukurtepedeki mezarından Karacakız'ın diğer tepeden de Karacaoğlan'ın ruhları her gece el ayak çekildikten sonra ortadaki ovada buluşmuş.⁹³³

4.164. Kız Kalesi

Bey kızına fal bakan falcı kızının on sekiz yaşına gelince bir yılan tarafından sokulacağını söylemiş. Kızını yaptırdığı kaleye kapatmış.⁹³⁴ Bey, denizin ortasına bir kale yaptıracaktır. Kızını da oraya yerleştirecektir. Yılan sudan geçemeyeceğine göre de kızı kurtulacaktır... Bugün Akdeniz'in bu şirin köşesinden geçenler Kale'yi mutlaka görürler.⁹³⁵

4.165. Kızlar Hisarı

İçel'in Mut ilçesi, Kestel Yaylası'nda sarp kayalıklara yapılmış manastır kalıntıları bugün hala durmaktadır. Asıl adı Alahan Manastır'ı olan bu kalıntılarda zamanında hükümdâr kızlarının kaybolduğuna inanıldığı için bugün Kızlar Hisarı denmektedir.

“Dağpazarı kalesi'nin çok zalim bir hükümdârı vardır. Hükümdâr genç ve güzel kızları bu kaleye kapatmaktadır. Hükümdâr ölünce, kızlar da ortadan kaybolur. Bugün de rüzgâr estiğinde kayalardan çığlık sesine benzeyen seslerin duyulduğu söylenir.”⁹³⁶

4.166. Kızlar Sivrisi

Evlerine dönmeye korktukları için oturup ağlamaya başlarlar; bir süre sonra çareyi Allah'a sığınmakta bulurlar: 'Allah'ım, biz bu utançla eve dönemeyiz. Bizi birer kara taş et.' Diye dua ederler. İki kız da o anda taşa döner.⁹³⁷

⁹³³ Erol, *a.g.e.*, s. 184.

⁹³⁴ Çıblak, *a.g.e.*, s. 239.

⁹³⁵ Erol, *a.g.e.*, s. 150.

⁹³⁶ Çıblak, *a.g.e.*, s. 240.

⁹³⁷ Erol, *a.g.e.*, s. 164.

4.167. Kız Taş Attığı Tepe

Yörük ailelerinden birinin güçlü ve güzel bir kızı vardır. Başka obadan bir başka genç bu kıza âşık olur. Kız, oğlanın kendisini kaçırmak istediğini öğrenince yerden aldığı bir taş çuşmeninarkasındaki tepeden geçirdiğı takdirde kendisiyle geleceğini söyler. Kız, oğlanın ne kadar güçlü olduğunu öğrenmek için düzenlediğı yarışmada başarısız olduğunu görünce, onu ağabeylerine teslim eder ve kendi gücünü bildiğı için de evleneceğı kişinin kendisinden daha güçlü olmasını ister.”⁹³⁸

4.168. Kız Taşı

Kargıcak’taki beylerden birinin güzel bir kızı vardır. Beyzadelerinden biri bu kıza âşık olur. Genç kendisiyle evlenmek istemeyen kızı olağanüstü bir şekilde ok atarak öldürür. Kızın kanıyla ıslanan gergef, zamanla hayat bulup bir çam ağacı olur.”⁹³⁹

4.169. Köşekbükü

Anamur padişahının bir kızı vardır. Anamur kralının dünyalar güzeli kızı hastalanmış. Hiçbir hekim, derdine çare bulamamış. Kızın iyileşmesine umudun kesildiğı günlerden birinde, bir ihtiyar kadın çıkagelir. Bir müddet kendisiyle kalırsa kızı iyileştirebileceğini söyler. Yaşlı kadın, padişahın hasta kızını Köşekbükü Mağarası’na götürüp buradaki sudan içirir. Kız da kısa zamanda iyileşir.”⁹⁴⁰ Mağaradan ayrılırken: “Ben burada şifa buldum; dilerim ki bütün hastalar buradan şifa bulsunlar” diyerek dua eder. Bundan sonra bütün hastalar bu mağaraya şifa bulmak için gelmeye başlamışlar.”⁹⁴¹

Yörede anlatılan bir başka efsanede deniz kızı anlatılır.

“Genç bir balıkçı bir gün ağlarını toplarken, ağlara takılmış bir deniz kızıyla karşılaşmış. İlk kez böyle bir şey gören balıkçı, yaralı haldeki yarı insan yarı balık şeklindeki bu yaratığı sandalına alarak kulübesine götürmüş kızı iyileştirmiş.”⁹⁴²

4.170. Muğdat Dede ve Amcasının Kızı

Muğdat amcasının kızını sevmiş ve onu istemiş, fakat kızı ona vermemişler. O zamanlar kızlar, çok güçlü olurmuş. Muğdat’ım amcası, kızını kim yenerse, kızı ona vereceğini söylemiş. Muğdat, kızı yendiğı halde amcası evlenmelerine izin vermemiş. Daha sonra Muğdat’ı öldürüp etini

⁹³⁸ Çıblak, *a.g.e.*, s. 329.

⁹³⁹ Çıblak, *a.g.e.*, s. 240.

⁹⁴⁰ Çıblak, *a.g.e.*, s. 229.

⁹⁴¹ Erol, *a.g.e.*, s. 158.

⁹⁴² Erol, *a.g.e.*, s. 139.

parça parça etmişler. Bu et parçalarını içi cıncık dolu bir posta doldurmuşlar, kızı da bir başkasına vermişler. Gerdek gecesi kapı çalınmış, kızın annesi damat tarafından gelenler olduğunu zannetmiş ve kapıyı açmış. Karşısında Muğdat'ı görünce çok şaşırmış. Bu olay sonunda kızı Muğdat'a vermişler. Evlenme dileği olanlar şimdi bile bu türbeye gitmektedirler.⁹⁴³

4.171. Şeyh Ali Semerkandi Türbesi

Kadın bir gece rüyasında ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar görür. Bu zat kadına: - Kızım Fatma, Allah sana bir erkek çocuk verecek; bu çocuğun yaşaması için Zeyne'ye gelip türbeyi ziyaret edecek, kurban kesip dağıtacaksın. Çocuğun doğduktan sonra onu buraya getirip yıkayacaksın, yedi sene saçını kesmeyeceksin. Kadın, ihtiyarın söylediklerini aye yapar. Bir erkek çocuk doğurur."⁹⁴⁴

⁹⁴³ Nilgün Çıblak, *a.g.e.*, s. 193.

⁹⁴⁴ Erol, *a.g.e.*, s. 122.

İSTANBUL

4.172. Çifte Sultanlar-I

Çifte Sultanlar, Emevî zulmüne daha fazla tahammül edemeyip memleketlerini terk etmeye karar vermişler. İstanbul'u fethetmek için yola çıkan orduyla birlikte bugün kabirlerinin bulunduğu mekânda ikamet etmişler. Dönemin Rum tekfurı bu iki hanımı, iki oğluna almak isteyip, cevap vermeleri için onlara kırk gün süre tanımış. Onlar da bu işe râzı olmamışlar ve bu müddet zarfında ruhlarını kabzetmesi için Allah'a yakarmışlar. Bu duaları kabul olunmuş ve kırk günün sonunda vefat etmişler. Onlarla beraber bulunan Hz. Câbir b. Abdullah'ın eşi Dâye Hâtun tarafından gasl olunarak şimdiki makamlarına defnedilmişlerdir.

Diğer bir rivayete göre ise; Kerbelâ Savaşı'ndan sonra bu iki kardeş, esir pazarlarında satılarak Bizans'a kadar gelmişler. İslam büyüklerinin kızları olduğu anlaşılnca, buradaki manastıra konulmuşlar. İmparatorun kızı Katerina onlarla yakından ilgilenip Hristiyan yapmak isterken kendisi müslüman olmuştur ⁹⁴⁵

4.173. Kız Kulesi

Bir falcının baktığı falda, kızının yılan tarafından sokulacağını öğrenen imparator, sevgili evladını ölümden kurtarmak için bu adaya saklar. Ancak, gönderilen bir incir sepetinden çıkan yılan, yine de zavallı kızı sokar ve öldürür.

4.174. Loğusa Hatun

İstanbul-Beyoğlu Şişhane'de yatmaktadır. Lohusalara yol gösteren bir pir-i fâni olarak bilinmektedir. Burayı ziyâret edenler mum yakar, niyet taşı yapıştırırlar. Loğusa Hatun ve türbesi etrafında teşekkül eden efsanelere bakınca, velilere has halkın içinde ve halk gibi yaşama özelliklerini görmekteyiz. Loğusa Hatun'un rivâyet edildiğine göre, asker olan bir kişi, hamile hanımını bir kulübeye bırakır. Allah'a emanet eder ve Allah rızası için savaşa gider. Döndüğünde eşini bıraktığı yerde bulamaz. Bir pir-i fâni zata sorar, o da bugünkü türbenin bulunduğu yeri gösterir. Asker baba buraya geldiğinde annenin öldüğünü yavrusunun ise hâlâ annesinin memesinden süt emdiğini görür.⁹⁴⁶

⁹⁴⁵ Ali Demirci, *Hz. Ali-Hz. Fatıma Kızları ve Kız torunlarının Alevi-Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) G.Ü.S.B.E., s. 101.

⁹⁴⁶ Yaşar Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

İZMİR

4.175. Elif Ağıtı

Vaktiyle Türkmen obalarından birinde bir ana-kız yaşarmış. Anası, evlenme çağı gelince kızını, kendisi gibi rezil olmasın diye bir ovalıya vermiş. Gelgelelim kız, kaynanası ile geçinememiş. Bir gün kaynana oğluna, “Biraz onu korkut, hiç olmazsa bari arkasından bir el silah at” demiş. Oğlan geceleyin karısı Elif’le anlaşmış. Sabah olunca hır gür çıkaracaklar, tam kapıdan çıkarken Elif kendisini yere atacak, kocası da arkasından silahını ateşliyecekmiş. Sabah olunca karı koca, anlaştıkları gibi kavgaya başlamışlar. Elif "Anam" diye kapıya doğru koşmuş. Elif daha yere düşmeden oğlan da silahını ateşlemiş. Elif vurulmuş. Kanlar içinde yatarken aşağıdaki parçayı söylemiş:

Anam, anam dedim de kaçtım/ Ayağım eşiğe dolaştı düştüm/ Yağlı kurşun arkamdan tez ulaştı/ Ağla anam ağla gözler süzölsün!

Karşı obadaki kızın anası hadiseyi duyar. Hemen gelir. Elif’ini al kanlar içinde görür ağıt söylemeye başlar.⁹⁴⁷

4.176. Gelin Taşı ve Dede Tepesi

Bir zamanlar bolluk bereket içinde yaşayan Bergama halkı, dinden imandan uzaklaşır. Günlerden bir gün, köye bir ermiş gelir ve halkı bu yoldan uzaklaştırmak ister. Ne var ki ermişi kimse istemez ve ona yemek dahi veren olmaz. Sonunda ermiş, kör bir kuyuya atılır. O günlerde kasabayı bir heyecan sarar; çünkü genç bir kız evlenecektir. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Düğün sırasında gelinin kuyu etrafında dönmesi istenir ve gelin kuyunun içinde ermişi görür. Sabah olduğunda gelin kız, ermişe ekmek verip kuyudan çıkmasına yardımcı olur. Bunun üzerine ermiş, kıza kasabayı derhal terk etmesini söyler. Yanında birkaç kişiyle ermişi takip ederek tepeye çıkan kız, ermişin “Arkanıza bakmayın!” uyarısı üzerine olduğu yerde dikilir. Kısa bir zaman sonra köyden çığlık seslerinin yükseldiğini duyan gelin ve birkaç kişi, arkalarına dönüp baktıklarında köyün sular altında kalarak bataklığa dönüştüğünü görürler. Bunun üzerine gelin dayanamaz ve “Allahım, beni taş et, ben yok olayım!” diye dua eder ve oracıkta taş kesilir.⁹⁴⁸

⁹⁴⁷ Çelebioğlu, a.g.e., s. 12.

⁹⁴⁸ Sakaoğlu, a.g.e., s. 27.

KAYSERİ

4.177. Evliya Dağı-Çoban'ın Karısı

Kayseri'de Ayvazhacı Köyü'nün batısındaki dağ Evliya Dağı olarak bilinir. Çevrede anlatılan efsaneye göre; “Ali adında bir çoban 40 gün bu dağda yağmurdan koyunlarını korur, 40 gün koyunlarla birlikte kaybolur, 40 gün sonra geldiğinde geçen bu süre zarfında nerede olduğunu söylemez. Ancak ısrar edilince durumu anlatır ama 40 gün sonra da ölür. Çobanın karısı kocasının ölümünden sonra devamlı bu dağa giderek orada ibadet eder. Bir gün kadın halka hitaben, “Bu dağa ziyaretin dışında bir maksatla gelmeyiniz, bu dağda evliyanın mezarı var, kevenlerini kesmeyiniz, yoksa dağın gazabına uğrarsınız!’ der. Bunu demesinden 40 gün sonra kadın da ölür. Dağın başına kadın için ağaçtan bir türbe yaparlar. 0 sene Ağustos ayında kanlı kar yağar. Köylüler ağaçtan yapılmış olan türbenin tahtalarını dağın eteğinde bir dereye parçalanmış halde bulurlar. Çobanın karısı köy halkının rüyasına girer ve onları şu şekilde rahatsız etmeye başlar, “Türbe yapmadınız, bari taşlardan bir yığın yapın.’ Bunun üzerine köy halkı taşlardan bir yığın yaparak kadının istediğini yerine getirir.”⁹⁴⁹

⁹⁴⁹ Özlem Naneci, *Kayseri ili ziyaret yerleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2007), C.B.Ü.S.B.E., s. 212.

KIRŞEHİR

4.178. Çiçek Ana

Efsaneye göre “Çiçek Ana, Yağmur dedenin kız kardeşidir. Çiçek ana pişirdiği yemeği kardeşine hiç soğumadan getirir ikisi birlikte yerlermiş. Yağmur duası için ziyâret edilmektedir.”⁹⁵⁰

4.179. Eli Bebekli

Esgiden gavurlar köyleri yerle bir idiyollarıymış. Bir gün gene bir köye saldırmışlar. Bu köyde bir kadınlan bir de güççük bir gızı varmış. Daracih bir evde yaşıyollarıymış. Gavurlardan gorhanlar kaçmıya, bir yerlere şahlanmıya başlamışlar. Bu kadın da çocu gucanda kaçmaya başlamış. Gavurlar bu kadını gaçarhan yahalamışlar. Öldüreceklermiş. Tam bu sırada kadın: "Allah'ım ne olur benimle yavrumu şuracihda daş it de bu gavurların elinden gurtuluyum."dimiş. Allah da kadınınan çocuknu oracihda daş itmiş. Gavurlar da bundan gorhup kaçmışlar. Kadın Ömerhacılı köyünde duruyo. Elinde ki bebanen. O köylüler zaman zaman bebek alaması duyardırmış.⁹⁵¹

4.180. Fatma Hatun

Efsanelerde, tarihî şahsiyetlere ait olaylar da anlatılmaktadır. Bu olayların doğruluğunu ispat etmek ise güçtür. Kırşehir'de şu an türbesi bulunan Fatma Hatun'un gerçekliği ortadadır. Ancak kimliğiyle ilgili pekçok rivâyet vardır. Bunlardan birinde de şunlar anlatılır:

“ Hacı Bektaş, Anadolu'daki dört taifeden birisi olan Bacıyân-ı Rum taifesine katılmış ve bu taifeden Fatma Hatun'u kendisine evlat edinmiş, kerâmetlerini ona göstermiş ve sırrını ona teslim etmiştir. Âşık Paşazade, Hacı Bektaş'ın meczup, saf bir Azîz olduğunu, şeyhlikle ve mürîdlikle bir ilgisinin olmadığını da ilâve eder ki bu onun ücra bir köşede sakin bir hayatı tercih ettiğini gösterir. Kendisinden bir mal da kalmayan Hacı Bektaş'ın mezarını bu Fatma Hatun yaptırmıştır.”⁹⁵²

Fatma Bacı, Ahi Evren'in karısı ve Ahi Evren'in mürşidi Şeyh Evhadüddin-i Kirmani'nin kızıdır. Fatma Bacı, Ahi Evren ve ahilerinin 659/1261'de Kırşehir'de Nureddin Caca tarafından katliama tabi tutulmalarından sonra kaçarak, Sulucakarahöyük'te Hacı Bektâş-ı Velî'ye sığınmıştır. Orada Bedrettin İdris adlı biriyle evlenmiş, Hacı Bektaş da onu evlat edinmiş, o da Hacı Bektaş'tan ve babasından kalan serveti erenler yolunda harcamış ve hatta Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefatından sonra ona türbe yaptırmıştır.

⁹⁵⁰ Harun Güngör, *Kırşehir ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Fenomolojik Morfolojik ve Tipolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 1999) E.Ü.S.B.E., s. 22.

⁹⁵¹ “Fatma Bacı”, Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnografyası* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), E.Ü.S.B.E, s. 64

⁹⁵² Derviş Ahmed Âşkî, *Âşık Paşazâde Tarihi*, İstanbul, 2008. s.145.

4.181. Hırla

Gırşeri'nde öksüz bir kız varmış. Bir de onun sarı ine varmış. Annesinin tek yadıgarıymış. Üvey annesi bu gıza hiç rahat vermezmiş. Yarım ekmek verirmiş eline inek gütmek için dağa gönderirmiş. Gız da o ekmen yarısını inane verirmiş. Boynuna sarılırmış inen, başğa dostu olmadığı için tüm derdini ona anladırılmış. İnek de insan gibi gonusur, hep gızı teselli edermiş. Bir gün üvey anası: "İneği birgaç gün sona kesecah. Sen bunu iyi yerlerde otlat." diyor. Gız bu sefer ekmanın hepsini veriyo ve alamaya başlıyo. İnek soruyo: "Neden alıyorsun?" diye Gız da: "nasıl söyleyim?" Sana gıyamıyorum analığımdan gorhuyum." diyor. İnek de: Gorhma, bana herşeyi anlat." diyor. Gız alayarak inen boynuna sarılıyor, "Seni bir kaç gün sonra kesecekler." diyor. İnek de: "Ağlama." diyor. "Bütün hayvanlar kesilir, satılır." diyor. "Ben de hayvan olduğuma göre bu muhakkak olachdı. Sana üç sözüm var." diyor. "Birincisi: Hiç etimden yemeyeceksin. İkincisi: Kemiklerimi toplayacaksın, bir çuhura gömeceksin. Üçüncüsü: Başın ne zaman dara gelirse o çuhura gelip bütün sıkıntılarını söylüyeceksin. Sana gene yardım edebilirim." diyor. Gız da bu iki sözü dutuyor, üçüncüsünü unuduyor. O sene memleket de pek çoh gış olmuş. Üvey anası ahşamdan iki tezzek veriyo; bir çoh da çamaşır veriyo: Bunnarı yıha "diyor. Gız: "Bu iki tezzeknen bu gadar çoh çamaşırı nasıl yıharım?" diye alaya alaya uyuyup galıyo. Bir de yadının altından geldini zannetdiği bir seslen uyanıyor. Gorhuyor, alamaya başlıyor. "Alama." diyor ses gene. "Ben senin inenim. Sana yardıma gelecem. Harlıyarah mı geleyim; gürleyerek mi geleyim?" diyor. Gız da diyor ki: "Harlıyarah nasıl gelirsın? Gürleyerek nasıl gelirsın?" "Harlıyarah gelirsem kaynarah gelirim, işine daha çoh yararım. Gürleyerek gelirsem mahalleyi suya basdırırım" diyor inek. Gız da: "Harlıyarah gel; amma nerden geleceksın?" diyor. İnek "Sen hiç gorhmadan kemiklerimi goyduğın çuhuru aç, oradan gaynar su çıkacah; çamaşırını yıha." diyor. Gız kemikleri ararken bir tanesi gızınan gonusuyor: "Biz senin işine bundan sona yarayamayız. Çünkü çürüyoruz. Galan kemikleri suyun kenarına düz; ömrüyün sonuna kadar gullan." diyor. Horlayıp geldiği için bu suyun adı "Horla!" Horla!" derken zamanla değişiyor ve "Hırla" olarak galıyor. Bu gaynar su Gırşer'in bir mahallesinden devamlı ahmahtadır. Mahallenin adını da Hırla goymuşlar.⁹⁵³

⁹⁵³ Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası*, (Yüksek Lisans Tezi, 1995) E.Ü.S.B.E., s.75.

4.182. Kadıncık Ana

Bir gece, Kadıncık, uykusundan uyandı. İdris, sebebini sorunca Kadıncık, acayip bir rüya gördüm, dedi. Sen bilgin kişisin, bir yor bakalım. İdris, "ne rüya gördün" deyince Kadıncık anlatmaya başladı: On dört gecelik dolunay, eteğimden koynuma girdi. Yakamdan çıkmak istedi, yakamı tuttum. Yenimden çıkmak istedi, yenimi tuttum. Bu sefer eteğimden çıkmak istedi, oturdum, yere kapandım, derken belinleyip uyandım. İdris, Kadıncık, dedi. Güneş peygamberdir, Ay eren. Senden bir çocuk dünyaya gelecek, erenlerden olacak. O vakte kadar da Kadıncığın çocuğu olmamıştı. Kadıncık Ana'nın rüyasının üstünden biraz zaman geçti. Bir gün Kadıncık, bazı kadınlarla beraber çamaşır yıkamaya, kaynak başına gitmişti. Bu sırada Hacı Bektaşî Velî çamaşır yıkayan kadınların yanına geldi. Çamaşır yıkayan kadınlara karnının aç olduğunu söyleyerek Allah rızası için kendisine yiyecek bir şeyler vermelerini söyledi. Kadınlarda ona verecek yemekleri olmadığını söylediler. Kadıncık Ana hemen evine gidip bir ekmeğin içine yağ koyarak Ulu Hünkar'a getirdi ve verdi. Bunun üzerine Hünkar Hacı Bektaş şöyle söyledi: "Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin." Sonra oradan Sulucakarahöyük mescidine gitti. Kadıncık Ana'nın evinde İdris'in annesi yemek pişirirken yağ almak için yağ küpünü açtığında yağ küpünün ağzına kadar yağ dolu olduğunu gördü ve şaşırdı. Kadıncık Ana eve geldiğinde, ona yağı nereden aldığını sordu. Kadıncık yağ almadığını, çamaşır yıkarken bir derviş geldiğini, ona ekmek ve yağ götürdüğünü söyledi. Bu onun duasının bereketiyle dolmuştur, dedi.

Kadıncık Ana'yla ilgili birçok kerâmet anlatılmaktadır. Bunlardan biri de Hacı Bektaş'la birlikte Arafat dağına çıkmalarıdır. Kadıncık Ana eşi İdris ile Hacı Bektaş'ın yanına gittiklerinde, Kadıncık eşine, sen erkeksin önce sen gir, demesine rağmen, İdris bunu kabul etmeyerek, önce sen gir, demiştir." Hacı Bektaş Velî, Sulucakarahöyük' e geldiği zaman bir müddet burada misafir olmuş, pir evindeki "KızılcaHalvet" yapınca oraya taşınmıştır. İnanişâ göre Kadıncık Ana, bu odadaki ocağın içinde sır olmuş ve bir daha görülmemiştir. Mezarı da yoktur. Oyuğun içinden alınan toprağın her derde deva olduğuna inanılmaktadır. Özellikle çocuğu olmayan kadınlar buradan aldıkları toprağı su ile karıştırıp içince çocuklarının olacağına dair bir inanç vardır." ⁹⁵⁴

4.183. Kumru

Biri oğlan biri kız iki gardeş varmış. Bunlar öksüzmüş; anneleri, babaları ölmüş. Üvey bir anneleri varmış. Hergün kendi çocuklarına, üvey anne; bal, yağ; yumurta bişirir yidirmiş. Bir gün

⁹⁵⁴ Hasan Yavuzer, *Hacıbektaş Yöresi Bektaşî İnançlarının Din Sosyolojisi Yönünden İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, 1993) E. Ü.S.B.E., s. 40.

oğlanın canı çoh yumurta yemek istemiş. Gardeşine demiş ki: "Sen bişir, biz de yiyelim"demiş. Üvey annesinin evde olmadığı bir sırada kız: "Annem görürse bizi çok döver. Ben yapamam, bişiremem "demiş. Oğlan da "Annem evde yoh.Yağı ben getiriyim, sen de kümesden yumurta al bişirelim, yiyelim"demiş. Kız kümese yumurtaya gitmiş. Oğlan da gilara yağ almaya gitmiş. Tam yağı alıp da çıharken üvey annesini görmüş. Gorkudan yağ çölmeği elinden düşüp gırılmış. Bahmış ki üvey annesi gendisini dövecek, eziyet edecek. Hemen: "Allah'ım bizi ya daş it ya guş it"demiş. Sonra düşünmüş:"Üvey annem çoh kötü galpli; bizi daş edersen heleyna gor Guş et de gurtulalım "demiş. Bir de bahıyor ki kız gardeşi de guş olmuş. Hala "Küpü ben gırdım! Küpü ben gırdım! Onun suçu yoh! diye ötermiş."⁹⁵⁵

4.184. Karakurt Kaplıcası

Selçuklular zamanında Kırşehir'i idare eden bir bey varmış. Onun da bir kızı varmış. Yaralı bir illete tutulmuş. Ne yaptılarsa bunun derdine bir çare bulamamışlar. Bey yanında çalışanlara: "Bari bunu bir dağın başına atın, gurtlar yisin de gözüm görmesin." demiş. Yanına azzıh verip bir depenin başına goymuşlar. Yahınında bir gaynah varmış. Kız, o gaynağa varmış; çıkan buharı seyredermiş. Bu çamurlu bir gaynahmış. Tam ölümünü beklediği bir anda yaralar içinde gara bir gurt gelmiş. O gaynağın çamuruna yatmış. Çamura belenmiş; çılmış, gene yatmış iyileşip gitmiş. Bunu gören kız sürünü sürünü çamura doğru gitmiş. Aynı gurdun yaptığı gibi çamurlu sıcak suya girmiş. Bedeni rahatlamış, acıları dinmiş. Gün geçdikçe iyileşmeye başlamış. Tamamen iyileşince babasının evine gitmiş. Gapiyı çaldığı zaman, gapiyı açanlar şaşırmışlar. Hayret itmişler. Bunu beye söylemişler. Önce bey inanmamış. Hep oğlunun öldüğünü biliyomuş. Sonra "İçeriye çağırın!"dimiş. Hakikaten garşısında kızını tamamen iyileşmiş görünce; bunun nasıl bir mucize olduğunu sormuş.Oğlanda başından geçenleri bir bir anlatmış. Bunun üzerine bey yanına adamlarından bir gaçını alarah doğru o gaynağa gitmiş. Orayı temizletip bir gaplıca haline getirtmiş. Kızına burayı bir garagurt söyledi diye bu gaplıcanın adını "Garagurt Gaplıcası" goymuşlar.⁹⁵⁶

⁹⁵⁵ Mahmut Seyfeli, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnografyası* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), E.Ü.S.B.E, s. 64.

⁹⁵⁶ Seyfeli, *a.g.e.*, s. 71

4.185. Muhterem Hatun

İçinde kutsal ve olağanüstü bir şahsın yattığına inanılan kabrin yerinin değiştirilmesi, hatta onarılması bile mümkün değildir. Kutsal olan bu yerlere el sürülemediği için yüzyıllarca varlıklarını korumuşlardır.⁹⁵⁷ Muhterem Hatun türbesi, Kırşehir merkez Yenice mahallesi imaret mevkiindedir. Hakkında çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Velîlerin esas gayesi varlığın gizli sırrına ve Tanrı'ya ulaşmak olmakla beraber onlar aynı zamanda iyi insanlardır.⁹⁵⁸ Muhterem Hatun da Kırşehir'de bu çok iyi insanlardan biri kabul edilir ve ziyâret edilir.

⁹⁵⁷ Seyidoğlu, *a.g.e.*, s. 13, 14.

⁹⁵⁸ Kaplan, *a.g. e.*, s.128.

KOCAELİ

4.186. Vasiye Nine

Vasiye ninenin yaşadığı mekân Marmara denizinin kıyısında bulunan Karamürsel'dir. Vasiye Nine'nin gösterdiği kerâmetler de deniz ve denizcilikle ilgilidir. Rivâyete göre; Vasiyet Nine yaşadığı devirde denizlerde sıkıntıya düşenlere manevî gücü ile yardıma koşarmış. Birgün sırtını açıklamak zorunda kalınca oracıkta ölüvermiştir.⁹⁵⁹

⁹⁵⁹ Yaşar Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları", http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

KONYA

4.187. Ayı Olan Kadın

Eskiden mutsuz bir karı-koca varmış. Adam, her gün karısını dövermiş. Kadın bu zulme dayanamamış ve sonunda kocasından kurtulmak için Allah’a yalvarmış: “Allah’ım ya beni, ya da kocamı ayıya döndür”, diye dua etmiş. Allah da kadını kocasından kurtarmak için onu ayıya döndürmüş.⁹⁶⁰

4.188. Dalayman

Antalya Yörüklerinden üç kardeş sayesinde köy kurulmuştur. Üç kardeşten birisi oğlu, kızı, geliniyle, köyün bir ucundaki dağın arkasındaki araziye yerleşmiş. Bir tanesi,ailesiyle Kirazbükü denilen mevkiye yerleşmiş. Biri de, yine ailesi ile İncirlik mevkiine yerleşmiş. Bu kardeşlerden ileride, Köse Oğulları, İnce Ali Oğulları, Ahmet Ağa Oğulları sülaleleri mütevellittir. Daha sonradan Akseki’nin Geriş köyünden gelen Gerişler sülalesi ve Isparta/Eğridir’in Gatoz kasabasından gelenler de eklenmiştir. Şu anda kurulu olan Daleyman’a en yakın olan kardeşin altı oğlu varmış. Altı oğlu da, Osmanlılar zamanında savaştaymış. Altısı da evliymiş, gelinleri asker yolu gözlermiş. Günlerden bir gün, bu kardeşin bulunduğu yeri üç eşkıya basmış. İhtiyara: -Altı gelinin var. Bunlardan birini bize ver, demişler. İhtiyar “Olmaz” dese de mecbur bırakmışlar. İhtiyar, gelinlerine tek tek sorar. Onlar da teker teker gitmeyeceklerini söylerler. İçlerinden en küçük ve en güzel olanları: -Ben giderim,der. EşkİYalar gelini bir odaya getirirler, gelin yatak hazırlar. Ondan sonra eşkıyalara dönüp: -Ben bir dışarıya gidip geleceğim, der. Odadan çıkar çıkmaz kapıyı üstlerine kilitler. – O zamanlar odalarda evin penceresi insanın sığamayacağı kadar küçük olduğu için-EşkİYalar hiçbir yere kaçamaz. Küçük gelin evi ateşe vererek yakar. Üç eşkıya orada yanarak can verir, ev de kül olur. Bu olayın üzerine ihtiyar dede, derhal Kirazbükü’ndeki kardeşinin yanına gider, durumu ona anlatır:

-Kardeşim, bizim başımıza böyle bir iş geldi. Gel İncirli’deki kardeşimize de anlatalım, der. İncirli’deki kardeşlerinin yanına varırlar, olayı ona da anlatırlar. İhtiyar, diğerlerine der ki: -Gelin toplanalım, dağılmayalım. Biz ayrı yaşarsak, dağınık durursak başımız felaketten kurtulmayacak, dağılmayalım, diyor. Bu “Dağılmayın / Dağılman” kelimesi, zamanla söylene söylene “Daleyman” şekline dönüşmüştür.⁹⁶¹

⁹⁶⁰ Metin Ergun, *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi*, (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E, s. 676.

⁹⁶¹ Melike Gedik, *Konya İli Derebucak İlçesi Çevresi Halk Edebiyatı Ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.Ü.S.B.E., s. 37.

4.189. Gelin Kayası

Rivayete göre, bir kız, gerek Allah'a imanı, bağlılığı, Allah'a karşı kulluk vecibelerini ifa etmesi ve gerekse halk arasındaki iffet ve nezahatiyle, temizliğiyle bilinen, sevilen biriymiş. Bu kızın isteyenini çokmuş. Annesi, babası isteyenlerine vermek istemiş, fakat kız kabul etmemiş. Çevreden bu kızın ününü, namını, güzelliğini duyan varlıklı, zengin, ünvan sahibi kişiler gelip annesinden, babasından bu kızı istemişlerse de kız, Allah'a ibadetten, Allah'a zikirden uzak durmamak için dünya hayatına dalmamak için bu tekliflerin hiçbirini kabul etmemiş. Nihayet uzun zaman geçmesine rağmen kızlarının evlenmemekte direnmesi üzerine annesiyle babası bıkip, gelen birine vermeye karar vermişler. Ve kızlarına demişler ki: "Sen istesen de, istemesen de artık biz seni kocaya vereceğiz ve seni evereceğiz". Sonunda gelen bir dünürçüye kızlarını vermişler. Fakat kız, idealinde, düşüncesinde kararlıdır; evlenmemeye kesinlikle kararlıdır. Kızın bu arzusuna rağmen annesi babası ısrar etmişler ve kızın, gelin gideceği gün gelip çatmış. Kız, Allah'a sığınmış; el açıp yalvarmış. Demiş ki: "Yarabbi, ben sana itaat ve taatten ayrılmak istemediğin halde, annem ve babam, beni sana ibadetten, zikirden alıkoymak istemektedir. Senden ayrı kalmaktansa taş olmayı dilerim.Yarabbi, beni ne olur taş et de senden uzakta kalmayayım."Cenab-ı Allah da kızın duasını kabul eder ve kız taş kesilir. Bu taş, Gülek boğazında hala daha durmaktadır. Önceden buralarda Rumlarla Ermeniler yaşarmış. Türk köyleri de varmış. Türk köyünün ağasının kızıyla, yine bir ağanın oğlu evlenecekmiş. Ağanın oğlu, kızı istemiş. Fakat kızı başka birine vermişler. Kız, gönülsüz de olsa ata binip damadın evine doğru yola çıkmış. Gelin alayı şimdiki "Gelin Kayası" denilen yere gelince Ermeniler 'in saldırısına uğramış. Bunun üzerine kız: "Allah'ım beni ya kuş et, ya da taş" diye dua etmiş. Bunun üzerine bütün gelin alayı taş kesilmiş.⁹⁶²

4.190. Gelin Taşı

Bir zamanlar güzeller güzeli bir kız yaşarmış. Kız, "güzelim" diye kimseleri beğenmez imiş. Bu güzel kız için köyünde: "Keklik gibi seker çok canlar yakar." derlermiş. Kızın evlilik çağı da çoktan gelmiş. Anası, onun evlenip bir yuvasını kurmasını istemiş. Kızının hayırlı bir kimse ile evlenmesi için, Allah'a bol bol dua edermiş. Gel zaman, git zaman köye bir genç gelmiş. Genç yörüklerden yakışıklıca biriymiş. Günlerden bir gün bu kızla genç suyun gözünde karşılaşmışlar. Birbirlerini beğenmişler ve sevdalanmışlar. Sık sık suyun gözünde buluşmaya başlamışlar. Vakit

⁹⁶² Metin Ergun, *Türk Efsanelerinde Değişme Motifi*, (Doktora Tezi, 1993) S.Ü.S.B.E, s. 686.

geçmiş, zaman akmış. Havalarda soğumaya başlamış. Göç mevsimi gelmiş. Kızla delikanlı ayrılamayacaklarını anlamışlar. Evlenmeye karar vermişler. Ama, kız, anasının kendisini ona vermeyeceğini düşünerek, delikanlıyla kaçmaya karar vermiş. Aslında kızın anası her şeyin farkındaymış. Kızının yörük gence sevdalandığını duymuş ve kız evlenecek diye içten içe de sevinip kızının isteneceği günü bekliyormuş. Ama kızına ses etmeyerek, kendisinin söylemesini beklemiş. Gençle kız, bir gece suyun gözün de anlayarak kaçmışlar. Sabah olunca bir bakmışki anası kız yok. O zaman kızının gençle kaçtığını anlamış. Anası bir telaş içinde yörüklerin kaldığı yere çıkmış. Ama yörükler çoktan yola koyulmuşlar. Anne ağlaya ağlaya köyünün yolunu tutmuş. Kızının bu yaptığını içine sindirememiş. Babasız büyüttüğü kızının yaptığını affedememiş. Bir tanecik kızının gelin olduğunu görememek, evden dualarla çıkaramamak onu çok üzmüş. Yüreği yanan anne açmış ellerini bağlamış Allah'a dua etmeye: "Kadir kıymet nedir bilmeyen, atasını, anasını saymayan, arkasına bile bakmayan kızımı yörüklerin yoluna taş et. Yörüklerin yoluna taş et ki benim gözüm görmesin. O kızımı kaçırın oğlan da baksın baksın ağlasın" demiş. Fesleğen yaylasının yolunun üzerindeki kıza benzeyen bir taşın hikâyesi budur.⁹⁶³

4.191. Kaşıkçı Güzeli

Konya çarşısında küçük bir kaşıkçı dükkânı ve burada çok yakışıklı becerikli bir genç vardır bütün kızlar genci görmeye gelir. Delikanlı hiçbirine yüz vermez. Bir gün Konya Paşa'sının biricik kızı Cevher dükkâna gelir. Ustayı görür görmez âşık olur. Peçelidir. Yüzünü görmez ama delikanlı da kıza âşık olur. Sevgisini kaşıklarda dile getirir. Öyle güzel kaşıklar yapar ki bir alan bir daha alır. Paşa kızı her gün dükkâna uğramakta deste deste kaşık almaktadır. Günün birinde kızın babası merak edip kaşıkları kimin yaptığını araştırmaya gider yanına şehrin kadısını da alır. Dükkâna varır, delikanlıyla konuşur. Sözün bir yerinde ".doğrusu çok ustasın kaşıklara diyecek yok, hele o üzerine yazdığın beyitler, o ne ateş, o ne yangın öyle, belli ki sevdalısın." der. Delikanlı "sizden gizleyemem Paşam der. Bu seveda yüzünden ne gecem ne gündüzüm belli... "Paşa kızın kim olduğunu sorar. Delikanlı bilmediğini söyleyip olanları anlatınca Paşa şaşırır:

-"Sizi baş göz etmek boynumun borcu olsun. Kimin nesi olursa olsun, alacağım sana onu" der. Birlikte beklemeye başlarlar. Derken kız dadısıyla görünür. Delikanlı işaret edince Paşa kızın peçesini aniden kaldırır. Bakar ki kendi kızı! "Bir kızına bir de delikanlıya bakar ve "Tanrı'nın yazısı böyleymiş. Yarından tezi yok düğün kurula" deyip iki sevdalıyı evlendirir.⁹⁶⁴

⁹⁶³ Rabia Gökçen Şimşek, *Barçın Yaylası (Başyayla-Sarıveliler-Ermenek) Folkloru* (Yüksek Lisan Tezi, 2008), S.Ü.S.B.E, s. 63, 71.

⁹⁶⁴ "Kaşıkçı Güzeli", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, sy. 36, (İstanbul, 1952), s. 8072.

4.192. Üç Kızlar

Konya’da Mevlâna Türbesi’nin arka bahçesindedir. Buraya üç kızlar şehitliği de denilmektedir. Burası, evlenme, çocuk sahibi olma isteği, doğurabilmek ve gönül meseleleri için ziyâret edilir. Üç Kızlar’ın efsanesinde, Konya’nın Bizanslılara karşı savunma sırasında, sevdikleri yiğitlerle birlikte canlarını vermeleri anlatılır.⁹⁶⁵

4.193. Vadi Yetmedik Keyri

Yaylada bir yörük kadının ikiz çocukları olmuş. Yaz gelip de sahile göçecekleri zaman, kadın çocuğun birini “Götüremeyeceğim” diyerek bir taşın altına bastırır. Yanına aldığı çocuk ise gittikleri yerde ölmüş. Ertesi sene yine yaylaya çıkmış bu Yörük kafilesi. Kadın, taşın altına bastırıp verdiği çocuğunu merak etmiş, yanına varmış. Bir de bakmış ki, ne görsün: Çocuk iki parmağını ağzına almış süt emiyor! Kadın yaptığına pişman olmuş. Zaman geçmiş, o çocuk büyümüş ve bir koç yiğit olmuş. “Vaadi yetmedik keyri daşıla bastırsan ölmez.” sözü bu efsaneden gelirmiş.⁹⁶⁶

⁹⁶⁵ Nezihe Araz, *Anadolu’nun Kadın Erenleri*, s. 195.

⁹⁶⁶ Melike Gedik, *Konya İli Derebucak İlçesi-Çevresi Halk Edebiyatı Ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.Ü.S.B.E., s. 38.

KÜTAHYA

4.194. Alı Gelin

Yörede Eski Mahalle adı verilen mevkide köy kahvesinin karşısında bulunan kaba ağaca ilk zamandan beri kimse dokunamazdı. Köyde yeni gelin olan kıza bal ile yağ verilir, bunu Haksız Hasan dedelerin suyuna akıtması istenirdi. Birgün yeni gelin olan bir kıza kaynanasıgil yağ ve bal vermişler. Bunu Haksız Hasan'ın suyuna akıtmasını istemişler. Gelin başına alını takınıp, yağı ve balı alıp evden çıkmış. Haksız Hasan'a giderken kaba ağacın yanından geçiyormuş. Kaba ağacın altında beyazlar giymiş bir adam namaz kılıyormuş. O namaz kılan adam da Haksız Hasan dedelerden biriymiş. Koca kaba ağaç da bu adamla birlikte namaz kılıp, secdeye varıyormuş. Kavak secdeye vardığında gelin başındaki alı çıkarıp kavağın tepesine bağlayıvermiş. Eve gelince bunu kimselere anlatmamış. Kimse de bunu görmemiş. Köylü sabah kalmış bakmış ki kavak er boyunda duruyo, kavağın başında da al örtü duruyo. Bu örtüyü nasıl oldu da oraya asabildiler diye, o geline sormuşlar, bu geline sormuşlar. Kimse çıkıp o al benim dememiş. Hepsi bizim alımız duruyo demiş. Bu gelini ise kayınbabası ile kaynanası “Sen alını düşmanımıza verdin.” diyerek sıkıştırırmışlar. Geline de küsmüşler. Birgün gelin buna dayanamamış. Kaynanasına “Koca kaba ağaç namaz kılıyodu, secdeye vardığında ben de başımdaki alı çıkarıp ona bağladım. Kaba ağaçtaki al benim.” demiş. Gelin sırrını anlatınca ertesi gün ölüvermiş.⁹⁶⁷

4.195. Hayme Ana

Kütahya Domaniç'in Çarşamba köyündedir. Türbede Osmangazi'nin ninesi Ertuğrul Gazi'nin annesi, Gündüz Alptekin'in eşi Hayme Ana yatmaktadır. Yatır, hayır dualarla anmak Kur'an-ı Kerim ve mevlit okumak için ziyaret edilir.“Kurdun kuşun içmesi için” mezar taşlarıauluk da yapılır.⁹⁶⁸

⁹⁶⁷ Zeynep Çanlı, *Kütahya-Şeyhler Beldesi Folklor Örnekleri* (Yüksek Lisans, 2007), D.P.Ü.S.B.E., s. 71.

⁹⁶⁸ Yaşar Kalafat, “Anadolu’da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”, http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

MALATYA**4.196. Gelincik Kayaları**

Malatya Bahçekapı’da anlatılan bu efsanede annesinin rızası olmadan evlenen bir kızın anne bedduası sonucu gelinliğıyle taş olması anlatılır.

“Atlılar yaşlı anaya varırlar, durumu anlatıp oklavayı isterler. Ana oklavayı gelenlere teslim eder. Ama istemediğı bu evlenmeye de beddua etmeden geri kalmaz:

“ Gelinlik tacınla, gelinlik elbisenler alayınla taş kesilesin.”⁹⁶⁹

⁹⁶⁹ Sakaoğlu, *a.g.e*, s 23, 24.

MARDİN

4.197. Kalat Mara (Kadın Kalesi)

Mardin yöresinde yaygın olan bu efsane müslümanların kenti ele geçirmesine ilişkindir. Tarihî şahsiyetler başta Hz. Ömerle efsane içiçe geçmiştir:

“Mardin Kalesi beyi, günümüzde Kalat Mara (Kadın Kalesi) diye anılan yerin yönetimini kızı Marya’ya bırakmıştır. Marya, kaledeki bir rahibe sevdalanır. Rahip de ona tutulmuştur. Gizlice buluşmaya başlarlar. Bir süre sonra Marya gebe kalır. Dinsel gereklere göre rahibin Marya’yla evlenmesi olanaksızdır. Birlikte bir plan uygularlar, Marya gebeliğini son aya değin bol giysilerle gizler. Doğum yaklaşıncı hasta olduğunu öne sürerek bir odaya kapanır, yanına kimseyi sokmaz. Hastalığının ağır olduğunu yaydığından rahip, dinsel gerekleri yerine getirme bahanesiyle Marya’yı ziyâret edebilmektedir. Bir süre sonra Marya’nın bir oğlu olur. Rahip çocuğu alıp Amuda’ya (Suriye sınırları içinde bir yer) götürür. Direkler üstüne yaptığı bir yere yatırıp, üstüne annesinin sırma işli çevresini örter. Amudalı avcılar onu bulur, hiç çocuğu olmayan krala götürürler. Kral çok sevinir, kendisine Tanrı’nın armağanı saydığı çocuğu evlat edinir. Aradan yıllar geçer, çocuk on yedi yaşına gelmiş, yiğit bir delikanlı olmuştur. Kral dostluk ilişkilerini pekiştirmek amacıyla oğlunu, Mardin Kalesi beyinin kızı Marya’yla nişanlar. Bu sırada Halife Ömer, yönetimindeki İslâm ordularıyla Amuda önlerine gelmiştir. Bir çarpışmada kralın oğlu tutsak düşer. Marya nişanlısını görmek için Amuda’ya gelir. Halife Ömer’in huzuruna çıkar. Marya’yı dinleyen Ömer: “Görmek istediğin nişanlın, vaktiyle Amuda’ya gönderip direkler üstündeki yere bıraktığın oğlundur.”der. Marya şaşırır. Bu gizi, kendisinden ve rahipten başka bilen yoktur. Ömer çocuğun bir işareti olup olmadığını sorar. Marya sırtında bir ben olduğunu söyler. Tutsak getirilir, gerçekten sırtında bir ben vardır. Ana-oğul kavuşurlar. Olanlardan çok etkilenen Marya Müslüman olmak ister, Ömer gerekleri yerine getirir. Halife Ömer kalenin kapılarını açmasını isteyince Marya, çeyiz sandığı gibi kırk sandık hazırlatır, içlerine adamlarını yerleştirmelerini söyler. Bu yolla içeri giren adamlar, kapıları açar, kale kısa sürede düşer.”⁹⁷⁰

4.198. Kız Kulesi

Kızını çok seven bir hükümdâr tarafından yaptırılmıştır. Kızının evlenmesine bir türlü gönlü râzı olmayan hükümdâr, kızı erkekler tarafından görülmesin diye bu kaleyi yaptırmış, onu da yaşaması için oraya yerleştirmiş. Hükümdarın kızı bir anlamda hayatı boyunca oraya hapsedilmiştir

⁹⁷⁰ Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E., Sakarya, s. 122.

ve bu kız hayatı boyunca hiç evlenememiştir.”⁹⁷¹ Diğer Kız Kale'lerinden farklı olarak Mardin'deki Kız Kalesi'ne kutsallık atfedilmiş, bölge insanı bekar kızları için orayı ziyârete giderler, ziyâretlerinde “kaderimiz onun kaderine benzemesin” diye dua ederler ve onu anarlar.⁹⁷²

4.199. Kral Kızı Kayası

Eskiden Kızıltepe ile Mazıdağı arasındaki bir tepeden getirilmiş ve şimdi Mazıdağı'nın Yağmur köyünde bulunan bir kaya vardır. Bu kayanın efsanesinin adı da Kral Kızı'dır. Efsane ise şöyledir: “Eskiden bir kral varmış ve bir de onu çok seven bir kızı. Bu kız babasını çok sevdiği için ona bir ev yapmak istiyormuş. Bunun için de çok büyük bir kayayı saçlarının arkasına bağlamış ve o kayayı ev yaptırmak istediği yere doğru taşımaya çalışmış. Fakat o kadar çok yorulmuş ki artık o kayayı taşıyacak mecali kalmamış. Kayayı orada –Mazıdağı, Yağmur köyünde- bırakmak zorunda kalmış. Babasına ev yapamamış. Bu kayada bulunan çukurda kral kızının kafasının izi varmış.”⁹⁷³

“ Kralın kızı ovada dolaşırken ne olduysa olduğu yerde taş kesilmiş. Bu kayanın içinde bir şekil varmış ve bu kralın kızımıymış. İnsanlar buraya Gelin Kayası anlamına gelen Golıka Geryayi derlermiş.”⁹⁷⁴

4.200. Mardin

Ateşe tapan bir rahip, Mardin şehrini kızı Marta için kurdurmuştur. Kente “Marta'nın Kenti” anlamında Martaion denmiş, sonra bu ad Mardin olarak söylenmeye başlamıştır.⁹⁷⁵

4.201. Melmetun Çeşmesi

Eski zamanlarda bu Haferi Köyü (Yurderi) Hristiyanların elinde imiş. Hala onlara ait bir kilise kalıntısı vardır. O zamanlar bu kiliselerde çok zengin ve güçlü papazlar, rahipler yaşamış. Bu papazlardan en büyüğünün adı Nemrut imiş. Bir kral kadar bu yörede sözü geçermiş. Bu dirayetli papazın da çok güzel, endamlı, namı ile ünlü Melmetun isimli bir kızı varmış. Melmetun çok güzel olduğu kadar aynı zamanda dirayetli ve güçlü imiş. Boyu posu yerinde, pehlivan yapılı bir kız imiş. Anlattıklarına göre köyün biraz daha üst kısmında Aslan Dağı'nın biraz yakınında bu papaza ait bir de kale içinde ev varmış. Evine hiçbir kimse izinsiz giremezmiş. Hele Melmetun'a bakmak her

⁹⁷¹ Nuriye Sancak, *Mardin Efsaneleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) S.A.Ü.S.B.E, Sakarya, s. 120.

⁹⁷² Sancak, *a.g.e.*, s. 121.

⁹⁷³ Sancak, *a.g.e.*, s. 105.

⁹⁷⁴ Sancak, *a.g.e.*, s. 104.

⁹⁷⁵ Sancak, *a.g.e.*, s. 112.

yiğidin karı değilmiş. Evinin her türlü su ihtiyacı bu Melmetun denen kız temin edermiş. Koca bir mandanın derisinden yapılmış büyük bir su tulumu ile Melmetun bunu alır, aşağıdaki dereden tulumu doldurur ve ta üst kaleye kadar hiç yorulmadan, aksamadan gelir, gidermiş. “Yoruldum” bile demezmiş. O zamanlarda Hristiyanların yanı sıra Müslümanlar da o yörede yaşamış. Bu köyün biraz yakınında mağarada inzivaya çekilen bir derviş varmış. Bu derviş de zaman zaman Kur’an okuyor, bu dervişin sesini duyan Melmetun bu sese ve dervişe âşık olmuş. Bir gün gizliden Müslüman olup Kelime-i Şehadet getirmiş. O günden sonra her geçen gün biraz daha Melmetun adlı kızın gücü ve takati azalmaya başlamış ve öyle bir an gelmiş ki, Melmetun o koca tulumla bir daha su almaya gidemez olmuş. Durumu sezen Nemrut Papaz, kızın babası, bu duruma üzülmüş ve kızarak Melmetun’un saçından tuttuğu gibi kaleden aşağıya doğru atmış. Hatta bazı söylentilere göre koca papaz; Aslan Dağı’nın tepesine mancınıklar koyarak ve kızını oradan aşağıya doğru fırlattığını söyleyenler vardır. Zavallı Melmetun (Haferi) Yurderi Köyü’nün biraz daha yakınına düşerek kayalara çarparak parça parça olmuş. Parçalandığı yerde hemen sular akmaya başlamış ve o günden bu güne kadar bu pınar veya çesme o yöreye hayat vermiş⁹⁷⁶.

4.202. Sit Siras Kilisesi

Mar Mikail’in kız kardeşi olan Sit Siras, kardeşinin başına gelenleri öğrenince artık o da Allah’a inanmış. Ve kardeşinin hasretine dayanamayıp o da kendini nehre atmış. Akıntıya kapılıp bir süre sürüklendikten sonra bir grup genç onu bulmuş ve nehirden çıkarmış. Çok güzel olan Sit Siras’ı kendi aralarında paylaşamamışlar. Bu durumdan kurtulmak için kendini yeniden nehre atan Sit Siras, bir süre nehrin akıntısıyla gittikten sonra yüzmeyi bilmediği için Allah tarafından balık kız haline getirilmiş.⁹⁷⁷

4.203. Şeyh Mümine

Zamanında Midyat yolu üzerinde yasayan bir hükümdâr varmış. Bu zalim hükümdâr her gece o yöredeki genç kızlardan biriyle eğlenirmiş. Bu yörede yaşayan bir aile varmış. Bu ailenin de yedi çocuğu varmış. Bu çocuklardan biride genç bir kızmış. Sıra bu ailenin genç kızına gelmiş. Bir gün hükümdârın kölesi olan adam, hükümdârın eğlenmesi için bu kızı istemiş. Fakat zalim hükümdâr bu sefer isteğini elde edememiş. Mümine adlı bu genç kız bu olaydan kurtulmuş. Mümine’nin bu olaydan bir şekilde kurtulmasının sebebi onun ermiş biri olmasıyla ilgiliymiş.⁹⁷⁸

⁹⁷⁶ Sancak, *a.g.e.*, s. 108.

⁹⁷⁷ Sancak, *a.g.e.*, s. 81.

⁹⁷⁸ Sancak, *a.g.e.*, s. 78.

MUĞLA

4.204. Gelin Yudan Göl

Menteşe'de eskiden Aşağı sazak diye bir yer varmış. Onun biraz uzağında Örenler diye bir köy varmış. Oradan bir gelin alınmış. O gelin Örenlerden aşağı sazak'a gelirken atla geliyormuş. Bu gölün yanına geldiklerinde at ürkmüş. Gelinle beraber at gölün içine düşmüş. O gölün adını " Gelin Yudan Göl" koymuşlar.⁹⁷⁹

4.205. Kızlar Türbesi

Adamın biri rüyasında, orada birinin yattığını görür. Sabah kalkar bakar ki türbe yok. Akşama kadar kum, çakıl, taş ne lazımsa getirtip türbeyi yapmaya karar verir. Ustalar tutar. Ertesi günü hazırlıkları yapar. Ertesi sabah türbeni yapıldığını herkes görür. Ustaarın işe başlamasına gerek kalmaz. İlk gidenler pencereden bakınca kanaviçe işleyen bir kız görürler. Ondan sonra adı Kızlar Türbesi kalır."⁹⁸⁰

4.206. Sağ Ana

Kaygusuz Abdal gide gide Marmaris'e varmış. "Benim kırk askerim var. Bu kadar askerle beni kim misafir edebilir?" demiş. Orada bulunan biri: -Burada bir Sağ Ana var. Sizi ondan başka kimse misafir edemez, demiş. Nerede olduğunu öğrendikten sonra Sağ Ana'nın yanına varmışlar.

Sağ Ana:

-Misafir Tanrı misafiridir, buyrun, demiş. Kaygısız: Ama benim kırk askerim ve atlarım var. Hepimize bakabilir misin? Demiş. Sağ Ana: -Allah büyüktür, demiş. Sağ Ana, bir tek ineğin sütünü sağmış ve hepsinin karnını doyurmuş. Üstelik hala süt tükenmezmiş. Kaygısız yatmış, sabah kalkıp: "Sağ Ana ben buradan Rodos'a geçebilir miyim?" demiş. Sağ Ana: "Sen burada bir gece daha yat, sonra cevap vereceğim" demiş. Gündüz kırk askerine Armutalan'da talim yaptırmış. Akşam olmuş, yatmışlar. Sabah, "gidebilir miyim" diye sormuş Sağ Ana'ya. Sağ Ana: "gidemezsin senin askerinin içinde hırsız var" demiş. Bir içtima yapmış, ekmek torbalarında yediklerinden fazla ekmek çıkmış. Kaygısızın aklı başına gelmiş. Abdal Musa, kırk asker al git, dediği zaman orada: "Pirim, askeri sen ver" demediği için yanlışlık yaptığını anlamış. Hemen Abdal Musa'ya geri dönüp: "Pirim ben hata ettim, bencillik yaptım. Benim askerlerimin içinde hırsız var" demiş. Abdal Musa: "Aklın başına geldi, al sana kırk asker" demiş. Kaygısız, o askerlerle yola çıkıp yine Sağ Ana'nın yanına varmış. Sabah olunca tekrar Sağ Ana'ya "Gidebilir miyim" diye sormuş. Sağ Ana: "Haydi yolun açık

⁹⁷⁹ Mehmet Naci Önal, *Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)*, Muğla, 2003, s. 187.

⁹⁸⁰ Önal, *a.g.e.*, s. 180.

olsun” demiş. Kayıkçıların yanına gelmiş. “Beni Rodos’a geçirebilir misiniz?” diye sormuş. Kayıkçılar kırk tane askeri geçiremeyeceklerini söylemişler. Kaygısız, avucuna biraz kum alıp, askerin önüne karşıdan karşıya yol yapmış. Açık denizi bağlamış ve askerleri Rodos tarafına geçirmiş. Esas türbesinin de orada olduğunu söylerler.⁹⁸¹

4.207. Şemsi Ana

Belirtildiğine göre, Muğla’ya içme suyunu Şemsi Ana ismindeki muhterem kişi getirmiştir. Bu rivayet dikkate alındığından dolayı Şemsi Ana’nın insanlardan fakir olanların zengin olmasına, hasta olanların iyileşmesine ve dertlilerin dertlerine çare vesilesi olacağına inanılır. Halk arasında o, hayır sever bir kişi olarak bilinir. Onun, herkesin iyiliğini istemekten başka bir şey düşünmediği söylenir. Şehrin merkezine yakın olması nedeniyle yerli halktan büyük bir ilgi görür.⁹⁸²

⁹⁸¹ Aslı Büyükokutan, *Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2005), B. Ü.S.B.E., s. 200, 201.

⁹⁸² İsmet Eşmeli, *Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma İnanışları* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), s.46.

MUŞ

4.208. Çelkani / Çılık Kani

Kani, bir rivâyet göre Hz. Fatıma ve Kırk Huriyi temsil eder. En büyük kerâmeti ise, susuz geçen bir mevsimde suyunu çoğaltarak köylülerin imdadına yetismesidir. Çok yüksek bir noktada bulunduğu için Varto'nun birçok köyünde bakıldığı zaman çok rahatlıkla görülebiliyor. Yolu çetin olduğundan çok az kişi gidip görebiliyor. Çıkışı kadar inişi de oldukça zahmetlidir. Beşşikkaya ve Eryurdu köylerinin kuzeyinde yer alan dağın doruk noktasına yaklaşık yüz metre kala, dağdaki yalçın kayaları delip dışarı fışkıran bir gözedir. Bu kayalar, sanki özel bir çaba harcanarak oyulmuş gibidirler.⁹⁸³

4.209. Yılanlı Çeşme

Muş'ta Selçuklu Mahallesiinde su barajının üst tarafında bir zamanlar insanlarca ziyâret edilen ve içinde yılanların olduğu kutsal bir suymuş. Bu suyun tüm dertlere deva olduğu kabul edilirmiş. Burada bir kızın vurulduğu rivâyet edilir. Bu kızın da Seyid-i Direj'in kız kardeşi olduğu ve Ruslar tarafından şehit edildiği anlatılıyor. Bu kaynak içinde çok fazla yılan varmış ve yılanların hepsi de zararsızlarmış.⁹⁸⁴

⁹⁸³ Fatoş Yalçinkaya, *Muş'ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkabeler*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008) Y.Y.Ü.S.B. E., s. 143.

⁹⁸⁴ Yalçinkaya, *a.g.e.*, s. 32.

NİĞDE

4.210. Ağlayan Kaya

Kocası gurbette olan geline, kaynanası hiç dirlik vermezmiş. Zavallı gelin, küçük çocuğunu da sırtına sarar, ağlayı ağlayı evin işini görürmüş. Bu duruma daha fazla dayanamayan gelin, bir gün, çocuğunu da alarak kaynana evini terk etmiş.Beştepeler mevkiine kadar gelmiş.Yorgunluktan, açlıktan ve ümitsizlikten bitkin bir halde Allah'a yalvarmış:

" -Dayanacak gücüm kalmadı Allahım, bizi taş eyle daha iyi!... " Anayla oğul birbirine sarılmış vaziyette taş olmuşlar. Büyük kayanın, ananın gözlerinden sürekli sızan sular, göz yaşlarıdır. Bu su zaman zaman artar. E-5 karayolundan seyreden yolcular zaman zaman buraya uğrayıp ellerini yüzlerini yıkarlar.⁹⁸⁵

4.211. Angut Kazları

Bir gelinle görümcesinin canları et istemiş. Erkeklerin ev de olmadığı bir saatte, iki kadın kapıdaki kara köpeği kesmişler. Bu arada elleri, ayakları üst-başları kana bulanmış. Tam pişirip pişirmeden yedikleri etten de ağızları kana bulaşmış. Akılları başlarına geldiğinde ortada köpekten eser yokmuş. Tam bu sırada kayın baba kapıda görünmüş. Kız ve gelin hallerine bakmışlar çok utanmışlar ve Allah'a sığınmışlar: "Allah'ım bizi bu halimizle babamıza gösterme. Ya uçardan kuş eyle, ya donardan taş! "İlk önce kuşu andıkları ve üst başları kanlı olduğu için bir çift kınalı kuş olup uçmuşlar. Halkın "angut kazları"dediği bu kuşların gagaları, ayakları ve tüylerinin muhtelif kısımları kırmızıdır, kan rengindedir. Uzaktan sesleri bir köpek havlamasını andırır. Bu kazlar daima çift gezerler, sürüyle olsalar da sayıları çifttir. Eşlerden biri vurulunca ötekinin yedi yıl çiftleşmediğine inanılır.⁹⁸⁶

4.212. Battal Gazi

Battal Gazi, Cücü (Balcı) Burnu'nda namaz kılarken, Rumlara esir düşmüş. Getirip Niğde Kalesi'ne hapsetmişler. Kale beyinin kızı, çoktandır namını duyduğu Battal'a bir görüşte aşık olmuş. Onu zındandan kaçırmaya karar vermiş. Zindancıyla anlaşmış, gece vakti Battal'a kıyafet değiştirmesi için bir takım elbise getirmiş .Battal, elbiseyi giymiş, zindancıyı öldürerek kendi yatağına yatırmış, kale beyinin kızını da alarak kaçmış ve doğruca Fertek köyüne gelmiş. Burada bu kız müslüman olmuş. Battal ona Miyase adını vermiş. Bir yıla yakın evli kalmışlar. Halife, Battal'ı

⁹⁸⁵ Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 328.

⁹⁸⁶ Sönmez, *a.g.e.*, s. 414.

Malatya'ya isteyince karısına bir pazubend bırakarak Fertek'ten ayrılmış.⁹⁸⁷

4.213. Bulanığın Deresi-Akkız

Çamardı'nın Bademdere kasabasında Tekkeşinler vardır. Bunlar Şeyh Tor Hasan ahfadındandır. Bu şeyhin torunlarından bir Akkız varmış. Köyün gençlerinden biri, bu kızı istemiş. Ancak kızın gönlü yokmuş. Bunun üzerine kıza iftira etmiş. Bu iftira yaygınlaşarak kızın ağabeylerine kadar gelmiş. Bu yalana inanan ağabeyler kız kardeşlerini öldürmeye karar vermişler. Anneleri bir taraftan oğullarını oyalarken öbür taraftan da kızını kaçırmış. Akkız, evden çıkıp kaçarken, fark eden ağabeyleri peşine düşmüşler. Kızcağız, telaşla dereden atlarken papuçunun birini suya düşürmüş, aramış bulamamış ve yaklaşan ağabeylerinden telaşlanarak dereye beddua etmiş: -"Dere dere bulanasın bulanasın da perşembe günleri duralasın!" demiş. Kaçmaya devam etmiş. Bakmış ağabeyleri kendini yakalayacaklar, önüne çıkan bir ağaca yalvarmış:

- "Ey ağaç, ağabeylerim beni öldürecekler ne olur beni sakla!" Ağaç yarılmış, Akkız'ı içine almış ancak, eteğinin ucu dışarıda kalmış. Ağabeyleri Akkız'ın yerini öğrenmişler. Baltayla ağacı kesmeye karar vermişler. Bunun üzerine kız öbür taraftan çıkmış gitmiş ve yakındaki dedesinin mezarı yanında toprağa gömülmüş. Durumu gören ağabeyler, kız kardeşlerinin masumluğunu anlamışlar, iftiracıları olan yengeyi öldürmüşler, ötekilerine ceza vermişler. Kız kardeşlerinin mezarı üzerine bir türbe yaptırmışlar. O gün bu gündür beddualı dere "bulanık" akar.⁹⁸⁸

4.214. Fadıma Ana ve Burcu Celaledin Dede-II

Burç köyü, Afganlı mahallesinde yaşayan Fadimana Ana, zemheri ayında bir gece, rüyasında Dede'yi görür. Burcu Celaledin Dede, köyün zengini Hacı Efendi'nin mezarını yaptırmasını ister. Dede'nin haberini Hacı Efendi'ye ulaştıran Fadimana Ana'ya inanmazlar. Dede iki defa daha rüyayı, Fadimana Ana da haberi tekrarlar. Üçüncü gün Dede, "cennetten taze salatalık, püsküllü mısır ve yeşil hurma dalını "delil olarak gönderir. Gösterilen delillere inanan Hacı Efendi, mezarı yaptırır. Ertesi gece Dede tekrar Fadimana Ana vasıtasıyla Hacı Efendi'yi şöyle ikaz eder: Duvar ayaklarımın üstüne geldi. Yıktır ve geriye çektir!" Bu habere de ustalar aldırılmazlar. Ertesi sabah geldiklerinde, ayakucu duvarlarının yıkılmış olduğunu görürler. Duvarı daha geriden, yeniden yaparlar.⁹⁸⁹

“Fadıma Anamız, birgün inek sağıyormuş, bu sırada inek ona depmiş, o da beddua etmiş..

⁹⁸⁷ Sönmez, a.g.e., s. 388.

⁹⁸⁸ Bayram Sönmez, *Nişde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 407.

⁹⁸⁹ Sönmez, a.g.e., s. 342.

İkinci vakti Toroslar'a vuran ışığın etkisiyle bir kadının inekten süt sağan görüntüsü dağda belirir.⁹⁹⁰

4.215. Burç Köyü

Çamardı'nın Burç köyü eskiden Köyüstü denilen yerde kurulmuş. Şimdi ise Boz Tepe'nin Eteğinden geçen Koca Dere'nin iki yamacındadır. Köye 5-6 km.mesafe de halkın Uluyol dediği bir yol vardır ki Adana-Kayseri yoludur. Burası meşhur İpek Yolu'nun önemli bir kısmını teşkil eder. Bu işlek yoldan geçen kervanlar köye mutlaka uğrar ikmal yaparak yollarına devam ederlermiş. Bir kış günü geçen bir atlı köyün dışında ışığı yanan bir evin kapısını çalar. Evde kocası gurbette olan iki çocuklu genç ve güzel bir kadın vardır. Yolcunun dinlenme ve karnını doyurma isteğine kadın,"eri" evde olmadığı için ancak yiyecek verebileceğini söyleyerek cevap verir. Karnını doyuran yolcunun aklına kötülük düşer. Zira kadın çok güzeldir. Misafirin bakışlarından mana çıkaran kadın bir bahaneyle öteki odaya geçer. Kapıyı kilitler. Kapıyı zorlayan adam, açamayınca çocukları öldüreceğini söyler. Kadın namusu uğruna iki çocuğunun da öldürülmesi tehdidine boyun eğmez. Kötü adam her iki çocuğu da öldürür ama kapıyı açtıramaz. Bu sefer kapının altından girmeyi dener. Tam başarmak üzereyken, başını açtığı delikten içeri uzattığı anda elinde balta ile bekleyen kadın adamı keser. Başsız gövde kapının önünde çırpınırken, gövdesiz baş da içeride adeta kadının peşinden dolaşmaktadır. Bu heyecana dayanamayan kadın bayılır. Ertesi sabah evi yoklayan komşular, korkunç manzarayı görürler. Kadını ayıltarak başından geçenleri öğrenirler. İki çocuğu defnederler. Kötü yolcunun cenazesini de kaldırır. Köyün ileri gelenleri köyün yol üzerinden orman içerisine,görünmeyecek bir yere çekilmesine karar verirler. Eskiden beri sık sık olan eşkiya baskınlarına karşı da yeni kurulan köyün etrafına yüksek gözetleme "burç"ları yaparlar Bu sebeple köyün adı" Burç" olur.⁹⁹¹

4.216. Cami Kapısındaki Kız

Alaaddin Camii'nin banisi Zeyneddin Beşare'nin ço güzel bir kızı varmış. Bu kızı sultanlar, şehzadeler, beyler istemiş. Kızın gönlü ise bir mimardaymış. Asıl sevdalı olan mimarmış. Büyük Sultan Alaadin Keykubat adına bir cami yaptırmak isteyen Zeyneddin Beşare, bu vazifeyi kızının sevdalısı mimara vermiş. Mimar bir taraftan inşaatla,bir taraftan da tezyinatı ile meşgul oluyormuş. Bu arada da sevdiği kız için Zeyneddin Beşare'ye dünürcü göndermiş. Dünürçüler, elleri

⁹⁹⁰ Derleyen: Gülenay Pınarbaşı, 2008.

⁹⁹¹ Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 404.

boş dönmüşler. Mimar, aşkını ebedileştirmek için sevdiği bey kızının resmini, cami kapısına işlemiş. Öyle bir işlemiş ki ancak güneşin belli bir açıdan kapıyı aydınlatması ile görülebilmektedir.⁹⁹²

4.217. Göbekli Dağ

Niğde beylerinden birinin Fındık adındaki kızı, sevdiği genç için Niğde'nin güneydoğusundaki tepe üzerine bir saray yaptırır. Bu sarayın duvarları altından, tavanı gümüşten ve süslemesi de çeşitli mücevherlerdenmiş. Düğüne bir hafta kala delikanlı, arkadaşları ile ava çıkmış. Anadan on beş gün geçmesine rağmen Fındık kızın nişanlısı yerine şahini gelir. Sevdiğinin başına bir iş geldiğini anlayan Fındık yüzlerce işçi tutarak kimselere emanet edemediği bu güzel sarayı toprak altına gizletir. Adeta dağ üstünde yeni bir dağ meydana gelir. Fındık kız yanına adamlarını da alarak yola koyulur ama bir daha geriye dönmez. Kimse Fındık kızla sevgilisine ne olduğunu öğrenemez. Fındık kızın sarayını gizlettiği küçük dağ uzaktan bir göbek gibi görüldüğü için buraya "Göbekli Dağ" adı verilir. Bu gün bile define arayıcıları hala bu güzel sarayı aramaktadır.⁹⁹³

4.218. Gül Ahmed Dede (Huzur Dede)

İyice eskiyen evinden taşınmak isteyen ev sahibi kadına, rüyasında görünen veli;

-Kızım, buradan göçme burası senin için daima huzurlu olacak ve asla darlık görmeyeceksin. Her sabah abdest suyum erkenden hazırla!" der. O zaman 20-22 yaşlarında bir gelin olan ev sahibi Zübeyde Hanım, bu gün 59 yaşındadır ve halen evinin arka bahçesinde mezarı olan "Dede"sine her sabah erkenden abdest suyu hazırlamaktadır. Bu su Hac mevsiminde hiç kullanılmaz. Hane sakinleri anlarlar ki Dede, Bor hacılarıyla hacca gitmiştir.⁹⁹⁴

4.219. Hasan Dağı ve Ekecik Dağı

Hasan ve Ekecik, eskiden iki kardeşmiş. Hasan büyük, Ekecik küçükmüş ama hiç geçinemezlermiş. Hasan büyüklenir, Ekecik kibirlenir, dırdırları, çekekememezlikleri hiç eksilmez, ihtiyar analarını üzüm üzüm üzerlermiş. Bir gün aralarında çıkan bir münakaşa sonunda şiddetli bir kavgaya tutuşmuşlar. Kimseler ayıramamış ve Hasan, Ekecik'in kolunu; Ekecik de ağabeyinin başını koparmış. "Feci manzarayı gören anne feryad etmiş: Hay dağ taş olaydınız!" Ağzı dualı anne sözünü bitirmiş bitirmemiş iki kardeş, iki ayrı dağ olmuşlar. Ekecik'in kopan kolunun yerinde bir uçurum(Ihlara vadisi), Hasan'ın kopan kolu başı yerinde bir göl (zirvede ki krater gölü) meydana

⁹⁹² Sönmez, a.g.e., s. 397

⁹⁹³ Sönmez, a.g.e., s. 415.

⁹⁹⁴ Sönmez, a.g.e., s. 369.

gelmiş. Hasan'ın omuz başları uzaktan açık olarak görülür.⁹⁹⁵

⁹⁹⁵ Sönmez, *a.g.e.*, s. 409.

4.220. Kaçanlar ve Kovalayanlar

Ereğli'nin Çayan (çayhan)köyünden bir genç, Ulukışlalı bir kızı sevmektedir. Sevgisi karşılıksız olmadığı için fırsat buldukça buluşurlar. Köy ağasının kızı oğlu da bu kızı sevmektedir. Bu sebeble de kızın ailesine sürekli dünürcü göndermekte kızı istetmektedir. Durumun gittikçe çatallaştığını gören kız ve sevgilisi kaçmaya karar verirler. Gençlere, arkadaşları yardım edecektir. Kız, gelinliğini giyerek gelecektir. Kaçma haberini alan ağanın oğlu da adamlarını toplayarak hazır bekler. Kız ve sevgilisi, "yoşun garangısıynan" buluşurlar ve arkadaşları da yanlarına alarak Çayan'a doğru kaçmaya başlarlar. Ağanın adamları da peşlerinden gittikçe yaklaşmaktadırlar. Şimdiki Hacı bekirli köyüne yaklaşıldığında kaçacak durumları kalmayan sevgililerden kız: "-Allahım bizi düşman eline bırakmaktansa, ya taş yap, ya da kuş yap!" diye dua eder. Aynı anda kaçanlar da, kovalayanlar da gelinlikli kız da donup taş olurlar. Hacıbekirli köyü yakınlarında, hepsi de at üzerinde görülebilmektedirler.⁹⁹⁶

4.221. Kalender Dede

Yenice Mahallesi Kalender Sokak'taki dede, her sabah erkenden uyanır ve namaza durur. Hac zamanı da Niğde hacılarıyla Hacca gider. Bu sokağa taşınan bir kiracı kadın ne kadar iyi huylu ve mütebedeyyin ise kocası o derece alkolikti. Yine sarhoş geldiği bir akşam eşini döverek, dışarı atar. Avlunun bir köşesine sığınan kadın ağlayarak dua eder: "Allahım ya kocamı ya beni kurtar!" der. Sığındığı yerde uyuyakalır. Rüyasında orta boylu nur yüzlü bir zat: "Kalk kızım evine git artık kocan içmeyecek ve iyi bir insan olacak! Ben senin komşun Kalender Dede'yim." der. Gerçekten de kadının kocası bir daha ağzına içki koymaz ve çevrede iyiliği ile tanınan biri olur.⁹⁹⁷

4.222. Karayılan

Her sonbahar da yılan vücudlu, çok güzel bir kız Niğde sokaklarında dolaşır; genç kızlara ve taze gelinlere görünür. Bu kızın saçları, kirpikleri ve kaşları simsiyahtır. Çok güzel, çok ciddi ve çok soğuktur. Yılda bir defa görünür. Yine ortaya çıktığı bir zaman, karşısına çıktığı bir gelinden bir istekte bulunur. Bu yılan vücudlu kız, geline elindeki beyaz başörtüsünü göstererek, başını bağlamasını ister. Bu garip yaratıktan korkan gelin kaçır ve istediğini yapmaz. Ertesi gün yine gelinin karşısına çıkar ve elindeki süslü kuşağı beline sarmasını ister. Gelin yine kaçarak uzaklaşır. Üçüncü gün gelinin evinde karşısına dikilir artık kaçacak yer kalmamıştır. Ancak gelinin

⁹⁹⁶ Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 315.

⁹⁹⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s. 371.

korktuğunu anlayan yılan da vücudunu dışarı çıkararak içeride kalan kuyruğuna bir kurdela bağlar. Bunun üzerine geline dönen yılan, bu kış mevsiminin sıkıntısız ve rahat geçeceğini müjdelir. Eğer ilk karşılaşmada gelin, başörtüsünü yılan kızın başına bağlasaydı kış uzun ve meşakatli geçecekti. Beline kuşağı sarsaydı, kuşağı çözmek zor olacak ve kış yine sert geçecekti. Ancak korkan gelin, kurdelayı yılanın kuyruğunun ucuna bağladığı için kış kısa ve rahat geçecektir. Biz Niğde kadınları, yakınımızdaki tazelere sık sık tenbih ederiz: "Aman kızım kurdelayı, yılanın kuyruğunun ucuna bağlayıverin!"⁹⁹⁸

4.223. Kleopatra'nın Havuzu

İmparatoriçe Kleopatra kışı Tarsus'ta geçirir, yaz aylarında da Bor ve civarına yaylaya gelirmiş. Bu geliş gidişleri sırasında, Bahçeli kasabasına da bir havuz yaptırır. Yazın yaylaya gelen Kleopatra, çevredeki bütün dişi eşekleri toplatır, sütlerini sağdırır ve havuzu bu sütle doldurarak süt banyosu yaparmış. Güzelliği ve uzun ömrünü bu süt banyosuna borçluymuş.⁹⁹⁹

4.224. Narlı Göl

Nar köyüne gelen bir ermiş, köyü ev ev dolaşarak aç olduğunu,"Allah rızasını için" ekmek verilmesini isterse de kimse aldırılmaz. Yalnız köyün çıkışında, üstü başı un-urfa bir gelin, bu ihtiyarı güler yüzler karşılar:"-Buyurun Emmi, ben de komşunun ekmeğini yapıp geliyorum. Şu sıcacık nikahını yiyiver." Aslında Hızır olan ermiş, gelinin bu davranışından çok hoşlanmış. Ona: "-Kızım, çocuğunu da al şu karşı tepeye tırmanmaya başla. Ne duyarsan duy, sakın arkana bakma!" diye sıkı sıkı tenbih etmiş. İhtiyar ermişin sözüne uyan gelin, çocuğunu da alarak tepeye doğru tırmanmaya başlamış. Ardın duyduğu feryadlara, gürültülere dayanamamış bakmış ve bakar bakmaz kucağındaki çocuğuyla taş olmuş. Köyün yerinde bir göl meydana gelmiş. Köylü kadınlar buraya çamaşır yıkamaya ve dilek tutmaya gelirler. Gölün suları 63 derece sıcaklıktadır. Tepedeki kucağı çocuklu gelin de ziyaret edilir. Yağmur duası için de bu tepeye, taş gelinin yanına gidilir.¹⁰⁰⁰

4.225. Rabia Bacı

1968 yılında kasabanın içme suyunun karşılanması için bir su deposu inşaatı başlar, su deposunun yapıldığı yer de Rabia Bacı mezarının hemen kenarındadır. Su deposunun yapımını üstelenen müteahhit de burada bulunan mezar için "kaldırın bu mezarı, bunun burada işi ne!"der. Böyle hakaret içeren sözleri sarf ettikten kısa bir süre sonra düz yolda motosikletle giderken düşer,

⁹⁹⁸ Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 413

⁹⁹⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 405.

¹⁰⁰⁰ Sönmez, *a.g.e.*, s. 321.

ayağı ve kolu kırılır. Bunun üzerine müteahhit, yaptığı hatayı anlar ve Rabia Bacı mezarının etrafı demir parmaklıklarla çevirerek korumaya alır.¹⁰⁰¹

4.226. Sır Ali-II

Bu günkü Sır Ali Camii'nin yerinde, çok eskiden bir ev varmış. Bu evde karı, koca ve bir oğulları yaşarmış. Fakir insanlarmış, günlük yiyecekleri zor temin ederler ama herkesin de yardımına koşarlarmış. Tam karşılarında ise zengin ve soylu bir aile yaşarmış. Gösterişli konaklarının bir köşesine bir yarasa gelmiş yuva kurmuş. Kızcağız bir gün uyurken bu yarasa koynuna girmiş, kıza sahip olmuş. Gelen Allah'tan geliyor kim ne diyebilir ki? Kızın annesi durumu anlar anlamaz çare aramaya başlar. Fakir komşu kadına açılmaya karar verir. Bir suçlu gibi olanları anlatır. "Aman ahretlik derdime bir çare!.."der. Güngörmüş fakir kadın, komşusunu teselli eder: "Kaygılanma var sağlıcakla git komşum. Kızım gelinimdir bundan sonra... Ele güne karşı bir dünür düşelim, anla şanla gelin getirelim."der. Gereken adet an'ane yerine getirilir. Bir düğün yapılır, karnı çocuklu bey kızı, fakir evine gelin indirilir. Gelin gelir de "yüz açımı" yapılmaz mı, ele güne karşı "çarşaf asılmaz mı" konu -komşu "gelin kahvesi" içmeye gelmezler mi? Akıllı kaynana, her şeye bir çare bulur ve dedikoduları önler. Gelinini dokuz ay saklar yüzüne göz değdirmez. Günü yetince bir oğlan doğurur gelin. Adına Ali derler. Anası hep gizlendiği, çocuğuda nerden aldığı da"sır" olduğu için çocuğun adı "Sır Ali"kalır. Zamanla Sır Ali velilerden olur. Eski evleri önce dergah, sonra cami yapılır.¹⁰⁰²

4.227. Somuncu Baba

Sığır Çobanlığı yapan Somuncu Baba, sığırları otlatıp evlere dağıtır. Ancak ineklerden biri dönmemiştir. İnek sahibi kötü huylu kadın, Somuncu Baba'ya hakaretler ederek sığırını bulmasını söyler. İneği aramaya giden çoban velinin ardı sıra kendi de giden ineği otlarken bulan Somuncu Baba:

-Ya mübarek hayvan, niye sürüden ayrıldın da bana kötü sözler işittirdin? Der. Dile gelen inek, sahibinin çok vicdansız biri olduğunu sütünü tamamen sağdığını, yavrusuna bir şey bırakmadığını, bu sebeple biraz daha otlamak ve daha çok süt yapmak için sürüden ayrıldığını söyler. Çobanla inek arasındaki bu konuşmayı dinleyen inek sahibi bu sırrı herkese ilan eder. Sırrı açıklanan Somuncu Baba, kadının yalanını çıkarmak ve kendisini gizleyebilmek için içinde bulundukları ramazan ayında oruç yeme numarası yapar. Bu haliyle;"Bu adam oruç bile tutmuyor

¹⁰⁰¹ Akif Dünder, *Niğde ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2001) Kayseri, E.Ü.S.B.E., s. 66.

¹⁰⁰² Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E., s. 338.

neresi veli olacak!" dedirtmektedir. Gerçekten de kadına kimse inanmaz.¹⁰⁰³

4.228. Somuncu Baba-II

Somuncu Baba'nın torunlarından Ali Ulvi SOMUNCUOĞLU, 1993 Ağustos'unda, Bursa'ya gider. Maksudı, dedesinin somun pişirip dağıttığı fırını ve dergahı ziyaret etmektir. Fırın eski hali ile durmaktadır. Dergahın avlusundaki bir evde, kocası yatalak bir kadın, dergahın bakımını yapmakta ve her gelene yemek çıkarmaktadır. Misafirleri hiç eksik olmayan ve sofraları daima açık olan bu karı kocanın huzuru ve evlerinin bereketi hiç eksilmez. Ayda beş yüz bin lira maaşları olmasına rağmen Somuncu Baba'nın kerametiyle darlık görmezler. Kadının anlattığına göre Somuncu Baba yılda bir defa fırını yakar. Dumanları etraftan görülür. Bu arada Somuncu Baba halen hayatta olan bulaşıkçı ile sohbet eder. Ancak bulaşıkçı ne konuştuklarını asla anlatmaz. Bu adam bulaşıklı kapkaçağı yıkarken, tencerelerin, tabakların üzerinde lafza-i cilaller, ayet-i kerimeler meydana gelir. Bunlar bir daha kaybolmazlar. Bulaşıkçının ve bakıcı kadının elinde bu kapkaçaktan epeyi vardır.¹⁰⁰⁴

4.229. Şeyh Ömer Dede

4.Murad, Bağdat'a giderken, Mevlana'yı ziyaret ederek yola çıkar ve ilk molayı Ulukışla yakınlarında verir. İaşe temini için, bir grup asker yakındaki köye gönderilir. Köyde Şeyh Ömer Veli'nin dergahı vardır. Askerler köye doğru giderken önlerine bir geyik çıkar. Geyiğe taş ve oklarla saldıran askerler yaralamalarına rağmen geyiği yakalayamazlar. Yollarına devam eden askerlerden her biri, şeyhten bir şey istemeyi gönüllerinden geçirirler. Dergahta gönüllerinden geçen her şey önlerine konur. Bu sırada şeyhin güzel kızı, içeri girip çıkmakta, askerlere hizmet etmektedir. Kızın bir kolu sarılıdır. Çavuş, bu kıza ne olduğunu sorar. Şeyh, "Bir kaç haramzade taş ve ok yağmuruna tutmuşlar." diye cevap verir. Meseleyi anlayan askerler, mahcup olur ve özür dilerler. Şeyh Ömer Veli, daha sonra bir askerin eline, bir torba içinde yiyecek malzemesi, bir askerin sırtına bir çuval yem karışık saman yükler ve ordugaha gelerek yemeği pişirir. Pişen yemekten bütün ordu yer, herkes doyar. Bir çadır içine döktüğü saman ve yem de bitmez, bütün hayvanlar doyurulur, yedek torbaları doldurulur. Şeyh Efendi, 4.Murad'ın huzuruna çıkarılır. Görüşür, konuşurlar. Ayrılma vakti, Şeyh efendi, 4.Murad'a altın bir ibrik hediye eder. İbriğin bir tarafında; "Nusrat Allah'tandır" öteki tarafında ise, "Akşamın işini sabaha bırakma!" yazılıdır.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³ Sönmez, *a.g.e.*, s. 339.

¹⁰⁰⁴ Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 340.

¹⁰⁰⁵ Sönmez, *a.g.e.*, s. 335.

4.230. Taş Olan Anne Ve Oğlu İle Askerler

Çete zamanıymış. Müslümanlar, gavurların karşısında çarpışıyorlarmış. Daha ötede de müslüman askerleri, gavur askerleriyle savaşıyormuş. Gavur ordusunun yan tarafında, kucağı çocuklu bir kadın çeteler tarafından kovalanıyormuş. Bunu gören iki müslüman Türk askeri, bu kadını kurtarmak istemişler, kadına doğru koşmaya başlamışlar. Kadının hiç hali kalmamış. Ne dizlerinde takat, ne gözlerinde fer kalmış. Çetelerin eline düşeceğini anlayınca bir yerde durmuş ve Allah'a dua etmiş:"-Allahım, beni düşmanların eline düşürme de, şur da bir taş et !.." demiş. Allah, kadının duasını kabul etmiş. Bir mağaraya sığınan kadın orada, kucağında çocuğuyla taş olmuş. Mağara ağzına kadar gelmiş olan askerlerde de kadına yetişemedikleri için üzülyüyorlarmış. Kadının taş olduğunu görünce onlar da taş olmuşlar. Bu taşlaşanlar, halen Gölcük'teki mağarada görülebilirler.¹⁰⁰⁶

4.231. Taş Olan Çobanla Sevgilisi

Çok eskiden Hasan Dağı'nın çevresinde bir beylik ve beyin de güzel bir kızı varmış. Bu kızla evlenmek isteyen kralların şehzadelerin beylerin haddi hesabı yokmuş. Ama kız hiç birini istemiyormuş. Bey babasının "Mutlaka evleneceksin!" emrine mana vermeye çalışan kız, duyduğu yanık bir kaval sesinin sahibini arıyormuş bir yandan da. Sonunda bulmuş. Babasının çobanlarından yakışıklı bir gençmiş. Birbirlerine hemen aşık olmuşlar. Sık sık buluşurlarmış. Çoban, daha fazla gizli buluşmaya dayanamamış ve kızı babasından istemiş. Bey, çobanı huzurundan kovmuş. Çaresiz kalan sevgililer kaçmaya karar vermişler. İki sevgilinin kaçtığını öğrenen bey,"Ölü veya diri" yakalayıp getirmelerini emretmiş. Babasının atlarının gittikçe yaklaştığını gören kız, Allah'a el açmış ve yalvarmış:

-Büyük Allah'ım, bizi babamın adamlarına yakalatacağına dondur da taş eyle!

Tam yakalanacakları anda iki sevgili ile beraber yakalamaya gelenler de taş olmuşlar.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁶ Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 316.

¹⁰⁰⁷ Sönmez, a.g.e., s. 317.

4.232. Yılan Kaya

Çukurova'dan Niğde yaylalarına gelen bir aşiret obasından bir kız kıl kirmenini eline alır, kıl keçi yavrularını otlatmaya çıkarır. Bir ara yorulan kız, sırtını bir kayaya vererek uyuyakalır. Huzursuz bir şekilde uyandığı zaman bir çift iştahlı ve keskin gözün kendine baktığını görür. Kocaman bir ejderha kendisine saldırmak üzeredir. Kızcağız korkuyla:

-Allahım ya bu ejderhayı taş et, ya beni bir kanatlı kuş et!..diye yalvarır.Ejderha Allah'ın emriyle bit taş olur. Orta Anadolu'dan Güney'e geçenler bu Yılan Kaya'yı kolayca görebilirler.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁸ Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri* (Yüksek Lisans Tezi, 1994), E.Ü.S.B.E, s. 325.

ORDU

4.233. Dilektaş

Ordu'nun Kumru ilçesi Düzoba yaylasında bulunan ve tanrıça Kibele'ye benzeyen heykelin (doğal taşlar) efsanesi şöyle anlatılır: Burada eski zamanlarda bir krallık varmış. Yaşlı kralın oğlu bir köylü kıza aşık olmuş ve onunla evlenmiş. Bunu çekemeyen bir büyücü kız kralın oğluna ve ülkenin bütün erkeklerine büyü yaparak cinsel güçlerini yok etmiş. Kral, bunun üzerine ülkenin bütün büyücülerini toplamış ve bu duruma bir çözüm bulmalarını istemiş. Büyücülerden biri krala bulundukları yeri terk ederlerse bu dertten kurtulacaklarını söylemiş. Aradan biraz zaman geçmiş ama durumda bir değişiklik olmamış. Kral tekrar büyücülerini toplamış ve bu sefer kesin bir çözüm bulmalarını istemiş. Büyücüler toplanarak hep birlikte büyücü kıızı taşla çevirmişler. Taşlaşan cadı kızın kucağına oturtulan kralın oğlu tekrar eski sağlığına kavuşmuş ve kendisinde olağanüstü bir gücün olduğunu fark etmiş. Bu olaydan sonra sorunu olan çiftler burayı ziyaret ederek sağlıklarına kavuştuklarına inanırlar.¹⁰⁰⁹

4.234. Gelin Kayası -II

Gelinkaya, Ordu'nun Çamaş İlçesi merkezine yakın bir yerde bulunan bir ziyaret yeridir. Efsaneye göre vakti zamanında bir kaynana ile bir gelin varmış. Bunların yıldızları hiç barışmazmış. Kaynana ne derse gelin tersini yaparmış. Bu durum çok uzun süre devam etmiş. Bir değil, iki değil, en sonunda kaynana artık dayanamaz olmuş ve gelinine “Allah seni taş etsin!” demiş. Bu bedduadan sonra gelin taş olmuş. O taş da daha sonra halk Gelinkaya adını vermiş.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁹ Yasemin Mirazlı Saral, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) E.G.Ü. S.E., s. 79.

¹⁰¹⁰ Saral, *a.g.e.*, s. 79.

RİZE

4.235. Rize

Bir zamanlar burada güzelliği, zenginliği ve iyilikseverliğiyle halkın sevgisini kazanmış bir kadın yaşamaktadır. Raziye adlı bu kadın günün birinde sevgilisi Ali Reis'i Karadeniz'in hırçın dalgaları arasında kaybeder. O günden sonra yamaçtaki ormana yaptırdığı köşke çekilir ve tek başına yaşamaya başlar. Her gün Ali Reis'in döneceğini umarak yolunu gözlemektedir. Acısını gözyaşlarıyla türkülerlede dillendirmeye çalışmaktadır. Köy de onunla birlikte yastadır. Günün birinde Raziye pencerede görünmez, türküleri duyulmaz olur. Köylüler hemen köşke koşar, arar tarar ama: “Bütün varımı yoka, yoksula dağıtın, gelip burada ev bark kursun, beni de aralarında yaşatsınlar” diye bir nottan başka şey bulamazlar. Raziye yitip gitmiştir. Kısa sürede köşkün çevresine bir kent kurulur, adına da Raziye ya da Roza denir. Bu ad zamanla Rize'ye dönüşür.”¹⁰¹¹

4.236. Gelin Kayası-I

Köyün güzel kızını sevdiği gence vermezler ve başkasıyla evlenen genç kız, ailesinin isteğine boyun eğer. Bir süre sonra anne olur, ancak yine de mutlu değildir. Yayla zamanı gelince, çocuğunu sırtına alır, yaylanın yoluna düşer. Yolun yarısına gelmeden, çocuk ağlamaya başlar. Çaresiz kalan kadın, sinirlenir ve: -Taş olsam da kurtulsam” diye beddua eder. Allah kadının duasını kabul eder. Anne ve çocuk oracıkta taş kesilir.¹⁰¹²

¹⁰¹¹ Yasemin Mirazlı Saral, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006), E.G.Ü.S. B.E , s. 80.

¹⁰¹² Neşe Işık, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma (Trabzon, Rize, Artvin efsaneleri)* (Yüksek Lisans Tezi, 2001), K.T.Ü.S.B.E., s. 27.

SAKARYA

4.237. Çoğalan Ayran

Kurtuluş Savaşı yıllarında bir gün, askerler çok susarlar. Köyde bir eve gidip içecek bir şeyler isterler. Kadın içeri gidip bir tas ayran getirir. Askerler kadına: “Bu ayran bize yetmez!” derler. Kadın söylenenlere kulak asmadan ayranı bütün askerlere dağıtır. Bu bir tas ayrandan bütün askerler içer, ayran yine de tükenmez.¹⁰¹³

4.238. Taş Olan Oğul

Bir evde kaynana ile gelin birlikte yaşamaktadır. Çoğu ailede olduğu gibi burada da gelin, kaynanasını bir türlü sevmez ve kocasına: “Annemi öldürmezsen bu evden giderim.” der. Adam, karısının bu tehdidi üzerine annesini alıp dağa götürür. Oğlunun niyetini anlayan anne: “Namaz kılayım da öyle öldür.” der. Talihsiz anne, namazını kıldıktan sonra, öldürmesi için oğlunun önüne gelip arkasını dönerek, beklemeye başlar. Aradan uzun bir süre geçmesine rağmen oğlundan ses çıkmayınca merak edip döner. Bir de bakar ki; oğlu elini havaya kaldırmış bir halde taşla dönmüş! Bunun üzerine anne: “Ey oğul, anneye kalkan el taş olur.” diyerek gider.”¹⁰¹⁴

¹⁰¹³ Esma Şimşek, “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, 2006.

¹⁰¹⁴ Şimşek, *a.g.e.*

SAMSUN

4.239. Pazar Camii Ve Türbesi

Terme’de Pazar Camii ve bitişişindeki türbe yapılışı hakkındaki yaygın rivayet şöyledir: Fatih Sultan Mehmet ordusuyla birlikte Trabzon’a sefere giderken yorulmuş ve burada istirahat vermiş. Bir yandan dinlenirken orada bulunan bir evin kızından su istemiş, kız da suyu bir hayli zaman geçtikten sonra getirmiş. Fatih bu duruma çok hiddetlenmiş. Kıza: “Niye suyu istediğim zaman getirmiyorsun?” diye çıkmış. Bunun üzerine genç kız: “ Padişah Efendimiz, suyu hemen getirebilirdim, yalnız terinizin soğumasını bekledim, hasta olmanızı istemedim.” diye cevap vermiş. Bu cevaba çok memnun kalan Fatih, mükâfat olarak buraya bahsettiğimiz Pazar Camii’ni yaptırmış.¹⁰¹⁵

¹⁰¹⁵ İsa Semiz, *Terme Yöresi Halk Edebiyatı Örnekleri*(Yüksek Lisans Tezi) O.M.Ü.S.B.E., 2007, s. 50.

SİVAS

4.240. Kırklar Gediği

Kızılıрмаğın doğduğu Kızıldağ'da 'Beş gözeler' adı verilen su kaynağının yakınlarında, peribacalarına benzeyen kayalıklar vardır. Halk buraya "Kızlar Sinisi" demektedir. Ayrıca burası halk tarafından Kırklar Gediği olarak da bilinir. Bu ziyaret yerinin temelinde önce burada görülüp daha sonra kaybolan kırk kızın efsanesi yer almaktadır. Bölgede yaygın olan inanca göre, kızlar sinisi ziyaretinde taş kesilen, kırk kızın ruhlarıdır. Bunlar darda kalan insanlara yardım ederler. Anlatıldığına göre, "yapılan bir savaş esnasında düşmanların baskınına uğrayan Karataş köyünün kızları, izlerini kaybettirmek için, Kızıldağ'a sığınır. Bunları takip eden düşman askerleri, burada izlerini bulurlar. Düşman eline geçmektense ölmeyi tercih ederler. Allah'a yalvarıp el kaldıran kırk kız, dua ederek "taş kesilelim de düşman eline geçmeyelim" derler. Allah, bunların dualarını kabul ederek kırk kızı taş keser.

Anlatılan başka bir rivayete göre de, "gelin alayı, Kızıldağ'ın yamaçlarından geçerken eşkiyaların hücumuna uğrar. Eşkiyalar yolu keserler. Düğün alayı Kızıldağ'a doğru tırmanmaya başlar. Gelin eşkiyaların elinden kurtulamayacağını anlayınca Allah'a yalvarır.

-Ya onu taş kes, ya beni taş kes... Düğüncüler Kızıldağ'ın yamaçlarında taş kesilirler... Uzaktan bakıldığı zaman dağın yamaçlarına yayılmış ve insana benzeyen irili ufaklı kayalar görülür. Hatta gelinin sandığı bile bellidir."¹⁰¹⁶

4.241. Kızlar Ziyâreti-Şeriflerin Tekkesi

"Dedemler Tahtalı köyüne gelirken, şu andaki tekkenin yanında inip konaklamışlar. Yol yorgunluğu nedeniyle burada biraz dinlenip uyumak isterler . Dedem uyurken bir tıkrırtı sesiyle uyanır. Birden şaşırır. Çünkü biraz ileride genç bir kızın durup kendisine baktığını görür. Daha sonra dedem kıza doğru gittikçe, kız ondan uzaklaşır. Bu arada dedem kıza: 'Sen kimsin, kimlerdensin, ne arıyorsun, in misin cin misin?' şeklinde sorular sorar. Ancak cevap alamaz. Aynı kız ertesi gün yine görünür, bu sefer dedemin sorusuna cevap verir: "Dedeciğim ben ne inim ne de cinim, ben bir veliyim, iyilerdenim. Senin bulunduğun yer benim mezarımdır. Orasını yaptır.' diye tavsiyede bulunur. Bir müddet sonra kızın ibrik ile abdest aldığını görür ve kız kaybolur. Hayretler içerisinde kalan dedem, köyünden getirttiği taş ve ağaçlarla burasını yaptırır." Bu kızı orada abdest alırken ve dolaşırken bazı köylülerin de gördüğü söylenmektedir."¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁶ Ahmet Gökbel, "İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar", http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der71/001-gokbel.htm

¹⁰¹⁷ Ahmet Gökbel, a.g.e.

4.242. Taş Bebek

Vaktiyle, bir köyde yaşayan güzel bir kız vardır. Köyün eşrafından birisi, bu kızı oğluna alır. Ne var ki aradan beş-altı sene geçtiği halde bu gelinin çocuğu olmaz. Şiddetli derecede torun arzulayan aile, oğullarına ikinci bir gelin getirmeyi düşünür. Aramalar sonucunda bir kız bulurlar ve kısa zamanda düğün yaparlar. Düğün gecesi, bahtsızlığına ağlayan kadın, bundan çok müteessir olur. Dışarı çıkar, harman taşı üzerinde ağlamaya başlar. Bu sırada yanında bir ihtiyar derviş peyda olur. Niçin ağladığını sorar, o da olup biteni anlatır. Derviş koynundan uzun, gök renginde bir taş çıkarıp geline verir. “Bu taşı al. Yatsıdan evvel taşı kundak yap, bir beşiğe koy, ninni söyle. Allah belki seni muradına erdirir.” deyip gözden kaybolur. Gelin hemen odasına gelir. Dervişin dediği şekilde hazırlığını yapar. Taşıkundağa sarıp, beşiğe kor. Gün batımına kadar ağlar. Ağladıkça söyler, söyledikçe ağlar. Mevlâ’sından bu taş a can vermesini niyaz eder. Allah’a dua eder, önemli sahabenin, velinin ve ulu kişilerin ruhlarına sığınır. Yakarışları, sonunda Allah tarafından kabul olur, taş canlanır. Kocası, durumu öğrenince, evlendiğine pişman olmuş. Ölünceye kadar taş bebeğin annesini baş tacı etmiş. Kadının, her mısradan sonra “ninni ninni” diyerek terennüm ettiği dua

şöyledir: Al elektenelediğim nenni/ Al kundağa doladığım nenni/ Seni Hak’tan dilediğim nenni/

Mevlâ’m buna bir can versin nenni/ Beşiğime koydum taşı nenni/ Didemden akıttım yaşı nenni

Cümle evliyalar başı nenni/ Tarlalarda yeşirir ot nenni/ Analar çekerler zahmet nenni

Medine’de ol Muhammed nenni/ Tutulmaz güneşin dalı nenni/ Sorulmaz yoksulun halı nenni

Tanrının aslanı Ali nenni/ Kendimi ipe asayım nenni/ Bilmem ki kime küseyim nenni

Kerbelâ’da Hasan-Hüseyin nenni/ Kaşları var çatma çatma nenni/ Kadir Mevlâ’m gel unutma nenni

Muhammed’in kızı Fatma nenni/ Beşiğime taş bağladım nenni/ Gözlerime yaş bağladı nenni

Bir uğridim bir ağladım nenni/ Kaşlarının ucu hilâl nenni/ Dudakları ab-ı zülâl nenni

Mekke’deki Hacı Bilâl nenni/ Yılda gelir iki bayram nenni/ Yandı yürek oldu pürryan nenni

Ankara’da Hacı Bayram nenni/ Yoldan giden yolcu kardaş nenni/ Kimseye olmadım sırdaş nenni

Kırşehir’de Hacı Bektaş nenni/ Çalkan Karadeniz çalkan nenni/ Deryalarda olur yelken nenni

Melik Gazi Hoca Sultan nenni/ Acep horoz öttü m’ola nenni/ Baban gerdee gitti m’ola nenni

Kâmilini unuttu m’ola nenni/ Yola giden yolcu baba neni/ Sirtına giyerdi aba nenni

Osmancıkta Çoban Baba nenni/ Koluma taktım kelebi nenni/ Dolandım Şam’ı Haleb’i nenni

Çorum’da Elvan Çelebi nenni/ Her işlerin başı Allah nenni/ Mahrum komaz vallah billah nenni
Amasya’da Pir Hamdullah nenni/ Hemen baktım yüzü kanlı nenni/ Uğrelerim nenni nenni nenni
Danıştıktı Kara Donlu nenni/ Şükür Mevlâ’m canı verdi nenni/ Anaların yüzü güldü nenni
Dağlar taşlar bizim oldu nenni/ Bebeğin beşiği bakır nenni/ Ben sallardım takır takır
İçindeki Ebubekir nenni/ Bebeğin beşiği çamdan/ Ben sallardım tatlı candan nenni
Baban gelir şimdi yandan ¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁸ Doğan Kaya, “Sivas’ta Taş Bebek”.
http://209.85.229.132/searchq=cache:PoQya2l6Z8sJ:dogankaya.com/fotograf/sivasta_tas_bebek_efsanesi.pdf+taş+bebek+efsanesi&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr

TOKAT

4.243. Kırk Kızlar

Niksar'da mimar ahmed merendi tarafından 1219'da yaptırılan kırk-kızlar (kırk bakire) ¹⁰¹⁹ kümbetin etrafında teşekkül eden rivâyete göre zamanın valisi halka zulmektir. valinin kızı kırk arkadaşı ile zulme karşı direnirler. bunun üzerine vali direnişçilerin hepsinin başlarını vurdurur. bakımsız olan türbeyi halk kutsal bir makam saymaktadır. bir başka kırk kızlar ziyâreti, tokat'ta selçuklular zamanında yapılan (1275) pervane bey darüşşifası'nda vardır. ¹⁰²⁰

¹⁰¹⁹ Zeki Sönmez, "Ahmed b. Bizl el-Merendi", *DİA*, II, 52

¹⁰²⁰ Zeki Başar, *a.g.e.*, s. 152.

TRABZON**4.244. Gelincik Kayaları**

Trabzon'un Of ilçesine baēlı Erenköy'de anlatılır. Efsanede, sevmediēi biriyle evlendirilen bir kızın aşığı, gelin alayına beddua etmesi neticesinde gelinin telli duvaklı taş olması anlatılır.¹⁰²¹

¹⁰²¹ Neşe Işık, *Doēu Karadeniz Efsanelerini Derleme Ve Araştırma (Trabzon, Rize, Artvin efsaneleri)* (Yüksek Lisans Tezi, 2001), K.T.Ü.S.B.E., s. 28.

TUNCELİ

4.245. Elti Hatun

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Elti Hatun hastalanır. Artık öleceğini tahmin eden kadın, abisi Uzun Hasan'a: Ben yılandan çok korkarım. Şayet ölürsem benim tabutumu yere gömme. Bana bir kümbet yapıp tabutumu burada astır, diye vasiyette bulunur. Kardeşinin vefatından sonra isteğini yerine getiren Uzun Hasan bugünkü Elti Hatun türbesini yaptırır. İçerisine uzunca bir zincir asarak kardeşinin tabutunu havada kalacak şekilde bu zincire asar. Ertesi gün kız kardeşinin mezarını ziyarete gelen Uzun Hasan türbenin kapısını açar açmaz kız kardeşinin tabutuna sarılı büyük bir yılan görür ve irkilerek geri kaçır. Tanrı Buyruğuna karşı gelinmez. Mukadderata boyun eğmek lazımdır diyerek havada asılı duran tabutu zincirden indirir ve toprağa defnettirir. Zincir hala kümbetin tavanından aşağı ucunda dört halkası ile sarkık durmakta, mezar da zincirin tam altında kümbetin ortasında yer almaktadır.¹⁰²² Türbe yöre halkınca ziyâret edilir. Elti Hatun yörece ermiş kabul edilmektedir. Mumlar yakılır.

¹⁰²² Hatice Gülensoy, *Tunceli'de Elti Hatun Efsanesi*.

URFA

4.246. Ayn-Zeliha

Halil-ür Rahman gölünde bulunan ve efsanelere de konu olmuş olan sazan türü balıklardan, Ayn-Zeliha gölünde de bulunmaktadır. Halk arasında Ayn-Zeliha gölünün oluşumu ile ilgili rivayet edilen menkıbeye göre, “Ayn-Zeliha, Babil kralı olan Nemrut’un kız veya onun akrabalarından birinin kızıdır. Babil Kralı Nemrut’un, tapınakta bulunan putları kırdığı gerekçesiyle İbrahim Peygamberi tepeden ateşe atıldığı gün, olayı izlemeye gelen kalabalık arasında Ayn-Zeliha da bulunur. Nemrut’un, İbrahim Peygamber için verdiği ceza infaz edilir ve İbrahim tepeden atılır. Ceza amacı ile İbrahim’in içine atıldığı ateş, Allah’tan gelen emir üzere bir anda suya; odunlar ise, balığa dönüşür. Gördükleri karşısında hayrete düşen Nemrut ve kavmi olanları anlamak için aralarında tartışırken, İbrahim’in doğru söylediğini ve Allah’ın da onu yakıcı ateşten koruduğunu düşünen Ayn-Zeliha, kendisini kaleden aşağıya atar. Allah’ın emri ile İbrahim’e serin ve selametli olan ateş, bu inanmış kadına da serin ve selametli olur ve onun düştüğü yerde Ayn-Zeliha gölü diye bilinen göl oluşur.” Ziyaretle ilgili inanmaya göre, Halil-ür Rahman gölünün balıkları ile aynı olan Ayn-Zeliha gölün balıkları da kutsaldır. Hz. İbrahim devrinden beri yaşadığına inanılan ve halk tarafından saygı gösterilen bu balıkların, yenmesinin yasak olduğuna inanılır. Söz konusu yasağa riayet etmeyip de bu balıkları öldüren veya yiyen kişilerin, öleceğine veya büyük sıkıntıya maruz kalacaklarına inanılır. Diğer taraftan Halil-ür Rahman gölünde olduğu gibi şifalı olduğuna inanılan gölün suyunda dilek tutan ziyaretçilerin, görmeye çalıştıkları ‘Ak Balığın’ yaşadığına inanılmaktadır. Bu sebepten ötürü dilek tutan ziyaretçiler, Ak Balığa yem atmakta ve onu görebilmek için suya dikkatlice bakmaktadır. Bütün bunların yanında, Halil-ür Rahman gölünün balıkları gibi, bu gölün balıklarının da Müslümanlarla birlikte savaşa gittiğine inanılmaktadır.¹⁰²³

4.247. Peyam Hatun

Halfeti İlçesi’ne bağlı, Balaban Köyü, Badem Hatun Mezrası’nın 500 m kuzeyinde bulunan tepe üzerinde yer alan türbe ziyaretidir. Peyam Hatun isimli kadına ait olduğuna inanılan 1,5 m uzunluğundaki mezarın üzeri, yeşil ve beyaz renkli örtülerle kapatılmıştır. Adı geçen mezarın, bir kadına ait olduğunu belirtmek için mezar taşına başörtüsü bağlanmıştır. Suruç İlçesine bağlı, Ziyaret köyünde türbesi olduğuna inanılan Şeyh Müslüm isimli kişinin, kız kardeşi olduğu şeklinde bir

¹⁰²³ Bünyamin Borazan, *Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006) K.M.S.İ.Ü.S.B.E., s. 96.

rivayet bulunmaktadır. ¹⁰²⁴

4.248. Rahime Hatun

Viranşehir İlçesi'ne bağlı, Eyyub Nebi Kasabası'nda bulunan türbe ziyaretidir. Kesme taş malzemeden, kare planlı inşa edilmiş olan türbenin üzeri, beyaz bir kubbe ile kapatılmıştır. Birkaç basamaklı merdivenle çıkılan türbenin bir girişi olmayıp, kuzey ve güney yönlerinde iki penceresi bulunmaktadır. Rahime Hatun isimli kadına ait olduğuna inanılan mezar, beton malzemeden yapılmış olup üzeri, yeşil örtülerle kapatılmıştır. Mezar taşında, “Hz. Eyyub’un Hanımı Rahime Hatun’un mezarıdır.” İbaresini bulunmaktadır. Kaynaklarda, Rahime Hatunun kimliği hakkında iki farklı rivayet bulunmaktadır: Bunlardan birine göre, Rahime Hatun, Yakup Peygamber’in kızıdır. Diğer rivayet göre ise, Rahime Hatun, Yusuf Peygamber’in oğlu Menşa’nın kızıdır. Halk arasında anlatılanlara göre, “Eyyub Peygamber’in eşi olan Rahime Hatun, Hz. Eyyub hasta düştüğü zaman yanında kalan ve onun ihtiyaçlarını gören tek insan.” İken bazı kaynaklara göre ise, “Eyyub Peygamber hasta düşüp her yerinden yaralar açınca ‘Bulaşıcı hastalık diyerek’ bütün yakınları ve Rahime Hatun dahi onu terk etmiştir. Eyyub Peygamber, bu duruma çok içerlemiş ve iyileştiği zaman Rahime’ye 100 sopa vuracağına yemin etmiştir” ¹⁰²⁵

¹⁰²⁴ Borazan, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁰²⁵ Bünyamin Borazan, Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri,(Yüksek Lisans Tezi, 2006) K.M.S.İ.Ü.S.B.E., s. 89.

VAN

4.249. Kız Taşı

Vaktiyle Amik köyünden delikanlının biri Adilcevaz dizdarının güzel kızın âşık olur. Delikanlı her gece koskoca gölü yüze yüze karşıya geçer,sevdiğiyle görüşürmüş. Dizdarın kızı da, sevgilisi kendisini kolayca bulabilsin diye,kıyıdaki yüksekçe bir taşın göle bakan cephesinde ışık yaktırırmış. Bu iki sevgili, böyle uzun bir müddet buluşmaya devam ederler. Delikanlı her gece gölü yüzerek geçer,sevgilisi de kıyıda ışığı yakar. Ne delikanlı gölün dalgalarından korkar, ne de dizdarın kızı babasından. Bir gece kuvvetli fırtına ışığı söndürür. Bütün aramalarına rağmen ışığı göremeyen delikanlı azgın dalgalarla boğuşa boğuşa perişan olur. Sonunda kaybolup gider. Sevgilisi gölde boğulan kız, Allah'tan taş olmayı veya ölümü ister. Bu istekten birincisi olur kız taş olur.¹⁰²⁶

¹⁰²⁶ İsmail Görkem, *Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar İnceleme-Metinler*, Elazığ, 2006, s. 122.

YOZGAT

4.250. Deveci Dağı

Amasyalı bir adam birkaç sene sürecektir kıtlık olacağını duyar. Kıtlık boyunca sıkıntı çekmemek için Kayseri’den erzak getirmeye gider. Deveci Dağı’na geldiğinde bir veli yolunu keserek, nereye gittiğini sorar. O dağ, “uzun müddet devam edecek bir kıtlık olacağı söylentisini duyduğunu, tedbir almak için Kayseri’ye erzak almaya gittiğini” söyler.

Adam ikinci sefere giderken aynı veli aynı yerde adamın yoluna çıkarak, yine nereye gittiğini sorar. O da durumu tekrar anlatır. Veli:

“Öyleyse şu parayı al. Orada bir eskici var, bunu lütfen sadaka olarak ver” der. Adam, Kayseri’de eskiciyi bulur. Fakat eskici parayı kabul etmez. Başka bir fakire gönderir. O fakir de:

“Benden daha fakir dul bir kadın var parayı ona ver” der. Dul kadın parayı kimin gönderdiğini sorar. Kadın:

“Ben , çocuklarıma sabah çorbasını içirdim, öğlene de hazırlığım var, Allah’a şükür. Benden daha mağdura ver” der. Parayı almaz.

Adam, parayı kimseye veremedi geri döner. Deveci Dağı’nda veli karşına çıkar ve parayı ne yaptığını sorar. Adam:

”Senin sadakanı kimseye kabul ettiremedim” der.

“Ne dediler” der.

“Eskici parayı almadı, başka bir fakire gönderdi. O fakir de dul bir kadına gönderdi. Kadın da: benim öğleye kadar yiyeceğim var götür başkasına ver. Ben de kimseye veremedi geri getirdim. İşte paran” der. Veli:

“O kadın bir günlüğünü düşünmüyor da, sen üç beş seneye nasıl düşünüyorsun inansız adam. Allah seni taş kessin” der. Adam orada develeriyle beraber taş kesilir.

4.251. Gelin Kayaları

Cehirlik’e yakın köylerin birinde bir kızı, yine yakın köylerin birine gelin vermişler. Gelin alayı Cehirlik mevkiine geldiğinde kızı sevip de alamayan başka biri alayın yolunu kesmiş. Alayda bulunan bütün erkekleri öldürmüşler. Yalnız kalan gelin, ağlayarak Allah’a dua etmiş: “Allah’ım, beni bunların eline bırakma, ya taş yap, ya da kuş et de kurtulayım.” demiş. Gelin orada develerle beraber taş olmuş. Cehirlik’te mayıs ayının başında laleler açar. Bu laleler baskın sırasında ağlayan

gelinin göz yaşlarından çıkmıştır.¹⁰²⁷

4.252. Gelingüllü

O köyün adı unutulmuş ve bu gölün kıyısında kurulmuş olan köye "Deringöl Köyü" demişler. Deringöl'ün iyi yüzme bilen gençleri yaz gelip de sular çekildiğinde bu Deringöl'de tehlikesini bile bile yüzerler, büyükler de çoluk çocuğu Deringöl'e girmemeleri için sık sık uyarırlarmış. Yine Kanak suyunun çekildiği yaz mevsimlerinde Deringöl'ün kadınları kızları haftada iki gün oraya gider çamaşır yıkarlarmış. İşte o gün Güllü Gelin de bu Deringöl'e köyün kızları gelinleri ile çamaşır yıkamaya gelmiş. Geldiği köyde bu derece bir su birikindisi görmeyen Güllü Gelin suya bakarak derin düşüncelere dalmış. Güllü Gelin çabuk alışmış koca evine. Hamarat olduğu için kaynanası, Kaynatası onu çabuk sevmişler. Tüm köylü onun saygılı tavırlarını işçimenliğini kendi gelinlerine örnek göstermişler. .Al üzerine sarı çiçekli tumanı pembe üstüne mavi çiçekli fistonu ve yine güllerle bezenmiş yaşmağı ile herkes ona "Güllü Gelin" demişler ve adını bile unutmuşlar. "Güllü Gelin beriye, Güllü Gelin öteye" derken kendisi bile gerçek adını unutmuş. Güllü Gelin bütün bunları düşünürken birden nasıl olmuş ne olmuş bilinmez kendisini Deringölün yeşil sularında bulmuş. Ayağını kaymış, başını dönmüş kimse bilememiş. Çevresindeki kadınlar kızlar aman yaman yetişin deyinceye kadar Güllü Gelin derin sularda kaybolmuş gitmiş. Tüm Deringöllüler oraya yığılmışlar gençler bellerine urgan bağlayıp sulara dalmışlar aramışlar taramışlar ancak ertesi gün Güllü Gelinin soğuk yüzlü cesedini çıkarabilmişler. Güllü Gelinin güllü elbiselerini gören kocası döşüne vurmuş. Anası babası kaynanası kayınbabası saçlarını yolmuşlar. Tüm çevre köyler Güllü Gelinin yasını tutmuş. O'nun ölümü bütün köyü yasa boğar. Köyün adını Gelingüllü olarak değiştirirler.¹⁰²⁸

4.253. Gülvelî

Mahmatlı köyünden Mahmut Bey birgün ava çıkar. Demircigil kabilesinden bir kızı görerek âşık olur. Kızla evlenmek ister. Fakat kız onu istemez. Mahmut Bey'in güçlüğünden korkan kızın ailesi, kızını vermek zorunda kalır. Kız, onunla evlenmektense ölmek ister ve sürekli Allah'a yalvarır. Duası kabul olan kız, gelin gideceği bir zemheri gecesinde ölür. Kızın mezarının üzerinde gül biter. Şimdi o mevkiye Gülveli denilmektedir.¹⁰²⁹

¹⁰²⁷ Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin*, (Yüksek Lisans Tezi, 1992) S.Ü.S.B.E., s. 170.

¹⁰²⁸ Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992) S.Ü.S.B.E., s. 211.

¹⁰²⁹ Karadavut, *a.g.e.*, s. 212.

4.254. İbibik

İbibik bir zamanlar çok güzel bir gelinmiş. Kaynanası ise kötü huyluymuş. Geliniyle sürekli kavga edermiş. Gelini bir gün kafasını yıkamış, saçlarını tarıyormuş, kaynanası gelmiş:

“ Her taraf berbat, sen oturmuş saçlarını tarıyorsun” diyerek kavga etmeye başlamış. Bu kavgalara dayanamayan gelin Allah’a yalvarmış:

“Allah’ım beni kaynanamın elinden kurtar. Ya kuş yap uçup gideyim, ya taş et de bir şey duymayayım,” demiş. Allah onun duasını kabul ederek kuş yapmış. Tarağı da kafasında takılı kalmış.¹⁰³⁰

4.255. Kayış Kanat (Yarasa)

Sultan Süleyman’ın hanımı, Sultan Süleyman’dan kendisine kuş tüyünden bir yatak yaptırmasını ister. Süleyman (A.S) kuşları çağırır. İlk önce yarasa gelir, tüylerini bırakır. Sonra başkuş gelir. Baykuş:

“Ya Süleyman siz ne yapıyorsunuz? Bir hanımın sözlerine uyarak bütün kuşların tüylerini alıp onları çıılçıplak bırakacaksınız. Kış gelip havalar soğuduğu zaman bu kuşlar ne yaparlar. Sizde bir kuş kadar da akıl yokmuş. Bir kadının rahatı için bu kadar kuş soğuğa terk edilir mi” der. Hz. Süleyman Başkuş’a hak vererek kuşların tüyünü almaktan vazgeçer. Fakat Kayış Kanat (yarasa) tüylerini döktüğü için onun kanatları çıplak kalır. Bu yüzden ona Kayış Kanat derler.¹⁰³¹

4.256.Kırkızlar

Yozgat’ta şehir merkezinde Cehrilik denilen yerde kırk tane kızın taş olduğuna inanılmaktadır. Çok eski yıllarda burada kırk tane kız gelin alayı ile giderken eşkıyalar tarafından çevrilmiş, kızlar dua ederek “ Ya Rabbi bizi ya taş, ya kuş et” demişler bunun üzerine hepsi orada taş olmuşlar. Ziyaret edilen mevkide ev sahibi olmak isteyenler taştan küçük evler yapıp dilek diliyorlar. Başka dilek ve istek için de ziyaret olmaktadır.¹⁰³²

4.257. Kızlar Kayası

Keşişin birinin çok güzel kızı varmış. İki genç de bu kızla evlenmek istemiş. Keşiş ise her ikisine de kızını vermek istememiş. Gençlerden birine, yüksek kayalardan girilerek merdivenlerle Çekerek Irmağı’nın karşı tarafına geçilecek bir yol yapmasını ister. Öteki gençten ise, ırmağın üzerinden geçmek için bir köprü yapmasını ister. Kim denileni yaparsa kızını ona vereceğini söyler.

¹⁰³⁰ Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi 1992), S.Ü.S.B.E., s. 179.

¹⁰³¹ Karadavut, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁰³² Osman Bağcı, *Yozgat ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Tipolojik, Morfolojik ve Fenomolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, 1998), E. Ü.S.B.E., s. 12.

İki gençten biri köprüyü, diğeri merdivenli geçit tüneline yapar. Ancak keşiş, köprüyü yapan gence, ötekinin işini daha önce bitirdiğini, kızı da ona vereceğini söyler. Bunu duyan genç, kafasına külüngü vurarak kendisini öldürür. Keşiş, daha sonra kayayı oyan gence de, kızını köprüyü yapan gence verdiğini söyler. Bunun üzerine bunu duyan genç de kendisini yüksek kayadan aşağı atarak öldürür. Böylece kızı ikisine de vermez.

Bundan sonra oranın adı Kızlar Kayası olarak kalır.¹⁰³³

4.258. Köroğlu

Eski adı “Kabutlu”, yeni adı “Bulgurlu” Köyü’nde soy isimleri Köroğlu diye bir soy vardır. Kör, “mezar” anlamındadır. Bu soy için şu efsane anlatılır; Zamanında Kabutlu Köyü’nü basan Rumlar, hamile bir kadını da öldürüp kazdıkları çukura atarlar. Aylar sonra Rumlar’ın baskını bittikten sonra köyden geçen bir kervan, mezarlığın orda çocuk sesleri duyar. Gider bakarlar ki üç çocuk görürler. Bu çocuklar da adamları görünce korkup hemen mezarın içine girerler. Adamlar merak edip mezarı kazarlar. Kadının çürümemiş vücudunu ve çocukların annelerinden mezarın içinde süt içtiğini görürler. Bu üç çocuktan türeyen boya da Köroğlu derler. Kabutlu Köyü’nde hâlâ bu soy ismi kullanan soy yaşamını devam ettirmektedir.”¹⁰³⁴

4.259. Keme

Fadime anamız ekmek yaparken, düşmanlar baskın yapmış. Düşmanların geldiğini duyan Hz. Fadime, “Yaptığım ekmekler kâfire nasip olmasın” diyerek bezileri yere gömmüş. Bunlar daha sonra toprağın altında “keme” olmuşlar.¹⁰³⁵

4.260. Leyla ile Mecnun

Leyla ile Mecnun birbirini sevmektedir. Leyla’nın annesi kızını Mecnun’a vermez. Evlenemeyen sevgililer kaçmaya karar verirler. Kaçarak Yoğunhisar köyü yakınlarına kadar gelirler. Leyla’nın annesi de bunları takip eder. Yoğunhisar yakınlarında bir tepede, Mecnun da bir tepedeyken ikisinin arasına girer. Bunların kavuşmamaları, taş olmaları için dua eder. Allah annesinin duasını kabul ederek Leyla ile Mecnun’u bulundukları yerde taş eder. Kendi de orda bir karaçalı olur. Leyla ile Mecnun’un taşlarından Cuma akşamları ışık yükselerek kavuşmak ister. İkisinin arasında bulunan karaçalı da uzayarak bu ışıkların arasında perde olur, onların

¹⁰³³ Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E, s. 172.

¹⁰³⁴ Murat Sevinç, *Akdağmaden Folkloru*, (Yüksek lisans tezi, 2008) Konya, S.Ü.S.B.E., s. 26.

¹⁰³⁵ Karadavut, *a.g.e.*, s. 172.

kavuşmalarını önler.¹⁰³⁶

4.261. Oğlan Kayası

Bir kadının çok sevdiği oğlundan başka kimsesi yoktur. Oğlanın evlenme zamanı gelir. Evlenir. Oğluyla beraber kalan anne, gelini ile anlaşılamaz. Gelin, oğlanı annesini öldürmeye razı eder. Oğlan annesini eşeğe bindirerek ıssız bir yere öldürmeye götürür. Annesi nereye gittiklerini sorar. Oğlu, kendisini öldüreceğini söyler. Annesi:

“İyi oğlum, alın yazısıysa bu da olur. Allah’ın takdiri buysa buyur öldür. Fakat müsaade et de iki rekat namaz kılayım, sol tarafa selam vereceğim zaman sen baltanı vur, öldür,” der. Annesi sola selam verirken, baltayı kaldırır, vuracakken baltayla beraber taş olur.¹⁰³⁷

4.262. Taş bebek

Bir adamın çocuğu olmaz. Karısına kendisini evermesini söyler. Hanımı da: “Evleneli 15-20 sene oldu çocuğumuz olmadı, evereyim” der. Kocasına bir avrat alır. Aradan yedi sekiz ay geçer. Bunlar kıraç ve taşlı tarlaya soğan ekerler. Soğanı çapalarken çapayı taşa vurur, taş cana gelir. Kadın bu bebeği bağrına basar, kendi doğum yapmış gibi südü gelir, emzirmeye başlar. Çapayı bırakıp eve dönerler. Olanları kocasına anlatır. Kocas da:

“Allah’ın emri üzerine sen buna ne diyorsun? Yeni avradı boşayayım mı, yoksa o da dursun mu? Der. “Hayır Allah’ın takdiri böyleymiş, boşama biz onunla geçiniriz” der.¹⁰³⁸

4.263. Yusufcuk

Bir adamın ilk hanımından Yusuf ve Hüseyin adında iki çocuğu olur. Bir müddet sonra bu hanımı ölür. Yeniden evlenir. Bu hanımından da çocukları olur. Üvey anne Yusuf ve Hüseyin’e çok zulüm eder. Onları ağır işlerde çalıştırır, evden uzak tutmak için de sürekli kuzu gütmeye gönderir. Çocuklar, yağmur ve soğuktan korunmak için evden bir çul parçası alırlar. Kuzuların güderken çulu kaybederler. Eve döndüklerinde üvey anneleri bunlara çok kızar, hatta ikisini de döver. “Gidin, çulu bulun, bulmadan eve gelmeyin.” Der. Çocuklar gece geç vakte kadar çulu ararlar, bulamazlar. Analıklarından korktukları için eve de gelemmezler. Çaresiz kalan çocuklar:

- Allah’ım, bizi bu zalim annenin elinden kurtar. Ya kuş yap uçalım, ya da kalpsiz bir taş yap da hiçbir şey duymayalım,” diye Allah’a yalvarırlar. Allah dualarını kabul eder; her ikisi de kuş olup uçarlar. Bu kuşlar: “Yusuf çulu buldun mu, Yusuf çulu buldun mu?” diye öterek

¹⁰³⁶ Karadavut, *a.g.e.*, s. 174.

¹⁰³⁷ Zekeriya Karadavut, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin* (Yüksek Lisans Tezi, 1992), S.Ü.S.B.E, s. 172.

¹⁰³⁸ Karadavut, *a.g.e.*, s. 186.

hala çulu ararlarmış.¹⁰³⁹

DEĞERLENDİRME

Efsaneler, içerdikleri mesajlar bakımından çeşitlilik arz ederler. Kimi efsanelerde dinî, kimi efsanelerde millî, ahlâkî, tarihî dersler verilirken, her biri birer ibret tablosu sunar. Bu bakımdan efsanelerin gerçekliğinden çok, verdiği mesaj önemlidir.

Sebepler, insanı dağa, taş, ağaca, bitkiye, gök cisimlerine veya hayvana dönüştüremez. Hemen her efsanenin anlattığı olayların bir eğitim yönü vardır. Sözelimi, Anadolu'nun birçok yöresinde aynı motiflerle ve olay örgüsüyle anlatılan, “çocuğunun beden temizliğini ekmekle yapan annenin taş dönüşmesi”nde şüphesiz nimete saygısızlığın önemine dikkat çekme ve sarsarak eğitime yöntemi yatmaktadır. Daha çok, “muayyen varlık (canlı-cansız), olay veya yer” hakkında anlatılan efsanelerin, ister gerçek isterse hayalî olsun, inandırıcılık yanı mutlaka vardır ve bununla dinleyicilere bir mesaj iletme veya hisse çıkarma amacı güdülür. Böylece efsanelerde, gerçek hayatla hayal dünyamızın iç içe girdiği görülür. Örneğin Anamas efsanesinde, çocuğuna yeterli ahlâkî terbiyeyi vermeyen annenin oğlunun Eşkıya oluşu anlatılmaktadır.

Anadolu efsanelerinde, huyu çirkin olan kadın aynı zamanda fizikî olarak da çirkindir. Kadınlar bu çirkinliğiyle genellikle çekilmez olarak tasvir edilir. Anadolu insanı genelde dürüstlükleri, iffetlerine ve ailesine düşkünlükleri ve misafirperverlikleriyle bilinir. Anadolu kadını da hemen bu erdemlerin hepsine sahiptir. Tıpkı hayatın içindeki gibi efsanelerde de iyi ve güçlü karakterli kadınlarla kötü ve zayıf karakterli olan kadınlar birlikte yer almaktadır. Fakat kötü örnek olabilecek kadınların sayısı diğerlerine göre azdır. Diğer yandan incelememizin bir kısmını oluşturan Anadolu efsanelerinde anlatılan kadın ermişler, ahlâkları ile birer semboldürler. Güzel ahlâkları zaman zaman abartılı bir anlatımla dile getirilmektedir. Bunun kaynağı olarak Hz. Peygamber'in “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”¹⁰⁴⁰ hadisi şerifini gösterebiliriz.

İffet, Anadolu kadını için canın bile ötesinde bir korunması gereken bir değerdir. Bunun en önemli nedeni, iffet vesilesiyle aile bütünlüğünü korumaktır. Türk Halk edebiyatı mahsüllerinin bir çoğunda iffetli kadın örnekleri vardır.¹⁰⁴¹ Dede Korkut hikâyelerinde bir hanım sultan, çocuğunun canını verir nâmusunu düşmana vermez.

¹⁰³⁹ Karadavut, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁰⁴⁰ Mâlik b. Enes, “Hüsnü'l-Hulk”, 8; İbn Hanbel, III, 38.

¹⁰⁴¹ Ş. Aysun Sadıç, *Masallarda Kadın (Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz masal örnekleri)*, (Yüksek Lisans Tezi, 2008), G.A.Ü.S.B.E., s.88.

Anadolu efsanelerinde dönemin sosyal şartlarıyla örülmüş benzer motiflere rastlanılmaktadır. Kadınlar, Anadolu efsanelerinde bazen kocalarına bazen çocuklarına bazen de inandıkları davaya karşı son derece fedakâr davranırlar. Bu fedakârlık bazen aşkı uğruna din değiştirmeye kadar gider. Kocasını yatalak olduğu için dergâhın bütün hizmetini üstlenen kadın, bize sadece kocası için değil, dini için de fedakârlık yaptığı izlenimini uyandırmaktadır.

Cemiyet hayatı insanın insana gösterdiği saygı ve sevgi ile güzelleşir. İnsan ilişkilerinde güler yüzlü ve mülâyim davranmak İslâmiyet'in düsturlarından biridir. Hz. Peygamber bir hadisi şerifinde şöyle buyurmaktadır: “Şüphe yok ki Allahu Tâala, mülayim huylu, açık sözlü, **güler yüzlü** kimseyi sever.” Bundan dolayıdır ki Anadolu efsanelerinde yer alan kadın ermişlerin bir kısmı güler yüzlü fakat fakir ve zor şartlarda sunulmakta ve efsanelerin de kahramanı olarak görülmektedirler. Kadınların eşlerine, babalarına akıl vermesi, erkeklerin de bu akıllı tutup başarıya ulaşmaları ya da dinlemeyip tuzağa düşmeleri birçok Anadolu efsanesinde görülür.

Anadolu kadınının bugün de güzel bir özelliği olarak kabul edilen misafirperverlik, birçok Anadolu efsanesinde görülmektedir. İslâmiyet'te de misafire çok önem verilmektedir. Hz. Peygamber misafire ikramı övmüştür. İncelediğimiz efsane metinlerinde birden fazla cömert misafirperver kadın modeline rastladık:

Kadınlar, Anadolu efsanelerinde bazen kocalarına bazen çocuklarına bazen de inandıkları davaya karşı son derece fedakâr davranırlar. Bu fedakârlık bazen aşkı uğruna din değiştirmeye kadar gider. Aşağıdaki yer alan Mine Hatun efsanesinde aşk için fedakârlık yapan bir genç kadın anlatılmaktadır: Kocasını yatalak olduğu için dergâhın bütün hizmetini üstlenen kadın, bize sadece kocası için değil, dini için de fedakârlık yaptığı izlenimini uyandırmaktadır. İbn-i Arabî'nin şeyh olarak kabul ettiği Fatma binti el Müsenna, kocası cüzzamdan ölene dek onun yanında kalmış ve onu hiç yalnız bırakmamıştır. Tasavvufta anlatılan bu menkıbe, efsanelerdeki fedakar kadın tipine kaynaklık ettiği düşünülmektedir. Cemiyet hayatı insanın insana gösterdiği saygı ve sevgi ile güzelleşir. İnsan ilişkilerinde güler yüzlü ve mülâyim davranmak İslâmiyet'in düsturlarından biridir. Hz. Peygamber bir hadisi şerifinde şöyle buyurmaktadır: “Şüphe yok ki Allahu Tâala, mülayim huylu, açık sözlü, güler yüzlü kimseyi sever.” Bundan dolayıdır ki Anadolu efsanelerinde yer alan kadın ermişlerin bir kısmı güler yüzlü fakat fakir ve zor şartlarda sunulmakta ve efsanelerin de kahramanı olarak görülmektedirler. Kadınların eşlerine, babalarına akıl vermesi, erkeklerin de bu akıllı tutup başarıya ulaşmaları ya da dinlemeyip tuzağa düşmeleri birçok Anadolu efsanesinde görülür. Bu durum halkın muhayyelisinde kadına verilen önemden ziyade kadınların zekâsını

göstermesi bakımından çok önemlidir. M. Index'te J155. Kadından Öğrenilen Akıl olarak yer alan bu motif, diğer halk edebiyatı türleriyle birlikte efsanelerde de karşımıza çıkmaktadır.

Kadının erkeğe “akıl verme” motifi, diğer halk edebiyatı mahsullerinde de karşımıza çıkar demiştik. Türk mitolojisinin kaynaklarından Altay Türklerinin yaradılış Destanı'nda erkek tanrıya akıl veren bir kadınla karşılaşmaktayız: “Tanrı Ülgen dünyayı yaratmayı düşünürken su içinden birden bire Ak-Ana görünür ve Ülgen'e akıl verir.”¹⁰⁴² Ögel'in bu destandaki akıl veren kadın motifinde altını çizdiği en önemli nokta, Ak-Ana isimli kadının tanrıdan güçlü olmasa bile akıllı ve bilgili olmasıdır.¹⁰⁴³ Çevresince mukaddes kabul edilen kadınların akıl verdiği erkeklerden biri de Yunus Emredir:

Kadınların bilgeliği hayata dair olduğu gibi İslâm Öncesi dönemdeki şaman kadınların da bir özelliği olan şifacılığı da barındırır. Anadolu efsanelerinde öyle genç kızlar anlatılır ki zekası ve kıvrak cevaplarıyla Fatih Sultan Mehmet'i bile şaşırtmıştır:

Doğruluk, sözünde durmak, başta nâmus olmak üzere kutsal bildiği değerler uğruna ölmek, mücâdele etmek efsanelerin ana temalarındandır. Yiğit kadınlara gelince, yiğit kadın tipine İslâmiyet'in ilk zamanlarından itibaren rastlanmaktadır. Kadınlar, İslâmiyet geldikten sonra da İslâm'dan önceki gibi ok atar, ata binerlerdi. Hz. Peygamberle birlikte savaflara katılırlar.

Yiğitlik Türkler için çok önemli bir değerdir. Manas Destanı'nda Manas'ın oğlu Semetey'in sıradan bir kadın değil üstün bir kadın olduğunu belirtmek için “otuz kız ve erkekle güreşip, başa çıktığından” bahsedilmektedir. Anadolu efsanelerinde yer alan kötü karakterli kadınlarla ilgili dikkat çeken, iyinin çok iyi olması kötünün ise çok kötü olmasıdır. İyiler güzellik sıfatıyla taçlandırılırken kötü özellikleri olanlar çirkin sıfatıyla tanımlanmaktadır.

¹⁰⁴² Ögel, *a.g.e.*, I, 570.

¹⁰⁴³ Ögel, *a.g.e.*, I, 514.

SONUÇ

Biz bu çalışmada Anadolu coğrafyası Halk Edebiyatı ürünlerinden efsane metinlerini, kadın tipleri, özellikle dindar ve ermiş kadın tipi açısından incelemeye çalıştık. İncelemeye konu olan metinlerin büyük çoğunluğunu, Halk Edebiyatı sahasında ilmî usullere göre hazırlanmış derleme çalışmaları oluşturmuştur. Diğer bir ifadeyle bu çalışma, Halk Edebiyatı sahası verilerine istinâden hazırlanmıştır denilebilir. Ancak efsâne metinleri, ağırlıklı olarak dinî muhtevâ açısından incelendiği için, neticesi itibarıyla bu çalışmanın Türk-İslâm edebiyatında muhtevâ konusuna bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bugüne kadar Anadolu efsaneleriyle ilgili derleme, tip tahlili, motif incelemesi bakımından birçok kıymeti çalışma yapılmasına rağmen, efsanelerde zikri geçen kadınların özelliklerine dair bir değerlendirme yapılmamıştır diyebiliriz. Taşıdıkları mesajlar ve etkileri bakımından tetkik ettiğimiz metinlerden çıkardığımız neticeleri şöyle sıralayabiliriz.

Efsane malzemesi bakımından oldukça zengin bir alt yapıya sahip olan Anadolu, birçok eski uygarlığa ait inanç izlerini de taşımaktadır. Çalışmamıza esas aldığımız efsane metinlerinde Anadolu'nun mitolojik kahramanlarını(26-223) ve uygarlık izlerini(92-164-232), bunun yanında hristiyan devrin hem tarihî(89-114-165) hem de hayalî(156-197-200) şahsiyetlerini görebilmekteyiz. İslâmiyetten sonraki devirlerde de şifâhî kültürde nesilden nesile intikali devam eden ve müslüman ismi taşıyan bir ermiş kadın efsanesinde(143) Hz. Meryem'e dair izler tespit ettik. Hz. Meryem'in baba figürü olmaksızın hâmile kalmasını hatırlatan bir efsane(11) bu konunun bir diğer örneğidir. Hz. Meryem(11-43-143) kadar Hz. Fatıma'yı (207-208-213) hatırlatan ermiş kadın efsanelerinin de pek çok örneği mevcuttur. Kadınlara ermişlik atfeden efsane metinlerinde (Ermiş, kerâmet gösteren kadın tipi Motif Index'te F.565.2.) şu motifler görülmektedir:

Sarhoş Kocasını taşıdığı için ermiş kadın(4-30-227); yaşlı ve ermiş kadın (5-14); çukurda-ocakta sır olan ermiş kadın (20-43-143-156); gazi tipli ermiş kadın (23-38-67-71-96-109-112-160-172-240); düşman eline geçmektense dönüşmeyi dileyip ermişlik mertebesine yükselen kadınlar(70-220-240). Bunların yanında iftira atılması neticesinde ölen ve ermiş kabul edilen (11-46-138-213) kadın tipleri de vardır. Efsanelerde dikkat çekici bir diğer tip şifacı(169) kadındır. Bugün modern dünyada, özellikle İngiltere ve Amerika'da sağlık sektöründe çalışanların

ekseriyetinin kadın olması, kadın şifacılığını evrensel bir motif olarak da düşünmemize neden olmaktadır.

Anadolu efsanelerinde gerek ermiş gerekse sıradan kadınların(35) doğrudan bir haz vasıtası olarak görülmemeleri dikkat çekmektedir. Meselâ Leyla(29-150) ve Aslı (163) tipi, efsanelerde pek az yer almaktadır. Sosyal konuların işlendiği efsanelerde erkek-kadın arasındaki yakın ilişki elbette konu edilmektedir. Ancak bu münasebet daha ziyâde neslin devamıyla(12-28-242) ilgilidir. Birbirine âşık olup kavuşamayan gençler(150), evli olmasına rağmen başka erkeğe(Motif Index'te T230. Evlilikte Sadakatsizlik) meyleden kadın(86-87), cinsel isteklerini herşeyin önünde tutan kadın(97), zâlim anne (motif index'te S12. Zalim anne)(91-193) efsanelerinde olduğu gibi bu konuya dair az sayıda örnek mevcuttur. Eş, daima aşkla birlikte anılabilmektedir. Mesela eşi ayı olan sahipsiz bir kız(49), eşini pekâlâ sahibi gibi görüp benimseyebilmektedir. Öte yandan ayıyla evli olan kadın efsanesiyle halk muhayyilesinin, erkeğe kayıtsız şartsız bağlılık fikrini devam ettirme çabası içinde olduğu da söylenebilir. Eşe yani kocaya bağlılık, bazı efsanelerde(59) aileyi reddetme noktasına taşınmıştır. Mehmet Kaplan, Dede Korkut hikâyelerindeki kadın tipleri için de benzer tespitlerde bulunur ve bu durumu göçebe hayatın şartlarına bağlar. Anadolu efsanelerindeki kadınların “aşk”ı hayatî bir mesele haline getirmemelerinde de aynı şartların etkisinden bahsedilebilir. Göçebe hayatın zorlu şartlarıyla karşı karşıya kalan kadın, daima bir mücadele içerisinde olup zamanla mukayyet bir düzen içerisinde yaşamak zorundadır. Bu çaba kimi zaman ailesinin geçimi(65-100-137), çocuklarının eşinin, evinin bakımı(4-29-30-34-37-65-100-119-149-215), kimi zaman yurdunun kurtuluşu(14-23-38-67-71-96-109-112-160-172-240), kimi zaman da Allah'ın rızasını(22-66-106-177) kazanmaya yönelik olabilmektedir. Ermiş kadın tipi(178) dahi dünya işlerinde önceliğini evle ilgili sorumluluklarına vermektedir. Kadınlar eşlerinin ölmesi, gurbete gitmesi veya hasta olması sebebiyle, rahatlıkla evin reisi konumuna geçebilmektedirler(100-146-209-214).

Efsanelerin mesajlarında dikkati çeken bir diğer nokta ise, kadınların temel konumunun doğurganlık üzerine kurulmuş olmasıdır. Kadınların dinle, ermişlerle ilişkisi de bu yönde yoğunlaşmaktadır. Çocuğu olmayan kadın bir velîden himmet ister(12-95-168-241-261). Çocuğu olmayan kadın, acı çekerek velîlik makamına yükselir(12-28). Çocuğu olmayan kadın dönüşüme uğrar, taş(28) olur. Bu mesajlar aynı zamanda çocuk sahibi olamayan kadınlara tesellî mâhiyetindedir denilebilir.

Efsane metinlerinde genelde olumlu ve ideal kadın tipleri yer alsa da olumsuz örneklerle de karşılaşmaktayız. Modern çağın dahi kabullenemeyeceği zâlim anne(116-193) veya evladını terk eden anne tipi(87), Anadolu efsanelerinde de görülebilmektedir. Bu yönüyle efsane metinlerinin içerdikleri olağanüstü olgulara rağmen geçek hayata dair önemli ipuçları taşıdıkları söylenebilir.

Efsane metinleri, kadınların sosyal çevreleriyle ilişkileri ve rolleri bakımından incelendiğinde, erkeklere akıl veren kadın tipinin (M. Index'te J155. Kadından Öğrenilen Akıl) de yaygın olarak izlenebildiğini söyleyebiliriz(2-52). Efsanelerde bazen bir ana, oğluna; bazen bir kız evlat, babasına; bazen de bir eş, kocasına nasihat etmektedir. Samsun Terme yöresinden derlenen bir efsanede(238) bir genç kızın Fatih Sultan Mehmed'e nasihat ve tavsiyede bulunduğu, padişahın da bu tavsiyeye uyduğu görülmektedir. Bu nasihatlar genellikle erkekleri bir takım kötülöklere karşı ikaz etmek mâhiyetindedir.

Efsanelerin önemli unsurlarından biri de barındırdıkları olağanüstü haller ve olaylardır. Bu olaylara birtakım dinî unsurlar da eklenince ortaya kutsallık atfedilen anlatımlar çıkmaktadır. İncelememize esas aldığımız bazı efsanelerde kadın kahramanların olağanüstü güçleri bulunduğu görülür. Bunlar, nazar etme gücü(84), büyücölük(101-233), şifâcılık(32-52-169) gibi daha rastlanır örnekler olmakla beraber üç ayrı efsane(76-80-104) metninde Hızır olan kadın tipi, şaşırtıcı ve ender örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Efsanelerdeki kadınların bir takım özelliklerinin günümüzde de mevcut olduğu söylenebilir. Meselâ kadınların evlilikten kaynaklanan akrabalık ilişkilerinde çeşitli sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Özellikle kardeş eşlerinin birbiriyle iyi geçinemedikleri yaygın bir kanaattir. Ancak Isparta'da derlenen ve bugün hala bir yere isim olan Cenelti efsanesinde(128), kardeş gibi yaşayan iki eltiden övgüyle bahsedilmektedir.

İnsan davranışları ekseriyetle örflerle düzenlenir. Örflerin çiğnenmesi bu bakımdan ağır tepkilerle karşılaşılır. Efsanelerde, olumsuz davranışlarda bulunan kadınlar ya cezayla dönüşüme uğramakta(60-133) veya bir felâkete mâruz kalmaktadırlar. Yani cezâ mekanizması çoğu zaman hayli ağır olduğu gibi kimi zaman da olağanüstü güçler vâsıtasıyla olabilmektedir. Birer masal motifi olarak öne çıkan peri (Peri kızı, Motif Index'te F343.13) ve memorat motifi olan cinler(157) tarafından cezalandırılan kadınlar bulunmakla birlikte, ermiş, pir ve Hızır gibi önemli din ve mâneviyat sîmâları tarafından cezalandırılan (cezâ motifi, Motif Index'te Q. Mükafatlar ve cezalar) kadınlara dair efsane metinlerinin sayısı(129-132) daha fazladır. Suçlara dair örnekler ise ağaç

kesmek(15), zina etmek(95) veya herhangi bir mukaddesâta saygısızlık(116-127-129) gibi birbirinden farklı davranış biçimleri olarak sıralanabilir. Cezâ motifi olarak diğer dikkat çeken bir diğer motif, dönüşüme uğramaktır: Anadolu efsanelerinde sıklıkla karşımıza çıkan taş kesilme motifi (Q551.3.4. Taşa Çevirerek Cezalandırma), kadın kahramanların en çok başına gelen cezâdır. Ebeveyne saygısızlık(129-189-237), nimete saygısızlık(47-81-127-144-159), zina (Motif İndex'te Q240 Cezalandırılmış Cinsî Günahlar) sebebiyle taş kesilme(111-129) diğer önemli motifleri teşkil etmektedir.

Kadın kahramanların öne çıktığı dönüşüm efsanelerinin bir kısmı da dua (Motif İndex'te Dua V50.) neticesinde dönüşümdür. Zor durumda kalan, dayanacak gücü ve kuvveti bünyesinde bulamayan kadınlar Allah'tan kendilerini dönüştürmesini dilerler. Çalışmamızda, kadınların genelde, aynı zamanda evrensel bir motif olan kuşa (75-143-253) dönüşmeyi diledikleri görülmektedir. Taşa dönüşmeyi dileyen ve duaları kabul olan(7-9-15-24-44-89-104-151-207) kadın kahramanlar, genellikle bugün birer yer adı (7-9-16-90-105-168- 209) etrafında anlatılan efsanelerde karşımıza çıkmaktadırlar. Dua neticesi dönüşüm efsanelerinde ayıya dönüşmeyi isteyen iki kadın kahraman(85-187) ilginç örneklerdendir. Özellikle eşinin kendisine uyguladığı şiddetten çok canı yanan kadının, ayı olmayı eşini dövebilmek için istemesi ve Allah'ın bu duayı kabul etmesi, efsanelerin erkeklere yönelik terbiyevî mesajlarından biri gibi durmaktadır. Taş kesilme çoğunlukla cezâ için olsa da bizâtihi taş olmayı isteyen kadın kahramanlar da vardır. Cezâ neticesinde bazı hayvanlara dönüşme motifi seyrek örneklerle de olsa mevcuttur: Cezâ neticesi kuşa dönüşme (210), kaplumbağaya dönüşme olarak vb. Diğer bir dikkat çekici değişim, dua ile çalı olmayı dileyen kadın(68-91-120) kahramanın efsanesidir. Beddua edip(M. İndex'te M411. Bedduanın Yerine Gelmesi) bedduası tutan kadınlar, çevre tarafından keramet atfedilen ermiş kadınlar (24-27-103-210-212) olduğu gibi herhangi bir dindar (22-44-47-134-196) kadın da olabilmektedir.

Tarih boyunca birbirinden farklı kültürlere ev sahipliği yapmış olan Anadolu, Selçuklular döneminden itibaren Türk fetih harekâtının önemli bir hareket noktası olmuştur. Türk fetih politikası incelendiğinde, Anadolu'nun sadece toprak olarak ele geçirilmesi değil, bütünüyle bir Türk yurduna dönüştürülmesi anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda bir vatan kurma çabasıdır. Kanaatimizce efsanelerde yer alan kadın erenler gerek tarihte oynadıkları rol gerekse kült hayatları ile Anadolu toprağının vatanlaştırılmasında etkili rol oynamışlardır. Efsanelerde anlatılan sabır, mücâdele motifleri ilk etapta göçerleri de farklı kültürlerle mücâdele

eden yerleşik müslüman-Türk kadınlarını yüreklendirmek için dilden dile anlatılmıştır denilebilir.

Kadın erenlerin varlığına, kadınların güçsüzlüğünden dolayı değil, bilakis kadınlara değer atfedildiğinden saygı duyulmaktadır. Özellikle efsane metinleri üzerinden tespit ettiğimiz, ermiş kadınların ziyaretgâhlarını gösteren harita bize kadınlara verilen değer ve gösterilen saygı bakımından fikir vermektedir. Cumhuriyet öncesi önemli sayıda Alevî-Bektaşî nüfusa sahip olduğu bilinen Amasya'nın en fazla kadın eren ziyaretgâhına sahip olması, Hz. Fatıma'ya hürmeti akla getirmektedir. Amasya'nın hristiyan kültürü içinde geçen devirleri düşünülecek olursa kadın erenlerin hayalî şahsiyetinde İslâm kültüründe kutsal kabul edilen Hz. Fatıma ve Hz. Meryem kültlerinin birleşmiş olduğu görülür. Hristiyan devrinde Saint Marie isminde temerküz eden ermiş kadın tipi, İslâmi devirde Fatma Ana ve yerelde “kadın eren” şeklinde devam etmiştir demek herhalde yanlış olmaz. Ancak bu yaklaşımın yeni tespit ve çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Kadın ermiş tipini, tek başına İslâmi devrin bir sonucu olarak açıklamak mümkün olmadığı gibi İslâm öncesi kadın şaman ve kamlarla özdeşleştirmek ya da kaynağını sadece Anadolu'daki mitolojik döneme ait inançlarla açıklamak da yeterli olmayacaktır.

Bu çalışmamız süresince efsanelerin sadece edebiyatçıları ilgilendiren bir tür olmadığı görülmüştür. Efsanelerin içinde muazzam bir halk kültürüyle karşılaşmaktayız. İçinde, günlük yaşama dair izler, halk tıbbı, halkın sosyal rollere verdiği önem vardır. Özellikle mahrem hayatı anlatan hâtıratın gelişmediği, kadınların gündelik hayatına dair pek az ipucu bulduğumuz tarihimizde, efsanelerden bu noktada istifade edilebileceğini söylemek mümkündür.

Efsane metinleri kadınların genel olarak toplumsal alandan dışlanmadığını da göstermektedir. Bununla birlikte ele aldığımız metinlerde kadın rollerinin içinde bulunan toplumun ve kültürün belirlediği ön kabullerin olduğu söylenebilir. Bu efsanelerde anlatılan kadın kahramanlarının çevresindeki olaylar genelde ders vermek, gelenekleri korumak, anlatıldıkları yere kutsallık kazandırmak gibi toplumsal işlevlere sahiptir. Kadın kahramanların etrafında insanlara sınırları çizilmiş güzel ve doğru bir dünyaya davet vardır.

İncelememizin önemli bir bölümünü oluşturan ermiş kadınlar ve bu kadınların etrafında oluşan inançların, fertler üzerinde olumlu psikolojik faydalarını da vurgulamak gerekir. Pek çok efsanenin teşekkül mekanları da olan türbe ve yatırları yerinde incelediğimizde, özellikle mezarda yatan ulu kişinin kadın olmasının ziyaretçi üzerinde farklı bir tesiri olduğunu tespit ettik. Çeşitli

gerekçelerle türbe veya yatırları ziyâret eden kadınların, kendilerinin yaşadıkları sorunlarla yoğrulduğuna inandıkları bir ermiş kadının türbesini ziyâret ettiklerinde, dilek ve isteklerinin somut karşılıklarını görmeseler bile bizâtihi ziyâret ile huzur bulduklarını söylemektedirler. Meselâ

Afyon'da anlatılan Sabır Kız efsanesi ve yatırı, gündelik hayatı sağlıklı devam ettirmek konusunda pek çok sıkıntıları olan kadınların eşlerine sabretmeleri ve çocuklarını kolay büyütmeleri için Allah'tan sabır diledikleri bir ziyaretgâh olup pek çok kadın ziyâretçiyi çekmektedir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde yer alan ve kahramanı kadın olan yer isimleri, söz konusu bölgede yaşadığına inanılan ve ermiş oldukları kabul edilen kadınların efsaneleriyle yakından ilgilidir. İncelememize esas aldığımız efsanelerin bir kısmında yer adlarının menşei olarak kadın ermişlerin efsaneleri anlatılmaktadır (20-28-29-56-109-252). Diğer yandan, özellikle hristiyan döneme ait yer isimleri, halk tahayyülü ve kadınların yer aldığı çeşitli motiflerle Türkleştirilmiştir. “Roza”, “Raziye”(234) ve sonunda “Rize” olmuştur. “Anatolia” bir gazi tipli kadın ermiş etrafında anlatılan efsaneyle “Ana doldur”(23-38), daha sonra “Anadolu” olmuştur. Yer adlarının bir bütün olarak bir milletin kültürel öğelerini içinde barındırdığı söylenebilir. Biz de efsanelerin içinde kahramanı kadın olan yer isimlerini ayrı bir bölüm halinde işlemeye çalıştık. Ne var ki halk arasında anlatılan efsanelerde o yerlere adını veren kadınların tarihî kişiliklerine dair bilgiler yok denecek kadar azdır. Ancak şu da dikkate alınmalıdır; bu yer isimlerinin altında öyle ya da böyle tarihte silinmiş ama halkın gönlünde yaşayan isimsiz kadınların hikâyeleri mevcuttur. Anadolu’nun değişik yörelerindeki dağ, tepe, köy, köprü vs. gibi yerlerin efsanelerinin varyantlarına, birçok farklı bölgede rastlanabilmektedir. Ancak anlatılan efsaneler, anlatıldıkları yerlerin gelenekleriyle, ihtiyaçlarıyla beslenerek yeni bir şekil kazanmakta ve zenginleşmekte, bulundukları yöreye özel hâle gelebilmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

ACHTERBERG, Jeanne, *Kadın Şifacılar*, İstanbul 2009.

AKÇA, Gözen, *Diyarbakır İli Ergani İlçesi Halk Kültürü Araştırması*, yüksek lisans tezi 2009, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKDUMAN, Bayram, *Tufanbeyli'nin Sosyo-kültürel ve Dini Yapısı Üzerine bir İnceleme*, yüksek lisans tezi 2006, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKMAN, Eyüp, *Kastamonu Ninnileri ve Taş Bebek Efsanesi*, Ankara 2007.

ALKAYA, Hasan Basri, *Bursa ve Çevresindeki Ziyâret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dîni İnançlar*, yüksek lisans tezi 2006, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ARAZ, Nezihe, *Anadolu'nun Kadın Erenleri*, İstanbul 2001.

-----, *Anadolu Erenleri*, İstanbul 2000.

ARTUN, Erman, *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, İstanbul 2004.

AYDIN, Fuad, "Nâmûs", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 381-382

AYDINLI, Abdullah, "Ebû Zer el Gıfârî", *DİA*, İstanbul 1994, X, 266-269.

AYDOĞAN, Rıfat, *"Karacaoğlan'ın Şiirinde Kadın ve Kadın Süslemeleri"*, yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAĞCI, Osman, *Yozgat ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Tipolojik, Morfolojik ve Fenomolojik Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi 1998, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BAHADIR, İbrahim, *Alevî ve Sünnî Tekkelerinde Kadın Dervişler*, İstanbul 2005.

BANARLI, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, s. 427.

-----, *Türkçenin Sırları*, İstanbul 2007.

BAŞAR, Zeki, *İçtimai Adetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyâret Yerlerimiz*, Ankara 1972.

BİLGİN Orhan, "Gerdîzî", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 29-30.

BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 2003.

BORAZAN, Bünyamin, *Şanlıurfa ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri*, yüksek lisans tezi 2006, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BÜYÜKOKUTAN, Aslı, *Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Ve Folklor Ürünleri*

Üzerine Bir Araştırma, yüksek lisans tezi 2005, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇAĞIMLAR, Zekiye, *Adana Yöresi Yatır-Ziyâret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler*, yüksek lisans tezi 1994, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇELEBİ, İlyas, “Hızır”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, s.406-409.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul 1995.

ÇERKEZ Murat, *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*, doktora tezi 2005, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇIBLAK, Nilgün, *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi 1993, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇOBANOĞLU, Özkul, *Türk Halk Kültürü'nde Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara 2003

DEMİR, Latif, “Afyon Efsaneleri”, <http://www.haber.aku.edu.tr/091-104.pdf>

DEMİRCİ, Ali, Hz. Ali–Hz. Fatıma Kızları ve Kız Torunlarının Alevi–Bektaşî Türk Kültüründeki Yeri, yüksek lisans tezi 2006, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DERVİŞ AHMED ÂŞKÎ, *Âşık Paşazâde Tarihi*, İstanbul 2008.

DUYMAZ, Ali, *Bingöl Efsaneleri*, yüksek lisans tezi 1989, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-----, “Kaz Dağı ve Sarı Kız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”

<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c4s5/makale/c4s5m7.pdf>

DÜNDAR, Akif, *Niğde ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri*, yüksek lisans tezi 2001, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara 2001.

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul 1984.

ERGUN, Metin, *Türk efsanelerinde Değişme Motifi*, doktora tezi 1993, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERGUN, Pervin, *Halk Anlatımlarında Hızır*, yüksek lisans tezi 1993, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EROL, Mehmet, *Taşeli Platosu Efsaneleri- İnceleme Metinler*, yüksek lisans tezi 1996, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EŞMELİ, İsmet, *Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, 2006

EYÜBOĞLU, İ. Zeki, *Bütün Yönleriyle (Alevilik) Bektaşilik*, İstanbul 1980

GEDİK, Melike, *Konya İli Derebucak İlçesi Ve Çevresi Halk Edebiyatı Ve Folkloru Üzerine Bir*

İnceleme, yüksek lisans tezi 2008, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖDE, Halil Altay, *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, doktora tezi 2002, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖKBEL, Ahmet, “Kangal Yöresinde Ziyâret Yerleri ile ilgili İnanç ve Uygulamalar”,
http://www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der3/3agokbel.htm

GÖKŞEN, Cengiz, *Giresun Efsaneleri*, yüksek lisans tezi 1999, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖRKEM, İsmail, *Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar İnceleme-Metinler*, Elazığ 2006.

-----, “Anadolu’da Alevi Zümreleri: Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Yahut Yan Yatır Süreği”, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c11s19/makale/c11s19m9.pdf>

GÜLDEMİR, Karanfil Münevver, *Afyon-Bolvadin Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları*, yüksek lisans tezi 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜNGÖR, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul 1999.

GÜNGÖR, Harun, *Kırşehir ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Fenomolojik Morfolojik ve Tipolojik Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi 1999, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÜNGÖR, Şeyma, *Türk Halk Edebiyatı’nda Aile*, İstanbul 2006.

----- “Kastamonu Evliyalari ve Şeyh Şaban-ı Veli”, *Evliyalar Haftası*, Kastamonu 2009.

HARMAN Ömer Faruk, “Kadın”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 82-86.

HELİMOĞLU Yavuz, Muhsine, *Diyarbakır Efsaneleri Derleme-Araştırma-İnceleme*, Ankara 1993.

İŞİK, Neşe, *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin efsaneleri)*, yüksek lisans tezi 2000, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNCE, Gül, *Hatay’da Bulunan Ziyâret-Yatır Yerleri İle İlgili İnanışlar ve bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*, yüksek lisans tezi 2009, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KALAFAT Yaşar, “Anadolu’da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları”,
http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/32-37-54.pdf

KAPLAN, Mehmet, *Tip Tahlilleri*, İstanbul 2000.

KARA, Ruhi, *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara 1993.

KARADAVUT, Zekeriya, *Yozgat Efsaneleri-İnceleme-Metin*, yüksek lisans tezi 1992, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- KARAKAŞ**, Ayhan, *Feke Halk Kültürü Araştırması*, yüksek lisans tezi 2005, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOLCU**, Bengisu, *Çankırı Türbeleri*, yüksek lisans tezi 2007, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖK**, Zeynep, *Karaisalı Halk Kültürü Araştırması*, yüksek lisans tezi 2002, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖPRÜLÜ**, Mehmet Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1999, I.
- KÖPRÜLÜ**, Orhan F., “Bâciyân-ı Rûm”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 415.
- KURNAZ**, Cemâl, “Hızır”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 411-412.
- KÜÇÜK**, Hülya, “Anne Nûr el-Ensâriyye’den Âlime-i Hicâz Fahru’n- Nisâ’ya: Muhyiddîn İbn Arabî’nin Çevresindeki Hanımlar”, *Tasavvuf -İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. İbnü’l-Arabî Özel-II (İstanbul-2009).
- , “Mevlevî Hanım Halîfe ve Şeyhler”, *Tasavvuf -İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 20, (İstanbul-2007).
- MELİKOFF**, İrene, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 20, (İstanbul 1972), s. 31.
- MUHAMMEDOĞLU**, Aliyev Salih, “İbn-i Fadlan”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 477- 479.
- NANECİ**, Özlem, *Kayseri İli Ziyâret Yerleri*, yüksek lisans tezi 2007, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OCAK**, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2000.
- , *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983.
- , *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara, 1992.
- OKUŞLUK**, Refiye, *Adana Efsaneleri Araştırması*, yüksek lisans tezi 1994, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OLGUN**, Yusuf, *Tarihi Bursa Efsaneleri-Derleme İnceleme*, doktora tezi 1989, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OSAN**, Mustafa, *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler*, yüksek lisans tezi 2006, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OZ**, Suat, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ne Göre Anadolu’da Yer Adları*, yüksek lisans tezi 2007, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖCAL**, M.Oğuz, Ekici, Metin, Mehmet Aça, Mustafa Arslan, Dilaver Düzgün, R.Bahar Akarpınar, G.Öğüt Eker, T.Saltık Özkan, A.Müge Ercan, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2004.

- ÖGEL**, Bahaddin, *Türk Mitolojisi I-II*, Ankara 2000.
- ÖNAL**, Mehmet Naci, *Muğla Efsaneleri*, Muğla 2003.
- ÖZDOĞAN**, Rahime, *Amasya'da Adak Yerleri İle İlgili Halk Anlatımları*, yüksek lisans tezi 2006, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PALA**, İskender, "Kırk" *DİA*, İstanbul, XXV, 466-467.
- PEKER**, Selçuk, *Bedik (Ereğli, Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine İnceleme*, yüksek lisans tezi 2005, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SADIÇ**, Aysun, *Masallarda Kadın (Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz masal örnekleri)*, yüksek lisans tezi 2008, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAĞLAM**, Şenkul Hülya, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın*, yüksek lisans tezi 2007, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAKAOĞLU**, Saim, *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar*, Konya 1998.
- , *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara 2008.
- , "Halk edebiyatı", *DİA*, İstanbul XV, 347.
- SANCAK**, Nuriye, *Mardin Efsaneleri*, yüksek lisans tezi 2008, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SARAL**, Mirazlı Yasemin, *Doğu Karadeniz Denizcilik Folkloru Üzerine Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi 2006, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SCHİMMEL**, Annemarie, *Ruhum Bir Kadındır*, İstanbul 2004.
- SEMİZ**, İsa, *Terme Yöresi Halk Edebiyatı Örnekleri*, yüksek lisans tezi 2007, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SEVİNÇ**, Murat, *Akdağmaden Folkloru*, yüksek lisans tezi 2008, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SEYFELİ**, Mahmut, *Kırşehir Halk Edebiyatı Folklor ve Etnoğrafyası*, yüksek lisans tezi 1995, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SEYİDOĞLU**, Bilge, *Erzurum Efsaneleri*, Ankara 1985.
- SÖNMEZ**, Bayram, *Niğde Efsaneleri*, yüksek lisans tezi 1994, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SÖNMEZ**, Zeki, "Ahmed b. Bizl el-Merendi", *DİA*, II, İstanbul 1989, 52.
- ŞİMŞEK**, Esmâ, "Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme", *I. Uluslar Arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, Kocaeli 2006.
- ŞİŞMAN**, Bekir, *Kadın Evliyâ Menkıbeleri*, İstanbul 2009.

- TANMAN**, M. Baha, “Hala Sultan Tekkesi”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 225-227.
- TANYU**, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, 1967
- TAŞCI**, Halime, *Kolektif Geçiş Dönemi Rüyalarının Kompleks Rüya Olarak Çözümlemesi*, yüksek lisans tezi 2006, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEKİN**, Hıdır, *Antalya Bölgesi Efsaneleri*, yüksek lisans tezi 2003, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- THOMPSON**, Stith, *The Motif Index of Folk Literature*, Indiana, 1955-1958.
- TÜRKTAŞ**, Metin, “Alanya Türbeleri”,
<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/sayFD3/alanya20kF6ylerinde.pdf>.
- ULUDAĞ**, Süleyman, *Sufi Gözüyle Kadın*, İstanbul, 1995.
- , “Kerâmet”, *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 265-268.
- , “Hızır”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 409-411.
- , “Fakr ”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 132-134.
- UYAR**, Gulgûn, “Bir Risâle, Bir Türbe, Bir Menkıbe: İmam Süyût^'ye ait Risâlenin Işığında Çifte Sultanlar Türbesine Bir Bakış”, *Osmanlı Araştırmaları*, Kemal Özergin Hatıra Sayısı II, sayı:34 (İstanbul, 2008)
- UZUN**, Mustafa, “Fâtıma”, İstanbul 1993, *DİA*, XII, 223-224.
- UMAR**, Bilge, *Türkiye’de Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
- YALÇINKAYA**, Fatoş, *Muş’ta Yatırlar ve Yatırlarla İlgili Anlatılan Menkabeler*, yüksek lisans tezi 2008, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YARDIM**, Emine Seval, *Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle ilgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)*, yüksek lisans tezi 1999, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAVUZ**, Emrah, *Harput Halk Kültüründe Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, yüksek lisans tezi 2005, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAVUZER**, Hasan, *Hacıbektaş Yöresi Bektaşî İnançlarının Din Sosyolojisi Yönünden İncelenmesi*, yüksek lisans tezi 1993, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILDIRIM**, Elif Ülkü, *Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi 2006, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ**, Mehmet Ali, *Aladağ Halk Kültürü Araştırması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi 2005, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YOLCU**, Fatmagül, *Adana İli Ceyhan İlçesi Halk Kültürü Araştırması*, yüksek lisans tezi 2008,

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YURTERİ, Metin, *Kırşehir ve Çevresinde Ziyâret ve Ziyâret Yerleri Üzerine Fenomolojik Morfolojik ve Tipolojik Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi 1999, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü..

YURTOĞLU, İbrahim, *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi 2006, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

EK 1 FOTOĞRAFLAR

EK 2 HARİTA

Fotoğraf - 1: Amasya Şahruz Hatun

Fotoğraf - 2: Amasya Şahruz Hatun

Fotoğraf - 3 : Amasya Selamet Hatun Türbesi

Fotoğraf - 4 : Amasya Kümbet Hatun Yatırı

Fotoğraf - 5 : Amasya Kümbet Hatun yatırında dilek amacıyla bağlanan çaputlar

Fotoğraf - 6 : Kümbet Hatun yatırında çocuğu olmayan kadınların dilek bebekleri

Fotoğraf - 7 : Merzifon Taş Bebek

Fotoğraf - 8 : Taş Bebeğin annesinin yatırı ve Taş Bebek

Fotoğraf - 15 : Ankara Nallıhan'da Hoşebe yatırı.

Fotoğraf - 16 : Hoşebe yatırındaki ardıç ağacı.

Fotoğraf - 19 : İznik Kırkızlar Türbesi

Fotoğraf - 20 : Kırkızlar'ın sandukaları

Fotoğraf - 21 :Kırşehir Fatma Hatun Türbesi

Fotoğraf - 22 : Kırşehir Muhterem Hatun Türbesi

Fotoğraf - 23 : Nevşehir Kadıncık Ana Evi

Fotoğraf - 24 : Kadıncık Ana'nın sır olduğuna inanılan ocak.

Fotoğraf - 9 : Gülenay Pınarbaşı'nın “Taş Bebeğin Annesi” efsanesini derlediği kişilerden biri, ölü yıkayıcısı Tazegül Hanım.

Fotoğraf - 10 : Ankara Nallıhan Bacım Sultan Türbesi'ndeki Bacım Sultan sandukası.

Fotoğraf - 11

Fotoğraf - 12 : Bacım Sultan Türbesi'nin bulunduğu Tekke köyünün genel görünüşü

Fotoğraf - 13 : Bacım Sultan Türbesi'nin aşağısında bulunan şifalı olduğuna ve Bacım Sultan'ın keramet neticesinde bulunduğu ve eline yıkadığına inanılan Hamurlu Su kuyusu.

Fotoğraf - 14

Fotoğraf - 17 : Ankara Karyağdı Hatun Türbesi

Fotoğraf - 18 : Çankırı Akkız Çalısı yatırı